Ἐθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν
Θεολογική Σχολή-Τμῆμα Θεολογίας

Ἀγγελική Δ. Χατζηιωάννου

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΣ Β΄ (1845-1872)

Διδακτορική Διατριβή
Ἀθήνα 2016

Εἰς μνήμην
Θεοκτίστου ἱερομονάχου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἱστορία τοῦ παλαιφάτου πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς «*Μητρός*» τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶναι ἰδιαίτερα σημαντική καί παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ἕδρα της, τά Ἱεροσόλυμα, δέν βρίσκεται στόν ἑλλαδικό χῶρο, ὅμως συνδέεται ἄρρηκτα μέ τήν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλά καί τήν ἱστορία τῶν λοιπῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων, ὄχι μόνο διότι αὐτά προῆλθαν ἀπό τούς κόλπους του ἀλλά καί διότι οἱ ἀνά τούς αἰῶνες περιπέτειές του ἀπασχολοῦσαν τήν Ὀρθοδοξία στό σύνολό της. Ἡ γνωριμία μου, ἀπό τά παιδικά μου, χρόνια μέ ἐξαίρετους Ἁγιοταφίτες πατέρες πού ὑπηρέτησαν καί ἐξακολουθοῦν νά ὑπηρετοῦν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στάθηκε ἡ βασική αἰτία γιά τή σύνταξη τῆς παρούσας διατριβῆς. Μέσα ἀπό τίς ἱστορίες πού μοῦ ἀφηγοῦνταν, κυρίως γιά τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο τόν Β', διαπίστωσα ὅτι κατά τήν ἄποψη τῶν περισσότερων θεωρεῖται αὐτός στόν ὁποῖο ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ὀφείλει σήμερα ὑποδομές, ἐγκαταστάσεις, ἀναστηλώσεις μονῶν, ἀπόκτηση σημαντικῶν κειμηλίων καί πολλά ἄλλα. Στήν παρούσα διδακτορική διατριβή γίνεται προσπάθεια νά σκιαγραφηθεῖ ἡ προσωπικότητα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, νά ἐρευνηθεῖ ἡ δράση του, ἡ προσφορά του στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί γενικότερα στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, καθώς ἐπίσης καί τό ζήτημα τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

Ἡ διδακτορική αὐτή διατριβή δέν θά ἦταν δυνατό νά ξεκινήσει καί νά ὁλοκληρωθεῖ χωρίς τήν πολύτιμη βοήθεια τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Νέας Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας κ. Γαβριήλ, τόν ὁποῖο εὐγνωμονῶ γιά τίς διευκολύνσεις πού μοῦ παρεῖχε προκειμένου νά πραγματοποιήσω τίς μελέτες μου. Ἐξ ἴσου πολύτιμη ὑπῆρξε καί ἡ βοήθεια τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μορφωτικοῦ Ἱδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης κ. Ἀγαμέμνονος Τσελίκα, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε τή μελέτη καί τήν ἀντιγραφή ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ πού σχετίζεται μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο καί φυλάσσεται στό Μορφωτικό Ἵδρυμα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. Παράλληλα ὀφείλω νά εὐχαριστήσω θερμῶς καί τό προσωπικό τοῦ ἀνωτέρω ἱδρύματος, τίς κυρίες Μαρία Λίτινα, Σοφία Κόσσυβα καί τόν κ. Ἀθανάσιο Ζάχο, οἱ ὁποῖοι μέ χαρακτηριστική προθυμία μέ συνέδραμαν στήν ἐπίπονη ἀναζήτηση τῶν σημαντικότερων φακέλων τοῦ ἀρχείου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, πού σχετίζονται μέ τή δράση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Ἰδιαιτέρως θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω τήν κ. Μαρία Λίτινα, ἡ ὁποία ἔχοντας στή δική της διδακτορική διατριβή ἀσχοληθεῖ μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο μοῦ παρεῖχε πολλές καί σημαντικές πληροφορίες, πού μέ βοήθησαν στή σύνταξη τῆς δικῆς μου ἐργασίας.

Ἰδιαιτέρως θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω ὅλους τούς πατέρες, μέλη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, οἱ ὁποῖοι ὄχι ἁπλῶς μοῦ μετέφεραν παλαιότερες προφορικές παραδόσεις σχετικά μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἀλλά μοῦ παρουσίασαν καί μοῦ ἐπέτρεψαν νά φωτογραφίσω προσωπικά του ἀντικείμενα καί κειμήλια. Πιό συγκεκρι-

μένα, θερμῶς εὐχαριστῶ τόν πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη Ἱλαρίωνα, καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ὄρους Θαβώρ καί μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, γιά τίς πολλές πληροφορίες πού μοῦ ἔδωσε γιά τόν τρόπο πού ὁ πατριάρχης Κύριλλος θεμελίωσε καί ἔκτισε τή σημερινή Μονή Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στό ὄρος Θαβώρ, καθώς καί γιά τήν ἄδεια πού μοῦ ἔδωσε νά δῶ ἀπό κοντά καί νά φωτογραφίσω πλῆθος κειμηλίων πού σχετίζονται μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τό ἀντιμήνσιο τῶν ἐγκαινίων τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, τό ὁποῖο ὑπογράφει ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης. Εὐχαριστῶ ἀκόμη τόν πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη κ. Δοσίθεο, ὁ ὁποῖος μοῦ παρουσίασε κειμήλια πού ἀνῆκαν στόν πατριάρχη Κύριλλο μεταξύ τῶν ὁποίων καί τήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, πού ὁ πατριάρχης ἔπαιρνε μαζί του σέ κάθε ταξίδι.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης τόν ἐξαίρετο ἐρευνητή κ. Ἰωάννη Μπουγάτσο, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔδωσε πολύ σημαντικές πληροφορίες γιά τή σχέση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο τόν ἐξ Οἰκονόμων καί μέ κατεύθυνε στήν ἔρευνα μου γι᾽ αὐτό τό ζήτημα στό Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τόν πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη π. Εὐδόκιμο Καρακουλάκη γιά τήν πολύτιμη βοήθειά του στή συγκέντρωση σημαντικῆς βιβλιογραφίας σχετικά μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο.

Θερμές εὐχαριστίες ὀφείλω νά ἐκφράσω πρός τούς καθηγητές τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιά τίς γνώσεις πού μοῦ μετέδωσαν κατά τή διάρκεια τῶν προπτυχιακῶν καί μεταπτυχιακῶν σπουδῶν μου. Ἰδιαιτέρως μάλιστα θέλω νά ἀναφερθῶ στούς ὁμότιμους Καθηγητές κ. Δημήτριο Γόνη, π. Γεώργιο Μεταλληνό καί τόν Ἀναπληρωτή Καθηγητή κ. Κωνσταντῖνο Μανίκα, μέλη τῆς τριμελοῦς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, οἱ ὁποῖοι μέ κατεύθυναν καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς πολυετοῦς προσπάθειάς μου γιά τήν ἐκπόνηση τῆς παρούσας διατριβῆς. Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ἐκφράζω καί πρός τόν ὁμότιμο καθηγητή τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Βλάσιο Φειδᾶ γιά τίς πολύτιμες συμβουλές καί γιά τίς κατευθύνσεις πού μοῦ ἔδωσε κατά τή διάρκεια τῆς μελέτης μου.

Τέλος ἕνα μεγάλο εὐχαριστῶ ἀπευθύνω πρός τούς γονεῖς μου Δημήτριο καί Ἑλένη Χατζηιωάννου γιά τήν ἠθική καί ὑλική τους συμπαράσταση καί βοήθεια.

Ἀθήνα, 12 Ὀκτωβρίου 2016
Μνήμη Ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ…… …….....σ. 3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ…...…….....σ. 5
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ…….…….....σ. 7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ἡ κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἰώνα…… ……...……σ. 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Ὁ Ἁγιοταφίτης μοναχός καί ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο
1. Ὁ Ἁγιοταφίτης μοναχός……..……..σ. 15
2. Ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου στόν πατριαρχικό θρόνο...…….……....σ. 19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Ἡ Πατριαρχία τοῦ Κυρίλλου καί ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ πατριαρχείου
1. Οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τή Σύνοδο καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα..…….……σ. 30
2. Ἡ ὀργάνωση τῆς διοικήσεως καί τῆς παιδείας τοῦ πατριαρχείου…..…...σ. 43
   α) Μέτρα γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου…...σ. 43
   β) Μέτρα γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς παιδείας τοῦ πατριαρχείου…..…..σ. 51
3. Οἱ Γενικοί Κανονισμοί καί τό ζήτημα τοῦ ἐσωτερικοῦ Κανονισμοῦ τοῦ πατριαρχείου……...…..……..…….……..σ. 76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο
1. Οἱ σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο….....…….....σ. 92
   α) Τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων γιά τό μοναστηριακό ζήτημα……...…….....σ. 93
   β) Τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς πατριάρχη Ἀλεξανδρείας…….σ. 100
2. Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ «σιναϊτικοῦ ζητήματος»…….....σ. 110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Ἡ Ἀντιμετώπιση τῶν πιεστικῶν ζητημάτων τοῦ πατριαρχείου
1. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου στό προσκυνηματικό ζήτημα καί τό status quo……..…….……..……....σ. 141
2. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας στά ὑπερόρια μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου…….….....σ. 184
3. Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων…….…...σ. 216
   α) Ἡ ἵδρυση τῆς Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς…….……...σ. 216
   β) Ἡ προσπάθεια τῆς Ρωσίας γιά τήν ἀλλοίωση τοῦ προσκυνηματικοῦ

καθεστῶτος τῶν Ἁγίων Τόπων……σ. 243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: Ἡ ἀντιφατική στάση τοῦ Κυρίλλου στή Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κπόλεως (1872) καί ή σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα.

1. Οἱ παλινωδίες του στήν ἀντιμετώπιση τοῦ «Βουλγαρικοῦ ζητήματος» ἀπό τή Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κπόλεως (1872)……...…….……..σ. 258
2. Ἡ σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα……...…….σ. 299
3. Ἡ ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο……..……σ. 321

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ…….....σ. 341
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ……..….....σ. 349
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ.....……....σ. 363

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΑΑ	Ἀρχεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΑΠΙ	Ἀρχεῖο πατριαρχείου Ἱεροσολύμων
ΑΥΠΕΞ	Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν
ΓΑΚ	Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους
ΕΑ	Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια
ΕΕΘΣΠΑ	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΕΦ	Ἐκκλησιαστικός Φάρος
ΘΗΕ	Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία
ΘΧΕ	Θρησκευτική καί Χριστιανική Ἐγκυκλοπαιδεία
ΜΙΕΤ	Μορφωτικό Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης
ΝΣ	Νέα Σιών
ΠΛΜ	Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Ἡ κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἰώνα

Ὁ Κύριλλος ἐξελέγη προκαθήμενος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τό 1845. Ἡ περίοδος τῆς πατριαρχίας του, καθώς καί ἡ πεντηκονταετία πού προηγεῖται τῆς ἐκλογῆς του, χαρακτηρίζονται ἀπό τήν ἐμφάνιση ἤ καί τήν ἐπανεμφάνιση ἀκανθωδῶν ζητημάτων, τά ὁποῖα ἔπρεπε νά ἀντιμετωπισθοῦν ἀπό ὁλόκληρη τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα μέ συντονιστή της τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Τά κυριότερα ἀπό αὐτά ἦσαν τό προσκυνηματικό ζήτημα, πού σχετιζόταν μέ τή διατήρηση τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος καί διασφάλιζε τά πανάρχαια δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν παναγίων προσκυνημάτων, τό μοναστηριακό ζήτημα, τό ὁποῖο προέκυψε μέ τήν ἁρπαγή ἀπό τόν ἡγεμόνα τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν Ἀλέξανδρο Κούζα τῆς κτηματικῆς περιουσίας πού ἦταν ἀφιερωμένη στόν Πανάγιο Τάφο, οἱ προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἑτεροδόξων ἀπέναντι στό ὀρθόδοξο ποίμνιο τοῦ πατριαρχείου, καθώς καί οἱ προσπάθειες τῆς ρωσικῆς διπλωματίας νά διεισδύσει στή Μέση Ἀνατολή, μέ τήν ἵδρυση καί τήν ἐνεργό παρουσία τῆς Ρωσικῆς Ἀποστολῆς στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Τό σημαντικότερο γεγονός τῆς πεντηκονταετίας πού προηγεῖται τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἡ πυρκαγιά τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου (12ῆς Ὀκτωβρίου[1]) 1808[2], ἡ ὁποία προκάλεσε μεγάλη καταστροφή στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Σύμφωνα μέ τόν ἱεροκήρυκα Γερμανό, «*…καί οὕτως ὑπέφερεν ὁ μέγας οὗτος Ναός ἐμπρησμόν οἷον οὐδέποτε, κατακαέντων πάντων τῶν μερῶν αὐτοῦ σχεδόν, πλήν τοῦ δεσποτικοῦ μνήματος, τοῦτο γὰρ ἐν μέσῳ φλογός τοσαύτης τυχόν, οὐδεμίαν ἔπαθε βλάβην, καθὼς οὔτε ἡ πύλη αὐτοῦ ξυλίνη οὖσα. Διεφυλάχθησαν δέ ἔτι ἀβλαβῆ ἐκ τοῦ πυρός, τό μέγα καί ἱερόν Σκευοφυλάκιον, ὅπου ἦσαν τὰ πλείονα ἱερὰ σκεύη καί κειμήλια, τό ὄπισθεν μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ πανσεβάστου Γολγοθᾶ, τό ὕπ' αὐτό ἡμέτερον ἐλαιοδοχεῖον· ὁ ναός τῆς εὑρέσεως τοῦ Σταυροῦ, καί τό παρεκκλήσιον τῆς μαστιγώσεως*»[3]. Μετά τήν ξαφνική αὐτή καταστροφή, ἡ Σιωνίτιδα Ἐκκλησία ἔπρεπε νά ἐξασφαλίσει φιρμάνι, πού θά ἐπέτρεπε τήν ἀνοικοδόμηση καί τήν ἀνακαίνιση τῶν καταστραφέντων τμημάτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ἐξασφάλιση ὡστόσο τοῦ φιρμανίου αὐτοῦ δέν ἦταν εὔκο-

---

[1] Αὐτή τήν ἡμερομηνία ἀναφέρει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Διοκαισαρείας Ἰάκωβος Καπενεκᾶς στή μελέτη του «Οἱ Ἅγιοι Τόποι τῆς Παλαιστίνης καί τό τάγμα τῶν Ἁγιοταφιτῶν», στόν τόμο *Εἰκοσιπενταετηρίς ἀρχιερατείας τοῦ Μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου τοῦ Α' (1962-1987)*, ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σ. 439.

[2] **Γερμανοῦ ἱεροκήρυκος**, *Ἱστορία καί περιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ πανάγιος καὶ ζωοδόχος Τάφος*, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κ. Ράλλη, ἐν Ἀθήναις 1840, σ. 32.

[3] **Γερμανοῦ**, *Ἱστορία καί περιγραφή*, σ. 33.

λη, καθώς στήν ὑπόθεση ἐνεπλάκησαν τόσο οἱ Ἀρμένιοι, ὅσο καί οἱ ρωμαιοκαθολικοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦσαν καί αὐτοί δικαίωμα στήν ἀνοικοδόμησή του. Ἀπώτερη ἐπιδίωξη καί τῶν δύο αὐτῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν ἦταν ἡ περαιτέρω ἐπέκταση τῶν δικαιωμάτων τους ἐπί τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Μετά ἀπό συντονισμένες προσπάθειες, τόσο τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου (1808-1827) ὅσο καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀλλά καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν προκρίτων τοῦ Γένους, ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β' (1808-1839) πείσθηκε νά ἐκδώσει φιρμάνι γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, μέ τήν προϋπόθεση νά πραγματοποιηθεῖ ἀποκλειστικά ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων (1809)[4]. Πράγματι, τό φιρμάνι ἐκδόθηκε μέ τό περιεχόμενο πού ἐπιθυμοῦσε τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί μέσα σέ ἕναν χρόνο ὁ ναός ἀποκαταστάθηκε πλήρως. Ὡστόσο, τό θετικό γιά τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα φιρμάνι προκάλεσε τήν ἔντονη ἀντίδραση τῶν Ἀρμενίων, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν διάφορους τρόπους προκειμένου νά ἐπιτύχουν τήν ἀνάκλησή του. Γιά νά ἀποτρέψει μιά τέτοια δυσμενῆ ἐξέλιξη, ὁ πατριάρχης Πολύκαρπος ἀναγκάσθηκε νά δαπανήσει πολλά χρήματα, τά ὁποῖα ἀποκτοῦσε μέ τή σύναψη δανείων. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τό πατριαρχεῖο ἐπί τῶν ἡμερῶν του νά περιέλθει σέ πολύ δύσκολη οἰκονομική κατάσταση. Ταυτόχρονα, ἡ κατάσχεση τῶν εἰσοδημάτων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες ἐπιδείνωσε τήν ἤδη πολύ ἄσχημη οἰκονομική κατάσταση τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας[5].

Τό 1821, λίγο μετά τήν ἔναρξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα περιῆλθε σέ πολύ δύσκολη θέση, καθώς οἱ ὀθωμανικές ἀρχές, λόγω τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ἁγιοταφιτῶν, ἔλαβαν ἔκτακτα μέτρα ἐναντίον τους. Ἄρχισαν νά διεξάγονται ἔρευνες στά μοναστήρια γιά τήν ἀνεύρεση ὅπλων καί πυρομαχικῶν, πού ὑποψιάζονταν οἱ Ὀθωμανοί ὅτι φυλάσσονταν ἐκεῖ. Οἱ ὀρθόδοξοι ὑποχρεώθηκαν νά μαυροφορέσουν καί οἱ Ἁγιοταφίτες νά δίνουν χρήματα στούς Ὀθωμανούς. Ἀφοῦ κάθε Ἁγιοταφίτης παρέδωσε ὅσα χρήματα διέθετε, ἡ ἀδελφότητα ἀναγκάσθηκε νά χωνεύσει χρυσᾶ καί ἀργυρᾶ σκεύη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καί τῶν ὑπολοίπων μοναστηριῶν, προκειμένου νά ἀνταποκριθεῖ στίς ἀπαιτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν, ἐνῶ παράλληλα δανειζόταν χρήματα μέ ὑψηλούς τόκους. Ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχη Πολυκάρπου (1808-1827) Ἀθανάσιος Ε' (1827-1845) βρῆκε τήν ἀδελφότητα σέ τραγική οἰκονομική κατάσταση, ἐξαιτίας τῶν χρεῶν πού εἶχαν δημιουργηθεῖ. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό χρέος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅταν ἀνέλαβε τόν πατριαρχικό θρόνο ὁ Ἀθανάσιος (1827), ἀνερχόταν σέ 15.000.000 γρόσια[6]. Ὁ ἴδιος ζήτησε τή βοήθεια τοῦ πατριάρχη Κπόλεως Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπό Σιναίου

---

[4] **Τιμ. Θέμελη, ἀρχιμ.**, «Ἡ τελευταία ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως», *Ἑκατονταετηρίς τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (1810-1910)*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1910, σσ. 292-293.

[5] [**Χρ. Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων κατά τούς τέσσαρες τελευταίους αἰῶνας (1517-1900)*, ἔκδ. Σακελλαρίου, Ἀθήνησιν 1900, σσ. 102-103.

[6] [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 193.

(1830-1834), ὁ ὁποῖος μετά ἀπό σύσκεψη μέ τούς προκρίτους τοῦ Γένους ἀποφάσισε, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1832, κάθε ὀρθόδοξος χριστιανός νά πληρώσει ἕνα γρόσι γιά τήν ἀπόσβεση τῶν χρεῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ἡ ἀπόφαση αὐτή, γιά νά ἔχει ἰσχύ, ἔπρεπε νά ἐπικυρωθεῖ ἀπό τόν σουλτάνο Μαχμούτ, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο τήν ἐπικύρωσε, ἀλλά πρόσφερε καί 500.000 γρόσια γιά τήν ἐξόφληση τοῦ χρέους[7]. Καί πράγματι τό χρέος μέ τή χρηματική συνεισφορά ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά καί τή χρηματική βοήθεια ξένων ἡγεμόνων (ὁ ἡγεμόνας τῆς Σερβίας Μίλος πρόσφερε 500.000 γρόσια) ἐξοφλήθηκε[8].

Τήν ἴδια περίοδο ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει τήν ἔξαρση τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ἑτεροδόξων, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκαν μέρος τοῦ ποιμνίου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων νά υἱοθετήσει εἴτε τό ρωμαιοκαθολικό, εἴτε τό προτεσταντικό δόγμα. Μέχρι τόν ΙΣΤ' αἰώνα ὁ προσηλυτισμός ἦταν σχεδόν ἄγνωστος στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή. Από αυτό τό χρονικό σημείο ἄρχισε ὁ προσηλυτισμός τῶν ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης ἀπό τούς ρωμαιοκαθολικούς (κυρίως ἀπό τούς φραγκισκανούς), οἱ ὁποῖοι δημιούργησαν τό πρῶτο ποίμνιό τους στά Ἱεροσόλυμα προσηλυτίζοντας Μαρωνῖτες. Τόν ΙΗ' αἰώνα ἡ παπική Ἐκκλησία διά τῶν Ἰησουιτῶν δημιούργησε πολλά προβλήματα, κυρίως στό πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας. Ὡστόσο ἡ δράση τους ἄρχισε νά γίνεται ἐμφανής καί στήν Παλαιστίνη, προκαλώντας ἀντίστοιχα προβλήματα καί στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Τό πρόβλημα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἄρχισε νά γίνεται ἐντονότερο, ὅταν στήν Παλαιστίνη ἐγκαταστάθηκαν καί προτεστάντες ἱεραπόστολοι[9].

Τήν πρώτη πεντηκονταετία τοῦ ΙΘ' αἰώνα τό *προσκυνηματικό ζήτημα* γνώρισε ἐξάρσεις καί ὑφέσεις, ἀνάλογα μέ τήν πολιτική κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία καί τίς ἐπιρροές πού ὁ Σουλτάνος δεχόταν ἀπό τίς διάφορες μεγάλες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς (κυρίως ἀπό τή Γαλλία πού προωθοῦσε τά συμφέροντα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καί τή Ρωσία πού ὑποστήριζε τά συμφέροντα τῶν ὀρθοδόξων). Οἱ διαπραγματεύσεις τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως διεξάγονταν μέ τίς τρεῖς σημαντικές κοινότητες τῶν Ἁγίων Τόπων, τήν Ἑλληνική, τή Λατινική (τήν ὁποία ἀντιπροσώπευε στήν Κπολη ἡ γαλλική πρεσβεία) καί τήν Ἀρμενική. Οἱ σημαντικότεροι σταθμοί στή διαμάχη γιά τό *προσκυνηματικό ζήτημα*, οἱ ὁποῖοι ἀποτέλεσαν καί τήν ἀφορμή γιά τή σημαντικότερη ἀνακωχή, ἦσαν οἱ ἀποφάσεις ἀρχικά τοῦ Συνεδρίου τῶν Παρισίων (1856) καί στή συνέχεια τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου (1878). Οἱ ἀποφάσεις αὐτές κατακύρωσαν τό ὑφιστάμενο τότε προσκυνηματικό καθεστώς, τό ὁποῖο τηρεῖται μέχρι καί σήμερα καί στηρίζεται, ὅπως θά δοῦμε, σέ σουλτανικό χάττι-σερίφ, πού δόθηκε στόν πατριάρχη Κύριλλο τό 1852[10].

---

[7] «Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία», *ΘΧΕ* 3 (1940) 1278.

[8] [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 194.

[9] [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σσ. 226-227.

[10] **Ἰακ. Καπενεκᾶ, ἀρχιεπ. Διοκαισαρείας,** «Οἱ Ἅγιοι Τόποι τῆς Παλαιστίνης καί τό τάγμα τῶν Ἁγιοταφιτῶν», *Εἰκοσιπενταετηρίς ἀρχιερατείας τοῦ Μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου*

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα στήν εὐρωπαϊκή ἤπειρο, ἀλλά καί στή Μέση Ἀνατολή, ἀρχίζουν νά ἀναπτύσσονται ἔντονα οἱ θεωρίες τοῦ ἐθνικισμοῦ καί τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, ὅπως γιά παράδειγμα τοῦ πανσλαβισμοῦ[11] ἤ τῆς ἱδρύσεως ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν (ἕνα κράτος-μία Ἐκκλησία). Οἱ θεωρίες αὐτές δημιούργησαν πολύ σοβαρά προβλήματα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, εἴτε τοπικά (πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων, Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος), εἴτε πανορθόδοξα (*βουλγαρικό ζήτημα*). Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅπως καί τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί οἱ ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, κλήθηκε, ὅπως θά δοῦμε, νά λάβει θέση στή νέα αὐτή πραγματικότητα πού διαμορφώθηκε καί νά ἀντιμετωπίσει τήν ἐκκλησιαστική παρέκκλιση τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἀντίθετη στή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιά τή σχέση καταγωγῆς-φυλῆς καί πίστεως.

Ἡ κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων λίγο μετά τήν ἀνάρρηση στόν θρόνο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου τοῦ Β' (1845) καταγράφεται σέ ἕνα κείμενο πού διασώζεται στόν κώδικα εἰσερχόμενης ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου. Δέν γνωρίζουμε πῶς αὐτό τό κείμενο βρέθηκε καταγεγραμμένο ἐκεῖ, ἀποτελεῖ ὅμως σημαντική ἱστορική μαρτυρία γιά τήν κατάσταση τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1840. Τό κείμενο πιθανολογοῦμε ὅτι δέν εἶναι γραμμένο ἀπό ὀρθόδοξο κληρικό, καθώς τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων χαρακτηρίζεται ὡς «*γραικική ἐκκλησία*». Σ᾽ αὐτό ἀναφέρεται ὅτι ἡ κατάσταση «*τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*»[12] εἶναι πολύ καλύτερη συγκριτικά μέ τούς ἄλλους πατριαρχικούς θρόνους τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ συγγραφέας ὁμιλεῖ μέ πολύ κολακευτικά λόγια γιά τό ἐκπαιδευτικό ἔργο πού εἶχε ἀναπτύξει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος, ἀναφέροντας χαρακτηριστικά: «*ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ῥυθμίζονται Σχολεῖα ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ὅσα αἱ περιστάσεις συγχωροῦσι· συνιστῶνται καί διατηροῦνται, μάλιστα ἐσχάτως διά τῆς ἀόκνου, καί φιλομούσου σπουδῆς τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων κυρίου Κυρίλλου συνεστήθη νέα εὐαγγελική ἐν Ἱ(ερουσα)λήμ Σχολή...*»[13], ἐνῶ γιά τήν ἀναστήλωση τῶν μοναστηριῶν καί τῶν ἐκκλησιῶν μέ τήν πρόνοια τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου σημειώνει: «*Τά Μοναστήρια καί ἡ Ἐκκλησία ἐπεσκευάσθησαν σχεδόν ἅπαντα διά τῆς σπουδῆς καί φιλοκαλίας τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων*»[14].

τοῦ Α' (1962-1982), ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σσ. 439-440.

[11] Κατά τή θεωρία τοῦ πανσλαβισμοῦ οἱ Σλάβοι εἶχαν κοινή καταγωγή, κοινές φυλετικές ρίζες καί ἀνῆκαν σέ μιά εὐρύτερη οἰκογένεια λαῶν, τή σλαβική, πού κατοικοῦσε σέ συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, αὐτή τῆς Ἀνατολικῆς, Κεντρικῆς καί Νότιας Εὐρώπης. Οἱ ἀναπτυσσόμενες, ἐκείνη τήν περίοδο σλαβικές σπουδές καί ἡ μελέτη τῶν σλαβικῶν διαλέκτων, ἀνέδειξαν τίς κοινές γλωσσικές ρίζες, τεκμηριώνοντας ἔτσι τή συγγένεια τῶν σλαβικῶν λαῶν. Ὡστόσο, ἡ προβαλλόμενη ὁμοιογένεια δέν εἶναι πραγματική, καθώς ἡ θεωρία τοῦ πανσλαβισμοῦ παραθεωροῦσε καί τίς σημαντικές διαφορές τῶν διαφόρων σλαβικῶν ὁμάδων. Βλ. **Ἄντας Διάλλα**, *Ἡ Ρωσία ἀπέναντι στά Βαλκάνια. Ἰδεολογία καί πολιτική στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα*, ἐκδόσεις Ἀλεξάνδρεια, 2009, σ. 17.

[12] **ΑΠΙ**, *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 69.

[13] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 69.

[14] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 69.

Στή συνέχεια ὁ ἄγνωστος συγγραφέας τοῦ κειμένου δείχνει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς σχέσεις τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητας μέ τίς τοπικές ὀθωμανικές ἀρχές. Σημειώνει ὅτι τόσο ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὅσο καί οἱ Ἁγιοταφίτες δέν ἔχουν κανένα πρόβλημα μέ τίς ἐπιτόπιες ὀθωμανικές ἀρχές, ἀφοῦ ὅλοι ἔχουν γεννηθεῖ καί μεγαλώσει ἐντός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί ὅτι μάλιστα ἔχουν περισσότερη «*ἐπιῤῥοή μέ τάς ἐπιτοπίους ὀθωμανικάς ἀρχάς, ἤ οἱ Λατῖνοι καί οἱ Ἀρμένιοι*» [15]. Στή συνέχεια γίνεται ἀναφορά στίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἱεραποστόλων στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης. Σημειώνεται ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι τῶν διαφόρων δογμάτων εἶναι πολύ προσεκτικοί στίς κινήσεις τους στήν περιοχή εκείνη, περισσότερο μάλιστα ἀπό ὅ,τι σέ ἄλλες περιοχές ὅπου πραγματοποιοῦν ἀντίστοιχες ἱεραποστολικές (=προσηλυτιστικές) κινήσεις. Τό κείμενο ἀναφέρεται καί στή σύγκληση συνόδου «*τῶν Γραικοκαθολικῶν Ἐπισκόπων*»[16] ὑπό τήν προεδρία τοῦ «*πατριάρχου*» αὐτῶν Μαξίμου. Ἡ σύνοδος συγκλήθηκε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1849 καί «*διελύθη*»[17] τόν Ἰούνιο τοῦ ἴδιου ἔτους. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται σέ σύνοδο τῶν οὐνιτῶν τῆς Παλαιστίνης, οἱ ὁποῖοι διέθεταν δομή παρόμοια μέ αὐτή τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, προκειμένου μέ αὐτό τόν τρόπο νά παρασύρουν τούς ὀρθοδόξους καί νά ἀσκοῦν καλύτερα τό προσηλυτιστικό τους ἔργο.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος κλήθηκε νά ἀντιμετωπίσει ὅλα τά παραπάνω ζητήματα ἤδη ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἀναρρήσεώς του στόν πατριαρχικό θρόνο. Τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετώπισε τά φλέγοντα ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀλλά καί τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἐν γένει, θά προσπαθήσουμε νά ἀναπτύξουμε μέ βάση ἀνέκδοτες, ἀλλά καί ἤδη ἐκδεδομένες πηγές, στά κεφάλαια πού ἀκολουθοῦν. Στό Α' κεφάλαιο καταγράφονται βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου τοῦ Β' καί ἀναφέρονται τά σχετικά μέ τήν ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων (1845). Ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου χαρακτηρίζεται ἀπό τό γεγονός ὅτι πραγματοποιήθηκε, γιά πρώτη φορά μετά τόν ΙΖ' αἰῶνα, στά Ἱεροσόλυμα ἀπό τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί ὄχι στήν Κπολη ἀπό ἐνδημοῦσα σύνοδο καί τούς προκρίτους τοῦ Γένους, ὅπως συνέβαινε μέχρι τότε.

Τό Β' κεφάλαιο ἀναφέρεται στήν ἀναδιοργάνωση τοῦ πατριαρχείου, στήν ὁποία προχώρησε ὁ πατριάρχης Κύριλλος μετά τήν ἐκλογή του. Ἡ πρώτη ἑνότητα ἀναφέρεται στίς σχέσεις του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Ὁ πατριάρχης καί τά μέλη τῆς Ἀδελφότητας δέν συνδέονται μόνο μέ τή σχέση προκαθημένου καί κληρικῶν, ἀλλά καί ἡγουμένου καί ἀδελφότητας, καθώς τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διατηρεῖ δύο ἰδιότητες, αὐτή τῆς ποιμαίνουσας Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητας. Ἡ δεύτερη ἑνότητα ἀναφέρεται στήν ὀργάνωση τῆς διοικήσεως καί

[15] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII B 6, σ. 69.
[16] **ΑΠΙ,** Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία, VIII B 6, σ. 70.
[17] **ΑΠΙ,** Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία, VIII B 6, σ. 70.

τῆς παιδείας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅπως αὐτή διαμορφώθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο. Ἡ τρίτη ἑνότητα ἀναφέρεται στό ζήτημα τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, οἱ ὁποῖοι, ἄν καί ἐκπονήθηκαν ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, εἶχαν ὅμως ἀντίκτυπο καί στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Στήν ἑνότητα αὐτή καταγράφουμε τόσο τή στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στό ζήτημα τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, ὅσο καί τή στάση του ἀπέναντι στό ζήτημα ἐκπονήσεως ἐσωτερικοῦ *Κανονισμοῦ* τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, πού ἐπίμονα ζητοῦσαν οἱ Ἁγιοταφίτες.

Στό Γ' κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, οἱ ὁποῖες σέ γενικές γραμμές χαρακτηρίσθηκαν ὁμαλές, ἐκτός ἀπό τήν τελευταία περίοδο τῆς πατριαρχίας του, ὅταν ἐκεῖνος ἀρνήθηκε νά συμμετάσχει στή Μεγάλη Σύνοδο τοῦ 1872 γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἡ δεύτερη ἑνότητα διαπραγματεύεται τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀντιμετώπισε τό λεγόμενο «*Σιναϊτικό Ζήτημα*», τό ὁποῖο σχετιζόταν μέ τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ καί τή χειροτονία του ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο.

Στό Δ' κεφάλαιο ἀναλύονται, κατά τό δυνατόν, τά πιεστικά ζητήματα πού ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει ὁ πατριάρχης Κύριλλος κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του καί σημειώνονται οἱ ἐνέργειες στίς ὁποῖες προχώρησε, ὥστε νά διασφαλισθοῦν μέ τόν καλύτερο τρόπο τά δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν Παναγίων προσκυνημάτων καί τῆς περιουσίας του ἐκτός Παλαιστίνης. Ἡ πρώτη ἑνότητα τοῦ κεφαλαίου διαπραγματεύεται τά σχετικά μέ τό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί τήν κατοχύρωση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπό τή διάσκεψη τῶν Παρισίων τό 1856. Ἡ δεύτερη ἑνότητα καταγράφει τήν προϊστορία καί τήν ἐξέλιξη τοῦ *μοναστηριακοῦ ζητήματος* (τήν κατάσχεση τῆς περιουσίας τοῦ Παναγίου Τάφου στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες) καθώς καί ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά ἀνατρέψει αὐτή τήν ὀδυνηρή γιά τά οἰκονομικά τοῦ πατριαρχείου ἐξέλιξη. Στήν τρίτη ἑνότητα, γίνεται λόγος γιά τήν πολιτική τῆς Ρωσίας ἔναντι τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία ἐκδηλώθηκε ἀρχικά μέ τήν ἀποστολή τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ στά Ἱεροσόλυμα καί ἐξελίχθηκε στή συνέχεια μέ τήν ἵδρυση τῆς Ρωσικῆς Ἀποστολῆς. Στήν ἴδια ἑνότητα ἀναπτύσσονται καί τά σχετικά μέ τίς παλινωδίες τῆς ρωσικῆς διπλωματίας στό *προσκυνηματικό ζήτημα*, καθώς ὁ ρωσικός παράγοντας διαμόρφωνε τή στάση του, ὄχι βάσει τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀλλά βάσει τῶν δικῶν του πολιτικῶν καί διπλωματικῶν συμφερόντων καί ἐπιδιώξεων.

Τό Ε' κεφάλαιο ἀναφέρεται στό *Βουλγαρικό ζήτημα*, στή στάση πού τήρησε ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀπέναντι σ᾽ αὐτό καθώς καί στά σχετικά μέ τήν ἀπομάκρυνσή του από τόν πατριαρχικό θρόνο. Ἡ πρώτη ἑνότητα ἀναφέρεται στίς παλινωδίες τοῦ Κυρίλλου κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως (1872) γιά τήν ἀντι-

μετώπιση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἡ δεύτερη ἑνότητα ἀναφέρεται στή σύγκρουση τοῦ Κυρίλλου μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καί ἡ τρίτη στήν παύση του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

Οἱ πηγές πού χρησιμοποιήσαμε γιά τή σύνταξη τῆς παρούσας διδακτορικῆς διατριβῆς χωρίζονται σέ δύο κατηγορίες: σέ ἀνέκδοτες καί σέ ἐκδεδομένες. Στίς ἀνέκδοτες πηγές περιλαμβάνεται τό μεγαλύτερο μέρος τῶν παραπομπῶν ἀπό τό Ἀρχεῖο εἰσερχομένης καί ἐξερχομένης ἀλληλογραφίας, καθώς καί ἀπό τόν κώδικα πρακτικῶν τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Πολύτιμες πληροφορίες ἀντλήθηκαν ἐπίσης ἀπό ἐπιστολές καί ἀναφορές σχετικά μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τόν πατριάρχη Κύριλλο, πού φυλάσσονται στό Ἀρχεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, στό Ἀρχεῖο τῆς μητροπόλεως Ναζαρέτ καί στά Βρετανικά ἀρχεῖα. Οἱ ἐκδεδομένες πηγές πού χρησιμοποιήσαμε γιά τήν ἐργασία μας εἶναι ὁ τύπος τῆς ἐποχῆς (κυρίως οἱ ἐφημερίδες *Νεολόγος* τῆς Κπολεως καί *Ἀνατολικός Ἀστήρ*), ἀλλά καί ἄλλες, ὅπως γιά παράδειγμα ἐπιστολές τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πού φυλάσσονται στό Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί στά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους καί ἔχουν δημοσιευθεῖ στίς ἱστοσελίδες τῶν δύο αὐτῶν ὀργανισμῶν.

Οἱ δυσκολίες πού συναντήσαμε κατά τή διάρκεια τῆς ἔρευνάς μας, σχετίζονται μέ τόν τεράστιο ὄγκο τῶν ἀρχείων, πού ἔπρεπε νά μελετηθοῦν προκειμένου νά ἀντλήσουμε πληροφορίες, ὄχι τόσο γιά τά προβλήματα πού ἀντιμετώπισε ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ὅσο γιά τή στάση του ἀπέναντι σ᾽ αὐτά.

Ἐπειδή τά περισσότερα ἀρχεῖα ἦσαν ἀνέκδοτα, οἱ πληροφορίες συγκεντρώνονταν ἀργά, καθώς ἔπρεπε νά μελετηθοῦν ἑκατοντάδες σελίδες, κυρίως ἀπό τό ὀγκωδέστατο Ἀρχεῖο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἡ ἐκδεδομένη βιβλιογραφία σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου εἶναι πολύ περιορισμένη καί αὐτό δέν μᾶς παρέσχε τή δυνατότητα νά συγκεντρώσουμε ἀρκετές παραπομπές. Προσπαθήσαμε ὡστόσο νά μελετήσουμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερα συγγράμματα, μονογραφίες, ἄρθρα καί ἔργα πού σχετίζονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μέ τόν ἴδιο καί τά πεπραγμένα του. Ὁ κώδικας ἀντιγράφων ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (Ὀκτώβριος 1871-Ἰούνιος 1872), πού καταγράφει τά γεγονότα τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο, ἦταν σημαντικός γιά τήν ἔρευνά μας. Ὅμως δυστυχῶς ἡ ἀπώλειά του μᾶς στέρησε πολλές πληροφορίες, οἱ ὁποῖες θά μᾶς ἔδιναν τή δυνατότητα νά ἀναλύσουμε περισσότερο τά γεγονότα πού σχετίζονται μέ τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Θεωροῦμε ὅτι στήν παρούσα διδακτορική διατριβή καταγράφονται σημαντικά στοιχεῖα γιά τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Β′, ὅμως δέν πιστεύουμε ὅτι ἡ ἔρευνα ἔχει ἐξαντληθεῖ. Τά νέα στοιχεῖα, σέ συνδυασμό μέ τήν ὑπάρχουσα μέχρι σήμερα βιβλιογραφία, δίνουν μιά σημαντική εἰκόνα γιά τό ἔργο τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι φυσικό, θά συμπληρωθεῖ καί ἀπό νεώτερα στοιχεῖα, πού εὐελπιστοῦμε ὅτι θά φέρει στό φῶς ἡ μελλοντική ἐπιστημονική ἔρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'
Ὁ Ἁγιοταφίτης μοναχός καί ἡ ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο

1. Ὁ Ἁγιοταφίτης μοναχός.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος (1845-1872), κατά κόσμον Κωνσταντῖνος Κρητικός, γεννήθηκε στή Σάμο[18]. Οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Νικόλαος καί Εἰρήνη. Τό πατρικό του σπίτι βρισκόταν στή θέση Ἀχυρῶνες, πρός τό ἀνατολικό μέρος τῆς περιοχῆς τῆς Χώρας. Ἡ ἡμερομηνία τῆς γεννήσεώς του τοποθετεῖται ἀπό ἄλλους στό 1792[19] καί ἀπό ἄλλους στό 1795[20]. Ὁ Κωνσταντῖνος πολύ γρήγορα ἔχασε τή μητέρα του καί ὁ πατέρας του (κηπουρός στό ἐπάγγελμα), ἐπειδή δέν εἶχε τή δυνατότητα νά τόν συντηρήσει, τόν παρέδωσε σέ κάποιο γνωστό του πλοίαρχο, προκειμένου νά ἐργασθεῖ ὡς ναυτόπαις (μοῦτσος). Πράγματι, ὁ Κωνσταντῖνος ἐργάσθηκε γιά ἀρκετό διάστημα ὡς ναυτόπαις, χωρίς ὅμως νά ἀγαπάει τή θάλασσα καί πάντοτε ἀναζητοῦσε μιά εὐκαιρία νά τήν ἐγκαταλείψει. Ἡ ἀφορμή γιά τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τό πλοῖο δόθηκε ὅταν ὁ καπετάνιος τόν ἔδειρε, ἐπειδή ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέτρεψε κατά λάθος μιά χύτρα γεμάτη φαγητό. Ὁ Κωνσταντῖνος δέν ἀνέχθηκε αὐτή τή συμπεριφορά καί, ὅταν ὁ καπετάνιος βγῆκε ἀπό τό πλοῖο, ἔφυγε μέ κατεύθυνση τό χωριό του. Δέν ἐπέστρεψε ὅμως στόν πατέρα του ἀλλά κατέφυγε σέ μιά θεία του, ἡ ὁποία χωρίς νά ἐνημερώσει τόν πατέρα του γιά τήν ἐπιστροφή του τόν παρέδωσε στόν πρωτοσύγκελλο τοῦ μητροπολίτη τῆς Σάμου Δανιήλ, Παρθένιο, ὁ ὁποῖος τόν πῆρε μαζί του στή μητρόπολη. Ἀπό τότε ὁ Κωνσταντῖνος ὑπηρετοῦσε στή μητρόπολη καί ταυτόχρονα πήγαινε στό σχολεῖο. Λίγο καιρό ἀργότερα χειροθετήθηκε ἀναγνώστης. Ὁ μητροπολίτης Σάμου, πού τόν ἀγαποῦσε πολύ, κατά τή διάρκεια τῆς χειροθεσίας του τοῦ εὐχήθηκε: «*καί πατριάρχης*»[21].

Τό 1816 ἐκάρη μοναχός καί στή συνέχεια χειροτονήθηκε διάκονος ἀπό τόν διάδοχο τοῦ μητροπολίτη Δανιήλ, Κύριλλο[22]. Ὅταν ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως

---

[18] **Ἀθ. Καραθανάση**, «Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ἀθήνα μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων (1848-1868)», *Μνημοσύνη* 13 (1995-1997) 67.

[19] **L. Surhome, M. Tennoe, S. Henssonow**, *Patriarch Cyril of Jerusalem*, ἔκδ. Betascript Publishing, ἄ.ἔ., σ. 1.

[20] **Ἰωάννου μητροπολίτου Σιδηροκάστρου**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*, Σάμος 1967, σ. 296. Ὁ ἴδιος δέν ἀναφέρει τίποτε στίς πηγές πού μελετήσαμε περί τῆς ἡμερομηνίας τῆς γεννήσεώς του, οὔτε οἱ Ἁγιοταφιτικοί πίνακες τοῦ Τιμοθέου Θέμελη δίνουν κάποια σχετική ἡμερομηνία, γι᾽ αὐτό καταγράφουμε καί τίς δύο ἐκδοχές πού ἀναφέρουν οἱ πηγές σχετικά μέ τήν ἡμερομηνία γεννήσεως τοῦ πατριάρχη.

[21] **Ν. Ζαφειρίου**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β' (1845-1872)», *ΝΣ* 50 (1955) 412. Βλ. καί **Μαρίας Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπέναντι στό Βουλγαρικό ζήτημα (Β' μισό 19ου αἰῶνα)*, διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2009, σσ. 53 κ. ἑξ.

[22] Ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀναφέρεται στό γεγονός τῆς διακονίας του ὡς ἱεροδιάκονος κοντά στόν μητροπολίτη Σάμου Κύριλλο, σέ ἐπιστολή του πρός τούς βουλευτές τῆς Σάμου: «*ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀοιδίμου Κυρίλλου Ἀρχιερέως Σάμου, παρ᾽ ᾧ ἐχρηματίσαμεν ἡμεῖς ὡς Ἱεροδιάκονος...*» (ἡμερομηνία

Σάμου Παρθένιος ἀναχώρησε γιά τή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Σάμου[23], τόν ἀκολούθησε καί ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος ἐνεγράφη στό μοναχολόγιό της[24]. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος στόν ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (ὁ ναός ἦταν ἁγιοταφιτικό μετόχιο) στήν κωμόπολη Μυτηλινιῶν Σάμου[25] ἀπό τόν μητροπολίτη Σταγῶν Ἀμβρόσιο, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τήν ἐποχή διέμενε στή Σάμο. Ὁ Κύριλλος ἀνέπτυξε σχέση μέ τόν πρωτοσύγκελλο Ματθαῖο, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀντιπρόσωπος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στό νησί. Ἀπό τόν Ματθαῖο πληροφορήθηκε τά σχετικά μέ τήν ἱστορία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τήν ἐπικρατοῦσα τότε κατάσταση σ᾽ αὐτό καί τοῦ ζήτησε νά τόν ἐφοδιάσει μέ συστατικές ἐπιστολές γιά νά ἀναχωρήσει γιά τούς Ἁγίους Τόπους. Ἐπειδή ὅμως ὁ πρωτοσύγκελλος Ματθαῖος εἶχε ἀνάγκη τή βοήθεια τοῦ Κυρίλλου, ἀνέβαλλε συνεχῶς τήν ἀναχώρησή του. Ἔτσι, τό 1819 ὁ Κύριλλος πῆρε τήν πρωτοβουλία νά ἐγκαταλείψει χωρίς ἄδεια τό μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στή Σάμο καί ἀναχώρησε γιά τήν Κπολη, ὅπου ἐπισκέφθηκε τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Πολύκαρπο (1808-1827)[26]. Ὁ Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης ὑποστηρίζει ὅτι ἕνα ὄνειρο πού εἶδε ὁ Κύριλλος τόν ὁδήγησε νά λάβει τήν ἀπόφαση νά μεταβεῖ στήν

---

12 Ἰουλίου 1854, **ΓΑΚ Ἀρχεῖον Σάμου**, Συλλογές, Φάκελος Ε΄. Λυτά ἔγγραφα τοῦ 19ου καί ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰώνα (1812-1911).

[23] Γιά τήν Ἱερά μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Σάμου βλ. *Περίβασις Σαμίου τινός ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Σάμου*, ἐν Σμύρνῃ (ἄ.ἔ.ἐ.), σσ. 14-16.

[24] Τό τέμπλο τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ φιλοτεχνήθηκε ἀπό Χίους τεχνίτες τό 1854 καί ἔγινε μέ τή συνδρομή τοῦ Κυρίλλου, ὅταν αὐτός πλέον ἦταν πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Ὁ πατριάρχης ἀφιέρωσε στή μονή καί ἕναν ἐπιβλητικό πολυέλαιο. *Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου (1827-1875), Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καί Τήνου*, τ. Α΄, ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Κέντρο ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 2014, σ. 107.

[25] Πρόκειται γιά τό ἕνα ἀπό τά τρία μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στό νησί τῆς Σάμου (τά ἄλλα εἶναι ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου Σκάλας Κερκετέως ἤ Ἅγ. Βασίλειος καί ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων στόν Μαραθόκαμπο). Τό μετόχι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ Μυτιληνῶν κτίσθηκε γύρω στό 1780 καί ἀργότερα ἀνεγέρθηκαν γύρω του καί κάποια κελλιά, τά ὁποῖα καταστράφηκαν ἀπό πυρκαγιά. Ὁ ναός ἀνήκει ἀρχιτεκτονικά στόν ρυθμό τῆς ἁπλῆς βασιλικῆς. Ἐξωτερικά δέν ἐντυπωσιάζει, ἐσωτερικά ὅμως εἶναι στολισμένος μέ ἀξιόλογη διακόσμηση, παρόμοια μέ αὐτή τῶν ὑπολοίπων ναῶν τῆς περιοχῆς. Τό συγκεκριμένο μετόχιο πρωταγωνιστοῦσε σέ πράξεις ἀγαθοεργίας καί πολλές φορές περιέθαλπε πάσχοντες καί ἀπόρους. Ὅταν ἐπιστάτης του ἦταν ὁ ἀρχιμανδρίτης Χρύσανθος Καραθανάσης, λειτουργοῦσε κατά κάποιο τρόπο ὡς οἰκοτροφεῖο, διότι ἐνίσχυε τούς ἄπορους μαθητές πού φοιτοῦσαν στό σχολαρχεῖο τῶν Μυτιληνιῶν, τήν «*Εὐθυμιάδα*» Σχολή. Γιά πολλά χρόνια ἐφημέριος τοῦ συγκεκριμένου μετοχίου διετέλεσε ὁ Νικόλαος Θέμελης, πατέρας τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Τιμοθέου Θέμελη (1935-1955). Ὁ ναός διατηρεῖται σέ καλή κατάσταση, σέ ἀντίθεση μέ τά κελλιά, τά ὁποῖα καταστράφηκαν ἀπό πυρκαγιά τό 1965. Ὁ ναός ἐξυπηρετεῖται ἀπό ἱερέα τόν ὁποῖο ὁρίζει ἡ Ἐξαρχία τοῦ Παναγίου Τάφου. **Δ. Σκρέτα**, *Τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου. Ἡ συμβολή τους σέ θέματα παιδείας*, Διδακτορική διατριβή ὑποβληθεῖσα στό τμῆμα Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 132-133. Πρβλ. καί **Ἀθ. Ἠλία**, *Τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου καί τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ στήν Ἑλλάδα (1830-1888)*, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2003, σ. 92.

[26] **Ζαφειρίου**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων», σ. 413.

Κπολη γιά νά ἐπισκεφθεῖ τόν πατριάρχη Πολύκαρπο καί νά τοῦ ζητήσει τήν ἄδεια νά πραγματοποιήσει τό πολυπόθητο ταξίδι στά Ἱεροσόλυμα[27].

Ὁ Πολύκαρπος κράτησε κοντά του τόν Κύριλλο καί τοῦ ζήτησε νά ἀναλάβει τό μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Σέρρες. Ὁ Κύριλλος ὅμως ἀρνήθηκε νά ἀναλάβει τή θέση, δηλώνοντας στόν πατριάρχη ὅτι πρῶτα θά πήγαινε στούς Ἁγίους Τόπους καί μετά θά ἀναλάμβανε ὁποιαδήποτε θέση θά τοῦ πρότεινε. Ὁ Πολύκαρπος θεώρησε τή στάση τοῦ Κυρίλλου ἀπείθεια καί τόν ἐπέπληξε. Ἡ πρόταση ὅμως τοῦ Κυρίλλου δέν τοῦ φάνηκε παράλογη καί ἔτσι τό 1820 τόν ἔστειλε μέ προσκυνητές στά Ἱεροσόλυμα[28].

Στά Ἱεροσόλυμα διορίσθηκε ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἁγ. Νικολάου καί στή συνέχεια τῆς μονῆς τῆς Γεθσημανῆ (Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου). Στίς 9 Νοεμβρίου 1830 ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Σεβαστείας[29] καί τό 1836[30] ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης. Ὡς ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης χρημάτισε Ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Ἀθανασίου (1827-1844). Ὁ Ν. Ζαφειρίου καταγράφει τήν πληροφορία ὅτι ὁ Κύριλλος εἶχε τοποθετηθεῖ ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἔξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ὀδησσό καί στή Μόσχα, ὡστόσο τέτοιος διορισμός δέν καταγράφεται στίς πηγές[31], οὔτε καί στούς Ἁγιοταφιτικούς καταλόγους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου καί μετέπειτα πατριάρχη Ἱεροσολύμων Τιμοθέου Θέμελη. Ἴσως ἡ πληροφορία αὐτή νά διαδόθηκε ἐξαιτίας τῶν σχέσεων πού εἶχε ἀναπτύξει ὁ πατριάρχης Κύριλλος μέ Ρώσους παράγοντες, ὅπως ἦταν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ, ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ κ.ἄ. Ὁ Κύριλλος φαίνεται ὅτι εἶχε ἀναπτύξει σχέσεις καί μέ πολλές πολιτικές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του, πολύ πρίν ἀπό τήν ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο. Τό 1838-1839 ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς ἐπισκέφθηκε τά Ἱεροσόλυμα, ὅπου γνωρίσθηκε μέ τόν Κύριλλο. Ὁ Κύριλλος περιποιήθηκε τόν Ἰμπραήμ καί αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων νά λάβει ἀρκετά εὐεργετήματα[32].

Σέ ὅσες πηγές μελετήσαμε, δέν βρήκαμε ἰδιαίτερες πληροφορίες γιά τό ἔργο

---

[27] Ὁ Κύριλλος κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του κοντά στόν πρωτοσύγκελλο Ματθαῖο ἄκουγε τίς διηγήσεις του σχετικά μέ τούς Ἁγίους Τόπους καί ἐπηρεαζόμενος ἀπό αὐτές ἐπιθυμοῦσε διακαῶς νά πραγματοποιήσει ἕνα ταξίδι στήν Ἁγία Γῆ. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 54.

[28] **Ζαφειρίου**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων», σ. 414.

[29] **Τιμοθέου ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», *ΝΣ* 29 (1934) 662 καί **Κωνσταντινίδου Ἰω.**, «Κύριλλος», *ΘΗΕ* 7 (1965) 1206.

[30] **Τιμοθέου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», σ. 662 . Ὁ Ν. Ζαφειρίου τοποθετεῖ τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου ὡς ἀρχιεπισκόπου Λύδδης τό 1838. Ἡ χρονολογία ὅμως αὐτή, μέ βάση τούς Ἁγιοταφιτικούς πίνακες πού ἐξέδωσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰορδάνου καί μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων Τιμόθεος Θέμελης καί βασίζονται σέ μητρῶα, σέ κώδικες ὑπομνημάτων τοῦ πατριαρχείου καί στό ἐπίσημο περιοδικό τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας «*Νέα Σιών*», εἶναι λανθασμένη. Θεωροῦμε πώς ἡ ὀρθή χρονολογία εἶναι αὐτή πού παραθέτει ὁ Ἰορδάνου Τιμόθεος, ἐπειδή ἀκριβῶς στηρίζεται στίς πηγές πού σημειώσαμε παραπάνω.

[31] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 55.

[32] **Ζαφειρίου**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων», σ. 414.

τοῦ Κυρίλλου πρίν ἀπό τήν ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἕνα περιστατικό πού διασώζεται στά ἀπομνημονεύματα τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ. Αὐτός καταγράφει μιά συνομιλία πού δῆθεν εἶχε μέ τόν τότε ἀρχιεπίσκοπο Λύδδης Κύριλλο, ὁ ὁποῖος μεταξύ ἄλλων τοῦ ἐξέφρασε καί τίς ἀπόψεις του γιά τό ἀραβόφωνο ποίμνιο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὁ διάλογος αὐτός ἔχει ὡς ἑξῆς: «*ΚΥΡ: Οἱ Ἄραβες εἶναι παλιάνθρωποι… Μᾶς μισοῦν καί μᾶς δυσφημοῦν. Δέν ἔχεις στοργή γιά ἐμᾶς καί τούς ὑπερασπίζεσαι. ΟΥΣ: Ὁ Θεός γνωρίζει τήν πολλή μου ἀγάπη πρός ἐσένα, ἀλλά λυπᾶμαι καί τούς Ἄραβες, καί εἶμαι ἕτοιμος νά τούς ὑπερασπισθῶ ἀπέναντι στόν ὁποιονδήποτε. ΚΥΡ: Δέν ἔχουν πίστη, εἶναι βάρβαροι καί κακοί. ΟΥΣ: Πρέπει νά τούς διδάξετε τήν πίστη, ἐσεῖς ἔχετε τροφοδοτήσει τήν ἀπιστία τους. ΚΥΡ: Δέν θά μᾶς ἀκούσουν. ΟΥΣ: Δέν εἶναι περίεργο, ἀφοῦ δέν τούς ἀγαπᾶτε καί τούς ἀποστρέφεσθε. Εἶναι μαρτυρικός λαός. Καταδιώκονται ἀπό τούς μουσουλμάνους καί δέν δέχονται προστασία ἀπό ἐσᾶς. Δέν ἔχουν οὔτε πού νά προσευχηθοῦν. Οἱ ἐκκλησίες τῶν χωριῶν εἶναι σέ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. ΚΥΡ: Ξεχνᾶς ὅτι βρισκόμαστε κάτω ἀπό τουρκικό καθεστώς. ΟΥΣ: Αὐτό δέν σᾶς ἐμποδίζει ἀπό τό νά ἐπισκευάζετε καί νά διακοσμεῖτε τίς ἐκκλησίες τους. Οἱ ἱερεῖς δέν καταλαβαίνουν τά καθήκοντά τους. Διατηροῦν τά κοπάδια τους μέσα στίς ἐκκλησίες. Ὅταν σᾶς ζητοῦν βοήθεια ἀρνεῖσθε νά τούς δεῖτε. ΚΥΡ: Δέν δεχόμαστε Ἄραβες ἱερεῖς ἀνάμεσά μας γιά νά μήν ὑποβιβάσουμε τήν ἐπισκοπική μας ἀξία… Οὔτε καί κατανοοῦμε τή γλώσσα τους. ΟΥΣ: Γιατί δέν μαθαίνετε τή γλώσσα τους, καί ἄν εἶσθε πολύ ἡλικιωμένοι, γιατί δέν ἔχετε διερμηνεῖς, ὥστε νά προωθεῖτε τά αἰτήματά τους; ΚΥΡ: Δέν μποροῦμε νά εἰσάγουμε νέα ἔθιμα. ΟΥΣ: Ἔτσι παραμένετε προσκολλημένοι στά παλαιά ἔθιμα. Δέν θά ὑπάρξουν σχολεῖα γιά τούς υἱούς τῶν Ἀράβων ἱερέων; Οἱ χῆρες καί τά ὀρφανά τῶν Ἀράβων δέν θά βροῦν καταφύγιο στά μοναστήρια, κανένας Ἄραβας δέν θά εἶναι ἐπίσκοπος ἤ ἡγούμενος ἑνός μοναστηριοῦ*»[33].

Ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ δέν εἶναι βεβαίως ὁ ἀντικειμενικός παρατηρητής πού θά κατέγραφε τήν ἀλήθεια σχετικά μέ τήν κατάσταση τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων τήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ὅπως θά δοῦμε ἀναλυτικά στό οἰκεῖο κεφάλαιο. Ὁ Οὐσπένσκυ ἔπαιζε ἕναν συγκεκριμένο ρόλο, πού δέν ἦταν ἄλλος ἀπό τήν κατασυκοφάντηση τοῦ ἑλληνορθόδοξου κλήρου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τούς προϊσταμένους του στό ρωσικό ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, προκειμένου νά προωθήσει τόσο τίς προσωπικές του φιλοδοξίες, ὅσο καί τά συμφέροντα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στή Μέση Ἀνατολή. Ἕνα μέσο γιά τήν προώθηση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἦταν νά στραφεῖ τό ποίμνιο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων κατά τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ὥστε μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐθνικιστικῶν αἰσθημάτων τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων νά προκληθοῦν ἐσωτερικά προβλήματα στή ζωή τοῦ πατριαρχείου καί μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ ρωσική κυβέρνηση, ὄργανο τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Οὐσπένσκυ, νά

[33] **D. Hoopwood**, *The Russian interest in Syria and Palestine (1843-1914). Church and politics in the Near East*, Clarendon Press, Oxford 1969, σ. 38.

προωθήσει τά συμφέροντά της στή Μέση Ἀνατολή. Τίς δῆθεν ἀπόψεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λύδδης Κυρίλλου διέψευσαν ἡ ἴδια ἡ πατριαρχική του πορεία καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ ἴδιος φρόντισε γιά τήν ἐκπαίδευση, τή διάδοση τῆς ὀρθόδοξης πίστης μεταξύ τοῦ ποιμνίου, ἀκόμη καί μέ τή σίτιση τῶν ἄπορων ὀρθοδόξων, πορεία τήν ὁποία θά ἐξετάσουμε ἀναλυτικῶς στά οἰκεῖα κεφάλαια. Ἄλλωστε ὁ Κύριλλος, ὅπως καί ὅλη ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἦταν ἤδη ἐνημερωμένος γιά τούς σκοπούς καί τόν ρόλο τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ καί θεωροῦμε ὅτι θά ἦταν τουλάχιστον ἀφελές ἐκ μέρους του, καί ἄν ἀκόμη εἶχε αὐτές τίς ἀπόψεις γιά τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους, νά τίς ἀποκαλύψει σέ ἕναν πράκτορα τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, ὁ ὁποῖος ὡς μόνο στόχο εἶχε τήν ἐκδίωξη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἀπό τά πανάγια Προσκυνήματα καί τήν ἐγκαθίδρυση στή θέση της ἀραβόφωνου κλήρου πλήρως ἐξαρτημένου ἀπό τή ρωσική διπλωματία.

2. Ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου στόν πατριαρχικό θρόνο.

Στίς 16 Δεκεμβρίου 1844 πέθανε στήν Κπολη ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος, σέ ἡλικία 90 ἐτῶν[34]. Λίγο πρίν τόν θάνατό του ὅρισε διάδοχο τόν μητροπολίτη Θαβωρίου Ἱερόθεο. Ὁ ὁρισμός τοῦ διαδόχου τοῦ ἑκάστοτε πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἴσχυε ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα καί μέχρι τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου[35]. Πρίν ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων γινόταν στά Ἱεροσόλυμα μέ τή συμμετοχή ἀρχιερέων, ἀκόμη καί πατριαρχῶν. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ τό 1579, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στά Ἱεροσόλυμα μέ τήν παρουσία τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου (1569-1590), τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Εὐγενίου (ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων), τῶν μητροπολιτῶν Δωροθέου καί Νεκταρίου καί κάποιου ἐπισκόπου Ἁγίας Ἄννης ἀπό τή Δαμασκό. Τότε ὁ πατριάρχης Γερμανός παραιτήθηκε λόγω τοῦ προκεχωρημένου τῆς ἡλικίας του καί ἐπιστάτησε ὁ ἴδιος στήν ἐκλογή τοῦ διαδόχου του. Ἡ ἐκλογή περιγράφεται ὡς ἑξῆς: «*Καί ἔδωκαν κλήρους κατά τήν τάξιν τοῦ ἡγιασμένου νόμου καί ἔγραψαν εἰς τρία φύλλα ὀνόματα τρία. Εἶτα ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καί οἱ λοιποί ἀρχιερεῖς τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἔφερον τά τρία φύλλα καί ἔθηκαν αὐτά ἐν τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ, καί ἐλειτούργησαν κατ᾽ ἐκείνην τήν ἡμέραν καί πάντες ἐδεήθησαν τοῦ Θεοῦ. Μετά τήν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας εἰσήγαγαν βρέφος, ἤγουν παιδίον, εἰς τό ἅγιον βῆμα καί ἔφερεν ἔξω ἕν τῶν τριῶν φύλλων καί ἔτυχε νά*

[34] **Καλλ. Μηλιαρᾶ, ἀρχιμ.**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καί τά ἐπ᾽ αὐτῶν δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. Β', ἐν Ἱεροσολύμοις, Φωτοαναστατική ἐπανέκδοση, Θεσσαλονίκη 2002, ἔκδ. University Studio Press, σσ. 541-542.

[35] **Χρ. Παπαδοπούλου ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν**, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἐν Ἀθήναις, 1970², σ. 777.

εἶναι τό ὄνομα τοῦ παπᾶ Σωφρονίου γεγραμμένον· καί πάντες ἤγουν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καί ὁ λαός τῆς Ἱερουσαλήμ μικροί τε καί μεγάλοι ἠθέλησαν αὐτῷ τῷ θελήματι τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ»[36].

Ὅμως ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα ὁ τρόπος ἐκλογῆς πατριάρχη ἄλλαξε καί ἐπικράτησε ἡ συνήθεια ὁ νέος πατριάρχης Ἱεροσολύμων νά ὑποδεικνύεται ἀπό τόν προκάτοχό του[37] (πολλές φορές καί γραπτῶς[38]) καί ἡ ἐκλογή του νά πραγματοποιεῖται στήν Κπολη, εἴτε στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, εἴτε στό Ἁγιοταφιτικό μετόχιο, τό ὁποῖο ἀπέκτησε τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἐπί πατριάρχου Θεοφάνους, καί ὄχι ἀπό τήν ἱεραρχία τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλά ἀπό ἐνδημοῦσα σύνοδο, στήν ὁποία μετεῖχαν καί πρόκριτοι τοῦ Γένους[39]. Ὁ τελευταῖος πατριάρχης Ἱεροσολύμων πού ἐξελέγη ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα κατά τήν περίοδο τῆς ὀθωμανοκρατίας ἦταν ὁ πατριάρχης Παΐσιος (1645-1660). Ὁ Παΐσιος ἐξελέγη στή Μολδοβλαχία ἀπό τούς Ἁγιοταφίτες πού βρίσκονταν ἐκεῖ τό 1645, «*οἵτινες πρός τοῦτο προσεκάλεσαν τόν ἡγεμόνα τοῦ Βασιλείου, θέλοντες προλάβωσι τήν ἐπέμβασιν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου Β'* (1644-1645, 1648-1651)». Μετά τήν ἐκλογή, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἀναγνώρισε τό ἀποτέλεσμα καί ἔστειλε στό Ἰάσιο τόν μητροπολίτη Λαρίσης Γρηγόριο, γιά νά χειροτονήσει μαζί μέ ἄλλους τρεῖς ἀρχιερεῖς τόν νέο πατριάρχη[40]. Στό κείμενο αὐτό διαπιστώνεται ἡ ἐπιφύλαξη πού εἶχαν οἱ Ἁγιοταφίτες στό νά παραχωρήσουν τήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη-ἡγουμένου τους στό πατριαρχεῖο Κπόλεως. Ἴσως νά θεωροῦσαν ὅτι μέ αὐτή τήν παραχώρηση καταργεῖτο τό αὐτοδιοίκητο τόσο τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ὅσο καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ὡς μοναστικῆς ἀδελφότητας. Ὡστόσο αὐτή ἡ ἐπιδίωξη τῶν Ἁγιοταφιτῶν δέν κατάφερε, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων συνθηκῶν, νά συνεχισθεῖ καί ἔτσι ἡ πατριαρχική ἐκλογή γιά τόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται στήν Κπολη.

---

[36] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 527.

[37] Συνήθως ὁ διάδοχος τοῦ ἑκάστοτε πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἐλάμβανε τόν τίτλο τοῦ μητροπολίτη Καισαρείας, καί στή συνέχεια, μετά τόν θάνατο τοῦ πατριάρχη, ἐκλεγόταν στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀναφέρει σχετικά γιά τό θέμα αὐτό ὁ Ἀθανάσιος Κομνηνός-Ὑψηλάντης: «*Παλαιοτάτη συνήθεια τῶν ἀρχιερέων τε καί πατέρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου ἐστί τό νά ἐκλέγωσι ψήφῳ καί δοκιμασίᾳ καί γνώμῃ κοινῇ των, τόν προκομενέστερον καί ἐπαινετώτερόν τους εἰς Μητροπολίτην Καισαρείας, μέ σκοπόν καί ἀπόφασιν ἀναντίρρητον τοῦ νά εἶναι νά λέγηται παρά πᾶσι διάδοχος τοῦ πατριαρχεύοντος καί νά δεχθῇ τόν πατριαρχικόν θρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ μετά τόν ἐκείνου θάνατον*», **Κομνηνοῦ-Ὑψηλάντου Ἀθ.**, *Ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτικῶν εἰς δώδεκα βιβλία Η', Θ' καί Ι'. Τά μετά τήν Ἅλωσιν (1453-1789)*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ι. Βρετοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 331.

[38] Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἡ «*Διάταξις τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου περί τοῦ διαδόχου του*» στό **Καλλ. Δελικάνη, ἀρχιμ.**, *Τά ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τά ἀφορῶντα εἰς τάς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρός τάς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί Κύπρου*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, τ. ΙΙ, σσ. 490-493).

[39] **Χρ. Παπαδοπούλου ἀρχιμ.**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική Ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 312.

[40] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 572.

Ὁ πρῶτος πατριάρχης Ἱεροσολύμων πού ἐξελέγη στήν Κπολη ἦταν ὁ Δοσίθεος (1669-1707). Ὅταν ὁ προκάτοχος τοῦ Δοσιθέου, Νεκτάριος ἀποφάσισε νά παραιτηθεῖ, ἀνακοίνωσε αὐτή του τήν ἀπόφαση στούς Ἁγιοταφίτες πού βρίσκονταν μαζί του στήν Κπολη. Ὁ Δοσίθεος, ὁ ὁποῖος ἦταν στενός του συνεργάτης, φοβήθηκε μήπως, μετά τήν παραίτηση τοῦ Νεκταρίου, ἐκλεγεῖ ἀκατάλληλο πρόσωπο γιά τόν πατριαρχικό θρόνο καί θεωροῦσε ὅτι τόσο ἡ παραίτηση, ὅσο καί ἡ ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἔπρεπε νά γίνει στά Ἱεροσόλυμα. Ὅμως ἡ πρότασή του δέν ἔγινε δεκτή. Ἔτσι, ἡ ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη πραγματοποιήθηκε στήν Κπολη στίς 23 Ἰανουαρίου 1669 ἀπό τήν ἐκεῖ σύνοδο καί νέος πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Δοσίθεος[41]. Στή διαδικασία ἐκλογῆς προΐστατο ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης, ἔχοντας ὡς παρέδρους ὄχι μόνο πατριάρχες ἤ πρώην πατριάρχες, ἀλλά καί παρεπιδημοῦντες στήν Κπολη ἀρχιερεῖς, τούς ἡγεμόνες τῶν Παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν ἤ τούς ἀντιπροσώπους τους καί λογάδες τοῦ Γένους[42].

Ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στήν Κπολη ἀπό τήν ἐκεῖ σύνοδο εἶχε ὡς αἰτία τή δύσκολη κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε μετά τόν ΙΖ' αἰώνα στά Ἱεροσόλυμα, ἀλλά δημιουργήθηκε καί ἀπό τήν ἀνάγκη διαμονῆς τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στήν Κπολη, ἡ ὁποία ἦταν τό ἐκκλησιαστικό, ἀλλά καί τό πολιτικό κέντρο τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Σέ καμία περίπτωση ἡ ἀλλαγή αὐτή δέν ὑποδήλωνε τάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου περί ἐπιβολῆς ἑνός εἴδους πρωτείου. Στά ἐπίσημα ἔγγραφα, τά ὁποῖα σχετίζονται μέ τήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στήν Κπολη ἀπό τόν ΙΖ' μέχρι καί τόν ΙΘ' αἰώνα, δέν ὑπάρχει κανένας ὑπαινιγμός γιά φιλοδοξία τῶν Οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν νά ὑποτάξουν τούς πατριάρχες τῶν Ἱεροσολύμων ἤ νά προβάλουν κάποια ἰδέα «*πρωτείου*» τήν ὁποία προσπαθοῦσαν νά ἐπιβάλουν. Ἀντιθέτως, τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο προσπαθοῦσε νά βοηθήσει τήν ἐμπερίστατη Σιωνίτιδα Ἐκκλησία μέ αὐτή του τή στάση. Ἔτσι, ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων γινόταν στήν Κπολη ὄχι μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλά μετά ἀπό αἴτηση τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων καί τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Παναγίου Τάφου πού διέμεναν ἐκεῖ[43]. Οἱ πατριάρχες Ἱεροσολύμων, κατά τή διάρκεια τῆς περιόδου στήν ὁποία ἀναφερόμαστε, δήλωναν εἴτε προφορικῶς, εἴτε γραπτῶς τόν διάδοχό τους καί αὐτή τους ἡ ἐπιθυμία καί ἡ ψῆφος εἶχε τόσο γιά τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, ὅσο καί γιά τή σύνοδο δεσμευτική καί τυπική σημασία. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἀνακοίνωνε[44] στήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων τήν ἐκλογή τοῦ

---

[41] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 590-591.

[42] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική Ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 312.

[43] **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σ. 497.

[44] Τήν ἐπιστολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Παρθενίου τοῦ Δ' σχετικά μέ τήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Νεκταρίου, βλ. στό **Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας ἤ Συλλογή ἀνεκδότων καί σπανίων ἑλληνικῶν συγγραφῶν περί τῶν κατά Ἑῴαν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καί μάλιστα τῆς τῶν Παλαιστινῶν*, ἔκδ. Culture de Civilisation, Bruxelles 1963, (φωτοαναστατική ἔκδοση), τ. Β', σσ. 275-277, **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σσ. 364-366.

νέου πατριάρχη[45] καί στή συνέχεια ή σύνοδος τοῦ πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων συζητοῦσε τήν ἐκλογή αὐτή καί συμφωνοῦσε μέ αὐτή[46]. Ἡ συνοδική ἀπόφαση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τήν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη ἦταν ἀναγκαία, προκειμένου νά καταστεῖ ἔγκυρη, καθώς ή ἐκλογή ἔπρεπε νά ἔχει τήν ἔγκριση τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας στήν ὁποία ἀναφερόταν. Τό γεγονός ὅτι ή Ἐκκλησία τῆς Κπόλεως ἀπέστελλε τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς στά Ἱεροσόλυμα, προκειμένου αὐτό νά ἐγκριθεῖ, δείχνει ὅτι τό πατριαρχεῖο Κπόλεως δέν ἐπεδίωκε σέ καμία περίπτωση τήν παραβίαση τοῦ αὐτοκεφάλου, τοῦ ἀνεξαρτήτου καί τοῦ αὐτοδιοικήτου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ συνήθεια ἐκλογῆς πατριάρχη Ἱεροσολύμων στήν Κπολη δέν ἀποτελοῦσε ὑποχρεωτική ἤ καί δεσμευτική διαδικασία γιά τίς δύο Ἐκκλησίες[47], καί αὐτό φάνηκε τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα στόν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Ὑπῆρχε ὅμως καί κάποιο σημεῖο κατά τή διάρκεια τῆς διαδικασίας τῆς πατριαρχικῆς ἐκλογῆς μέ τόν τρόπο πού προαναφέραμε, τό ὁποῖο μέ τά σημερινά τουλάχιστον δεδομένα φαντάζει παράδοξο. Ἦταν ή συμμετοχή τῶν λογάδων τοῦ ἔθνους στήν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Αὐτή ή συμμετοχή χαρακτηρίσθηκε ἀπό πολλούς ὡς ἐξάρτηση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἀπό τήν Κπολη. Ὅμως τά πράγματα δέν ἦταν ἀκριβῶς ἔτσι. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀθανάσιος Κομνηνός Ὑψηλάντης, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὑποδείκνυε τόν διάδοχό του, ὁ ὁποῖος ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Δοσιθέου (1669) καί μέχρι τοῦ Ἀνθίμου (1788-1808) ἦταν ὁ ἑκάστοτε μητροπολίτης Καισαρείας[48]. Ἑπομένως τό ἐθνικό κέντρο, ή Κπολη δηλαδή καί οἱ λογάδες τοῦ Γένους, δέν ἐξέλεγαν τόν νέο πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἀλλά μέ τήν ψῆφο τους συμφωνοῦσαν μέ τήν ἀπόφαση τοῦ ἤδη ἀποβιώσαντος πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[49].

Σύμφωνα λοιπόν μέ τήν παράδοση πού προαναφέραμε, ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος εἶχε ὁρίσει ἀρχικά ὡς διάδοχό του τόν μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Καισάριο. Μετά ὅμως ἀπό τόν θάνατο τοῦ Καισαρίου τό 1832, ὅρισε ὡς διάδοχό του τόν μητροπολίτη Θαβωρίου Ἱερόθεο, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τήν περίοδο βρισκόταν

---

[45] Χαρακτηριστικό εἶναι τό Ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Νεκταρίου σχετικά μέ τόν θάνατο τοῦ προκατόχου του πατριάρχη Παϊσίου καί τήν ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο, τό ὁποῖο βλ. στό **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β', σσ. 273-274 καί **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σσ. 362-363, βλ. ἐπίσης καί 465-467.

[46] Τό πρακτικό τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τήν ἀποδοχή τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχη Νεκταρίου δημοσιεύεται στό **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β', σσ. 278-279 καί **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σσ. 366-368.

[47] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 242-243 .

[48] «*Παλαιστάτη συνήθεια τῶν ἀρχιερέων τε καί πατέρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου ὑπῆρχεν, ἵνα ἐκλέγωσι ψήφῳ καί δοκιμασίᾳ καί γνώμῃ κοινῇ τινα, τόν προκομονέστερον καί ἐπαινετώτερόν τους, εἰς Μητροπολίτην Καισαρείας, μέ σκοπόν καί ἀπόφασιν ἀναντίρρητον τοῦ νά εἶναι καί νά λέγεται παρά πᾶσι διάδοχος τοῦ πατριαρχεύοντος καί νά δεχθῇ τόν πατριαρχικόν θρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ μετά τόν ἐκείνου θάνατον*» **Μ. Καραπιπέρη**, «Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἱεροσολύμων ἐν τῇ ἱστορικῇ της ἐξελίξει», *ΝΣ* 50 (1955) 162.

[49] **Καραπιπέρη**, «Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἱεροσολύμων» σ. 163.

στή Ρωσία γιά τή συλλογή χρημάτων ὑπέρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Μετά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τή Ρωσία, ὁ μητροπολίτης Ἱερόθεος μετέβη στήν Κπολη καί παρέμεινε ἐκεῖ μαζί μέ τόν πατριάρχη Ἀθανάσιο[50]. Ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ διασώζει τήν πληροφορία ὅτι μετά τόν θάνατο τοῦ Ἀθανασίου ὁ ἡγεμόνας τῆς Σάμου Στέφανος Βογορίδης, ὁ λογοθέτης Νικόλαος Ἀριστάρχης καί οἱ μητροπολίτες Νικομηδείας Διονύσιος (1840-1877), Κυζίκου Μελέτιος (1841-1845) καί Ἰωαννίνων Ἰωακείμ (1835-1845) ἀντιτάχθηκαν στήν ἐκλογή τοῦ Ἱεροθέου στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων[51] καί ὑποστήριξαν τόν Λύδδης Κύριλλο[52]. Ἀντίθετος στήν ἐκλογή τοῦ Ἱεροθέου ἦταν καί ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γερμανός Δ' (1842-1845), ἡ στάση τοῦ ὁποίου δημιούργησε δυσφορία στά μέλη τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[53]. Ὁ Hopwood διασώζει τήν ἀντίθετη πληροφορία, ὅτι δηλαδή ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γερμανός ἦταν ὑπέρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἱεροθέου[54], ὅμως οὔτε ἡ δική του ἐπιθυμία μπόρεσε νά ἀποτρέψει τόν ἀποκλεισμό τοῦ Ἱεροθέου ἀπό τήν πατριαρχική ἐκλογή, καθώς τήν ἐποχή στήν ὁποία ἀναφερόμαστε ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἦταν ἀδύναμος ἐξαιτίας τοῦ θεσμοῦ τοῦ Γεροντισμοῦ. Παρά τίς ἀντιδράσεις τῶν μελῶν τῆς ἱεροσολυμιτικῆς συνόδου, οἱ ἀντίθετοι στήν ἐκλογή τοῦ Ἱεροθέου στόν θρόνο τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας (λογάδες τοῦ Γένους, Οἰκουμενικός πατριάρχης, ρωσικός παράγοντας) κατάφεραν νά πείσουν τό ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νά ἀποκλείσει τόν Ἱερόθεο ἀπό τή διαδικασία ἐκλογῆς. Ἔτσι, ὁ Ὀθωμανός ὑπουργός δήλωσε ὅτι ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἦταν ἐλεύθερη νά ἐκλέξει πατριάρχη κάποιον ἀπό τά μέλη της, ἀλλά ὄχι τόν ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο, διότι ὁ Σουλτάνος εἶχε λόγους μέ βάση τούς ὁποίους δέν θά ἐπικύρωνε τή συγκεκριμένη ἐκλογή[55]. Οἱ Ὀθωμανοί δέν ἐπιθυμοῦσαν τήν ἐκλογή τοῦ Ἱεροθέου ἐπειδή εἶχαν πεισθεῖ ὅτι αὐτός εἶχε ρωσική ὑπηκοότητα καί ἡ τυχόν ἐκλογή του θά σήμαινε ἀνοικτή ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στά ἐσωτερικά τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἡ ἕδρα τοῦ ὁποίου βρισκόταν ἐντός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[56]. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἱεροθέου μάλιστα ἔφθασαν στό σημεῖο νά ὑποστηρίξουν ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος παρανόμως εἶχε ὑποδείξει ὡς διάδοχό του τόν Ἱερόθεο, ὁ ὁποῖος, κατ᾽ αὐτούς, ἦταν ἐχθρός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί προστατευόμενος τῆς Ρωσίας[57].

Ἀρνητική στό ἐνδεχόμενο ἐκλογῆς τοῦ Ἱεροθέου στόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων ἦταν καί ἡ ρωσική πρεσβεία στήν Κπολη, ἐκφράζοντας βεβαίως τή θέση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Ὅλοι αὐτοί οἱ παράγοντες, πού προαναφέραμε, πίεζαν γιά τή

---

[50] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 543.
[51] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 777.
[52] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 56-57.
[53] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 57.
[54] **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 181.
[55] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 544.
[56] **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 181.
[57] **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 180.

μή ἐκλογή τοῦ Ἱεροθέου. Μέ βάση αὐτά τά δεδομένα ὁ Ἱερόθεος ἀναγκάσθηκε νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν ὑποψηφιότητά του, ἀποστέλλοντας μάλιστα ἰδιόχειρη ἐπιστολή[58]. Μετά ἀπό αὐτές τίς ἐξελίξεις ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἀντέδρασε καί δέν ἀποδέχθηκε τήν ὑποψηφιότητα τοῦ Λύδδης Κυρίλλου. Ἡ ἀδελφότητα ζήτησε ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γερμανό τήν ἄδεια (τό «*Ἄρτιον*») γιά τήν ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ μέ τήν ἐκλογή βερατίου ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί στίς ἀρχές τοῦ 1845 μέ ἐπιστολή της πρός τόν ἡγεμόνα τῆς Σάμου Στέφανο Βογορίδη ζήτησε τήν ὑποστήριξή του γιά τήν ἐκλογή στόν πατριαρχικό θρόνο τοῦ Ἱεροθέου[59]. Ὡστόσο ἡ ἄποψη τῆς ἀδελφότητας δέν ἔγινε ἀποδεκτή ἀπό κανέναν ἀπό τούς ἐμπλεκόμενους παράγοντες καί ἔτσι ἐξελέγη τελικά ἀπό τήν ἴδια πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης Κύριλλος.

Ἡ ρωσική πρεσβεία πέτυχε ἐπίσης, ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά γίνει στά Ἱεροσόλυμα καί ὄχι στήν Κπολη ἀπό τόν πατριάρχη Κπόλεως, τούς λογάδες τοῦ Γένους καί τήν Ἱεραρχία ὡς ἐκπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους στά πανάγια Προσκυνήματα, ἀλλά ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα[60]. Πρωτεργάτης γιά τήν ἐπιβολή αὐτοῦ τοῦ νέου τρόπου ἐκλογῆς ἦταν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ, ὁ ὁποῖος χαρακτηριζόταν γιά τά ἔντονα ἀνθελληνικά του αἰσθήματα καί τή συνεχή προσπάθειά του γιά τήν ἀπομάκρυνση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τά πανάγια Προσκυνήματα. Γιά τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων σημείωνε: «*οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ἀπώλεσαν τό δικαίωμα τῆς πρό τοῦ θανάτου ἐκλογῆς τοῦ ἑαυτῶν διαδόχου. Ἡ ἀπώλεια αὕτη θά παραγάγῃ κόμματα ἐν τῇ Ἁγιοταφιτικῇ Ἀδελφότητι. Ἐν ἑκάστῃ ἐκλογῇ νέου Πατριάρχου θ᾽ ἀναφαίνωνται ἀσυμφωνίαι, ἔριδες, ραδιουργίαι, δεκασμοί. Πᾶσα δέ οἰκία μερισθεῖσα καθ᾽ ἑαυτήν καταστραφήσεται*»[61]. Ἔτσι, ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἡ πρώτη ἐκλογή πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στά Ἱεροσόλυμα, μετά ἀπό πάροδο τόσων αἰώνων καί ἔκτοτε καταργήθηκε τό «*λαμπρόν καί σωτηριῶδες ἔθιμον τῆς ὑπό τῶν Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων προϋποδείξεως τῶν διαδόχων αὐτῶν*»[62]. Ἡ ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἀπό τούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἦταν μιά νέα γι᾽ αὐτήν πραγματικότητα, τήν ὁποία ἡ ἴδια δέν μπόρεσε νά διαχειρισθεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο. Δέν ἐλήφθη πρόνοια νά καθορισθεῖ μιά ἁπλή ἐκλογική διαδικασία, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθοῦν πολλά προβλήματα, τά ὁποῖα ὁδήγησαν σέ ἀλλεπάλληλες συγκρούσεις τά μέλη της. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στά 54 πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰώνα τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων πραγματοποίησε ἑπτά πατριαρχικές ἐκλογές[63]! Τό πόσο μεγάλη σύγχυση προκλήθηκε στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας γιά τήν ἐκλογή πατριάρχη ἀπό

---

[58] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 544.
[59] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 57-58.
[60] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 777.
[61] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 777.
[62] **Παπαδοπούλου**, *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 104.
[63] **Παπαδοπούλου**, *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 104.

τήν ἴδια, φαίνεται ἀπό μιά ἐπιστολιμαία ἀναφορά, ἡ ὁποία συντάχθηκε ἀπό τά μέλη τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση μετά τήν ἀπόρριψη ἀπό τό πατριαρχεῖο Κπόλεως τῆς ἐκλογῆς στόν πατριαρχικό θρόνο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θαβωρίου Ἱεροθέου. Σ᾽ αὐτή σημειώνονται τά ἑξῆς:

«Ἡμεῖς οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες ταπεινοί καί πιστοί δοῦλοι τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας καλόγηροι τοῦ Παναγίου Τάφου, ἀναφέρομεν εἰς τό Κραταιόν Δεβλέτι, οὗτινος ἡ εὔνοια ἐκ τοῦ καιροῦ τοῦ Χαζρέπ Ὀμέρ Χατάπ δευτέρου Χαλιφά διετήρησεν ἕως τώρα τήν ὕπαρξίν μας, ὅτι ἀποθανόντος τοῦ Πατριάρχου μας Ἀθανασίου, προσεκλήθημεν ἀπό τόν Πατριάρχην καί τήν Σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καί ἠρωτήθημεν τίνα θέλομεν Πατριάρχην. Κοινή γνώμη ὅλων τῶν συναδελφῶν, γνωρίζοντες καί τήν γνώμην τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου, ἀπεκρίθημεν, ὅτι θέλομεν καί ἐκλέγομεν εἰς Πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων τόν Ἀρχιεπίσκοπον Θαβωρίου Ἱερόθεον, προτιμῶντες αὐτόν διά τό διακαλήκι του καί τήν φρόνησίν του καί τήν σύμφωνον τοῖς θελήμασι τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας πολιτείαν του, καί ἐπειδή κατά τούς κανόνας τῆς θρησκείας μας ἡμεῖς αὐτόν ἐκλέγομεν Πατριάρχην μας, καί ὄχι ἄλλον, ἐδώκαμεν αὐτήν τήν ἀπόκρισιν εἰς τήν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πατριάρχης ὅμως καί οἱ ἀρχιερεῖς καί μερικοί ἐκ τῶν ὁμογενῶν μας, οἵτινες παρευρέθησαν μᾶς ἐπρότειναν, ὅτι δέν δέχονται τήν ἐκλογήν μας, καί ἐπρόβαλον ἡμῖν, ὅτι ἐπειδή εἶναι αὐτάς μυστικάς, διά τάς ὁποίας δέν δέχονται τό εἰρημένον ἄτομον, νά ἐκλέξωμεν ἡμεῖς ἕνα ἄλλον ἐκ τοῦ ἀναμεταξύ μας. Ἡμεῖς ὅμως γνωρίζοντες ὅτι τοῦτο εἶναι ἐναντίον εἰς τήν θρησκείαν μας, καί ὅτι ἄν τυχόν κανείς ἐξ ἡμῶν γένει Πατριάρχης εἶναι ὁ τοιοῦτος ἀπαράδεκτος καί καταπατητής τῶν κανόνων τῆς θρησκείας μας καί τῶν σουρουτίων τοῦ Μοναστηρίου μας, καταφεύγομεν εἰς τό ἔλεος καί τήν δικαιοσύνην τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας καί παρακαλοῦμεν μετά θερμῶν δακρύων, ὅπως διατηρηθῶσιν ἀνέπαφα τά προνόμια καί δικαιώματα τοῦ Παναγίου Τάφου, ἅπερ ἔκπαλαι ἡ Κραταιά Βασιλεία (ἧς τό κλέος εἴη διαιωνίζον) ἔχουσα περί πολλοῦ τήν ἡσυχίαν καί τήν εὐημερίαν ὅλου τοῦ ὑπηκόου καί τῶν ῥαγιάδων της, ηὐδόκησε νά ὑπερασπισθῇ εἰς κάθε περίστασιν καί νά διορίσῃ, ὥστε νά μή γίνηται ἐναντιότης εἰς τήν παρά τῆς ὁλομελείας τοῦ Ἁγίου Τάφου γενομένην ἤδη κοινῇ γνώμη ἐκλογήν τοῦ ἀτόμου τοῦ ἁγίου Θαβωρίου κυρίου Ἱεροθέου, ὡς πατριάρχου τοῦ θρόνου Ἱεροσολύμων»[64]. Ὅμως οἱ πιέσεις πού ἀσκοῦνταν πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τήν ἐκλογή πατριάρχη Ἱεροσολύμων στά Ἱεροσόλυμα καί γιά τόν ἀποκλεισμό τοῦ Ἱεροθέου ἦσαν τόσο ἰσχυρές, ὥστε οἱ διαμαρτυρίες τῶν Ἁγιοταφιτῶν τόσο πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ὅσο καί πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη δέν ἔφεραν τό ἐπιθυμητό γι᾽ αὐτούς ἀποτέλεσμα.

Ἡ κατά τήν παράδοση ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στήν Κπολη προφύλασσε τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἀπό τόν κίνδυνο διαιρέσεων καί ἐσωτερικῶν συγκρούσεων[65]. Ἡ ἀδελφότητα παρέμεινε ἔξω ἀπό κάθε προσπάθεια δημιουργίας

---

[64] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 56.

[65] Ὁ τρόπος ἐκλογῆς πατριαρχῶν γνώρισε πολλές ἀλλαγές διά μέσου τῶν αἰώνων. Ἀρχικά ἡ ἐκλογή

ἀντιπαραθέσεων καί ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων, ὥστε ἀδιαίρετη νά συνεχίζει τό ἔργο τῆς διακονίας τῶν προσκυνημάτων καί τοῦ ποιμνίου τοῦ πατριαρχείου. Ὅταν ὅμως ἡ διενέργεια τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἱεροσολύμων πραγματοποιήθηκε στή φυσική ἕδρα τοῦ πατριαρχείου, τότε ὅλες αὐτές οἱ ἀρνητικές συμπεριφορές πού προαναφέραμε ἔγιναν πραγματικότητα. Αὐτό βεβαίως σήμαινε τήν ἀποδυνάμωση τῆς ἀδελφότητας, ἡ ὁποία κατά τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε εἶχε νά ἀντιμετωπίσει πληθώρα προβλημάτων καί κινδύνων τόσο ἀπό τούς ἑτεροδόξους, ὅσο δυστυχῶς καί ἀπό ὁμοδόξους, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔφερε καί στό προσκήνιο τήν ἀνάγκη τῆς θεσπίσεως νόμων καί *Κανονισμοῦ*, ὁ ὁποῖος θά καθόριζε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τόν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στή φυσική ἕδρα τοῦ πατριαρχείου[66].

Ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου πραγματοποιήθηκε στίς 16 Μαρτίου τοῦ 1845. Ἡ πράξη τῆς ἐκλογῆς ὑπογράφηκε ἀπό τούς μητροπολίτες Πέτρας Μελέτιο, Γάζης Φιλήμονα, Νεαπόλεως Σαμουήλ, Σεβαστείας Θαδδαῖο καί Φιλαδελφείας Ἰωαννίκιο[67]. Ἡ ἐνθρόνισή του ἔγινε στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Τήν ἐκλογή του ὁ Κύριλλος ἀνήγγειλε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Μελέτιο (1845)[68], στή σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας[69], στόν ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο[70], στόν τσάρο τῆς Ρωσίας Νικόλαο[71] καί στόν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου[72]. Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πραγματοποιήθηκε στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, παρουσία ἑκατοντάδων πιστῶν. Ὁ Βούλγαρος Π. Κισίμωφ, ὁ ὁποῖος βρισκόταν οἰκογενειακῶς στούς Ἁγίους Τόπους, ἀναφέρει ὡς

τους πραγματοποιεῖτο μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅπως ἡ ἐκλογή τῶν ἄλλων προκαθημένων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀργότερα, ἦταν ἔργο τῶν μητροπολιτῶν, ἐνῶ σέ μεταγενέστερους χρόνους κάθε πατριαρχεῖο ρύθμιζε τά τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου του μέ *Κανονισμό*. Στούς περισσότερους ἀπό αὐτούς τούς *Κανονισμούς* ὁρίζεται ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη μέ τή συμμετοχή κληρικῶν καί λαϊκῶν ἀντιπροσώπων, **P. Huiller**, «Πατριάρχης», *ΘΗΕ* 10 (1960) 143.

[66] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 312.

[67] **Τιμοθέου ἀρχιεπισκόπου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», *ΝΣ* 29 (1934) 663.

[68] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 545. Ἐξελέγη Οἰκουμενικός πατριάρχης στίς 18 Ἀπριλίου τοῦ 1845 καί παρέμεινε στόν πατριαρχικό θρόνο μέχρι τῆς 28 Νοεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους, ἡμερομηνία κατά τήν ὁποία ἐκοιμήθη. Γεννήθηκε στή νῆσο Κέα τῶν Κυκλάδων τό 1772 καί χρημάτισε πρωτοσύγκελλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Τό 1828 ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀμασείας. Τόν Νοέμβριο τοῦ 1830 μετετέθη στή μητρόπολη Θεσσαλονίκης καί τόν Μάιο τοῦ 1841 στή μητρόπολη Κυζίκου. Ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἦταν ἄνδρας ἐλεήμων καί δραστήριος. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του ἐκδόθηκε διάταξη γιά τή χειροτονία τῶν τιτουλαρίων ἐπισκόπων, ἡ ἐπισκοπή Λάμπης τῆς Κρήτης ἑνώθηκε μέ αὐτή τῶν Σφακίων, ἐνῶ ἐξέδωσε καί σιγίλιο (1845) σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ἀπαγόρευε νά διαμένουν στή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης ἀρχιερεῖς καί πατριάρχες, προκειμένου νά μήν ἐμποδίζεται μέ τήν παρουσία τους ἡ εὔρυθμη λειτουργία τῆς σχολῆς. **Μ. Γεδεών**, *Πατριαρχικοί πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαί περί τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπό Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπό Θεσσαλονίκης (36-1884)*, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄ. ἔ., σ. 696.

[69] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 545.

[70] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σσ. 144-145 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 17 Ἀπριλίου 1845).

[71] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σ. 144 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 17 Ἀπριλίου 1845).

[72] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σ. 151 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 17 Ἀπριλίου 1845).

αὐτόπτης ὅτι κατά τή διάρκεια τῆς τελετῆς ὁ πατριάρχης Κύριλλος αἰσθάνθηκε ἀδιαθεσία μέσα στό ἱερό τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, λόγω τῆς ἀποπνικτικῆς ἀτμόσφαιρας. Ὁ Κισίμωφ, πού βρισκόταν ὡς ἀναγνώστης στά δεξιά τοῦ πατριάρχη, προσπάθησε νά τόν συνεφέρει προσφέροντάς του νερό[73].

Στόν κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καταγράφεται ἡ ἐπίσημη ὑποδοχή τοῦ νεοεκλεγέντος πατριάρχη στό μεγάλο συνοδικό τοῦ πατριαρχείου: «*Τῇ κζ' τοῦ τρέχοντος Ἀπριλίου περί τάς ἐννέα ὥρας τῆς ἡμέρας μετά τόν ἑσπερινόν ὕμνον... εἰσῆλθεν* (στό Συνοδικό) *ὁ Μακαριότατος ἡμῶν Δεσπότης κύριος Κύριλλος μετά πάσης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ἐκ μέν τῶν ἀρχαιοτέρων δηλ. ὁ ἅγιος Πέτρας κύρ Μελέτιος, ὁ ἅγιος Γάζης κύρ Φιλήμων, ὁ ἅγιος Νεαπόλεως κύριος Σαμουήλ, ὁ ἅγ. Σεβαστείας κύρ Θαδδαῖος καί ὁ ἅγιος Φιλαδελφείας κύρ Ἰωαννίκιος. ἐκ δέ τῶν Ἀρχιμανδριτῶν ὁ ἀρχιμανδρίτης Ζαχαρίας, ὁ ἀρχιμ. Ἀγάπιος, ὁ ἀρχιμ. Θωμᾶς, ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος καί ὁ ἀρχιμανδρίτης ὡς γραμματικός κύρ Νικηφόρος φορῶντες καί τά ἐπανωκαλύμαυχά των. Μετά δέ τήν εἴσοδον αὐτῶν ἐν τῷ Ἱερῷ Συνοδικῷ, ἀπεστάλη παρά τήν θ. Α. Μ. ὁ ἅγιος Καμαράσης [...] ὅπως μετακαλέσηται τόν εὐγενέστατον ὑπασπιστήν τῆς Α.Α.Μ. κύρ Νικόλαον Ἀδλερβέργ ἐν τῷ Συνοδικῷ· εἰσελθόντος τοῦ εἰρημένου κύρ Ν. Ἀδλερβέργ μετά τοῦ κυρίου Ν. Μαραμπέτς ῥώσσου ὑποπροξένου ἠγέρθησαν ἅπαντες ὁμοῦ καί μετά... ἐκάθισαν μετ' αὐτοῦ. Εἴρξατο δέ ἡ θ. Α. Μ. νά ὁμιλῇ πρός αὐτούς τά δέοντα...*»[74].

Ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Κύριλλος σημείωσε γιά τήν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του: «*Ἀφ' οὗ δέ ἡ θεία Πρόνοια ἡ τά πάντα ἀνεξερευνήτοις βουλαῖς πανσόφως διακυβερνῶσα ηὐδόκησεν ἐπ' ἐσχάτων, ἵνα ἐπί τήν ἡμετέραν εὐθύνην ἐμπιστευθῇ τούς οἴακας τῆς Πρωτογεννοῦς τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας, καί ἡμεῖς ἀναρτήσαντες τάς ἐλπίδας ἡμῶν εἰς τήν θείαν Παντοδυναμίαν ἀνέβημεν τάς βαθμίδας τοῦ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτου Πατριαρχικοῦ καί ἀποστολικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων θρόνου ἐν ἔτει Σωτηρίῳ ᾳωμε' κατά μῆνα Μάρτιον καί τοι πολλαῖς ἀληθῶς καί σοβαράς ὑποθέσεις ἀλωβητί περιεστοίχησαν ἡμᾶς, δεινῶς κλυδονιζόμενον αἴροντες τό σκάφος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*»[75]. Γιά τό ἴδιο θέμα ἔγραφε πρός τόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Κωνστάντιο Α' (1830-1834) τόν ἀπό Σιναίου, ὅταν ἀπό ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης ἐξελέγη πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ὅτι «*ὑπετάγημεν τῷ θείῳ βουλήματι*»[76], ἀναλαμβάνοντας τήν εὐθύνη διαποιμάνσεως ἑνός τόσο σημαντικοῦ πατριαρχείου.

Τά πρῶτα συγχαρητήρια στόν νεοεκλεγέντα πατριάρχη Κύριλλο ἦρθαν ἀπό τούς Στέφανο Βογορίδη καί Νικόλαο Ἀριστάρχη, γεγονός πού ἀποτελεῖ ἔνδειξη τοῦ

---

[73] Τριάντα χρόνια ἀργότερα ὁ Κισίμωφ συνάντησε τόν ἀπομακρυθέντα ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο Κύριλλο καί τοῦ ὑπενθύμισε τό περιστατικό προκαλώντας του συγκίνηση. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 58-59.

[74] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σσ. 163.

[75] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σ. 142.

[76] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 2, σσ. 142-143 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 17 Ἀπριλίου 1845).

πρωταγωνιστικοῦ ρόλου πού εἶχαν διαδραματίσει καί οἱ δύο στήν ἐκλογή του. Ὁ ἡγεμόνας τῆς Σάμου χαρακτήριζε στήν ἐπιστολή του τήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀξιοπρεπή, ἡ ὁποία τίμησε τή γενέτειρά του Σάμο, ἐνῶ συμπλήρωνε ὅτι ὁ σάλος πού εἶχε δημιουργηθεῖ πρίν ἀπό τήν ἐκλογή του, ὁδήγησε τελικά στήν αἴσια ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο μέ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Παρόμοιες ἀπόψεις ἐξέφρασε στήν ἐπιστολή του καί ὁ Νικόλαος Ἀριστάρχης καί προέτρεψε τόν νεοεκλεγέντα πατριάρχη νά παραβλέψει τά προβλήματα καί τίς ἀντιδράσεις πού ὑπῆρξαν γιά τήν ὑποψηφιότητά του. Καί σημειώνει: «*…τό πρός τούς λειτουργούς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μας ὀφειλόμενον σέβας μου καί ἰδίως ἡ πρός τήν σεβασμίαν μοι Αὐτῆς κορυφήν υἱϊκή καί ἐνδόμυχος ἀγάπη καί ὑπόληψις, τό χριστιανικόν καί πολιτικόν μου χρέος μᾶς ὑπαγορεύουσι, νά τήν παρακαλέσω υἱϊκῶς νά ἐξαλείψῃ τῶν ἰδεῶν της πᾶσαν ὑπόνοιαν καί δυσαρέσκειαν τήν ὁποίαν συνέλαβε κατά πολλῶν, ὡς ἔκ τινων λόγων διαδοθέντων ἐνταῦθα μετά τόν θάνατον ἀμέσως τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου της, καί παρεξεγηθέντων παρ᾽ ἀνθρώπων καταχρασθέντων τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου, μέ ὅλην τήν πασίγνωστον δυσαρέσκειαν καί τῶν οὐσιωδεστέρων μελῶν τοῦ ἱεροῦ τούτου καταστήματος καί τῆς ἐπιλεκτοτέρας τοῦ ἔθνους μερίδος*»[77]. Σ᾽ αὐτή τήν ἐπιστολή ὁ Νικόλαος Ἀριστάρχης φθάνει στό σημεῖο νά ὑπαινιχθεῖ ὅτι ὁ Θαβωρίου Ἱερόθεος καταχράσθηκε τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ πατριάρχη Ἀθανασίου, προκειμένου νά προβάλει τόν ἑαυτό του ὡς τόν ἐπιλεγμένο, ἀπό τόν πατριάρχη Ἀθανάσιο, διάδοχό του στόν πατριαρχικό θρόνο.

Γιά τήν ἐνθρόνιση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐνημέρωσε μέ πολύ θετικά μάλιστα σχόλια τούς Νικόλαο Ἀριστάρχη καί Στέφανο Βογορίδη, καθώς καί τούς μητροπολίτες Κυζίκου, Ἐφέσου, Ἡρακλείας, Νικομηδείας καί Δέρκων. Ἡ σύνοδος ἐνημέρωσε σχετικά καί τόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Κωνστάντιο Α᾽ τόν ἀπό Σιναίου, ἀναφέροντας ὅτι ἡ ἐκλογή ἔγινε «*καθαρά καθ᾽ ὑπόδειξιν ἀπό τῶν ἐνδείξεων τῆς Ἀνακτορικῆς εὐμενείας*». Ὡστόσο σέ ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν ἀντίστοιχη ρωσική, τά σχετικά μέ τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου παρουσιάζονται τελείως διαφορετικά. Σ᾽ αὐτήν ἀναφέρεται, ὅτι τό δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ μητροπολίτη Θαβωρίου στόν πατριαρχικό θρόνο ἐκλάπη ἀπό παράνομους ἄνδρες «*συκοφαντώντας τον*», ἐνῶ ἡ κατάσταση στό πατριαρχεῖο παρουσιάζεται ὡς πολύ κρίσιμη. Οἱ Ἁγιοταφίτες ζητοῦσαν, ἀπευθυνόμενοι στόν ἴδιο τόν τσάρο, τή συμπαράστασή του στό ζήτημα, θεωρώντας ὅτι πιέσεις πρός τήν Ὑψηλή Πύλη πού μπορεῖ νά προέρχονταν ἀπό τόν ἴδιο τόν τσάρο, θά μποροῦσαν νά τοποθετήσουν τόν μητροπολίτη Θαβωρίου Ἱερόθεο στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων[78].

Αὐτή ἡ ἀντιφατική στάση τῆς συνόδου δείχνει ὅτι ἀπό τή μία μεριά ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου προσπαθοῦσε νά ἀποκαταστήσει τήν παλαιά τάξη στόν τρόπο

[77] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 59-60.
[78] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 60-61.

ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχη καί ἀπό τήν ἄλλη προσπαθοῦσε νά μεταχειρισθεῖ διπλωματικό τρόπο, ὥστε νά μήν ἔρθει σέ σύγκρουση μέ τούς λογάδες τοῦ Γένους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πρωτοστατήσει στήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Ἴσως, αὐτή ἡ ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τή ρωσική δίνει ἐξήγηση καί στό γεγονός ὅτι ἡ ρωσική σύνοδος δέν ἀπάντησε στό εἰρηνικό γράμμα τοῦ πατριάρχη Κύριλλου πρός αὐτή, σύμφωνα μέ τήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας, μετά τήν ἐκλογή του. Ὅμως ὁ ρωσικός παράγοντας δέν ἐπενέβη περαιτέρω στό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου, ἴσως διότι θεωροῦσε ὅτι οἱ προστριβές πού δημιουργήθηκαν στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας τήν ἐξυπηρετοῦσαν περισσότερο. Καί εἶναι γεγονός, ὅπως θά δοῦμε στά οἰκεῖα κεφάλαια, ὅτι οἱ διαμάχες πού δημιουργήθηκαν ἐντός τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας δέν ξεχάσθηκαν, παρά τήν ἠρεμία πού ἐπικρατοῦσε γιά ἀρκετά χρόνια. Ὅταν οἱ συνθῆκες δημιούργησαν τό κατάλληλο κλῖμα (διοικητικές ἀστοχίες τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, *βουλγαρικό ζήτημα* κ.ἄ.) οἱ παλιές διαφωνίες, πικρίες καί προστριβές ἦλθαν ξανά στήν ἐπιφάνεια καί ὁδήγησαν στή σφοδρή σύγκρουση τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο (1872).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β′
Ἡ πατριαρχία τοῦ Κυρίλλου καί ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ πατριαρχείου

1. Οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τή Σύνοδο καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα.

Ἡ σχέση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ὑπῆρξε στενή καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ παλαίφατου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Στόχος τόσο τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὅσο καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[79] ἦταν καί εἶναι νά διαφυλάξουν τήν κληρονομιά πού παρέλαβαν ἀπό τούς προκατόχους τους, νά ὑπερασπισθοῦν τό ποίμνιό τους ἀπό τίς ξένες προσηλυτιστικές ἐνέργειες καί προπαγάνδες καί τό κυριότερο νά προασπίσουν τά δικαιώματα τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, τῶν ὁποίων εἶναι ἰδιοκτήτρια. Σ᾽ αὐτή τους τήν προσπάθεια οἱ πατριάρχες Ἱεροσολύμων εἶχαν πάντοτε ὡς συμπαραστάτη τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, τῆς ὁποίας εἶναι καί ἡγούμενοι[80].

«Ἡγούμενος τοῦ μεγάλου Ἁγιοταφιτικοῦ Μοναστηρίου ἦτο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων· πάντα τά μέλη τῆς ἀδελφότητος ἐθεώρουν τόν Πατριάρχην πνευματικόν αὐτῶν ταγόν, ἀμέσως ὑπετάσσοντο αὐτῷ καί ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐξηρτῶντο καί ὅσον ἀφεώρα εἰς τόν μοναστικόν αὐτόν βίον καί εἰς τά διάφορα αὐτῶν μοναστηριακά ἔργα. Ὁ Πατριάρχης ἦτο καί κοινός πνευματικός πατήρ, ὁ ἄριστος τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἰατρῶν, ἡ δόξα αὐτῶν καί ὁ ἔπαινος. Ὑπό τήν διοίκησιν τοῦ Πατριάρχου οἱ ἁγιοταφῖται ἀπετέλουν μίαν ἱεράν ἀδελφότητα, φάλαγγα στενῶς συνδεδεμένην καί ἀπηρτισμένην, τό δέ μοναστήριον εἶνε ἡ ἱερά αὐτῶν κατοικία, ἡ ἑστία τῶν ἀσκητικῶν αὐτῶν ἀρετῶν, "τό ἅγιον

---

[79] Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα εἶναι τό μοναδικό μοναχικό τάγμα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί ἡ ὕπαρξή του ὀφείλεται σέ εἰδικούς καί συγκεκριμένους λόγους. Ὁ κυριότερος λόγος γιά τή δημιουργία τῆς ἀδελφότητας ἦταν ἡ ὕπαρξη τῶν παναγίων Προσκυνημάτων. Ἡ ἵδρυση στούς Ἁγίους Τόπους ναῶν, στά μέρη πού ἔζησε καί ἔδρασε ἐπί γῆς ὁ σαρκωθείς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτοῦσε τήν ὕπαρξη συγκεκριμένης ὁμάδας ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι θά εἶχαν ὡς ἀποκλειστικό ἔργο τους τή διακονία καί τή φύλαξη τῶν ἱερῶν αὐτῶν τόπων. Ἡ ἵδρυση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τό 326 θεωρεῖται καί ἡ γενέθλιος χρονολογία τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἡ ὁποία τότε καλοῦνταν *«τάγμα τῶν Σπουδαίων μοναχῶν»* ἤ Βυζαντινή ἀδελφότης (Confrérie Byzantine), ὅπως τήν ἀποκαλοῦσαν οἱ δυτικοί ἱστορικοί [**Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιμ.**, «Ἡ ἀποστολή καί ὁ προορισμός τοῦ Ἁγιοταφίτου» *ΝΣ* 3 (1906) 72-73]. Στίς Κατηχήσεις τοῦ Ἅγ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (348-386) γίνεται ἀναφορά στό ἰδιαίτερο αὐτό τάγμα τῶν μοναχῶν, μέλος τοῦ ὁποίου ἦταν καί ὁ ἴδιος. Ἡ ὀργάνωση τοῦ τάγματος ἔγινε καλύτερη ἐπί πατριάρχου Ἠλία (496-516). *Ὑπόμνημα τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίου Κ. Δαμιανοῦ τοῦ Α′*, τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1912, σ. 5.

[80] **Νεοσιωνίτου**, «Κρίσεις Ρώσων περί τῶν καθ᾽ ἡμᾶς», *ΝΣ* 3 (1906) 193-194.

ὀσπήτιον"». Μ᾽ αὐτούς τούς λόγους χαρακτηρίζει τή σχέση τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων μέ τόν ἑκάστοτε πατριάρχη ὁ Ρῶσος συγγραφέας Ἰ. Σοκολόφ[81]. Κατηγορηματικός εἶναι καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι τά πανάγια Προσκυνήματα καί ἡ Ὀρθοδοξία στήν Παλαιστίνη ὑπάρχουν, ἐπειδή ὑπάρχει ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα: «*…ἀπό τοῦ ιστ᾽ αἰῶνος διεξήχθη μέγιστος ἀγών πρός ἐπικράτησιν ἐπί τῶν Προσκυνημάτων καί ἀναντιρρήτως ἄνευ τῆς Ἀδελφότητος οὐδείς σήμερον ἔπρεπε νά γίνηται λόγος περί ὀρθοδοξίας ἐν τῇ κοιτίδι τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατ᾽ ἀνθρωπίνους ὑπολογισμούς...*»[82]. Τέλος ὁ Θ. Τιμαγένης σημειώνει: «*οἱ δέ Ἁγιοταφῖται εἰσιν ἅπαντες ἀδελφοί ἀπό τοῦ Πατριάρχου αὐτοῦ μέχρι καί τοῦ κανδηλάπτου* (sic), *καί ἡ ἀνάγκη αὐτοῦ λογίζεται ἀνάγκη πάντων τῶν ἀδελφῶν· ἐν τῇ ἁγιοταφιτικῇ ἀδελφότητι ὁ Πατριάρχης εἶναι τῶν ἀδελφῶν ὁ πρεσβύτερος*»[83].

Τόν ΙΣΤ᾽ αἰώνα, ὅταν ξεκίνησε τό νέο στάδιο τῶν ἀγώνων τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν Προσκυνημάτων, ταυτοχρόνως ξεκίνησε καί ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς ἀδελφότητας ἀπό τούς πατριάρχες Ἱεροσολύμων Γερμανό (1537-1579) καί Θεοφάνη Γ᾽ (1608-1644). Ἐπί πατριάρχου Θεοφάνους εἰσήχθη στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα τό κοινοβιακό σύστημα, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του Σωφρόνιος Δ᾽ (1579-1608) τή συγκέντρωσε στό μοναστήριο τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου[84]. Ἀπό ἐκείνη τήν περίοδο ὁ πατριάρχης ἀναφέρεται καί ἐπισήμως μέ τόν τίτλο πού ἀνέκαθεν εἶχε, δηλαδή τοῦ «*πατρός καί Πατριάρχου*»[85]. «*Πατήρ*» ὀνομάζεται ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἀποτελεῖ τόν ἡγούμενο τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἐνῶ «*πατριάρχης*» ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἀποτελεῖ τόν προκαθήμενο τοῦ παλαιφάτου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[86]. Οἱ δύο παραπάνω τίτλοι στηρίχθηκαν στήν παλαιότερη παράδοση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐθεωρεῖτο «*Ἐκκλησία τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως*», δηλαδή Ἐκκλησία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων «*Πατριάρχης τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως, πόλεως Ἱερουσαλήμ*», καί τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων «*Μοναστήριον τοῦ ἁγίου Τάφου*» [87].

Αὐτή ἡ διπλή ἰδιότητα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων εἶναι καί αὐτή πού καθόριζε καί στήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου τή σχέση του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Ἔτσι, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὡς ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς

---

[81] Βλ. **Νεοσιωνίτου**, «Κρίσεις Ρώσων », *ΝΣ* 3 (1906) 195.

[82] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ ἀποστολή τοῦ Ἁγιοταφίτου» *ΝΣ* 3 (1906) 73.

[83] **Θ.Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος. Διατριβή αὐτοσχέδιος*, ἄ.ἔ., σ. 9.

[84] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[85] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 109.

[86] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 592.

[87] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 230. Ἡ ἴδια παράδοση διατηρήθηκε καί στόν νέο *Κανονισμό* τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε μετά τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο τοῦ Κυρίλλου, ἐπί πατριαρχίας τοῦ Προκοπίου (1873-1875). Ὁ νέος *Κανονισμός* ἐπικυρώθηκε ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση τήν 1η Μαρτίου 1875 μέ τόν τίτλο «*ὁ Κανονισμός τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*», **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 844.

ἀδελφότητας ἀσκοῦσε τά καθήκοντα τοῦ ἡγουμένου καί τοῦ πατριάρχου, ὅπως αὐτά ὁρίζονταν μέ βάση τήν κανονική παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί μέ βάση τόν *Κανονισμό* τῆς Ἀδελφότητας πού ἦταν σέ ἰσχύ στήν ἐποχή του. Ὁ πατριάρχης Δοσίθεος (1669-1707) καθόρισε τό συνοδικό σύστημα ὡς τό σύστημα διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου. Ὡστόσο, ἐπειδή καί ὁ πατριάρχης εἶναι ταυτόχρονα καί ἡγούμενος, ὅρισε ὅτι ὁ πατριάρχης ἔχει ἐντός τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας τή θέση ἡγουμένου καί «*οὐχί ἐπισκόπου, ἀπόλυτον ἀσκοῦντος ἐξουσίαν ἐπί τῶν μοναχῶν τῆς ἰδίας παροικίας*»[88]. Ἑπομένως καί οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου, ὡς μέλη τῆς ἴδιας ἀδελφότητας, εἶχαν ἀπέναντι στόν πατριάρχη τή θέση τοῦ μοναχοῦ[89]. Ὁ πατριάρχης Δοσίθεος καθόρισε μέ λεπτομέρειες τό σύστημα λειτουργίας τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[90], ἐνῶ «*ἐπάρατον ἐκήρυξεν ὁ μέγας πατριάρχης πᾶσαν οἱανδήποτε ἀπόπειραν πρός μεταβολήν ἤ παρανόθευσιν τοῦ χαρακτῆρος καί τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἀδελφότητος*»[91]. Ὁ διάδοχος τοῦ Δοσιθέου Χρύσανθος (1707-1731) συμπλήρωσε τό 1709 τό νομοθετικό ἔργο τοῦ προκατόχου του γιά τό πατριαρχεῖο καί ἐξέδωσε διατάξεις σχετικές μέ τούς ἀρχιερεῖς. Τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ διάδοχοί του Μελέτιος (τό 1732)[92] καί Παρθένιος (1737-1766)[93]. Τό 1845, χρονολογία κατά τήν ὁποία ἐξελέγη πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὁ Κύριλλος, βρισκόταν σέ ἰσχύ ὁ *Κανονισμός* πού εἶχε συντάξει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Παρθένιος τό 1755[94], καθώς καί οἱ «*Ὅροι*» πού ἀκολούθησαν τή συμπλήρωσή του ἀπό τόν ἴδιο πατριάρχη τό 1765[95]. Ὁ συγκεκριμένος *Κανονισμός* εἶχε συνταχθεῖ ἀπό τόν Παρθένιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέ βάση διατάξεις προηγουμένων πατριαρχῶν[96] καί ρύθμιζε, μέ αὐστηρό μάλιστα τρόπο, τήν ἐσωτερική ζωή τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[97].

Σύμφωνα μέ τόν *Κανονισμό* τοῦ Παρθενίου, ὁ ὁποῖος ἴσχυε τήν ἐποχή τοῦ Κυρίλλου, ὁ πατριάρχης ἤ ὁ ἀντικαταστάτης του προεστώς ἦταν ὑπεύθυνος γιά τήν τιμωρία τῶν μοναχῶν, πού χειροδικοῦσαν σέ βάρος ἄλλου μοναχοῦ[98]. Ὅπως διαπιστώσαμε ἀπό τή μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κυρίλλου, ὁ πατριάρχης σέ περιπτώσεις

---

[88] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[89] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[90] Βλ. «Κανονισμός τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1669-1707). Ὅσα συντείνει εἰς τό Πατριαρχεῖον», *ΝΣ* 9 (1909) 254-265.

[91] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[92] [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 119

[93] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[94] Τόν Κανονισμό τοῦ 1755 βλ. στό **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Δ', σσ. 39-47.

[95] Μετά ἀπό μιά δεκαετία, τό 1765, ὁ πατριάρχης Παρθένιος ἐξέδωσε τούς «*Ὅρους*», οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονταν σ' ὅλη τήν Ἀδελφότητα. Τούς «*Ὅρους*» τοῦ Παρθενίου βλ. στό **Παπαδόπουλου-Κεραμεώς**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β', σσ. 356-359.

[96] **Μηλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 309.

[97] Περισσότερα σχετικά μέ τόν Κανονισμό τοῦ πατριάρχη Παρθενίου βλ. στό [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σσ. 120-124.

[98] [**Παπαδοπούλου**], *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σσ. 120-124.

παρεξηγήσεως μεταξύ τῶν μοναχῶν προσπαθοῦσε, ὡς ἡγούμενος (κάτι πού τονίζει συνεχῶς ὁ ἴδιος στίς ἐπιστολές του ἀναφερόμενος σέ ἀδελφούς καί σέ συναδελφούς[99]), νά ἀποκαταστήσει τήν εἰρήνη στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ἐντάσεως πού δημιουργήθηκε στίς σχέσεις τοῦ μητροπολίτη Φιλαδελφείας Προκοπίου[100] καί τοῦ πρωτοψάλτη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Γενναδίου. Ὁ πατριάρχης σέ ἐπιστολή του πρός τούς ἐπιτρόπους του, μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο καί ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο, ἀναφέρεται μέ πικρία στό γεγονός ὅτι, ἐνῶ ἔχει νά ἀντιμετωπίσει στήν Κπολη ὅπου βρίσκεται πολύ σοβαρά προβλήματα, ὅμως ἀναγκάζεται νά ἀσχολεῖται καί μέ τίς διενέξεις μεταξύ τῶν Ἁγιοταφιτῶν, προκειμένου νά ἐπαναφέρει τήν εἰρήνη καί τήν ὁμόνοια στήν Ἀδελφότητα. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, παρατηροῦμε ἀπό τήν παραπάνω ἐπιστολή, ἐπιτίμησε τήν ἐκτροπή τοῦ μητροπολίτη Φιλαδελφείας ὡς ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας (ἀπευθύνοντάς του μάλιστα καί ἰδιαίτερη ἐπιστολή), ταυτοχρόνως ὅμως ζήτησε καί τήν παρέμβαση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου προκειμένου νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις τῶν δύο Ἁγιοταφιτῶν.

Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν παραπάνω ἐπιστολή, αὐτή ἀπευθύνεται ἐμμέσως καί πρός τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου. Ὅμως ἡ διοίκηση τοῦ πατριάρχη χαρακτηρίζεται ἀπό πολλούς ἱστορικούς ὡς δεσποτική καί ἀπολυταρχική. Αὐτός ὁ ἀπολυταρχικός τρόπος διοικήσεώς του θεωρεῖται ὡς ἡ πραγματική αἰτία τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Πιό συγκεκριμένα ὁ Μ. Καραπιπέρης ἀναφέρει: «*Εἶναι γνωστόν πράγματι, ὅτι ἡ κίνησις πρός σύνταξιν Κανονισμοῦ διέποντος τάς σχέσεις τοῦ Πατριάρχου καί τῆς συνόδου προῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀδελφότητος, ἀφορμήν δ' εἰς αὐτήν ἔδωκεν αὐτή ἡ στάσις τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου. Μή περιερχόμενος ἔξω τῆς Παλαιστίνης ὁ Πατριάρχης οὗτος πρός συλλογήν βοηθειῶν ὑπέρ τοῦ Ἁγίου Τάφου διεξῆγεν ἑκάστην διαχειριστικήν πρᾶξιν ἀπολυταρχικῶς ἐπί τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι ἡ βασιλεία "μόνον αὐτόν ἀναγνωρίζει κύριον τῆς περιουσίας τῆς Ἀδελφότητος". Ἡ Ἀδελφότης εἰθισμένη εἰς τήν διεξαγωγήν τῶν πράξεων τούτων ὑπό Συνάξεως, τήν ὁποίαν καθιέρωσεν ὁ Πατριάρχης Δοσίθεος (1687), δέν ἔβλεπε φυσικά τήν ἐνέργειαν τοῦ Πατριάρχου κανονικήν καί ἐκινεῖτο πρός σύνταξιν κανονισμοῦ…*»[101]. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀπό τήν πλευρά του σημειώνει ὅτι διά τῆς διοικήσεως πού ἀκολούθησε ὁ πατριάρχης Κύριλλος «*ἐδημιούργησε δικαιώματα τῶν κοσμικῶν ἐπί τῆς περιουσίας*

---

[99] Ὁ Κύριλλος ἀναφέρει χαρακτηριστικά σέ ἐπιστολή του πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου «…*ἡμεῖς, ἀγαπητοί ἀδελφοί*…». **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 135, 224*α*.

[100] Ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας Προκόπιος εἶχε ἐκλεγεῖ στίς 14 Μαρτίου τοῦ 1852. Προηγουμένως εἶχε χρηματίσει πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχείου. **Τιμοθέου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», *ΝΣ* 29 (1934) 663.

[101] **Μ. Καραπιπέρη**, *Νέα μετάφρασις ἐκ τοῦ τουρκικοῦ τοῦ θεμελιώδους νόμου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μετά παρατηρήσεων*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1933, (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Νέας Σιών), σ. 2.

αὐτῆς (τοῦ πατριαρχείου), *μή διαχειριζόμενος συνετῶς αὐτήν καί μή δίδων λόγον τῶν εἰσπραττομένων καί δαπανωμένων, οὐδέ ζητῶν λόγον παρά τῶν εἰσπραττόντων καί δαπανώντων. Ἡ ἐσωτερική ἀταξία ἐν τῇ Ἀδελφότητι ἐκορυφοῦτο, ὁ δέ Πατριάρχης οὐδέ ν᾽ ἀκούσῃ τι ἤθελε περί ρυθμίσεως τοῦ βίου αὐτῆς διά κανονισμοῦ, φοβούμενος μή περικοπῶσι τά δικαιώματα αὐτοῦ*»[102].

Σ᾽ αὐτό τό σημεῖο δέν θά ἀναφερθοῦμε στό ζήτημα τῆς ἐκπονήσεως *Κανονισμοῦ* διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου, γιατί μ᾽ αὐτό θά ἀσχοληθοῦμε ἐκτενῶς παρακάτω. Θέλουμε ὅμως νά ἐξετάσουμε τήν ἄποψη ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος διοικοῦσε ἀπολυταρχικῶς, ἀγνοώντας σέ σημαντικές ἀποφάσεις σχετικά μέ τά οἰκονομικά τοῦ πατριαρχείου τή σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων μέ τή Ρωσία καί τή θέση πού ἔπρεπε νά λάβει ἡ Σιωνίτιδα Ἐκκλησία στίς ἀποφάσεις τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872, ἡ ὁποία καταδίκασε τόν ἐθνοφυλετισμό, τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου καί τήν Ἀδελφότητα. Πράγματι, ἡ μελέτη μεγάλου μέρους τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κυρίλλου ἀποδεικνύει ὅτι δέν ἐνημέρωνε ἀναλυτικῶς τή σύνοδο οὔτε γιά τίς οἰκονομικές συναλλαγές πού πραγματοποιοῦσε, οὔτε καί γιά τήν ἰδιαίτερη ἐμπιστοσύνη πού ἔδειχνε στόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ. Ἀντίθετα, στό *βουλγαρικό ζήτημα* ἔφθασε στό σημεῖο νά ἀναιρέσει τήν ἴδια τήν ὑπογραφή του, στρεφόμενος κατά τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς συνόδου (1869), τήν ὁποία καί ὁ ἴδιος εἶχε υἱοθετήσει καί ἡ ὁποία καταδίκαζε τίς ἐθνικιστικές καί ἀντιεκκλησιαστικές κινήσεις τῶν Βουλγάρων, πού προσπαθοῦσαν νά δημιουργήσουν βουλγαρική Ἐκκλησία, ὄντας ὅμως οἱ ἴδιοι μιά ἐπαρχία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ Κύριλλος δέν ἐνημέρωνε ἀναλυτικῶς τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τίς κινήσεις του σέ σοβαρά ζητήματα πού τό ἀπασχολοῦσαν, ἐνισχύεται καί ἀπό πολλά δημοσιεύματα τοῦ τύπου τῆς ἐποχῆς, πού τόν κατηγοροῦσαν ὅτι δέν ἐνημέρωνε τή σύνοδο γιά τίς ἀποφάσεις πού ἔπαιρνε γιά οἰκονομικά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου, τίς ὁποῖες, ὅπως ὑποστήριζαν, συζητοῦσε μόνο μέ τόν ἀντιπρόσωπό του γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* Γεώργιο Χατζῆ Κωνσταντινίδη. Ἐπίσης, οἱ ἀρθρογράφοι στόν τύπο τῆς ἐποχῆς τόν κατηγοροῦσαν ὅτι ἦταν ἰσχυρογνώμων καί ὅτι ἀπό τήν ἐμμονή του νά μήν ὑπογράψει τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872 κατά τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ ὁδηγοῦσε σέ μεγάλες περιπέτειες τό πατριαρχεῖο του[103].

Ὁ Κύριλλος διοικοῦσε τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα μέ βάση τόν *Κανονισμό* τοῦ 1755 καί τούς «*Ὅρους*» τοῦ 1765, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν καθόριζαν μόνο τά καθήκοντα καί τίς ἁρμοδιότητες τοῦ πατριάρχη, ἀλλά καί τῆς συνόδου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Καθόριζαν πτυχές τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ, ἀλλά δέν ὅριζαν ἀναλυτικῶς τίς ἁρμοδιότητες τοῦ πατριάρχη καί τῆς συνόδου. Αὐτό τό κενό παρεῖχε τή δυνατότητα στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά μήν ἐνημερώνει τή σύνοδο

---

[102] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 830-831.

[103] Βλ. ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας *Νεολόγος τῆς Κπόλεως*, ἡμερομηνία 25 Ὀκτ. /5 Νοεμβ. 1872, ἀριθμ. φύλ. 1145.

γιά ὅλες τίς κινήσεις πού πραγματοποιοῦσε, γιά τήν ἀντιμετώπιση διαφόρων προβλημάτων πού ἀπασχολοῦσαν τό πατριαρχεῖο. Αὐτό τό κενό, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀπουσία τοῦ Κυρίλλου στήν Κπολη γιά μεγάλα χρονικά διαστήματα, καθώς καί ὁ αὐστηρός χαρακτήρας του, ὅπως φαίνεται ἀπό τή στάση πού τήρησε ἐναντίον τῶν Ἁγιοταφιτῶν λίγο πρίν, ἀλλά καί μετά τήν ἀποκήρυξή του[104], ἐπιβεβαιώνουν τήν ἄποψη ὁρισμένων ἱστορικῶν καί ἀρθρογράφων περί ἀπολυταρχικῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου ἐκ μέρους του.

Ἡ ἀρθρογραφία στόν τύπο τῆς ἐποχῆς γιά τή σχέση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τή σύνοδο μπορεῖ νά εἶναι ἀρκετές φορές φορτισμένη συναισθηματικά καί σέ κάποιους χαρακτηρισμούς της ὑπερβολική[105]. Θεωροῦμε ὅμως ὅτι περιέχει δόσεις ἀληθείας, κυρίως ὅσον ἀφορᾶ στή στενή σχέση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τόν Γεώργιο (Χατζῆ) Κωνσταντινίδη, ἀλλά καί μέ τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ καί τήν ἀλλαγή στάσεώς του στό ζήτημα τῆς καταδίκης τῶν βουλγαρικῶν ἐκτροπῶν. Στήν ἐφημερίδα *Νεολόγος* τῆς Κπόλεως ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κύριλλος, στίς κινήσεις του γιά τήν ἐπίλυση τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων τοῦ πατριαρχείου, εἶχε ὡς «*μόνον ὁδηγόν εἰς τάς κρίσεις αὐτοῦ γνωστότατόν τινα σύμβουλον αὐτοῦ* (=ἀναφέρεται στόν Γεώργιο Κωνσταντινίδη), *δι' ὅν ὁ ἅγιος Τάφος ὑπῆρξε χρυσοφόρος Αὐστραλία*»[106], ἐνῶ συζητοῦσε μέ τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ ὅλα τά θέματα πού ἀφοροῦσαν τό πατριαρχεῖο. Στό πλαίσιο τῆς στενῆς συνεργασίας του μέ τόν Ἰγνάτιεφ, ὁ Κύριλλος ἀντάλλαξε πλῆθος ἐπιστολῶν, οἱ περισσότερες ἀπό τίς ὁποῖες δέν καταγράφονται στόν ἐπίσημο κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου. Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι στήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὑπάρχουν ἐλάχιστες ἐπιστολές πού ἀπευθύνονται στόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, οἱ περισσότερες ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται σέ ἐπουσιώδη θέματα[107]. Ὅμως τά μέλη τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶχαν συνείδηση

---

[104] Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «*Ρωσσικός κόσμος*», ὅταν οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ πατριαρχείου ζήτησαν ἀπό τόν Κύριλλο νά τούς ἐξηγήσει «*τίνι τρόπῳ ἀπεποιήθη ἀπό τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων, καί διατί δέν ὑπέγραψε τόν ὅρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, ὁ πατριάρχης οὕτως ἀπεκρίνατο τοῖς ἐπισκόποις τῆς συνόδου ''Τί σᾶς μέλλει ἐσᾶς; Ποῖος σᾶς ἐρωτᾷ;''*». **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά* (ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας μέ ἡμερομηνία 13/25 Δεκ. 1872). Ὅταν ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων συνεδρίασε, ζήτησε μέ ἐπιστολή της ἀπό τόν Κύριλλο νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως. Αὐτή ἡ ἐπιστολή «*οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐντύπωσιν τῷ Κυρίλλῳ ἐνεποίησεν, ἀλλά καί εἰς γέλωτα αὐτόν ἐκίνησεν*». **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιε', *Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872). Ὅταν ὁ Κύριλλος συνάντησε μετά τήν ἀποκήρυξή του στό πατριαρχεῖο τούς μητροπολίτες Λύδδης Νεόφυτο καί Σεβαστείας Νικηφόρο «*ἐξυβρίσας αὐτούς βαναύσως ἐξῆλθε* (ἀπό τή μονή Ἁγ. Κωνσταντίνου καί Ἑλένης) *κραυγάζων ὅτι αὐτός ἐστίν ὁ τοῦ Μοναστηρίου οἰκοκύρης*». **ΑΥΠΕΞ.**, 76, ιε, *Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[105] *Νεολόγος τῆς Κπόλεως*, ἡμερομηνία 25 Ὀκτ. / 5 Νοεμβ. 1872, ἀριθμ. φύλ. 1145.

[106] Ἐφημερίδα *Νεολόγος* Κπόλεως, ἡμερομηνία 2/14 Σεπτ. 1872, ἀριθμ. φύλ. 1103.

[107] Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου πρός στόν Ἰγνάτιεφ, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στό *σιναϊτικό ζήτημα*. Σ' αὐτήν ὁ πατριάρχης ἀναφέρει: «*Γινώσκει ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης τό σιναϊτικόν ζήτημα, ἐπειδή καί ἡμεῖς ἐπανειλημμένως περί τούτου τῇ ἐγράψαμεν*» (**ΑΠΙ,** Ἐξερχόμενη *ἀλληλογραφία*, VIII B

τοῦ σπουδαιότατου ρόλου τῆς συνοδικῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία ὅμως δέν ἦταν πάντα σύμφωνη μέ τίς κανονικές παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας καί τίς παραδόσεις τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Γι᾽ αὐτό καί ἀντιμετώπισαν συνοδικῶς τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά ὑπογράψει τήν ἀπόφαση κατά τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872, καθώς καί τήν ἄρνησή του νά προχωρήσει στή σύνταξη *Κανονισμοῦ*, πού θά ρύθμιζε τήν ἐσωτερική ζωή τῆς Ἀδελφότητας ἀλλά καί τή σχέση τοῦ πατριάρχη μέ τή σύνοδο καί τήν Ἀδελφότητα, ὅπως θά δοῦμε ἀναλυτικῶς στό οἰκεῖο κεφάλαιο.

Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου συνεκροτεῖτο ἀπό ἀρχιερεῖς καί ἀπό ἀρχιμανδρίτες, ἐκπροσωπεῖτο δηλαδή σ᾽ αὐτή καί ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα[108], καθώς τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀποτελεῖ, ὅπως προαναφέραμε, ταυτοχρόνως καί μοναστική ἀδελφότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἡ σύνθεση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τήν 1η Ὀκτωβρίου τοῦ 1872. Μέλη της ἦσαν οἱ Γάζης Προκόπιος, Ναζαρέτ Νήφων, Νεαπόλεως Ἰωάσαφ, Θαβωρίου Γρηγόριος, Ἰορδάνου Θεόκλητος, Βηθλεέμ Ἀγάπιος, Λύδδης Νεόφυτος, Σεβαστείας Νικηφόρος, Φιλαδελφείας Ἰωάσαφ καί Τιβεριάδος Νεκτάριος, καθώς καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος, ὁ Γέρων Σκευοφύλαξ Σεραφείμ, ὁ Γέρων Δραγουμάνος ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Σωφρόνιος καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος[109]. Στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διατηρεῖτο γιά ὁρισμένους ἀρχιμανδρίτες ὁ τίτλος τοῦ Γέροντος. Ὅμως οἱ Γέροντες ἀρχιμανδρίτες τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶχαν τελείως διαφορετικό λειτούργημα καί ἔργο ἀπό τούς Γέροντες μητροπολίτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου[110]. Οἱ Γέροντες τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων θεωροῦνταν πρῶτοι μεταξύ τῶν ἀδελφῶν καί ἀρχικῶς ἦσαν δύο, ὁ Γέρων

16, 81β, ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 14 Σεπτ. 1867). Ὅμως, αὐτές οἱ ἐπανειλημμένες ἐπιστολές τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό δέν βρέθηκαν στήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου, πράγμα πού μᾶς κάνει νά πιστεύουμε πώς εἴτε δέν ἔχουν ἀκόμη ἐντοπισθεῖ, εἴτε ὁ Κύριλλος διατηροῦσε τήν ἀλληλογραφία του μέ τόν Ἰγνάτιεφ ἀπόρρητη καί αὐστηρῶς προσωπική, ὥστε αὐτή νά μήν καταγράφεται στόν ἐπίσημο κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου. Εἶναι ἐνδεικτικό, ὅτι ἀπό τίς 452 ἐπιστολές πού μελετήσαμε ἀπό τούς κώδικες ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου μόνο πέντε ἀπευθύνονται στόν Ἰγνάτιεφ καί τέσσερις στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

[108] Καί σήμερα ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων δέν ἀποτελεῖται μόνο ἀπό ἀρχιερεῖς, ἀλλά καί ἀπό ἀρχιμανδρίτες, οἱ ὁποῖοι ἐκπροσωποῦν σ᾽ αὐτή τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Ἡ σύνοδος σήμερα ἀποτελεῖται ἀπό τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων ὡς Πρόεδρο, τούς μητροπολίτες καί τούς Ἐπισκόπους πού ἀσκοῦν διαποίμανση ἐπαρχιῶν (π.χ. ὁ μητροπολίτης Ναζαρέτ), τούς Τιτουλαρίους ἐπισκόπους, τούς ὁποίους διορίζει ὁ Πατριάρχης, καί τούς ἀρχιμανδρῖτες, τούς ὁποίους ὁρίζει ὁ Πατριάρχης «*ἐν Συνόδῳ*», ὥστε νά ἀποτελοῦν μέλη τῆς συνόδου. Ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν μελῶν τῆς συνόδου δέν μπορεῖ νά ὑπερβαίνει τά 18 ἄτομα, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ Πατριάρχου. Βλ. **Δαμ. Γκαγκανιάρα, ἀρχιεπισκόπου Ἰόππης**, *Ἡ διοικητική ὀργάνωσις τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 79.

[109] *Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ ζητήματος 1872 καί Κανονισμοῦ τοῦ πατριαρχείου*, σ. 15.

[110] Τό διοικητικό σύστημα τοῦ Γεροντισμοῦ δημιουργήθηκε στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο μετά τήν Ἅλωση τῆς Κπόλεως (1453). Στούς πρώτους χρόνους μετά τήν Ἅλωση ἡ ἀνάθεση τῆς διοικήσεως τῶν

Σκευοφύλαξ[111] τοῦ Παναγίου Τάφου καί ὁ Γέρων Δραγουμάνος, ἐνῶ μετά τόν ΙΣΤ' αἰώνα προστέθηκε καί τό ἀξίωμα τοῦ Γέροντος Καμαράση, κατ᾽ ἀναλογία παρό-

---

ὀρθοδόξων ἀπό τήν ὀθωμανική ἀρχή στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τόν περιορισμό τοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ πολιτεύματος τῆς συγκεκριμένης τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ κατά τήν περίοδο αὐτή διαμορφώθηκε ἕνα καθεστώς πού ἐπέτρεπε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη νά ἀσκεῖ ἀπολυταρχικά τήν ἐκκλησιαστική διοίκηση, χωρίς τή λειτουργία τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ. Αὐτή ὅμως ἡ κατάσταση εἶχε δυσμενέστατες συνέπειες τόσο γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ὅσο καί γιά τό Ἔθνος καί ὁδήγησε στήν ἐνίσχυση τῶν ἁρμοδιοτήτων τῆς Ἐνδημούσας συνόδου. Στήν Ἐνδημούσα σύνοδο συμμετεῖχαν ἔγκριτοι μητροπολίτες, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν ἱστορικούς καί ἐπίσημους μητροπολιτικούς θρόνους, καί τιμητικά οἱ μητροπολίτες αὐτοί καλοῦνταν «*Γέροντες*». Αὐτοί ἦσαν ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Νικαίας, ὁ Νικομηδείας, ὁ Χαλκηδόνος καί ὁ Δέρκων. Στά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα προσετέθησαν καί οἱ μητροπολίτες Καισαρείας καί Ἐφέσου. Ἔτσι ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΖ' αἰώνα καί κυρίως ἀπό τό ἔτος 1658 μέχρι τό 1858 τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο διοικεῖτο ἀπό τήν Ἐνδημούσα σύνοδο, μόνιμα μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν οἱ Γέροντες μητροπολίτες, οἱ ὁποῖοι διέμεναν μόνιμα στήν Κπολη (**Βλ. Φειδᾶ**, *Ὁ θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, Ἀπό τήν Ε' Οἰκουμενικήν σύνοδον μέχρι σήμερον (553-2012)*, Ἀθῆναι 2012, 413 κ. ἑξ.). Μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων οἱ Γέροντες μητροπολίτες ἀπέκτησαν μεγάλη δύναμη (μέ τήν ἔκδοση συνοδικῶν τόμων καί ἐπισήμων σουλτανικῶν ἐγγράφων) καί πολλά προνόμια στήν ἐκκλησιαστική διοίκηση, μέ ἀποτέλεσμα νά περιορισθεῖ ἡ διοίκηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Βλ. **Τιμ. Γιοκαρίνη**, «Γεροντισμός», *ΘΗΕ* 4 (1964) 420-421. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Σαμουήλ ζήτησε καί πέτυχε ἀπό τόν Μεγάλο Βεζύρη τόν Μάιο τοῦ 1763 τήν ἔκδοση διατάγματος μέ τό ὁποῖο διέτασσε νά διαιρεθεῖ «*ἡ βούλλα τοῦ πατριάρχου στά τέσσαρα· καί τῷ ἕν μέρος νά κρατῇ ὁ πατριάρχης, τά δέ λοιπά τρία ἄλλοι τρεῖς ἀρχιερεῖς τῶν ἐγκρίτων*». **Κομνηνοῦ-Ὑψηλάντου**, *Τά μετά τήν Ἅλωσιν*, σ. 397 καί **Π. Κονόρτα**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο (17ος-ἀρχές 20οῦ αἰώνα)*, ἔκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 1998, σ. 139. Τό διάταγμα αὐτό ἔθεσε τέλος στήν πατριαρχική ἀπολυταρχία πού εἶχε ἐπιβάλει μετά τήν Ἅλωση (1453) ἡ Ὑψηλή Πύλη, πρός ὄφελος ὅμως τῶν Γερόντων πού θά ἦσαν οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς «*ἔγκριτοι*» ἀρχιερεῖς πού κρατοῦσαν τά τρία τμήματα τῆς πατριαρχικῆς σφραγίδας. Τό διάταγμα αὐτό εἶναι πολύ σημαντικό στήν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου κατά τήν ὀθωμανική περίοδο, διότι ἔδινε γιά πρώτη φορά νομική ὑπόσταση καί στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου. Βλ. **Κονόρτα**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σσ. 139-140.

[111] Τό ἀξίωμα τοῦ Σκευοφύλακος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἦταν σπουδαῖο ἤδη ἀπό τούς πρώτους χρόνους ὑπάρξεως τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ὁ Σκευοφύλακας ὀνομαζόταν παλαιότερα «*φύλαξ τῶν Ἱερῶν Σκευῶν*» ἤ «*κειμηλιάρχης τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως*». Ὁ Σκευοφύλαξ στή βυζαντινή περίοδο ἦταν διαφορετικός ἀπό τόν Σταυροφύλακα, ἄν καί ὑπῆρχαν φορές πού ἕνα πρόσωπο κατεῖχε καί τά δύο ἀξιώματα. Ἀργότερα τά ἀξιώματα τοῦ Σκευοφύλακος καί τοῦ Σταυροφύλακος παρουσιάζονται ἑνωμένα. Ὁ Σκευοφύλακας ἦσαν πολλές φορές καί χωρεπίσκοπος «*ἔχων τήν ἱερωσύνην τῶν Ἁγίων Τόπων*». Σ' αὐτόν ἀνέθεταν τήν ἐπιστασία τῶν ναῶν, τήν τάξη τῶν ὁποίων διατηροῦσε διά τῶν ραβδούχων. Ὁ Σταυροφύλακας εἶχε ὡς διακόνημα καί τή φύλαξη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Σύμφωνα μέ τόν *Κανονισμό* τοῦ πατριάρχη Δοσιθέου, ὁ Σκευοφύλακας κατεῖχε ἐξέχουσα θέση στήν ἀδελφότητα. «*Τόν Σκευοφύλακα τοῦ ἁγίου Τάφου νά μή δύναται οὔτε ὁ Ἐπίτροπος οὔτε ἄλλος τις νά ἀλλάσῃ, ἀλλά νά ἦνε ἐξαίρετον τοῦτο καί ἰδιάζον ἰδίωμα τοῦ Πατριάρχου*». Ἡ ἐξέχουσα θέση τοῦ Σκευοφύλακος εἶναι φανερή καί ἀπό τά δέκα ἄρθρα τοῦ *Κανονισμοῦ* τοῦ πατριάρχη Παρθενίου, τά ὁποῖα ἀναφέρονται σ' αὐτόν καί τά καθήκοντά του. Βλ. **Μηλλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι*, τ. 2, σσ. 308-309, ὑποσ. Τόν *Κανονισμό* μέ τίς ἁρμοδιότητες τοῦ Σκευοφύλακα βλ. στό **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β', σσ. 354-356.

μοιου ἀξιώματος πού ὑπῆρχε στήν αὐλή τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῶν Παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν[112]. Οἱ Γέροντες τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σέ ἀντίθεση μέ τούς Γέροντες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἦσαν συνήθως ἀρχιμανδρίτες καί τό ἀξίωμά τους σχετιζόταν μέ τό διακόνημα πού ἐπιτελοῦσαν καί συμμετεῖχαν στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου[113].

Τό σημαντικότερο ἀξίωμα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, μετά ἀπό αὐτό τοῦ πατριάρχη, ἦταν ἐκεῖνο τοῦ ἐπιτρόπου του, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε τόν σύνδεσμο μεταξύ τοῦ πατριάρχη καί τῆς Ἀδελφότητας, ὅταν ἐκεῖνος ἀπουσίαζε. Ἐπειδή ὁ πατριάρχης κατά τή διάρκεια τῆς ὀθωμανοκρατίας εἴτε πραγματοποιοῦσε ζητεῖες γιά τή συγκέντρωση χρημάτων ὑπέρ τοῦ Παναγίου Τάφου, εἴτε παρέμενε ἐκτός Ἱεροσολύμων, εἴτε στήν Κπολη γιά νά ἀντιμετωπίζει τά θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τό πατριαρχεῖο ἀπό τήν ἕδρα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, στά Ἱεροσόλυμα παρέμενε ὁ ἐπίτροπός του, ὁ ὁποῖος πολλές φορές εἶχε καί συνεπιτρόπους καί μποροῦσε νά εἶναι ἀρχιερέας, ἱερομόναχος ἤ καί ἁπλός μοναχός. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη ἀσκοῦσε τήν πατριαρχική ἐξουσία συμβουλευόμενος τή σύνοδο[114]. Ἔργο τῶν ἐπιτρόπων τοῦ πατριάρχη ἦταν ἡ ἐπαγρύπνηση γιά τή φύλαξη τῶν παναγίων Προσκυνημάτων καί ἡ τέλεση τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν[115] καί κατά συνέπεια ἐμπλέκονταν σέ ὅλα τά ζητήματα πού σχετίζονταν μ' αὐτές τίς δύο ὑποχρεώσεις τους. Στά παλαιότερα χρόνια καί πρό τοῦ Κυρίλλου, ἐάν ἕνας πρώην πατριάρχης Ἱεροσολύμων διέμενε στά Ἱεροσόλυμα, ἐκεῖνος θεωρεῖτο «*κοινός πνευματικός πατήρ, εἰς καύχημα καί τιμήν τοῦ ἁγιωτάτου καί ἀποστολικοῦ θρόνου, παραινῶν καί διορθῶν τήν Ἀδελφότητα ὡς ἄριστος ἰατρός*»[116], δηλαδή ἐπίτροπός του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἦταν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος (1660-1669), στόν ὁποῖο μετά τήν παραίτησή του[117] ὁ νέος πατριάρχης Δοσίθεος (1669-1707) παραχώρησε τή μονή τοῦ Ἀρχαγγέλου: «*ἵνα*

---

[112] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 593.

[113] Περισσότερα γιά τόν θεσμό τοῦ Γεροντισμοῦ στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο βλ. **Τ. Γιοκαρίνη**, *Ὁ Γεροντισμός ὡς συνοδικός θεσμός καί ἡ κανονικότης αὐτοῦ*, Κομοτηνή 1962, **Ἀνθ. Ἀλεξούδη**, «Ἱστορική περιγραφή τοῦ πρό τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐθνικῶν Κανονισμῶν πολιτεύματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί ὁ Γεροντισμός», *ΕΑ* 21 (1901) 384-388, **Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν,** «Ἡ περί τόν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Σύνοδος καί ἡ ἐκλογή αὐτοῦ κατά τούς μετά τήν Ἅλωσιν χρόνους», *ΝΣ* ΚΕ' (1930) 724-734, **Βασ. Σ τεφανίδου**, «Οἱ πρῶτοι μετά τήν Ἅλωσιν χρόνοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί ἡ γένεσις τοῦ γεροντισμοῦ», *ΕΑ* ΛΕ' (1915) 101-102, 117-119, **Ἰβ. Σοκολόφ**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν 19ο αἰώνα*, ἔκδ. Studio University Press, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 729 κέξ, **Βλ. Φειδᾶ,** *Ὁ θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν. Ἀπό τήν Ε' Οἰκουμενικήν σύνοδον μέχρι σήμερον (553-2012)*, Ἀθῆναι 2012.

[114] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 593.

[115] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 356.

[116] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 112.

[117] Τήν ἐπιστολή παραιτήσεως τοῦ πατριάρχη Νεκταρίου βλ. στό **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σ. 374.

ἔχῃ τήν ἀνάπαυσιν αὐτοῦ διά τούς μυρίους κόπους, ὁποῦ εἰς σύστασιν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας πεποίηκεν-ὅσον κατ᾽ αὐτόν τήν γῆν καί τήν θάλασσαν ἀναδραμών καί ὑγιής ὡς πρότερον, ὅτε προεβλήθη τόν θρόνον ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, κατεδαπάνησε μέν τήν ὑγίαν, ἐκτήσατο δέ τάς ἀσθενείας καί ἀδυναμίας τοῦ σώματος»[118]. Ὁ πατριαρχικός ἐπίτροπος ἐνημέρωνε τόν εὑρισκόμενο ἐκτός Ἱεροσολύμων πατριάρχη γιά ὅλα τά θέματα τοῦ πατριαρχείου καί ὁ Κύριλλος ἀπαντοῦσε, ἀλλά καί πολλές φορές ἐντελλόταν. Ὁ πατριαρχικός ἐπίτροπος ἐκπροσωποῦσε τόν πατριάρχη καί στίς ὀθωμανικές ἀρχές, οἱ ὁποῖες τόν ἀναγνώριζαν ὡς ἐπίσημο ἐκπρόσωπό του[119].

Ὁ *Κανονισμός*, ἀλλά καί ἡ παράδοση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τή σχέση τοῦ πατριάρχη μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καθόριζαν καί τίς μεταξύ τους οἰκονομικές σχέσεις, δηλαδή τίς οἰκονομικές ἀπολαβές τῶν μελῶν της. Στήν ἐποχή τοῦ Κυρίλλου οἱ Ἁγιοταφίτες συντηροῦνταν ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀπό τή μοναστική τους δηλαδή ἀδελφότητα, χωρίς οἱ ἴδιοι νά λαμβάνουν μισθό. Ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου, τό 1856 αὐτή ἡ μακραίωνη παράδοση παραθεωρήθηκε, ἔστω καί προσωρινῶς, γιά τούς ἀρχιερεῖς τοῦ πατριαρχείου. Πιό συγκεκριμένα τό 1856 οἱ μητροπολίτες Σεβαστείας, Νεαπόλεως, Θαβωρίου καί Φιλαδελφείας προσέφυγαν στόν πατριάρχη Κύριλλο μέ ἐνυπόγραφη ἀναφορά τους καί τοῦ ζήτησαν οἰκονομική ἐνίσχυση. Ὁ Κύριλλος ἔκανε δεκτό τό αἴτημά τους, ζήτησε ὅμως ἀπό τούς ἐπιτρόπους του αὐτή ἡ ἔκτακτη οἰκονομική ἐνίσχυση νά παραμείνει κρυφή καί νά μήν κοινοποιηθεῖ στήν ὑπόλοιπη ἀδελφότητα, προκειμένου νά μήν προκληθοῦν ἀντιδράσεις. Ὡστόσο, ὁ Κύριλλος φαίνεται ἔκπληκτος ἀπό τό αἴτημά τους, ὅπως σημειώνει σέ ἐπιστολή του, καί ἀναφέρει ὅτι σέ παλαιότερες καί δυσκολότερες ἐποχές οἱ ἀρχιερεῖς δέν ζητοῦσαν οἰκονομική ἐνίσχυση ἀπό τό πατριαρχεῖο καί θεωροῦσε ὅτι αὐτή ἡ παράδοση θά ἔπρεπε νά συνεχισθεῖ[120]. Μάλιστα ὁ Κύριλλος σκεπτόταν, προκειμένου νά μή φανεῖ ὅτι τά χρήματα προέρχονταν ἀπό τό ταμεῖο τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, νά παρουσιάσει ὅτι αὐτά εἶχαν ἀποσταλεῖ ἀπό τόν ἴδιο καί ζήτησε ἀπό τούς ἐπιτρόπους του νά παραδοθοῦν «*ἐσφραγισμένα ἕκαστον ἐν ἰδίῳ χρηματοδέματι, ὅπως φανῶσι δεδομένα ἰδίως παρ᾽ ἡμῖν, καί οὐχί παρά τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ*». Ἐπειδή ὅμως δέν βρῆκε ἐπιβατικό ἀτμόπλοιο, ὁ πατριάρχης ἀποφάσισε νά δοθοῦν τά χρήματα ἀπό τό ταμεῖο τῆς ἀδελφότητας, «*ἀλλά παραστήτω πρός τούς ρηθέντας ἀδελφούς (τούς ἀρχιερεῖς) ὅτι ἐντεῦθεν ἀπεστάλησαν*»[121]. Ὁ Κύριλλος, ὄχι μόνον ὡς πατριάρχης, ἀλλά καί ὡς ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς

---

[118] **Παπαδοπούλου-Κεραμέως,** *Ἀνάλεκτα*, τ. Β΄, σσ. 285-286 βλ. καί **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σ. 112.

[119] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 645β.

[120] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 134, 111α-112α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιεπίσκοπο Σεβαστείας Ἰωαννίκιο μέ ἡμερομηνία 22 Μαρτίου 1856).

[121] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 134, 11α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς ἐπιτρόπους του μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 22 Μαρτίου 1856).

ἀδελφότητας, εἶχε τό κανονικό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει ἐπιτίμια γιά κανονικές ἐκτροπές καί ἠθικά παραπτώματα πού εἶχαν ἐπιτελέσει Ἁγιοταφίτες[122]. Ἀπό τή μελέτη πού πραγματοποιήσαμε στό Ἀρχεῖο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων δέν διαπιστώσαμε ὅτι προχώρησε σέ καθαιρέσεις Ἁγιοταφιτῶν γιά κανονικά παραπτώματα. Συνήθως ὁ Κύριλλος περιοριζόταν στήν ἐπίπληξη τῶν ἀτακτούντων Ἁγιοταφιτῶν, ὅταν διαπίστωνε ὅτι αὐτοί δέν ἦσαν συνεπεῖς στίς ὑποχρεώσεις τους[123]. Καί, ὅπως προαναφέραμε, ὑπῆρξαν φορές πού ἀνάμεσα στούς Ἁγιοταφίτες μοναχούς δημιουργήθηκαν ἐντάσεις, παρεξηγήσεις καί διαφορές. Γιά ὅλα αὐτά ὁ Κύριλλος ἐνημερωνόταν ἀπό τόν ἐπίτροπό του στά Ἱεροσόλυμα, ὁ ὁποῖος τοῦ ζήτησε νά ἀποστείλει ἀπό τήν Κπόλη μιά συμβουλευτική ἐπιστολή πρός τούς Ἁγιοταφίτες, προκειμένου νά τούς ἐπαναφέρει στήν τάξη, καθώς φαίνεται ὅτι ἡ ἀπουσία του γιά μεγάλα χρονικά διαστήματα εἶχε ἀρχίσει νά δημιουργεῖ προβλήματα ἀπείθειας καί χαλαρώσεως τοῦ αὐστηροῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῆς Ἀδελφότητας. Παραδόξως, ὁ Κύριλλος ἀρνήθηκε νά ἀποστείλει τέτοια ἐπιστολή καί ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἀνέφερε ἀπευθυνόμενος πρός αὐτόν ὅτι ἡ ἀποστολή ἐκ μέρους του ἐγγράφων συμβουλῶν «*ἤθελον ἐπιφέρει κατά μέγα μέρος σπουδαῖον ἀποτέλεσμα· διότι ἕκαστος ἀδελφός ἀκούων, ὅτι ὁ πατριάρχης δημοσίως συμβουλεύει καί προτρέπει εἰς ἀρετήν, ἐξελέγχει δέ δικαίως τάς ἐμφιλοχωρούσας εἰς τήν Ἱεράν ἡμῶν Μετάνοιαν καταχρήσεις βεβαίως ἤθελε κατανοήσει πᾶς τις, ὅτι συντόνως καί ἀποφασιστικῶς ἐλήφθη πρόνοια πρός διόρθωσιν βίου καί διαγωγῆς καί ἑπομένως ἕκαστος ἤθελε λάβῃ μέτρα πρός σωφρονισμόν ἑαυτοῦ, καί μεταβάλῃ βαθμηδόν πολίτευμα, παραιτούμενος ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον τῶν κακῶν αὐτοῦ ἕξεων*»[124]. Αὐτή ἡ ἐπιστολή, συνεχίζει ὁ μητροπολίτης Μελέτιος, θά βοηθοῦσε τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου νά πραγματοποιήσει «*τά δέοντα ἤ πρός ἐκκοπή τοῦ κα-*

---

[122] Ὁ. Μ. Βασίλειος, ἐπίσκοπος Καισαρείας, ἀναφέρει πώς στόν μοναχισμό ἀναγνωρίζεται μία μόνο αὐθεντία, αὐτή τοῦ ἡγουμένου. Αὐτή ἡ θέση τοῦ ἡγουμένου παρεῖχε τή δυνατότητα στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά τιμωρεῖ μέλη τῆς ἀδελφότητας ὄχι μόνο ὡς ἔχων τό κανονικό δικαίωμα ὡς πατριάρχης, ἀλλά καί ὡς ἡγούμενος. Βλ. **Ἱερ. Κοτσώνη, ἀρχιμ.**, «Ἡγούμενος», *ΘΗΕ* 6 (1965) 5.

[123] Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πρωτοσυγκέλλου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Ἀδριανούπολη Παρθενίου, στόν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Κύριλλος ὅτι ἐάν δέν μπορεῖ νά ἀνταποκριθεῖ στά καθήκοντά του, εἶναι προτιμότερο νά παραιτηθεῖ (**ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 34β, ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 11 Ὀκτ. 1862), ἐνῶ σέ πιττάκιο πρός τόν ἴδιο, ἀναφερόμενος στή συμπεριφορά τῶν δύο διακόνων πού τοῦ ἀπέστειλε, τοῦ Γερασίμου καί τοῦ Ἰωήλ, ἀναφέρει ὅτι τοῦ προξενεῖ ἐντύπωση ὅτι οἱ δύο νεαροί διάκονοι δέν τόν ὑπακούουν. Στή συνέχεια σημειώνει πώς ἄν ἡ συμπεριφορά τους δέν ἀλλάξει, τότε «*θέλομεν λάβῃ αὐστηρά μέτρα κατ᾽ αὐτῶν διά νά τούς τιμωρήσωμεν πρεπόντως, ἀλλ᾽ ἡ Ὁσιότης σου συμβουλεύσῃ αὐτοῖς τά δέοντα καί ἐλπίζομεν νά διορθωθῶσιν…*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 34β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 11 Ὀκτ. 1862).

[124] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 10α-β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 21 Ἰαν. 1865).

κοῦ, ἤ τουλάχιστον πρός περιστολήν αὐτοῦ. Νῦν ὅμως οὐδέν δύναται νά ἐκληφθῇ μονομερῶς καί ἐπιφέρῃ κακόν, ἐάν μή ληφθῇ ἀπό κοινοῦ πρόνοια» [125]. Αὐτή ἡ ἐπιστολή ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψη τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὅτι ἐπί τῆς ἐποχῆς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἡ αὐστηρότητα, πού χαρακτήριζε τή ζωή τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, εἶχε κατά πολύ χαλαρώσει. Σημειώνει χαρακτηριστικά: «*ταῦτα πάντα* (ἡ αὐστηρή δηλαδή μοναστική ζωή τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας) *δυστυχῶς καί ἔτι ἕτερον ἤρξαντο μεταλλασσόμενα ἐπί πατριάρχου Κυρίλλου, παραγαγόντος ἐν τῇ Ἀδελφότητι τάσεις πρός βίον ξένον καί ἀντικείμενον εἰς τούς νόμους τοῦ αὐστηροῦ μοναχισμοῦ*»[126]. Αὐτή ἡ χαλαρότητα ἴσως ὀφειλόταν στήν πολύ συχνή ἀπουσία τοῦ Κυρίλλου στήν Κπολη, ἴσως ὅμως νά προερχόταν καί ἀπό τή χαλάρωση τῶν σχέσεων πού προῆλθε στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μετά τήν ἐκλογή τοῦ Κύριλλου ἀπό αὐτή.

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἡ πρώτη ἐκλογή πατριάρχη Ἱεροσολύμων πού πραγματοποιήθηκε στά Ἱεροσόλυμα καί ὄχι στήν Κπολη μετά ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα[127]. Αὐτή ἡ ἐκλογή εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθοῦν ἐντάσεις, ἀντιζηλίες καί προστριβές μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Αὐτές, μετά τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου, θεωροῦμε ὅτι δέν λησμονήθηκαν καί δημιούργησαν ἐντάσεις μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀλλά καί χαλάρωση τῶν κανόνων τοῦ αὐστηροῦ μοναχισμοῦ, πού μέχρι τότε καθόριζαν τή ζωή τῶν Ἁγιοταφιτῶν. Διαπιστώσαμε ὅτι ἡ λειτουργία τῶν σχέσεων τοῦ Κυρίλλου μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα μέχρι καί τό 1872 (πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῆς Μεγάλης Συνόδου) ὑπῆρξε ὁμαλή, παρά τίς μικρές καί συνήθεις γιά μιά τόσο μεγάλη περίοδο (1845-1872) πρακτικές δυσκολίες (μακροχρόνια ἀπουσία τοῦ πατριάρχη στήν Κπολη κ.ἄ.). Μετά ὅμως ἀπό τήν ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά παραμείνει στή Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κπόλεως καί νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* της πού καταδίκαζε τόν ἐθνοφυλετισμό, αὐτή ἡ σχέση του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα διακόπηκε. Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ὅπως καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, παρά τίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις της πρός τόν Κύριλλο νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου, συνάντησε ὄχι μόνο τήν ἀρνητική, ἀλλά καί τήν ἐχθρική στάση τοῦ πατριάρχη. Αὐτή ἡ συμπεριφορά του, πού ὑποστηριζόταν ἀπό τόν ρωσικό παράγοντα, ὁδήγησε στήν ἐκ τῶν πραγμάτων διακοπή τῶν σχέσεων πατριάρχη καί Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, καθώς ὁ Κύριλλος ἀγνοοῦσε τήν ἀπόφαση τῆς ἴδιας του τῆς Ἐκκλησίας κατά τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, τήν ὁποία εἶχε ὑπογράψει καί ὁ ἴδιος, καί θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἀπόλυτο ρυθμιστή τῶν ὑποθέσεων τοῦ πατριαρχείου, ἀγνοώντας ἐπιδεικτικά τόσο τή σύνοδο, ὅσο καί τό σύνολο τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας.

---

[125] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία,* VIII B 15, 10α-β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 21 Ἰαν. 1865).

[126] **[Παπαδοπούλου],** *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων,* σσ. 830-831.

[127] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ,* τ. Β', σσ. 242-243.

Αὐτή ἡ κατάρρευση τῆς κανονικῆς σχέσεως πατριάρχη-ἡγουμένου, Συνόδου καί Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ὁδήγησε στήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Πάντως, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου, ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι ἦταν συναισθηματικά πολύ δεμένος μέ τούς Ἁγιοταφίτες πατέρες. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε στόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, ὅταν πληροφορήθηκε τόν θάνατο τοῦ Καμαράση Θεοφάνη καί τοῦ ἀρχιμανδρίτη Καισαρίου, τήν ὁποία συνέταξε, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, μέ δάκρυα στά μάτια καί σημειώνοντας ὅτι ἦσαν καί οἱ δύο πολύ καλοί Ἁγιοταφίτες, γιά δέ τόν ἀρχιμανδρίτη Καισάριο σημειώνει ὅτι ἀπεδήμησε «*εἰς χώραν μακράν, ὅπως μή πότε ἐπιστρέψῃ, εἰ μή ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει*»[128].

Συμπερασματικῶς, θεωροῦμε ὅτι ἡ λειτουργία τῶν σχέσεων τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἐξελίχθηκε χωρίς ἐντάσεις καί συγκρούσεις, στό μεγαλύτερο διάστημα τῆς πατριαρχίας του, μέ ἀρνητικό ὅμως σημεῖο τή μή ἐνημέρωση τῆς συνόδου καί τή συμμετοχή της στή λήψη ἀποφάσεων πού ἀφοροῦσαν πολύ σημαντικά θέματα τοῦ πατριαρχείου (οἰκονομικά, *μοναστηριακό ζήτημα* κ.ἄ.). Ὁ Κύριλλος, ὡς ἐπικεφαλῆς καί ἡγούμενος τῆς Ἀδελφότητας, διοικοῦσε τήν Ἀδελφότητα μέ βάση τόν *Κανονισμό* τοῦ 1765, ἀλλά χωρίς νά ἐφαρμόζει κατά γράμμα τίς διατάξεις πού εἶχε θεσπίσει ὁ προκάτοχός του Δοσίθεος καί οἱ προηγούμενοι πατριάρχες γιά τόν πρωταγωνιστικό ρόλο πού θά ἔπρεπε νά διαδραματίζει ἡ σύνοδος. Ἔτσι, ἡ διοίκηση περιοριζόταν ἀποκλειστικά στό πρόσωπο τοῦ πατριάρχη, ὁ ὁποῖος συγκαλοῦσε μέν τή σύνοδο, ἀλλά ὄχι γιά ὅλα τά θέματα. Κατά τή διάρκεια τῆς ἀπουσίας του τή διοίκηση ἀσκοῦσε ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη, ὅμως ἡ μεγάλη διάρκεια ἀπουσίας τοῦ Κυρίλλου στήν Κπολη δημιούργησε σημαντικά προβλήματα στίς σχέσεις τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μέ τήν ἐπιτροπεία τοῦ πατριάρχη, ἐνῶ παραλλήλως παρατηρήθηκε καί χαλάρωση τῆς αὐστηρῆς μοναχικῆς τάξεως. Ὁ Κύριλλος, ὅπως διαπιστώνεται ἀπό τή μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου, φαίνεται ὅτι δέν ἀντιμετώπισε αὐτά τά δύο προβλήματα μέ αὐστηρότητα, μέ ἀποτέλεσμα νά προκληθεῖ χαλάρωση στούς κανόνες τοῦ μοναχικοῦ βίου τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, χωρίς ὅμως αὐτή ἡ χαλάρωση νά ὁδηγήσει σέ πλήρη ἀποδιοργάνωση ἤ σέ ἀνοικτή σύγκρουση τῶν μελῶν μεταξύ τους.

Ἡ μόνη περίοδος κατά τήν ὁποία ὁ Κύριλλος στράφηκε μέ ἰδιαίτερη σκληρότητα ἐναντίον τῶν μελῶν τῆς συνόδου, ἀλλά καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἦταν ἡ περίοδος κατά τήν ὁποία συγκρούστηκε μ᾽ αὐτήν, ὅταν ἀποφασίσθηκε ἡ ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο (1872). Ἡ σύγκρουση ὅμως αὐτή, ὅπως θά δοῦμε στό σχετικό κεφάλαιο, ἦταν ἄκαιρη, ἄστοχη καί ἀτυχής καί ἡ ἀποκήρυξή του ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα τῆς ὁποίας ἦταν ἡγούμενος, ὁδήγησε στήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Σύμφωνα μέ τήν κανονική παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅταν ὁ ἡγούμενος μιᾶς μονῆς δέν γίνεται πλέον ἀποδεκτός

[128] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 35β, (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 16 Ὀκτ. 1862).

ἀπό τό σύνολο ἤ τήν πλειοψηφία τῶν μελῶν της, τότε ἀπομακρύνεται καί ἐκλέγεται νέος ἡγούμενος[129]. Αὐτό συνέβη καί στήν περίπτωση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου· ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἦταν αὐτή πού τόν ἐξέλεξε ἡγούμενό της[130] καί πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἡ ἴδια ἦταν αὐτή πού κανονικῶς τόν ἀπεμάκρυνε γιά τούς λόγους πού θά ἀναπτύξουμε παρακάτω.

2. Ἡ ὀργάνωση τῆς διοικήσεως καί τῆς παιδείας τοῦ πατριαρχείου.

α) Μέτρα γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος φρόντισε γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου, πού ἐξακολούθησε καί ἐπί τῶν ἡμερῶν του νά ἔχει τήν ἴδια δομή, τήν ὁποία εἶχε καί παλαιότερα[131]. Τό σχῆμα διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου ἦταν Πατριάρχης–Σύνοδος–Ἁγιοταφίτες πατέρες. Ὅπως προαναφέραμε, ἐπειδή ὁ Κύριλλος παρέμενε ἀρκετό καιρό στήν Κπολη, προκειμένου νά βρίσκεται στό κέντρο λήψεως τῶν ἀποφάσεων πού ἀφοροῦσαν σοβαρά προβλήματα τοῦ πατριαρχείου, στά καθήκοντά του τόν ἀναπλήρωνε, ὡς πρός τίς διοικητικές του ἁρμοδιότητες, ὁ ἐπίτροπος ἤ οἱ ἐπίτροποί του. Ὁ ἐπίτροπος ἐπεῖχε τή θέση τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη καί ἔπρεπε νά τιμᾶται, ἀλλά καί νά ὑπακούεται σάν νά ἐπρόκειτο γιά τόν ἴδιο. Μελετώντας τήν

---

[129] Ἡ Δ' Οἰκουμενική Σύνοδος (451) ὅρισε τήν ὑπαγωγή τῶν μοναστηρίων τῆς κάθε περιφέρειας στήν πνευματική ἐποπτεία τοῦ ἐπιχωρίου ἐπισκόπου, ἀλλά κάθε μονή διατήρησε τή διοικητική της ἀνεξαρτησία, ἡ ὁποία κατοχυρώθηκε καί μέ Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Cod. Iustinianius I, 3, 46, Νεαρά 123, 34). Ἐκφραστής αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτησίας ἦταν ὁ ἡγούμενος, ὁ ὁποῖος ἐκλεγόταν ἀπό τούς μοναχούς τῆς μονῆς ἰσόβια. Ἡ ἐκλογή του ἐπικυρωνόταν ἀπό τόν ἐπιχώριο ἐπίσκοπο. Ὁ ἡγούμενος ἀσκοῦσε τή διοίκησή της καί ἦταν ὑπεύθυνος γιά τόν πνευματικό βίο, τήν τήρηση τοῦ καθιερωμένου προγράμματος προσευχῆς καί διακονίας τῶν μοναχῶν. Στήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του συνεπικουρεῖτο ἀπό ἄλλους μοναχούς πού ἀναλάμβαναν συγκεκριμένα διακονήματα (οἰκονόμος, ξενοδόχος, θυρωρός κ.λπ.) [«ἡγούμενος», *ΠΛΜ* 26 (1996²) 209 καί **Grig. Papathomas arch.**, *La réception nomocanonique du monachisme (2e-7e siecles)*, ἔκδ. Epektasis, Ἀθήνα 2004, σσ. 232-239). Κατά παρόμοιο τρόπο ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, πού ἐκτός ἀπό πατριαρχεῖο εἶναι καί μοναστική ἀδελφότητα, ἐξέλεγε αὐτονόμως καί χωρίς ἔξωθεν παρεμβάσεις τόν ἡγούμενό της (ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἀφοῦ εἶναι πατριαρχεῖο, δέν ὑπάγεται ὡς μοναστήρι στήν πνευματική ἐποπτεία κάποιου ἐπισκόπου ἐκτός αὐτῆς, ὅπως ὁρίζει ὁ κανόνας δ' τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (451), ἀλλά ἐλέγχεται ἀπό τή δική της σύνοδο, τή σύνοδο δηλ. τοῦ πατριαρχείου, στήν ὁποία μετέχουν καί ἀρχιμανδρίτες ὡς ἐκπρόσωποι τῆς ἀδελφότητας, ἐνῶ ὁ πατριάρχης εἶναι ταυτοχρόνως καί ὁ ἡγούμενός της.

[130] Γιά τήν ἐκλογή ἡγουμένου ἀπό μοναστική ἀδελφότητα βλ. **Ἱερ. Κοτσώνη, ἀρχιμ.**, «Ἡγούμενος», *ΘΗΕ* 6 (1965) 5.

[131] Τό σύστημα διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν τό ἴδιο μέ αὐτό τῆς ἐποχῆς τῆς Λατινοκρατίας. Τό πατριαρχεῖο διοικητικῶς ἀναδιοργάνωσε ὁ πατριάρχης Θεοφάνης (1608-1645). Βλ. **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 246 καί 261.

ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου μέ τούς κατά καιρόν ἐπιτρόπους του (ἐπίτροποί του χρημάτισαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θαβωρίου καί μετέπειτα πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος[132], ὁ Πέτρας Μελέτιος, ὁ Λύδδης Γεράσιμος, ὁ Γάζης Προκόπιος[133] καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος[134]), διαπιστώσαμε ὅτι τόν ἐνημέρωναν συνεχῶς γιά ὅλα τά θέματα καί ἀντιστοίχως ὁ πατριάρχης ἀπαντοῦσε καί ἐντελλόταν μέ αὐτούς δι᾽ ἀλληλογραφίας.

Ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου[135] διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ἐπίτροπος ἤ οἱ ἐπίτροποί του, εἶχαν μεγάλη εὐρύτητα ἁρμοδιοτήτων, οἱ ὁποῖες ἦσαν διοικητικοῦ, ἀλλά καί οἰκονομικοῦ χαρακτήρα, ἐνῶ οἱ Ἁγιοταφίτες ὄφειλαν νά τόν/τούς ἀντιμετωπίζουν μέ τόν ἴδιο σεβασμό πού ἐπιδείκνυαν πρός τό πρόσωπο τοῦ πατριάρχη. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό κλειδί γιά τή μεγάλη «*Κάσσα*», στήν ὁποία φυλάσσονταν τά χρήματα τοῦ πατριαρχείου, κρατοῦσε μόνον ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος, καί ὄχι ὁ συνεπίτροπός του μητροπολίτης Πέτρας. Αὐτή ἡ ἐπιλογή δείχνει βεβαίως τήν ἐξουσία πού εἶχε ὁ ἐπίτροπος τοῦ Κυρίλλου ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος, ὡστόσο ἔθετε στό περιθώριο τήν παλαιά τακτική πού εἶχε ἐγκαινιάσει ὁ πατριάρχης Δοσίθεος (1669-1707) σχετικά μέ τήν κάσσα. Σύμφωνα μ᾽ αὐτή, ὁ Δοσίθεος ἐντελλόταν «*νά κάμετε ἕνα σεντοῦκι μέ πέντε κλειδιά καί νά εἶναι μέσα τά ἄσπρα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ βούλα τοῦ μοναστηρίου. Καί νά εἶναι ἐπίτροπος ὁ ἅγιος Λύδδης, καθώς καί ἦταν, καί γέροντες τῆς συνάξεως τρεῖς ὁ Λαβρέντιος* (sic) *ὁ Φιλόθεος καί ὁ Γεράσιμος καί ὁ παπᾶ Σέργιος καί τῆς συνάξεως μέλος καί γραμματικός καί νά ἔχετε οἱ πέντε ἀπό ἕνα κλειδί τοῦ σεντουκίου, νά ἀνοίγετε ὅλοι μαζῆ, ὅταν κάμνη χρεία καί νά σφαλῆτε μαζί*»[136]. Θεωροῦμε ὅτι αὐτή ἡ κίνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν λανθασμένη, ὅπως καί ἡ ἀνάθεση σέ ἕνα μόνο πρόσωπο τῶν κλειδιῶν τῆς «*κάσσας*» μέ τά χρήματα τοῦ πατριαρχείου, ἐπειδή μποροῦσε εὔκολα νά δημιουργήσει παρεξηγήσεις καί νά προκαλέσει τήν καχυποψία τῶν Ἁγιοταφιτῶν.

---

[132] Βλ. ἐνδεικτικῶς **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 32 (ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν ἐπίτροπό του ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 27 Ἀπριλίου 1849).

[133] **Τιμοθέου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», σ. 656.

[134] Σύμφωνα μέ τούς Ἁγιοταφιτικούς πίνακες τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Τιμοθέου (1935-1955), ὁ ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος ἀναφέρεται ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τήν 6η Ἀπριλίου τοῦ 1857 (*ΝΣ* ΚΘ᾽ (1934) 663), ἐνῶ σύμφωνα μέ ἐπιστολή τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη πρός τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου, ὁ ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος διορίσθηκε ἐπίτροπός του τόν Δεκέμβριο τοῦ 1854. Ὁ Κύριλλος ἀνέφερε στή σύνοδο: «*…ἀναλογιζόμενοι τό κρίσιμον τῶν παρουσῶν περιστάσεων... ἐκρίναμεν ἐπάναγκες τό νά ἀποκαταστήσωμεν καί ἕτερον πρόσωπον εἰς τήν ἐπιτροπικήν διοίκησιν, ἱκανόν νά ὑποβαστάση τό βαρύ τῆς ἐπιτροπείας φορτίον, καί συμμερισάμενοι τούς ἀκαταμάτους ἀγῶνας τοῦ Ἱερωτάτου Συναδελφοῦ ἡμῶν καί ἐπιτρόπου Ἁγίου Πέτρας κύρ Μελετίου… κυριαρχικῶς διωρίσαμεν καί ἀποστέλλομεν τόν ὁσιώτατον ἡμέτερον Ἀρχιμανδρίτην Γεράσιμον…*». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Α 132, 645α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1854).

[135] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Α 131, 645β-646α (ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1854).

[136] **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β᾽, σ. 288.

Κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου ὑπῆρξαν φορές πού ἡ θεσμική ἐξουσία τῆς ἐπιτροπείας του ἀμφισβητήθηκε ἀπό τούς Ἁγιοταφίτες, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους ἔφθασαν στό σημεῖο νά ἀμφιβάλλουν κατά πόσο ἡ ἐπιτροπεία εἶχε πραγματικά πληρεξουσιότητα ἀπό τόν Κύριλλο νά ἐνεργεῖ ἐκ μέρους του. Προκειμένου νά λυθεῖ τό ζήτημα, οἱ ἐπίτροποι τοῦ πατριάρχη τοῦ ζήτησαν νά ἀποστείλει ἐπίσημη ἐπιστολή, ὅπου θά κατέγραφε τά καθήκοντα καί τά ὅρια τῶν ἁρμοδιοτήτων τῆς ἐπιτροπείας του, ὥστε νά ἀποκτήσει τόν σεβασμό τῆς ἀδελφότητας καί οἱ πατέρες της νά παύσουν νά βρίσκουν ἀφορμή ἀπείθειας πρός αὐτή. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἀνέφερε στόν Κύριλλο ὅτι ὁρισμένοι Ἁγιοταφίτες ξεπέρασαν «*ἀσυστόλως τά πατροπαράδοτα τεταγμένα καί καθήκοντα ἀνέκαθεν ἀνεγνωρισμένα*» καί ὄχι μόνο δέν σέβονταν τούς μεγαλυτέρους τους, ἀλλά ἀμφισβήτησαν τήν ἐξουσία τῆς ἐπιτροπείας του : «*ἡ πρός τήν Ἱεράν τῆς Ὑμετέρας ἐπιτροπήν ἀπαιτουμένη εὐπείθεια καί ὑπακοή... ἠφανίσθη, ὡς τῶν πάντων θεωρούντων τήν ἐπιτροπήν, μή ἔχουσαν τήν ἀναγκαίαν πληρεξουσιότητα εἰς τό ἐνεργεῖν καί ἐκτελεῖν, ἀλλά περιωρισμένην οὖσαν ὑπό τῆς ὑμετέρας Μακαριότητος*»[137]. Ἡ παραπάνω κατάσταση θεωροῦμε ὅτι ἦταν μιά ἀρνητική συνέπεια τῆς παρατεταμένης ἀπουσίας τοῦ Κυρίλλου στήν Κπολη, ἡ ὁποία ἔδινε τή δυνατότητα γιά τήν ἀνάπτυξη τέτοιου εἴδους φαινομένων.

Κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του Κυρίλλου δέν διαπιστώσαμε ἰδιαίτερες δυσλειτουργίες στή σχέση πατριάρχη-ἐπιτρόπου/ων, τουλάχιστον μέχρι τό 1872. Ὕπηρξαν μόνο ἐλάχιστες φορές πού ὁ Κύριλλος ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα δυσαρεστημένος στήν ἀλληλογραφία του πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο γιά κάποιες ἐνέργειες τοῦ δευτέρου, γιά τίς ὁποῖες εἴτε δέν ἐνημερώθηκε, εἴτε ὁ δεύτερος δέν ἀκολούθησε ἀκριβῶς τίς ἐντολές του, εἴτε δέν τίς χειρίσθηκε μέ τρόπο πού κατά τή γνώμη τοῦ Κυρίλλου θά προάσπιζε τά συμφέροντα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ἀναστηλώσεως τῆς δυτικῆς θύρας τῆς ἁγίας Αὐλῆς (τοῦ προαυλίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως) καί τῆς συντηρήσεως τῶν ἄλλων θυρών, πού εἶχε ἀποφασίσει τό πατριαρχεῖο. Οἱ Ἀρμένιοι διαμαρτυρήθηκαν γιά τό γεγονός αὐτό στόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἀποφάσισε νά πραγματοποιήσει ὁ ἴδιος τήν ἀνοικοδόμηση τῶν θυρῶν καί νά πληρώσει ὁ ἴδιος τά χρήματα πού ξόδεψαν οἱ ὀρθόδοξοι γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῆς δυτικῆς θύρας, παραδίδοντας ὅμως τά κλειδιά τῶν θυρῶν στούς ὀρθοδόξους[138]. Στή συνέχεια καί χωρίς καμία προειδοποίηση, ἡ ἀπόφαση τοῦ Ὀθωμανοῦ πασᾶ ἄλλαξε. Μέ δική του ἐντολή κατεδαφίσθηκε καί ξανακτίσθηκε ἐκ νέου ἡ δυτική θύρα, τήν ὁποία εἶχε προηγουμένως ἀναστηλώσει τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων.

---

[137] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 88α-β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 8 Ἰαν. 1858).

[138] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 135α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 15 Ὀκτ. 1864).

Ἡ ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στό ζήτημα προκάλεσε τήν ἀντίδραση μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, πού κατηγόρησαν τόν μητροπολίτη Πέτρας ὅτι ἀπεμπολοῦσε δικαιώματα αἰώνων ἐπί τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ μητροπολίτης ἀπό τήν πλευρά του δικαιολογήθηκε στόν πατριάρχη Κύριλλο γι᾽ αὐτή του τή στάση, ἀναφέροντας τά ἑξῆς: «*Σημειωτέον δέ καί τοῦτο πρός γνῶσιν τῆς ὑμ. θ. Μ. ὅτι τό Γαλλικόν Προξενεῖον, ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Λατινοπατριάρχου καί τό λατινικόν Μοναστήριον εἶχον ἀποφασίσει ἐάν ἡμεῖς ἐπιμένωμεν ἐπί πολύ εἰς τό μή δεχθῆναι τήν ἐκ τοῦ χαζνέ δοθησομένην ἡμῖν δαπάνην τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς δυτικῆς θύρας... νά ζητήσωσι νά ἀνοίξωσι τότε νέαν θύραν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ δρόμου κάτωθεν τοῦ ἡμετέρου Μοναστηρίου πλησίον τῶν μαγαζείων (σιταποθηκῶν) τῆς διοικήσεως, (ὅπερ γνωρίζει καί ἡ ὑμ. θ. Μ. ὅτι εἶχον σκοπόν πρό πολλοῦ νά ἀνοίξωσιν)· ἐπί λόγῳ ὅτι δέν δύνανται νά διέρχωνται διά θύρας οἰκοδομηθείσης ὑπό τῶν ὀρθοδόξων*»[139], γι᾽ αὐτό καί δέχθηκε νά ξαναχτισθεῖ ἡ δυτική θύρα. Ὁ Κύριλλος ἀπηύθυνε ἐπιστολή πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας, στήν ὁποία ἐξέφρασε τήν ὀργή καί τήν ἀγανάκτησή του «*διά τήν ἀπώλειαν… τοῦ ὑψίστου δικαιώματος ἐπί τῶν δύο τῆς ἁγίας Αὐλῆς τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου θυρῶν*»[140]. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἐξήγησε μέ ἐπιστολή του στόν πατριάρχη ὅτι οἱ ἐνέργειες πού πραγματοποιήθηκαν, ἦσαν ἀποτέλεσμα ὡρίμου σκέψεως γιά νά μή θιγοῦν τά δικαιώματα τῆς Ἀδελφότητας καί ἐλήφθησαν ἀξιόπιστες ἐγγυήσεις ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τόν σεβασμό τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων ὅσον ἀφορᾶ στό ἰδιοκτησιακό καθεστώς τῶν δύο θυρῶν[141].

Ἡ διοικητική ὀργάνωση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων περιελάμβανε ἐκτός ἀπό τόν πατριάρχη καί τή σύνοδο, τίς μητροπόλεις μέ τούς ποιμαίνοντες αὐτές μητροπολίτες[142], καθώς καί τούς τιτουλαρίους ἐπισκόπους τοῦ πατριαρχείου, οἱ ὁποῖοι διατηροῦσαν τόν τίτλο παλαιοτέρων μητροπόλεων, ὅμως ἦσαν ἐπίσκοποι χωρίς ποίμνιο καί ἔφεραν τίτλο πάλαι ποτέ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς. Τήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου, μέ βάση τούς καταλόγους τοῦ πατριαρχείου, μητροπολιτικοί καί ἐπισκοπικοί θρόνοι τοῦ πατριαρχείου ἦσαν οἱ Πέτρας, Γάζης, Νεαπόλεως, Σε-

---

[139] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 136α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Ὀκτ. 1864).

[140] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 1α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 26 Νοεμ. 1864).

[141] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 1α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 26 Νοεμ. 1864).

[142] Ὁ παλαιότερος κατάλογος τῶν μητροπόλεων καί τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων φιλοξενεῖται σέ *Τακτικό*, πού χρονολογεῖται τό 642 καί διασώζεται σέ μεταγενέστερο χειρόγραφο πού περιλαμβάνεται σέ κώδικα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέ τόν τίτλο «*Ἱερά Ἱστορία περί τῆς πόλεως τοῦ μεγάλου Βασιλέως καί πάσης Παλαιστίνης*», ὁ δέ κατάλογος (Τακτικό) φέρει τόν τίτλο «*Τακτικόν τῆς ἐνορίας τῶν μητροπολιτῶν καί Ἀρχιεπισκόπων καί Ἐπισκόπων τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ*». **Γρηγ. Παλαμᾶ ἱεροδ.,** *Ἱεροσολυμιάς*, σσ. τοστ'-τπβ'.

βαστείας, Φιλαδελφείας, Βηθλεέμ, Ἰορδάνου, Ναζαρέτ, Πτολεμαΐδος καί Θαβωρίου[143]. Ἡ διοικητική ὀργάνωση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων περιελάμβανε καί τόν θεσμό τῶν Γερόντων ἀρχιμανδριτῶν, πού εἶχαν τιμητική καί ἐξαιρετική θέση μεταξύ τῶν Ἁγιοταφιτῶν, ἦσαν μέλη τῆς συνόδου, ὅμως δέν εἶχαν καμία σχέση μέ τό διοικητικό σύστημα τοῦ Γεροντισμοῦ πού ἴσχυε μέχρι τό 1862 στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, σύμφωνα μέ τή μακραίωνη ἁγιοταφιτική τάξη καί παράδοση καί ὡς ὁ πρῶτος τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπέλεγε κληρικούς γιά τή χειροτονία τους στόν τρίτο βαθμό τῆς ἱερωσύνης καί τήν ἐκλογή τους στούς διαφόρους μητροπολιτικούς θρόνους τοῦ πατριαρχείου. Βεβαίως, ἡ ἐκλογή γινόταν ἀπό τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀλλά ἡ πρόταση γιά τήν ἐκλογή ἑνός συγκεκριμένου προσώπου γινόταν ἀπό τόν πατριάρχη καί συνήθως γινόταν ἀποδεκτή ἀπό τή σύνοδο τοῦ θρόνου. Μποροῦσε ὅμως νά γίνει καί τό ἀντίστροφο, ὅπως τό νά προτείνει ἡ σύνοδος στόν πατριάρχη τήν ἐκλογή καί τή χειροτονία συγκεκριμένων Ἁγιοταφιτῶν γιά τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, πρόταση πού ὁ πατριάρχης μποροῦσε νά ἐγκρίνει ἤ νά ἀπορρίψει[144]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ἀποφάσιζε ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν πού δημιουργοῦνταν γιά τήν ἀναπλήρωση χηρευουσῶν μητροπολιτικῶν θρόνων, ὅπως ἔγινε στήν περίπτωση τῆς μητροπόλεως Ναζαρέτ. Ἡ χηρεύουσα μητρόπολη Ναζαρέτ εἶχε παραμείνει ἀρκετό διάστημα χωρίς μητροπολίτη, κάτι πού ὤθησε τούς κατοίκους της νά ζητήσουν ἀπό τόν πατριάρχη τήν πλήρωσή της. Ὁ Κύριλλος δέν εἶχε ἀντίρρηση γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματός τους, ὅμως θεωροῦσε ὅτι οἱ συνθῆκες καί ἡ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου δέν ἐπέτρεπαν ἐκείνη τή συγκεκριμένη στιγμή τήν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος τῶν Ναζαρηνῶν, καθώς δέν ὑπῆρχαν τά ἀναγκαῖα χρήματα προκειμένου νά προετοιμασθεῖ τό μητροπολιτικό μέγαρο, στό ὁποῖο ἐπρόκειτο νά ἐγκατασταθεῖ ὁ νέος μητροπολίτης. Γι' αὐτό κάλεσε τόν μητροπολίτη Πέτρας νά πείσει τόν Σέχα Τανοῦς Καβάρ, προύχοντα τῆς Ναζαρέτ, νά μήν ὑποκινεῖ τούς Ναζαρινούς νά ζητοῦν τήν ἐκλογή μητροπολίτη, κάτι τό ὁποῖο προτίθετο νά κάνει ὁ ἴδιος, ὅταν οἱ συνθῆκες θά ἦσαν κατάλληλες[145]. Πράγματι, στίς 9 Νοεμβρίου τοῦ 1858 ὁ Κύριλλος καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐξέλεξαν μητροπολίτη Ναζαρέτ τόν ἀρχιμανδρίτη Νήφωνα[146].

Κατά παρόμοιο τρόπο ὁ Κύριλλος, μέσα στό πλαίσιο τῶν διοικητικῶν ἁρμοδιοτήτων του, προήγαγε τόν ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου Ἀγάπιο σέ μητροπολίτη Βηθλεέμ,

---

[143] **Τιμοθέου**, «Ἁγιοταφιτικοί πίνακες», σ. 663.

[144] Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Παρθενίου, ὁ ὁποῖος παραχώρησε στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου τήν ἄδεια γιά τή χειροτονία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Γάζης Μακαρίου Προυσινοῦ καί τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σεβαστείας Σωφρονίου. Τήν ἄδεια βλ. στό **Παπαδοπούλου-Κεραμέως**, *Ἀνάλεκτα*, τ. Β', σσ. 352.

[145] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 3, 107α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 24 Μαρτίου 1853).

[146] Ἀρχεῖο Μητροπόλεως Ναζαρέτ, ἀκαταλογογράφητο.

«*ἐπί σκοπῷ τοῦ νά μεταβῇ εἰς τήν ἁγίαν Βηθλεέμ καί καθήσῃ ἐκεῖ σταθερῶς πρός τό κυβερνᾶν τό Παγκόσμιον καί Πανάγιον προσκύνημα τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν κατά Σάρκα γεννήσεως καί ποιμαίνειν ἀντ᾽ αὐτῷ πατρικῶς τόν ἐκεῖ χριστεπώνυμον τῶν ὀρθοδόξων λαόν*»[147]. Γιά τήν προαγωγή αὐτή ἐξηγεῖ: «*Προέβημεν δέ Συνοδικῶς εἰς τό καθ᾽ ἡμᾶς σωτήριον τοῦτο μέτρον*»[148], ἐπειδή ἡ πείρα τοῦ ἔδειξε ὅτι ἡ ἐναλλαγή ἡγουμένου στό προσκύνημα τῆς Γεννήσεως κάθε δύο ἤ τρία χρόνια εἶχε ὡς συνέπεια ὁ ἡγούμενος νά μή «*φροντίζει περί τῆς ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ Παναγίου ἐκείνου σκηνώματος καί τῆς ἐπί τά κρείττω προαγωγῆς ἐκεῖ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου*»[149], ὁ μητροπολίτης «*ὅμως καθιστάμενος εἰς τήν πνευματικήν κυβέρνησιν τοῦ παγκοσμίου προσκυνήματος*», θά τό φρόντιζε καλύτερα καθώς θά «*ἔχει ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι θέλει εἶσθαι ἰσόβιος*»[150], ὅπως συνέβαινε κατά τήν ἐποχή τοῦ μητροπολίτη Βηθλεέμ Διονυσίου[151].

Ἡ παραπάνω ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου καταδεικνύει καί τή λειτουργία τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἐπί τῶν ἡμερῶν του μπορεῖ νά μή λειτουργοῦσε γιά ὅλα τά θέματα πού ἀφοροῦσαν τό πατριαρχεῖο, δέν εἶχε ὅμως καί ἐντελῶς ἀδρανοποιηθεῖ. Γιά παράδειγμα, ὅταν ὁ πατριάρχης ἀπουσίαζε στήν Κπολη, ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου ἀποφάσισε τήν πλήρωση τῶν θέσεων τῶν ἀρχιεπισκόπων Φιλαδελφείας καί Θαβωρίου. Ὁ πατριάρχης ἐνέκρινε τήν πρόταση τῆς συνόδου, ἡ ὁποία πρότεινε τήν ἐκλογή τοῦ Τυπικάρη Νεοφύτου ὡς ἀρχιεπισκόπου Θαβωρίου καί τοῦ ἀρχιμανδρίτη Προκοπίου ὡς ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας. Ἔτσι, σημειώνει, ἀπευθυνόμενος στόν ἐπίτροπό του: «*κοινοποιήσητε τῇ Συνόδῳ τήν ἡμετέραν ἔγκρισιν πρός τούς ῥηθέντας δύω* (sic) *ὑποψηφίους, προσκαλεσάμενος αὐτούς ἵνα φιλήσωσι χέρι, καί φροντίσῃ τε ἀκολούθως ἵνα ἐκτελεσθῶσι κατά τήν τάξιν ὅ,τε προβιβασμός τοῦ συναδελφοῦ ἁγίου Φιλαδελφείας, ὡς εἴρηται, καί ἡ κανονική χειροτονία τῆς ὁσιότητός του κατά τήν ἱεράν ἐκκλησιαστικήν διατύπωσιν, καί προχείρισις τοῦ μέν Τυπικάρη κύρ Νεοφύτου εἰς τήν Ἀρχιεπισκοπήν Θαβωρίου, τοῦ δέ κύρ Προκοπίου εἰς τήν Ἀρχιεπισκοπήν Φιλαδελφείας*»[152].

Μέσα στό πλαίσιο τῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων περιλαμβάνονταν καί οἱ ἀραβόφωνοι κληρικοί, οἱ ὁποῖοι προέρχονταν ἀπό τό ποίμνιό του, ἀλλά δέν μισθοδοτοῦνταν ἀπό αὐτό. Τό 1854 οἱ ἀραβόφωνοι κληρικοί

---

[147] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 163α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο).
[148] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 163α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο).
[149] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 163α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο).
[150] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 163α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο).
[151] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 163α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο).
[152] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 4α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1852).

ζήτησαν ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων τή μισθοδοσία τους, ἐπειδή οἱ ἴδιοι δέν εἶχαν τούς οἰκονομικούς πόρους γιά νά συντηρήσουν τίς οἰκογένειές τους. Ὁ Κύριλλος κατανοοῦσε τό δίκαιο τοῦ αἰτήματός τους. Ὅμως, ἡ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου δέν ἐπέτρεπε τήν ἄμεση ἱκανοποίηση του καί ἔτσι ζήτησε ἀπό τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο νά πείσει τούς ἀραβόφωνους κληρικούς νά μεταθέσουν τό αἴτημά τους γιά ἀργότερα, ὅταν οἱ συνθῆκες θά ἦσαν κατάλληλες[153].

Τό σχέδιο γιά τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ πατριαρχείου περιελάμβανε, ὅπως προαναφέραμε, καί τήν ἀναστήλωση σπουδαίων προσκυνημάτων πού κατεῖχε ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, καθώς καί τή συντήρηση πλήθους ναῶν. Ἕνα τέτοιο σπουδαῖο ἔργο ἦταν ἡ ἀνοικοδόμηση τῆς *μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως* στό ὄρος Θαβώρ πού εἶχε καταστραφεῖ[154], καθώς καί τῶν βοηθητικῶν, γύρω ἀπό αὐτήν, κτηρίων. Οἱ προσπάθειες τοῦ Κυρίλλου γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἶχαν ἤδη ξεκινήσει ἀπό τό 1849, ὅμως τό 1860 κατέστη δυνατό νά λάβει τήν ἄδεια τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν πραγματοποίησή του. Οἱ ἐργασίες διήρκεσαν δύο χρόνια καί πολύτιμοι συνεργάτες τοῦ πατριάρχη ἀναδείχθηκαν ὁ ἁγιοσαββαϊτης μοναχός Εἰρήναρχος[155] καί ὁ μοναχός Νέστωρ[156]. Στίς 6 Αὐγούστου 1862 ἔγιναν τά ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ, ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως[157]. Στά ἐγκαίνια ὁ πατριάρχης εἶχε συλλειτουργούς «*τόν τε Ἱερώτατον Μητροπολίτην Πτολεμαΐδος* (Ἰωάσαφ)[158] *καί τόν Ἱερώτατον Μητροπολίτην Ναζαρέτ* (Νήφωνα)»[159], «*δεκάδαν ὅλην ἱερέων*»[160], ἐνῶ «*πλῆθος λαοῦ πολύ συνέρρευσε ἐκ τῆς Ναζαρέτ καί ἐκ πάσης τῆς Γαλιλαίας, καί προσέτι ἐξ Ἄκρης, καί τῶν περιχώρων ἀπό τῆς Ἰόππης...*»[161]. Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ

---

[153] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 557α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 16 Σεπτ. 1854).

[154] Ἡ καταστροφή τοῦ ὀρθόδοξου ναοῦ πού ὑπῆρχε στό ὄρος Θαβώρ πρέπει νά ἔγινε γύρω στό 1263, ὅταν ὁ Σουλτάνος Βιβέρ, πού εἶχε στρατοπεδεύσει στούς πρόποδες τοῦ Θαβώρ, διέταξε νά καταστραφοῦν ὅλες οἱ χριστιανικές ἐκκλησίες τῆς Γαλιλαίας. Τό 1283, ὁ περιηγητής Βροκάρδος πού περιηγήθηκε στούς Ἁγίους Τόπους ἀναφέρεται μόνο στά ἐρείπια πού συνάντησε στήν κορυφή τοῦ Θαβώρ. **Θ. Προβατάκη**, *Τό Θαβώρ. Τό ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Τό ἱερό προσκύνημα τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἱστορία-Ἀρχαιολογία-Τέχνη-Παράδοση*, ἐκδ. Ἀρσενίδη, Ἀθήνα ἀ.ἔ., σ. 58.

[155] **Βεν. Ἰωαννίδου, ἀρχιμ.**, *Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἡ Ἁγία Πόλις Ἱερουσαλήμ καί τά περίχωρα αὐτῆς*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1877, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, δευτέρα φωτοαναστατική ἔκδοση, ἔκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 351.

[156] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 17α. Στήν πλούσια διακόσμηση τοῦ νέου ναοῦ συνέβαλαν ὁ ἀρχιμανδρίτης Χρύσανθος, μέ χρήματα τοῦ ὁποίου ἱστορήθηκαν ὅλες οἱ εἰκόνες τοῦ ναοῦ, ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος, μέ ἔξοδα τοῦ ὁποίου μαρμαροστρώθηκε ὁ ναός, καί ὁ πρωτοσύγκελλος Νάρκισσος, μέ χρήματα τοῦ ὁποίου «*ἐρωσώθη τό τέμπλο αὐτῆς*». **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 17α.

[157] **Ἰωαννίδου**, *Τό Θαβώρ*, σσ. 62-63.

[158] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 16β.

[159] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 13α.

[160] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 16β.

[161] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 13α.

πατριάρχη, ὁ ἴδιος ἦταν πραγματικά ἐνθουσιασμένος ἀπό τό γεγονός τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Χαρακτηριστικά ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του: «*Πολλήν ὅμως ἐπροξένησεν ἡμῖν ἐντύπωσιν καί μεγάλως συνεκινήθημεν ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἁγίου ἐκείνου ὄρους, ὅπου μετά παρέλευσιν ὁλοκλήρων αἰώνων,…ἀνυψοῦται τανῦν Ναός μεγαλοπρεπής ἀναλώμασι τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ καί πόνοις ἀτρώτοις καί προσπαθείας ἀκαμάτους… Δόξα τῷ Παντοδυνάμῳ Θεῷ*»[162].

Ἡ μέριμνα τοῦ Κυρίλλου γιά τό νέο μοναστήρι τοῦ ὄρους Θαβώρ δέν περιορίσθηκε μόνο στόν ἐγκαινιασμό τοῦ καθολικοῦ του. Ὁ πατριάρχης, ἐκτός ἀπό τά τέσσερα κιβώτια πού ἀπέστειλε στό μοναστήρι μέ ἄμφια, ἐκκλησιαστικά βιβλία καί εἴδη καθημερινῆς χρήσεως[163], ἀνέθεσε στόν μητροπολίτη Ναζαρέτ Νήφωνα καί στόν ἀρχιμανδρίτη Νέστορα νά συνεχίσουν τίς ἐργασίες προκειμένου νά ἀνακαινίσουν τά παλαιότερα κελλιά πού βρίσκονταν γύρω ἀπό τό καθολικό τόσο γιά τούς μοναχούς, ὅσο καί γιά τούς προσκυνητές πού θά φιλοξενοῦνταν στή μονή, παρά τίς οἰκονομικές δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε τό πατριαρχεῖο ἐκείνη τήν ἐποχή. Γι᾽ αὐτόν τόν λόγο ἀπέστειλε στό ὄρος Θαβώρ καί τόν ἀρχιμανδρίτη Γρηγόριο, ὁ ὁποῖος «*ἔχει ἱκανήν πεῖραν περί οἰκοδομίας*»[164], γιά νά βοηθήσει στήν ἀνοικοδόμηση τῶν κελλιῶν. Ὁ πατριάρχης θεωροῦσε ἰδιαίτερα σημαντική τήν πρόοδο τῆς μονῆς τοῦ Θαβώρ, γιά τήν ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον: «*Ἄς σκεφθῇ λοιπόν ἡ Ἱερότης της περί τούτου καί ἄς συνεννοηθῇ καί μετά τῆς Α. Ὁσιότητος περί τοῦ τί προσήκει ποιῆσαι* (περί τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν κελλιῶν), *ἔχουσα μόνον ὑπ᾽ ὄψιν αὐτῆς τήν σφοδράν ἐπιθυμίαν ἡμῶν εἰς τό νά προοδεύσῃ βαθμηδόν ἡ Ἱερά ἐκείνη Μονή, καί εἰς τό νά εὑρίσκουσιν ἀνάπαυσιν οἱ ἐκεῖ βιοῦντες πατέρες, καί τήν οἰκονομίαν ὡς ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν αἱ παγχαλεποί σημεριναί περιστάσεις, ὥστε νά εἴμεθα αὐστηροί λίαν εἰς τάς δαπάνας*»[165]. Ὁ πατριάρχης ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί γιά τίς καθημερινές ἀνάγκες τῶν πατέρων τῆς μονῆς τοῦ ὄρους Θαβώρ. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Νέστορας, ὁ ἐκτελῶν χρέη ἡγουμένου τῆς μονῆς[166], τόν ἐνημέρωσε ὅτι οἱ μοναχοί εἶχαν τήν ἀνάγκη οἰκονομικῆς ἐνι-

---

[162] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 10α. Βλ. καί ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου πρός τόν σχολάρχη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μητροπολίτη Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνο Τυπάλδο στό **Γ. Μεταλληνοῦ, Βαρβάρας Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ**, *Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, σχολαρχία μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-Ἰακωβάτου) 1844-1864*, τόμ. Α', Γράμματα πατριαρχικά καί ἀπαντήσεις τῆς Σχολαρχίας, ἐκδ. Ἑστία Μελέτης τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς, Ἀθήνα 2003, σσ. 212-213.

[163] Κατάλογο μέ τό περιεχόμενο τῶν τεσσάρων κιβωτίων βλ. στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 15, 39β-40α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Ναζαρέτ Νήφωνα μέ ἡμερομηνία 15 Μαΐου 1865).

[164] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 15, 39α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Ναζαρέτ Νήφωνα μέ ἡμερομηνία 15 Μαΐου 1865).

[165] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 15, 39β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Ναζαρέτ Νήφωνα μέ ἡμερομηνία 15 Μαΐου 1865).

[166] Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ὁ ἀρχιμανδρίτης Νέστωρ δέν ἦταν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Θαβώρ, καθώς τό 1864 ὁ μητροπολίτης Ναζαρέτ Νήφων ζήτησε ἀπό

σχύσεως. Ὁ πατριάρχης ἔγραψε στόν μητροπολίτη Ναζαρέτ ὅτι «*ἐπειδή ὑμεῖς ἀγνοοῦμεν, ἐάν ἡ Ἱερότης της δίδωσιν ἔλεον… χρηματικόν τι ποσόν εἰς αὐτούς, διά τοῦτο ἀναθέτωμεν τά περί αὐτοῦ εἰς τήν Ἱερότητά της, ἥτις ἐν τῇ συναινέσει καί τοῦ Κ. Νέστορος ἄς χορηγήσῃ ἑκάστῳ ἀνάλογόν τινα εὐχήν πρός παρηγορίαν των…*»[167].

Ἕνα πολύ σημαντικό ἔργο τοῦ Κυρίλλου ἦταν καί ἡ καταγραφή τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης, προκειμένου νά γνωρίζει ἐπακριβῶς τί ἀνήκει στόν Πανάγιο Τάφο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τῆς περιουσίας πού ἀνῆκε στό πατριαρχεῖο στήν Κρήτη. Τό 1865 ὁ πατριάρχης ζήτησε ἀπό τόν ἐκπρόσωπο τοῦ πατριαρχείου στό νησί ἀρχιμανδρίτη Καλλίνικο, «*ὅπως σπεύσῃ νέαν τούτων ἀρίθμησιν καί καταγραφήν, καί καταγράψῃ ἀκριβῶς ἕν πρός ἕν ὀνομαστί ἐν καινῷ Κώδικι*»[168]. Πράγματι, ὁ ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος κατέγραψε σέ νέο κώδικα τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου στήν Κρήτη, πού περιελάμβανε μετόχια, μοναστήρια, σπίτια, ἐργαστήρια, ἐλαιοτριβεῖα, μύλους, ἀμπέλια, ἐλαιῶνες, χοιρῶνες, ἀμυγδαλῶνες, κτήματα γιά σπορά καί βοσκοτόπια. Ἀντίγραφο αὐτοῦ τοῦ κώδικα ὁ πατριάρχης φύλαξε στό ἀρχεῖο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[169]. Παράλληλα, ὁ ἴδιος φρόντισε νά κατοχυρώσει τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου, ὅπου καί ἄν αὐτή βρισκόταν. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό 1869 ἀπηύθυνε ἐπιστολή στόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστροουγγαρίας Φραγκίσκο-Ἰωσήφ Α' (1848-1916), προκειμένου νά ἐπιλύσει ὑπόθεση ἡ ὁποία σχετιζόταν μέ ἐκτάσεις τοῦ Παναγίου Τάφου πού καταπατήθηκαν καί βρίσκονταν στά ὅρια τῆς αὐστροουγγρικῆς αὐτοκρατορίας[170].

β) Μέτρα γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς παιδείας τοῦ πατριαρχείου.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐνδιαφερόταν ἰδιαιτέρως γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Μανουήλ Γεδεών: «*ὑπῆρξεν ἐν τῇ ΙΘ' ἑκατονταετηρίδι κληρικός ἐπιφανής, ὑπέρτερος πάντων οὐχί διά τήν θέσιν, ἥν κατεῖχεν, ἀλλά διά τήν ἐκταθεῖσαν πανταχοῦ φιλομουσίαν αὐτοῦ· ἦτο δέ οὗτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων*

τόν πατριάρχη νά ὁρίσει ἡγούμενο στή μονή τοῦ Θαβώρ. Ὁ πατριάρχης τοῦ ἀπάντησε μέ ἐπιστολή του ὅτι «*ἀνέγνωμεν καί ὅσα περί ἀποκαταστάσεως τακτικοῦ ἡγουμένου ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει γράφει πρός ἡμᾶς*». Καί σημειώνει ὅτι «*ὅταν ἡμεῖς σύν Θεῷ ἁγίῳ εὐκολυνθῶμεν νά μεταβῶμεν αὐτόθι, τότε θέλομεν σκεφθῆ καί ἀποφασίσει ἐκ τοῦ πλησίον τά δέοντα…*», **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 85β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Ναζαρέτ Νήφωνα μέ ἡμερομηνία 3 Δεκ. 1864).

[167] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 39β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Ναζαρέτ Νήφωνα μέ ἡμερομηνία 15 Μαΐου 1865).

[168] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 34α («*Ὑπόμνημα καταστρωθέν εἰς τόν τῇ νήσῳ Κρήτῃ εὑρισκόμενον Κώδικα διά τά ἐκεῖσε τοῦ Π.Τ. κτήματα*»).

[169] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 15, 34α («*Ὑπόμνημα καταστρωθέν εἰς τόν τῇ νήσῳ Κρήτῃ εὑρισκόμενον Κώδικα διά τά ἐκεῖσε τοῦ Π.Τ. κτήματα*»).

[170] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 104β-105β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 14 Δεκ. 1869).

Κύριλλος Β'»[171]. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του ὀργανώθηκε ἡ παιδεία τοῦ πατριαρχείου, ἐνισχύθηκαν καί ἀναστηλώθηκαν ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τόσο στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου, ὅσο καί ἐκτός αὐτῆς, συντηρήθηκαν, ἐπισκευάσθηκαν καί κτίσθηκαν πολλοί ναοί καί μοναστήρια καί δημιουργήθηκαν συσσίτια γιά ἄπορους μαθητές[172]. Σημαντικό ἔργο τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἡ ἵδρυση τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ Παρθεναγωγείου στήν Κπολη. Τό 1852 ὁ πατριάρχης «*ἵδρυσε πανταχοῦ σχολές, ἀλλά καί ἐν Κωνσταντινουπόλει... σχολήν τοῦ Παναγίου Τάφου πρός μόρφωσιν τῶν πτωχῶν κορασίων*»[173]. Τό Παρθεναγωγεῖο συνετηρεῖτο ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Πότε ἀκριβῶς ἱδρύθηκε δέν τό γνωρίζουμε. Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἀναφέρει ὅτι τό Παρθεναγωγεῖο ἱδρύθηκε πρίν ἀπό τό 1852, ἐνῶ σύμφωνα μέ ἀναφορά τοῦ περιοδικοῦ «*Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*» αὐτό φαίνεται ὅτι ἱδρύθηκε γύρω στά 1850. Ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου πληροφορούμαστε ὅτι διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου πρίν τό 1867 ἦταν «*ἡ κ. Μαριγώ*»[174], ἡ ὁποία ἐκείνη τήν περίοδο ἦταν ἀσθενής. Λίγο καιρό ἀργότερα ὁ πατριάρχης ἐνημέρωσε μέ ἐπιστολή του τόν ἁγιοταφίτη καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀρχιμανδρίτη Ἀλέξανδρο Λυκοῦργο ὅτι ἡ διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου ἐξεδήμησε πρός Κύριον στά τέλη Ἰουλίου 1865 καί τοῦ ζητοῦσε νά βρεῖ καινούρια διευθύντρια πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους[175]. Πράγματι, ἡ νέα διευθύντρια Χρυσούλα Παπαγγελῆ ἔφθασε στήν Κπολη τό φθινόπωρο τοῦ 1865 (καί ὄχι τό 1867 ὅπως ἀναφέρει ὁ Μανουήλ Γεδεών[176]), ἤτοι ὅπως σημειώνει ὁ πατριάρχης Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιμ. Ἀλέξανδρο Λυκοῦργο, «*Περί τῆς νέας διευθυντρίας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμετέρου Παρθεναγωγείου Κ. Χρυσούλας Παπαγγελῆ γράφη ἡμῖν ἐκεῖθεν κατ᾽ αὐτά, ὁ Ὁσιολογιώτατος*

---

[171] **Μ. Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου 1780-1800, 1869-1913*, Τύποις Φοίνικος, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 150. Γιά τήν ἀγάπη τοῦ Κυρίλλου γιά τήν παιδεία ἀναφέρει ἡ ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*» (Τετάρτη 5 Ἰαν. 1862, ἔτος Α', ἀριθμ. φύλ. 14): «*Πολύ πολλάκις ἐγένετο λόγος περί τῆς φιλομουσίας καί φιλοκάλου προαιρέσεως τοῦ Μ. Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἐνταῦθα τε καί ἀλλαχοῦ, ἐπαξίως ἐγκωμαζομένου ἐπί τοῖς ἐθνοφελέσιν αὐτοῦ ἔργοις, ἤτοι τῇ διατηρήσει σχολείων, τυπογραφείων καί ἄλλων κοινοφελῶν καταστημάτων, ἐνταῦθα τε* (στήν Κπολη) *καί ἐν Ἱεροσολύμοις, ἅμα δέ συντελοῦντος καί εἰς πᾶσαν ἀνάγκην τῶν χρηζόντων συνδρομῆς, οἷον, εἰς ἐκδόσεις βιβλίων, δωρεάν διανεμομένων, ἀποστολάς ὁμογενῶν ἐκπαιδευομένων ἐν Εὐρώπη καί ἀλλαχοῦ, καί τά τοιαῦτα. Ὅτι δέ πρώτιστον μέλημα τοῦ Ἱεράρχου τούτου, πρός πολλοῖς ἄλλοις, ὑπάρχει ἡ διατήρησις καί προστασία τῶν σχολείων, δεικνύεται καί ἐκ τῆς ἐφεξῆς ἐπιστολῆς, ἥν ἅμα ἀπελθών ἐντεῦθεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπέστειλε πρός τούς ἐφόρους τῆς ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικῆς σχολῆς, ὧν καί οὗτος πρόεδρος τῆς ἐν λόγῳ ἐφορείας. Τήν ἐπιστολήν ταύτην ἐθεωρήσαμεν ἡμῶν καθῆκον, ἵνα δημοσιεύσωμεν καί διά τοῦ Ἀν. Ἀστέρος, πρός ἐνίσχυσιν μέν τῶν τοιαῦτα ἐθνοφελῆ ἐκτελούντων ἔργα Κληρικῶν, ἅμιλλαν δέ τῶν λοιπῶν καί μάλιστα τῶν ἐπί περιουσίᾳ πλούτου διασήμων, ὅσων μάλιστα μικρός πλέον ὑπολείπεται χρόνος τοῦ βίου, διά τοῦ προβεβηκός τῆς ἡλικίας μακράν οὔσης τοῦ βίου, ἐγγύς δέ τοῦ θανάτου, κατά Πλάτωνα*».

[172] **Ζαφειρίου**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων», σσ. 425-426.

[173] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σ. 232.

[174] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 47α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 17 Ἰουνίου 1865).

[175] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 47α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 19 Αὐγούστου 1865).

[176] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 134.

τοῦ Π. Τάφου Ἀρχιμανδρίτης ἡμέτερος ἀντιπρόσωπος κύρ Ἰάκωβος εἰδοποιῶν, ὅτι ἔφθασεν εἰς τά ἐκεῖ... καί ἐγένετο μετά τῆς ἀπαιτουμένης ἐπισημότητος ἡ ἐγκατάστασις αὐτῆς...»[177]. Ἡ συγκεκριμένη ἐκπαιδευτικός εἶχε διδάξει γιά μιά δεκαπενταετία σέ παρθεναγωγεῖο τῆς Μασσαλίας[178]. Πρίν ἀπό τό 1874, διευθύντρια τοῦ σχολείου ἦταν ἡ Ζαφειρία Σπετσιώτη, ἐνῶ κατά τή δεκαετία 1869-1879 δίδαξε ὁ καθηγητής τῶν γαλλικῶν Χριστόδουλος Κοκκινάκης ἀπό τήν Κίο[179]. Τό 1870 τό Παρθεναγωγεῖο διαιρεῖτο σέ δύο τμήματα, τό ἀλληλοδιδακτικό καί τό ἑλληνικό. Στό σχολεῖο φοιτοῦσαν ἐκείνη τήν περίοδο 340 κορίτσια σέ δέκα τάξεις καί διδάσκονταν «*τά τῶν ἐνοριακῶν Ἀλληλοδιδακτηρίων μαθήματα καί τριετῆ Ἑλληνικοῦ Σχολείου, καθώς καί κάλλιστα ἐργόχειρα*». Τά βιβλία πού χρησιμοποιοῦνταν στό ἑλληνικό τμῆμα ἦσαν τά ἴδια μέ αὐτά τῶν ἀρρένων «*ἐξαιρέσει τῆς Γραμματικῆς Γενναδίου, Ἀριθμητικῆς Γεράκη, Γεωγραφίας Κοκώνη καί Χορτάκη*». Οἱ διδάσκοντες αὐτή τήν περίοδο ἦταν ἡ Ἄννα Λεωνάρδου (διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου), ἡ Ἀκριβή Παζαρλῆ, ἡ Ἀσπασία Λαζαρίδου, ἡ Καλλιόπη Κλωναρίδου, ἡ Ἑλένη Ἐμμανουήλ καί ὁ δάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν καί θρησκευτικῶν μαθημάτων Χριστόδουλος Κοκκινάκης[180]. Στό Παρθεναγωγεῖο λειτουργοῦσε παράλληλα καί ἐκθετοτροφεῖο, στό ὁποῖο περιθάλπονταν ἔκθετα ἀνήλικα παιδιά[181].

Παράλληλα, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἄρχισε νά ἱδρύει σχολεῖα σέ ὅλη τήν Παλαιστίνη καί νά συντηρεῖ πολλά ἀπό τά προϋπάρχοντα. Ἡ ἀνάγκη δημιουργίας ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων ὅλων τῶν βαθμίδων στήν Ἁγία Γῆ κρινόταν ἀπολύτως ἀπαραίτητη ἐξαιτίας τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαικαθολικῶν καί τῶν Προστεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦσαν νά προσηλυτίσουν τό ὀρθόδοξο ποίμνιο. Ἡ προσπάθεια προσηλυτισμοῦ τῶν ὀρθοδόξων ἀπό τούς ρωμαιοκαθολικούς καί τούς προτεστάντες ξεκίνησε ἐντονότερα τόν ΙΣΤ' αἰώνα[182]. Στήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου οἱ ρωμαιοκαθολικοί εἶχαν ἱδρύσει λατινικό πατριαρχεῖο στά Ἱεροσόλυμα, καί οἱ προτεστάντες τήν προτεσταντική «ἐπισκοπή» Ἱεροσολύμων, ταυτόχρονα ὅμως καί ἕνα δίκτυο σχολείων σέ ὁλόκληρη τήν Παλαιστίνη. Τά ξένα μεγαλόπρεπα σχολεῖα προσείλκυαν τούς ὀρθοδόξους ἐξαιτίας τῆς μεγαλοπρεπείας τους καί τοῦ προσηλυτισμοῦ, πού ἀσκεῖτο ἀπό τούς ἐκπροσώπους τους[183]. Ὁ πάπας Πίος Θ' (1846-1878), καθώς καί ὁ σουλτάνος Ἀμπτνούλ Μετζίτ (1839-1861), ὑποστήριζαν τήν ἐγκαθίδρυση λατινικοῦ

---

[177] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 71β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 21 Ὀκτ. 1865).

[178] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 134.

[179] **Κούλας Ξηραδάκη**, *Ἀπό τά ἀρχεῖα τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου. Παρθεναγωγεῖα καί δασκάλες ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1972, σ. 68.

[180] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σσ. 233.

[181] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 151.

[182] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 383.

[183] **Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιμ.**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ καί ἡ ἐν αὐτῇ Θεολογικῇ Σχολῇ», *ΝΣ* 2 (1905) 712-713.

πατριαρχείου στά Ἱεροσόλυμα. Καί ἐνῶ τά κίνητρα τοῦ πάπα εἶναι εὐνόητα (προσηλυτισμός τῶν ὀρθοδόξων, ἄσκηση ἐπιρροῆς στήν περιοχή καί ἡ ἵδρυση προτεσταντικῆς ἐπισκοπῆς στά Ἱεροσόλυμα, ἡ ὁποία θεωρήθηκε ἀνοικτή ἐπίθεση κατά τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ[184]), τά κίνητρα τοῦ Σουλτάνου φαίνονται ἀνεξήγητα, ὅμως ἔχουν καί αὐτά τήν ἑρμηνεία τους. Ἀπό τό 1843 καί μετά, ἡ Ὑψηλή Πύλη φοβόταν τήν αὐξανόμενη ἐπιρροή τῶν Ρώσων στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης, καθώς καί τήν ἀγγλική ἐπιρροή μέ τήν ἐγκατάσταση σ᾽ αὐτήν ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου. Ἔτσι, ὁ Σουλτάνος θεωροῦσε ὅτι ἡ ρωμαιοκαθολική παρουσία θά ἐξουδετέρωνε τήν αὐξανόμενη ἐπιρροή τῶν δύο ἄλλων χριστιανικῶν δυνάμεων καί ἐπέτρεψε τήν ἵδρυση λατινικοῦ πατριαρχείου, ἡ ἵδρυση τοῦ ὁποίου στήν Ἁγία Πόλη δέν δυσαρέστησε μόνο τούς ὀρθοδόξους, ἀλλά καί τούς Γάλλους καί τούς φραγκισκανούς. Οἱ τελευταῖοι ἀγνοοῦσαν ποιά θά ἦταν ἡ στάση τοῦ πάπα ἀπέναντί τους, ἐνῶ οἱ Γάλλοι θεωροῦσαν ὅτι ἡ παρουσία τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καθιστοῦσε τή δική τους παρουσία περιττή καί ἑπομένως ἔθετε σέ κίνδυνο τά γαλλικά συμφέροντα. Ὁ ρωμαιοκαθολικός πληθυσμός τῶν Ἱεροσολύμων ὑπολογίζεται τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε στούς 4.000[185].

Ὡστόσο, παρά τίς διάφορες ἀντιδράσεις ὁ πάπας Πίος ὁ Θ′ (1846-1878) ἐπανίδρυσε μέ τήν παπική βούλα «*Nulla celebrior*»[186] τό λατινικό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στίς 23 Ἰουλίου 1847 (μέ δικαιοδοσία σέ ὅλη τήν Παλαιστίνη καί τήν Κύπρο) καί ὅρισε ὡς πρῶτο λατῖνο πατριάρχη τόν Ἰωσήφ Βαλέγρα (στίς 4 Ὀκτωβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους[187]), προκειμένου νά ἐργασθεῖ γιά τόν προσηλυτισμό τῶν ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Βαλέγρας διατήρησε τή θέση αὐτή μέχρι τό θάνατό του τό 1872[188]. Τό ἔργο τοῦ προσηλυτισμοῦ εἶχαν ἀναλάβει προηγουμένως οἱ φραγκισκανοί μοναχοί πού διέμεναν στούς Ἁγίους Τόπους. Ὁ προσηλυτισμός τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἦταν ἔντονος, κάτι πού ἀνάγκασε τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη, μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο, νά ἀποστείλει ἀναφορά στίς ὀθωμανικές ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων καί νά προειδοποιήσει ὅτι μετά ἀπό τήν ἐνέργεια «*θέλομεν ἀναφερθῇ προσεχῶς εἰς τήν Ὑψηλήν Πύλην καί παραστήσαντες τάς τοιαύτας σκανδαλώδεις ἐπεμβάσεις τῶν φραττόρων ἐπί τῶν ἡμετέρων χριστιανῶν, θέλομεν ἐκζητήσῃ ὅπως δι᾽ ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ καταπαυθῇ ἡ τοιαύτη λύσσα τῶν φραγκισκανῶν καί περιορισθῶσιν εἰς τά ἴδια*»[189]. Ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη ἦταν καί ἡ δράση τῶν Οὐνιτῶν, πού ἐμφανίσθηκαν στούς Ἁγίους Τόπους

---

[184] **Charlotte Leest**, *Conversion and conflict in Palestine: the mission of the Church Missionary Society and the protestant bishop Samuel Gobat*, Διδακτορική διατριβή ὑποβληθεῖσα στό πανεπιστήμιο Leiden τῆς Ὁλλανδίας, 2008, σ. 140.

[185] **Ch. Frazee**, *Catholics and Sultans. The church and the Ottman Empire 1453-1923*, Cambridge University Press 1983, σ. 305.

[186] **Leest**, *Conversion and conflict in Palestine*, σ. 146.

[187] **L. Conil,** *Jérusalem moderne. Histoire du movement Catholique actuel dans la Ville Sainte,* ἔκδ. Maisons de la Bonne Presse, Paris 1894, σ. 54.

[188] **Conil,** *Jérusalem moderne*, σ. 54.

[189] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131 5, 53α-β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας μέ ἡμερομη-

στά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ἐνῶ μέ φιρμάνιο τοῦ 1829 ἀπέκτησαν τό δικαίωμα νά ἀσκοῦν ἐλεύθερα τή λατρεία τους[190].

Τήν ἴδια περίοδο ἀναπτύχθηκε καί ὁ προσηλυτισμός τῶν προτεσταντῶν καί τῶν ἀγγλικανῶν στούς Ἁγίους Τόπους. Τό 1847 φαίνεται ὅτι οἱ προσηλυτιστικές τους ἐνέργειες δέν εἶχαν ἰδιαίτερα ἀποτελέσματα, ἔτσι ὁ προτεστάντης Roe Wilson ἀνέφερε «*πώς αὐτή τή στιγμή εἶμαι ὁ μόνος προτεστάντης στά Ἱεροσόλυμα*»[191]. Προκειμένου ἡ ἀγγλικανική Ἐκκλησία καί κατ᾽ ἐπέκταση ἡ ἀγγλική ἐξωτερική πολιτική νά ἐπιτύχει στό προσηλυτιστικό της ἔργο, προχώρησε στόν προσηλυτισμό Ἑβραίων, γιά νά ἀποκτήσει μιά σημαντική προτεσταντική κοινότητα τουλάχιστον στά Ἱεροσόλυμα[192]. Ὅμως καί σ' αὐτή τήν περίπτωση τά ἀποτελέσματα δέν ἦσαν καθόλου ἱκανοποιητικά[193]. Ἔτσι οἱ Ἄγγλοι, μετά τίς ἀποτυχίες τους στόν προσηλυτισμό τῶν Ἑβραίων, ἔστρεψαν ἐντονότερα τίς προσπάθειές τους στόν προσηλυτισμό τῶν ὀρθοδόξων. Οἱ ἐνέργειές τους ἐπικεντρώθηκαν στή Νεάπολη καί στή Φιλαδέλφεια, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἄγγλων «*προσείλκυσεν εἰς ἑαυτόν διά δώρων καί ὑποσχέσεων τούς πλείστους, κατέστησε Σχολεῖα καταργήσας σχεδόν τό ἡμέτερον ἐκεῖσε σχολεῖον καί ἀποκαταστήσας ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐκεῖσε, μετέβη εἰς Φιλαδέλφειαν (Ζάλτη ὅπου τά αὐτά ἐποίησε ἐφελκύσας τούς πάντας εἰς ἑαυτόν... ἐπέστρεψεν εἰς Ἰλήμ*»[194]. Τό 1850 ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἀνέφερε στόν πατριάρχη: «*Μετά βαθυτάτης λύπης ἀναφέρω τῇ ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι οἱ Ἄγγλοι καθ᾽ ἑκάστην γιγαντίοις βήμασι προβαίνουσιν ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς εἴς τε προσκτήσεις γαιῶν καί*

νία, 13 Μαΐου χ.χρ. (πιθανόν τό 1850). Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα ἱδρύσεως λατινικῶν σεμιναρίων τόσο στά Ἱεροσόλυμα, ὅσο καί σέ περιοχές ὅπου κατοικοῦσαν ἀμιγῶς ὀρθόδοξοι πληθυσμοί, ὅπως γιά παράδειγμα στή Μπέϊτ-Τζάλλα κοντά στή Βηθλεέμ. Εἶναι ἐπίσης ἐνδεικτικό ὅτι τό 1894 τό ρωμαιοκαθολικό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων δαπάνησε γιά τήν προπαγάνδα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν στούς Ἁγίους Τόπους 42.000 γαλλικά φράγκα. Βλ. **Conil,** *Jérusalem moderne*, σσ. 57-58 & 70.

[190] **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 31. Περισσότερα γιά τή δράση τῶν Οὐνιτῶν στήν Ἀνατολή βλ. **Κ. Μανίκα**, *Σχέσεις Ὀρθοδοξίας καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ στήν Ἑλλάδα κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως (1821-1827): συμβολή στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 2002, **B. Traboulsi**, *Ἡ Οὐνία στό πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας καί οἱ σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Οὐνιτῶν στό Λίβανο (1722-1848)*, Ἀθῆναι 1997, **Σπ. Καρύδη**, «Οἱ ἀπαρχές τῆς ἑλληνικῆς Οὐνίας. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου καί τοῦ Γρατιανουπόλεως Γεωργίου Χαλαβατζῆ», *Παράδοση*, Ἰούλ.-Σεπτ. 1993, σσ. 281-294, **Κ. Κωτσιοπούλου**, *Ἡ Οὐνία στήν Ἑλληνική θεολογική βιβλιογραφία. Ἱστορική, θεολογική καί κοινωνιολογική διερεύνση*, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993.

[191] **T. Marshall**, *Christian missions, their agents and their results*, vol. 2, ἔκδ. Longman, London 1863², σ. 45.

[192] Περισσότερα γιά τίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἀγγλικανῶν στούς Ἑβραίους βλ. **P.Yaron**, *British mission to the Jews in Nineteenth-Century Palestine*, London 2003.

[193] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 6, σ. 87 (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο Γενικό Πρόξενο στή Βηρυτό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 13 Ἰουλίου 1849).

[194] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 6, σ. 87 (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο Γενικό Πρόξενο στή Βηρυτό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 13 Ἰουλίου 1849).

τόπων καί εἰς προσηλυτισμόν τῶν ἡμετέρων Ὀρθοδόξων»[195]. Ὁ Κύριλλος, γιά νά ἀνακόψει τόν προσηλυτισμό τῶν ἀγγλικανῶν στήν πόλη τῆς Νεαπόλεως, ἀποφάσισε νά ἀναδιοργανώσει τό ὀρθόδοξο σχολεῖο τῆς πόλεως μέ τήν ἀποστολή ἱκανοῦ διδασκάλου[196]. Ἕνα χρόνο ἀργότερα ὁ μητροπολίτης Πέτρας πληροφόρησε τόν πατριάρχη Κύριλλο: «*Μετά λύπης ἀναγγέλλω τῇ ὑμετέρᾳ Θειοτάτῃ Πατρότητι ὅτι οἱ ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς Προτεστάνται ἤρξαντο πλέον, ἤ πρότερον προσηλυτίζειν τούς ἡμετέρους. Διό καί ἀπέστειλαν κατ᾽ αὐτάς ἐκ νέου Ἱεραποστόλους εἴς τε τήν Νεάπολιν, ἁγίαν Ναζαρέτ, Ζάλτι καί Κοράκι, εἰς σύστασιν Σχολείων καί διάδοσιν τῆς ἑαυτῶν λύμης...*»[197].

Οἱ προσηλυτιστικές ἐνέργειες τόσο τῶν προτεσταντῶν, ὅσο καί τῶν φραγκισκανῶν συναντοῦσαν ἰδιαίτερη ἐπιτυχία στή Ναζαρέτ, ἐξαιτίας τῆς διχόνοιας πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων. Ὁ Κύριλλος συμβούλευσε τόν μητροπολίτη Πέτρας νά ἀποστείλει ὡς προσκυνητή ἄνθρωπο τοῦ πατριαρχείου, προκειμένου νά ἐξακριβώσει ποιά ἦταν ἡ κατάσταση καί στή συνέχεια νά προσπαθήσει νά συμφιλιώσει τούς ὀρθοδόξους, ὥστε ὅλοι ἀπό κοινοῦ νά ἀναχαιτίσουν τίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἑτεροδόξων[198]. Σημείωσε ὅτι ἡ κατάσταση ἀπαιτοῦσε ἐκ μέρους τοῦ πατριαρχείου πολύ μεγάλη προσοχή καί ὅτι ὁ ἴδιος θά ἔπρεπε νά «*μή λείπῃ... τοῦ νά ἀντιτάττῃ ἑκάστοτε κατά τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ προτεσταντισμοῦ πάσας τάς δυνατάς αὐτῆς προσπαθείας· καθότι οὐδαμόθεν ἔχομεν ἐλπίδα προστασίαν τινά κατ᾽ αὐτῶν, εἰ μή μόνον τῶν ἰδίων ἡμῶν δυνάμεων ἐκ τῶν προσφόρων καί δραστηρίων μέτρων, ὅσα ὀφείλομεν λαμβάνειν ἐγκαίρως πρός στήριξιν τῶν ὀρθοδόξων... ἐπειδή ἡ ὑψηλή Κυβέρνησις τῆς ἐφ᾽ ἡμῶν Κραταιᾶς Βασιλείας, ἐπαρκουμένη εἰς τό νά ἐκπληρώσωσιν οἱ ὑπήκοοι της μόνα τά χρέη τῆς ὑποτελείας, θεωρεῖ ἑπομένως ὡς ἀδιάφορον πρᾶγμα, ἐάν οὗτοι ἀνήκουσι, εἴτε εἰς τό ἡμέτερον Ὀρθόδοξον Δόγμα, εἴτε εἰς τήν Προτεσταντικήν Δυτικήν αἵρεσιν, ὡς ἐπληροφορήθημεν, τοῦτο ἀπό ζώσης παραστάσεως αὐτοῦ τοῦ Ὑψηλοτάτου Μεγάλου Βεζύρου...*»[199].

Ἡ στάση τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν ἔναντι τῶν προτεσταντῶν καί ἀγγλικανῶν μισιοναρίων ἦταν ἐπιφυλακτική, ἐνῶ ἀπό τούς ἴδιους τούς προτεστάντες χαρακτηρίζεται ὡς φανατική. Ὑπῆρξαν καί περιπτώσεις ὀρθοδόξων πού ἔγιναν προτεστάντες γιά διάφορους λόγους. Ὁ συγγραφέας T. Marshall, ἀναφέρεται στήν περίπτωση ἑνός

---

[195] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 7, σ. 105 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 2 Αὐγ. 1850).

[196] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 7, 228α-β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 1 Μαρτίου 1850).

[197] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 7, σ. 259 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 21 Νοεμ. 21).

[198] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 9, 328α-β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 8 Σεπτ. 1850).

[199] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 49β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 22 Μαρτίου 1852).

ἁγιοταφίτη μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος ἔγινε προτεστάντης, ἐπειδή τοῦ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἐπιτίμιο ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο[200]. Τό ἀνωτέρω γεγονός δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιβεβαιωθεῖ, ἀφοῦ τέτοια ἀναφορά γιά μιά τέτοια μεταστροφή δέν βρέθηκε στό τμῆμα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου πού μελετήσαμε, οὔτε καταγράφεται στούς Ἁγιοταφιτικούς καταλόγους πού ἐξέδωσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰορδάνου καί μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Τιμόθεος Θέμελης. Πάντως τό προσηλυτιστικό ἔργο τῶν προτεσταντῶν μισσιοναρίων, ὅπως προαναφέραμε, δέν ἦταν ἰδιαιτέρως ἐπιτυχές. Οἱ λόγοι τῆς ἀποτυχίας τῶν προτεσταντῶν μισσιοναρίων ἦσαν πολλοί, ὡστόσο ἰδιαίτερα σημαντικός ἦταν καί αὐτός τῆς στάσεώς τους νά ἐπιμένουν στήν ἀμφισβήτηση τῆς γνησιότητας τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, κάτι πού, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπωθοῦσε τούς χριστιανούς τῆς Παλαιστίνης. Ἕνας γερμανός συγγραφέας πού ἔφθασε στήν Παλαιστίνη, ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «*ἔχω ἀναλάβει νά δώσω στούς ἀμερικανούς μισσιοναρίους ἕνα φυλλάδιο ἑνός προτεστάντη κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀμφισβητεῖ τήν ἀκριβή τοποθεσία τοῦ Παναγίου Τάφου χωρίς ποτέ νά ἔχει πάει. Ἄν ἦταν ἐκεῖ, πιθανόν νά ἀμφισβητοῦσε καί τή Σταύρωση*»[201]. Οἱ προτεστάντες τῆς Ἁγίας Γῆς συνενώθηκαν καί προσπάθησαν νά ἐπιτύχουν στό προσηλυτιστικό τους ἔργο μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἐξ Ἑβραίων ἐπίσκοπο Ἀλέξανδρο, ἀλλά στήν πορεία διαφώνησαν καί ἔτσι χωρίσθηκαν καί ἀπομονώθηκαν στίς κοινότητές τους[202].

Ἐκτός ἀπό τά προβλήματα μέ τούς ἑτεροδόξους, οἱ ὁποῖοι μέ τίς προσηλυτιστικές τους κινήσεις ἐπεδίωκαν τή μεταστροφή τῶν ντόπιων χριστιανῶν στίς δικές τους ὁμολογίες, τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀντιμετώπιζε καί τό πρόβλημα τῶν βίαιων ἐξισλαμισμῶν. Σημειώνει ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος σέ ἐπιστολή του πού ἀπηύθυνε πρός τόν Ρῶσο ἀξιωματοῦχο Παζίλη[203]: «*Οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ καί τήν περίχωρον Τοῦρκοι πάλιν ἤρχισαν νά ἐπηρεάζωσι τούς χριστιανούς... Οὕτω λοιπόν, κατά τήν περίχωρον τῆς Νεαπόλεως Ὀθωμανός τις ἥρπασεν ἐσχάτως μίαν Ὀρθόδοξον κόρην μέ σκοπόν νά τήν κάμῃ σύζυγόν του, ἀφοῦ τήν τουρκίσῃ... Παρόμοιόν τι συνέβη προσφάτως καί εἰς ἕν χωρίον τῆς Χεβρῶν (χαλήλ*

---

[200] **Marshall**, *Christian missions*, σσ. 48-53.

[201] **Marshall**, *Christian missions*, σ. 57.

[202] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 384.

[203] Πρόκειται γιά τόν Ρῶσο γενικό πρόξενο Βηρυττοῦ Βασίλη, ὅμως μέ τό ὄνομα Παζίλη καταγράφεται στή συγκεκριμένη ἐπιστολή. Ὁ Βασίλη γεννήθηκε στήν Κπολη καί ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ἡ οἰκογένεια του εἶχε σχέση μέ τά ἑλληνικά καί τά ἀλβανικά ἐθνικά κινήματα ἐναντίον τῶν Τούρκων (1772), ἐνῶ ὁ πατέρας του καταδικάσθηκε σέ θάνατο τό 1821, ἐπειδή ὑποστήριξε τήν Ἑλληνική ἐπανάσταση. Ἡ οἰκογένειά του μετά τό γεγονός αὐτό κατάφερε μέ τή βοήθεια τοῦ Ρώσου ἀπεσταλμένου στήν Κπολη Στρογκανώφ νά φθάσει στήν Ὀδησσό. Ἔνοιωθε πάντοτε συγγενής μέ τούς Ἕλληνες ἐξαιτίας τοῦ πατέρα του, ὡστόσο ἀνετράφη καί μορφώθηκε ὡς Ρῶσος. Τό 1830 διορίσθηκε ναύαρχος τοῦ ρωσικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου καί τό 1833 τοποθετήθηκε στό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 15.

λαχμᾶν)», ὅπου, ὅπως ἀναφέρει ὁ μητροπολίτης Πέτρας, ἡρπάγη ἀπό τούς Ὀθωμανούς ἕνα μικρό παιδί, προκειμένου βιαίως νά ἐξισλαμισθεῖ[204].

Γιά τούς παραπάνω λόγους ὁ Κύριλλος θεώρησε ἀπαραίτητο νά ἱδρύσει σχολεῖα καί διάφορα ἄλλα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα, γιά νά ἀναχαιτίσει τό προσηλυτιστικό ρεῦμα τῶν ἄλλων χριστιανικῶν δογμάτων, παρά τίς οἰκονομικές δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε τό πατριαρχεῖο[205]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὅτι τό 1850, στή μητρόπολη Πτολεμαΐδος, προστέθηκαν δέκα νέα σχολεῖα[206]. Αὐτή τήν πρόταση εἶχε κάνει στόν πατριάρχη Κύριλλο καί ὁ Ρῶσος γενικός πρόξενος τῆς Βηρυττοῦ Βασίλη, θεωρώντας την καί ὁ ἴδιος ὡς τόν καλύτερο τρόπο ἀντιμετωπίσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ[207]. Ἀναλυτικότερα ὁ πατριάρχης ἵδρυσε σχολεῖα στήν Ἰόππη, Πετζάλα, Τζίφνα, Ραμάλλα, Ἄιν-Ἀρίκ, Χάιφα, Ἀπού Σνάν, Κέφρ-Ἀμάια, Σάλτη, Τάιπε, Μααλούλ, Κέφρ-Κάννα (πρόκειται γιά τήν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας), Ρένε, Ὄλεμ, Πτολεμαΐδα, Κέφρ-Ἰούσεφ, Πάσσα, Πακήκ, Γάζα καί Κοράκι[208]. Παράλληλα ἵδρυσε ἀρρεναγωγεῖα καί παρθεναγωγεῖα στά Ἱεροσόλυμα, στήν Ἰόππη, στή Ναζαρέτ καί σέ ἄλλες πόλεις καί χωριά τῆς Παλαιστίνης[209], δύο ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα, (τό ἕνα ἑλληνικό ἐντός τοῦ πατριαρχείου καί τό ἄλλο ἀραβόφωνο ἐκτός αὐτοῦ), σχολεῖο θηλέων, ἐνῶ σέ οἰκοτροφεῖο φιλοξενοῦσε καί ἐκπαίδευε ἀραβόφωνους παῖδες, προκειμένου νά γίνουν κληρικοί τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων, καί ἄπορους ἑλληνόπαιδες ἀπό ὅλα τά μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι ἐκπαιδεύονταν στό πατριαρχικό λύκειο[210], ἐνῶ οἰκοδόμησε δεκαπέντε νέους ναούς καί ἐπισκεύασε ἕνδεκα[211]. Ὁ Κύριλλος ἐπισκεύασε καί συντήρησε πολλά μοναστήρια στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων, τή μονή τοῦ Ἁγ. Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου, τή μονή τοῦ Ἁγ. Γεωργίου στή Λύδδα[212] καί τή Γεθσημανῆ. Πιό συγκεκριμένα, στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων συντήρησε καί ἐπισκεύασε τίς μονές τοῦ Ἁγ. Νικολάου, τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Ἑβραϊκῆς, τῶν Ταξιαρχῶν, τοῦ Ἁγ. Εὐθυμίου καί τό μετόχιο τῆς Γεθσημανῆ. Ἐπισκεύασε τό λεγόμενο παλαιό Πατριαρχεῖο,

---

[204] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 7, σ. 87 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν Ρῶσο διπλωμάτη Βασίλη μέ ἡμερομηνία 8 Ἰουλίου 1850).

[205] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 114 (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἐπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 28 Σεπτ. 1849).

[206] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 7, σ. 106 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο Βασίλη μέ ἡμερομηνία 14 Αὐγ. 1850).

[207] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σ. 137 (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο γενικό πρόξενο Βασίλη ἡμερομηνία 2 Νοεμ. 1849).

[208] **Βεν. Ἰωαννίδου, ἱεροδ.**, *Τό Θαβώρ, ἤτοι περιγραφή τοπογραφική καί ἱστορική τοῦ Θαβωρίου Ὄρους*, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Π. Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1867, σ. 57.

[209] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 648. Βλ. καί **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σσ. 35-35.

[210] **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σ. 36.

[211] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 151.

[212] Περισσότερα γιά τήν ἀναστήλωση τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου στή Λύδδα βλ. **Μηλλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 682-683.

ἀγόρασε τίς γειτονικές μέ αὐτό οἰκίες καί τίς ἔνωσε μέ αὐτό. Ἀνοικοδόμησε τό νέο κτήριο τοῦ πατριαρχείου[213] καί τό κτήριο τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ἀθήνα. Μερίμνησε γιά τή συντήρηση τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη, ἐνῶ στήν ἴδια περιοχή ἵδρυσε σχολεῖο θηλέων, προϊσταμένη τοῦ ὁποίου ἦταν μοναχή πού προερχόταν ἀπό μοναστήρι τῶν Ἱεροσολύμων. Σέ αὐτό φοιτοῦσαν περισσότερα ἀπό 200 κορίτσια πού κατοικοῦσαν στήν περιοχή γύρω ἀπό τό μετόχιο τοῦ πατριαρχείου. Ἐντός τοῦ μετοχίου λειτουργοῦσε σχολεῖο ἀρρένων. Καί τά δύο σχολεῖα συντηρούνταν μέ ἔξοδα τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου[214].

Τό σημαντικότερο ἐκπαιδευτικό ἔργο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν ἡ περίφημη *Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ*. Θά θεωροῦσε κανείς ὅτι ἡ ἵδρυση μιᾶς ἀνωτάτης Θεολογικῆς Σχολῆς στούς Ἁγίους Τόπους δέν θά ἦταν ἀναγκαία, ἀφοῦ τήν ἴδια περιόδο λειτουργοῦσε ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης στήν Κπολη, ἀλλά καί ἡ Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στήν Ἑλλάδα. Ἄλλωστε, τό πατριαρχεῖο θά μποροῦσε νά στείλει μαθητές, ἐκτός ἀπό τίς δύο παραπάνω σχολές καί σέ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης γιά περαιτέρω σπουδές. Ὅμως ἡ ἵδρυση μιᾶς Θεολογικῆς σχολῆς στά Ἱεροσόλυμα ἦταν ἀναγκαία, διότι ἐάν οἱ ἐνδιαφερόμενοι νά ἀποκτήσουν θεολογική μόρφωση νέοι ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν Παλαιστίνη, αὐτό σήμαινε ὅτι δέν θά μποροῦσαν νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στήν τοπική Ἐκκλησία πού ἐκείνη τήν περίοδο βαλλόταν ἀπό τούς ἑτεροδόξους, οὔτε θά μποροῦσαν νά ἀναπτύξουν τήν ἀνάλογη συνείδηση γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἀπό τίς ἁρπακτικές διαθέσεις διαφόρων διεκδικητῶν[215]. Πρῶτος σχολάρχης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὁρίσθηκε ὁ Διονύσιος Κλέοπας[216]. Τό καλοκαίρι τοῦ 1848 ὁ Κλέοπας βρισκόταν στήν Κπολη κοντά στόν προστάτη του ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου καί μετέπειτα πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο. Ὁ Ἱερόθεος συνέστησε στόν Κύριλλο τόν Διονύσιο, προκειμένου νά ὑπηρετήσει στή λειτουργοῦσα τότε σχολή τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (ἡ ὁποία βρισκόταν ἐντός τῶν Ἱεροσολύμων) ὡς διδάσκαλος. Πράγματι ὁ Κύριλλος κάλεσε τόν Διονύσιο Κλέοπα στά Ἱεροσόλυμα καί τόν διόρισε δάσκαλο. Ὁ Κλεόπας ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα τόν Ἰούνιο τοῦ 1849, ὅπου ἄρχισε «*λαμπρῶς τῆς διδασκαλίας μαθημάτων ἐπί παρουσίᾳ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου καί συμπάσης τῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος*»[217]. Τήν περίοδο πού ἔφθασε ὁ Διονύσιος Κλεόπας στά Ἱεροσόλυμα δέν ὑπῆρχε σχολή (μέ τήν ἔννοια τῆς Θεολογικῆς σχολῆς) οὔτε πρόγραμμα, ἀλλά οὔτε καί μεγάλος ἀριθμός μαθητῶν. Ἦταν τέτοια ἡ κατάσταση, ὥστε ὁ Κλεόπας ζήτησε ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Ἱερόθεο

---

[213] **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σσ. 31-32.
[214] **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σσ. 40-41.
[215] **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 713.
[216] Βιογραφικά τοῦ Διονυσίου Κλεόπα βλ. [**Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιμ.** *Διονύσιος Κλέοπας (1816-1861)*, ἐν Λάρνακι, 1913, σσ. 1-3] καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 712.
[217] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλέοπας*, σ. 4.

νά στείλει στά Ἱεροσόλυμα μαθητές ἀπό τήν Κπολη[218], σκεπτόταν ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπό ἔκθεση πού ἀπέστειλε στόν Κύριλλο, νά παραιτηθεῖ. Ἡ κατάσταση συνεχῶς ἐπιδεινωνόταν καί στίς 16 Ἰανουαρίου 1851 οἱ δύο ἔφοροι τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς, ὁ ἀρχιμανδρίτης Βενιαμίν καί ὁ Καμαράσης Θεοφάνης, ἔγραψαν στόν πατριάρχη ὅτι ὁ Κλέοπας σκεπτόταν νά ὑποβάλει τήν παραίτησή του, καθώς διαπίστωνε ὅτι ἡ φοίτηση στή σχολή θεωρεῖτο τόσο ἀπό τούς μαθητές, ὅσο καί ἀπό τούς Ἁγιοταφίτες ὡς πάρεργο. Οἱ δύο κληρικοί ρώτησαν τόν Κλεόπα τι, κατά τή γνώμη του, ἔπρεπε νά γίνει γιά νά βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση καί ἐνημέρωσαν σχετικῶς τόν πατριάρχη μέ τήν ἴδια ἐπιστολή[219].

Στίς 17 Ἰανουαρίου 1851 ὁ Κλεόπας ἀπηύθυνε ἐπιστολή πρός τόν Κύριλλο, στήν ὁποία ἀνέφερε ὅτι ἡ κατάσταση τῆς σχολῆς δέν ἦταν καλή καί ὅτι θά ἔπρεπε νά διορθωθεῖ ἀπό τόν ἴδιο μέ τή δημιουργία οἰκοτροφείου γιά τούς μαθητές τῆς σχολῆς καί τοῦ δήλωσε ὅτι σέ ἀντίθετη περίπτωση θά παραιτοῦνταν. Ὁ πατριάρχης ἀπαντώντας στόν Κλεόπα στίς 10 Φεβρουαρίου σημείωσε ὅτι ὅλα ὅσα ἀνέφερε ἦσαν σωστά καί ἀποδεχόταν τήν πρότασή του νά ἱδρυθεῖ οἰκοτροφεῖο γιά τούς μαθητές τῆς σχολῆς, τό ὁποῖο ὅμως δέν μποροῦσε νά ἱδρύσει ἐκείνη τή στιγμή[220]. Ὁ Κλεόπας, γνωρίζοντας ὅτι ἡ ἀνοικοδόμηση ἑνός νέου κτηρίου γιά τήν ἐγκατάσταση τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς ἦταν ἕνα πολυδάπανο ἔργο καί ὅτι ἡ παραμονή τῆς σχολῆς ἐντός τοῦ πατριαρχείου δέν ἐξασφάλιζε στούς μαθητές της τήν ἀπαραίτητη ἡσυχία γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σπουδῶν τους, πρότεινε τήν ἐγκατάστασή της στή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Τό μοναστήρι αὐτό εἶχε ἕτοιμες κτηριακές ἐγκαταστάσεις μέ ναό καί τράπεζα καί, τό κυριότερο, ἦταν ἀπομακρυσμένο ἀπό τήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων[221].

Παρά τίς διάφορες προτάσεις ἡ κατάσταση τῆς σχολῆς δέν βελτιωνόταν καί ὁ Κλεόπας, ὅπως ἀναφέρει στήν ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη, δίδασκε σέ μία τάξη μέ τρεῖς μόνο μαθητές. Ἔτσι, ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη νά τόν ἀπαλλάξει τῶν καθηκόντων του καί τοῦ ὑπέβαλε τήν παραίτησή του. Ἡ Ἐφορία συνέστησε στόν πατριάρχη νά προσλάβει ὡς ἀντικαταστάτη τοῦ Κλεόπα τόν Κύριλλο Ἀθανασιάδη[222],

---

[218] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 5.

[219] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλέοπας*, σσ. 7-8.

[220] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλέοπας*, σ. 9.

[221] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλέοπας*, σσ. 11-12.

[222] Βιογραφικά τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη (1825-1898) βλ. στό **Καραθανάση**, «Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου», *Μνημοσύνη* 13 (1995-1997) 68. Σύμφωνα μέ τή Βαρβάρα Μεταλληνοῦ, ὁ Ἀθανασιάδης ἐστάλη στά Ἱεροσόλυμα μετά ἀπό ὑπόδειξη τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου, ὁ ὁποῖος συνδεόταν μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο καί ἔδειχνε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τήν κατάσταση τῆς παιδείας τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ὁ Τυπάλδος ὑπέδειξε ἀργότερα καί τόν Γερμανό Γρηγορᾶ ὡς διάδοχο τοῦ Διονυσίου Κλεόπα, τόν ὁποῖο συνόδευσε στά Ἱεροσόλυμα μαζί μέ τό συνεργάτη του στή Χάλκη Ἠλία Τανταλίδη. **Βαρ. Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων», *Θεολογία* Ξ' (1989) 802.

διότι ὁ πρῶτος ἐπέμενε στήν παραίτησή του, «*ἐντρεπόμενος νά πηγαίνῃ καί νά ἔρχεται εἰς Σχολεῖον χωρίς μαθητάς*»[223]. Ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τήν περίοδο βρισκόταν στήν Κπολη, θορυβήθηκε, προσπάθησε νά πείσει τόν Κλεόπα νά μήν παραιτηθεῖ καί υἱοθέτησε τήν ἄποψη του γιά τή λειτουργία Πατριαρχικῆς σχολῆς στή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ[224]. Ὁ Κλεόπας, μέ κοινές ἐπιστολές του (στίς 12 καί 25 Σεπτ. 1851) μέ τόν ἔφορο Καμαράση Θεοφάνη πρός τόν Κύριλλο, δήλωνε ὅτι θά ἐξακολουθοῦσε τά μαθήματα στήν πατριαρχική σχολή καί συγχρόνως ἐνημέρωσε τόν πατριάρχη ὅτι ἑτοιμαζόταν νά ὑποβάλει «*λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῆς ἀπαιτουμένης ἐν τῷ τιμίῳ Σταυρῷ ἐπισκευῆς καί τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν μελλόντων ἐξόδων*»[225]. Ὁ Κύριλλος μέ ἐπιστολή του ἐπαίνεσε τίς ἀπόψεις τοῦ Κλεόπα καί τόν ἐνημέρωσε ὅτι ἀπέστειλε ὡς βοηθό διδάσκαλο τόν Κύριλλο Ἀθανασιάδη, ὁ ὁποῖος μόλις εἶχε ἀποφοιτήσει ἀπό τή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, ζητώντας ταυτόχρονα λεπτομερή ἔκθεση τῶν ἐπισκευῶν πού θεωροῦσε ὅτι ἦσαν ἀπαραίτητες νά γίνουν στή μονή τοῦ Σταυροῦ, προκειμένου νά φιλοξενήσει τούς μαθητές. Στίς 24 Ὀκτωβρίου 1851 ὁ Κλεόπας ὑπέβαλε τήν ἔκθεση πού τοῦ ζήτησε ὁ πατριάρχης ὑπογεγραμμένη καί ἀπό τούς ἐφόρους ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν καί τόν Καμαράση Θεοφάνη[226]. Στήν ἔκθεση αὐτή ἡ Ἐφορία τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς ἀνέφερε ποιά θά ἔπρεπε νά εἶναι ἡ ὀργάνωση τῆς νέας σχολῆς, καθώς καί τόν ἀριθμό τῶν δασκάλων πού θά ἔπρεπε νά διδάσκουν σέ αὐτή[227]. Ἡ λειτουργία τῆς σχολῆς συνεπαγόταν, ὅπως ἦταν φυσικό, καί ἀνάλογες δαπάνες. Ἡ ἐτήσια δαπάνη σύμφωνα μέ τήν Ἔκθεση τῆς Ἐφορίας θά ἀνερχόταν στά

---

[223] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλέοπας*, σσ. 12-13. Ὁ Κύριλλος ὅρισε βοηθό τοῦ Διονυσίου Κλεόπα στό διδακτικό του ἔργο στήν πατριαρχική σχολή τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπως προαναφέραμε, τόν Κύριλλο Ἀθανασιάδη. Ἡ ἐπιλογή τοῦ Κυρίλλου γιά τήν ἀποστολή τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη φαίνεται πώς ἦταν ἐπιτυχής, γιατί ὁ Κύριλλος ἦταν ἕνας ἄριστα κατηρτισμένος κληρικός πού ἀφοσιώθηκε πάρα πολύ γρήγορα στήν ἔρευνα καί ὠφελήθηκε ἀφάνταστα ἀκολουθώντας τόν Διονύσιο Κλεόπα στίς ἐρευνητικες-ἐπιστημονικές του περιοδείες στήν Ἁγία Γῆ, **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 803.

[224] Ἡ ἰδέα γιά τήν ἵδρυση πατριαρχικῆς σχολῆς εἶχε συζητηθεῖ γιά πρώτη φορά ἐπί πατριάρχου Ἀθανασίου τό 1843, ὅταν ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου εἶχε ἀποφασίσει «*τό ἐκτός τῆς Ἱερουσαλήμ μοναστήριον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐπισκευασθῆναι καί ἀποκατασταθῆναι Σχολεῖον τοῦ ἱεροῦ κλήρου μετά ἑξήκοντα ὑποτρόφων ἐσωτερικῶν καί ἄλλων ἐξωτερικῶν, καθ᾽ ἑκάστην ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς τήν Μονήν τοῦ Σταυροῦ μεταβαινόντων καί τό ἑσπέρας εἰς τά ἴδια ἐπιστρεφόντων*». Οἱ μαθητές τῆς σχολῆς, σύμφωνα μέ τή συνοδική ἀπόφαση θά διδάσκονταν «*ἅπαντας... τάς ἑξῆς διαλέκτους ἐντελῶς, τήν ἁπλοελληνικήν καί ἀραβικήν, διά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, ἔτι δέ καί τήν ἑλληνικήν καί ἀραβικήν γραμματικήν καί τήν λατινικήν μετά τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων*». Στήν ἴδια ἀπόφαση ἀναφερόταν καί ἡ ἵδρυση πατριαρχικοῦ τυπογραφείου: «*ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ Μοναστηρίῳ συσταθήσονται ἔτι καί δύο τυπογραφεῖα, τό ἕν τῆς ἑλληνικῆς καί τό ἕτερον τῆς ἀραβικῆς*». Αὐτή ἡ συνοδική ἀπόφαση δέν πραγματοποιήθηκε ἐξαιτίας διαφόρων δυσκολίων πού ἐμφανίσθηκαν καί ἔτσι οἱ κληρικοί τοῦ πατριαρχείου πραγματοποιοῦσαν τίς σπουδές τους στή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης στήν Κπολη. **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλέοπας*, σσ. 11-13.

[225] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλέοπας*, σ. 14.

[226] Τήν ἔκθεση βλ. στό **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 15-16.

[227] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 16.

120.000 γρόσια[228]. Στίς 17 Νοεμβρίου 1851 ὁ Κύριλλος ἀνήγγειλε στόν Ἐπίτροπό του τήν ἀπόφασή του γιά τήν ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς στή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ Κλεόπας μέ ἐπιστολή του πρός τόν Κύριλλο ζήτησε νά ἀρχίσει νά ἐφαρμόζεται καί γιά τή σχολή τοῦ Σταυροῦ ἡ τάξη καί ὁ τρόπος ζωῆς, πού ὁριζόταν, στήν ἤδη λειτουργοῦσα ἑλληνική σχολή, γιά νά συνηθίσουν οἱ μαθητές νά ζοῦν σύμφωνα μέ αὐτή. Ὁ πατριάρχης ἀποδέχθηκε τήν πρόταση καί ἔδωσε καί τίς ἀνάλογες ἐντολές γιά τή βελτίωση τῆς διατροφῆς τῶν μαθητῶν[229]. Τήν ἴδια περίοδο ὁ Κλεόπας συνέχισε τήν προετοιμασία γιά τή λειτουργία τῆς σχολῆς. Οἱ ἐπισκευές στή μονή τοῦ Σταυροῦ προχωροῦσαν, ὄχι ὅμως βάσει ὀργανωμένου σχεδίου. Προστριβές ὑπῆρχαν μεταξύ τοῦ Καμαράση Θεοφάνη καί τοῦ ἐργοδηγοῦ ἀρχιμανδρίτη Σωφρονίου καί στή συνέχεια μεταξύ τοῦ πρώτου καί τοῦ νέου ἐργοδηγοῦ μοναχοῦ Ἀβραμίου, μέ ἀποτέλεσμα τά ἔργα στή μονή νά καθυστεροῦν[230]. Στίς 19 Δεκεμβρίου 1851 ἐγκαταστάθηκαν στήν πατριαρχική σχολή, πού ἀκόμα στεγαζόταν μέσα στήν παλαιά πόλη τῶν Ἱεροσολύμων, τόσο ὁ Διονύσιος Κλεόπας, ὅσο καί ὁ συνεργάτης του Κύριλλος Ἀθανασιάδης, καθώς καί οἱ μαθητές της. Ἡ ἔναρξη λειτουργίας τῆς σχολῆς εὐχαρίστησε ὄχι μόνο τόν Κύριλλο[231], ἀλλά καί τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο, ὁ ὁποῖος μέ ἐπιστολή του πρός τόν Κλεόπα (27 Ὀκτ. 1852) τόν συνέχαιρε γιά τήν ἐπικείμενη μεταβολή τῆς σχολῆς σέ θεολογική Ἀκαδημία[232]. Παρ᾽ ὅλη ὅμως τήν ἐπιτυχημένη προσπάθεια τοῦ Κλεόπα γιά τήν ἵδρυση τῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ ἴδιος φαίνεται πώς ἀντιμετώπιζε οἰκονομικές δυσκολίες ἀλλά καί ἀρνητικό κλίμα, ἀφοῦ κάποιοι ἔφθασαν στό σημεῖο νά τόν κατηγορήσουν καί ὡς αἱρετικό. Ἀναφέροντας αὐτές τίς δυσκολίες στόν πατριάρχη Ἀντιοχείας σκεφτόταν νά παραιτηθεῖ ἀπό τή θέση τοῦ Σχολάρχη, ἀλλά ὁ πατριάρχης Ἱερόθεος τόν προέτρεψε νά κάνει ὑπομονή καί νά περιμένει[233].

Ἡ κατάσταση ἄρχισε νά ἀλλάζει ὑπέρ τοῦ Κλεόπα, ὅταν ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπέστρεψε ἀπό τήν Κπολη στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ πατριάρχης προσπάθησε νά φέρει

---

[228] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 17.

[229] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 19-20.

[230] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σσ. 713-714.

[231] Ὁ Κύριλλος ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Διονύσιο Κλεόπα στίς 14 Ἰουνίου 1852 ὅτι «*ἡλίου φαεινότερον ὑπάρχει ὅτι ἡ Σχολή κατέχουσα ἤδη ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς κατοικοῦσαν καί ὡς λύχνον λάμπουσαν τήν Ὁσιολογιότητά της, προκόπτει ὀρθοδρομοῦσα ἐν πᾶσιν, ἀπολαύει διευθύνσεως ἀξίας τοῦ προορισμοῦ της καί μονονουχί φωνήν ἀφιεῖσα προαγγέλλει τήν λαμπτότητα τῆς εἰς Θεολογικήν Ἀκαδημίαν μεταμορφώσεως ἑαυτῆς ἐν τῷ ἐπισκευαζομένῳ εὐτυχῶς Μοναστηρίῳ τοῦ τιμίου Σταυροῦ*» **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 21.

[232] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 21.

[233] **Παπαδοπούλου ἀρχιμ.**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 22.

μαζί του καί τόν σχολάρχη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μητροπολίτη Σταυροπούλεως Κωνσταντῖνο Τυπάλδο[234], ἴσως προβλέποντας ὅτι ὁ Κλεόπας δέν θά μποροῦσε νά παραμείνει γιά ἀρκετό ἀκόμα καιρό στά Ἱεροσόλυμα. Στίς ἀρχές τοῦ 1852 ὁ Κλεόπας συνέταξε τόν *Κανονισμό* τῆς σχολῆς ὑπό τόν τίτλο «*Διοργανισμός*», ἐνῶ μετά ἀπό πατριαρχική ἐντολή προέβη στόν ἐμπλουτισμό τῆς βιβλιοθήκης τῆς σχολῆς μέ τά χειρόγραφα τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου. Ὁ Κλεόπας δέν ἤθελε νά ἀναλάβει τή διοίκηση τῆς σχολῆς χωρίς *Κανονισμό*. Ὁ *Κανονισμός* ὅμως πού συνέταξε δέν ἄρεσε οὔτε στόν πατριάρχη, ἀλλά οὔτε καί στόν ἔφορο Καμαράση Θεοφάνη, διότι θεωρήθηκε πολύ συγκεντρωτικός καί ἀπέκλειε ἀπό τή διοίκηση τῆς σχολῆς ἀκόμη καί τήν Ἐφορία. Ὁ Κλεόπας δήλωσε στόν πατριάρχη ὅτι, ἀφοῦ δέν γίνεται ἀποδεκτός ὁ *Κανονισμός* πού συνέταξε, παραιτεῖται ἀπό τή διεύθυνσή της. Τότε ὁ πατριάρχης ἀποδέχθηκε τόν *Κανονισμό*, ὅπως αὐτός εἶχε συνταχθεῖ ἀπό τόν Κλεόπα καί ἔτσι ὁ δεύτερος ἀνέλαβε τά καθήκοντα τοῦ Σχολάρχη[235]. Ὁ Κύριλλος, σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ, δέν ἐπεκύρωνε τόν *Κανονισμό* ἐξαιτίας τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Καμαράση Θεοφάνη. Μετά ἀπό ἐπέμβαση τοῦ ἴδιου τοῦ Οὐσπένσκυ ὑπέρ τοῦ Κλεόπα, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ὁ *Κανονισμός* ἔγινε δεκτός καί ὁ Κλεόπας διορίσθηκε καί ἔφορος τῶν σχολείων τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ[236]. Αὐτήν ὅμως

---

[234] Ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε πολύ καλή σχέση μέ τόν σχολάρχη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μητροπολίτη Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνο Τυπάλδο-Ἰακωβάτο, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τους Βλ. σχετικά, **Γ. Μεταλληνοῦ καί Βαρ. Μεταλληνοῦ**, *Ἀρχεῖον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας-Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης-σχολαρχία μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-Ἰακωβάτου) 1844-1864*, τ. Α', Γράμματα πατριαρχικά καί ἀπαντήσεις τῆς σχολαρχίας, Ἀθήνα 1985, σσ. 101 κ. ἑξ.

[235] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 22-23. Στίς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1852 ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ ἔγραφε τό Ἡμερολόγιό του γιά τά γεγονότα: «*χθές ὁ πατριάρχης προσεκάλεσε τόν διδάσκαλον Διονύσιον Κλεόπαν καί προέτρεψεν αὐτόν νά δεχθῇ τήν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, ὑποδείξας αὐτῷ ὅτι κατά τήν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐγένοντο αἱ ἐπισκευαί ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σταυροῦ μετά μεγάλων δαπανῶν. Ὁ Διονύσιος ἀπήτησεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν κατά τό παράδειγμα τοῦ Τυπάλδου, διευθύνοντος τήν ἐν Χάλκῃ Σχολήν. Ἀλλ᾽ ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι καί ὁ Τυπάλδος ὑποτάσσεται τῇ Ἐφορίᾳ. Ὁ Διονύσιος δέν συνεφώνησεν, ὁ Πατριάρχης ἔδωκεν αὐτῷ προθεσμίαν ἵνα σκεφθῇ*». Λίγες ἡμέρες ἀργότερα ὁ Οὐσπένσκυ σημείωνε: «*Ἐπεκυρώθη ὑπό τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ὁ ὑπό τοῦ Κλεόπα συνταχθείς Κανονισμός καί παρεδόθη αὐτῷ δεχθέντι τέλος τό ἀξίωμα τοῦ Σχολάρχου*». **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 716. Σύμφωνα μέ ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη πρός τόν Κωνσταντῖνο Τυπάλδο, ἡ πατριαρχική σχολή τῶν Ἱεροσολύμων «*μίαν μόνην πρωτίστην καί ἄμεσον ἀρχήν ἀναγνωρίζει, τόν Μακαριώτατον: ἐκ ταύτης δέ πηγάζουσιν ἕτεραι δύο, ὁ Σχολάρχης καί ἡ Ἐφορία. Καί ὁ μέν Σχολάρχης πληρεξούσιός ἐστιν ἐντός τῆς Σχολῆς, μή ἐπεμβαινούσης ποσῶς τῆς Ἐφορίας, ἡ δέ Ἐφορία εἰς τά ἐκτός, προμηθεύουσα πάντα τά ἀφορῶντα τήν Σχολήν πρός περίθαλψιν τῶν ὑποτρόφων*», **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 820. Τό διοικητικό καθεστώς τῆς σχολῆς τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων φαίνεται ὅτι ἦταν ἐπηρεασμένο ἀπό αὐτό τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καί αὐτό ἴσως νά ὀφείλεται καί στήν προσωπική σχέση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τόν Κωνσταντῖνο Τυπάλδο. **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 802.

[236] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 715.

τήν πληροφορία δέν μπορέσαμε νά τή διασταυρώσουμε ἀπό ἄλλη πηγή, καθώς τέτοια ἀναφορά δέν συναντήσαμε στό τμῆμα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου πού μελετήσαμε.

Τό 1853 ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης ἀπέστειλε ἔκθεση στόν Κωνσταντῖνο Τυπάλδο σχετικά μέ τήν ὑπό ἵδρυση Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Σύμφωνα μέ αὐτή, τήν Ἐφορία τῆς Σχολῆς ἀποτελοῦσαν ὡς μέλη ὁ ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος, ὁ σχολάρχης Διονύσιος Κλεόπας, ὁ Γέρων Καμαράσης Θεοφάνης καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Βενιαμίν Κασίρος. Οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐφορίας ὑποβάλλονταν στόν πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἀποφάσιζε γιά τήν τελική ἐφαρμογή τους[237]. Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη πληροφορούμαστε ὅτι: «*ἐντός τῆς Σχολῆς* (πού ἀκόμη στεγαζόταν στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων) *ἐνοικοῦσιν εἴκοσι καί εἷς ὑπότροφοι, ὁ Σχολάρχης καί ἐγώ, δύο ὑπηρέτριαι, ὁ τραπεζάρης, ὁ μάγειρος, ὁ παραμάγειρος, ὁ ξυλοϋδροφόρος, ὁ πυλωρός καί ὁ παιδονόμος*»[238]. Οἱ μαθητές ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλά καί ἀραβόφωνοι. Ὁ Ἀθανασιάδης σημειώνει ὅτι «*μεταξύ τῶν ὑποτρόφων, ἑλλήνων τε καί ἀράβων, ὑπάρχει μεγίστη ἅμιλλα εἰς τό σπουδάζειν. Ἐπειδή δέ κατά τόν διοργανισμόν οἱ μέν ἄραβες ὀφείλουσιν ἑλληνιστί συνδιαλέγεσθαι, οἱ δέ Ἕλληνες ἀραβιστί, ἐπαινετή πρόοδος γίνεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν εἰς τάς δύο αὐτάς διαλέκτους*»[239].

Τήν ἴδια στιγμή οἱ ἐπισκευές τῶν κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ προχωροῦσαν[240], ὡστόσο τά ἔσοδα τοῦ πατριαρχείου εἶχαν ἀρχίσει νά μειώνονται ἐξαιτίας καί τοῦ προβλήματος πού προέκυψε ἀπό τήν κατάσχεση τῶν ἐσόδων τῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στή Ρουμανία. Παρ᾽ ὅλες τίς δυσκολίες ὁ Κύριλλος ζήτησε ἀπό τόν ἐπίτροπό του καί ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Γερμανό νά ἐπισπεύσουν τήν ἐπισκευή τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ, προκειμένου αὐτή νά ὑποδεχθεῖ τούς μαθητές. Οἱ μετατροπές περιελάμβαναν ἀλλαγές στό ἐσωτερικό τῆς μονῆς. Τά κελλιά τῶν μοναχῶν μετατράπηκαν σέ αἴθουσες διδασκαλίας καί ἡ τράπεζα τοῦ μοναστηριοῦ ἀνακατασκευάσθηκε, γιά νά προσαρμοσθεῖ στίς νέες ἀνάγκες. Στό μοναστήρι προστέθηκαν καί νέα παρεκκλήσια, ὅπως αὐτό τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ γιά τήν τέλεση τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν. Ἀπό τούς σημερινούς πέντε ὀρόφους τῆς μονῆς, οἱ τρεῖς τελευταῖοι ὄροφοι, καθώς καί τό κωδωνοστάσιο, κτίσθηκαν ἐπί τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου. Ἡ μεγαλύτερη αἴθουσα τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος φιλοξενοῦσε τήν ἔκθεση ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων ἀπό τήν Παλαιστίνη,

---

[237] **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 802.

[238] **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 821.

[239] **Καλογεροπούλου**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο», σ. 821.

[240] Γιά τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὁ Κύριλλος ἀνέφερε, ἀπευθυνόμενος πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας, ὅτι αὐτός θά ἔπρεπε νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τίς ὀθωμανικές ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων, προκειμένου νά λάβει ἄδεια γιά τήν ἐπισκευή τῆς μονῆς. Σέ περίπτωση πού θά συναντοῦσε δυσκολίες, τόν καλοῦσε νά «*γνωστοποιήση πρός ἡμᾶς τοῦτο, διά νά ἐνεργήσωμεν ἐνταῦθα τήν παραλαβήν τῆς τοιαύτης ἀδείας…*». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 1β-2α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1852).

καθώς καί ἄλλα ἐκθέματα μεταξύ τῶν ὁποίων καί βαλσαμωμένα ζῶα. Ἔτσι, στή Θεολογική Σχολή τοῦ Σταυροῦ ἱδρύθηκε καί τό πρῶτο μουσεῖο στά Ἱεροσόλυμα[241].

Ὁ πατριάρχης φρόντισε καί γιά τόν ἐμπλουτισμό τῆς βιβλιοθήκης τῆς σχολῆς καί ἀπέστειλε στόν Κλεόπα πολλά βιβλία καί χειρόγραφα πού φυλάσσονταν στό μετόχιο τῆς Κπόλεως καί βιβλία πού ὑπῆρχαν δύο καί τρεῖς φορές ἐκεῖ, βιβλία ἀπό τή δική του προσωπική βιβλιοθήκη καί τέλος μέ τήν ὑπόδειξη τοῦ Κλεόπα ἀγόρασε ἀπό τήν Εὐρώπη πολλά συγγράμματα Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, παλαιστινολογικά συγγράμματα καί ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ταυτόχρονα ἀπό τό τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου ἐκδίδονταν συγγράμματα καί διάφορα διδακτικά βιβλία[242]. Ἀρκετά χρόνια ἀργότερα, τό 1864, στή βιβλιοθήκη τῆς σχολῆς δώρισε βιβλία καί ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος ὁ Β' (1855-1881)[243]. Μάλιστα ὁ Κλεόπας πρότεινε στόν πατριάρχη καί τή δημιουργία μεγάλης βιβλιοθήκης, στήν ὁποία θά συγκεντρώνονταν ὅλα τά χειρόγραφα τῶν μονῶν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Παλαιστίνη[244]. Πράγματι, ὁ Κύριλλος ἵδρυσε βιβλιοθήκη στή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τήν ὀργάνωσε μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἦταν ὀργανωμένη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ὀθωνείου πανεπιστημίου Ἀθηνῶν[245].

Ὁ Κλεόπας ὑπέβαλε καί πάλι στόν πατριάρχη τήν παραίτησή του ἀπό τή διεύθυνση τῆς σχολῆς, ὅταν τό 1855 ἀναγκάσθηκε νά ἀποβάλει κάποιους ἀπό τούς μαθητές της γιά ἀνταρσία. Οἱ ἀποβληθέντες μαθητές ὅμως βρῆκαν ὡς συμπαραστάτη τους τόν Θαβωρίου Νεόφυτο, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐχθρικά διακείμενος πρός τόν Κλεόπα καί γι᾽ αὐτό ἔφθασαν στό σημεῖο νά ταξιδέψουν στήν Κπολη γιά νά συναντήσουν τόν πατριάρχη Κύριλλο καί νά ζητήσουν, ἤ νά ἐπιστρέψουν στή σχολή τοῦ Σταυροῦ ἤ νά φοιτήσουν στή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης. Ὁ Κλεόπας μέ ἐπιστολή του στίς 10 Ἀπριλίου 1855 πρός τόν Κύριλλο ἀνέφερε ὅτι, «*ἐάν γίνῃ τοῦτο, ἐστέ βέβαιοι ὅτι ἡ Σχολή σας ἐνταῦθα διαλύεται*»[246]. Ὁ Κύριλλος πρότεινε στόν Κλεόπα νά ἀποβάλει ἀπό τή σχολή τούς, κατά τή γνώμη του, δύο πρωταιτίους τῆς ἀνταρσίας, τούς μαθητές Νικόλαο Ἰωάννου καί Γεώργιο Φώκη καί μετά ἀπό συστάσεις νά δεχθεῖ στή σχολή τούς ὑπολοίπους[247], ἀλλ᾽ ὅμως ὁ Κλεόπας διαφώνησε μέ αὐτή τήν ἀπόφαση καί ἀποφάσισε νά παραιτηθεῖ. Ὁ πατριάρχης ὅμως δέν ἐπιθυμοῦσε τήν παραίτησή του καί γι᾽ αὐτό τοῦ ἀπέστειλε ἐπιστολή στήν ὁποία ἐξέφραζε τήν ἀγάπη καί τήν

---

[241] **Β.Τζαφέρη**, *Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στά Ἱεροσόλυμα*, ἔκδ. Ε. Τζαφέρη Α.Ε., ἄ.ἔ., σ. 15.

[242] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 25.

[243] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 14, 97α.

[244] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 23.

[245] **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σ. 32.

[246] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 31-32.

[247] Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII Α 133, 135α (ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τούς ἐπιτρόπους του Πέτρας Μελέτιο καί ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 21 Ἀπριλίου 1855). Ὁ πατριάρχης μέ ἐπιστολή του ἀνακοίνωσε αὐτή τους τήν ἀπόφαση στόν Διονύσιο Κλεόπα. Τήν ἐπιστολή βλ. στό **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Α 133, 141α-β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 21 Ἀπριλίου 1855).

ἐκτίμησή του καί δόξαζε τόν Θεό, διότι ἀπέστειλε στό πατριαρχεῖο ἕναν τόσο πεπαιδευμένο κληρικό, προκειμένου νά μεταδώσει τίς γνώσεις καί τήν παιδεία του στούς μαθητές τῆς πατριαρχικῆς Σχολῆς[248].

Συγχρόνως, ὁ πατριάρχης κάλεσε τόν Κλεόπα στήν Κπολη γιά νά συζητήσουν τό θέμα πού δημιουργήθηκε, καθώς καί τήν ἄποψη πού διατύπωσε ὁ σχολάρχης περί τῆς ἀποκτήσεως μετοχίου γιά τή μονή τοῦ Σταυροῦ, πού πρότεινε νά εἶναι ἡ μονή τοῦ Ἁγ. Γεωργίου στήν Πετζάλλα[249]. Πράγματι, ὁ Κλεόπας μετέβη στήν Κπολη, ὅπου ὑπέβαλε καί ἔκθεση περί τοῦ δημιουργηθέντος ζητήματος, στήν ὁποία ὑπέγραψε καί ὡς «*πρῶην διδάσκαλος τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ Πατριαρχικῆς Σχολῆς*»[250]. Στή ἔκθεσή του ὁ Κλεόπας ἀνέφερε ὅτι ὁ πατριάρχης δέν ἔμενε πάντοτε ἀνεπηρέαστος στίς ἀποφάσεις του σχετικά μέ τή σχολή καί δέν ὑποστήριζε πάντα τίς ἐπιλογές, τόσο τοῦ ἴδιου, ὅσο καί τοῦ ἐφόρου της, Καμαράση Θεοφάνους. Πολλές φορές λάμβανε ἐκθέσεις μαθητῶν τῆς σχολῆς καί τούς δικαίωνε καί αὐτό θεωροῦσε ὁ Κλεόπας ὅτι ἦταν μεγάλη προσβολή πρός τό πρόσωπό του. Ὡς διευθυντής τῆς σχολῆς ἤθελε νά ἀσκεῖ τά καθήκοντα του χωρίς παρεμβάσεις καί νά μπορεῖ νά ἀποβάλλει μαθητές, ἄν αὐτό κρινόταν ἀναγκαῖο σύμφωνα μέ τό Καταστατικό τῆς σχολῆς. Ἐπέμενε ὅτι ἡ εὐταξία τῆς σχολῆς ἦταν ἀπαραίτητη, προκειμένου αὐτή νά λειτουργήσει σωστά[251].

Τήν ἴδια στιγμή ὁ πατριάρχης προχώρησε καί στό διορισμό νέας Ἐφορίας τῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖτο ἀπό τόν Διονύσιο Κλεόπα, τόν Καμαράση Θεοφάνη καί τόν πατριαρχικό ἐπίτροπο ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο. Ὁ ἴδιος ἀπευθυνόμενος στόν πατριαρχικό ἐπίτροπο ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο στίς 20 Ἰουλίου 1855 ἀνακοίνωσε: «*Τό καθῆκον τοῦ ἐφορεύειν τήν σχολήν ἀναθέσαμεν εἰς αὐτήν χάρις τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καί Σχολάρχου κύρ Διονυσίου Κλεόπα, ἵνα μή παραπονῆται λέγων ὅτι δῆθεν ἡ Ἐπιτροπή μένει ἀδιάφορος καί δέν συμπράττει εἰς τήν εὐστάθειαν τῆς Σχολῆς· καί ἐπειδή τό τοιοῦτον ἐφορικόν καθῆκον δέν θέλει προξενῇ πολλήν ἐνόχλησιν καί βάρος εἰς τήν ὁσιότητά της, προτρεπόμεθα πατρικῶς νά ἐκτελῇ αὐτό διά τό καλόν τῆς Σχολῆς*»[252]. Ὁ πατριάρχης ζήτησε ἀπό τούς ἐπιτρόπους του μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο καί ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο νά φροντίσουν γιά τή φιλόφρονα ὑποδοχή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Διονυσίου κατά τήν ἄφιξή του ἀπό τήν Κπολη στήν Ἱερουσαλήμ[253].

---

[248] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 143β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 28 Ἀπριλίου 1855).

[249] **ΑΠΙ,** Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII A 133, 141β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 21 Ἀπριλίου 1855).

[250] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 32.

[251] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 32-33.

[252] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 271α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 2…[δυσανάγνωστο] Ἰουλίου 1855). Τό κείμενο δημοσιεύεται ἀπό τόν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο στό **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 34 καί στό **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ », σ. 719.

[253] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 237α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 15 Ἰουλίου 1855). «*Κοινῶς γράφομεν συνιστῶντες τόν ὁσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην καί Σχολάρχην κύρ Διονύσιον Κλεόπαν, ἐπιστρέφοντα αἰσίως εἰς τήν Ἁγίαν Πόλιν, ὅπως ἀναλάβῃ τά τῆς διδασκαλίας καί διευθύνσεως χρέη ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἡμῶν Σχολῇ, ἀλλά καί ἰδίως συνιστῶμεν διά τῆς παρούσης εἰς τήν αὐτοῦ ὁσιολογιότητα τήν ἰδιάζουσαν ἀδελφικήν ἀγάπην τῆς Ὁσιότητός της προτρεπόμενοι πατρικῶς ὅπως ὑποδέξηται αὐτόν*

Ὁ πατριάρχης ἦταν εὐχαριστημένος ἀπό τήν πρόοδο τῶν ἐργασιῶν, ἀνυπομονοῦσε γιά τή μεταφορά τῆς σχολῆς καί ἀνέφερε στόν Κλεόπα «*ἐλπίζομεν νά ἔγινεν ἡ ἀρχή διά τήν μεταφοράν τῆς Σχολῆς εἰς τόν Σταυρόν*» [254], ἐνῶ μέ βάση τά δεδομένα πού εἶχε ἀποφάσισε «*ἵνα γένηται μετακόμισις εἰς τόν Τίμιον Σταυρόν κατά τόν προσεχή Σεπτέμβριον καί τούτου ἕνεκα προτρεπόμεθα αὐτῇ πατρικῶς ὅπως λάβῃ πρόνοιαν περί ἀγορᾶς τῶν ἀναγκαίων μαλλίνων παλαιῶν καί νέων, καί βαμβακίου, πρός κατασκευήν μαντερίων καί παπλωμάτων διά τούς ὀντάδες τῶν διδασκάλων καί τά κρεβάτια τῶν μαθητῶν…*»[255]. Τό καλοκαίρι τοῦ 1855 οἱ ἐργασίες συντηρήσεως τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶχαν ἀρχίσει νά ὁλοκληρώνονται. Ὁ Κύριλλος ἀπό τήν Κπολη ἀπέστειλε καί ἄλλα βιβλία γιά τόν ἐμπλουτισμό τῆς βιβλιοθήκης τῆς σχολῆς, ἀλλά καί τίς ἀπαραίτητες ὁδηγίες πρός τήν Ἐφορία, καθώς καί τόν κατάλογο τῶν μαθητῶν, ἀναφέροντας ὅτι μετά ἀπό πολλούς ἀγῶνες «*κατώρθωται τέλος πάντων τῇ συνάρσει τῆς ἐξ ὕψους χάριτος τό κοινόν ἁπάσης τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος πόθημα, ἡ συγκρότησις Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐν τῷ ἱερῷ Μοναστηρίῳ τοῦ τιμίου Σταυροῦ… Εὐχαριστοῦντες τῇ τοῦ Κυρίου ἀφάτῳ ἀγαθότητι τῇ ἐνισχυσάσῃ εἰς τό ἀξιέπαινον τοῦτο καί κοινοφελέστατον ἔργον τήν ἱεράν ἡμῶν Ἀδελφότητα ἀναγκαῖον ἐκρίναμεν ἵνα καί διατάξωμεν τά πρός τακτοποίησιν τῆς Σχολῆς, ἐφ᾽ ὅσον καλεῖ ὁ παρών καιρός, ἕως οὗ τήν τελειοτέραν ἐκδῶμεν διάταξιν, δι᾽ ἧς κανονισθήσεται ἡ ταύτη σύστασις*»[256]. Τά ἐγκαίνια τῆς νέας σχολῆς ἀποφασίσθηκε νά γίνουν «*μετά τήν ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοὐτέστι τῇ 15 Σεπτεμβρίου ἕως τότε τελειώνουν ἅπαντα πλήν τοῦ μαγειρίου καί τῆς βιβλιοθήκης*»[257].

Ἡ ἔναρξη τῶν μαθημάτων πραγματοποιήθηκε ἐπισήμως στίς 3 Ὀκτωβρίου 1855, ἡμέρα Δευτέρα. Μετά τήν προσευχή στόν ναό τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, στήν αἴθουσα τῶν ἐξετάσεων ὁ Κλεόπας ἐκφώνησε λόγο ἀναφερόμενος στή μεγάλη σημασία τῆς ἱδρύσεως τῆς σχολῆς[258]. Ἡ ἔναρξη τῶν μαθημάτων ἱκανοποίησε

ἀφικόμενον μετά χαρᾶς ἐγκαρδίου καί μεθ᾽ ὅλης τῆς ὀφειλομένης εἰς τό ἄτομον αὐτοῦ τιμῆς καί ὑπολήψεως», **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 35. Βλ. καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 720.

[254] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 35. Βλ. καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 720.

[255] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 198 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 2 Ἰουνίου 1855). Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ πατριάρχης ἀναφέρει μέ λεπτομέρειες καί ποιά ἄλλα ἔργα ἔπρεπε νά εἶναι ἕτοιμα γιά νά μεταφερθεῖ ἡ σχολή στή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, γιά τά ὁποῖα δίνει καί τίς ἀπαραίτητες ἐντολές.

[256] **ΑΠΙ,** Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII A 133, 327α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1855). Ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς δημοσιεύεται στό **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 37 καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σσ. 721-722. Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ πατριάρχης ἀναφέρεται ἀναλυτικά στόν «*ἀριθμόν τῶν εἰσαχθησομένων ἐν τῇ Σχολῇ ὑποτρόφων*», στούς «*ἀραβόπαιδες*» μαθητές, στόν διορισμό Οἰκονόμου καί στήν καλλιέργεια τῶν κήπων καί τῶν ἀγρῶν τῆς μονῆς «*ἀφ᾽ ὧν δύναται νά παράγεσθαι πολύ τι μέρος τῆς ἀναγκαίας τῶν Μαθητῶν διατροφῆς καί οἰκονομίας τῆς Σχολῆς…*», **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 327α-329α.

[257] **Παπαδοπούλου,** *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 35.

[258] Μέρος τῆς ὁμιλίας τοῦ Διονυσίου Κλεόπα βλ. στό **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ»,

πολύ τόν Κύριλλο[259]. Σέ ἐπιστολή του πρός τούς Ἐπιτρόπους του στίς 27 Ὀκτωβρίου 1855 ἀνέφερε τά ἑξῆς: «*Αἱ ἐν ὥραις αἰσίαις γενόμεναι ἐνάρξεις τῶν μαθημάτων τῆς μεγάλης Σχολῆς ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐχαροποίησαν ἡμᾶς μεγάλως καί ηὐξάμεθα ἐκ βάθους ψυχῆς ὅπως ὁ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν καταπέμπων πανάγαθος Κύριος περιφρουρήσῃ τήν ῥηθεῖσαν Σχολήν ἐν εὐσταθείᾳ καί θεαρέστῳ καταστάσει καί ἀναδείξῃ πλουσίως καρποφοροῦσαν ἐπί δόξῃ καί εὐκλείᾳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Μετανοίας*»[260]. Ἔκτοτε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ πατριάρχης Κύριλλος σέ κάθε ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε πρός τούς Ἐπιτρόπους του, ρωτοῦσε γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή σχολή, ἔδινε ὁδηγίες γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν διαφόρων ἀναγκῶν της, δείχνοντας ἔτσι τό μεγάλο ἐνδιαφέρον πού ἔτρεφε γι᾽ αὐτήν[261]. Ὡστόσο, λίγο μετά τά ἐγκαίνια δημιουργήθηκε ἔνταση στίς σχέσεις μεταξύ τῶν Διονυσίου Κλεόπα καί Κυρίλλου Ἀθανασιάδη, καθώς ὁ δεύτερος φαινόταν πώς ἄρχισε νά ἔχει φιλοδοξίες γιά νά καταλάβει τή θέση τοῦ Σχολάρχη. Ὁ πατριαρχικός ἐπίτροπος Γεράσιμος ὑποστήριζε τόν Κύριλλο Ἀθανασιάδη, ἐνῶ ὁ Καμαράσης Θεοφάνης τόν Διονύσιο Κλεόπα. Ἡ διαμάχη ὁδήγησε σέ παραίτηση τόν Καμαράση Θεοφάνη, ἡ ὁποία ὅμως δέν ἔγινε δεκτή ἀπό τόν πατριάρχη.

Τά προβλήματα πού ἄρχισαν νά δημιουργοῦνται στή σχολή ἦσαν τόσο ἔντονα, ὥστε ὁ Κλεόπας μέ ἐπιστολή του στίς 8 Ἰουλίου 1856 ὑπέβαλε στόν Κύριλλο τήν παραίτησή του. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τόν πατριάρχη τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη στήν Ἰόππη δέν καλλιτέρευσε τά πράγματα καί ὁ Κλεόπας ἐξακολουθοῦσε νά ἐμμένει στήν ἀπόφασή του νά παραιτηθεῖ. Ἔτσι ὁ πατριάρχης ἔκανε δεκτή τήν παραίτηση καί ἔγραψε στούς Ἐπιτρόπους του: «*Ἐγκρίνομεν ἵνα ὁ Ὁσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης κύρ Διονύσιος Κλεόπας, ἀπαλλαγείς τῶν χρεῶν τῆς Σχολαρχίας ἐφησυχάσῃ ὅπου ἄν εὐαρεστῆται, εἴτε ἔνδον τοῦ μεγάλου Μοναστηρίου, εἴτε ἐκτός, ἔν τινι Μοναστηριακῷ οἴκῳ, καί ἀφοσιωθῇ εἰς τό ἔργον τῆς συγγραφῆς, μισθοδοτούμενος ὡς μέχρι τοῦδε ὑπό τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ καί ἀπολαμβάνων τάς εἰθισμένας διακονίας, δι᾽ ἑαυτόν καί δι᾽ ὅν*

σσ. 723-724.

[259] Ἔγραφε πρός τόν Κύριλλο ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος κατ᾽ ἐντολή τοῦ ἐπιτρόπου Γερασίμου: «*Ἡ κραταιά χείρ τοῦ Ὑψίστου, ἡ πάντοτε τά ἀσθενῆ θεραπεύουσα καί τά ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, ηὐδόκησεν ἵνα, ὅτε ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἡ Μήτηρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποτινάξασα τόν χοῦν ἀπό τῶν ποδῶν αὐτῆς ἀναλάβῃ τήν ἀρχαίαν αὐτῆς δόξαν καί λαμπρότητα καί σελαγίσῃ αὖθις ἀνά πᾶσαν τήν ὑφήλιον τά θεοπαράδοτα τῆς εὐσεβείας δόγματα, τά ὁποῖα μετά τοσαύτης σταθερότητος διεφύλαξεν ἐν δυσχερέσι περιστάσεσιν. Ἡ τρίτη τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός λογισθήσεται ἡμέρα χαρᾶς καί ἀγαλλιάσεως παρά τῇ ἁγιοταφιτικῇ Ἀδελφότητι καί πάντες διατηρήσουσι ζωηράν καί ἀκμαίαν τήν μνήμην αὐτῆς, καθ᾽ ὅτι κατ᾽ αὐτήν ταύτην ἐμφανές ἐγένετο ὄρος Κυρίου*». **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 722.

[260] **Παπαδολούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 39-40β, καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 725.

[261] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σ. 40.

μέλλει ἔχειν ὑποτακτικόν. Συνάμα δέ ἔχει ἐπιθεωρεῖν τήν τρίτην καί τελευταίαν διόρθωσιν τῶν ἑλληνιστί ἐκτυπουμένων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τυπογραφίᾳ»[262]. Ὁ Κύριλλος φοβόταν μήπως ἡ ἄσχημη συμπεριφορά τόσο τοῦ ἐπιτρόπου του Γερασίμου, ὅσο καί τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδη πρός τόν Κλεόπα ἀνάγκαζαν τόν δεύτερο νά ἐγκαταλείψει τήν Παλαιστίνη, γι᾽ αὐτό καί σέ δεύτερη ἐπιστολή του ἀναφέρει ὅτι θά ἔπρεπε νά φροντίσει νά ἐφησυχάσει ὁ Κλεόπας στά Ἱεροσόλυμα καί νά ἀσχοληθεῖ ἐκεῖ μέ τό ἔργο τῆς συγγραφῆς[263].Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν τελευταία ἐπιστολή τοῦ Διονυσίου Κλεόπα, τήν ὁποία ἀπέστειλε ἀπό τά Ἱεροσόλυμα στίς 17 Αὐγούστου 1856, ἡ κατάσταση δέν ἄλλαξε. Γι᾽ αὐτό ἀναχώρησε ἀπό τά Ἱεροσόλυμα γιά τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ στίς 7 Αὐγούστου τοῦ 1856 μέ Βασιλικό Διάταγμα εἶχε διορισθεῖ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν[264].

Μετά τήν παραίτηση τοῦ Κλεόπα τά καθήκοντά του ἀνέλαβε γιά δύο χρόνια ὁ ἱεροδιάκονος καί μετέπειτα μητροπολίτης Κυζίκου Νικόδημος, πού ἦταν ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του καί ὕστερα ἀπό ἐντολή τοῦ Κυρίλλου συνέταξε πρόγραμμα καί *Κανονισμό* κατά τά πρότυπα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης[265]. Στή συνέχεια Σχολάρχης ὁρίσθηκε ὁ Γερμανός Γρηγορᾶς. Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ τελευταίου, τό 1858 ὁ πατριάρχης εἶδε γιά πρώτη φορά τή σχολή σέ λειτουργία, καθώς τότε ἐπέστρεψε ἀπό τήν Κπολη στά Ἱεροσόλυμα. Τό ἴδιο ἔτος μάλιστα ἐξέδωσε καί σιγίλλιο γράμμα ὑπέρ τῆς σχολῆς, στό ὁποῖο κατέγραφε τόν σκοπό τῆς ἱδρύσεώς της[266]. Τό 1859 ἀποφοίτησαν καί οἱ πρώτοι μαθητές τῆς σχολῆς, ἐνῶ ἡ σχολή ἀποκτοῦσε τόν σπουδαῖο δάσκαλο τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Λέανδρο Ἀρβανιτάκη. Ὁ πατριάρχης ἀπέστειλε πολλούς ἀπό τούς ἀποφοίτους τῆς σχολῆς καί γιά περαιτέρω σπουδές στήν Εὐρώπη[267]. Διάδοχος τοῦ Γερμανοῦ Γρηγορᾶ ὡς Σχολάρχης ἀναδείχθηκε ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης. Ἤδη στή σχολή ἐργάζονταν ὡς καθηγητές οἱ Βενιαμίν Ἰωαννίδης, Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἱερώνυμος Μυριανθεύς, Φώτιος

---

[262] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 42-43 βλ. καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 728.

[263] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 43-44 βλ. καί **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 728.

[264] **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 44-45. Παρά τά ὅσα συνέβησαν, ὁ Διονύσιος Κλεόπας ἐξακολουθοῦσε νά διατηρεῖ ἐπαφή καί καλή σχέση μέ τόν Κύριλλο, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἐπιστολές τοῦ πρώτου πού ἐξέδωσε ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. Ὁ πατριάρχης, ὅταν ὁ Κλεόπας ἀρρώστησε, τόν διόρισε Ἔξαρχο τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κύπρο, προκειμένου μέ καλύτερο κλίμα καί περισσότερη ἡσυχία νά ἀναρρώσει˙ ὅταν δέ αὐτή κλονίσθηκε ἀρκετά καί ἔφυγε ἀπό τήν Κύπρο μέ προορισμό τήν Κπολη, ὁ πατριάρχης τόν φιλοξένησε καί τόν περιέθαλψε στό ἁγιοταφιτικό μετόχιο στό ὁποῖο καί ἀπεβίωσε στίς 11 Μαΐου 1861. **Παπαδοπούλου**, *Διονύσιος Κλεόπας*, σσ. 45-48.

[265] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 730.

[266] Τό πατριαρχικό σιγίλλιο βλ. στό **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σσ. 733-736.

[267] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 809.

Ἀλεξανδρίδης, Ἐπιφάνιος Ματτέος καί Γεράσιμος Πρωτοπαππᾶς[268]. Ἑπόμενος Σχολάρχης διορίσθηκε ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος Φώτιος, ὁ ὁποῖος παρέμεινε στή θέση αὐτή κατά τό σχολικό ἔτος 1864-1865. Ὁ προηγούμενος Σχολάρχης Κύριλλος Ἀλεξανδρίδης, μετά ἀπό ἐντολή τοῦ πατριάρχη, «*θέλει ἐπαναπαύσει ἐν καταλλήλῳ οἰκήματι κατά τήν ἱεράν ἐπιταγήν τῆς ὑμ. Μ.*»[269]. Τήν περίοδο αὐτή συντάχθηκε καί ὁ νέος *Κανονισμός*, μέ τόν ὁποῖο ἡ Θεολογική Σχολή τοῦ Σταυροῦ προσέλαβε καθαρά πλέον τόν χαρακτήρα θεολογικῆς σχολῆς[270].

Ἡ οἰκονομική ὅμως κατάσταση τοῦ πατριαρχείου δέν ἐπέτρεψε τή συνέχιση λειτουργίας τῆς σχολῆς. Ἔτσι, ἡ Θεολογική Σχολή τοῦ Σταυροῦ διέκοψε τή λειτουργία της τό 1876 (μετά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου), ἐξαιτίας ὄχι μόνο τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀλλά καί ἐπειδή ἐλάχιστοι ἀπό τούς ἀποφοίτους της εἰσέρχονταν στίς τάξεις τοῦ κλήρου, προκειμένου νά ἐνισχύσουν τό δυναμικό τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[271]. Τό ἔργο ὅμως πού ἐπιτέλεσε ἡ Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἔστω καί κατά τό μικρό αὐτό διάστημα τῆς λειτουργίας της, ἦταν ἰδιαιτέρως σημαντικό. Ἡ σχολή στάθηκε φάρος παιδείας στούς Ἁγίους Τόπους καί ὡς κυματοθραύστης ἀπέναντι στίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν λατίνων καί τῶν λοιπῶν ἑτεροδόξων. Συνέβαλε τά μέγιστα στήν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης καί ἀπετέλεσε ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἐκπαιδευτικά ἔργα τοῦ Κυρίλλου. Ἦταν τέτοιο τό ἐπίπεδο τῶν σπουδῶν πού πραγματοποιοῦνταν στή σχολή, ὥστε αὐτή νά καταστεῖ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ καί ἀπό Εὐρωπαίους πού ἐπισκέπτονταν τά Ἱεροσόλυμα. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου C. Friedrich θεωροῦσε ὅτι ἡ Σχολή τοῦ Σταυροῦ ἦταν ἰσότιμη μέ τίς πανεπιστημιακές σχολές τῆς Εὐρώπης[272]. Τή σημασία τῆς ἱδρύσεως τῆς σχολῆς ἀπό τόν Κύριλλο καί τόν σπουδαῖο ρόλο τοῦ Διονυσίου Κλεόπα ὑπογράμμισε πενήντα χρόνια ἀργότερα ὁ Μελέτιος Μεταξάκης, σημειώνοντας ὅτι ὁ Κύριλλος «*Καί περ αὐτός ἐν ἀπαιδεύτοις τελῶν, κατενόησεν ἐν τῇ εὐρύτητι τῆς διανοίας αὐτοῦ ὅτι ἡ Μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν… καλεῖται εἰς ἀγῶνας νέους, καθ᾽ οὕς πρός σωτηρίαν τῶν πανσέπτων Προσκυνημάτων καί τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῇ δέν ἐξαρκεῖ πλέον μόνη ἡ ἐκ παραδόσεως εὐσέβεια καί ἡ ἑτοιμότης πρός πᾶσαν στέρησιν καί θυσίαν, ἀλλά προσαπαιτοῦνται καί τά ὑπό τῶν γραμμάτων καί τῶν ἐπιστημῶν ἐφόδια*» καί «*ἀτρομήτως τά πάντα ὑπερπηδῶν δέν ἔσχεν ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς καί*

---

[268] Χρημάτισε ἀρχιγραμματέας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί ἔφορος τῆς Σχολῆς. **Παπαδοπούλου**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 743.

[269] **ΑΠΙ,** Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII Β 14, 127β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 13 Αὐγ. 1864).

[270] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 809.

[271] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 809-810.

[272] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ», σ. 744.

ἀνάπαυσιν τοῖς βλεφάροις, ἕως τόν πόθον αὐτοῦ εἰς ἔργον μεταβεβλημένον ἐθεάσατο...»[273].

Σημαντικό βῆμα γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καί τῶν γραμμάτων στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ὑπῆρξε καί ἡ ἵδρυση ἀπό τόν Κύριλλο *τυπογραφείου*. Ὁ πρῶτος πού σκέφθηκε τήν ἵδρυση τυπογραφείου στά Ἱεροσόλυμα ἦταν ὁ πατριάρχης Δοσίθεος (1669-1707) γιά τήν ἔκδοση τῶν συγγραμμάτων του, ἀλλά ἡ ἔλλειψη μέσων δέν τοῦ ἔδωσε τή δυνατότητα νά πραγματοποιήσει τό σχέδιό του. Ἐνδιαφέρον γιά τήν ἵδρυση τυπογραφείου ἔδειξε καί ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος (1827-1845), ὡστόσο ὁ Κύριλλος ἦταν αὐτός πού τελικῶς τό ἵδρυσε[274]. Τό 1851 ὁ Κύριλλος ἔγραφε ἀπό τήν Κπολη στόν ἐπίτροπό του στά Ἱεροσόλυμα σχετικά μέ τό ζήτημα: «*Τό μέτρον ὅπερ ὑποβάλλει ἡμῖν ἡ ἱερότης τῆς περί συστάσεως ἀραβικῆς τυπογραφίας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει πρός ἔκδοσιν τῶν διά τά σχολεῖα τῶν ἡμετέρων ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἀναγκαίων βιβλίων καί ἀποσκοράκισιν τῶν ἤδη παρά τῆς Ἀγγλικῆς Ἑταιρείας, ἕνεκα ἐλλείψεως ἄλλων, ἀγοραζομένων ἀπό πολλοῦ διανοούμεθα καί μελετῶμεν ὡς ἔργον συντελέσον τά μάλιστα εἴς τε τήν οἰκοδομήν καί καταρτισμόν τῶν ἡμετέρων χριστιανῶν καί εἰς τήν εὔκλειαν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ*»[275]. Τό 1852 ζήτησε ἀπό τόν ἀντιπρόσωπό του ἐκεῖ ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο νά προμηθευθεῖ τά ἀνάλογα ὑλικά γιά τή σύσταση τυπογραφείου, καθώς καί τά ἀπαραίτητα ἑλληνικά καί ἀραβικά στοιχεῖα[276]. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος ἀγόρασε τό τυπογραφεῖο Λαζαρίδη, τό ὁποῖο, μέ τή συνδρομή τοῦ ἴδιου τοῦ τυπογράφου πού τό ἀνέλαβε[277], τοποθετήθηκε στή μονή τοῦ Ἁγ. Νικολάου στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ Ἰωάννης Λαζαρίδης ἦταν ἕνας ἐπιτυχημένος τυπογράφος τῆς Κπόλεως ἤδη ἀπό τό 1839 καί δέχθηκε νά ἀναλάβει τό ὑπό σύσταση τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[278]. Ὑπέγραψε συμφωνητικό στήν Κπολη μέ τόν ἐκπρόσωπο τοῦ πατριάρχη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο καί στή συνέχεια ἐγκαταστάθηκε στά Ἱεροσόλυμα

---

[273] *Πεντηκονταετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ (1855-1906)*, τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1913, σσ. 25-26.

[274] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 648.

[275] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σσ. 252.

[276] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σ. 10-12.

[277] «*Ἀπό τινων ἡμερῶν εὑρισκόμεθα εἰς συνδιαλέξεις μετά τοῦ τυπογράφου κυρίου Λαζαρίδου… Μετά συζήτησιν δέ πολλῶν προτάσεων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀπεφασίσθη τέλος κατ᾽ ἀμοιβαίαν εὐχαρίστησιν, ἵνα ὁ μέν Πανάγιος Τάφος ἀγοράση ὅλον τό ὑλικόν τοῦ τυπογραφείου τοῦ κυρίου Λαζαρίδου, συγκείμενον ἐξ ἑνός πιεστηρίου, διαφόρων ἑλληνικῶν στοιχείων καί ὀλίγων γαλλικῶν καί ἄλλων παντοίων τυπογραφικῶν ἐργαλείων καί μετάλλων... ὁ δέ κος Λαζαρίδης ἐγκατασταθῇ οἰκογενειακῶς εἰς τήν Ἁγίαν Πόλιν καί ἀναλάβῃ τά χρέη τῆς συστάσεως καί διευθύνσεως τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας, κατοικῶν εἰς ἕν ἐκ τῶν μοναστηριακῶν ὀσπητίων, ἔνθα ἄν ἐγκρίνῃ ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης μισθοδοτούμενος δέ ἀνά ἑξακόσια γρόσια καθ᾽ ἕκαστον μῆνα*» **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σ. 253.

[278] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σ. 253.

μαζί μέ τήν οἰκογένειά του, μέ μισθό 600 γρόσια τόν μήνα καί μέ παροχή δωρεάν στέγης[279].

Τά ἀναγκαῖα γιά τή λειτουργία τοῦ τυπογραφείου ἀπεστάλησαν στά Ἱεροσόλυμα ἀπό τήν Κπολη[280]. Ὁ Κύριλλος ὅρισε ἐφορία γιά τήν καλύτερη λειτουργία τοῦ τυπογραφείου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖτο ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο, τόν ἀρχιμανδρίτη Διονύσιο Κλεόπα καί τόν ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο. Ὡς διορθωτές διορίσθηκαν γιά τά *ἑλληνικά* ὁ Γεώργιος Κόμης, ἐνῶ γιά τά *ἀραβικά* κείμενα ὁ δάσκαλος Σπυρίδων Χούρη καί ὁ παπά-Ἠλίας. Ὅλοι οἱ διορθωτές ἐργάζονταν ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ ἀρχιγραμματέα ἀρχιμανδρίτη Νικηφόρου. Τό τυπογραφεῖο ξεκίνησε τίς ἐργασίες του τό 1853[281]. Τό πρῶτο ἑλληνικό βιβλίο πού τυπώθηκε ἦταν ἡ *Γραμματική* τοῦ Κούμα καί ἕνα σύντομο *Συντακτικό* τοῦ Διονυσίου Κλεόπα, ἐνῶ τό πρῶτο ἀραβικό βιβλίο ἦταν τό *Α΄ Κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου*, γιά τό ὁποῖο ὁ πατριάρχης ζήτησε ἀπό τόν Ἐπίτροπό του «*νά ἐνεργήσῃ τήν ἐκτύπωσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ διά τά ἀρχάρια παιδιά τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων καί βάλῃ ἀκολούθως καί Πράξεις εἰς τήν ἔκδοσιν τοῦ ἀραβικοῦ Ἀποστόλου εἰς 2000 σώματα καί εἶτα τοῦ ἀραβικοῦ Ὀκτωήχου εἰς 5000 σώματα, εἶτα τό Πεντηκοστάριον*»[282]. Τό 1855 ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἵδρυσε καί βιβλιοδετεῖο μέ ἐπικεφαλῆς τόν Δημήτριο Κωνσταντινίδη[283]. Ἀπό τό 1856 μέχρι καί τό 1863 τό τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου εἶχε τυπώσει 140.410 ἑλληνικά, 47.440 ἀραβικά καί 92.270 ἀντίτυπα μέ διάφορα θέματα. Τά 49.087 ἀντίτυπα διανεμήθηκαν δωρεάν, ἐνῶ τά 13.340 πωλήθηκαν[284].

---

[279] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 153α (ἐπιστολή τοῦ ἀρχιμ. Ἰακώβου πρός τόν πατρ. Ἱεροσολύμων Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Ὀκτ. 1852).

[280] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 153α (ἐπιστολή τοῦ ἀρχιμ. Ἰακώβου πρός τόν πατρ. Ἱεροσολύμων Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Ὀκτ. 1852).

[281] **Ἀλεξανδρίδου**, *Τό τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἤτοι σύντομος περιγραφή τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀπό τῆς ἱδρύσεώς μου μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων (1853-1911)*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1911, σσ. 12-13 καί 14.

[282] **Ἀλεξανδρίδου**, *Τό τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ*, σσ. 12-13 καί 14.

[283] **Ἀλεξανδρίδου**, *Τό τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ*, σσ. 18-19.

[284] **Ἀλεξανδρίδου**, *Τό τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ*, σ. 24. Ἔγραφε ὁ Διονύσιος Κλεόπας σχετικά μέ τήν ἵδρυση τοῦ τυπογραφείου: «*Ἡλίκη δέ καί ὅση ἔσται τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἡ ἀπό τοῦ τυπογραφείου ὠφέλεια, ἔδειξαν αὐτά τά πράγματα ἄχρι τοῦδε ῥεῖθρα γνώσεων πελαγίζουσιν ἤδη ἀνά πᾶσαν τήν Συρίαν καί Παλαιστίνην, καί ἀμφιλαφῶς καταρδεύουσι τῶν εὐσεβῶν τάς ψυχάς, αὐχμῷ καί δίψει συνεχομένας… Ἤδη ἐπληθύνθησαν εἰς χιλιάδας καί μυριάδας τά ἱερά καί ψυχοτρόφα ἐκεῖνα βιβλία, ἅπερ πρότερον ἤ οὐδόλως ὑπῆρχον, ἤ ὀλίγιστα μόλις καί ταῦτα μετά πολλῆς δαπάνης καί δυσχερείας ἐπρομηθεύοντο. Δύο μόλις ἔτη* (τό 1855) *μετά τήν ἐγκατάστασιν τοῦ τυπογραφείου παρῆλθον, καί ἤδη οὐ μόνον Ἀπόστολοι καί Ὀκτώηχοι καί Ψαλτήρια ἀνά πέντε καί δέκα χιλιάδας ἐπί πᾶν τό πρόσωπον τῆς ἁγίας γῆς ἐξεχύθησαν, ἀλλά καί ἱεραί κατηχήσεις καί ἱεραί ἱστορίαι, μεγάλαι τε καί μικραί, ἐν αὐτῇ τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ τοῖς Ὀρθοδόξοις Ἄραψι προσηνέχθησαν, καί πᾶσαν ἀκοήν καί διάνοιαν τῶν τῆς πίστεως διδαγμάτων ἐπλήρωσαν. Ἤδη ἀντλοῦσιν οἱ πιστοί ὕδωρ μετ᾽ εὐφροσύνης ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν, ἅς ὁ Πατριάρχης Κύριλλος διήνοιξε νῦν καί ἄφθονον ῥεῖν παρεσκεύασε, καί ἄνευ ἀργυρίου βαδίζειν τε καί πίνειν ἐκέλευσεν*», **Τιμαγένους**, *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, σσ. 37-38.

Ὁ πατριάρχης φρόντισε καί γιά τήν ἀνοικοδόμηση *νοσοκομείου*, τό ὁποῖο θά κάλυπτε τίς ἀνάγκες ὄχι μόνο τῶν μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀλλά καί τῶν κατοίκων τῆς Ἱερουσαλήμ (ὀρθοδόξων καί μή)[285]. Οἱ ἐργασίες γιά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ νοσοκομείου ξεκίνησαν τό 1870[286]. Ὁ πατριάρχης παρακολουθοῦσε ἀπό κοντά τίς ἐργασίες[287] καί μάλιστα ἐνημέρωνε ἀναλυτικά γι᾽ αὐτές τόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο. Στίς ἀρχές τοῦ 1871 τόν ἐνημέρωσε ὅτι οἱ ἐργασίες στό νοσοκομεῖο ὁλοκληρώνονταν καί ὅτι ἔμενε νά βαφοῦν μόνο οἱ πόρτες καί τά παράθυρα[288]. Ὅταν πλησίαζε ἡ ὥρα ὁλοκληρώσεως τῶν ἔργων, ὁ πατριάρχης ἄρχισε νά ἀναζητεῖ κατάλληλους ἀνθρώπους γιά νά στελεχώσουν τό νέο νοσοκομεῖο, καθώς θεωροῦσε ὅτι ἔπρεπε νά ἔχουν συνείδηση πώς τό ἔργο πού θά ἐπιτελοῦν θά εἶναι φιλανθρωπικό[289]. Ἐκτός ἀπό τήν ἀναζήτηση καταλλήλων προσώπων, ὁ πατριάρχης ἀντιμετώπιζε καί οἰκονομικό πρόβλημα γιά τήν ὁλοκλήρωση τῶν ἐργασιῶν. Ἔγραφε στόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο στήν Κπολη: «…*ἡμεῖς δέ ἐν τῇ ἐσχάτῃ διατελοῦμεν ἐνταῦθα ἀμηχανίᾳ διά τάς ἐργασίας πρό πάντων τοῦ Νοσοκομείου, καί Θεός γινώσκει, ὅτι ἄνω καί κάτω τρέχομεν καί παρακαλοῦμεν διά νά ἐξοικονομήσωμεν τόν ὀβολόν τῆς ἡμέρας*»[290]. Παρ᾽ ὅλες ὅμως τίς δυσκολίες, οἱ ἐργασίες γιά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ νοσοκομείου ὁλοκληρώθηκαν τό 1871 καί τά ἐγκαίνια τοῦ νοσοκομείου πραγματοποιήθηκαν στίς 14 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἀπό τόν Κύριλλο καί ὅλους τούς ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, ἐνῶ τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, τό ὁποῖο βρισκόταν ἐντός αὐτοῦ, ἐγκαινιάσθηκε στίς 18 Μαρτίου τοῦ 1871 ἀπό τόν ἴδιο τόν πατριάρχη[291].

Ὁ Κύριλλος φρόντιζε γιά τήν περίθαλψη τῶν ὀρθοδόξων πολύ πρίν ἀπό τήν ἀνέγερση τοῦ νοσοκομείου. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό 1862 ζήτησε ἀπό κάποιον Φιλοκτήτη, τόν ὁποῖο ἔστειλε στή Γαλλία, νά ἀγοράσει χειρουργικά ἐργαλεῖα γιά τά ἤδη ὑπάρχοντα ἰατρεῖα, ἀλλά καί γιά τούς γιατρούς πού θά τά ἔφεραν μαζί τους καί συμβουλεύει: «… *νά προμηθευθῇ διά χρῆσιν της μία θήκην (τῆς μέσης) ἐργαλείων,*

---

[285] **Μεταλληνοῦ-Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ**, *Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης*, σ. 213.

[286] Τά θεμέλια τοῦ κτηρίου εἶχαν τεθεῖ τό 1863, ἀλλά λόγω ἐλλείψεως χρημάτων ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ νοσοκομείου σταμάτησε καί τά ἔργα ξεκίνησαν ξανά τό 1870, **Μηλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 684-685.

[287] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 144β-145α (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰουλίου 1870).

[288] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 18 16β (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 22 Ἰαν. 1871).

[289] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 150β (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 18 Ἰουλίου 1870).

[290] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 151β (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 24 Ἰουλίου 1870).

[291] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, 26/11 Ἀπριλίου 1871, ἀριθμ. 868.

ἅτινα φέρει… ὁ ἰατρός πάντοτε ἐν ταῖς ἐπισκέψεσιν, ὁμοίως θήκας, ἅς ἐσχάτως ἀπέστειλεν αὐτόθεν ἡ ἴδια πρός τό Ἱερόν ἡμῶν Κοινόν»[292].

Ὁ Κύριλλος πρόσφερε οἰκονομική βοήθεια ὄχι μόνο γιά τήν ἀνέγερση καί συντήρηση σχολείων πού ἀνῆκαν στή δικαιοδοσία του, ἀλλά καί γιά τή συντήρηση καί ἀνέγερση ἐκπαιδευτηρίων καί ἐκτός αὐτῆς. Μέ τή συνδρομή του οἰκοδομήθηκε τό σχολεῖο στή Χώρα τῆς Σάμου, ἀπ' ὅπου καταγόταν. Ἡ οἰκοδόμηση ἄρχισε τό 1848 μέ δική του οἰκονομική βοήθεια. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἐργάσθηκαν προσωπικά καί ἔδωσαν καί χρηματικές προσφορές, βοηθώντας ἔτσι τόν ἀντιπρόσωπο τοῦ Κυρίλλου καί παιδικό του φίλο πρόκριτο Κωνσταντῖνο Δανιήλ γιά τήν ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου. Τό σχολεῖο ὀνομάσθηκε *Κυρίλλειο* πρός τιμήν τοῦ ἱδρυτή του. Ὁ πατριάρχης ἔγραψε στόν τοποτηρητή τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου Γ. Κονεμένο σχετικά μέ τή δωρεά πού πραγματοποίησε γιά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ σχολείου «*τόν φιλογενέστερον καί ἀξιώτερον ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Σάμου*». Ὁ Κονεμένος ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τό κτίσιμο τοῦ σχολείου. Ἡ ἐντοιχισμένη στό διδακτήριο πλάκα ἔγραφε: «*Τρεῖς ᾠκοδόμησάν με θεατά: Βουλή κλεινοῦ Στεφάνου ἡγεμόνος, δώρημα δέ Ἱεροσολύμων Πατριάρχου Κυρίλλου καί συνδρομαί Σαμίων πατρίδος· ἀνήγειρέ δέ με χείρ διοικοῦντος Σάμιον Γαβριήλ Κρεστίδου ἐν ἔτει 1848*»[293]. Στήν πλάκα πού τοποθετήθηκε μετά τήν ἀνέγερση τοῦ σχολείου ἀναγράφηκε: «*Τήν δέ πρώτην ἐν Σάμῳ σχολήν πρός ταῖς ἄλλαις ἀνήγειρ᾽ ἐν Σάμῳ Κονεμένου Σαμίων τοπάρχου ἡ σπουδή καί ὁ ζῆλος ποθοῦντος τήν ἀρχαίαν παιδείας καί δόξης ἀναστῆσαι καί πάλιν παλαίστραν, συνδρομῇ δέ αὐτοῦ τοῦ Κυρίλλου τῶν Ἁγίων Χωρῶν Πατριάρχου, πολιτῶν καί Σαμίων βουλή*»[294].

Τό 1861 ὁ Κύριλλος δώρησε στή *Φιλεκπαιδευτική Ἑταιρεία* ἐκκλησιαστικά βιβλία, ἕνα ἀρτοφόριο, καθώς καί ἕναν σταυρό, στόν ὁποῖο περιεχόταν τεμάχιο Τιμίου Ξύλου. Τά δῶρα τοῦ πατριάρχη τοποθετήθηκαν στό Ἀρσάκειο παρθεναγωγεῖο γιά νά χρησιμοποιοῦνται κατά τήν τέλεση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἱδρύματος, παρουσία τοῦ ἐπισκόπου Θηβῶν Δαβίδ. Ἡ Φιλεκπαιδευτική Ἑταιρεία, εὐχαριστῶντας τόν πατριάρχη γιά τήν προσφορά του, τοῦ ἀπέστειλε εὐχαριστήρια ἐπιστολή καί δύο διπλώματα. Στό πρῶτο δίπλωμα ἡ Ἑταιρεία τόν ἀνακήρυσσε εὐεργέτη, ἐνῶ στό δεύτερο τοῦ ἀπένειμε ἀργυρό μετάλλιο[295].

Ἡ ἀγάπη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου γιά τά γράμματα γίνεται φανερή καί ἀπό τή σχέση πού διατηροῦσε μέ πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ γνωριμία του μέ τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο. Ἡ ἀρχή αὐτῆς τῆς γνωριμίας πρέπει νά τοποθετηθεῖ πολύ πρίν ἀπό τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων. Στίς 9 Ἀπριλίου 1846 ὁ Κύριλλος εὐχαρίστησε τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο γιά τό συγχαρητήριο γράμμα πού τοῦ ἀπέστειλε μέ ἀφορμή τήν

---

[292] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 33β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1862).

[293] **Ἰωάννου μητρ. Σιδηροκάστρου**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου*, σ. 298.

[294] **Σκρέτα**, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου*, σσ. 230-231.

[295] Τό δωρητήριο γράμμα τοῦ Κυρίλλου βλ. στό περιοδικό *Πανδώρα*, τ. ΙΒ' (1861) 160.

ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο, καθώς καί γιά τήν ἀποστολή τῶν δύο τόμων τῆς «*Τετραβίβλου*» του[296]. Ὁ Οἰκονόμος, ἐκτός ἀπό τήν ἀποστολή ἔργων του πρός τόν πατριάρχη καί τήν ἀλληλογραφία πού διατηροῦσε μαζί του, τόν βοηθοῦσε στήν ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου στόν ἑλλαδικό χῶρο καθώς καί στή διεκδίκηση κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ἑλλάδα, πού εἶχαν καταπατηθεῖ. Συγκεκριμένα, ὁ Κύριλλος εὐχαρίστησε τόν Οἰκονόμο γιά τή βοήθειά του καί σημείωνε ἀπευθυνόμενος πρός αὐτόν: «…*Ὁμολογοῦμεν αὐτῇ μυρίας εὐγνωμοσύνας, δι᾽ ἥνπερ κατά Παῦλον ἐργάζεται σωτηρίαν ψυχῶν, καί δεύτερον δι᾽ οὕς κατέβαλε κόπους συνηγοροῦσα, καί συνεργοῦσα ὑπέρ ἀπελευθερώσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι κατακρατουμένων τοῦ Παναγίου Τάφου κτημάτων, οὗ ἕνεκα καί προαπεστείλαμεν διά Κωνσταντινουπόλεως ἐξαρχικῶς ὡς ἀπό μέρους τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν θρόνου τόν Ὁσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην κύρ Ἀθανάσιον, ἵνα παραλαβών μεταφέρῃ εἰς τήν ἰδιοκτησίαν τοῦ Π. Τάφου αὐτά ταῦτα, καί κατά τόν ἔνθεον αὐτοῦ ζῆλον πρός τήν Ἱεράν αὐτοῦ μετάνοιαν, καί δοξάζουσαν αὐτῷ περί τά τοιαῦτα πολυπείραν διευθετήσει πρός τό συμφερότερον. Ἐσμέν δέ βέβαιοι, ὅτι ἡ Σοφολογιότης της, ὡς μέλος προῦχον οὖσα τῆς Ἱερᾶς τῶν Ἁγιοταφιτῶν ἀδελφότητος θέλει καθοδηγεῖ καί προστατεύει τήν αὐτοῦ Ὁσιολογιότητα πρός πάντα τά τοῦ Π. Τάφου αὐτόθι ἐν Ἑλλάδι συμφέροντα*»[297].

Ὁ Κύριλλος ἐξέφραζε πολλές φορές στόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο τίς εὐχαριστίες του γιά τή βοήθεια πού τοῦ πρόσφερε στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων[298]. Ἦταν τέτοια ἡ ἐμπιστοσύνη πού τοῦ ἔτρεφε, ὥστε ὅταν χρειάσθηκε νά στείλει τόν ἔξαρχο Ἀθηνῶν ἀρχιμανδρίτη Ἀθανάσιο στό Ἰάσιο, μετά τόν θάνατο τοῦ ἐκεῖ ἐξάρχου ἀρχιμανδρίτη Μητροφάνους, ζήτησε ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Ἀθανάσιο «*παραδούς ὑπό τήν φύλαξιν τῆς Σοφολογιότητός της τά ἐν χερσίν αὐτοῦ ἔγγραφα τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑποθέσεων τοῦ Παναγίου Τάφου, δέν λείπομεν καί διά τῆς παρούσης ἀπονέμοντες τῇ περιποθήτῳ ἡμῖν Ἱερᾷ αὐτῆς κορυφῇ τάς ἐκ μέσης καρδίας πατρικάς εὐλογίας νά προτρέψωμεν αὐτήν πατρικῶς, ὅπως ἐγχειρίσασα τῷ Ἀρχιμανδρίτῃ κύρ Ἀθανασίῳ τήν περίκλειστον ἡμετέραν ἐπιστολήν ἤ, ἐάν ἀπῇ ἐξ Ἀθηνῶν, μετακαλέσασα αὐτόν τήν ταχίστην, καί προτρέψασα εἰς τό νά σπεύσῃ τήν πρός ἡμᾶς ἔλευσιν, ἀναδειχθῇ χάριν ἡμῶν καί τοῦ Παναγίου Τάφου τό βάρος τῆς παρ᾽ ἑαυτῇ φυλακῆς τῶν ἐγγράφων ὅσα ἐν καταλόγῳ θέλει τῇ παραδώκῃ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀθανάσιος…*»[299].

---

[296] **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, V-0617.

[297] **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, V-0648 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 23 Νοεμβρίου 1846). Βλ. ἐπίσης **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, VI-0763 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 3 Δεκ. 1850).

[298] **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, V-0684, ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 24 Σεπτεμβρίου 1848, **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, VI-0729, ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Φεβρ. 1850.

[299] **ΑΑ**, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*, VI-0755, ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 19 Αὐγούστου 1850. Ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο σώζεται καί στούς κώδικες ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐνδεικτικά βλ. **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 6, σσ. 75-76.

3. Οἱ Γενικοί Κανονισμοί καί τό ζήτημα τοῦ ἐσωτερικοῦ Κανονισμοῦ τοῦ πατριαρχείου.

Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* συμπεριλαμβάνονταν στίς μεταρρυθμίσεις πού ξεκίνησαν στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα στούς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μέ σκοπό τή διαμόρφωση μιᾶς κοινωνίας πολιτισμῶν, λαῶν καί θρησκειῶν μέ ἰσότητα, ἰσονομία καί ἰσοπολιτεία, ἀνεξάρτητα ἀπό τή θρησκεία, τή γλώσσα ἤ τή φυλή, στήν ὁποία ἀνῆκαν οἱ ὑπήκοοι της. Αὐτή ἡ κίνηση ξεκίνησε τό 1839 μέ τόν Γκιουλχανέ (*Gülhane*), ἡ ἐφαρμογή τοῦ ὁποίου προσέκρουε στίς διοικητικές δομές τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ φανατικοί ἰσλαμιστές δέν ἀποδέχονταν τήν ἰσονομία καί τήν ἰσοπολιτεία γιά τίς ἄλλες θρησκεῖες. Δέν τίς ἀποδέχονταν ὅμως οὔτε καί τά ἐθνικά κινήματα μέ τίς ἐθνικές ὁμάδες, πού διαμορφώνονταν στήν αὐτοκρατορία καί προχωροῦσαν στή δημιουργία τῶν ἐθνικῶν κρατῶν. Τά ἐθνικά κινήματα δέν ἐπιθυμοῦσαν τή βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῶν ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας, οὔτε τή συμμετοχή τους στίς διαδικασίες τῆς διοίκησης μέ ἰσονομία, πού ἴσως θά τούς ἀπομάκρυνε ἀπό τούς ἀλυτρωτικούς ὁραματισμούς τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων καί κέντρων[300].

Τό σημαντικότερο ἀπό τά διατάγματα τῆς περιόδου πού ἐξετάζουμε εἶναι τό Χάττι Χουμαγιούν (*Hatt-i-Hümayun*)[301], τό ὁποῖο ἐκδόθηκε τόν Φεβρουάριο τοῦ 1856 καί σημαδοτότησε τή δεύτερη καί σημαντικότερη περίοδο μεταρρυθμίσεων στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Τό διάταγμα αὐτό ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν παραχωρήσεων πού ὑποχρεώθηκε νά πραγματοποιήσει ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856), μέ σκοπό νά ἀποκλεισθεῖ ἡ ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στό ἐσωτερικό τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅμως ἡ ἧττα τῆς Ρωσίας στόν Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή στροφή τῆς πολιτικῆς της πρός τήν κατεύθυνση τοῦ πανσλαβισμοῦ, πρᾶγμα πού ἦταν περισσότερο ἐπιζήμιο γιά τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ἀφοῦ οἱ πανσλαβιστές ὑποστήριζαν τήν ἀνεξαρτητοποίηση τῆς Βουλγαρίας ἀπό τήν αὐτοκρατορία. Σημαντικός λόγος γιά τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου ἦταν καί ὁ ρόλος τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας καί ἰδιαίτερα τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως στήν Κπολη λόρδου Stratford Canning (de Redcliff). Σκοπός τῶν δύο αὐτῶν δυνάμεων ἦταν

---

[300] **Ἀνδ. Νανάκη, μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου**, «Γενικός Κανονισμός τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἱερῶν Ἐκκλησιῶν», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 17 (2007-2008) 203 καί **Κονόρτα**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σ. 149.

[301] Τό διάταγμα αὐτό καθιέρωνε τήν ἰσονομία, τήν ἰσοπολιτεία καί τήν ἀνεξιθρησκεία γιά ὅλους τούς ὑπηκόους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐγγυόταν τήν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας καί τῆς τιμῆς τῶν ὑπηκόων της. Ἐγκαθίδρυε νέους διοικητικούς θεσμούς στοχεύοντας στήν ὁμογενοποίηση τῶν πληθυσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας καί τήν ἀνάπτυξη μιᾶς ὀθωμανικῆς συνείδησης, ἡ ὁποία θά ἀποτελοῦσε τροχοπέδη στά ἐθνικιστικά κινήματα πού ἀναπτύσσονταν μέσα σέ αὐτή. **Δ. Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις καί Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ὁ πολιτικός ἀνταγωνισμός γιά τήν ἐφαρμογή τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν (1858-1878)*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 10. Ὁλόκληρο τό κείμενο τοῦ Χάττι-Χουμαγιοῦν βλ. στό **Ἰβ. Σοκολόφ**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν 19ο αἰώνα*, ἔκδ. Studio University Press, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 327-338.

μέ τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου νά ἀποκτήσει ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἕνα πλεονέκτημα στίς διαπραγματεύσεις τῶν Παρισίων καί νά ἀνακόψει τήν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στά ἐσωτερικά της[302]. Οἱ Ἄγγλοι ἐπιθυμοῦσαν τή μείωση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ρωσίας στά ἐσωτερικά τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ ἡ Ρωσία, ὡς προστάτιδα τῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν, μποροῦσε σέ περίπτωση διαπιστώσεως καταπιέσεων νά ἐπεμβαίνει στήν ὀθωμανική ἐξουσία ὑπέρ αὐτῶν. Ἀνεξαρτήτως ὅμως ἀπό τό ποῖος ἐπέβαλε τό Χάττι Χουμαγιούν καί τούς ἀπορρέοντες ἀπό αὐτό *Γενικούς Κανονισμούς* στήν ὀθωμανική κυβέρνηση, αὐτοί ἦσαν πλέον γεγονός[303]. Στήν ὀθωμανική κυβέρνηση ὑπῆρχαν ἀξιωματοῦχοι πού πίστευαν στήν ἀναγκαιότητα τῶν μεταρρυθμίσεων, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Ἀλή πασᾶ (Mehmet Emin Âli paşa) καί ὁ Φουάτ πασᾶ (Keçecizade Mehmet Fuad paşa), ἐρχόμενοι σέ ἀντίθεση μέ τούς φανατικούς μουσουλμάνους τῆς αὐτοκρατορίας[304]. Τό σχέδιο τῶν μεταρρυθμίσεων προχώρησε γιά ὅλες τίς θρησκευτικές κοινότητες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί οἱ ἀλλαγές περιελήφθησαν σέ αὐτό πού ὀνομάσθηκε *Ἐθνικοί* ἤ *Γενικοί Κανονισμοί*[305].

Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* συντάχθηκαν, ὅπως προαναφέραμε, μετά τήν ἔκδοση τοῦ διατάγματος τοῦ Χάττι Χουμαγιούν ὡς ἔκφραση τῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν μιλλέτ πού ὑπῆρχαν στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Στόχος ἦταν νά πραγματοποιηθοῦν μεταρρυθμίσεις καί στό ἐσωτερικό τῶν μή μουσουλμανικῶν κοινοτήτων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μεταξύ τῶν μεταρρυθμίσεων ἦταν ἡ θεσμική ἀνάμειξη τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου στή διοίκηση[306] τῶν μιλλιέτ. Ὅσον ἀφορᾶ στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, τό λαϊκό στοιχεῖο ἔπρεπε νά λάβει μέρος στή διαχείριση τῶν *ὑλικῶν* ὑποθέσεων τοῦ πατριαρχείου, τῶν ὑποθέσεων δηλαδή πού εἶχαν σχέση μέ τήν οἰκονομική καί διοικητική δραστηριότητά του. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση κατάφερε νά περιορίσει καί τό ὀλιγαρχικό σύστημα τοῦ Γεροντισμοῦ[307]. Μέ αὐτή τήν ἐνέργεια οἱ μεταρρυθμιστές τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας θεωροῦσαν ὅτι τό πατριαρχεῖο θά ἐπέκτεινε τά κοινωνικά ἐρείσματα τοῦ ὀθωμανισμοῦ

---

[302] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 9. Περί τῶν προηγουμένων διαταγμάτων πού σχετίζονται μέ τίς μεταρρυθμίσεις στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία βλ. στό ἴδιο σ. 9, ὑποσ. 1.

[303] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 9.

[304] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 10.

[305] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 72.

[306] **Κονόρτα**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σ. 149.

[307] Μέ τό χάττι-σερίφιο τοῦ 1757 εἰσήχθη ἀπό τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἕνα νέο σύστημα διορισμοῦ καί παύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη (ὁ ὁποῖος γινόταν μέχρι τότε μέ ἀπευθείας διορισμό ἀπό τόν Σουλτάνο), ἀλλά καί ἕνα νέο σύστημα διοικήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, αὐτό τοῦ Γεροντισμοῦ. Τήν πατριαρχική ἀπολυταρχία πού εἶχε ἐπιβάλει ἡ Ὑψηλή Πύλη διαδέχθηκε ἕνα ὀλιγαρχικό σύστημα διοικήσεως πού ὀνομάσθηκε Γεροντισμός. Οἱ πέντε Γέροντες μητροπολίτες (πλησιόχωροι τῆς Κπόλεως, δηλαδή οἱ μητροπολίτες Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας καί Χαλκηδόνος, ἀργότερα προστέθηκαν καί οἱ μητροπολίτες Ἐφέσου, Δέρκων καί Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας) ἀπετέλεσαν τό διοικητικό σύστημα τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως μέχρι τήν ἐφαρμογή τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν (1862), **Κονόρτα**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σ. 149.

στό ἐσωτερικό τοῦ μιλλιέτ, ἐνῶ ταυτόχρονα θά προωθοῦσε καί τό χωρισμό τοῦ κράτους ἀπό τίς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν καί τήν ἴδια στιγμή θά μείωνε καί τίς ἁρμοδιότητες καί τίς ἐξουσίες τοῦ ὀρθόδοξου ἀνώτατου κλήρου[308].

Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* προκάλεσαν ἀντιδράσεις στόν ἐκκλησιαστικό παράγοντα, γεγονός πού ἀνάγκασε τήν Ὑψηλή Πύλη νά ἀποστείλει ὁδηγίες, οἱ ὁποῖες καθόριζαν τό γενικό πλαίσιο τῶν μεταρρυθμίσεων χαράσσοντας κατευθυντήριες γραμμές. Στή συνέχεια, μέ βάση τίς παραπάνω ὁδηγίες καί ἐν μέσω ἀντεγκλήσεων, συνῆλθαν σέ κάθε θρησκευτική κοινότητα μικτές (ἀποτελούμενες ἀπό κληρικούς καί λαϊκούς) συνελεύσεις, οἱ ὁποῖες κατάρτισαν σχέδια ὀργανισμῶν ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τά ὁποῖα, ἀφοῦ ἐγκρίθηκαν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ἔγιναν νόμοι τοῦ κράτους[309]. Ἡ συμμετοχή λαϊκῶν στίς *ὑλικές* ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου ἀποτελοῦσε ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά τῆς Ἐκκλησίας, ἐπέμβαση ξένη πρός τούς κανόνες πού ὁρίζουν τόν τρόπο διοικήσεώς της. Βεβαίως, ἡ συμμετοχή λαϊκῶν σέ ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις, ὅσον ἀφορᾶ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, δέν εἰσήχθη γιά πρώτη φορά τήν ἐποχή τῶν *Ἐθνικῶν Κανονισμῶν* (1862). Ἤδη ἀπό τό 1757 ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ὅρισε τήν παρουσία λαϊκῶν στήν ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, θεσμοθέτησε μάλιστα τόν ρόλο τῶν λαϊκῶν ἐμμένοντας ὅμως στή θέση της ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ πατριάρχη πηγάζει ἀπό αὐτήν καί μόνο. Ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν στήν ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη καθιερώθηκε de facto στούς χρόνους ἀμέσως μετά τήν Ἅλωση (1453), ἁπλῶς μέχρι τό 1757 δέν ἦταν θεσμοθετημένος[310].

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ νέου τρόπου διοικήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου διά τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* ἔγινε ἀρχικῶς μέ τήν ἵδρυση τοῦ *Ἐθνικοῦ Προσωρινοῦ Συμβουλίου*, τό ὁποῖο ἀποτελεῖτο ἀπό ἑπτά Ἀρχιερεῖς πού εἶχαν ἐκλεγεῖ ἀπό τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου, ἀπό δέκα λαϊκούς ἀντιπροσώπους ἀπό τήν Κπολη καί ἀπό ἕνδεκα λαϊκούς ἀντιπροσώπους ἀπό τίς ἐπαρχίες στίς ὁποῖες κατοικοῦσαν ὀρθόδοξοι χριστιανοί[311]. Τό διοικητικό σύστημα τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, πού εἰσήχθη στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἦταν ἕνα σύστημα ἐντελῶς διαφορετικό ἀπό τό παραδοσιακό

---

[308] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 11.

[309] **Κονόρτα,** *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σ. 149.

[310] **Κονόρτα,** *Ὀθωμανικές θεωρήσεις*, σ. 136.

[311] *Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἐθνικῶν πραγμάτων ὑπό τόν Οἰκουμενικόν θρόνον διατελούντων, ὑπηκόων τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1862, σσ. ιγ' καί ιη'. Τά μέλη τοῦ Ἐθνικοῦ Προσωρινοῦ Συμβουλίου ἦσαν οἱ μητροπολῖτες Θεσσαλονίκης Νεόφυτος, Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος, Ἀμασείας Σωφρόνιος, Διδυμοτείχου Μελέτιος (πρόεδρος), Ἄρτης Σωφρόνιος, Μελενίκου Διονύσιος, Δημητριάδος Δωρόθεος, λαϊκά μέλη Πρίγκιπας Στέφανος Βογορίδης, Μ. Λογοθέτης Ν. Ἀριστάρχης, Ἰωάννης Ψυχάρης, Στέφανος Καραθεοδωρῆς, Κωνσταντῖνος Ἀδοσίδης, Θεοδόσιος Φωτίου, Βασίλειος Κρικκότσος, Τζᾶνος Κωνσταντινίδης, Εὐθύμιος Κυριακοῦ, Χρηστάκης Ζωγράφος. Ἀντιπρόσωποι τῶν νομῶν ἦσαν Ἀδριανουπόλεως Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς, Γάβρεν Βούσκοβιτζ, Βασίλειος Κρικκότσος, Ἰωάννης Μιχαήλογλου, Κωνσταντῖνος Ἀστεριάδης, Παναγιώτης Χ. Ἀποστόλου, Κυριακός Νιτζιώτα, Εὐστράτιος Ἀγιακλόγλου, Ἰωάννης Γιαγτζό-

σύστημα διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου, ἀλλά καί τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν γένει. Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* ἐπιβλήθηκαν ἀπό ἕναν ἀλλόδοξο μή ἐκκλησιαστικό φορέα, τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, καί εἰσήγαγαν στή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως τόν διαχωρισμό τῶν ὑποθέσεών του σέ «*πνευματικές*» καί «*ὑλικές*», διαχωρισμό ἐντελῶς ξένο στό συνοδικό σύστημα, διά τοῦ ὁποίου διοικοῦνται ὅλες οἱ τοπικές Ἐκκλησίες. Σύμφωνα μέ τούς *Κανονισμούς*, τίς «*πνευματικές*» ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου θά διαχειριζόταν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης καί ἡ περί αὐτόν Σύνοδος, ἐνῶ τίς «*ὑλικές*» τό Μικτό συμβούλιο πού θά δημιουργεῖτο μετά τό πέρας τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Προσωρινοῦ Συμβουλίου καί θά ἀποτελεῖτο ἀπό τέσσερεις συνοδικούς ἀρχιερεῖς καί ἀπό λαϊκούς, οἱ ὁποῖοι θά ἐκλέγονταν ἀπό τίς ἐνορίες τῆς Κπόλεως καί τίς ὑπόλοιπες ἐπαρχίες[312]. Οἱ «*πνευματικές*» ὑποθέσεις μέ τίς ὁποῖες εἶχε τό δικαίωμα νά ἀσχολεῖται ὁ πατριάρχης καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου σχετίζονταν μέ τήν ἐκλογή ἀρχιερέων, τή χειροτονία κληρικῶν, τήν κατήχηση τῶν ὀρθοδόξων, τήν ὑπεράσπιση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ἀπό τίς ξένες προπαγάνδες, τήν ἐκδίκαση τῶν ὑποθέσεων πού σχετίζονταν μέ τά κανονικά παραπτώματα τῶν κληρικῶν ὅλων τῶν βαθμῶν κ.ἄ. Τό *Μικτό Συμβούλιο* ἀπό τήν πλευρά του «*θέλει ἐπιτηρεῖ καί ἐποπτεύει εἰς τήν καλήν διεξαγωγήν τῶν ἐθνικῶν σχολείων καί νοσοκομείων, κοινωφελῶν ἐθνικῶν καταστημάτων, ὡς καί εἰς τά ἔσοδα καί ἔξοδα αὐτῶν τε καί τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησιῶν· θέλει ἐξετάζει τάς περί προσόδων τῶν τῷ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ προσηρτημένων Μοναστηρίων, ὡς καί τάς περί διαθηκῶν, ἀφιερωτικῶν ἐγγράφων (βακφιγέ), τραχώματος καί προικός συμβαινούσας διαφοράς, καί θέλει θεωρεῖ ὅσας ὑποθέσεις μή πνευματικάς παραπέμπει ἡ Ὑψ. Πύλη εἰς τά Πατριαρχεῖα*»[313].

Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί*, ὅπως φαίνεται ἀπό τά παραπάνω ἀπόσπασμα, οὐσιαστικά διαιροῦσαν τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας σέ *ὑλικό* καί *πνευματικό*. Ὅμως ὁ συγκεκριμένος διαχωρισμός, ὅπως προαναφέραμε, ἦταν ἀδιανόητος μέ βάση τήν ὀρθόδοξη παράδοση, καθώς οἱ λαϊκοί δέν ἔχουν τό δικαίωμα ἐπεμβάσεως οὔτε στά διοικητικά, οὔτε στά οἰκονομικά τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῶν ἐνοριῶν καί τῶν μοναστηριῶν. Τά ἐθνικά σχολεῖα, τά νοσοκομεῖα καί τά κοινωφελῆ ἱδρύματα τῆς Κπόλεως εἶχαν κατά βάση ἱδρυθεῖ ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ φιλανθρωπικοῦ της ἔργου, οἱ ἐνορίες ἐλέγχονταν πάντοτε ἀπό τόν ἐπιχώριο ἐπίσκοπο[314], οἱ δέ μονές ἀποτελοῦσαν μοναστικές ἀδελφότητες, οἱ ὁποῖες διοικοῦνταν ἀπό τόν ἡγούμενο καί τά

γλου, Δημητρίκλας Μίτζορα, Γεωργάκης. Γραμματέας τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ὁρίσθηκε ὁ Ἀρχιγραμματέας Μιχαήλ Ἀφθονίδης, *Γενικοί Κανονισμοί*, σσ. ιζ'-ιη'.

[312] *Πρακτικά τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως περί τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1862*, σσ. 22-23.

[313] *Πρακτικά τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως*, σσ. 26-27.

[314] Σύμφωνα μέ τούς *Γενικούς Κανονισμούς*, «*πᾶν ἔγγραφον, ἐκδιδόμενον ὑπό ἀρχιερέων περί προσόδων καί ἐξόδων τοῦ ἐθνικοῦ σχολείου καί νοσοκομείου, καί τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησιῶν καί μοναστηρίων, ὡς καί περί διαθηκῶν, ἀφιερωτικῶν ἐγγράφων (βακφιγέδων), περί χρημάτων τραχώματος καί*

μέλη τῆς ἀδελφότητας ὑπό τήν πνευματική ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη (πατριαρχικά Σταυροπήγια) ἤ τοῦ ἐπιχωρίου ἐπισκόπου[315]. Ἡ ἐπέμβαση λαϊκῶν στή διοίκησή τους, καθώς καί ὁ ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν τους, ἀπό ἐξωμοναστηριακούς παράγοντες ἀποτελοῦσε ἐκτροπή. Ἀκόμη καί ἡ ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη σέ περίπτωση χηρείας τοῦ θρόνου δέν πραγματοποιεῖτο μόνο ἀπό τή σύνοδο τοῦ θρόνου, ὅπως ἐπιβάλλει ἡ τάξη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά ἀπό μιά ἐκλογική συνέλευση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖτο ἀπό τά μέλη τῆς συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀπό τούς παρεπιδημούντες στήν Κπολη ἀρχιερεῖς, τά μέλη τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τούς προκρίτους τοῦ Γένους πού ἦσαν ἀξιωματοῦχοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τούς ἀντιπροσώπους τῶν ἐνοριῶν τῆς Κπόλεως, τούς ἀρχηγούς τῶν συντεχνιῶν καί ἀπό τούς ἐκπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖες ὑπάγονταν στή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως[316].

Κατά τή γνώμη μας, σκοπός τῆς εἰσαγωγῆς, ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου στό διοικητικό σύστημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κπόλεως, ἦταν ἡ ἀποδυνάμωση τῆς ἑνότητας τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου καί τῶν Ἑλλήνων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ νέος τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν θεμάτων πού ἀφοροῦσαν στόν ὀρθόδοξο πληθυσμό τῆς αὐτοκρατορίας μποροῦσε νά δημιουργήσει, ὅπως καί δημιούργησε, εὐκολότερα συγκρούσεις μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου κληρικῶν καί λαϊκῶν, ἀλλά καί μεταξύ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τῆς συνόδου, καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Τέτοιου εἴδους συγκρούσεις καί διαφορές γιά εὐνόητους λόγους ἐξυπηρετοῦσαν τήν ὀθωμανική κυβέρνηση. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ συγκρούσεις πού δημιουργήθηκαν μεταξύ Ἑλλήνων κληρικῶν καί λαϊκῶν τήν περίοδο τῶν συζητήσεων γιά τή σύνταξη τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, μετά ἀπό τήν ἐντολή πού ἔδωσε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση[317]. Σημειώνει ὁ Μ. Γεδεών: «*Ἀφέθημεν κατόπιν ἐλεύθεροι δῆθεν νά συντάξωμεν τά ἐθνικά ἡμῶν πράγματα κατά τρόπον ὠφέλιμον ἡμῖν καί συντελοῦντα πρός σωτηρίαν κεκτημένων δικαίων· ἀλλ᾽ ἀφεθέντες ἐλεύθεροι, δοῦλοι διατελοῦμεν τῶν παθῶν ἡμῶν· προστριβῶν δέ καί ἀντεγκλήσεων ἦσαν ἀποτελέσματα αἱ πολλαί συζητήσεις καί πράξεις αἱ ὑπονομεύουσαι δίκαια καί προνόμια καί τοῦ λαοῦ, τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν δηλαδή ὑπό τόν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, καί ἐν τῇ τότε συνελεύσει πεπραγμένων, ὡς ἐπίσης ἐν βραχύτητι λόγου μιμνησκόμενοι καί τῶν πέντε μητροπολιτῶν ἐκείνων, οἵ προεῖδον τήν ἐν τῇ συντάξει τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν κυοφορουμένην προσβολήν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν δικαίων*

προικός, θέλει θεωρεῖται ἐπίσημον ὑπό τοῦ εἰρημένου Συμβουλίου». Μέ βάση αὐτό τό ἄρθρο ὁ ἐπίσκοπος ἐλεγχόταν ἀπολύτως ἀπό λαϊκούς γιά τόν ἔλεγχο πού κανονικῶς ἀσκοῦσε στίς ἐνορίες καί τά μοναστήρια τῆς δικαιοδοσίας του! *Πρακτικά τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως*, σ. 30.

[315] Κανόνες λη᾽ καί μα᾽ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

[316] **Δ. Κυριακοῦ**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπό τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, ἐκ διαφόρων πηγῶν ἐρανισθεῖσα*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀν. Κωνσταντιντίδου, τόμ. Γ᾽, ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 33.

[317] **Σοκολόφ**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 747.

καί προνομίων»[318]. Κατά τόν Μ. Γεδεών, οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* ἀποτέλεσαν τό μέσο, διά τοῦ ὁποίου ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση περιόρισε σέ μεγάλο βαθμό τά προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλά ἔθεσε καί σέ κίνδυνο τήν ἴδια τήν ὑπόσταση τῆς Ἐκκλησίας Κπόλεως[319].

Τό 1858, ὅταν δηλαδή ξεκίνησαν οἱ συζητήσεις στούς κόλπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τή σύνταξη τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, ὁ Κύριλλος βρισκόταν στήν Κπολη προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τό *μοναστηριακό ζήτημα*[320]. Ὅπως ἦταν λοιπόν φυσικό, συμμετεῖχε καί ἐκεῖνος στίς συζητήσεις γιά τό συγκεκριμένο ζήτημα, ἀφοῦ οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* δέν θά ἴσχυαν μόνο γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἀλλά θά ἔπρεπε νά ἐφαρμοσθοῦν καί στά ὑπόλοιπα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καθώς καί τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Καλλινίκου (1858-1861), σύμφωνα μέ τόν Δ. Σταματόπουλο, δέν ἦταν ἀρεστή στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Ζ' (1855-1860), ὁ ὁποῖος φοβόταν ὅτι στίς συζητήσεις οἱ δύο πατριάρχες θά ὑποστήριζαν τόν θεσμό τοῦ *Γεροντισμοῦ*, τόν ὁποῖο ὁ ἴδιος στό πλαίσιο τῶν ἀλλαγῶν ἤθελε νά καταργήσει, θεωρώντας ὅτι μ' αὐτόν ἀπειλεῖτο ἡ θέση του. Ὡστόσο, ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συμφώνησε μέ τίς ἀλλαγές πού προωθοῦσε ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης σέ ἀντίθεση μέ τόν Κύριλλο[321].

Ἤδη κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Ζ' (1855-1860) εἶχε προταθεῖ ἀπό τόν ἴδιο στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων (ἀλλά καί στούς πατριάρχες Ἀντιοχείας Ἱερόθεο καί Ἀλεξανδρείας Καλλίνικο, καί στόν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο καί Σινᾶ Κωνστάντιο, καθώς καί στούς ἐκπροσώπους τοῦ Ἁγίου Ὄρους) νά ἀποστείλουν ἀντιπροσώπους (ἕναν κληρικό καί ἕνα λαϊκό), προκειμένου νά συμμετάσχουν στίς συζητήσεις γιά τή σύνταξη τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*. Ὅμως ὁ Κύριλλος καί οἱ ὑπόλοιποι προκαθήμενοι καί ἐκπρόσωποι τῶν μονῶν ἀρνήθηκαν τή συμμετοχή ἐκπροσώπων τους στίς συζητήσεις[322]. Τό 1859 τό ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν ἐθνοσυνέλευση γιά τή σύνταξη τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* ἦλθε καί πάλι στό προσκήνιο ἐξαιτίας τῆς συγκρούσεως τῶν *Γερόντων* τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν λαϊκῶν μελῶν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Στίς 2 Φεβρουαρίου 1859 ἡ ἐπιτροπή λαϊκῶν μελῶν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως

---

[318] **Μ. Γεδεών**, *Αἱ φάσεις τοῦ παρ᾽ ἡμῖν ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος*, Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1910, σ. 64.

[319] **Γεδεών**, *Αἱ φάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος*, σ. 75.

[320] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 74.

[321] **Σταματοπούλου**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις*, σ. 75.

[322] Τή στάση τῶν παραπάνω προκαθημένων καί ἡγουμένων τῶν μονῶν ἀποδοκίμασε ὁ μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος, διότι θεωροῦσε ὅτι τό ἔργο τῆς ἐθνοσυνελεύσεως γιά τή σύνταξη τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* ἀφοροῦσε ὅλους τούς ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολῆς καί θά ἦταν ὠφέλιμο γιά τή σύνταξή τους νά ἀκουσθοῦν οἱ ἀπόψεις, οἱ ἐκτιμήσεις καί οἱ προτάσεις ὅλων τῶν κατά τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Βλ. **Σοκολόφ**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 742.

ζήτησε ἀπό τόν Φουάτ πασᾶ, ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, νά συμμετάσχουν στίς συνεδριάσεις του τόσο ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὅσο καί ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Μ' αὐτόν τόν τρόπο τά μέλη τοῦ Συμβουλίου σχεδίαζαν νά δημιουργήσουν μιά «ἀντιπολίτευση» στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Ζ', ἀλλά καί στούς μητροπολίτες πού ὑποστήριζαν τό διοικητικό σύστημα τοῦ *Γεροντισμοῦ*. Βεβαίως, τόσο ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος, ὅσο καί ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ἀρνήθηκαν νά λάβουν μέρος στίς ἐργασίες, προβάλλοντας τό ἐπιχείρημα ὅτι οἱ Ἐκκλησίες τους ἦσαν αὐτοκέφαλες καί τό Συμβούλιο συζητοῦσε θέματα πού ἀφοροῦσαν μόνο στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

Οἱ δύο πατριάρχες στάθηκαν ἀνυποχώρητοι σ' αὐτή τους τήν ἀπόφαση καί δέν παρέστησαν στίς ἐργασίες τοῦ Συμβουλίου, παρά τίς νέες ἐκκλήσεις τοῦ Φουάτ πασᾶ καί τοῦ Συμβουλίου. Αὐτό πού στό τέλος ἀπέμεινε, ἦταν νά καταχωρηθεῖ στά πρακτικά τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου ἡ διαμαρτυρία τους γι᾽ αὐτή τήν ἄρνηση τῶν δύο πατριαρχῶν. Ὅμως, ἡ ἀρνητική στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπέναντι στίς ἐργασίες τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου φαίνεται ὅτι ἐξηγεῖται μέ βάση μιά πληροφορία πού διασώζει ὁ Ἰβάν Σοκολόφ. Σύμφωνα μ' αὐτή, τά μέλη τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου εἶχαν σκοπό νά πάρουν τά χρηματικά κεφάλαια τοῦ Παναγίου Τάφου, προκειμένου μ' αὐτά νά καλύψουν μέρος τοῦ χρέους τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί νά ἱδρύσουν σχολεῖα καί φιλανθρωπικά ἱδρύματα. Ἦταν λοιπόν φυσικό ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος πιθανόν νά γνώριζε τίς κινήσεις τοῦ Συμβουλίου, νά ἀρνηθεῖ νά συμμετάσχει στίς ἐργασίες του, ἀφοῦ σκόπευε νά ἀντλήσει χρήματα ἀπό τά ἔσοδα τοῦ Παναγίου Τάφου. Στίς 27 Μαρτίου 1859 ἡ *Ἐθνοσυνέλευση* δημιούργησε μιά νέα ἀντιπροσωπεία μέ σκοπό νά προσκαλέσει καί πάλι τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἀλλά καί τόν πατριάρχη Ἱερόθεο στίς ἐργασίες της. Ὡστόσο καί πάλι οἱ δύο πατριάρχες ἀρνήθηκαν νά συμμετάσχουν[323]. Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας συμφωνοῦσε μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὄχι μόνο γιατί καί αὐτός ἴσως φοβόταν ὅτι οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* θά δημιουργοῦσαν πολλά προβλήματα καί στό δικό του πατριαρχεῖο, ἀλλά καί γιατί ὡς Ἁγιοταφίτης ἦταν φυσικό ὅτι ποτέ δεν θά συμφωνοῦσε στήν ἁρπαγή τῶν ἐσόδων τοῦ Παναγίου Τάφου ἀπό τήν Ἐθνοσυνέλευση γιά τήν κάλυψη τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἦταν ἀντίθετος στήν ἐφαρμογή τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* καί οἱ ἐνστάσεις του ἔναντι τοῦ διατάγματος πού εἰσήγαγε τούς *Γενικούς Κανονισμούς* ἦσαν, κατά τή γνώμη μας, ἀπολύτως δικαιολογημένες. Ἐκτός ἀπό τούς λόγους πού προαναφέραμε σχετικά μέ τά προβλήματα πού μποροῦσαν νά δημιουργήσουν οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἐξίσου σημαντικά καί πάρα πολύ σοβαρά θά ἦσαν καί τά προβλήματα πού θά δημιουργοῦσαν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* μέ τό πνεῦμα τοῦ διαχωρισμού μεταξύ τῶν «*ὑλικῶν*» καί τῶν «*πνευματικῶν*» ὑποθέσεων ἑνός πατριαρχείου, δέν μποροῦσαν νά

[323] **Σοκολόφ**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 748.

ἐφαρμοσθοῦν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Καί αὐτό διότι τό πατριαρχεῖο, ἐκτός ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία, εἶναι ταυτοχρόνως καί μοναστική ἀδελφότητα. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων εἶναι καί ὁ ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Οἱ ὑποθέσεις ἑνός μοναστηρίου, ἄρα καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, δέν μποροῦν νά χωρισθοῦν σέ «*πνευματικές*» καί «*ὑλικές*», καθώς ὅλες ἀπορρέουν ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ἀσκούμενη Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἔχει μόνο πνευματικούς λόγους γιά τήν ὕπαρξή της. Ἡ προστασία, ἡ φύλαξη καί ἡ ἰδιοκτησία ἐκ μέρους της τῶν Παναγίων προσκυνημάτων ἐντάσσεται μέσα στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς πνευματικῆς προσπάθειας τῶν μοναχῶν γιά τήν ψυχική τους σωτηρία, ἀλλά καί τῆς κατά Χριστόν πνευματικῆς προόδου, τόσο τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων, ὅσο καί τῶν προσκυνητῶν πού φθάνουν στούς Ἁγίους Τόπους. Μέ βάση τά παραπάνω ἡ συμμετοχή λαϊκῶν στή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀκόμη καί γιά ὑποθέσεις πού φαίνονται «*ὑλικές*» δέν εἶναι δυνατή, πολύ περισσότερο, διότι, ὅπως ἀναφέραμε, τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καί μοναστική ἀδελφότητα στή διοίκηση τῆς ὁποίας ἡ συμμετοχή λαϊκῶν ἀπαγορεύεται[324].

Δικαιολογημένα λοιπόν ὁ Κύριλλος ἀντιδροῦσε στήν ἐφαρμογή τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* στό πατριαρχεῖο του. Γνώριζε ἐπίσης πολύ καλά καί τά προβλήματα πού θά δημιουργοῦσαν τά λαϊκά μέλη πού θά συμμετεῖχαν σέ ἕνα Μικτό Συμβούλιο, παρόμοιο μέ αὐτό πού δημιουργήθηκε στό πατριαρχεῖο Κπόλεως. Οἱ ἀραβόφωνοι ὀρθόδοξοι χριστιανοί τῆς Παλαιστίνης ἦσαν πάντοτε στό ἐπίκεντρο τῶν ξένων προπαγανδῶν, ἀλλά καί στό κέντρο τῶν ρωσικῶν ἐπιδιώξεων στήν περιοχή καί χρησιμοποιοῦνταν ἀπό αὐτούς τούς δύο παράγοντες ὡς μοχλός πιέσεως ἤ ἀφορμή δημιουργίας προβλημάτων γιά τήν ἀποδυνάμωση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Σέ περίπτωση πού μέλη τῆς ὀρθόδοξης κοινότητας τῆς Παλαιστίνης γίνονταν μέλη ἑνός Μικτοῦ Συμβουλίου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, θά δέχονταν σίγουρα πιέσεις γιά νά προωθήσουν τά συμφέροντα ἄλλων ἤ νά προξενήσουν διάσπαση στούς κόλπους τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας. Καί δέν ἦταν καθόλου βέβαιο, ὅπως φάνηκε καί θά δοῦμε παρακάτω στήν περίπτωση τῆς ἐκπτώσεως ἀπό τόν θρόνο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ὅτι ὅλοι θά μποροῦσαν νά ἀντισταθοῦν σέ τέτοιου εἴδους πιέσεις καί ἐπιρροές[325]. Ὄντως, ἡ δημιουργία τέτοιων προβλημάτων θά ἦταν καταστροφική γιά τό

---

[324] Ἀναφέρει σχετικά μέ αὐτό τό ζήτημα ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος: «*Ἡ περιουσία τοῦ Ἁγίου Τάφου, ὡς μοναστηριακή περιουσία, ἀπαρτισθεῖσα ἐκ τῶν εὐσεβῶν δωρεῶν τοῦ γένους ἡμῶν ἤ ἐκ τῶν κόπων ἁγιοταφιτῶν, δέν εἶνε κοινοτική περιουσία, δυναμένη νά ὑπαχθῇ ὑπό ἔλεγχον λαϊκῶν...*». «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 392.

[325] Γράφει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος γιά τή στάση τοῦ ὀρθοδόξου ποιμνίου στό ζήτημα τῆς ἐκπτώσεως τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου: «*Ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ, ζῶν ἔτι τότε, ἠδύνατο νά θαυμάσῃ πόσον ταχέως ἐκαρποφόρησαν αἱ παρά τῷ ἀκάκῳ καί ἀπροστατεύτῳ τέως λαῷ εἰσηγήσεις. Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης εἶδεν ἀπειλητικῶς ἐξεγειρόμενον τόν λαόν, περί οὗ ἀποστολικῶς πάντοτε ἐμερίμνησε καί ναούς ἱδρύουσα καί σχολεῖα, ἀνά τάς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης, καί φιλανθρωπικά καθιδρύματα, συντηροῦσα αὐτή δι᾽ ἰδίων ἀναλωμάτων ἱερεῖς, διδασκάλους, ἰατρούς, ἵνα συγκρατήσῃ τήν ὑπό μυρίων προπαγανδῶν καταπολεμουμένην ὀρθοδοξίαν*». *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 839. Δυστυχῶς ὁ πατριάρχης

πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, καθώς δέν θά εἶχε ὡς συνέπεια μόνο τή διάλυση τῆς ἑνότητάς του, ἀλλά θά ἐνίσχυε καί τήν ἀνάπτυξη τῶν *ἐθνικιστικῶν* καί *ἐθνοφυλετικῶν* συναισθημάτων τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων, τά ὁποῖα προωθοῦσε γιά τούς δικούς της λόγους ἡ ρωσική πλευρά ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ, ὑποστηρίζοντας δῆθεν ὅτι οἱ ἀραβόφωνοι ὀρθόδοξοι τῆς Παλαιστίνης δέν ἦσαν στήν πλειοψηφία τους ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλά Ἄραβες καί ἑπομένως τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἔπρεπε νά γίνει ἀραβικό[326].

Ὁ Κύριλλος φοβόταν ἐπίσης, ὅτι διά τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* θά περιοριζόταν καί ἡ ἀνεξαρτησία καί τό αὐτοκέφαλο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, καθώς σ' αὐτούς γινόταν εἰδική μνεία γιά τόν Πανάγιο Τάφο. Πιό συγκεκριμένα, στούς *Γενικούς Κανονισμούς* ὑπῆρχε εἰδικό ἄρθρο, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο τό Μικτό Συμβούλιο, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Γένους, θά ἔπρεπε νά ἐπιβλέπει, ἐάν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἐκπληρώνει μέ ζῆλο τά καθήκοντά του ἀπέναντι στά πανάγια Προσκυνήματα καί τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἔχοντας τό δικαίωμα νά ζητεῖ τόν λόγο ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων γιά τήν οἰκονομική διαχείριση τοῦ πατριαρχείου του[327]. Αὐτό ὅμως τό ἄρθρο σήμαινε οὐσιαστικά κατάργηση τοῦ αὐτοκεφάλου καί τοῦ αὐτοδιοικήτου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, καθώς ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὑποχρεωνόταν νά ἐλέγχεται ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο, ὅσον ἀφορᾶ στόν τρόπο τῆς διοικήσεώς του, σάν νά ἐπρόκειτο γιά ἕναν ἁπλό μητροπολίτη τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου.

Ἄλλοι λόγοι γιά τούς ὁποίους ὁ Κύριλλος ἀντιτασσόταν στήν ἐφαρμογή τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων πρέπει νά ἦσαν καί οἰκονομικοί. Ὅπως φαίνεται ἀπό πιττάκιο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, τό Ἐθνικό Μικτό Συμβούλιο ζητοῦσε «*τήν ἀποστολή ὀκτώ χιλιάδων καισαροβασιλικῶν φλωρίων εἰς συνδρομήν ἐτήσιον ἀπό μέρους τοῦ Π. Τάφου*»[328]. Ὅπως γίνεται κατανοητό, τό χρηματικό αὐτό ποσό ἦταν σημαντικό,

---

Κύριλλος, ἐνῶ ὀρθά ἦταν ἀντίθετος στούς Γενικούς Κανονισμούς, φοβούμενος τήν ἐκμετάλλευση τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων ἀπό τίς διάφορες προπαγάνδες καί τή χρησιμοποίησή τους ὡς ὄργανα γιά τήν ἀποδυνάμωση τοῦ πατριαρχείου μετά τήν ἔκπτωσή του, ὅμως ἡ στάση του αὐτή ἔγινε αἰτία νά προκληθεῖ αὐτό πού φοβόταν: ἡ ὑποκίνηση δηλαδή τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων ἀπό τή ρωσική προπαγάνδα κατά τοῦ πατριαρχείου, προκειμένου αὐτή νά προωθήσει τά ρωσικά συμφέροντα ἀποδυναμώνοντας ἤ θέτοντας ὑπό τόν ἔλεγχό της τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων.

[326] Περισσότερα γιά τήν ἑλληνική καταγωγή τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων, πού ἀποτελοῦν τήν πλειοψηφία τοῦ ποιμνίου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, βλ. ἐνδεικτικῶς **Π. Καρολίδου**, *Περί τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν Συρίας καί Παλαιστίνης*, τύποις Π. Σακελλαρίου, ἐν Ἀθήναις 1909.

[327] **Παπαδοπούλου** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», σ. 304.

[328] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 42α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 1 Νοεμ. 1862). Πρβλ. *Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπό τόν Οἰκουμενικόν θρόνον διατελούντων Ὀρθοδόξων υπηκόων τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900.

εἰδικά γιά τή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀντιμετώπιζε τόσα πολλά οἰκονομικά προβλήματα καί ἀγωνιζόταν γιά τή διατήρηση τῶν προσκυνηματικῶν της δικαιωμάτων ἀπό τίς ἁρπακτικές διαθέσεις ἑτεροδόξων, ἀλλά καί ὁμοδόξων. Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι ὁ ἀγώνας αὐτός ἀπαιτοῦσε καί μεγάλες χρηματικές δαπάνες. Θεωροῦμε λοιπόν ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου γιά τήν ἀποστολή ἐτήσιας χρηματικῆς συνδρομῆς ἐκ μέρους τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἦταν τουλάχιστον ἀτυχής. Μέ βάση τά παραπάνω, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὀρθῶς ἀπέρριπτε τούς *Γενικούς Κανονισμούς* καί τήν προσπάθεια ἐπιβολῆς τους στήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, ὄχι μόνο γιατί αὐτοί εἰσήγαγαν ὑποχρέωση λογοδοσίας τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη καί τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ἀλλά καί γιατί ἦσαν ἐπικίνδυνοι τόσο γιά τήν ὑπόσταση, ὅσο καί γιά τήν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τοῦ ἰδιότυπου ἱεροσολυμιτικοῦ καθεστῶτος (ποιμαίνουσα Ἐκκλησία-μοναστηριακή ἀδελφότητα).

Ὡστόσο, παρά τίς ἐνστάσεις του καί μετά ἀπό ἐντολή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ὁ Κύριλλος ἐπέτρεψε τό 1859 νά ἀποσταλοῦν στήν Κπολη λαϊκοί ἀντιπρόσωποι, προκειμένου νά λάβουν μέρος ὡς ἐκπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης στίς συζητήσεις περί τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* καί τίς ἐργασίες τοῦ Ἐθνικοῦ Προσωρινοῦ Μικτοῦ συμβουλίου. Πράγματι, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων συγκεντρώθηκαν στά Ἱεροσόλυμα, προκειμένου νά ἐκλέξουν αὐτούς πού θά μετέβαιναν στήν Κπολη. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος γράφει σχετικά: «*…οὗτοι ἄνθρωποι ἀμαθεῖς καί μηδεμίαν τῶν τοῦ κόσμου ἰδέαν ἔχοντες καί μηδόλως συνιέντες τί τό ζητούμενον, καί ἄλλοι ἄλλως τό πρᾶγμα θεωρήσαντες, καί παρεξηγήσαντες διηρέθησαν καί ἤρξαντο τό μεταξύ αὐτῶν λογομαχεῖν καί διχονοεῖν, καί ἀντεπιβουλλεύειν ἀλλήλους…*»[329]. Ὁ ἴδιος ἐξήγησε στόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων Σουρρεγάτ, ὅτι «*τό περί οὗ ὁ λόγος ζήτημα εἶναι ὅλως ξένον καί ἄσχετον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς διαπραγματευόμενον ἀποκλειστικῶς περί τῶν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως˙ διό ἀντίκειται ἡμῖν θρησκευτικῶς λαβεῖν μέρος ἐν πράγμασιν ἀλλοτρίοις*»[330].

Ὁ νέος *Κανονισμός*, πού εἶχε συνταχθεῖ γιά τό πατριαρχεῖο τῆς Κπόλεως, δόθηκε ἀπό τόν Σουρρεγάτ πασᾶ στόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο. Ὁ Μελέτιος τόν ἐξέτασε μαζί μέ τούς ἀπεσταλμένους τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου κατοικοῦσαν ὀρθόδοξοι καί μέ τούς ἀντιπροσώπους τῶν ὀρθοδόξων τῶν Ἱεροσολύμων καί κατέληξαν στό συμπέρασμα, ὅτι δέν εἶναι πρέπον «*νά ἀναμιχθῶμεν εἰς τό προκείμενον ζήτημα, ἐπειδή τοῦτο περί μόνον τόν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως στρέφεται, καί περί καταστολῆς τῶν ἐν αὐτῷ καταχρήσεων πραγματεύεται. Τότε λοιπόν ὁμοφώνως ἀπαντήσαμεν τῷ Πασᾷ, ὅτι οὐκ ἀναμιγνυόμεθα, καί οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἐζήτησαν κατά συνέπειαν,*

---

[329] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 25β-26α (ἐπιστολή στόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Φεβρ. χωρίς ἔτος).

[330] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 26α (ἐπιστολή στόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Φεβρ. χωρίς ἔτος).

καί ἔλαβον παρά τοῦ ἡγεμόνος τήν ἄδειαν ἀπελθεῖν οἴκαδε, καί ἀπῆλθον»[331]. Ἀκόμη καί οἱ ἴδιοι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης θεώρησαν ὅτι οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* ἦσαν κάτι πού δέν ἀφοροῦσε τή δική τους Ἐκκλησία καί σχετιζόταν μέ τήν ἀναδιοργάνωση μόνο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί γι' αὐτό δέν ἐπέμεναν στή συμμετοχή τους στίς διεργασίες πού πραγματοποιοῦνταν στήν Κπολη. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ δυνατότητα πού παρεῖχαν οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* στούς λαϊκούς νά συμμετέχουν στή διοίκηση τῶν ὑλικῶν καί ἀφοροῦσαν στά πατριαρχεῖα στίς διάφορες τοπικές Ἐκκλησίες, «*ἰδίως κατά τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μετανοίας*» ἦταν δόλια καί καταστρεπτική[332].

Στή διδακτορική του διατριβή ὁ Κ. Παπαστάθης σημειώνει σχετικά μέ τήν ἀντίδραση τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας στούς *Γενικούς Κανονισμούς*: «*Οἱ καινοτομίες πού ἐπιβάλλονταν, σέ σχέση μέ τό διοικητικό σύστημα καί τό ἐκκλησιαστικό καθεστώς τῆς ὀρθόδοξης κοινότητας, βρῆκαν σφόδρα ἀντίθετη τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Καί αὐτό, διότι θά ἔχανε, τοπικά καί ὡς ἕνα βαθμό μέρος τῆς πολιτικῆς της ἐξουσίας, καθώς καί τό μονοπώλιο τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης. Ἐπίσης, διότι θά ἀνυψωνόταν ὁ ρόλος τοῦ τοπικοῦ λαϊκοῦ στοιχείου μέσα στήν προβλεπόμενη ἀπό τούς Κανονισμούς ἵδρυση τοπικῶν λαϊκῶν συμβουλίων, μέ καίριες ἁρμοδιότητες ἐπί τῶν κοινοτικῶν ὑποθέσεων. Μία τέτοια ἐξέλιξη ἐνεῖχε τόν μακροπρόθεσμο κίνδυνο τῆς ἀνατροπῆς τῆς καθεστυκίας τάξης πραγμάτων καί τήν ἀλλαγή τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρα τοῦ Πατριαρχείου, εἰς βάρος τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων*»[333]. Ἡ ἐκτίμησή μας εἶναι ὅτι ἡ ἄποψη τοῦ Κ. Παπαστάθη εἶναι ἀβάσιμη καί ἡ ἑρμηνεία του σαφῶς ἐπιφανειακή, καθώς ὁ συγγραφέας παραθεωρεῖ ἢ ἀγνοεῖ σημαντικά δεδομένα πού σχετίζονται μέ τήν ὑπόσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ἀποτελοῦν ταυτοχρόνως ποιμαίνουσα Ἐκκλησία καί μοναχική πολιτεία, γι᾽ αὐτό καί, καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας του, τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ὑπερασπίσθηκε αὐτή τή διπλή του ἰδιότητα. Ὑπερασπίσθηκε τό ποίμνιό του ἀπό τίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἑτεροδόξων μέ ποιμαντικά ἔργα, ὅπως διδασκαλία, ἵδρυση σχολείων, τυπογραφείου, πνευματική καί ὑλική ἐνίσχυση τῶν πιστῶν, ἀκόμα καί μέ τήν πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχη Σωφρονίου νά παραδώσει τήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων στόν χαλίφη Ὀμάρ (638), προκειμένου νά προστατέψει τόν λαό, ἀλλά καί τό ποίμνιό του ἀπό τή σφαγή. Συνεπῶς, κανείς δέν μπορεῖ νά ἀγνοήσει τήν ἱστορική ἀλήθεια τῆς προσφορᾶς τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στούς ἀραβόφωνους (καί ὄχι Ἄραβες στό μεγαλύτερο ποσοστό τους) ὀρθοδόξους τῆς Παλαιστίνης. Διότι ἐάν τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων δέν εἶχε ὑποστηρίξει τήν πίστη τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων

---

[331] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 26α (ἐπιστολή στόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Φεβρ. χωρίς ἔτος).

[332] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 28α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 6 Μαρτίου 1859).

[333] **Παπαστάθη Κ.**, *Τό Προσκυνηματικό ζήτημα στήν Παλαιστίνη. Ἀπό τήν Ὀθωμανική κυριαρχία στήν Βρετανική ἐντολή 1914-1931*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 39.

καί ἀναφερόταν σ' αὐτούς μέ τόν τρόπο πού ὁ Κ. Παπαστάθης ἀτυχῶς παραθέτει στόν πλασματικό διάλογο[334] τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ μέ τόν τότε μητροπολίτη Λύδδης καί μετέπειτα πατριάρχη Κύριλλο, τότε δέν θά ἔπρεπε νά ὑπάρχουν ὀρθόδοξοι στήν Παλαιστίνη, καθώς αὐτοί θά εἶχαν γίνει εὔκολη λεία στίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καί στή συνέχεια καί τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦσαν μέ πολλούς τρόπους νά τούς προσηλυτίσουν.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος δέν ἀρνεῖτο τή συμμετοχή τῶν λαϊκῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων στή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων προκειμένου νά μήν ἀλλοιωθεῖ, δῆθεν, ὁ ἐθνικός χαρακτήρας τοῦ πατριαρχείου. Ἀρνεῖτο γενικότερα τή συμμετοχή τῶν λαϊκῶν στή διοίκηση ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητας, διότι κάτι τέτοιο εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετο μέ τήν ἐκκλησιολογία καί μέ τόν κανονικό τρόπο διοικήσεως τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μέ βάση τούς κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οἱ λόγοι λοιπόν τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν λαϊκῶν ἀπό τή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου ἦσαν λόγοι ἐκκλησιολογικοί καί κανονικοί καί ὄχι ἐθνοφυλετικοί. Ἐάν ἕνα τέτοιο διοικητικό σύστημα εἰσαγόταν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, θά κατέστρεφε αὐτό πού ἦταν τό πατριαρχεῖο καί ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ποιμαίνουσα δηλαδή Ἐκκλησία καί μοναχική πολιτεία.

Ἡ ἀπώλεια «*τοπικά καί ὥς ἕνα βαθμό*» μέρους τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τήν ὁποία ἀπέκτησε τό πατριαρχεῖο κατά τή διάρκεια τῆς ὀθωμανοκρατίας, εἶναι κατά τή γνώμη μας δευτερεύων λόγος γιά τήν ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά ἀποδεχθεῖ τούς *Γενικούς Κανονισμούς*, ἀφοῦ τά πολιτικά πράγματα εἶναι πάντοτε ρευστά καί ἡ πολιτική ἐξουσία πού ἀποδόθηκε στό πατριαρχεῖο θά μποροῦσε νά ἀφαιρεθεῖ πολύ εὔκολα ἀπό τίς ὀθωμανικές ἀρχές. Ὅσο γιά «*τό μονοπώλιο τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης*», αὐτό εἶναι σαφῶς καθορισμένο μέ βάση τήν παράδοση καί τό κανονικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα ἡ περιουσία τῶν μονῶν διοικεῖται ἀποκλειστικά καί μόνον ἀπό τήν ἴδια τήν ἀδελφότητα τῆς μονῆς, χωρίς τήν παρέμβαση λαϊ-

[334] Ὁ διάλογος, στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Κ. Παπαστάθης, διεξήχθη μεταξύ τοῦ Κυρίλλου (τότε μητροπολίτη Λύδδης) καί τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ (τόν διάλογο βλ. στό **Hopwood**, *The Russian presence in Syria and Palestine*, σ. 38). Γνωρίζοντας τόν ρόλο καί τό ἀνθελληνικό μένος τοῦ Οὐσπένσκυ, θέτουμε τό ἐρώτημα, ἐάν αὐτός ὁ διάλογος ἦταν πραγματικός. Ποιός εἶναι αὐτός πού μᾶς ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ διάλογος αὐτός εἶναι πραγματικός καί δέν εἶναι δημιούργημα (ὄχι τό πρῶτο) τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ, προκειμένου νά ἐξυπηρετήσει τά συμφέροντα τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς, ἀλλά καί δικῆς του πολιτικῆς; Ἄν πράγματι ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε αὐτά τά αἰσθήματα γιά τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους, θά ἐπιτελοῦσε στήν Παλαιστίνη ἕνα τόσο μεγάλο ἐκπαιδευτικό ἔργο, θά ἀνακαίνιζε κοινοτικούς ναούς, θά ἔφερνε ἀραβόφωνους μαθητές στή Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, θά παρεῖχε οἰκήματα γιά τή δωρεάν διαμονή ἐμπερίστατων ντόπιων ὀρθοδόξων καί θά φρόντιζε γιά τή δωρεάν διανομή ἄρτου σέ πτωχούς χριστιανούς; Καί ἄν πράγματι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἔτρεφε αὐτά τά αἰσθήματα γιά τούς ντόπιους ὀρθοδόξους, ἦταν δυνατόν νά τά εἶχε ἐμπιστευθεῖ στόν Πορφύριο Οὐσπένσκυ γιά τήν ἀνθελληνική δράση του ὁποίου ἦταν ἤδη ἐνημερωμένος, γι᾽ αὐτό καί διατήρησε πολύ ἐπιφυλακτική στάση ἀπέναντί του;

κῶν ἤ ἐξωμοναστηριακῶν παραγόντων. Τά πανάγια Προσκυνήματα, ἡ ἀκίνητη περιουσία καθώς καί τά χρήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶναι ἰδιοκτησία καί περιουσία τῆς Ἀδελφότητας. Ἑπομένως ἡ συμμετοχή λαϊκῶν παραγόντων στή διαχείρισή τους ἀποκλείεται. Βεβαίως, αὐτός ὁ ἀποκλεισμός δέν ὀφείλεται σέ ἐθνικά ἤ ἄλλα κριτήρια, οὔτε στή δῆθεν φοβία τῶν Ἁγιοταφιτῶν περί τοῦ ρόλου τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, ἀφοῦ ἑδράζεται στήν κανονική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας περί τοῦ αὐτοδιοικήτου τῶν ἱερῶν μονῶν.

Παρά τήν ὁμοφωνία τοῦ πατριάρχη καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας στό ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, ὅμως ἡ προοπτική ἐκδόσεως ἰδιαίτερου *Κανονισμοῦ* γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων προκάλεσε τή σύγκρουση τῶν δύο μερῶν. Οἱ Ἁγιοταφίτες ζητοῦσαν ἀπό τόν Κύριλλο νά δεχθεῖ ἕναν *Κανονισμό*, ὁ ὁποῖος θά ρύθμιζε τήν ἐσωτερική ζωή τῆς Ἀδελφότητας καί θά καθόριζε μέ σαφή τρόπο τίς ἁρμοδιότητες τόσο τοῦ πατριάρχη, ὅσο καί τῆς συνόδου. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριλλος ἦταν ἀντίθετος στή σύνταξη ἑνός νέου ἐσωτερικοῦ *Κανονισμοῦ* τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, φοβούμενος ὅτι μέ αὐτόν θά περιορίζονταν τά δικαιώματά του[335]. Οἱ Ἁγιοταφίτες μοναχοί, σύμφωνα μέ τόν Παπαδόπουλο, δέν ζητοῦσαν ἀπό τόν Κύριλλο νά καταργήσει τόν παλαιό *Κανονισμό* τοῦ πατριαρχείου, οὔτε νά δημιουργήσει καινούριο, ζητοῦσαν ὅμως νά ἐνεργοποιηθεῖ καί πάλι χωρίς ἐκτροπές τό ἰσχῦον σύστημα λειτουργίας τοῦ πατριαρχείου, τό ὁποῖο παραχωροῦσε στή σύνοδο καί τήν Ἀδελφότητα ὁρισμένα δικαιώματα καί καθήκοντα τόσο ἐπί τῆς διοικήσεως τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, ὅσο καί τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων[336]. Ὁ Κύριλλος ὅμως δέν δεχόταν τήν πρόταση πού τοῦ ἔκαναν οἱ Ἁγιοταφίτες. Στό τμῆμα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πού μελετήσαμε, δέν βρήκαμε ἐπιστολές, στίς ὁποῖες ὁ Κύριλλος νά ἀναφέρεται στό συγκεκριμένο ζήτημα. Ἔτσι ὑποθέτουμε ὅτι ἡ ἀρνητική στάση του στό ζήτημα αὐτό ὀφειλόταν σέ δύο λόγους: Ὁ Κύριλλος φοβόταν ὅτι ἡ ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος νέου ἐσωτερικοῦ *Κανονισμοῦ* τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μποροῦσε νά δώσει τή δυνατότητα στήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἐπιβάλει στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων *Κανονισμό* μέ νοοτροπία παρόμοια μέ αὐτή πού ἐπέβαλε μέ τούς *Γενικούς Κανονισμούς* στό πατριαρχεῖο Κπόλεως. Ἡ ἐπιβολή ἑνός τέτοιου *Κανονισμοῦ* θά ἦταν καταστροφική γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, γιά τούς λόγους πού ἀναφέραμε παραπάνω. Τόν δεύτερο λόγο ἔχει ἤδη ἀναπτύξει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὅτι δηλαδή ὁ Κύριλλος δέν ἤθελε διά τῆς ἐκπονήσεως νέου *Κανονισμοῦ* νά περιορισθοῦν τά διοικητικά του δικαιώματα.

Ὁ Κάλλιστος Μηλιαρᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀσκοῦσε αὐθαίρετα τή διαχείριση τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου καί οὐδέποτε θέλησε νά δώσει λόγο γιά τίς ἐνέργειές του τόσο στή σύνοδο, ὅσο καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα.

---

[335] **[Παπαδοπούλου],** *Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων*, σσ. 830-831.

[336] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 831-832.

Ὅταν ἡ σύνοδος ζητοῦσε ἐνημέρωση γιά τίς κινήσεις του σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου, ὁ Κύριλλος, σύμφωνα μέ τόν Μηλιαρᾶ, ὑποστήριζε ὅτι ὁ Σουλτάνος μόνον ἐκεῖνον ἀναγνωρίζει ὡς κύριο τῆς περιουσίας τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί ἑπομένως μόνο σέ αὐτόν δίνει τίς σχετικές ἀναφορές[337]. Κανένας ἀπό τούς δύο παραπάνω λόγους δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποκλεισθεῖ, καθώς, ὅπως προαναφέραμε, ὁ Κύριλλος δέν κάνει λόγο στίς ἐπιστολές του γιά τό ζήτημα αὐτό. Ὅμως ἀπό τή μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας του διαπιστώσαμε ὅτι ὁ Κύριλλος δέν συμπεριφερόταν μέ ἰδιαιτέρως αὐταρχικό τρόπο, τουλάχιστον μέ βάση τά γραφόμενά του, ἀπέναντι στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Ἀντιθέτως, στίς περισσότερες ἐπιστολές του ἀναφέρεται μέ ἐκφράσεις ἰδιαίτερης ἀγάπης καί σεβασμοῦ πρός τούς μοναχούς, πρεσβυτέρους καί ἀρχιερεῖς. Ἡ μόνη φορά, κατά τήν ὁποία ὁ Κύριλλος συμπεριφέρθηκε μέ πραγματικά σκληρό καί ἀπρεπῆ τρόπο ἔναντι τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἦταν ὅταν συγκρούσθηκε μαζί της γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί ὅταν ἐνημερώθηκε γιά τήν ἀπόφαση ἐκπτώσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Βεβαίως, παρατηρήσαμε ὅτι ὁ Κύριλλος δέν ἐνημέρωνε μέ πολλές λεπτομέρειες τή σύνοδο, οὔτε καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα γιά τήν πορεία τῶν οἰκονομικῶν τοῦ πατριαρχείου. Οἱ περισσότερες συζητήσεις του γιά τά θέματα αὐτά πραγματοποιοῦνταν μέ τόν Γεώργιο Κωνσταντινίδη, στόν ὁποῖο εἶχε ἀναθέσει καί τήν ὑπόθεση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στή Βεσσαραβία. Ἴσως λοιπόν μέ βάση τά παραπάνω δεδομένα ὁ Κύριλλος νά μήν ἐπιθυμοῦσε τή σύνταξη ἤ τήν ἀναθεώρηση τοῦ *Κανονισμοῦ* τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἐπειδή φοβόταν μήπως αὐτή ἡ κίνηση γίνει ἡ αἰτία δημιουργίας πολύ σοβαρῶν προβλημάτων πού θά ἀπειλοῦσαν τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τοῦ πατριαρχείου καί ἐπειδή θεωροῦσε ὅτι ἕνας νέος *Κανονισμός* θά περιόριζε τίς δικές του ἁρμοδιότητες, οἱ ὁποῖες καί στόν μεταγενέστερο *Κανονισμό*, πού ἐνέκρινε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση (1 Μαρτίου 1875[338]) ἐπί πατριάρχου Προκοπίου (1873-1875), ἦσαν πολλές καί μέ μεγάλη βαρύτητα, περιόριζαν ὅμως τήν ἐξουσία του σέ ἐκτελεστικό ἐπίπεδο, ἐνῶ ὁ πατριάρχης καί ἡ σύνοδος ὡς ἕνα σῶμα ἀποτελοῦσαν τή νομοθετική ἐξουσία. Καμία ἀπόφαση δέν ἐλαμβάνετο χωρίς τή γνώμη καί τήν ψῆφο τῆς συνόδου, ἀπό τήν ὁποία θά ἔπρεπε νά ἐξετάζονται ὅλα τά ζητήματα[339].

---

[337] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 702.

[338] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 844. Στίς 15 Ἰανουαρίου 1882 ψηφίσθηκε ἀπό τόν πατριάρχη καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου *Κανονισμός* 571 ἄρθρων, ὁ ὁποῖος κατέγραφε ἀναλυτικῶς τόν τρόπο τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ὁ *Κανονισμός* αὐτός συνοψίσθηκε σέ 176 ἄρθρα καί ψηφίσθηκε στίς 6 Ἰουλίου 1902, καθορίζοντας καί αὐτός λεπτομερῶς τή διοίκηση καί τή λειτουργία τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ὁ *Κανονισμός* τοῦ 1902 πού ἀνανέωσε αὐτόν τοῦ 1882 δέν ἄλλαξε οὔτε κατ᾽ ἐλάχιστον τήν ἰδέα, τήν ἀποστολή καί τό ἰσχῦον σύστημα διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, τό ὁποῖο εἶχε θεσπισθεῖ αἰῶνες πρίν. **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», σ. 364.

[339] **Παπαδοπούλου,** «Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», σ. 356.

Ὁ *Κανονισμός* πού ἐγκρίθηκε ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση ἐπί πατριάρχου Προκοπίου, ἀποτελεῖτο ἀπό ἕνδεκα ἄρθρα, τά ἑπτά ἀπό τά ὁποῖα συντάχθηκαν πρίν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου, ἀλλά χωρίς τήν ἔγκρισή του. Σύμφωνα μέ αὐτά, ἀνωτάτη «*Νομοθετική καί Διοικητική ἀρχή*» τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὁριζόταν «*ἡ τέως ἐν ἐνεργείᾳ Ἱερά Σύνοδος Ἱεροσολύμων... ἔχουσα Πρόεδρον τόν κατά καιρόν Πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων, καί φέρουσα τό ὄνομα: Διοικοῦσα Σύνοδος τοῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου*»[340]. Στή συνέχεια σημειώνεται στό ἄρθρο 2: «*Οὐδεμία πρᾶξις, οὐδεμία δοσοληψία, οὐδείς διορισμός εἰς θέσεις, οὐδεμία παῦσις, οὐδεμία παραδοχή νῦν μέλους ἐν τῇ ἀδελφότητι, οὐδεμία ἀποπομπή ἐξ αὐτῆς, οὐδέν συμβόλαιον μετά τῶν οἰκείων ἤ ξένων, οὐδέν δάνειον, οὐδεμία προσφορά ἐνεργεῖται ἄνευ τῆς γνώμης, συναινέσεως καί ἀποφάσεως τῆς Διοικούσης συνόδου*»[341]. Τό ἄρθρο 2 ἀναφέρεται σαφῶς στίς ἁρμοδιότητες τῆς συνόδου καί περιορίζει τίς αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις τοῦ πατριάρχη τόσο στόν οἰκονομικό, ὅσο καί στόν διοικητικό τομέα. Στό ἄρθρο 3 καταγράφεται «*Πᾶσα ἀλληλογραφία ἀφορῶσα ὑποθέσεις τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Διοικούσης Συνόδου καί ὑποβάλλεται εἰς γνῶσιν αὐτῆς*»[342]. Τό ἄρθρο αὐτό ἐρχόταν νά περιορίσει τίς πιθανές αὐθαίρετες κινήσεις τοῦ ἑκάστοτε πατριάρχη Ἱεροσολύμων ὅσον ἀφορᾶ στήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου, ἡ ὁποία σχετιζόταν μέ ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν στό Ἱερό Κοινό. Ὅπως προαναφέραμε, στούς κώδικες ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου πού μελετήσαμε δέν περιλαμβάνονται εἰσερχόμενες ἤ ἐξερχόμενες ἐπιστολές τοῦ Κυρίλλου πού νά ἀναφέρονται σέ σημαντικά ζητήματα καί ἀποφάσεις γιά ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου, ἐνῶ ἡ ἀλληλογραφία του μέ τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ περιορίζεται σέ πολύ λίγες καί μέ γενικές ἀναφορές ἐπιστολές. Στό 4ο ἄρθρο προβλέπεται: «*Πᾶσα σχέσις καί πᾶσα συνεννόησις πρός τήν Ὑψηλήν Κυβέρνησιν καί πρός τάς λοιπάς ἀρχάς πολιτικάς τε καί ἐκκλησιαστικάς ἀφορώσας ὑποθέσεις τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ, εἰσίν ἄκυροι, ἐάν μή γίνωνται ἐν γνώσει τῆς Διοικούσης Συνόδου καί ἐπί παρουσίᾳ τινῶν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς*» [343]. Τό ἄρθρο αὐτό ἔθετε περιορισμό στήν πιθανότητα αὐθαίρετης ἐνέργειας, ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχη, ὅταν αὐτός θά διαπραγματευόταν μέ ὁποιαδήποτε πολιτική ἤ ἐκκλησιαστική ἀρχή, ὅπως ἔγινε ἀπό τόν Κύριλλο κατά τή διάρκεια τῆς συμμετοχῆς του στή Μεγάλη Σύνοδο τοῦ 1872, ὅπου ὁ πατριάρχης ἐνήργησε αὐτόνομα καί αὐθαίρετα χωρίς νά ἐνημερώσει τή σύνοδο γιά τίς κινήσεις του, οἱ ὁποῖες, ὅπως θά δοῦμε, ὁδηγοῦσαν σέ ἐπικίνδυνες περιπέτειες τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Στό ἄρθρο 5 ὁ *Κανονισμός* ὅριζε ὅτι οἱ ὑπάλληλοι καί τά μέλη τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ «*ὀφείλουσιν ὑπακούουσιν καί οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζουσιν Ἀρχήν, εἰ μή τήν Διοικοῦσαν Σύνοδον*»[344]. Καί αὐτό τό ἄρθρο

---

[340] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων*, σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 17.
[341] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων*, σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 17.
[342] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων*, σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 18.
[343] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων*, σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 18.
[344] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων*, σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 18.

προλαμβάνει τίς διοικητικές αὐθαιρεσίες τοῦ πατριάρχη, ὅμως θεωροῦμε ὅτι ὁ ἀποκλεισμός τοῦ πατριάρχη ὡς Ἀρχῆς, τήν ὁποίαν ὀφείλουν νά ἀναγνωρίζουν ὄχι τόσο οἱ ὑπάλληλοι, ἀλλά τά μέλη τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ, ἔθιγε τό μοναστηριακό καθεστώς τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, καθώς καί τή θέση καί τόν ρόλο τοῦ πατριάρχη ὡς ἡγουμένου της. Βεβαίως δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι τά παραπάνω ἄρθρα συντάχθηκαν σέ μιά περίοδο ἔντονης συγκρούσεως τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο καί γι᾽ αὐτό (κυρίως τό 5ο ἄρθρο) περιορίζουν κατά πολύ τίς ἁρμοδιότητες τοῦ ἑκάστοτε πατριάρχη[345].

[345] *Ἐκ τοῦ ἀρχαίου κώδηκος τῶν ὑπομνημάτων,* σελ. 592-594, Πρᾶξις Συνοδική Δ', σ. 18. Ὅλα τά ἄρθρα καί τούς ὑπογράφοντες αὐτά βλ. στόν Κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων «*Συνοδικαί πράξεις περί τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος 1872 καί Κανονισμός τοῦ πατριαρχείου*», καθώς καί στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 703-706.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'
Οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο

1. Οἱ σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο βρισκόταν κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανοκρατίας στό κέντρο διοικήσεως τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἄρα στό κέντρο τῶν ἐξελίξεων πού ἀφοροῦσαν τήν Ἐκκλησία. Κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἀναγνωρίσθηκε ἀπό τίς ὀθωμανικές ἀρχές ὄχι μόνο ὡς θρησκευτικός ἀρχηγός, ἀλλά καί ὡς πολιτικός, δηλαδή ὡς ἐθνάρχης-Millet Basi τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους (rum milleti), τοῦ συνόλου δηλαδή τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, μέ δικαίωμα νά δικάζει καί νά διοικεῖ τούς ὀρθοδόξους σύμφωνα μέ τίς χριστιανικές ἐπιταγές, ἔχοντας ὅμως καί τήν εὐθύνη τῆς πολιτικῆς τους νομιμοφροσύνης.

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης θεωρεῖτο ἀπό τίς ὀθωμανικές ἀρχές ὡς ἐθνάρχης, κρινόταν προσωπικά ἀπό τόν Σουλτάνο καί ἀναγνωριζόταν ὡς ὁ πρῶτος ἀνώτερος ἀπό ὅλους τούς ἄλλους πατριάρχες. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης μετά τό 1517, ὅταν δηλαδή κατελήφθησαν ἀπό τούς Ὀθωμανούς ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καί ἡ Παλαιστίνη, θεωρήθηκε ὡς ὁ ἐθνικός ἀρχηγός καί τῶν ἐκεῖ ὀρθοδόξων καί μεσίτης τῶν πατριαρχείων αὐτῶν καί τῆς κυβερνήσεως στήν ἐκλογή πατριαρχῶν, στήν ἐπικύρωση τῶν βερατίων τῆς ἐκλογῆς τους, ἀκόμα καί γιά τήν ἄδεια ἀφίξεώς τους στήν Κπολη[346]. Μέσα σ' αὐτό τό πλαίσιο τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανοκρατίας βρισκόταν σέ στενή ἐπαφή μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στά διάφορα ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία. Ἰδιαίτερα ἀπό τήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ τοῦ Α' (1537-1579) αὐτή ἡ ἐπαφή ἦταν στενή καί συνεχής. Οἱ πατριάρχες Ἱεροσολύμων διέμεναν στήν Κπολη, στήν περιοχή πού ὀνομαζόταν «*τά Στείρου*», μέ σκοπό νά παρακολουθοῦν ἀπό κοντά τίς κινήσεις τῶν ξένων διπλωματῶν, ἀλλά καί τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στά ζητήματα πού σχετίζονταν μέ τά Προσκυνήματα καί βρίσκονταν σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί ἀπό ἐκεῖ ρύθμιζαν τίς ἀντιδράσεις τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας στίς κινήσεις αὐτές. Ἡ παρουσία τῶν ἴδιων τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων στήν Κπολη διευκόλυνε καί τή συγκέντρωση χρημάτων εἴτε ἀπό ζητεῖες πού ὀργάνωνε ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης ἤ ἄλλοι ἀπεσταλμένοι τοῦ πατριαρχείου στίς περιοχές τῶν Βαλκανίων καί τίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πού ὑπάγονταν στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου (μετά ἀπό παραχώρηση ἄδειας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κπόλεως)[347], εἴτε ἀπό

---

[346] **Μαξίμου μητρ. Σάρδεων**, *Τό Οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Ἱστορικοκανονική μελέτη*, Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 294-295.

[347] **Μαξίμου**, *Τό Οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον*, σσ. 302-303.

τή συγκέντρωση χρημάτων καί δωρεῶν στήν ἴδια τήν Κπολη.

Οἱ πατριάρχες Ἱεροσολύμων προσκαλοῦνταν πάντοτε σέ συνοδικές συνεδριάσεις, συσκέπτονταν μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ὄχι μόνο γιά θέματα πού ἀφοροῦσαν στόν Οἰκουμενικό θρόνο, ἀλλά καί γιά θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στό σύνολό της καί φυσικά πρωταγωνιστοῦσαν στίς συζητήσεις πού ἀφοροῦσαν θέματα τοῦ πατριαρχείου τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἦταν ἡ ἄψογη συνεργασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη καί ἐθνομάρτυρος Ἁγ. Κυρίλλου Λουκάρεως (1620-1637), πού μαζί μέ τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Θεοφάνη (1608-1644) ἀγωνίσθηκαν ἀπό κοινοῦ γιά τήν προάσπιση τῶν συμφερόντων τοῦ Παναγίου Τάφου. Τήν ἴδια προθυμία γιά βοήθεια πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἐπέδειξε καί ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Καλλίνικος (1801-1809), ὅταν ἐπί τῶν ἡμερῶν του ὁ ναός τῆς Ἀναστάσεως ὑπέστη μεγάλες καταστροφές ἐξαιτίας πυρκαγιᾶς. Μετά ἀπό αὐτόν ὁ πατριάρχης Κπόλεως Ἱερεμίας ὁ Δ' (1809-1813) βοήθησε τά μέγιστα στήν ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως πού καταστράφηκε ἀπό πυρκαγιά. Τό 1827 ἡ σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου μέ ἐπικεφαλῆς τόν πατριάρχη Ἀγαθάγγελο (1826-1830) συσκέφθηκε μαζί μέ τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιο (1827-1845), προκειμένου νά βρεθεῖ λύση γιά τήν ἐξόφληση τοῦ ὑπερόγκου χρέους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[348].

α) Τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων γιά τό μοναστηριακό ζήτημα.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ἀκολουθώντας τήν τακτική τῶν προκατόχων του συνεργάσθηκε μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γιά τήν ἀντιμετώπιση διαφόρων θεμάτων πού εἴτε ἀπασχολοῦσαν τήν Ὀρθοδοξία στό σύνολό της, εἴτε ἀφοροῦσαν ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὅμως ἡ συνεργασία του μέ τόν Οἰκουμενικό θρόνο δέν θά μποροῦσε νά χαρακτηρισθεῖ πάντοτε ἤρεμη καί χωρίς διακυμάνσεις. Σέ κάποιες περιπτώσεις δημιουργήθηκαν προστριβές ἀνάμεσα στόν Κύριλλο καί τόν ἑκάστοτε Οἰκουμενικό πατριάρχη[349]. Ἡ πρώτη προστριβή τοῦ Κυρίλλου μέ τόν Οἰκουμενικό θρόνο δημιουργήθηκε ἐπί πατριαρχίας Ἰωακείμ τοῦ Β' (1860-1863, 1873-1878) καί ἀφοροῦσε στό ζήτημα τοῦ διορισμοῦ ἀντιπροσώπων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, οἱ ὁποῖοι θά διαπραγματεύονταν μέ τούς ἐκπροσώπους τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος. Ὁ Ἰωακείμ ἐπέμενε γιά τόν διορισμό ἀντιπροσώπων πού θά ὅριζε μόνο ἐκεῖνος καί θά ἐκπροσωποῦσαν ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καί τίς μοναστικές ἀδελφότητες πού κατεῖχαν περιουσία στίς

[348] **Μαξίμου**, *Τό Οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον*, σ. 304.

[349] Κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, χρημάτισαν Οἰκουμενικοί πατριάρχες οἱ Μελέτιος Γ' (1845), Ἄνθιμος ΣΤ' (1845-1848), Ἄνθιμος Δ' (1848-1852), Γερμανός Δ' (1852-1853), Ἄνθιμος ΣΤ' (1853-1855), Κύριλλος Ζ' (1855-1860), Ἰωακείμ Β' (1860-1863), Σωφρόνιος Γ' (1863-1866), Γρηγόριος ΣΤ' (1867-1871) καί Ἄνθιμος ΣΤ' (1871-1873).

Παραδουνάβιες ἡγεμονίες στίς διαπραγματεύσεις μέ τήν κυβέρνηση τοῦ Ἀλ. Κούζα καί οἱ ὁποῖες βρίσκονταν σέ ἔδαφος πού ἀνῆκε στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ πατριάρχης Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι κάθε τοπική Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας τά συμφέροντα θίγονταν ἀπό τίς κινήσεις τῆς κυβερνήσεως Κούζα, ἔπρεπε νά διορίσει δικό της ἀντιπρόσωπο. Ἡ διαμάχη σχετικά μέ τό ζήτημα μεταξύ Κυρίλλου καί Ἰωακείμ ἦταν, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ δευτέρου, ἔντονη. Ὁ Ἰωακείμ δέν ὑποχωροῦσε στήν ἀπόφασή του νά ἐκπροσωπήσει στόν διάλογο μέ τήν κυβέρνηση Κούζα τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἐκπρόσωπος πού θά ὅριζε ὁ ἴδιος, καί θεωροῦσε ὅτι ἀντίθετες ἐνέργειες ἀποτελοῦσαν προσβολή στό πρόσωπο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Ἀντιθέτως, ὁ Κύριλλος δέν συμφωνοῦσε μέ αὐτή τήν ἑρμηνεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη καί ἔγραφε σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἐκπρόσωπο τοῦ πατριαρχείου του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο ὅτι δυσανασχέτησε πάρα πολύ γιά «*ταῖς παραλόγοις ἀπειλαῖς, ὡς ἐξεφράσθη... ἡ Α. Σ. Παναγιότης διά τήν γενομένην δῆθεν Αὐτῆς προσβολήν ὑπό τῶν τριῶν Πατριαρχικῶν θρόνων καί τῶν κοινοτήτων τοῦ ὄρους Σινᾶ καί τοῦ ἁγίου Ὄρους Ἄθω, διορισθέντων ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ καί τῷ αὐτοκεφάλῳ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν Διαιτητῶν διά τήν διαπεράτωσιν τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος*»[350]. Ὁ Ἰωακείμ, ὅπως φαίνεται ἀπό τά γραφόμενα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ἔφθασε στό σημεῖο νά ἀπειλήσει σέ μιά ἔκρηξη θυμοῦ τούς προκαθημένους τῶν ὑπολοίπων πατριαρχικῶν θρόνων, χωρίς ὅμως ὁ πατριάρχης νά καταγράφει ποιές ἦσαν αὐτές οἱ ἀπειλές. Ὁ Κύριλλος στή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του, προσπαθώντας νά ἑρμηνεύσει τή στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, θεωροῦσε ὅτι αὐτή ὀφειλόταν στίς ἐπιρροές πού δεχόταν ἀπό τόν ἁγιορείτη ἀρχιμανδρίτη Εὐγένιο[351]. Τά σχετικά μέ τίς ἀπειλές τοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ περί ἐκδικήσεως ἀνέφερε ὁ πατριάρχης Κύριλλος στόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο[352].

Ἐπειδή ἡ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη δέν ἄλλαζε, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἔδωσε ἐντολή στόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο νά πάει στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, νά τόν ἐνημερώσει γιά τά γεγονότα καί νά τοῦ ζητήσει νά μήν ἐπιτρέψει ἄλλη ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου σέ ἄλλες «*αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας διότι τί ἄλλο δηλοῖ τό νά θέλει ἡ Α. Σ. Παναγιότης νά διορισθῶσι διαιτηταί ἐκ μέρους αὐτῶν, οὕς ἄν ἐγκρίνῃ Αὐτή;*»[353]. Καί συμπληρώνει:

---

[350] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 11β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἰουλίου 1862).

[351] Ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Κύριλλος: «*Βεβαίως ἡ Α. Σ. Παναγιότης ἐπηρεάσθη ὑπό τοῦ ἁγιορείτου ἀρχιμανδρίτου Εὐγενίου καί ἡμεῖς μέν γνωρίζομεν καλῶς τόν χαρακτῆρα τοῦ εἰρημένου Ἀρχιμαν.*» **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 11β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἰουλίου 1862). Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν ἀρχιμανδρίτη Εὐγένιο Ξηροποταμινό, πρωταγωνιστή τῶν γεγονότων πού διαδραματίσθηκαν στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας μετά τήν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Καλλινίκου (1858-1861). Σχετικά μέ τή δράση του Εὐγενίου βλ. **Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκ. Ἀθηνῶν**, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934)*, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 835 κ. ἑξ.

[352] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 14β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 9 Αὐγ. 1862).

[353] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 11β-12α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἰουλίου 1862).

«*Ὅπως δέ αἱ λοιπαί Κυριαρχίαι οὐδέν ἔχουσι δικαίωμα νά ἐπέμβωσιν εἰς τά δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐπί τῆς ἐκλογῆς διαιτητοῦ ἐκ μέρους τῶν ρουμανικῶν Μοναστηρίων, αὐτόν δέ τρόπον οὐδέποτε συγχωροῦσι καί τῷ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ νά ἐπέμβῃ εἰς τά ἑαυτῶν δικαιώματα...*»[354]. Δημιουργεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τήν ἀνεξαρτησία τῶν κινήσεών του στό ζήτημα τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐκπροσώπου του στό *μοναστηριακό ζήτημα*, προσέφυγε στίς ὀθωμανικές ἀρχές. Φαίνεται ὅτι ἦταν τόσο ἀποφασισμένος νά ἐξασφαλίσει τό αὐτοδιοίκητο τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου του, τό ὁποῖο θεωροῦσε ὅτι θιγόταν ἀπό τίς ἀπαιτήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, ὥστε νά ζητήσει τή βοήθεια τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, παρά τό γεγονός ὅτι αὐτή ἦταν ἀλλόθρησκη, ἐνέργεια στήν ὁποία, κατά τή γνώμη μας, δέν ἔπρεπε νά προβεῖ, καθώς μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐξέθεσε ἐσωτερικές διενέξεις καί διαφορές τῶν ὀρθοδόξων σέ ἀλλόθρησκο ἐξωτερικό παράγοντα.

Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τά ὑπόλοιπα πατριαρχεῖα, μαζί μέ τή μονή τοῦ Σινᾶ καί τό Ἅγιον Ὄρος, παρά τίς ἀντιρρήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, διόρισαν τούς δικούς τους ἀντιπροσώπους, κάτι πού προκάλεσε τήν ὀργή τοῦ δευτέρου, διότι «*δέν εἰδοποιήθη περί τῶν ἐνεργηθέντων...*»[355], καθώς θεωροῦσε «*ὅτι ἔπρεπε νά λάβωσιν τήν ἄδειαν τῆς Α. Παναγιότητος*»[356], λόγῳ ἐδαφικῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας. Ἀντιθέτως, ὁ Κύριλλος ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ἔκανε τούς πατριαρχικούς θρόνους νά μοιάζουν ὡς «*μή ἔχοντες ἐλευθέραν καί ἀνεξάρτητον τήν θέλησιν αὐτῶν...*»[357]. Ὁ ἴδιος πίστευε ὅτι τόσο οἱ δικές του πράξεις, ὅσο καί τῶν ὑπολοίπων πατριαρχικῶν θρόνων καί τῶν ἀδελφοτήτων τοῦ Σινᾶ καί τοῦ Ἁγίου Ὄρους «*οὐχί μόνον οὐδεμίαν παρέσχον ἀφορμήν σκανδάλου, οὐχί μόνον περιωρίσθησαν ἐντός τοῦ κύκλου τῆς ἀνεξαρτησίας καί τοῦ αὐτοκεφάλου τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἀλλά προσέτι ἐξεπλήρωσαν τά καθήκοντα τῆς ἀδελφικῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης, ἥν ὑπαγορεύει ἡμῖν ὁ πραότατος Ἰησοῦς*»[358]. Ὁ Κύριλλος, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι πατριάρχες καί ἡγούμενοι τῶν μονῶν ἦσαν ἀποφασισμένοι «*ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἥν τά πράγματα παρέλθωσιν εἰς θέσιν δυσάρεστον ἵνα ὑπερμαχήσωσι γενναίως τῶν ἱερῶν προνομίων καί δικαιωμάτων αὐτῶν*»[359], τά ὁποῖα θά ἐπιχειροῦσε νά καταπατήσει ὁ ὁποιοσδήποτε. Θεωροῦσαν δηλαδή ὅτι ἡ ἀπαίτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ἦταν ἐπέμβαση στό

---

[354] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 11β-12α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἰουλίου 1862).

[355] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 12α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 31 Ἰουλίου 1862).

[356] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 12α (ἐπιστολή πρός τόν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 31 Ἰουλίου 1862).

[357] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 12α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 31 Ἰουλίου 1862).

[358] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 12β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 31 Ἰουλίου 1862). Τά ἴδια ἀνέφερε καί σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας μέ ἡμερομηνία 9 Αὐγ. 1862, **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 15α).

[359] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 12β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο μέ

αὐτοκέφαλο καί αὐτοδιοίκητο ἀνεξάρτητων Ἐκκλησιῶν. Ὅμως αὐτή ἡ ἑρμηνεία δέν ἦταν ὀρθή. Ἡ ὁποιαδήποτε συμφωνία γιά τόν διορισμό κοινοῦ ἀντιπροσώπου γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* δέν ἔθιγε τήν ἀνεξαρτησία τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, οὔτε πρόσθετε αὐθεντία στόν θρόνο τῆς Κπόλεως, ἦταν ὅμως ἀναγκαία γιατί καμία μονομερής ἐνέργεια δέν μποροῦσε νά ἐπιτύχει θετικό ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ ἦταν ἀναγκαία ἡ παρέμβαση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, σημαντική πρόσβαση πού διέθετε τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ἄλλωστε δέν πρέπει νά παραθεωροῦμε καί τό γεγονός ὅτι τά μοναστήρια πού ἀφιερώθηκαν στόν Πανάγιο Τάφο βρίσκονταν σέ ἔδαφος πού ἀνῆκε στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, τό ὁποῖο μέ δική του παραχώρηση ἐπέτρεψε νά γίνει αὐτή ἡ δωρεά. Θεωροῦμε ὅτι οἱ πεισματικές ἀντιδράσεις τοῦ Κυρίλλου ἦσαν ἀνεξήγητες καί ὁπωσδήποτε ἐσφαλμένες, ἀφοῦ ἔρχονταν σέ ἀντίθεση καί μέ τό Μικτό Ἐθνικό Συμβούλιο, τό ὁποῖο εἶχε λόγο γιά τέτοιου εἴδους ζητήματα μέ βάση τούς *Γενικούς Κανονισμούς*. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων μέ ἐπιστολή του στίς 9 Αὐγούστου 1862 ἐνημέρωσε τόν προερχόμενο ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο ὅτι «*ἐγράψαμεν τῷ ἡμετέρῳ ἐπιτρόπῳ ἀρχιμανδρ. Ἰακώβῳ, ἵνα παρουσιασθῇ πρός τόν ὑψηλότατον ὑπουργόν τῶν ἐξωτερικῶν, καί παραστήσει τά δίκαια τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Πατριαρχικῶν θρόνων, καί ἐπιμείνῃ εἰς τό νόμιμον τῆς ἐκλογῆς τῶν διαιτητῶν, ἀπέναντι τῆς διά τοῦ Μικτοῦ συμβουλίου γενομένης προτάσεως περί νέας ἐκλογῆς Διαιτητῶν... Τῇ δέ παρελθούσῃ ἑβδομάδι ἐγράψαμεν εἰς Κάιρον τῷ Μ. Πατριάρχῃ ἁγίῳ Ἀλεξανδρείας, ἵνα ἡ Α. Μακαριότης, καθά καί ὁ Ἅγιος Σιναίου, λαβόντες γνῶσιν τῶν διατρεχόντων γράψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοῖς ἀντιπροσώποις αὐτῶν, ἵνα μένωσιν ἀνένδοτοι εἰς προτάσεις, αἵτινες ἀποβλέπουσι τήν κατάργησιν τῆς νομίμου ἐκλογῆς τῶν Διαιτητῶν...*»[360].

Ὅπως φαίνεται ἀπό αὐτή τήν ἐπιστολή, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης εἶχε ἀποφασίσει νά προχωρήσει στήν ἀκύρωση τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἄλλων πατριαρχείων. Ἀπό ἄλλη ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο[361] πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης συνεκάλεσε συμβούλιο γιά τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῶν διαιτητῶν. Στό συμβούλιο συμμετεῖχαν ὁ ἴδιος ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης, τό Μικτό Συμβούλιο καί οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πατριαρχείων καί τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί τοῦ Σινᾶ. Ὁ Κύριλλος συνεχάρη στήν ἐπιστολή του τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο γιά τίς ἀπαντήσεις «*ἅς δέδωκεν ἡ Ὁσιολογιότης της μετά τῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων εἰς τάς ἀλλοκότους προτάσεις καί ἀπειλάς τῆς Α. Παναγιότητος ἐνώπιον τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου*»[362] καί τόν καλοῦσε νά διατηρήσει τήν ἴδια ἀκριβῶς στάση καί στή συνέχεια[363]. Συμβούλευσε τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο νά

ἡμερομηνία 31 Ἰουλίου 1862).

[360] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 15α.

[361] Ἡ ἐπιστολή φέρει ἡμερομηνία 15 Αὐγ. 1862.

[362] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 15α-β (ἐπιστολή στόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 15 Αὐγ. 1862).

[363] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 15α-β (ἐπιστολή στόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 15

ὑποστηρίξει σέ ἑπόμενες συναντήσεις του μέ κάθε ἐνδιαφερόμενο, «*ὅτι διά τά Ρουμελικά Μοναστήρια, ἅτινα ὑπάγονται εἰς τήν δικαιοδοσίαν τῆς Α. Παναγιότητος ἡμεῖς οὐδενί διωρίσαμεν ἀντιπρόσωπον καί αὐτοί δέ οἱ ἡμέτεροι διαιτηταί ἐν τῇ πρός τήν ἡγεμονικήν Κυβέρνησιν ἐπισήμῳ περί τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν δηλώσει ῥητῶς ἀνέφεραν, ὅτι διωρίσθησαν διαιτηταί ἐκ μέρους μόνον τῶν τριῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Πατριαρχικῶν θρόνων, καί τῶν Κοινοτήτων τοῦ Σιναίου ὄρους καί ὄρους Ἄθω, ὥστε ὑπάρχει ἐλευθέρα ἡ Α. Παναγιότης, ἵνα βούληται διορίση διά τά ρουμελικά ἐκ μέρους της...*»[364]. Ἀπό τήν παραπάνω ἐπιστολή διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Κύριλλος ἐπέμενε στό αὐτοδιοίκητο τῶν πατριαρχικῶν θρόνων καί ὅτι ὁ διορισμός ἀντιπροσώπων ἀφοροῦσε μόνο τήν κάθε ἀνεξάρτητη τοπική Ἐκκλησία καί δέν σήμαινε ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ὅμως ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἐξακολουθοῦσε νά ἔχει τήν ἴδια ἄποψη γιά τό ζήτημα, κάτι πού ἀνάγκασε τόν πατριάρχη Κύριλλο νά τοῦ ἀπευθύνει ἐπιστολή ὅπου τόνισε: «*ἡμεῖς μετ᾽ ἀγάπης ἀδελφικῆς, καί ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ τῶν αἰσθημάτων, ἥτις ἀνέκαθεν ἐχαρακτήρισαν ἀμοιβαίως τάς καρδίας ἡμῶν, ὅτι καί τῇ ὑποθέσει ταύτη οὐδεμία ἐνεφυλοχώρησεν ἰδέα τοῦ νά προσβληθῇ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Α. Παναγιότητος*»[365]. Παρά τίς ἀντιδράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, τά πατριαρχεῖα καί οἱ μονές τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί τοῦ Σινᾶ ἐξέλεξαν τούς δικούς τους ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι διαπραγματεύθηκαν τό ζήτημα τῆς μοναστηριακῆς τους περιουσίας στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες μέ τίς ἐκεῖ τοπικές ἀρχές[366].

Ὁ Κύριλλος πίστευε ὅτι ἡ ἀντίδραση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη κατά τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐκπροσώπων τῶν ὑπολοίπων πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* εἶχε διαφορετική αἰτία ἀπό αὐτή πού ὁ Ἰωακείμ προέβαλε, καί ὅτι στήν πραγματικότητα πήγαζε ἀπό τήν πίεση πού ἤθελε νά ἀσκήσει ὁ Οἰκουμενικός θρόνος στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί στά ὑπόλοιπα πατριαρχεῖα, γιά τήν καταβολή ἐτησίου ποσοῦ ὑπέρ τῶν ἀναγκῶν του, γιά τό ὁποῖο πίστευε ὅτι «*εἶναι φανερή ἐπέμβασις εἰς τά ἀνεξάρτητα ἐξοδιασμένα δικαιώματα τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου*»[367]. Ὁ Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι ἡ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη τόσο ἀπέναντι του, ὅσο καί ἀπέναντι τῶν ἄλλων προκαθημένων, ἡ ὁποία ἐκφραζόταν ἀκόμη καί μέ ἀπειλές, ὀφείλετο στήν ἀναβολή «*τῆς ἀποτίσεως τῶν πρός τήν Α. Παναγιότητα ὑπό τῆς ὑμετέρας θειοτάτης Μακαριότητος ὀφειλομένων*»[368]. Τό ζήτημα τῆς καταβολῆς

Αὐγ. 1862).

[364] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 15β (ἐπιστολή στόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 15 Αὐγ. 1862).

[365] Τήν ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου βλ. στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 18β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 13 Αὐγ. 1862).

[366] Περισσότερα βλ. στό κεφάλαιο Δ' τῆς παρούσης ἐργασίας.

[367] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 1β-2α (ἐπιστολή πρός τόν Ὑψηλότατο (;) χωρίς χρονολογία).

[368] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 19β (ἐπιστολή πρός τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 28 Αὐγ. 1862).

χρημάτων ἐκ μέρους τῶν πατριαρχείων στό ταμεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἦταν ἀπόφαση τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ ὑπόλοιποι πατριαρχικοί θρόνοι ἔπρεπε νά καταβάλλουν στήν Κπολη κάθε χρόνο ἕνα χρηματικό ποσό («*ἐτήσιον φορολογίαν*»[369]). Ἡ ἀπαίτηση αὐτή τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, εἶχε δημιουργήσει ἀντιδράσεις στίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Χαρακτηριστικά ὁ Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβο (1861-1865), μέ τήν ὁποία τόν ἐνημέρωνε ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου τόν ρωτοῦσε τί ἐπρόκειτο νά πράξει: «*εἰς τήν τελευταίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μικτοῦ Συμβουλίου ἀπόφασιν, ὅπως δηλαδή καθυποβληθῶσι τῷ Οἰκουμενικῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ εἰς ἐτήσιον φορολογίαν ἀρχομένη ἀπό τοῦδε*»[370]. Ὁ πατριάρχης τοῦ ἀπάντησε ὅτι «*ἡμεῖς κατ᾽ οὐδένα τρόπον δέν δυνάμεθα νά συμμορφωθῶμεν τῇ ἀποφάσει ταύτῃ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου... Ἡ ἀπάντησις λοιπόν ἡμῶν πρός τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἔσεται ἀρνητική...*»[371].

Βεβαίως, ὁ Κύριλλος κατανοοῦσε ὅτι τά χρήματα αὐτά θά βοηθοῦσαν τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο νά ἀντεπεξέλθει στίς ὑποχρεώσεις του, ὅμως ἐκείνη τήν περίοδο ὁ πατριάρχης ἦταν ἀποφασισμένος νά μήν καταβάλει τό χρηματικό αὐτό ποσό. Τήν ἀπόφασή του αὐτή τήν ἀνακοίνωσε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ μέ ἐπιστολή του στίς 21 Ἰουνίου 1862. Μεταξύ τῶν ἄλλων ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀνέφερε: «*εἰ μέν περί βοηθείας τινός καί συνδρομῆς ἁπασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός ὡρισμένον τινά σκοπόν ἀγαθοεργῶν, ἤ πρός ἀπαλλαγήν τῶν βαρυνόντων τόν πατριαρχικόν θρόνον τῆς Βασιλευούσης ἐγίγνετο λόγος, οὐδείς βεβαίως τῶν Ἁγιωτάτων Συναδελφῶν ἤθελεν ἀπολειφθῇ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν τῆς φιλαδελφείας χρεῶν, ἀλλά φορολογίας αἰωνίου τοιαύτης τανῦν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καί ἐν τοῖς ὑποκειμένοις τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς ὑμετέρας Σεβασμιωτάτης Παναγιότητος ἐπαρχίας ἐπιβάλλουσι τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων ἥ τε ἀρχή ἀπαράδεκτος καί ἡ ἐκπλήρωσις ἀνέφικτος*»[372]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐκτιμοῦσε ὅτι τόσο τά ὑπόλοιπα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ὅσο καί ἡ μονή τοῦ Σινᾶ καί τό Ἅγιον Ὄρος θά ἀκολουθοῦσαν τή δική του στάση στό συγκεκριμένο ζήτημα[373]. Ἀπό τά γραφόμενα τοῦ Μα-

---

[369] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 1α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 13 Ἰουνίου 1862).

[370] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 1α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 3 Ἰουνίου 1862).

[371] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 1α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 3 Ἰουνίου 1862).

[372] **ΑΠΙ,***Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 4α (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ μέ ἡμερομηνία 21 Ἰουνίου 1862).

[373] Γράφει χαρακτηριστικά ὁ πατριάρχης Κύριλλος: «*πιστεύομεν ὅτι καί οὗτοι κατιδόντες τό ἄδικον καί παράλογον τῆς αἰτήσεως ἀρνητικήν δώσουσιν ἀπάντησιν σύμφωνον ἡμῖν*», **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 10α. Οἱ μονές τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶχαν ἤδη τεταμένες σχέσεις μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β᾽ ἐξαιτίας τῆς προσπάθειας τοῦ δευτέρου νά ἐπέμβει στήν ἐσωτερική αὐτοδιοίκηση τῆς Ἀθωνικῆς πολιτείας. Περισσότερα βλ. στό **Εὐδ. Καρακουλάκη, ἀρχιμ.**, *Διοίκηση καί Ὀργάνωση τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Σύμφωνα μέ τόν Καταστατικό Χάρτη καί τό Νομοθετικό Διάταγμα 10/16.9.1926*, ἔκδ. Ἱερά Μονή Κουτλουμουσίου, Ἅγιον Ὄρος 2007, σσ. 68-69.

νουήλ Γεδεών σχετικά μέ τόν πατριάρχη Ἰωακείμ, γιά τόν ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι «*κατέλιπε μέν μνήμην ἀρχιερέως πολυπείρου, ἀλλά δυστυχῶς ἐδείχθη χρημάτων ἥσσων*»[374], φαίνεται ὅτι ἡ ἑρμηνεία τῆς στάσεώς του ἀπό τόν Κύριλλο ἦταν ὀρθή.

Ὁ Κύριλλος, βλέποντας ὅτι ἡ διένεξη μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη γινόταν ὁλοένα καί ἐντονότερη καί φοβούμενος μήπως αὐτή γίνει αἰτία νά προκληθεῖ βλάβη στήν Ὀρθοδοξία, ἄλλαξε στάση καί ἀποφάσισε νά καταβάλει τά χρήματα πού ζητοῦσε ὁ πατριάρχης Κπόλεως. Ἴσως ὁ πατριάρχης νά συνειδητοποίησε ὅτι ἡ σύγκρουσή του μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί τό Μικτό Συμβούλιο (δηλαδή μέ τό Γένος) θά μποροῦσε νά ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στό πατριαρχεῖο του, καθώς ἡ μή παροχή ὑλικῆς βοήθειας καί ἠθικῆς συνδρομῆς πρός αὐτό θά ἦταν καταστρεπτική. Τό ἴδιο συμβούλευσε νά κάνει καί ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος, τόν ὁποῖο προέτρεπε: «*ὅπως οἷς οἶδε τρόποις ἐξοικονομήσῃ τήν ποσότητα ἐκείνην καί ἀποστείλῃ πρός τήν Α. Παναγιότητα. Ἵνα ἐκλείψει αὕτη ἡ αἰτία, ἥτις πολλῇ πλέον τῶν ἄλλων αὐξάνει τήν ἐνυπάρχουσαν ψυχρότητα, ἡμεῖς δέ παντί τρόπῳ καί σθένει ἐπιθυμοῦμεν καί θέλομεν ἵνα μεταξύ τῶν Ἀρχηγῶν τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας διατηρῆται ἡ δέουσα ἁρμονία καί ἡ ἀγάπη ἡ κατά Χριστόν πρός ὁμόθυμον ὑπεράσπισιν αὐτῆς καί ἰσχυράν ἀποσόβησιν τῶν ἐπιβουλευομένων τήν ἁγίαν τοῦ θεοῦ Κιβωτόν*»[375]. Ἡ ἀλλαγή στάσεως τοῦ Κυρίλλου στό ζήτημα τῆς καταβολῆς χρημάτων στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἐπιπόλαιη. Ἀντιθέτως, δείχνει ὅτι αὐτός ἔθετε τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας πάνω ἀπό τίς ἀνάγκες τοῦ δικοῦ του πατριαρχικοῦ θρόνου καί τίς δικές του ἐκτιμήσεις ὅτι ἡ δῆθεν καταβολή ἐτήσιου χρηματικοῦ ποσοῦ ἀποτελοῦσε προσβολή στό αὐτοδιοίκητο καί στό ἀνεξάρτητο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἤ ἔβλεπε τίς συνέπειες ἀπό τή σύγκρουση του μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί μέ τό Μικτό Ἐθνικό Συμβούλιο. Δυστυχῶς, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὁ Κύριλλος δέν τήρησε τήν ἴδια στάση κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872.

Μετά τήν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο καί τήν ἀνάρρηση σ᾽ αὐτόν τοῦ Σωφρονίου (1863-1866), οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τόν θρόνο τῆς Κπόλεως ἀποκαταστάθηκαν. Μάλιστα ὁ Κύριλλος ἔσπευσε, ὅταν ἡ πολιτική ἡγεσία τῆς Ρουμανίας ἀποφάσισε νά ψηφίσει νομοσχέδια «*ταράσσοντα τάς εὐσεβεῖς συνειδήσεις τῶν ἀδελφῶν Ῥουμάνων, τῶν τήν εὐσέβειαν πατροπαραδότως κεκτημένων, καί τήν ἐν Χριστῷ εἰρήνην θορυβοῦντα*»[376], νά συμπαρασταθεῖ στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη. Κάλεσε μέ ἐπιστολή του τόν πατριάρχη Σωφρόνιο νά ἀσκήσει τά κανονικά δικαιώματά του στήν τοπική Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας καί τοῦ ἀνέφερε ὅτι ἦταν πρόθυμος νά συμμετάσχει σέ σύνοδο, προκειμένου τό ζήτημα τῆς Ρουμανίας

---

[374] **Γεδεών**, *Πατριαρχικοί πίνακες*, σ. 701.

[375] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 19β (ἐπιστολή πρός τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 28 Αὐγ. 1862).

[376] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 59α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο μέ ἡμερομηνία 26 Αὐγ. 1865).

νά ἀντιμετωπισθεῖ συνοδικῶς[377], ἀκολουθώντας τήν παράδοση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, πού συνήθως διέμενε στήν Κπολη κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανοκρατίας, συμμετεῖχε στή σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τήν ἀντιμετώπιση ζητημάτων τόσο τοῦ δικοῦ του πατριαρχείου, ὅσο καί τῶν ἄλλων πατριαρχείων. Συγκεκριμένα ἀνέφερε: «*ἡμεῖς ἐσμέν πάντοτε ἕτοιμοι, ἵνα παράσχωμεν προθύμως τῇ ἁγίᾳ καί μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ τήν ὑμετέραν συνδρομήν καί σύμπραξιν... ἵνα ὁ ἐπικείμενος ἐν τῇ εὐσεβεῖ ἐκείνῃ χώρᾳ θρησκευτικός κίνδυνος διασκεδασθῇ σύν Θεῷ ἀντιλήπτορι. Τοῦτο δέ, καί ἵνα διασωθῶσιν καθεστῶτα καί τηρηθῶσιν ἐν ταὐτῷ ἀκράδαντα τά ἐξ ὑπαρχῆς τοῦ ἁγιωτάτου ἀποστολικοῦ καί πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου δικαιώματα ἐπί τῆς Ἱεραρχίας τῶν Παραδουναβίων ἐκείνων ἡγεμονιῶν*»[378].

Παρά τή συμφωνία στό ζήτημα τῆς Ρουμανίας, οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο διαταράχθηκαν καί πάλι ἐξαιτίας τοῦ λεγομένου σιναϊτικοῦ ζητήματος. Ὁ Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου νά ἐπέμβει στήν κρίση πού δημιουργήθηκε στή μονή Σινᾶ ἀποτελοῦσε καταπάτηση τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων. Σέ ἐπιστολή του στόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, σημείωνε ὅτι ὁ ἴδιος ἀνέφερε πρός τόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο, τόν ὁποῖο εἶχε διαδεχθεῖ ὁ Γρηγόριος ΣΤ' (1867-1871), «*ἵνα μή ἐνεργήσῃ ἡ Α. Παναγιότης χωρίς νά ἐρωτήσῃ ἡμᾶς· ὥστε ἐάν ἤδη ἐνεργήσῃ ἡ Α. Π. ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως ἡμῶν, ὅπερ οὐδόλως ἐλπίζομεν βεβαίως, ἐπεμβαίνει παρά τούς Ἱερούς Κανόνας, ἐπ᾽ ἀλλοτρίων δικαιωμάτων, ὑπερπηδοῦσα τά ὅρια τῆς δικαιοδοσίας της καί τείνουσα νά διαταράξῃ πρός κοινόν σκάνδαλον τά καθεστῶτα τῆς Ἐκκλησίας…*»[379]. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τό *σιναϊτικό ζήτημα*, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἐνέκρινε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου, τήν ὁποία ὅμως ἀποφάσισαν οἱ Σιναΐτες πατέρες καί προχώρησε στή χειροτονία νέου ἀρχιεπισκόπου, χωρίς νά ἐπιτρέψει τήν ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί παρά τίς ἀντιδράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό.

β) Τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Μία ἀκόμη ἀφορμή διαφωνίας τοῦ Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο στάθηκαν τά γεγονότα πού διαδραματίσθηκαν στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας. Τό

---

[377] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 59α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο μέ ἡμερομηνία 26 Αὐγ. 1865).

[378] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 88β-89α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1865).

[379] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B, 16, 42β-43α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου 21 Ἀπρ. 1867).

1866 δημιουργήθηκαν ἐσωτερικά προβλήματα σ'αὐτό τό πατριαρχεῖο, μετά τόν θάνατο τοῦ πατριάρχη Ἰακώβου Β' (1861-1865). Μέσα στή σύγχυση πού ἀκολούθησε, οἱ ἑλληνικές κοινότητες βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ζητήσουν τήν ἐσωτερική ἀναδιοργάνωση τοῦ πατριαρχείου. Στή συνέλευση τοῦ Καΐρου (4 Ἰανουαρίου 1866), στήν ὁποία ἔλαβαν μέρος 17 περίπου ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων, οἱ ἱεράρχες Χρύσανθος Πενταπόλεως καί Ἀμφιλόχιος Πηλουσίου, καθώς καί πολλοί κληρικοί, ἐκπόνησαν *Κανονισμό* διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου καί ὁρίσθηκε τοποτηρητής ὁ μητροπολίτης Πενταπόλεως Χρύσανθος. Πατριάρχης ἐξελέγη ἀπό τή συνέλευση ὁ μητροπολίτης Θηβαΐδος Νικάνωρ, ὁ ὁποῖος μέχρι τότε διέμενε στή Μόσχα, ἐτιμᾶτο ἰδιαίτερα ἀπό τήν τσαρική οἰκογένεια[380] καί ὑποστηριζόταν καί ἀπό τόν πολυπράγμονα Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ[381]. Ὁ πατριάρχης Νικάνωρ (1866-1869) μετά τήν ἐκλογή του, λόγω τῆς μεγάλης του ἡλικίας πού τόν ἐμπόδιζε στήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του, διόρισε τοποτηρητή τόν μητροπολίτη Θηβαΐδος Μελέτιο. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐγένιος Ξηροποταμηνός ὅμως, ὁ ὁποῖος εἶχε παλαιότερα ἀποτύχει νά γίνει πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, πέτυχε τόν Δεκέμβριο τοῦ 1866 νά ἀναγνωρισθεῖ ἐπίτροπος καί διάδοχος τοῦ πατριάρχη Νικάνορα ἀπό λαϊκούς ἀντιπροσώπους τῶν ὀρθοδόξων καί μερικούς κληρικούς. Τό πατριαρχεῖο Κπόλεως καί ἡ αἰγυπτιακή κυβέρνηση ἀναγνώρισαν τόν Εὐγένιο ὡς κανονικό πατριάρχη Ἀλεξανδρείας[382], ἀγνοώντας τήν ἀπόφαση τοῦ πατριάρχη Νικάνορα καί ἔτσι δημιουργήθηκε σχίσμα στούς κόλπους τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πατριάρχης Νικάνωρ καί οἱ μητροπολίτες Ἀθανάσιος Λιβύης, Θεοφάνης Τριπόλεως καί Μελέτιος Θηβαΐδος ἀπέρριψαν τόν Εὐγένιο καί ὅρισαν ἐπίτροπο καί διάδοχο τοῦ θρόνου τόν ἁγιορείτη μοναχό Νεῖλο Ἐσφιγμενίτη, τόν ὁποῖο ὑποστήριζε ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ[383], κίνηση ἡ ὁποία δημιούργησε μεγαλύτερη ἔνταση[384].

Ὁ πατριάρχης Νικάνωρ ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει τό Καΐρο καί συγκρότησε «*τοπική σύνοδο*» (στόν ναό τοῦ Ἁγ. Στεφάνου Ραμλίου)[385], ἡ ὁποία ἀποφάσισε νά καθαιρέσει τόν Εὐγένιο καί νά ἐπικυρώσει τήν ἐκλογή τοῦ Νείλου τοῦ Ἐσφιγμενίτη[386], ἀλλά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν ἀναγνώρισε τίς ἀποφάσεις αὐτές[387]. Τά

---

[380] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 840-841.

[381] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 34.

[382] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 844.

[383] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 856.

[384] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 845.

[385] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B, 16, 82α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀλεξανδρείας Νικάνορα μέ ἡμερομηνία 21 Σεπτ. 1867).

[386] Στή σύνοδο ἐτέθη τό ζήτημα, ἐάν ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στά ἐσωτερικά προβλήματα τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας ἦταν κανονική. Ἡ σύνοδος ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἦταν ἀντικανονική καί ἡ ἐκλογή τοῦ Εὐγενίου ὡς πατριάρχη Ἀλεξανδρείας χαρακτηρίσθηκε ὡς ληστρική, παράνομη καί ἀντικανονική. Περισσότερα γιά τό περιεχόμενο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τῆς συνόδου βλ. στό **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 847-849.

[387] Βλ. τήν Ἐγκύκλιο τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' καί τῆς πατριαρχικῆς συνόδου τῆς Κπόλεως

πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί οἱ ἐκκλησίες Ἑλλάδος, Κύπρου καί Ρωσίας ἀναγνώρισαν τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ Ραμλίου[388], μετά ἀπό ἐνημέρωση πού εἶχαν ἀπό τόν ἴδιο τόν Νικάνορα[389]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, κατ᾽ ἐντολήν τοῦ Ἰγνάτιεφ, διαβεβαίωσε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Νικάνορα: «*Τήν Συνοδικήν οὖν ταύτην ἀναγνωρίζομεν καί ἡμεῖς μετά τῆς περί ἡμᾶς ἁγίας Συνόδου πλήρη, δικαίαν, ἔννομον καί κανονικήν*»[390]. Στή συνέχεια ὁ Κύριλλος, ἀνακοίνωσε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ὅτι ἀναγνώρισε ὡς κανονική τή σύνοδο πού καθήρεσε τόν Εὐγένιο καί τοῦ ζήτησε νά τόν ἀνακαλέσει, ὥστε μέ αὐτόν τόν τρόπο νά λυθεῖ τό ζήτημα τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας[391]. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου στά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, μέ τή μή ἀναγνώριση ἐκ μέρους του τῆς καθαιρέσεως τοῦ Εὐγενίου, ἀποτελοῦσε ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά μιᾶς ἀνεξάρτητης καί αὐτοδιοίκητης Ἐκκλησίας. Γράφει πρός τόν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικάνορα ὅτι κατανοεῖ «τάς *ἀνυπολογίστους ὀλεθριωτάτας συνεπείας μέλλη νά ἔχῃ τοιαύτη ἐν τοῖς ἐσχάτοις τούτοις καιροῖς ἀντικανονική κατεπέμβασις, καί ἀνάμιξις εἰς πράγματα ξένης δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυσαρέστως πάνυ διεκείμεθα ἐπί τῇ τοιαύτη ἀντιχριστιανικῇ καί ἀντικανονικῇ ὅλως ἐπεμβάσει τῆς Μεγάλης* Ἐκκλησίας»[392] καί εὔχεται ὁ Θεός νά φωτίσει τούς Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου νά συνειδητοποιήσουν «τό *σφαλερόν καί σαθρόν τῶν ἑαυτῶν ἀξιώσεων καί παύσονται οὕτω διαταράττοντες τήν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας, καί σκανδαλίζοντες τάς τῶν πιστῶν συνειδήσεις*»[393] καί νά πάψουν νά ἀναμειγνύονται στά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας[394]. Ὁ Κύριλλος ἦταν

(ἡμερομηνία 4 Αὐγούστου 1867) στό **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 851-852.

[388] **Βλ. Φειδᾶ**, «Τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», *ΠΛΜ* 6 (1997²) 276-284.

[389] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 850.

[390] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 82α (ἡμερομηνία 21 Σεπτ. 1867).

[391] Ὁ Κύριλλος ἀναφέρει: «*ἡμεῖς θεωροῦμεν Παναγιώτατε ἐν Χριστῷ λίαν ἀγαπητέ ἀδελφέ, θεραπείαν τοῦ κακοῦ, τήν ἄμεσον καί ταχεῖαν τοῦ κύρ Εὐγενίου ἀνάκλησιν. Διότι οὗτος καί μόνος καί οὐδείς ἄλλος ὡς κοινῶς παρά πάντων ὁμολογεῖται, ἐπήνεγκε τόν ἐκεῖ σάλον, καί κατετάραξε τήν κατά Θεόν ἁρμονίαν καί τά καθεστῶτα τῆς πρεσβυγενοῦς ἐκείνης Ἐκκλησίας… ἐπαναλαμβάνομεν… τῇ ὑμετέρᾳ Σ. Παναγιότητι καί τῇ περί Α. ἁγίᾳ καί Ἱερᾷ Συνόδῳ, ὅτι ἄλλη θεραπεία δέν ὑπάρχει πρός τελείαν καί ῥιζικήν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκκλησιαστικῶν σκανδάλων κατάστασιν, ἤ ἡ ἄμεσος, ὡς εἴπομεν… ταχεῖα τοῦ κύρ Εὐγενίου ἀνάκλησις. Τοῦτο καί μόνον ἀρκεῖ νά πράξῃ ἡ Ὑμετέρα Σ. Παναγιότης μετά τῆς περί Α. ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, καί πάραυτα ἐπανέρχεται, σύν Θεῷ ἀντιλήπτορι, ἡ ἀπό πολλοῦ ἐκεῖθεν φυγαδευθεῖσα ἡσυχία καί τάξις, καί γίνονται τά πάντα μέλι καί γάλα. Ἀλλά καί καθῆκον ἔχει ἀπαραίτητον νά πράξῃ τοῦτο ἀνυπερθέτως ἡ Ὑμ. Σ. Παναγιότης· ἄλλως ὁ κόσμος ὅλος καί ἡ ἀδέκαστος Ἱστορία εἰς Α. καί μόνον ἀποδώσουσιν ἅπασαν τήν εὐθύνην· καί Αὐτή καί μόνη λογισθήσεται ἔνοχος διά πᾶν ἀπευκταῖον ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, σ. 183 (ἡμερομηνία 26 Ὀκτ. 1867).

[392] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, σ. 178 (ἐπιστολή στόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Νικάνορα χ.χρ.).

[393] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, σ. 178 (ἐπιστολή στόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Νικάνορα χ.χρ.).

[394] **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, σ. 178 (ἐπιστολή στόν πατρ. Ἀλεξανδρείας Νικάνορα

πολύ σκληρός στούς χαρακτηρισμούς του γιά τή στάση τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως τόσο στό *σιναϊτικό ζήτημα*, ὅσο καί στό ζήτημα τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Σημειώνει σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο «*ἀμφότεροι* (οἱ πατριάρχες Ἀλεξανδρείας καί Ἀντιοχείας) *ἐνδιαφέρονται καί ἐπιποθοῦσι νά παύσῃ ἡ ὀφρύς καί ἡ ἔπαρσις τῶν Μεγαλοεκκλησιαστικῶν καί ματαιωθῶσιν οἱ καταχθόνιοι αὐτῶν καί κακόβουλοι σκοποί… Ὁ δέ πανάγαθος καί εἰρήναρχος Θεός εἴθε νά συνετίσῃ καί εἰς τό ἀληθές τῆς Ἐκκλησίας συμφέρον ποδηγετήσῃ τήν κραταιάν καί φιλοδίκαιον Αὐτοκρατορικήν Κυβέρνησιν εἰς τό νά συνίδῃ τήν ἀδικίαν καί παρανομίαν, ὑφ᾽ ὧν ὁρμᾶται καί ἐμπνέεται ἀντικανονικῶς τό Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἔν τε τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς πρό καιροῦ, καί ἐν τῷ προκειμένῳ Σιναϊτικῷ ζητήματι*»[395]. Καί σ᾽ αὐτή ὅμως τήν περίπτωση ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἐπηρεασμένη ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ἀρχικῶς τόν Εὐγένιο, καθώς ἡ ἐκλογή του ὡς τοποτηρητοῦ εἶχε ἀναγνωρισθεῖ[396], ὑποθέτουμε μετά ἀπό ἐπέμβαση τοῦ Ρώσου διπλωμάτη, προκειμένου αὐτός νά καταστεῖ ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας. Ἡ ὑπόθεσή μας αὐτή ἐνισχύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὅταν ὁ Ἰγνάτιεφ ἔπαυσε νά ὑποστηρίζει τόν Εὐγένιο, ἐκεῖνος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια καί μέ ἀπόφαση τῆς συνόδου τοῦ Ραμλίου (μέ πρωτεργάτες τρεῖς μητροπολίτες τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας πού ἐπηρεάζονταν ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ) τοποτηρητής τοῦ θρόνου ἀναγνωρίσθηκε ὁ Νεῖλος ὁ Ἐσφιγμενίτης[397].

Τό πατριαρχεῖο Κπόλεως, βλέποντας ὅτι ἡ κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας μετά τίς παρεμβάσεις τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ γινόταν ὁλοένα καί χειρότερη, ἀνακάλεσε τόν Εὐγένιο[398] καί τόν ἀνάγκασε νά παραιτηθεῖ. Ἡ αἰγυπτιακή κυβέρνηση ἀνέθεσε τήν τοποτηρητεία τοῦ θρόνου στούς μητροπολίτες Ἀμφιλόχιο Πηλουσίου καί Σπυρίδωνα Κυρήνης μέχρι τόν Ἰούνιο τοῦ 1868, ὅταν ὁ πατριάρχης Νικάνωρ ἐπέστρεψε στό πατριαρχεῖο. Ἐξαιτίας τοῦ προκεχωρημένου τῆς ἡλικίας του ὁ Νικάνωρ ὅρισε τοποτηρητή του τόν Νεῖλο τόν Ἐσφιγμενίτη[399]. Ὁ τελευταῖος, πού ὑποστηριζόταν ἀπό τούς μητροπολίτες Ἀμφιλόχιο Πηλουσίου, Θεοφάνη Τριπόλεως καί Σπυρίδωνα Κυρήνης, καθώς καί ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, χειροτονήθηκε στίς 19 Μαρτίου 1869 μητροπολίτης Πενταπόλεως καί στις 21 Μαρτίου πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, μετά τήν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Νικάνορα[400].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ᾽ (1867-1871) ζήτησε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Νείλου ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο ὡς μοναχοῦ ἁγιορείτη[401], μέ τήν ὀρθή

χ.χρ.).

[395] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, σσ. 179-180 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 19 Ὀκτ. 1867).

[396] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 844.

[397] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 856.

[398] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 852-853.

[399] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 854-855.

[400] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σσ. 856.

[401] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 857.

δικαιολογία ὅτι δέν εἶχε πάρει κανονικό ἀπολυτήριο ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ὡς ἁγιορείτης μοναχός, ἐνῶ οἱ πατριάρχες Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων κακῶς τόν ἀναγνώρισαν[402]. Ὁ Κύριλλος καί στή συγκεκριμένη περίπτωση μετεῖχε ἐνεργά ὑπέρ τοῦ Πενταπόλεως Νείλου. Αὐτό φαίνεται τόσο ἀπό τήν ἀλληλογραφία πού διασώθηκε μεταξύ τοῦ ἴδιου καί τοῦ ἐψηφισμένου πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νείλου, ὅσο καί ἀπό τίς ἐνέργειές του ὑπέρ τοῦ Νείλου. Ἡ στάση πού τήρησε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων σχετιζόταν μέ τή στενή σχέση πού εἶχε ἀναπτύξει μέ τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ. Ὅταν, ὅπως εἴδαμε, ὁ Ἰγνάτιφ ἀπέσυρε τήν ὑποστήριξή του ἀπό τόν Εὐγένιο Ξηροποταμινό καί ἐκεῖνος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὁ Ρῶσος διπλωμάτης ὑποστήριξε τόν Νεῖλο τόν Ἐσφιγμενίτη. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὑποστήριξε καί αὐτός σθεναρά τόν νέο τοποτηρητή, γεγονός πού μᾶς κάνει νά πιστεύουμε ὅτι οἱ κινήσεις του αὐτές ὑπαγορεύονταν ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ. Ὁ Ἰγνάτιεφ ὑποστήριζε τόν Νεῖλο, διότι πίστευε ὅτι αὐτός θά τόν στήριζε στά σχέδια του γιά τό *Βουλγαρικό ζήτημα*[403].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος κατά τή διάρκεια σύντομης παραμονῆς του στή Βηρυτό, ὅπου εἶχε μεταβεῖ προκειμένου νά συζητήσει τό *προσκυνηματικό ζήτημα*, συναντήθηκε μέ τόν ἐψηφισμένο πατριάρχη Ἀλεξανδρείας καί οἱ δύο ἄνδρες συνοδευόμενοι καί ἀπό τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο καί τόν ἐπίσκοπο Τριπόλεως τῆς Συρίας Σωφρόνιο ἐπέστρεψαν στά Ἱεροσόλυμα[404]. Ὁ Κύριλλος συζήτησε τό ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ νέου πατριάρχη Νείλου μέ τούς φιλοξενουμένους του καί ἀποφάσισαν, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, νά ἀκολουθήσουν κοινή γραμμή ἀπέναντι στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ὁ Κύριλλος ἔγραψε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' σχετικά μέ τό ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πενταπόλεως Νείλου, ὅμως ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης, σημειώνει ὁ Κύριλλος, «*ἐκφεύγει*» καί δέν ἐπιθυμεῖ «*οὐδόλως νά ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν μεθ' ἡμῶν, καθόσον ἀφορᾷ τούς ὅρους τῆς ἡμετέρας ἐπιστολῆς, καί μόνον στρέφεται εἰς ἀφηρημένας ἰδέας· εἰς ἃς διά μόνον τῶν Κανόνων πειρᾶται νά δώσῃ ὑπόστασίν τινα, ἀλλά ταῦτα εἰσί μηχανήματα χωρίς τόνον καί πειθώ*»[405].

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων συμβούλευσε τόν ἐψηφισμένο πατριάρχη Ἀλεξανδρείας νά τοῦ ἀποστείλει ἐπικυρωμένο ἀντίγραφο τῆς ἀναφορᾶς τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ, μέ τήν ὁποία ζητοῦσαν τήν ἀναγνώρισή του ἀπό τήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση, καθώς καί τή δήλωση τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἔκανε

---

[402] **Φειδᾶ Βλ.**, «Τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», *ΠΛΜ* 6 (1997²) 276-284.

[403] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 857. Βλ. ἐπίσης ἐπιστολή τοῦ Ἰγνάτιεφ πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν στό **Γρ. Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις περί τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ*, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1909, σ. 35.

[404] Ἀναφέρεται στόν κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων: «*ἡ Αὐτοῦ Μακαριότης ἐπανῆλθε τήν 25 μετά τοῦ Μ. ἁγίου Ἀντιοχείας Κ.Κ. Ἱεροθέου καί τοῦ ἐψηφισμένου Ἀλεξανδρείας Νείλου, καί τοῦ Τριπόλεως τῆς Συρίας Σωφρονίου*». **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 17, 57β.

[405] **ΑΠΙ**,*Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 17, 68β (ἐπιστολή πρός τόν ἐψηφισμένο Ἀλεξανδρείας Νεῖλο μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγ. 1869).

δεκτό τό αἴτημα τῶν ὀρθοδόξων τῆς Αἰγύπτου. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ζήτησε ἀκόμη καί ἀντίγραφο τοῦ ὑψηλοῦ βερατίου, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί ἀναγνώριζε τήν ἐκλογή του. Μέ ὅλα αὐτά τά ἔγγραφα ὁ πατριάρχης Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι ἐάν κατόρθωνε *«νά ἐξαγάγῃ ταῦτα ἡ ἀδελφική της ἀγάπη, καί ἀποστείλῃ ἡμῖν, τότε ἄς γνωρίζει, ὅτι εἶναι πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Ἡμεῖς καί ὁ ἅγιος Ἀντιοχείας θέλομεν τότε ἀγωνισθῆ μέχρις ἐσχάτων ὑπέρ τῆς Ἱερᾶς της Κορυφῆς, καί δέν θέλομεν οὐδαμῶς ὑποχωρήσει, εἰ μή ὅταν ἐγκαταστήσωμεν Αὐτήν ἐπί τοῦ Ἱεροῦ θρόνου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Σπευσάτω λοιπόν νά ἀποστείλῃ ἡμῖν τά ζητούμενα τακρίρια. Μετά τήν παραλαβήν τῶν ὁποίων θέλομεν, ἡμεῖς τε καί ὁ ἅγιος Ἀντιοχείας, ἀπαντήσει τῷ Παναγιωτάτῳ,…»*[406]. Μελετώντας κανείς αὐτή τήν ἐπιστολή, διαπιστώνει ἀφ᾽ ἑνός τίς πρωτοβουλίες τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς ἐκλογῆς προκαθημένου γιά τόν θρόνο τῆς Ἀλεξανδρείας καί ἀφ᾽ ἑτέρου τήν ἀφελῆ γνώμη του ὅτι, μέ τά ἔγγραφα πού ζητοῦσε, ἦταν βέβαιη ἡ ἀναγνώριση τοῦ Πενταπόλεως Νείλου ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση ὡς νέου πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, παραθεωρώντας τό γεγονός ὅτι τόν Νεῖλο τόν εἶχε ἐγκαταλείψει ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ καί ἔτσι καθίστατο πολύ δύσκολη ἡ ἀναγνώρισή του ἀπό τήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση[407]. Γιά ὅλες του τίς κινήσεις ὁ Κύριλλος φρόντιζε νά ἐνημερώνει καί τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας[408]. Ὅταν ὁ μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεῖλος ἀπέστειλε τό ἐπικυρωμένο ἀντίγραφο τῆς ἐκλογῆς του, ὁ Κύριλλος κάλεσε τόν Ἀντιοχείας Ἱερόθεο νά τό μελετήσει καί νά γράψει ὑπέρ τοῦ ἐψηφισμένου πατριάρχη στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο κάτι πού προτίθετο νά κάνει καί ὁ ἴδιος[409].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ὑποστήριζε ὀρθῶς ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Νείλου ἦταν ἀντικανονική, ἀφοῦ ὁ ἐν λόγῳ κληρικός, ὅταν ἔφυγε ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γιά νά ὑπηρετήσει στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, δέν εἶχε ἐφοδιασθεῖ μέ πατριαρχικό ἀπολυτήριο, ἀφοῦ ὡς ἁγιορείτης μοναχός ἐλάμβανε ἀπολυτήριο ἀπό τόν θρόνο τῆς Κπόλεως[410]. Ὁ Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ᾽ ἀνέφερε σχετικά μέ αὐτή τήν ἔνσταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου τά ἑξῆς: *«Ἡμεῖς, Παναγιώτατε καί Σεβασμιώτατε συναδελφέ, οὐδόλως διϊσχυριζόμεθα ἀποδεῖξαι τό ἐναντίον· ἅτε δή ἀγνοοῦντες ὁποίας ὁ ἀνήρ εἶχεν ὑποχρεώσεις πρός τήν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν ὡς μοναχός τοῦ ἁγίου Ὄρους· φρονοῦμεν ὅμως, ὅτι*

---

[406] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 68β (ἐπιστολή πρός τόν ἐψηφισμένο Ἀλεξανδρείας Νεῖλο μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγ. 1869).

[407] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἀλεξανδρείας*, σ. 857.

[408] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 68β-69α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγ. 1869).

[409] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 73α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας μέ ἡμερομηνία 30 Αὐγ. 1869).

[410] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 68β-69α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγ. 1869).

καί πάλιν οὐχ ὑπέπεσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τό ἔσχατον τῆς καταδίκης, διότι προσκαλούμενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐφωδιάσθη οὗτος ὑπό τῆς ἱερᾶς Μονῆς διά τακτικοῦ Ἀπολυτηρίου, καθά καί ἄλλοι μοναχοί τοῦτ᾽ αὐτό πάντοτε ποιοῦσιν, ἀποδημοῦντες τῆς ἱερᾶς των Μετανοίας»[411]. Πρότεινε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, προκειμένου νά λυθεῖ τό ζήτημα τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, νά ἀποσταλοῦν στήν Ἀλεξάνδρεια ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν πατριαρχῶν μέ σκοπό νά ἐξακριβώσουν τί ἀκριβῶς συμβαίνει. Μετά τήν ἐπιστροφή τους θά ἐνημέρωναν τούς πατριάρχες τους καί ἐκεῖνοι θά ἀποφάσιζαν πῶς θά πρέπει νά λυθεῖ τό ζήτημα. Καί κατέληγε μέ τήν προτροπή: «*ἀξιοῦμεν ἀδελφικῶς τήν ὑμετέραν θεόσοφον Κορυφήν, ὅπως ἀναστείλῃ τήν τῆς καθαιρέσεως τελευταίαν Α. ἀπόφασιν. Πιστεύομεν ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ Σ. Α. Παναγιότης ἀσμένως ἀποδέξηται ἐν τῇ εὐθυδικίᾳ καί βαθείᾳ Α. συνέσει τήν ἡμετέραν ταύτην γνώμην, ὡς μόνην ἐφικτήν λύσιν καί θεραπείαν τοῦ παφλάζοντος κακοῦ*»[412]. Μάλιστα σημείωνε ὅτι τήν ἴδια ἄποψη γιά τό ζήτημα εἶχε καί ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος[413].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄, παρά τίς ἐνστάσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, καθαίρεσε τόν Νεῖλο, ἐνῶ μέ τηλεγράφημά του πρός αὐτόν ἀνέφερε: «*Ἡμεῖς δέν ἐπέμβαίνομεν εἰς τά ἐσωτερικά τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου· ἀποροῦμεν διά τήν ἰδέαν σας· θέλομεν μόνον νά παιδεύσωμεν τήν ἀταξίαν τοῦ ἡμετέρου κληρικοῦ· καί τά κατ᾽ αὐτοῦ ληφθέντα μέτρα ἐκτελεσθήσονται*»[414]. Ὁ Κύριλλος ἐνημέρωσε τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο ὅτι ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ὄχι μόνο καθαίρεσε τόν Νεῖλο, ἀλλά ζήτησε ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση καί τήν ἐξορία του καί σχολιάζει: «*ὡς καθορᾷ ἡ ἀδελφική της Μακαριότης, καταδείκνυται, ὅτι ἡ Α. Παναγιότης, κωφεύουσα εἰς τάς διαλλακτικάς παραστάσεις τῶν δύο Συναδελφῶν της Πατριαρχῶν, ἔπραξεν αὐθαιρέτως πᾶν ὅ,τι ἠβουλήθη…*»[415], ἐνῶ ἀναρωτιέται: «*τί ἄρα ἀπολείπεται ἡμῖν; καί τί ἄρα κατά τῆς ἀποφάσεως τῆς Α. Σ. Παναγιότητος; πρέπον καί δίκαιον ἄρα θεωρεῖ ν᾽ ἀποκρούσωμεν τήν καθαίρεσιν, συμφέρει νά ἐπέμβωμεν πρός διάσωσιν τοῦ παθόντος ἐκείνου Ἀδελφοῦ; Περί πάντων τούτων ἐρωτῶμεν τήν ἀδελφικήν της ἀγάπην, καί ἀναμένομεν τήν ἐμβριθῆ κρίσιν καί γνώμην αὐτῆς…*»[416].

---

[411] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 78β (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ΄ μέ ἡμερομηνία 13 Σεπτ. 1869).

[412] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 78β (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ΄ μέ ἡμερομηνία 13 Σεπτ. 1869).

[413] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 78β (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ΄ μέ ἡμερομηνία 13 Σεπτ. 1869).

[414] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 83α-β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 27 Σεπτ. 1869).

[415] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 83α-β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 27 Σεπτ. 1869).

[416] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 83α-β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 27 Σεπτ. 1869).

Ὁ Κύριλλος συνέχισε γιά λίγο καιρό ἀκόμη νά ὑποστηρίζει τόν μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεῖλο, ὅταν ὅμως διαπίστωσε ὅτι τόσο οἱ ἀρχιερεῖς ὑποστηρικτές του, ὅσο καί ὁ λαός πού τόν ὑποστήριζε τόν ἐγκατέλειψαν, τότε τοῦ συνέστησε νά ἀναχωρήσει ἀπό τήν Αἴγυπτο, προκειμένου νά ἐπέλθει ἠρεμία στούς κόλπους τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας[417]. Ἴσως τήν ἀλλαγή στάσεως τοῦ πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἀφελῶς μέχρι τότε πίστευε ὅτι μποροῦσε νά ἐπιβάλει τόν Νεῖλο ὡς πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, νά ἐπηρέασε τό γεγονός ὅτι ὁ Νεῖλος ἔπαυσε πλέον νά ἔχει καί τήν ὑποστήριξη τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὁ ὁποῖος σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν (14 Μαρτίου 1869) τόν χαρακτήριζε «*θρασύ*»[418]. Ὁ Νεῖλος ὅμως, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι εἶχε στηριχθεῖ στίς ὑποσχέσεις τοῦ Κυρίλλου ὅτι πρόκειται νά τόν βοηθήσει νά ἀναγνωρισθεῖ ὡς πατριάρχης, ἐπέμενε νά τοῦ ζητεῖ βοήθεια[419]. Ἡ αἰγυπτιακή κυβέρνηση ὅρισε ἐκλογές νέου πατριάρχη Ἀλεξανδρείας στίς 5 Ἰανουαρίου 1870. Μετά τήν ἄρνηση τοῦ μητροπολίτη Δέρκων Νεοφύτου νά ἀναλάβει τόν Ἀλεξανδρινό θρόνο, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἐπέλεξε ὡς πατριάρχη Ἀλεξανδρείας τόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο[420]. Ὅμως ὁ Κύριλλος, ἀκόμη καί μετά ἀπό αὐτή τήν ἐξέλιξη, προσπάθησε νά βοηθήσει τόν Πενταπόλεως Νεῖλο. Ἀποφάσισε νά γράψει πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη καί νά ζητήσει νά ἀνακαλέσει «*…τήν κατ᾽ αὐτοῦ ἐκφωνηθεῖσαν πρό καιροῦ ἔκθεσμον καί ἀντικανονικήν καθαίρεσιν*»[421], ἐνῶ ζήτησε καί ἀπό τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας νά πράξει τό ἴδιο. Ἔγραψε ὑπέρ τοῦ Νείλου καί στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Θ. Δεληγιάννη[422], χωρίς ὅμως οἱ ἐνέργειές του νά ἔχουν οὐσιαστικό ἀποτέλεσμα. Γιά λίγο καιρό ἀκόμα ὁ Κύριλλος ἐνεπλάκη στό ἀλεξανδρινό ζήτημα. Στίς 3 Ἰανουαρίου 1870 ἀπηύθυνε ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, μέ τήν ὁποία ζήτησε τήν ἐπέμβασή του γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καί τήν ἀναίρεση τῆς καθαιρέσεως τοῦ Πενταπόλεως Νείλου, χωρίς ὅμως νά τόν ἀναφέρει ὀνομαστικά[423]. Λίγους μήνες ἀργότερα τόν Μάρτιο τοῦ 1870 ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀνέφερε σέ ἐπιστολή πρός τόν ἐπίτροπό του

---

[417] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 83β (ἐπιστολή πρός τόν ἐψηφισμένο πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νεῖλο μέ ἡμερομηνία 30 Σεπτ. 1869).

[418] **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 34.

[419] Ἀναφέρει ὁ Ἰγνάτιεφ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν (7 Ἰαν. 1870): «*Ὁ Νεῖλος διέθηκεν ὅλους ἐναντίον αὐτοῦ καί δύναται μέν νά παραμείνῃ διά τῆς συνδρομῆς μου, ἀλλά δέν δέχεται οἰκειοθελῶς νά ὑπερισχύσῃ, ὑπολογίζων ἐπί τήν ἠθικήν ὑποστήριξιν τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καί Ἀντιοχείας*», **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 35.

[420] **Φειδᾶ**, «Τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», *ΠΛΜ* 6 (1997²) 283.

[421] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 88β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο μέ ἡμερομηνία 6 Δεκ. 1869).

[422] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 103α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 26 Δεκ. 1869).

[423] Συγκεκριμένα ἀναφέρει: «*…ἄρῃ ἐκ μέσου τήν ἀπό τῆς ἐκφωνηθείσης καθαιρέσεως προαγομένην ἀφορμήν διχοστασίας ἐν τοῖς τοῦ θρόνου ἐκείνου χριστιανοῖς…*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 110β (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ᾽ μέ ἡμερομηνία 3 Ἰαν. 1870).

στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειες πού ἔκανε ὑπέρ τοῦ Πενταπόλεως Νείλου δέν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα, γι᾽ αὐτό ἀποφάσισε νά «...*ἀπέχῃ τοῦ λοιποῦ, καί μόνον θά εὐχώμεθα πρός τόν εἰρήναρχον Θεόν, ἵνα σπλαγχνισθῇ τήν Ἐκκλησίαν του ἐκείνην, καί ἐμπνεύσῃ τοῖς διαφερομένοις συναίσθησιν εἰς τό καταπαῦσαι τόν τάραχον…*»[424]. Τελικά τό ζήτημα τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας λύθηκε ὁριστικά, ὅπως προαναφέραμε, τό 1870. Ὁ Κύριλλος, ἀφοῦ ἔλαβε τήν εἰρηνική ἐπιστολή τοῦ νέου πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Σωφρονίου (1870-1899), ἀπάντησε σέ αὐτήν, σύμφωνα μέ τήν κανονική διαδικασία, στίς 15 Αὐγούστου 1870[425].

Ὅπως εἴδαμε, κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του ὁ πατριάρχης Κύριλλος, παρά τή σέ γενικές γραμμές καλή συνεργασία του μέ τόν Οἰκουμενικό θρόνο, δέν δίστασε, ὅταν ἐκεῖνος θεωροῦσε ὅτι ἔπρεπε, νά διαφωνήσει καί μέ μερικές ἀπό τίς ἀποφάσεις του, ἤ νά ἀσκεῖ κριτική σέ ἄστοχες, ὅπως ἐκεῖνος πίστευε, ἐνέργειές του. Ὅμως, παρά τίς διαφορετικές ἐκτιμήσεις καί ἀπόψεις πού εἶχε σέ σχέση μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γιά τήν ἀντιμετώπιση διαφόρων ζητημάτων (*μοναστηριακό ζήτημα, ἐκλογή πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, σιναϊτικό ζήτημα*), δέν ξεπέρασε τά ὅρια, ὥστε νά προκληθεῖ διάσπαση τῆς ἑνότητος τῶν πατριαρχῶν. Ἡ ὁριστική ρήξη μέ τόν Οἰκουμενικό θρόνο, ἀλλά καί μέ τούς ὑπόλοιπους πατριάρχες, ἦλθε κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872. Αὐτή ἡ διαφωνία εἶχε ὡς συνέπεια τόν κίνδυνο διασπάσεως τῆς ἑνότητας τῶν πατριαρχῶν. Μιά τέτοια διάσπαση θά μποροῦσε νά δημιουργήσει σοβαρά καί δυσεπίλυτα προβλήματα στούς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἔθετε σέ κίνδυνο ἀπομονώσεως τό ἴδιο τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, γεγονός πού ὁδήγησε τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ὅπως θά δοῦμε στό οἰκεῖο κεφάλαιο, νά ἀποφασίσει τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

Ὁ προκαθήμενος τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία του, θεωροῦσε ὅτι ὁρισμένες φορές τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο διακατείχετο ἀπό τήν ἰδέα ἐπιβολῆς ἑνός πρωτείου διαφορετικοῦ ἀπό αὐτό πού ἡ Ἐκκλησία τοῦ εἶχε ἀποδώσει. Νόμιζε ὅτι πολλές ἀπό τίς ἐπεμβάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στά ἐσωτερικά ἄλλων πατριαρχείων ἦσαν ἀντικανονικές καί ξεπερνοῦσαν κατά πολύ τά ἐπιτρεπτά ὅρια παρεμβάσεως πού εἶχε ὡς πρῶτος θρόνος μεταξύ ἴσων. Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἄποψη τοῦ Κυρίλλου δέν ἦταν ἀπολύτως ὀρθή. Ἡ ἐκλογή ἀντιπροσώπων γιά τίς διασκέψεις σχετικά μέ τό *μοναστηριακό ζήτημα* ἔπρεπε, κατά τή γνώμη μας, νά γίνει σέ συνεννόηση μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, καθώς τά μοναστήρια καί οἱ ἐκτάσεις πού ἀνῆκαν σέ αὐτά βρίσκονταν στήν ἐδαφική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἐνῶ οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* ἐπέβαλαν τή συνεργασία πατριαρχείων καί Οἰκουμενικοῦ θρόνου γιά ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τό ἑλληνικό Γένος. Ὁ διορισμός τῶν ἀντιπροσώπων ἀπό τά πατριαρχεῖα ἦταν μιά ἁπλή

[424] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 121α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 14 Μαρτίου 1870).
[425] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 156α-β.

διαδικασία καί ὄχι ἕνα τόσο πολύ σπουδαῖο ζήτημα, ὥστε ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης νά φθάσει στό σημεῖο νά θεωρήσει ὅτι προσβάλλεται ὁ Οἰκουμενικός θρόνος, ἐπειδή οἱ πατριάρχες διόρισαν δικούς τους ἀντιπροσώπους καί ὁ Κύριλλος νά ἑρμηνεύσει τήν ἀντίδραση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ὡς ἐπέμβαση ἤ καί κατάλυση τοῦ αὐτοκεφάλου τοῦ πατριαρχείου του.

Ἡ μή ἀναγνώριση τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου τοῦ πατριάρχη Νικάνορα, Νείλου τοῦ Ἐσφιγμένιτη, προκάλεσε καί πάλι τήν ἀντίδραση τοῦ Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος καί σέ αὐτή τήν περίπτωση θεώρησε τήν ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ὡς παραβίαση τοῦ αὐτοκεφάλου τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἐπέμβαση ἦταν κανονική, καθώς ὁ Νεῖλος δέν εἶχε λάβει κανονικό ἀπολυτήριο ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί ταυτοχρόνως εἶχε καταστεῖ ὄργανο τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ στήν προσπάθειά του νά ἐμπλακεῖ στά ἐσωτερικά τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, προωθώντας τήν πανσλαβιστική πολιτική καί τά ἀνθελληνικά σχέδιά του. Ἔτσι, τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο μέ τή μή ἀναγνώριση τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νείλου ἀφ᾽ ἑνός ἄσκησε τό κανονικό του δικαίωμα νά μήν ἀναγνωρίσει ἐκλογή κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος δέν εἶχε λάβει κανονικό ἀπολυτήριο ἀπό τήν κανονική ἐκκλησιαστική του ἀρχή, καί ἀφ᾽ ἑτέρου ἐκμηδένισε τήν προσπάθεια τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ νά χρησιμοποιήσει τόν Νεῖλο ὡς ὄργανο τῆς δικῆς του πολιτικῆς.

Ὅσον ἀφορᾶ στό *σιναϊτικό ζήτημα,* ἡ ἐκδίκαση τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων δέν ἦταν παράτυπη καί ἀντικανονική. Ἀντιθέτως, ἦταν ἀπολύτως σύμφωνη μέ τό κανονικό δίκαιο, κατά τό ὁποῖο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων χειροτονεῖ ἀρχιερέα καί κρίνει ὡς ἀρχιερέα τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Σινᾶ. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὅτι τά παλαιότερα χρόνια ἐκδίκαζε ἐκεῖνο τίς ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν στή μονή τοῦ Σινᾶ δέν εἶναι, κατά τή γνώμη μας, ἰδιαιτέρως ἰσχυρό. Τά χρόνια στά ὁποῖα ἀναφερόταν τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἦταν ἐποχή κατά τήν ὁποία ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων διέμενε στήν Κπολη γιά τούς λόγους πού προαναφέραμε καί δέν εἶχε τή δυνατότητα συνοδικῆς ἀντιμετωπίσεως ὁποιωνδήποτε προβλημάτων. Ἄλλωστε, τούς προηγούμενους αἰῶνες ὅλες οἱ ἔριδες σχετικά μέ τήν ἐκλογή καί τή χειροτονία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἐλάμβαναν χώρα στήν Κπολη. Ἔτσι, ἡ μόνη σύνοδος, στήν ὁποία μποροῦσε νά συμμετέχει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἦταν αὐτή τῆς Κπόλεως (Ἐνδημοῦσα), ἡ ὁποία συνεκροτεῖτο πάντοτε στή Βασιλεύουσα. Ὅμως τήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου τά πράγματα εἶχαν πλέον ἀλλάξει. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων δέν ἐκλεγόταν πλέον στήν Κπολη, ἀλλά στά Ἱεροσόλυμα, ἀπό τή σύνοδο τοῦ ἐκεῖ πατριαρχείου. Ὁ ἴδιος δέν διέμενε πλέον μόνιμα στήν Κπολη, ἀλλά στά Ἱεροσόλυμα καί ἡ ἐκεῖ τοπική Ἐκκλησία διέθετε κανονικῶς συγκροτημένη σύνοδο καί μποροῦσε νά χειροτονεῖ, ἀλλά καί νά κρίνει τόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ.

Θεωροῦμε ὅτι στήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου, ἐκτός ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο διερχόταν μιά μεταβατική περίοδο, τήν ὁποία δέν φαίνεται νά εἶχε πραγματικά συνειδητοποιήσει. Ἡ περίοδος

κατά τήν ὁποία τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο εἶχε τή δυνατότητα νά ρυθμίζει θέματα πού ἀφοροῦσαν καί σέ ἐσωτερικά ζητήματα τῶν ὑπολοίπων πατριαρχείων (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων), ἀφοῦ αὐτά δέν εἶχαν τή δυνατότητα νά τό κάνουν (ἔλλειψη συνοδικῶν μελῶν, ἀπουσία τῶν πατριαρχῶν στήν Κπολη) εἶχε τελειώσει. Τά πατριαρχεία πλέον εἶχαν τή δική τους σύνοδο καί κατά συνέπεια εἶχαν τή δυνατότητα ρυθμίσεως τῶν ἐσωτερικῶν τους θεμάτων χωρίς τή συνδρομή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ὄφειλε νά συνειδητοποιήσει ὅτι θά ἔπρεπε πλέον νά περιορισθεῖ στόν πραγματικό του ρόλο, τοῦ συντονιστή δηλαδή τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά τήν ἀπό κοινοῦ ἀντιμετώπιση τῶν προκλήσεων (ἐθνοφυλετισμός κ.ἄ.) πού ἐκείνη τήν ἐποχή ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους, παρά τό γεγονός ὅτι οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* τοῦ ἐπέβαλαν τό ἀκριβῶς ἀντίθετο. Τό γεγονός ὅτι τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν μπόρεσε σέ κάποιες περιπτώσεις, τουλάχιστον τήν ἐποχή πού ἐξετάζουμε, νά συνειδητοποιήσει τή νέα αὐτή πραγματικότητα, εἶχε ὡς συνέπεια νά ἐμφανισθοῦν διαφωνίες μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

2. Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ «σιναϊτικοῦ ζητήματος».

Τόν πατριάρχη Κύριλλο ἀπασχόλησε καί τό λεγόμενο «*σιναϊτικό ζήτημα*», τό ὁποῖο ἐπανέφερε στό προσκήνιο κατά τήν ἐποχή τῆς πατριαρχίας του ὁ σιναΐτης ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος[426]. Τό 1859 ξεκίνησαν οἱ διεργασίες γιά τήν ἐκλογή τοῦ νέου ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ μετά τόν θάνατο (1859) τοῦ ἡγουμένου Κωνσταντίου[427], πρώην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Ὁ Κύριλλος μέ ἐπιστολή του πρός τή σιναϊτική ἀδελφότητα πρότεινε νά τοποθετήσει ὡς προσωρινό ἐπίτροπο «*τῷ ἐνταῦθα* (στήν Κπολη δηλαδή) *Καθηγουμένῳ τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου κύρ Γερασίμῳ ἤ ἐκ μέσου ὑμῶν ἐκλέξαντες ἕτερον ἀδελφόν ἀποστείλητε ἐνταῦθα, διά νά παρίσταται ὡς ἐπίτροπος ἐκ μέρους τῆς ἱερᾶς Συνάξεως ἐν παντί συμφέροντι τοῦ ἱεροῦ ὑμῶν Κοινοβίου, ἄχρι τῆς ἐκλογῆς καί ἀποκαταστάσεως τοῦ κανονικοῦ ὑμῶν Πατρός καί Ἀρχιεπισκόπου*»[428]. Σημείωνε ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ νέου ἡγουμένου καί ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ θά πραγματοποιεῖτο στά Ἱεροσόλυμα[429], ὅπως ὅριζε ἡ κανονική τάξη, ἀφοῦ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ ἐλάμβανε τή χειροτονία του ἀπό τήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, ἀπό τήν ὁποία ὡς

---

[426] Τό σιναϊτικό ζήτημα δέν ἦλθε στό προσκήνιο γιά πρώτη φορά τόν ΙΘ' αἰώνα. Ἡ ἱστορία του ξεκινᾶ πολύ παλαιότερα, ἤδη ἀπό τόν ΙΣΤ'αἰώνα, μέ τήν ἄνοδο στόν θρόνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ τοῦ Λαυρεντίου (1592-1617). **Σπ. Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα (ΙΣΤ'-ΙΘ' αἰ.)*, ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1987, σ. 51.

[427] Βιογραφικά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου τοῦ Α' ἀπό Σιναίου βλ. στό **Γεδεών**, *Πατριαρχικοί πίνακες*, σσ. 689-691.

[428] Ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 7 Ἰανουαρίου 1859. *Τά περί τῆς ἐκλογῆς καί χειροτονίας Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἐπίσημα ἔγγραφα*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Π. Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις ΑΩΞ' (1860), σ. 4.

[429] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 5.

ἀρχιεπίσκοπος κανονικῶς ἐξηρτᾶτο. Ἡ ἀδελφότητα τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, μετά τή ρύθμιση τῶν διαδικαστικῶν θεμάτων, ἐξέλεξε στίς 7 Ἰανουαρίου 1859[430], νέο ἡγούμενό της τόν σιναΐτη Κύριλλο τόν Βυζάντιο (Στρεκίδη), ἡγούμενο τῆς μονῆς του Φιστιτζίου στή Μολδαβία[431]. Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου τῆς ἐν λόγω μονῆς ἦταν ἀρχικά καί ἐπιθυμία τοῦ ἡγουμένου καί πρώην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου τοῦ Α' τοῦ ἀπό Σιναίου. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ τελευταῖος μέ ἐπιστολή του πρός τήν ἀδελφότητα τοῦ Σινᾶ ὅριζε ὡς διάδοχό του τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο[432]. Σύμφωνα μέ τά λεγόμενα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, λίγο καιρό ἀργότερα ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος ἔπαψε νά ὑποστηρίζει ὡς διάδοχό του τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, ἀφοῦ διαπίστωσε τή διασπάθιση τῶν χρημάτων τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς τοῦ Φιστιτζίου ἀπό τόν ἐν λόγω ἀρχιμανδρίτη, καθώς καί διάφορα κανονικά κωλύματα τά ὁποῖα ἐμπόδιζαν τήν ἐκλογή του στό ἐπισκοπικό ἀξίωμα[433]. Ὁ Κωνστάντιος, σύμφωνα μέ τόν Μ. Γεδεών, ὑποστήριζε τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου Στρεκίδη μέχρι καί τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ 1859, ἐνῶ καί ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος εἶχε συναινέσει νά τόν χειροτονήσει. Ὅμως, μετά τίς 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1859, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀρνεῖτο νά τόν χειροτονήσει, παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ἐκλογή του ἦταν νόμιμη καί κανονική.

Μετά τήν ἀλλαγή τῆς στάσεώς του καί λίγο πρίν ἀπό τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου Στρεκίδη, ὁ πατριάρχης Κύριλλος πρότεινε ὡς νέο ἡγούμενο τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ τόν ἐπίτροπο τῆς μονῆς Σινᾶ στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο: «*ὅν πρό χρόνων πολλῶν ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ παρά Τζουβανίαν διατριβῇ ἡμῶν ὡς σεμνοπρεπῆ φιλάδελφον καί παρά πᾶσιν ἀγαπητόν, καί ἐνταῦθα βλέπομεν πολιτευόμενον θεαρέστως, καί τρέφοντα ζῆλον εἰλικρινῆ ὑπέρ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ Μετανοίας…*»[434]. Τήν ἴδια ἄποψη γιά τόν Γεράσιμο εἶχε καί ὁ σιναΐτης πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνστάντιος Α', σύμφωνα πάντοτε μέ τά λεγόμενα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων[435]. Ὁ Κύριλλος μέ τήν πρότασή του γιά τήν ἐκλογή τοῦ Γερασίμου ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ δέν θεωροῦσε ὅτι ἐμπλέκεται στήν ἐκλογή τοῦ νέου ἡγουμένου-ἀρχιεπισκόπου: «*Μ' ὅλον ὅτι δέ ἡμεῖς οὐδαμῶς προαιρούμεθα νά ἐπέμβωμεν εἰς τά δικαιώματα τῆς ἱερᾶς ὑμῶν Ἀδελφότητος, οὔτε ἀνεχόμεθα τό παράπαν νά λογισθῶμεν ὡς παραβιάζοντες τήν*

---

[430] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 148. Τήν ἐκλογή τοῦ νέου ἡγουμένου ἡ σιναϊτική ἀδελφότητα τήν ἔκανε γνωστή στόν πατριάρχη Κύριλλο μέ ἐπιστολή της μέ ἡμερομηνία 30 Ἀπριλίου 1859. *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 18-19.

[431] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 147.

[432] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ ἐκδόσεως τῶν περί τῆς ἐκλογῆς καί χειροτονίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἐπισήμων ἐγγράφων*, ἐκδ. Τύποις Α. Κορομηλᾶ καί Π. Πασπαλλῆ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1860, σ. 76.

[433] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 6-7.

[434] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 8.

[435] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 9.

θέλησιν ὑμῶν καί τήν αὐτεξούσιον ἐκλογήν, ὅμως ὡς ἀγαπῶντες τήν στερέωσιν, τήν βελτίωσιν καί τήν πρόοδον τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, προβάλλομεν τῇ ἱερᾷ Συνάξει ὡς ἁρμοδιώτερον πρόσωπον καί ἄξιον τῆς κοινῆς ἐκλογῆς τόν ἐνταῦθα Ἡγούμενον τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου κύρ Γεράσιμον…»[436]. Βεβαίως, ἡ πρόταση τοῦ Κυρίλλου ἀποτελοῦσε ἐπέμβαση στή διαδικασία τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ. Καί ἡ ἐπέμβαση αὐτή εἶχε, ὅπως φαίνεται ἀπό ἐπιστολές τοῦ πρώην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου καί παρελθόν[437], ἀλλά καί συνέχεια, ἀφοῦ ὁ Κύριλλος εἶχε ἤδη ἐνημερώσει τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τήν πιθανή ἐκλογή τοῦ Γερασίμου ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς. Προξενεῖ ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος ἔσπευσε νά ἐνημερώσει τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τό πιθανό ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἐκλογῆς, σημειώνοντας ὅμως ὅτι ἡ ἐκλογή ἡγουμένου καί ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ εἶναι ἀποκλειστικό δικαίωμα τῆς ἀδελφότητας τῆς μονῆς[438].

Αὐτή ἡ πρόταση τοῦ Κυρίλλου προκάλεσε τήν ἀντίδραση τῆς συνάξεως τῶν πατέρων τῆς μονῆς Σινᾶ, οἱ ὁποῖοι μέ ἐπιστολή τους ἀνέφεραν ὅτι «*τό περί ἐκλογῆς ἀξίου διαδόχου… εἶναι ζήτημα καί ζήτημα ἱερόν, ἐξαρτώμενον ἀπό μόνην τήν Σιναϊτικήν Ἀδελφότητα, ἥτις ἐκλέγει ἐνταῦθα καί ὄχι ἀλλαχοῦ τόν Ἀρχιεπίσκοπόν της, κατά τάς βασιλικάς διακελεύσεις καί τάς ἐκκλησιαστικάς διατυπώσεις, δεῖται καί χρόνου μακροῦ καί σκέψεως οὐ σμικρᾶς…*»[439]. Ἔτσι, οἱ Σιναΐτες ἀπέρριψαν τήν πρόταση τοῦ Κυρίλλου νά ὑποδείξει τόν ἑπόμενο ἡγούμενο τῆς μονῆς στηριζόμενος, σύμφωνα μέ τά λεγόμενά του, καί στήν ἐπιθυμία τοῦ μόλις τότε ἀποβιώσαντος πρώην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου τοῦ Α'. Ἔτσι, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, ὅπως προαναφέραμε, μετά τήν ἐκλογική διαδικασία (στίς 7 Ἀπριλίου 1859)[440] ἀναδείχθηκε ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος[441], ὁ ὁποῖος ἐνημερώθηκε ἐπισήμως μέ ἐπιστολή τῆς συνάξεως τῆς μονῆς, μέ ἡμερομηνία 28 Ἀπριλίου 1859[442]. Μετά τήν ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου ἡ σιναΐτική ἀδελφότητα ἐνημέρωσε τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τά ἀποτελέσματα τῆς ἐκλογῆς καί ζήτησε τήν ἔκδοση τοῦ ἀνάλογου ὑψηλοῦ βερατίου[443]. Διά ἐκπροσώπων της ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν στήν

---

[436] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 8.
[437] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 81-82.
[438] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 10-11.
[439] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 12-13.
[440] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 25.
[441] Οἱ σιναΐτες μοναχοί πού βρίσκονταν ἐκτός τῆς μονῆς διασπαρμένοι στά διάφορα μετόχια τῆς μονῆς ὑπέδειξαν τήν προτίμησή τους μέ ἐπιστολή, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Ἀνανίας (βρισκόταν στή Σάμο), ὁ Γρηγόριος Ἀγαθονικείας, ὁ Μελέτιος (βρισκόταν στή Ραϊθώ), Κύριλλος (βρισκόταν στό Κιέβο), ὁ Εὐγένιος (βρισκόταν στή Νίκαια), ὁ Θεοδόσιος (βρισκόταν στή Ρόδο), ὁ Ἀμβρόσιος (βρισκόταν στήν Ἀδριανούπολη), ὁ Ἰωσήφ (βρισκόταν στήν Τιφλίδα), ὁ Γαβριήλ (βρισκόταν στήν Κρήτη), ὁ Γρηγόριος (βρισκόταν στήν Κύπρο) καί ἄλλοι. *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 9.
[442] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 27-28.
[443] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 36 καί 39-40.

Κπολη, νά χειροτονήσει τόν Κύριλλο ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου[444]. Οἱ ἐντολές πού εἶχαν οἱ ἔξαρχοι πού ἀπέστειλε ἡ μονή τοῦ Σινᾶ ἦσαν ὅτι, σέ περίπτωση ἀρνήσεως τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, νά «*ἐπιζητήσωσιν ὅπου δεῖ ὅπως ἐκτελεσθῇ ἡ χειροτονία καί ἀλλαχοῦ*»[445]. Οἱ Σιναΐτες θεωροῦσαν ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων δέν ἦταν ἀποκλειστικό κανονικό δικαίωμα τοῦ δευτέρου, ἀλλά «*διατηρηθεῖσα συνήθεια*»[446]. Τό δικαίωμα ὅμως τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά χειροτονεῖ στό ἐπισκοπικό ἀξίωμα τόν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Σινᾶ δέν ἦταν δικαίωμα πού πηγάζει ἀπό συνήθεια, ἀλλά κανονικό δικαίωμα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἔχει τήν ἁρμοδιότητα χειροτονίας τοῦ ἑκάστοτε ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ. Ὅμως, ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ἐκτός ἀπό τή μή ἀποδοχή της ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων δέν ἦταν ἀποδεκτή καί ἀπό ὅλους τούς Σιναΐτες, οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν στήν ὀθωμανική κυβέρνηση ζητώντας νά μήν ἐγκριθεῖ ἡ ἐκλογή του καί κατηγοροῦσαν τόν νεοεκλεγέντα ἡγούμενο ὅτι κατάφερε νά ἐκλεγεῖ μέ παράνομα μέσα καί ὅτι κατά τή διακονία του στή Μολδαβία διασπάθισε τά χρήματα τοῦ μετοχίου, ἀφήνοντας τή μονή τοῦ Σινᾶ χωρίς τά χρήματα πού θά ἐξασφάλιζαν τήν ἐπιβίωση τῶν μοναχῶν[447].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀπό τήν πλευρά του θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου δέν ἦταν κανονική, ἀλλά παράνομη[448], ἀφοῦ ὁ Κύριλλος, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ, εἶχε χρησιμοποιήσει παράνομα μέσα[449]. Γι᾽ αὐτό ἀπαντώντας στόν τεσκερέ τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας Φουάδ ἔγραψε: «*Ἐγώ δέν ἔλειψα τοῦ νά γράψω πρός τούς καλογήρους τοῦ Μοναστηρίου, καί νά φανερώσω εἰς αὐτούς τά περί τούτου, καί ἐσύστησα συμβουλευτικῶς νά ἐκλέξωσι τόν Γεράσιμον, ὁ εἰρημένος ὅμως Κύριλλος καί οἱ μετ᾽ αὐτοῦ κατελθόντες ἀπό Βλαχίας εἰς Αἴγυπτον… διέσπειραν εἰς τούς Πατέρας ψευδεῖς φήμας, καί κατέκρυψαν τά παρ᾽ ἐμοῦ σταλέντα περί τῆς ἐκλογῆς γράμματα, καί ἄλλους μέν τῶν καλογήρων παρέσυραν διά δώρων καί ὑποσχέσεων, ἄλλους δέ ἐφοβέρισαν καί ἄλλους ἀπεδίωξαν, καί οὕτως ἔλαβον τάς ψήφους τῆς ἐκλογῆς ὑπέρ τοῦ Κυρίλλου. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐκλογή ἀντιβαίνει εἰς τάς ἀρχαίας τάξεις τοῦ Μοναστηρίου, καί εἰς τούς κανονισμούς, οἵ τινες σώζονται καταγεγραμμένοι εἰς τούς κώδικάς του· καί ὡς τοιαύτη μέν δέν ἔχει κῦρος, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ δέ τῶν θρησκευτικῶν κωλυμάτων τοῦ Κυρίλλου ἐνδόντων τῶν περισσοτέρων καλογήρων*

---

[444] Μέ ἐπιστολή της μέ ἡμερομ. 30 Ἀπριλίου 1859. *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 18-19.

[445] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 31.

[446] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 31.

[447] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 20-21.

[448] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 41.

[449] Οἱ πληροφορίες πού εἶχε ὁ πατριάρχης Κύριλλος γιά τούς ἄνομους τρόπους πού χρησιμοποίησε ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ, ἦσαν σωστές. Μερικά χρόνια ἀργότερα τούς ἀνέφεραν οἱ ἴδιοι οἱ σιναΐτες μοναχοί σέ ἔκθεσή τους σχετικά μέ τά ἔργα καί τίς ἡμέρες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Κυρίλλου [**Π. Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπί τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐπιμαρτυρούμενον ὑπό ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀντωνίου Κορομηλᾶ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868, σ. 279.

εἰς τήν ἐκλογήν ταύτην, εἶναι παράνομος καί ἀπατηλή»[450]. Στή συνέχεια ὁ πατριάρχης ἀνέφερε ὅτι δύο ἦσαν οἱ πιθανές λύσεις, γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ τό ζήτημα τῆς προβληματικῆς, κατά τή γνώμη του, ἐκλογῆς τοῦ σιναΐτη Κυρίλλου «*ἤ νά μακρυνθῶσιν ἀπό τήν ἐκλογήν οἱ μετά τοῦ Κυρίλλου ἐλθόντες Ἡγούμενοι, καί νά ἐκλεγῇ ὑπό τῶν καλογήρων ἐλευθέρως καί ἄνευ καταπιέσεως ἕν πρόσωπον δεδοκιμασμένον, πιστόν καί ἱκανόν νά διορθώσῃ τάς καταχρήσεις τῶν Ἡγουμένων, καί νά διαφυλάξῃ τάς τάξεις καί τά δίκαια τοῦ Μοναστηρίου· ἤ, πρός ἐξάλειψιν παντός σκανδάλου, νά ἐξαιρεθῇ καί ὁ Γεράσιμος ἀπό τήν ἐκλογήν, καί νά παύσωσιν οὕτως αἱ κομματικαί διενέξεις, καί εἷς τρίτος νά ἐκλεχθῇ, ὅστις ἤθελεν εἶναι ὁ εὐάρεστος εἰς τό σύνολον τῶν καλογήρων, καί τά προσόντα ἔχων τά ἀπαιτούμενα ὑπό τε τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καί τῶν ἀρχαίων τάξεων τοῦ Μοναστηρίου Σινᾶ*»[451].

Ἐντύπωση προκαλεῖ τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος ζητοῦσε ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἐκδόσει διάταγμα γιά τήν ἐπανάληψη τῶν ἐκλογῶν στή μονή τοῦ Σινᾶ[452]. Βεβαίως, δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι κατά τήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου τόσο ἡ Παλαιστίνη, ὅσο καί ἡ χερσόνησος τοῦ Σινᾶ βρίσκονταν ὑπό ὀθωμανική κυριαρχία. Ἑπομένως ἡ διενέργεια ἐκλογῶν γιά τήν ἀνάδειξη ἡγουμένου στή μονή Σινᾶ ἤ προκαθημένου σέ ὁποιοδήποτε πρεσβυγενές πατριαρχεῖο ἔπρεπε νά ἔχει τήν ἔγκριση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως. Παρομοίως καί ὁποιαδήποτε ἀλλαγή ἤ ἐπανάληψη ἐκλογῶν θά ἔπρεπε νά τύχει τῆς ἰδίας ἐγκρίσεως. Ἡ πρόταση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου γιά ἐπανάληψη τῶν ἐκλογῶν δέν ἔγινε δεκτή ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ἡ ὁποία θεωροῦσε ὅτι τό ζήτημα εἶχε πλέον λήξει[453]. Παρά τήν ἀρνητική ἐξέλιξη ὁ πατριάρχης Κύριλλος ξεκαθάρισε στήν ὀθωμανική κυβέρνηση ὅτι γιά ἐκεῖνον ἡ ἐκλογή τοῦ σιναΐτη Κυρίλλου ἦταν ἀντικανονική καί ἐρχόταν σέ ἀντίθεση τόσο μέ τά προνόμια τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, ὅσο καί μέ τήν κανονική τάξη: «*Ὅθεν οὔτε ἡ συνείδησίς μου, οὔτε τό κανονικόν τῆς Ἐκκλησίας δίκαιον, οὔτε τά προνόμια καί ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Κοινότητος τοῦ Σιναίου Ὄρους, οὔτε τέλος τά δίκαια παράπονα τῶν διωχθέντων γνησίων καί παλαιῶν Σιναϊτῶν καλογήρων συγχωροῦσιν, ὥστε νά γίνῃ παραδεκτή ἡ ἐκλογή τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυρίλλου…*»[454]. Ἔτσι, ζήτησε ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἀκυρώσει τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου καί νά ζητήσει ἐκ νέου τή διεξαγωγή ἐκλογῶν γιά τήν πλήρωση τῆς θέσεως τοῦ ἡγουμένου «*ἐλευθέρως καί ἀπαραβιάστως*», προκειμένου ἐκεῖνος νά τόν χειροτονήσει στόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου, σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καί τά προνόμια

---

[450] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 22.
[451] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 23.
[452] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ* σσ. 23: «*Τάς δύο ταύτας προτάσεις καθυποβάλλω εἰς τήν ὑμετέραν Ὑψηλότητα πρός πληροφορίαν αὐτῆς, καί ὁποίαν ἐγκρίνῃ ἡ ὑμετέρα Ὑψηλότης, κατ᾽ ἐκείνην καί εὐαρεστηθήτω νά ἐκδώσῃ τήν ὑψηλήν αὐτῆς προσταγήν*».
[453] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 24.
[454] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 26.

τῆς ἱερᾶς μονῆς[455]. Μετά ἀπό αὐτή τήν παρέμβαση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ή ὀθωμανική κυβέρνηση, πιθανόν μέ παρέμβαση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ό ὁποῖος ἀσκοῦσε ἰδιαίτερη ἐπιρροή στούς ἀξιωματούχους της[456], ἀποφάσισε νά συστήσει μιά Ἐπιτροπή ἀποτελουμένη ἀπό τούς τέσσερις πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς (Κπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων), καθώς καί δύο ἀρχιερεῖς τῆς συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, προκειμένου νά ἐξετάσει τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ[457]. Οἱ σιναΐτες μοναχοί, ὅταν πληροφορήθηκαν τή συγκρότηση τῆς Ἐπιτροπῆς (ἐνδημούσης συνόδου στήν πραγματικότητα)[458] ἐνημέρωσαν τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Ζ' (1855-1860)[459] ὅτι ἦσαν ἀποφασισμένοι νά μήν ἀποδεχθοῦν ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά τῆς μονῆς ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί θεωροῦσαν ὅτι ή ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου πραγματοποιήθηκε χωρίς τήν παραμικρή ἐκτροπή[460].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐνημέρωσε τή σιναϊτική ἀδελφότητα μέ ἐπιστολή του στίς 8 Νοεμβρίου τοῦ 1859 ὅτι δέν ἀναγνώριζε τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ καί ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος παρά τίς κινήσεις τοῦ δευτέρου, νά μήν ἀποδεχθεῖ τή χειροτονία του ἀπό ἄλλο προκαθήμενο: «*οὔτε τά πάθη τῶν ἀνθρώπων, οὔτε αἱ δωροδοκίαι, οὔτε αἱ διαστροφαί τῆς ἀληθείας δύνανται νά ἀναιρέσωσι τήν αἰωνίαν αὐθεντίαν καί τό κῦρος τῶν Ἀποστολικῶν κανόνων, οὔτε ἰσχύν ἔχει νόμιμον καί κανονικήν ἄλλος τις τῶν Πατριαρχικῶν θρόνων νά ἐπεμβαίνη εἰς τάς χειροτονίας τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ θρόνου, οὔτε νά δικάζη ὑποθέσεις πνευματικάς ἐκτός τῶν ὁρίων ἑαυτοῦ. Μόνη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐφρόνησε τοιαύτην ἀνωτάτην δικαιοδοσίαν καί ὑπεροχήν, καί κατεκρίθη ὡς ἐναντία τῶν Ἀποστολικῶν καί Συνοδικῶν Κανόνων φρονήσασα*»[461]. Ὁ Κύριλλος ἀρνεῖτο νά τελέσει τή συγκεκριμένη

---

[455] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 26.

[456] Ὁ Ἰγνάτιεφ θεωροῦσε ὅτι τό *σιναϊτικό ζήτημα* δέν θά ἔπρεπε νά λυθεῖ μόνο μέ παρέμβαση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἀλλά ή κρίση τοῦ ζητήματος θά ἔπρεπε νά ἀνατεθεῖ «*εἰς τήν ὅλην Ἐκκλησίαν, δῆλα δή καί εἰς τούς τέσσαρας πατριάρχας κατά τά ὑπάρχοντα μέχρι τοῦδε παραδείγματα…*» (ἐπιστολή τοῦ Ν. Ἰγνάτιεφ πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν), **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 26-27.

[457] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 27-28.

[458] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 168.

[459] Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος Ζ' (1855-1860) χρημάτισε πρίν ἀπό τήν ἐκλογή του στόν πατριαρχικό θρόνο μητροπολίτης Ἀμασείας καί διαδέχθηκε στόν πατριαρχικό θρόνο τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ΣΤ' (1845-1848, 1853-1855, 1871-1873). Κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του συγκλήθηκε ή συνέλευση τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τή σύνταξη καί τήν κύρωση τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν. Τό 1860 παραιτήθηκε καί ἀποσύρθηκε στή νήσο Χάλκη, ὅπου καί πέθανε τό 1872. **Βλ. Φειδᾶ**, «Κύριλλος», *ΠΛΜ* 37 (1996[2]) 49-52.

[460] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 41-42. Σέ ἄλλη ἐπιστολή τους ἀναφέρουν: «*ἐμμένομεν ἀμετατρέπτως εἰς τήν ὁμόφωνον καί πάμψηφον ἐκλογήν τοῦ ἡμετέρου Ἀρχιεπισκόπου τελεσθεῖσαν ἐν πάσῃ τάξει καί κατά τούς ἀρχαίους θεσμούς τῆς Ι. ἡμῶν Μονῆς εἰς τό πρόσωπον τοῦ συναδελφοῦ ἡμῶν Ἀρχιμανδρίτου Κ. Κυρίλλου, ὅν θεωροῦμεν κανονικόν ὑποψήφιον*», *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 44.

[461] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 31.

χειροτονία καί γιά ἕναν ἐπιπλέον λόγο: ἐπειδή, σύμφωνα πάντα μέ τά λεγόμενά του, ὁ σιναϊτης πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνστάντιος Α' τοῦ εἶχε παραγγείλει «*ἐπιμόνως καί μετ᾽ ἐπιτιμίου... ἵνα μηδόλως ἀνεχθῇ καί ἀναγνωρίσῃ ὡς ἔννομον καί τακτικήν πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐπί τοῦ Κυρίλλου (τοῦ Βυζαντίου) ἐκλογήν*»[462] καί αὐτό διότι, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀνέφερε, ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος στήν τελευταία του ἐξομολόγηση τοῦ εἶχε ἀναφέρει τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Κύριλλος ὁ Σιναϊτης δέν μποροῦσε νά χειροτονηθεῖ ἀρχιερέας[463]. Τόν πραγματικό λόγο, ἐκτός ἀπό τούς ὑπολοίπους πού θά ἀναφέρουμε παρακάτω, γιά τόν ὁποῖο ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀρνεῖτο νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη, τόν εἶχε ἐκμυστηρευθεῖ μόνο στόν Παῦλο Νεοκλέα, ἀρχιγραμματέα τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ μετοχίου τῆς Κπόλεως.

Ὁ κύριος λοιπόν λόγος τῆς ἀρνήσεως τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν ἡ ἐξομολόγηση τοῦ Κωνσταντίου, λίγο πρίν τόν θάνατό του, ὅτι ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος, ὅταν ἦταν νέος, εἶχε ἐξωμόσει καί εἶχε μάλιστα δεχθεῖ καί τήν περιτομή, εἶχε γίνει δηλαδή μουσουλμάνος[464]. Στίς πηγές τῆς ἐποχῆς ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνστάντιος μέ ἐπιστολή του εἶχε ζητήσει ἀπό τούς μοναχούς τῆς μονῆς Σινᾶ νά μήν ἐκλέξουν ἡγούμενο τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, ὅμως σέ ἐπιστολή τους πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο οἱ Σιναϊτες ἀρνοῦνταν ὅτι ἔλαβαν τέτοια ἐπιστολή[465]. Ὁ δεύτερος λόγος γιά τόν ὁποῖο ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀρνεῖτο νά τελέσει τή χειροτονία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ἦταν ὅτι αὐτή δέν εἶχε, κατά τή γνώμη του, κανονικό ὑπόβαθρο. Μία ἄλλη πληροφορία, τήν ὁποία ἀναφέρει καί ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ἦταν ὅτι ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος εἶχε χρησιμοποιήσει ἀθέμιτα μέσα γιά νά κερδίσει τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Σιναϊτῶν, μέ σκοπό τήν ἐκλογή του στό ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Βεβαίως, ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Κυρίλλου εἶχε πραγματοποιηθεῖ κανονικά ἀπό τήν ἀδελφότητα τῆς μονῆς, ὅμως τά νέα δεδομένα πού εἶχαν ἔρθει στό προσκήνιο γιά τίς παρασκηνιακές πιέσεις πρός τούς μοναχούς, τίς δωροδοκίες, τή βιωτή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου καί κυρίως τό κανονικό κώλυμα πού προέκυπτε ἀπό τήν πληροφορία ὅτι εἶχε παλαιότερα ἀπαρνηθεῖ τήν

---

[462] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σσ. 148-149. Φαίνεται πώς οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου καί τοῦ πρώην Κπόλεως Κωνσταντίου ἦσαν πολύ στενές. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στίς τελευταῖες στιγμές τοῦ Κωνσταντίου ὁ Κύριλλος πραγματοποίησε «*πᾶν ὅ,τι καθῆκον, οὐ μόνον τῇ προσωπικῇ ἡμῶν πρός τόν ἀείμνηστον σχέσει, ἀλλά καί τῷ ὀφειλετικῷ ζήλῳ, ὅν διατρέφομεν ὑπέρ τῆς ἀγαθῆς καταστάσεως τῆς ἱερᾶς ὑμῶν Ἀδελφότητος* (ἀναφέρεται στή μοναστική ἀδελφότητα τοῦ Σινᾶ). *Διό καί εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τῶν χριστιανικῶν καθηκόντων ἑτοίμως ὑπηρετήσαντες τῷ ἀειμνήστῳ, καί τήν ἐξομολόγησιν αὐτοῦ δεξάμενοι τῇ παραμονῇ τοῦ νέου ἔτους, ἐψάλαμεν ἱερόν εὐχέλαιον, καί τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἐπιτελέσαντες τήν ἀναίμακτον λατρείαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου, μετέδομεν τῷ ἀειμνήστῳ τά πανάχραντα Μυστήρια. Οὕτω δέ καλῶς καί θεαρέστως τελεσθέντων τῷ ἀοιδίμῳ ἁπάντων τῶν χριστιανικῶν χρεῶν, προὐνοήσαμεν καί περί τῆς ἐν χερσί τοῦ ἀειμνήστου ἱερᾶς μοναστηριακῆς περιουσίας…*». *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 3.

[463] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 7.

[464] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 213.

[465] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 5-6.

ὀρθόδοξη πίστη του καί εἶχε μάλιστα ὑποβληθεῖ σέ περιτομή, ἐάν αὐτά μποροῦσαν νά ἀποδειχθοῦν, δικαιολογοῦσαν ἀπόλυτα τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά τόν χειροτονήσει. Δέν ἦταν δυνατόν, ἐπί τῇ βάσει τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας κάποιος κληρικός, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε τήν πίστη του, νά χειροτονηθεῖ καί μάλιστα στόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου. Ἀντιθέτως, θά ἔπρεπε νά καθαιρεθεῖ, νά ἐπανέλθει στίς τάξεις τῶν μοναχῶν καί νά ἀκολουθήσει τή διαδικασία ἐπιστροφῆς τῶν πεπτωκότων πού ὁρίζει ἡ Ἐκκλησία, χωρίς βεβαίως νά μπορεῖ νά ἐπανέλθει στίς τάξεις τοῦ κλήρου[466]. Ὅμως, γιά τήν ἀκύρωση τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ οἱ παραπάνω κατηγορίες θά ἔπρεπε νά ἀποδειχθοῦν καί ἀφοῦ ὁ πατριάρχης Κύριλλος δέν ἀποκάλυπτε τά κανονικά κωλύματα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου οἱ μοναχοί τοῦ Σινᾶ ὀρθά διαμαρτύρονταν γιά τήν ἄρνησή του νά τόν χειροτονήσει.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσπάθησε νά πείσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο νά σταματήσει ὅλες τίς ἐνέργειες στίς ὁποῖες προέβαινε γιά νά ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἐκλογή του ὡς ἡγουμένου καί ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνεῖτο νά συμμορφωθεῖ, ἐπηρεαζόμενος, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Ἱεροσολύμων, ἀπό κάποιους πού γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν δικῶν τους συμφερόντων τροφοδοτοῦσαν μέ ἐλπίδες ἀναγνωρίσεως τή φιλοδοξία του. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος πίστευε, ὅτι αὐτοί πού ἐπηρέαζαν τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο γνώριζαν ὅτι δέν ἦταν διατεθειμένος νά τόν ἀναγνωρίσει ὡς κανονικό ἡγούμενο καί ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Σινᾶ, καί τοῦ προέβαλλαν τήν ἰδέα τῆς χειροτονίας του ἀπό ἄλλο προκαθήμενο, ἐκτός τοῦ Ἱεροσολύμων, στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπάγεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ[467]. Ἡ ἀναταραχή εἶχε ἀρχίσει νά λαμβάνει ἀνεξέλεγκτες διαστάσεις, καθώς οἱ σιναΐτες μοναχοί σταμάτησαν νά μνημονεύουν τό ὄνομα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων στίς ἀκολουθίες καί μνημόνευαν τό ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Ζ' (1855-1860), χωρίς ἐκεῖνος νά τό γνωρίζει, ὅπως φαίνεται ἀπό ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Ὅταν ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος πληροφορήθηκε τό γεγονός κάλεσε τούς Σιναΐτες νά ἀποκαταστήσουν τήν κανονική τάξη. Γιά τούς ἱερομονάχους πού δέν θά συμμορφώνονταν ὁ

---

[466] Περισσότερα βλ. στούς κανόνες κβ', κγ', καί ξβ' Ἀποστόλων (περί πεπτωκότων κληρικῶν), α' καί ι' τῆς Α' Οἰκουμενικῆς συνόδου.

[467] *«Ἡμεῖς κατά χρέος συνειδήσεως ἐνουθετήσαμεν αὐτόν εὐαγγελικῶς νά παραιτηθῇ ἀπό ἀθέμιτα μέσα, καί ὑποταχθῇ τῷ Κυρίῳ, ὅστις διά στόματος τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Κωνσταντίου ἐλάλησε· πλήν βλέπομεν, ὅτι, καί ἄν ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶχεν προαίρεσιν νά ὑπακούσῃ εἰς τήν φωνήν τῆς συνειδήσεως, εὑρισκόμενος ὅμως δυστυχῶς ἐν μέσῳ τῶν ἐχόντων συμφέρον εἰς τό νά ἐξάψωσιν αὐτόν εἰς φιλοδοξίαν, ἐθολώθη κατά τό λογικόν καί δέν δύναται νά ἀποσυρθῇ ἀπό τούς ἕλκοντας αὐτόν, ἀρκεῖ μόνον νά ὀνομασθῇ εἴτε νομίμως, εἴτε παρανόμως, Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σινᾶ· διά τοῦτο καί πείθεται ὑπό τῶν λεγόντων αὐτῷ κέρδους χάριν, ὅτι, καί παρ' ἐνορίαν ἐάν χειροτονηθῇ, δέν θέλει εἶναι παράνομος»*, *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 31.

πατριάρχης θά ἐπέβαλλε τήν ποινή τῆς ἀργίας ἀπό κάθε ἱεροπραξία μέχρι τήν ἐκδήλωση τῆς μετανοίας τους[468]. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ Ἐπιτροπή πού εἶχε συστηθεῖ γιά τήν ἐξέταση τῆς κανονικότητας τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου καί ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ κοινοποίησε τό πόρισμα της στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων στίς 20 Νοεμβρίου 1859.

Σύμφωνα μέ αὐτό ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου θεωρεῖτο κανονική γιά τρεῖς λόγους. Πρῶτον «*ἡ Ἱερα Μονή τοῦ Θεοβαδίστου Ὄρους Σινᾶ ἀνέκαθεν διά νεαρᾶς τοῦ εὐσεβοῦς Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καί διά σιγιλλίων ἐκκλησιαστικῶν καθέστηκεν ἀνεξάρτητος, ἀδούλωτος, οὐδενί οὐδαμῶς ὑπείκουσα, καί ὡς τοιαύτη κέκτηται ἀναμφιῤῥήστως τό δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τόν ἑαυτῆς Ἡγούμενον ἐλευθέρως καί ἀνεπηρεάστως ἀπό πάσης ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως*». Δεύτερον, «*ὅτι ὁ θρόνος τῶν Ἱεροσολύμων κέκτηται ἀποκλειστικῶς τό δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν εἰς Ἐπίσκοπον τόν κατά πλειοψηφίαν ὑπό τῆς ἱερᾶς Ἀδελφότητος προτεινόμενον*» καί τρίτον «*ὅτι ὁ πνευματικός προϊστάμενος τῆς Μονῆς, ὡς μέν Ἡγούμενός ἐστιν ὅλως ἀνεξάρτητος, οὐδενί ὀφείλων διδόναι λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ, εἰ μή τῇ Μοναστηριακῇ Συνάξει, ὡς Ἀρχιεπίσκοπος μέν τοι ὀφείλει μνημονεύειν τοῦ Πατριαρχικοῦ ὀνόματος τοῦ κατά καιρόν Ἱεροσολύμων*»[469].

Ἡ Ἐπιτροπή πού ἐξέτασε τό ζήτημα τῆς χειροτονίας τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἐξηγήσει γιατί ἀρνεῖται νά πραγματοποιήσει τή χειροτονία. Ὁ Κύριλλος ἐπικαλέστηκε λόγους συνειδήσεως, ἀφοῦ «*ὁ ἀείμνηστος Κωνστάντιος, ἀποθνήσκων ἀπεκάλυψεν ἐν τῇ τελευταίᾳ πρός Αὐτήν ἐξομολογήσει, ἐξορκίσας ἅμα Αὐτήν εἰς τό φοβερόν ὄνομα τοῦ οὐρανίου Κριτοῦ... μή χειροτονῆσαι τόν Κύριλλον*»[470]. Ἡ Ἐπιτροπή προσπάθησε νά μεταπείσει τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅμως ἐκεῖνος παρέμεινε ἀμετάπειστος. Κατά τή διάρκεια τῆς γ' συνεδρίας τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος παρουσιάσθηκε στή σύνοδο προσκομίζοντας

---

[468] «*Ἐπειδή δέ ἦλθεν εἰς τάς ἀκοάς ἡμῶν, ὅτι ἡ ἱερά ὑμῶν Ἀδελφότης, ἀποπλανηθεῖσα ὑπό τῶν διαβολῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ κύρ Κυρίλλου ἔπαυσε τό κανονικόν μνημόσυνον τοῦ ὀνόματος ἡμῶν ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ, καί ἀντί ἡμῶν μνημονεύει τό ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐναντίον τῶν Κανόνων… Ἡμεῖς λοιπόν, ὡς μή ἀνεχόμενοι τοιαύτην ἀθέτησιν τῶν ἱερῶν νόμων, ἐντελλόμεθα τῇ Ὁσιότητί σας, ὥστε ἐν ὅσῳ διαμένῃ χηρεύουσα ἡ Ἀρχιεπισκοπική ἕδρα τοῦ Μοναστηρίου σας νά μνημονεύητε ἐν τῇ ἀναιμάκτῳ λατρείᾳ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἡμῶν ὀνόματος… ἄν δέ ἄλλως ἐπράξατε μέχρι τοῦ νῦν, νά παύσητε τήν παρανομίαν, καί νά ζητήσητε παρ᾽ ἡμῶν τήν συγχώρησιν. Ἐάν δέ τις τῶν ἱερέων τῶν ἱερουργούντων ἐν τῷ ἱερῷ ὑμῶν Μοναστηρίῳ μή θέλῃ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ ἡμῶν ὀνόματος, τόν τοιοῦτον ἔχομεν ἀργόν πάσης ἱεροπραξίας, ὡς ἀθετοῦντα τούς ἱερούς Κανόνας, καί θέλει μένει ὁ τοιοῦτος ὑπό τόν δεσμόν τοῦ ἐπιτιμίου, ἕως οὗ μετανοήσῃ καί λάβῃ τήν συγχώρησιν*», *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 32.

[469] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 34. Τήν κοινοποίηση πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο ὑπογράφουν οἱ πατριάρχες Κπόλεως καί Ἀλεξανδρείας καί οἱ μητροπολίτες Νικαίας Ἰωαννίκιος, Θεσσαλονίκης Νεόφυτος, Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος, Ἀμασείας Σωφρόνιος, Ἄρτης Σωφρόνιος, Δημητριάδος Δωρόθεος, Μελενίκου Διονύσιος, Σηλυβρίας Μελέτιος, Νύσσης Καλλίνικος καί Σβορνικίου Ἀγαθάγγελος. *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 34.

[470] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 36.

ἔγγραφα, τά ὁποῖα ἀπεδείκνυαν τό κανονικό τῆς ἐκλογῆς του. Συγκεκριμένα παρουσίασε δύο σιγίλλια τῶν πατριαρχῶν Κπόλεως Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ (1572-1579, 1580-1584, 1587-1595) καί Γαβριήλ (1596) καί μιά ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1669-1707), σύμφωνα μέ τά ὁποῖα τό μοναστήρι τοῦ Σινᾶ διέθετε συγκεκριμένα προνόμια καί δηλωνόταν «*τό ἀνεξάρτητον, ἀδούλωτον καί παντελεύθερον αὐτοῦ*»[471]. Παρουσίασε, ἐπίσης δύο περικοπές ἀπό ἐπιστολές τοῦ Κωνσταντίου Α', κατά τίς ὁποῖες ὁ πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης παραπονεῖτο καί δυσανασχετοῦσε γιά τίς ἐνέργειες τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, γιά τόν ὁποῖο θεωροῦσε ὅτι προσπαθεῖ νά ἐπέμβει στά μοναστηριακά προνόμια τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Μετά τήν παρουσίαση αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν ἡ Ἐπιτροπή θεώρησε ὅτι ἡ ἐξομολόγηση πού ἐπικαλεῖτο ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε ἐξουδετερωθεῖ καί ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος σύμφωνα μέ τόν ρλβ' (ρμα') κανόνα τῆς συνόδου τῆς Καρθαγένης (419) δέν δεσμευόταν ἠθικῶς στό νά μή χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο ἐξαιτίας τῆς ἐξομολογήσεως τοῦ Κωνσταντίου[472]. Ἄλλωστε δέν ὑπήρχαν στοιχεῖα, ἐκτός ἀπό τήν ἐξομολόγηση πού ἐπικαλεῖτο ὁ πατριάρχης Κύριλλος, τά ὁποῖα νά ἀποδείκνυαν ὅτι ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος εἶχε κανονικό κώλυμα καί δέν μποροῦσε νά χειροτονηθεῖ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου. Ἡ ἀπόφαση τῆς ἐπιτροπῆς γνωστοποιήθηκε στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων, στή μονή Σινᾶ καί στήν Ὑψηλή Πύλη.

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης μέ δύο ἐπιστολές του πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο: α) ἀπέδιδε τήν ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου στό ζήτημα ὡς μέρος τῆς προσπάθειάς του νά ρυθμίσει μέ εὐχερῆ καί ἀποτελεσματικό τρόπο τήν ἐμπλοκή, β) καλοῦσε τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό «*πᾶσαν ἀλλοτρίαν ὑποβολήν*» ἐπί τοῦ θέματος, γ) ἀνέφερε τήν πολιτική ἀναγνώριση τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί ὑπαινισσόταν τίς ἀντικειμενικές δυσχέρειες τῆς ἐμμονῆς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν ἀρχική του ἄρνηση, δ) διακήρυττε, σύμφωνα καί μέ τήν ἀπόφαση τῆς Ἐνδημούσας συνόδου τήν τήρηση τῶν προβλεπομένων κανονικῶν διαδικασιῶν ἐκλογῆς, καί ε) γνωστοποιοῦσε ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ

---

[471] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 37.

[472] Ἡ ἐπιτροπή ἐπικαλέσθηκε τόν ρλβ' (ρμα') κανόνα τῆς συνόδου τῆς Καρθαγένης: «*Ἤρεσεν, ἵνα, ἐάν ποτε Ἐπίσκοπος λέγῃ τινά αὐτῷ μόνῳ τό ἴδιον ἔγκλημα ὁμολογῆσαι, καί ἐκεῖνος ἀρνῆται, μή λογίσηται ὁ Ἐπίσκοπος εἰς ἰδίαν ὕβριν συντείνειν, ὅτι αὐτός μόνος οὐ πιστεύεται. Εἰ δέ καί τῷ σκανδαλισμῷ τῆς ἰδίας συνειδήσεως λέγει μή θέλειν ἑαυτόν κοινωνεῖν τῷ ἀρνουμένῳ, ἐφ᾽ ὅσον τῷ ἀφωρισμένῳ μή κοινωνῇ ὁ ἴδιος Ἐπίσκοπος, τῷ αὐτῷ Ἐπισκόπῳ, ἄλλοι μή συγκοινωνήσωσιν Ἐπίσκοποι· ὥστε μᾶλλον παραφυλάττεσθαι τόν Ἐπίσκοπον μή λέγειν κατά τινος, ὅπερ ἀποδείξεσιν ἐλέγξαι παρ᾽ ἑτέροις οὐ δύναται*», **Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ**, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων καί Πανευφήμων Ἀποστόλων καί τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν Συνόδων καί τῶν κατά μέρος Ἁγίων Πατέρων*, τ. Γ', Ἀθήνησιν 1853, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, σ. 603. Βλ. ἐπίσης καί τή νέα ἔκδοση **Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ**, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων καί Πανευφήμων Ἀποστόλων καί τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν Συνόδων καί τῶν κατά μέρος Ἁγίων Πατέρων*, τ. Γ', Ἀθήνα 1996, ἔκδ. Γρηγόρη.

νέου ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ θά ἔπρεπε νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων πρίν τήν ἑορτή τῆς πολιούχου τῆς μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Σέ ἀντίθετη περίπτωση θά πραγματοποιεῖτο ἡ χειροτονία του στήν Κπολη, χωρίς αὐτή ἡ πράξη νά ἀντιβαίνει στήν κανονική τάξη, ἀφοῦ ἡ μονή Σινᾶ δέν ἀποτελεῖ «*ἐνορίαν τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*»[473]. Ἡ Ἐπιτροπή μετά ἀπό αὐτές τίς ἐξελίξεις ἀποφάσισε νά προσπαθήσει νά μεταπείσει τόν πατριάρχη Κύριλλο. Ὅμως ἡ προσπάθεια αὐτή δέν εἶχε ἀποτέλεσμα[474]. Μετά τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, ἡ Ἐπιτροπή ἀποφάσισε νά ἐπιτρέψει γιά μία μόνο φορά στούς σιναΐτες μοναχούς νά ζητήσουν τή χειροτονία τοῦ ἡγουμένου τους ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, χωρίς αὐτή ἡ πράξη νά καταργεῖ τήν κανονική ἐξάρτηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων[475]. Ἡ Ἐπιτροπή ζήτησε νά τελέσει τή χειροτονία ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος (1850-1884). Ὅμως ὁ τελευταῖος ἀρνήθηκε νά τήν πραγματοποιήσει, ἐπικαλούμενος τήν ἁγιοταφιτική του ἰδιότητα, τήν ὁποία διατηροῦσε καί μετά τήν ἐκλογή του στόν θρόνο τῆς Ἀντιοχείας, δηλώνοντας ὅτι «*ἐπειδή οὐδείς ἐξ ὑμῶν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἐκκλησίας, καί δέν δύναται νά γινώσκη τά τότε κατ᾽ ἐμέ διατρέξαντα, ἐγώ σᾶς διαβεβαιῶ, ὅτι οὕτω πως ἐγένοντο ὡς προείρηκα*»[476].

Ὁ Ἱερόθεος ζήτησε τήν ἐξαίρεσή του ὡς κριτοῦ στό συγκεκριμένο ζήτημα, διότι ὁ ἴδιος παρέμενε μέλος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Θεωροῦσε ὅμως ὅτι ἡ ἐξαίρεσή του δέν θά ἔπρεπε νά θεωρηθεῖ ὡς διαφωνία στήν τελική ἀπόφαση. Ὡστόσο, ἡ διαφωνία του δηλώθηκε μέ ἔγγραφό του πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Ζ΄ καί δημοσιεύθηκε στήν ἐφημερίδα *Βυζαντίς*[477]. Πιό συγκεκριμένα ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἀπαντώντας στήν ἐφημέριδα Βυζαντίδα ὅτι δῆθεν συμφώνησε στήν καταπάτηση τῶν κανονικῶν δικαίων τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπί τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, ἔσπευσε νά συμπληρώσει: «*ἡμεῖς, ὡς παιδιόθεν τῷ παναγίῳ Τάφῳ ὑπηρετήσαντες, καί καλῶς διακριβώσαντες τά καθεστῶτα νόμιμα ἐν τῇ καθόλου ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ὡς πρός τήν Ἀρχιεπισκοπήν τοῦ Θεοβαδίστου Ὄρους Σινᾶ, οὐδόλως συμφωνοῦμεν εἰς τήν τοιάνδε καταπάτησιν τῶν ἱερῶν δικαιωμάτων τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, καί ὅτι οὐδέν δικαίωμα ἔχομεν νά ἐπέμβωμεν εἰς τά ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντα τῇ πνευματικῇ ἐκείνου δικαιοδοσίᾳ· διά τοῦτο οὐχ ὑπεγράψαμεν εἰς τήν προταθεῖσαν ἡμῖν γνωμοδότησιν, ὡς εὑρίσκοντες αὐτήν μή στοιχοῦσαν*

---

[473] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 170.

[474] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 38-39. Τήν πρώτη φορά προσπάθησε νά μεταπείσει τόν πατριάρχη Κύριλλο ὁ ἴδιος ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης, στή συνέχεια ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Καλλίνικος (1858-1861) καί στή συνέχεια μέ ἐπιστολή τους ὅλα τά μέλη τῆς συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ὅλες ὅμως οἱ προσπάθειές τους ἀπέβησαν ἄκαρπες. **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σ. 540.

[475] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 41.

[476] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 42.

[477] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 166.

τοῖς ἱεροῖς Κανόσι τῆς Ἐκκλησίας»[478]. Ἀπό τήν πλευρά του ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος μέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας ἐξέφρασε τή δυσαρέσκεια του γιά τήν ἀπάντησή του στήν ἐφημερίδα *Βυζαντίς*. Στήν ἴδια ἐπιστολή ὀρθά ὑποστήριξε, ὅτι «*ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος ἔχει τό δικαίωμα τοῦ δικάζειν καί διαλύειν τάς ὀψέποτε ἀναφυομένας διαφοράς μεταξύ τοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καί τῆς Σιναϊτικῆς κοινότητος*»[479]. Στή συγκεκριμένη περίπτωση ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στό ζήτημα προκλήθηκε μετά τήν ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ἡ ὁποία ὅρισε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, μέλη τῆς συνόδου του, ἀλλά καί τούς ἄλλους προκαθημένους τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων ὡς κριτές τοῦ δημιουργηθέντος προβλήματος. Ἡ ἐπιστολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κυρίλλου κατέληγε μέ τήν ἄποψη ὅτι ἀπό τή στάση του δέν καταπατοῦνταν τά κανονικά δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, «*καθόσον ἡμεῖς ὅ,τι ἀπό κοινῆς γνώμης ἐπράξαμεν, ὑπάρχει ἐντελῶς σύμφωνον ταῖς ἐννοίαις τῶν προνομίων καί δικαιωμάτων τοῦ Θεοβαδίστου Ὄρους Σινᾶ… τῷ ὄντι ἄλλως ἀνεξαρτήτῳ, ἀδουλώτῳ καί ἀκαταπατήτῳ, ὡς ἀπό τῶν παῤῥησιασθέντων πρός ἡμᾶς διαφόρων ἐπισήμων ἐγγράφων ἀπεδείχθη τρανῶς*»[480].

Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι διαφορετικά κατανοοῦσε τό ζήτημα ὁ πατριάρχης Κύριλλος καί διαφορετικά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι ἡ ἄρνησή του νά χειροτονήσει τόν νέο ἡγούμενο τῆς μονῆς Σινᾶ ἦταν καθαρά ζήτημα ἐσωτερικό τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου, ὁ δέ Οἰκουμενικός πατριάρχης θεωροῦσε, ἀφοῦ δέχθηκε τήν προσφυγή τῶν σιναϊτῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ἀθετοῦνταν τά ἐκκλησιαστικῶς κατοχυρωμένα δίκαια τῆς μονῆς, ὅτι τό ζήτημα πήγαζε ἀπό τή διαφωνία γιά τά θεσμικά πλαίσια τῶν σχέσεων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῆς μονῆς Σινᾶ[481], καί αὐτό τό γεγονός τοῦ παρεῖχε τή δυνατότητα ἐπεμβάσεως γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου στά ἐσωτερικά ζητήματα μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἐκκλησίας, σύμφωνα μέ τό κανονικό δίκαιο, δέν εἶναι ἐπιτρεπτή. Γίνεται δεκτή μόνο μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας πού ἀντιμετωπίζει ἐσωτερικά προβλήματα. Ἡ προσφυγή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου καί τῶν Σιναϊτῶν στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ, γιά τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε, κανονικῶς ἐσφαλμένη, ἀφοῦ ἤδη ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα εἶχε γίνει κανονικῶς ἀποδεκτή καί ἀπό τόν

---

[478] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 45.

[479] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 47. Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος ἦταν ἤδη ἀπό τίς ἐργασίες τῆς ἐπιτροπῆς ἀντίθετος στή χειροτονία τοῦ νέου Σιναίου ἀπό ἄλλο πατριάρχη ἐκτός τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Στήν ε' συνεδρία τῆς συνόδου ὁ πατριάρχης Ἱερόθεος δήλωσε «*ὅτι δέν δύναται... νά ὑπογράψῃ αὐτά* (τά πρακτικά) *ἐπί τῷ λόγῳ ὅτι ἡ αὐτοῦ μακαριότης ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξε καί μέχρι τοῦδε ὑπάρχει καί θέλει ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς του μέλος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητος...*». **Δελικάνη**, *Τά σωζόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα*, τ. ΙΙ, σ. 542.

[480] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 47.

[481] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 168.

πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἡ κανονική δυνατότητα παρεμβάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τήν εἰρηνική διευθέτηση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἄλλων πατριαρχικῶν θρόνων[482]. Στήν προκειμένη περίπτωση τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν ἐπενέβη αὐθαίρετα στό συγκεκριμένο ζήτημα, ἀλλά ἀναγκάσθηκε νά τό κάνει μετά ἀπό ἐντολή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καί μέ τή συνεργασία καί τῶν προκαθημένων τῶν ὑπολοίπων πρεσβυγενῶν πατριαρχείων. Ἡ Ἐπιτροπή αὐτή, πού στήν πραγματικότητα ἀποτελοῦσε σύνοδο, παρά τήν ἔξωθεν ἐπιβολή τῆς συγκλήσεώς της, μποροῦσε νά ἐκφράσει τή γνώμη της γιά τό ζήτημα καί μποροῦσε νά χειροτονήσει τόν νέο ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ, ἀφοῦ στίς ἐργασίες της εἶχε προσκληθεῖ νά συμμετάσχει καί ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων (ὁ ἴδιος δέν παρέστη, οὔτε ἀπέστειλε ἀντιπροσώπους θεωρῶντας ἴσως ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο ἀκύρωνε τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου).

Κατά τή γνώμη μας, τό ὅλο ζήτημα προέκυψε ἀπό τή στάση τοῦ πρώην πατριάρχη Κωνσταντίου, ὁ ὁποῖος δέν μποροῦσε νά ἀξιώνει ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά μή χειροτονήσει τόν Κύριλλο, πού ἡ ἀδελφότητα τῆς μονῆς Σινᾶ εἶχε ἐκλέξει ὡς ἡγούμενο, χωρίς νά τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά παρουσιάσει τίς αἰτίες γιά τίς ὁποῖες ὁ Κύριλλος ὁ Βυζάντιος ὄχι μόνο δέν θά ἔπρεπε νά χειροτονηθεῖ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, ἀλλά μέ βάση τούς κανόνες θά ἔπρεπε νά καθαιρεθεῖ, ἀφοῦ εἶχε προσχωρήσει διά τῆς περιτομῆς στό Ἰσλάμ. Ἡ ἀδυναμία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ γεγονότος τῆς περιτομῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἀφοῦ αὐτή εἶχε γίνει στό πλαίσιο τοῦ μυστηρίου τῆς ἐξομολογήσεως, καθιστοῦσε τήν πληροφορία αὐτή ἀνύπαρκτη. Ὁ Κωνστάντιος ἦταν ἐκεῖνος πού θά ἔπρεπε νά ἀποκαλύψει τά γεγονότα στόν πατριάρχη Κύριλλο Ἱεροσολύμων, ὥστε ἐκεῖνος μέ τή σειρά του νά κινήσει τίς ἐκκλησιαστικές διαδικασίες, προκειμένου, μέ κανονικό πλέον ὑπόβαθρο, νά ἀπορριφθεῖ ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ Κυρίλλου Βυζαντίου, ἐξαιτίας τῆς παλαιότερης προσχωρήσεώς του στό Ἰσλάμ. Συγχρόνως πρέπει νά ληφθεῖ ὑπ᾽ ὄψιν καί τό γεγονός ὅτι ὁ πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνστάντιος ἀντικανονικῶς ζητοῦσε ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά μή χειροτονήσει ἐπίσκοπο τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, «*διότι τοιαύτη ἀξίωσις ὄχι μόνον ἦτο ξένη πρός τήν κανονικήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί εἶχε δι᾽ εἰδικῶν κανόνων ἀποδοκιμασθῆ ἡ οἱαδήποτε προσωπική ἀνάμειξις ἐπισκόπου εἰς τήν ἐκλογήν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ*»[483]. Μέ τή στάση του ὁ Κωνστάντιος ἔφερνε στό προσκήνιο τό ζήτημα τῶν θεσμικῶν καί κανονικῶν σχέσεων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, διότι ἐάν ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐφάρμοζε τήν παραγγελία τοῦ Κωνσταντίου, στήν οὐσία θά καταργοῦσε τό κανονικῶς καί ἐκκλησιαστικῶς κατοχυρωμένο δικαίωμα τῶν μοναχῶν τοῦ Σινᾶ νά ἐκλέγουν μόνοι τους καί χωρίς παρεμβάσεις τόν ἀρχιεπίσκοπό τους[484].

---

[482] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 154.
[483] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 158.
[484] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 159.

Ἂν ἡ διαδικασία τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου ἀποδεικνύετο ὅτι ἦταν ἀποτέλεσμα ἀπειλῶν, βίας καί νοθεύσεως τοῦ ἐκλεκτορικοῦ σώματος τῶν Σιναϊτῶν ἀπό μοναχούς, οἱ ὁποῖοι δέν ἀνῆκαν στή μονή, τότε ἡ ἐκλογή τοῦ Κυρίλλου μποροῦσε νά θεωρηθεῖ ἄκυρη καί θά ἔπρεπε νά πραγματοποιηθεῖ ξανά[485], ἀφοῦ ὅμως ὅλα τά παραπάνω μποροῦσαν νά ἐξακριβωθοῦν.

Οἱ σιναϊτες μοναχοί, ἐκμεταλλευόμενοι τή θετική στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη καί τῆς ἐπιτροπῆς ὑπέρ τῶν θέσεών τους καί μετά τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά πραγματοποιήσει τή χειροτονία τοῦ νέου ἡγουμένου τους, ζήτησαν τήν πραγματοποίησή της ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη. Μέ ἐπιστολή τους πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη (24 Νοεμ. 1859) χαρακτήριζαν τήν Ἐπιτροπή πού ὅρισε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τήν ἐξέταση τοῦ θέματός τους ὡς «*Ἀνώτατο Ἐκκλησιαστικό Δικαστήριο*» καί ζητοῦσαν νά «*ἐκτελέση ἰδίαις Αὐτῆς Πατριαρχικαῖς χερσί τήν περί ἧς ὁ λόγος χειροτονίαν…*»[486]. Οἱ ἴδιοι μοναχοί μέ ἐπιστολή τους πρός τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων (3 Ἀπριλίου 1859) διαβεβαίωναν ὅτι μέ τίς πράξεις τους φρόντιζαν τά συμφέροντα τῆς μονῆς, ἀλλά καί «*τῶν ἔκπαλαι ἡμῖν καθεστώτων προνομίων καί δικαιωμάτων…*»[487]. Κατά μία ἄποψη αὐτός ὁ ὁποῖος παρέσυρε τούς Σιναϊτες σέ αὐτή τή συμπεριφορά ἦταν ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ[488]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀντέδρασε ἔντονα (ὅπως καί πέντε μητροπολίτες τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου) στήν ἀπόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς νά πραγματοποιήσει τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο τή χειροτονία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου καί θεώρησε ὅτι αὐτή ἀποτελεῖ παρ᾽ ἐνορία χειροτονία, ἡ ὁποία καταπατεῖ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. Μέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Ζ′ (1855-1860) μέ ἡμερομηνία 21 Νοεμβρίου 1859 ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ζήτησε νά γίνει σεβαστή ἡ κανονική ἐξάρτηση τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί νά μήν ὑπάρξει καμία παρέμβαση στό ζήτημα τῆς χειροτονίας τοῦ νέου ἡγουμένου[489]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος Ζ′ ἀπάντησε στόν πατριάρχη Κύριλλο ὅτι ἡ παρέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στό ζήτημα ἔγινε ὕστερα ἀπό αἴτηση τοῦ ἴδιου «*πρός ἑδραίωσιν δικαιωμάτων τοῦ ἁγιωτάτου Αὐτῆς Πατριαρχικοῦ θρόνου*»[490]. Στή συνέχεια τόνισε ὅτι «*ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, προχωρήσασα εἰς τήν ἀπόφασιν ταύτην, δέν ἔπραξε καινοφανές τι, ἀλλά προέβη κατ᾽ ἴχνος παραδειγμάτων προηγηθέντων, ὅτι, ὁσάκις ἀνεφύη*

---

[485] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σσ. 148-149. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος στήν ἐπιστολή τῆς 7ης Ἰανουαρίου 1859 διαβεβαίωνε τή σιναϊτική ἀδελφότητα ὅτι θά ἔπρεπε νά παραμείνει «*ἀτάραχος, πεποιθυῖα ὅτι οὐδόλως ἀνεξόμεθα τήν ἐλαχίστην ἀδικίαν ἤ ἀθέτησιν τῶν προνομίων τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, ἧς τά συμφέροντα ὡς ἴδια ἡμῶν ἑαυτῶν ἐθεωρήσαμεν πάντοτε…*», *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 4.

[486] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 48.

[487] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σ. 17 καί **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 159.

[488] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 160.

[489] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 44.

[490] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 46.

ἔρις μεταξύ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καί τῆς Κοινότητος τῶν Σιναϊτῶν, ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἔλυσε πάντοτε τό ζήτημα τῆς διαφορᾶς, ὡς ἀπό τῶν κωδήκων καί ἐξ αὐτῶν τῶν παῤῥησιασθέντων γραμμάτων ἀπεδείχθη»[491]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης κάλεσε τόν πατριάρχη Κύριλλο νά χειροτονήσει τόν ὁμώνυμό του ἀρχιμανδρίτη[492] καί στή συνέχεια τόν ἐνημέρωσε ὅτι σέ ἀντίθετη περίπτωση θά τελοῦσε τή χειροτονία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου, θεωρῶντας ὅτι δέν ἐτίθετο θέμα παραβιάσεως τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Δικαιολογοῦσε μάλιστα τήν ἄποψή του αὐτή ἀναφέροντας ὅτι «*οὐδέ τό ἀρχαῖον τοῦτο προσκύνημα τοῦ Σινᾶ ὑπάρχει ὅλως ἐνορία τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλά Κατάστημα γεραρόν, πεπροικισμένον ἀνέκαθεν προνομίοις βασιλικοῖς καί ἐκκλησιαστικοῖς, ὅλως ἀδούλωτον καί ἀκαταπάτητον, ὡς καί ἀπό τῶν παῤῥησιασθέντων διαφόρων γραμμάτων ἀπεδείχθη, καί ἡ ὑμετέρα Μακαριότης γινώσκει καλῶς καί ἀδιστάκτως*»[493].

Βεβαίως, τά στοιχεῖα πού παραθέτει ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος σχετικά μέ τό καθεστώς καί τή δικαιοδοσία, στήν ὁποία ὑπάγεται ἡ μονή τοῦ Σινᾶ, εἶναι ὀρθά, ἡ ἑρμηνεία ὅμως τήν ὁποία ἔδινε σέ αὐτά ἦταν λανθασμένη. Πράγματι, ἡ μονή ὅσον ἀφορᾶ στήν ἐσωτερική της ζωή καί δράση εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ἔχει τή δυνατότητα ἐκλογῆς ἡγουμένου καί ρυθμίσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων χωρίς καμία παρέμβαση ἀπό τόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων. Ὅμως ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ ἔχει καί τό ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Σινᾶ[494], καί ὡς ἐπίσκοπος ἔχει κανονική ἐξάρτηση ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων[495], πρᾶγμα πού δηλώνεται καί ἀπό τή μνημόνευση τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων στίς ἀκολουθίες[496], ἀλλά καί ἀπό τό δικαίωμα τῆς κρίσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τό ὁποῖο εἶχε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων σέ περίπτωση κανονικῆς του

---

[491] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 46-47.

[492] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σσ. 46-47.

[493] *Τά περί τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ*, σ. 47.

[494] *Συνοπτική δήλωσις τῶν κατά καιρούς ἐκδεδομένων Πατριαρχικῶν καί Συνοδικῶν Σιγιλλίων περί τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Ὄρους Σινᾶ*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰ.Α. Βρετοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 7.

[495] Σύμφωνα μέ τό συνοδικό σιγίλλιο τοῦ πατριάρχη Κπόλεως Ἱερεμίου Β', ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ «*εἴη πάντοτε Ἡγούμενος καί Ἐπίσκοπος, ἐκλεγόμενος μέν παρά τῆς Κοινότητος πάσης τῶν προκρίτων τῆς Μονῆς γερόντων, χειροτονούμενος δέ κανονικῶς παρά τοῦ Ἁγιωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἅτε καί τῆς τοιαύτης Ἐπισκοπῆς ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ Ἱεροσολύμων οὔσης*». Τά ἴδια ἀναφέρονται καί στά σιγίλλια τοῦ 1671 καί τοῦ 1687, στό ὁποῖο μάλιστα δηλώνεται ὅτι «*ὁ δέ τοῦ Σιναίου Ὄρους ἐπίσκοπος... παρά πάντων γινώσκηται Ἀρχιεπίσκοπος ὑποκείμενος τῷ Πατριαρχικῷ Θρόνῳ τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ὑπ᾽ ἐκείνου τήν χειροτονίαν λαμβάνων τοῦ Πατριάρχου, καί πρός ἐκεῖνον τήν ἀναφοράν κεκτημένος. Τό τε Σίναιον Ὄρος Θρόνος εἰκοστός τέταρτος τῶν ὑποκειμένων ἐκείνῳ Θρόνῳ ἐντεταγμένος, καθάπερ ἐν πολλοῖς τῶν Ἀρχιερατικῶν Θρόνων Καταλόγοις κἂν τῷ Ἱεροσολύμοις Τακτικόν διάδηλον γίνεται*», *Συνοπτική δήλωσις*, σσ. 6-9.

[496] Σέ σιγίλλιο τοῦ πατριάρχη Κπόλεως Καλλινίκου ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ «*μνημονεύῃ κατά χρέος τοῦ κανονικοῦ ἐκείνου ὀνόματος* (τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων) *ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς ἀπαραιτήτως, καί εἰς αὐτόν ἔχῃ τήν ἀναφοράν ὡς πρός ἰδίαν ἀρχήν, εὐθυνόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ*», *Συνοπτική δήλωσις*, σσ. 10-11.

ἐκτροπῆς, μετά ἀπό αἴτημα τῆς σιναϊτικῆς ἀδελφότητας[497].

Ὁ τίτλος πού εἶχε ἀποδοθεῖ στόν ἐπίσκοπο τῆς ἐπαρχίας τοῦ Σινᾶ ἦταν κατ᾽ ἀρχήν *Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος*[498]. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος (1661-1669), ὁ ὁποῖος ἦταν σιναϊτης μοναχός[499], ὀνόμασε κατά τή χειροτονία τοῦ ἡγουμένου τοῦ Σινᾶ Ἀνανία *ἀρχιεπίσκοπο* τόν ἐπίσκοπο Σιναίου καί μετά ἀπό ἐκεῖνον ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1669-1707) τόν ἐπίσκοπο Ἰωαννίκιο. Ὅμως ὁ Ἰωαννίκιος, ὁ ὁποῖος ἐπικροτοῦσε τίς ἀντικανονικές κινήσεις τοῦ Ἀνανία, ὑποβιβάσθηκε τό 1695 ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεο, μέ συνοδική ἀπόφαση, στόν τίτλο τοῦ ἁπλοῦ ἐπισκόπου. Ὅταν ὁ Ἰωαννίκιος ζήτησε συγχώρηση ἀπό τόν πατριάρχη Δοσίθεο, τότε ἐκεῖνος ἀποκατέστησε τόν τίτλο του μέ πατριαρχικό σιγίλλιο τοῦ 1696. Σύμφωνα μέ τό σιγίλλιο αὐτό, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου εἶναι κανονικά ἐξαρτώμενος ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων κατά τόν τύπο τῶν ἀρχιεπισκόπων Προικοννήσου, Κασσανδρείας, Καρπάθου, Σάμου καί Κυκλάδων, οἱ ὁποῖοι ἐξαρτῶνταν ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο[500]. Ἡ μονή τοῦ Σινᾶ ὡς βασιλική μονή, ἱδρυθεῖσα ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό τόν Α΄ (527-565), τιμήθηκε μέ τέτοιο τρόπο ὥστε ὁ ἡγούμενός της νά φέρει τόν τίτλο «*ἐπίσκοπος Σινᾶ*». Μετά τήν ἐπικράτηση τῶν μουσουλμάνων στή σιναϊτική χερσόνησο, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐρημωθεῖ ἡ ἀρχιεπισκοπή Φαράν, ὁ ἐπίσκοπος-ἡγούμενος τοῦ Σινᾶ ἔλαβε τόν τίτλο τοῦ «*ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, Φαράν καί Ραϊθώ*», ἔχοντας ἔκτοτε διπλή ἰδιότητα, αὐτή τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀνεξάρτητης, αὐτοδέσποτης καί αὐτοκέφαλης μονῆς καί τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀρχιεπισκοπῆς ὑποκειμένης στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων. Καί ὡς ἡγούμενος διοικεῖ μαζί μέ τή σύναξη τῶν πατέρων τή μονή χωρίς καμία παρέμβαση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὡς ἀρχιεπίσκοπος ὅμως ὑπάγεται στόν ἱεροσολυμιτικό θρόνο ὡς κατέχων τήν κδ΄ σειρά μεταξύ τῶν ἀρχιερέων τοῦ θρόνου. Ἐνεργεῖ σύμφωνα πρός τήν ἐξαρτημένη κανονική θέση τῆς ἐν λόγω ἀρχιεπισκοπῆς καί δίνει λόγο στόν ἑκάστοτε πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Ἔτσι ὁ ἡγούμενος τοῦ Σινᾶ μετά τήν ἐκλογή του ὡς ἡγουμένου ἀπό τούς σιναϊτες πατέρες ψηφίζεται ὡς ἀρχιεπίσκοπος ἀπό τήν πατριαρχική σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων καί χειροτονεῖται ἀπό τόν

---

[497] Σέ συνοδικό Τόμο τοῦ 1705 διαβάζουμε: «*ἄν δέ αὐτός ὁ Ἀρχιεπίσκοπος φωραθῇ παραβαίνων ταύτας, καί νουθετούμενος ὑπό τῆς Συνάξεως μή διορθωθείη, ἀναφέρεσθαι τήν κατ᾽ αὐτοῦ ἀγωγήν ὑπό τῶν Πατέρων πρός τόν κατά καιρούς Ἁγιώτατον Πατριάρχην τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ, πρός ὅν καί τήν ἀναφοράν ἔχει, καί παρ᾽ οὗ τήν χειροτονίαν διωρισμένως λαμβάνει, καί τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὀφείλει μνημονεύειν ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς, ἅτε ὑπό τόν αὐτόν Ἁγιώτατον Θρόνον τελῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὥστε παρ᾽ αὐτοῦ διορθοῦσθαι πνευματικῶς, ἤ παιδεύεσθαι κανονικῶς*», *Συνοπτική δήλωσις*, σ. 14.

[498] Περί τῆς ἐπισκοπῆς Σινᾶ καί τό πῶς δημιουργήθηκε βλ. **Κ. Παπαμιχαλοπούλου**, *Ἡ μονή τοῦ Ὄρους Σινᾶ*, ἔκδ. Ε. Δ. Παπᾶς καί Σιναϊτικόν Μετόχιον Καΐρου, ,αΠλβ΄, σσ. 219-221.

[499] Ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Δοσίθεος: «*Ὁ πρό ἡμῶν πατριαρχεύσας κύρ Νεκτάριος πρῶτον τόν Ἀνανίαν Σινᾶ Ἐπίσκοπον, Ἀρχιεπίσκοπον κεχειροτόνηκεν*» **Παπαμιχαλοπούλου**, *Ἡ μονή Σινᾶ*, σ. 224.

[500] *Συνοπτική δήλωσις*, σσ. 11-12.

πατριάρχη Ἱεροσολύμων[501]. Ὀρθά λοιπόν οἱ μοναχοί τοῦ Σινᾶ ἀπέρριπταν τήν ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση στά τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου τους, ἀφοῦ ἡ ὁποιαδήποτε παραχώρηση μποροῦσε νά ἔχει ὀδυνηρές συνέπειες στό κανονικό καθεστώς τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Ἀκόμη καί ἐάν ἀποδέχονταν τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, αὐτό θά δημιουργοῦσε κανονικό προηγούμενο ἐναντίον μιᾶς κανονικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία κατοχύρωνε τά ἰδιαίτερα προνόμια τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ[502].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος Ζ' (1855-1860) τέλεσε τή χειροτονία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου στίς 25 Νοεμβρίου 1859, ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τῆς ἁγ. Αἰκατερίνης, προστάτιδας τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, στό σιναϊτικό μετόχιο τοῦ Τιμίου Προδρόμου στόν Μπαλατᾶ τῆς Κπόλεως[503]. Στή χειροτονία συμμετεῖχαν οἱ μητροπολίτες Νικαίας Ἰωαννίκιος, Θεσσαλονίκης Νεόφυτος, Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος, Ἀμασείας Σωφρόνιος, Ἄρτης Σωφρόνιος, Δημητριάδος Δωρόθεος, Μελενίκου Διονύσιος, Σηλυβρίας Μελέτιος καί Νύσσης Καλλίνικος.[504]. Ἡ ἀντίδραση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν, τουλάχιστον φραστικά, σκληρή. Ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του πρός τούς ἐπιτρόπους τοῦ πατριαρχείου στά Ἱεροσόλυμα (ὁ ἴδιος βρίσκεται στήν Κπολη) ὅτι «*ὑπέπεσεν* (ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης) *εἰς παρανομίαν ἀπαραδειγμάτιστον, προσβαλών τά πρεσβεῖα τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ θρόνου, καί χειροτονήσας παρ᾽ ἐνορίαν ἄνθρωπον διαβεβλημένον ἐπί ποικίλαις καταχρήσεσι, καί ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐξομολογήσει τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντίου, τοῦ γέροντος καί προστάτου αὐτοῦ, κατηγγελμένον πρός ἡμᾶς καί ἔνοχον νομικῶν κωλυμάτων, μή συγχωρούντων τήν εἰς ἀρχιερωσύνην προαγωγήν αὐτοῦ*»[505]. Κατά τό *Ὑπόμνημα* τῆς Ἐνδημούσας συνόδου (1859) καθίσταται σαφές ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου, ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, δέν ἀποτελοῦσε αὐθαίρετη καί μονομερῆ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη στά ἐσωτερικά τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, διότι κατά τή συνείδηση τῆς συνόδου καί τά δύο μέρη ζήτησαν τήν κρίση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τό ζήτημα. Ἑπομένως θά ἔπρεπε ἡ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου νά γίνει σεβαστή καί ἀπό τούς δύο. Στό πλαίσιο αὐτό ἐντάσσεται καί ἡ τριπλή πρόσκληση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων νά χειροτονήσει τόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ (ἡ τριπλή πρόσκληση ὑπαινίσσεται τόν δικαστικό χαρακτήρα τῆς συνοδικῆς διαδικασίας). Ἐάν πράγματι ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε ζητήσει τήν ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, τότε ἦταν ὑποχρεωμένος νά ἐφαρμόσει τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου. Σέ ἀντίθετη περίπτωση τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο μποροῦσε νά προβεῖ στήν ἐκτέλεση τῆς ἀποφάσεως τῆς συ-

---

[501] **Σπ. Κοντογιάννη**, «Σινᾶ», *ΠΛΜ* 54 (1993), 74.
[502] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 162.
[503] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 153.
[504] *Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων*, σσ. 50 καί 54.
[505] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 87.

νόδου χωρίς ἐκεῖνον, χωρίς αὐτό νά ἀποτελεῖ ἤ νά μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ὡς αὐθαίρετη ἀντικανονική ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[506].

Μετά τή χειροτονία του καί μέχρι τό 1866 ἡ κατάσταση στή μονή τοῦ Σινᾶ εἶχε ὁμαλοποιηθεῖ. Ὁ νέος ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ συνέβαλε τά μέγιστα, ὥστε ὁ Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβος (1861-1865) νά προβεῖ στήν ἔκδοση ἀποφάσεως μέ τήν ὁποία ἐπιτρεπόταν στούς μοναχούς τοῦ σιναϊτικοῦ μετοχίου τῆς Τζουβανίας νά λειτουργοῦν ἐλεύθερα, μνημονεύοντας μόνο τό ὄνομα τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας στίς ἀκολουθίες[507]. Ὅμως τό 1866 ἡ ἀδελφότητα τῆς μονῆς ξεσηκώθηκε ἐναντίον του ἡγουμένου της ἐξαιτίας τῆς κακῆς του συμπεριφορᾶς πρός τούς μοναχούς, τῶν ἀπομακρύνσεων μοναχῶν καί τῆς σπατάλης τῶν χρημάτων τῆς μονῆς. Ἡ ἡγουμενία του Κυρίλλου χαρακτηριζόταν ἀπό τόν δεσποτικό χαρακτήρα του, τήν αὐθαίρετη κατασπατάληση τῆς περιουσίας τῆς μονῆς, τήν ἐξορία τῶν μή ἀρεστῶν σέ ἐκεῖνον μοναχῶν ἀκόμα καί τήν κλοπή κειμηλίων ἀπό τό σκευοφυλάκιο[508]. Τό 1865 ὁ Σιναίου Κύριλλος ἐπιχείρησε νά πάρει κειμήλια ἀπό τό μοναστήρι κατά τούς ἑορτασμούς τῆς ἁγ. Αἰκατερίνης, προκαλώντας τήν ἀντίδραση τῶν μοναχῶν, στούς ὁποίους προσπάθησε νά ἐπιβληθεῖ καταδικάζοντας ὁρισμένους ἀπό αὐτούς ἀκόμη καί σέ φυλάκιση μέσα στό μοναστήρι. Τότε οἱ μοναχοί κατέφυγαν στήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση ζητώντας ἀπονομή δικαιοσύνης, ὅμως ὁ Σιναίου κατάφερε νά κερδίσει τήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση μέ τό μέρος του (ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος εἶχε κατορθώσει νά πάρει μέ τό μέρος του ὄχι μόνο τίς ὀθωμανικές ἀρχές τῆς Αἰγύπτου καί τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ[509], ἀλλά καί ἀρχιερεῖς ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας). Τότε οἱ μοναχοί προσέφυγαν στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο, στήν κανονική δικαιοδοσία του ὁποίου ὑπαγόταν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου[510]. Στά Ἱεροσόλυμα ἀπεστάλησαν οἱ σιναΐτες ἱερομόναχοι Κορνήλιος, Θεοδόσιος καί Μελέτιος, οἱ ὁποῖοι ἐνημέρωσαν τόν Κύριλλο σχετικά μέ τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή μονή καί γιά τήν ἐπιδείνωση τῶν σχέσεών τους μέ τόν ἀρχιεπίσκοπο. Συγχρόνως μέ τήν προφορική ἐνημέρωση οἱ ἱερομόναχοι παρέδωσαν στόν πατριάρχη ἀναφορά τοῦ σιναΐτη ἀρχιμανδρίτη Γρηγορίου, τήν ὁποία τόν παρακάλεσαν νά μελετήσει, προκειμένου νά δώσει λύση στό δημιουργηθέν πρόβλημα[511]. Ζητοῦσαν, ὅπως ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Κύριλλος, νά «*δράμωμεν δικαιωματικῶς εἰς βοήθειαν αὐτῆς καί ἀναχαιτήσωμεν τήν ὁρμήν τοῦ κακοῦ*»[512]. Ὁ Κύριλλος, ἀφοῦ συνέστησε στούς μοναχούς ὑπομονή, ἀπέστειλε τακρίριο πρός τήν κυβέρνηση

---

[506] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 173.
[507] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 175.
[508] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 163.
[509] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 178.
[510] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 25-26.
[511] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναΐτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).
[512] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναΐτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, στήν ὁποία ἀνέφερε ὅτι οἱ κατηγορίες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου κατά τῶν μοναχῶν ἦσαν ἀνυπόστατες. Στό ἔγγραφο αὐτό παρακαλοῦσε τήν ὀθωμανική ἀρχή, «*ἵνα εὐδοκήσῃ ν᾽ ἀνακαλέσῃ τήν ὑψηλήν διαταγήν της εἰς τήν ἀπό τῆς Ἱερᾶς Σιναϊτικῆς Ἀδελφότητος ἀπομάκρυνσιν Ἀδελφῶν οἱωνδήποτε*»[513], στήν ὁποία εἶχε προχωρήσει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου. Ὁ πατριάρχης ἀπηύθυνε ἐπιστολή καί πρός τήν ἑλληνική κοινότητα τῆς Αἰγύπτου, τήν ὁποία προέτρεπε νά ὑπερασπίσει τήν κινδυνεύουσα μονή τοῦ Σινᾶ καί νά μήν ἀνέχεται τόν ἀρχιεπίσκοπό της νά «*παραλύει τά καθεστῶτα*»[514] καί νά καταστρέφει μιά τόσο σεβάσμια μονή[515]. Ὁ πατριάρχης ἀπηύθυνε ἀκόμη μία αὐστηρή ἐπιστολή πρός τόν μητροπολίτη Πενταπόλεως, «*ἵνα παύση διατελῶν ὄργανον τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καί ἐπεμβαίνων εἰς πράγματα ἀλλότρια, ἐναντίον τοῦ καθήκοντος καί τῆς συνειδήσεώς του πρός βλάβην τῆς Σιναϊτικῆς Ἀδελφότητος καί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς*»[516].

Μετά ἀπό ὅλες αὐτές τίς ἐνέργειες, γιά τίς ὁποῖες ἐνημερώθηκαν προφορικῶς οἱ ἐκπρόσωποι τῶν σιναϊτῶν μοναχῶν καί γραπτῶς ὅλη ὁ ἀδελφότητα, ὁ Κύριλλος ἔσπευσε νά ἀναφέρει ὅτι τά ἴδια τά γεγονότα δικαίωσαν τόσο τόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Κωνστάντιο, ὅσο καί τόν ἴδιο, ὅταν ἐκεῖνος ἀρνεῖτο νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο σέ ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου καί σημείωνε ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ σιναϊτες μοναχοί κατέβαλαν τότε προσπάθειες καί τελικῶς πέτυχαν νά καταπατήσουν τήν παραγγελία τοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου νά μή χειροτονηθεῖ ὁ Κύριλλος ὁ Βυζάντιος ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου, «*ἀλλ᾽ ἰδοῦ νῦν τά ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, ἡ θεία δίκη δέν ἐβράδυνε νά ἐπέλθῃ, διότι Ἀρχῆς κακῶν κάκιστον καί τό τέλος*»[517]. Στίς 9 Ἰουνίου 1866 ὁ πατριάρχης ἀπέστειλε γράμμα πρός τόν Δικαῖο τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ στήν Τζουβανία ἀρχιμανδρίτη Ἱλαρίωνα. Στό γράμμα αὐτό ὁ πατριάρχης καταγράφει τήν ἄποψη του γιά τή μονή Σινᾶ: «*οὐδέποτε Κατάστημα Ἱερόν μέ ὀλίγους ἐρημίτας χάριν ψυχικῆς των σωτηρίας συνελθόντες ἐν αὐτῷ, ἐτάραξε τόσον τήν Ἐκκλησίαν καί ἐσκανδάλισε τόν κόσμον, ὅσον τό τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ*»[518]. Στή συνέχεια καλοῦσε τόν ἀρχιμανδρίτη νά δεχθεῖ στό μετόχιο τούς σιναϊτες μοναχούς πού κατέφυγαν σέ ἐκεῖνον, προκειμένου νά τόν ἐνημερώσουν γιά τά τεκταινόμενα στή μονή, γιά νά βρεθεῖ ὅσο τό δυνατόν συντομότερα λύση στό πρόβλημα, ἡ διατήρηση τοῦ ὁποίου

---

[513] **ΑΠΙ,** Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII B 15, 177β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναϊτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[514] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναϊτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[515] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναϊτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[516] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναϊτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[517] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 177β-178α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναϊτες μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[518] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 178α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Δικαῖον τοῦ μετοχίου τῆς Τζουβανίας ἀρχιμ. Ἱλαρίωνα μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

«*ἕξει ἀναμφίβολα ἀποτελέσματα θλιβερά*»[519]. Οἱ σιναΐτες μοναχοί μέ ἐπιστολή τους πρός τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων τόν ἐνημέρωσαν ὅτι ἀποκήρυξαν (στίς 10 καί 24 Αὐγούστου 1866[520]) τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο ἀπό ἡγούμενο καί ἀρχιεπίσκοπο καί ζήτησαν ἀπό τόν πατριάρχη νά τόν ἐλέγξει ὡς ὁ ἔχων τό κανονικό δικαίωμα[521]. Μέ δεύτερη ἐπιστολή τους στίς 10 Αὐγούστου 1866 ἀνέφεραν στόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅτι «*εἰδοποιοῦμεν τήν Ὑμετέραν Θειοτάτην Μακαριότητα, ὅτι ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς ἀπεκηρύξαμεν τήν Α. Σεβασμιότητα, ἐπαύσαμεν τό νά μνημονεύωμεν τό ὄνομα αὐτῆς*»[522].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος μέ ἐπιστολή του στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο (1863-1866) ζήτησε τήν ἀπό κοινοῦ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος καί τόν παρακάλεσε νά συμβουλεύσει τόν Σιναίου νά μήν προσφύγει στήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση γιά τήν ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς του μέ τούς μοναχούς, ἀλλά τό ζήτημα νά ἐπιλυθεῖ μέσα στό πλαίσιο τῆς ἀδελφότητας[523]. Σέ ἄλλη ἐπιστολή του ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀνέφερε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ὅτι θά ἦταν καλύτερο ὁποιαδήποτε προσπάθεια συμβιβασμοῦ μεταξύ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ καί τῶν μοναχῶν νά γίνει ἀπό μακριά καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος νά μήν ἐπιχειρήσει τήν κάθοδό του στή μονή, «*ἐνόσῳ ἡ ἀδελφότης πνέει μένεα κατ᾽ αὐτοῦ. Εὐκολώτερον δύναται πόῤῥωθεν νά συμβιβασθῇ μετά τῆς ἀδελφότητος παρά ἐκ τοῦ πλησίον, ἐνῷ καιρῷ διατελεῖ κατ᾽ αὐτοῦ παρωργισμένη*»[524]. Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται στήν ἀπό κοινοῦ ἀντιμετώπιση μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο τοῦ δημιουργηθέντος προβλήματος, δέν παραλείπει ὅμως νά τονίσει ὅτι ὅσα εἶχε πράξει μέχρι ἐκείνη τή στιγμή γιά τό ζήτημα, ἀπέρρεαν ἀπό τά κανονικά δικαιώματα τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου σέ σχέση μέ τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου[525]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος

---

[519] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 178β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Δικαῖο τοῦ μετοχίου τῆς Τζουβανίας ἀρχιμ. Ἰλαρίωνα μέ ἡμερομηνία 6 Ἰουνίου 1866).

[520] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 185.

[521] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 163. Οἱ μοναχοί κατηγοροῦσαν τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο: α) γιά σφετερισμό καί κατάχρηση τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, β) γιά αἰσχρή διοίκηση, γ) γιά ἀθέτηση ὅλων τῶν κανόνων, τῶν νόμων καί τῶν προνομίων τοῦ μοναστηρίου, τήν καταπάτηση ὅλων τῶν ὑποσχέσεων πού ἔδωσε στούς μοναχούς καί δ) γιά κακουργήματα καί δολιότητες, «*καθαπτόμεναι οὐχί μόνον τῆς Ἡγουμενικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, ἀλλά τό δή χείριστον τῆς Ἀρχιερατικῆς αὐτοῦ ἀξίας καί τιμῆς, ὡς τήν θρησκείαν αὐτήν ἧς λειτουργός τέτακται ἐμπαίξαντος*» [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 237.

[522] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 171. βλ. καί τό Πρακτικό τῆς συνάξεως τῶν μοναχῶν τοῦ Σινᾶ στό ἴδιο σσ. 181-184.

[523] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 175-176.

[524] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 205α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο Γ' μέ ἡμερομηνία 11 Αὐγ. 1866).

[525] «*Διά τοι τοῦτο καί ὑμ. Σ. Παναγιότης καί ἡ περί αὐτήν ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος ὑπό σπουδαίαν ἤδη λαβοῦσα ἔποψιν τήν ἔκθεσιν τῆς Σιναϊτικῆς ἀδελφότητος θέλει ἀποφασίσῃ ἵνα ἐν τῇ εὐθυκρισίᾳ ὑμῶν προβεῖται ἀπό κοινοῦ μεθ᾽ Ἡμῶν εἰς τήν ἐκ παντός τρόπου θεραπείαν τοῦ κακοῦ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ἀδελφότητος καί διασώσῃ ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς Ἱερᾶς ἐκείνης καί Σεβασμίας Βασιλικῆς Μονῆς… Ἡμεῖς ἐγράψαμεν πρό πολλοῦ εἰς Κάϊρον πρός τε τήν Σεβασμίαν Ἀντιβασιλείαν καί τήν Σιναϊτικήν ἀδελφότητα*

ζήτησε καί ἀπό τόν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Νικάνορα νά συμβουλεύσει τόν Σιναίου νά ἀναζητήσει μιά λύση γιά τό ζήτημα τῶν σχέσεών του μέ τούς μοναχούς[526], χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι παραχωροῦσε τήν κανονική ἐξάρτηση τοῦ Σιναίου ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων εἴτε στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, εἴτε στό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας. Ὅμως ἡ σιναϊτική ἀδελφότητα δέν εἶχε καμία διάθεση συμβιβασμοῦ καί ἐπιθυμοῦσε τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τήν ἡγουμενία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου[527]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀπηύθυνε ἐπιστολή καί στόν ἴδιο τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου, ἀπαντώντας σέ ἐπιστολή του, πρός τήν ὁποία «*γράφει καί φοβερίζει Ἡμᾶς διότι ἠθελήσαμεν νά παρέμβωμεν συνδιαλλακτικῶς εἰς τήν ἀπό πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑφισταμένην σπουδαίαν διαφοράν μεταξύ τῆς Πανιερότητός της καί τῆς Σιναϊτικῆς ἀδελφότητος*»[528]. Ὁ πατριάρχης ἐξηγοῦσε στόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου ὅτι ἡ παρέμβασή του στό ζήτημα μετά ἀπό τήν ἐπίμονη παράκληση τῶν σιναϊτῶν μοναχῶν εἶναι κανονική. Τόν συμβούλευσε μάλιστα νά μήν ἐπιχειρήσει νά ἐπισκεφθεῖ τή μονή Σινᾶ, προκειμένου νά βρεῖ συμβιβαστική λύση μέ τούς μοναχούς, «*διότι κατά τόν ὑπάρχοντα ἀναβρασμόν τῶν πνευμάτων γενική κατ᾽ αὐτῆς ἐπίκειται ἐπίθεσις*[529] καί τοῦ πρότεινε ὅτι θά ἦταν καλό νά πάει πρῶτα «*εἰς τήν ἁγίαν Πόλιν πρός ἀντάμωσιν Ἡμῶν καί μεταβαίνει ἐντεῦθεν εἰς Κάϊρον, ἀφοῦ συσκεφθῶμεν μεταξύ ἡμῶν τά δέοντα*»[530].

Ὡστόσο, ξαφνικά, τόν Νοέμβριο τοῦ 1866 ἡ στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στό *σιναϊτικό ζήτημα* ἄλλαξε. Μέ ἐπιστολή του πρός τούς σιναΐτες μοναχούς τούς κάλεσε νά σταματήσουν τίς κινήσεις γιά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σι-

---

καί πρός ἄλλους ἱκετεύοντας τούς μέν, καί συμβουλεύοντας τούς δέ, ἵνα χάριν τῆς ἀρχαιότητος καί τῆς ἐπισημότητος ἥν χαίρει τό Ἱερόν ἐκεῖνο Μοναστήριον, προσπαθήσωσιν ἀπό κοινοῦ νά κατευνάσωσι τόν τάραχον καί ἐπαναγάγωσι τήν ἁρμονίαν μεταξύ τῶν διαφερομένων. Τοῦτο ὅμως ἐπράξαμεν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐλάβομεν παρά τῆς Σιναϊτικῆς ἀδελφότητος ἐπανειλημμένας παρακλητικάς ἀναφοράς, παρά τινων δέ καί ἐπιστολάς. Ἡ δέ πράξη ἡμῶν ἀπορρέουσα ἐκ τῶν καθηκόντων τοῦ πλησίον καί συνάδουσα ταῖς ἐξυπαρχῆς σχέσεσιν τῆς τε Σιναϊτικῆς καί ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, στοιχοῦσα δέ καί τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς κανόσι καί δικαιώμασι τοῦ πατριαρχικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων θρόνου». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 205α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο Γ᾽ μέ ἡμερομηνία 11 Αὐγ. 1866). Τό ἴδιο αἴτημα, τήν ἀπό κοινοῦ δηλαδή ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος, ὑποβάλλει ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη καί μέ ἄλλη ἐπιστολή του στίς 8 Σεπτεμβρίου 1866. **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 15, 212β.

[526] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 193.

[527] Αὐτό ἀναφέρουν σέ ἐπιστολή τους οἱ Σιναΐτες στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο στίς 17 Αὐγούστου τοῦ 1866. [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 180.

[528] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 206α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Σιναίου Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 11 Αὐγ. 1866).

[529] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 206α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Σιναίου Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 11 Αὐγ. 1866).

[530] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 206α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Σιναίου Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 11 Αὐγ. 1866).

ναίου, οἱ ὁποῖες μέχρι ἐκείνη τή στιγμή δέν ἦσαν ἐπιτυχημένες, ἀναφέροντας τίς δυσκολίες πού ἐμφανίζονται τή συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Κατ᾽ ἀρχάς ἀνέφερε ὅτι ὁ ἴδιος δέν βρισκόταν στήν Κπολη, γιά νά παρακολουθεῖ ἀπό κοντά τίς ἐξελίξεις, ἐνῶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου βρισκόταν ἤδη στήν Κπόλη ἔχοντας ἐπηρεάσει ὑπέρ τῶν θέσεών του τόσο τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ὅσο πιθανῶς καί τήν ὀθωμανική κυβέρνηση. Ἐπίσης σημείωνε ὅτι ἤλπιζε μέ τήν ἀναγνώριση τοῦ νέου ἡγεμόνα τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Καρόλου θά ἐπιλυόταν ὁριστικῶς τό ζήτημα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες καί μέ τήν προοπτική αὐτή ζητοῦσε ἀπό τούς μοναχούς τοῦ Σινᾶ νά ἀφήσουν «*εἰς αὔριον τά σπουδαῖα…*»[531].

Λίγο ἀργότερα, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη, ὁ Κύριλλος ἄλλαξε καί πάλι στάση ὡς πρός τό ζήτημα καί ἄρχισε νά ἐπεμβαίνει καί πάλι δυναμικά. Μέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου διερωτᾶται, γιατί ὁ ἴδιος, «*ἀφοῦ ἐλειτούργησε καί συνεχωρήθη μετά τῶν ἀδελφῶν, νά μεταχειρισθῇ κατά τινων μέτρα βίαια. Ἄρα ἦρξε χειρῶν ἀδίκων καί ἀνερρίπισεν ἐπί μᾶλλον τά σκάνδαλα...*»[532]. Μέ ἄλλη ἐπιστολή του συμβούλευσε τούς σιναϊτες μοναχούς πρίν προχωρήσουν στήν ἐνημέρωση τοῦ νέου Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' (1867-1871) καί μέ τήν ἀποστολή πρεσβείας νά ἐνημερώσουν πρῶτα τήν αἰγυπτιακή κυβέρνηση καί νά παρακαλέσουν τήν ἀντιβασιλεία νά διαβιβάσει τήν ἀναφορά τους «*πρός τό Κραταιόν Δοβλέτι τοῦ Σουλτάνου*»[533]. Ἀμέσως μετά νά ἀποστείλουν τήν ἴδια ἀναφορά καί στήν Ὑψηλή Πύλη. Ὁ Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση θά ζητοῦσε ἐνημέρωση ἀπό τόν ἴδιο γιά τά τεκταινόμενα καί ἔτσι ὁ πατριάρχης σημείωνε, ὅτι «*ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δέν θέλομεν λείψει ν᾽ ἀπαντήσωμεν ὑπέρ τοῦ δικαίου τά δέοντα*»[534].

Ποιά ὅμως ἦταν ἡ αἰτία τῆς νέας μεταστροφῆς τοῦ Κυρίλλου στήν ἀντιμετώπιση τοῦ σιναϊτικοῦ ζητήματος; Δύο ὑποθέσεις μποροῦμε νά κάνουμε γι᾽ αὐτήν. Ἡ

---

[531] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 206α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς σιναϊτες μοναχούς μέ ἡμερομηνία 13 Νοεμ. 1866). Παρόμοια ἄποψη ἐκφράζει καί σέ ἐπιστολή πρός τούς σιναϊτες μοναχούς (12 Ἰαν. 1867) στήν ὁποία σημειώνει ὅτι «*σπουδαῖοι τῇ ἀληθείᾳ κίνδυνοι ἐπαπειλοῦσι τό εὐαγες καί βασιλικόν τοῦ ὄρους Σινᾶ πανάρχαιον Κοινόβιον*», ὡστόσο θεωροῦσε ὅτι οἱ σιναϊτες μοναχοί βιάζονταν νά ἀπομακρύνουν τόν Κύριλλο σέ μιά ἐποχή, πού κατά τή γνώμη του, δέν ἦταν ἡ κατάλληλη καθώς ὁ ἴδιος δέν βρισκόταν στήν Κπολη γιά νά παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τίς ἐξελίξεις, καί κατέληγε «*δέν γνωρίζομεν τίνα δρόμον ἔχει νά λάβη τό ζήτημά Σας· καί μάλιστα ἐν τόσῳ δειναῖς καί διά τό Ἔθνος καί διά τήν Ἐκκλησίαν περιστάσεσιν*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 18β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς σιναϊτες μοναχούς μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1867).

[532] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 17β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 5 Ἰαν. 1867. Στόν κώδικα ἀναγράφεται 1866, πρόκειται ὅμως περί λάθους τοῦ γραφέως).

[533] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 19α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς σιναϊτες μοναχούς μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1867).

[534] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 19α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς σιναϊτες μοναχούς μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1867).

πρώτη εἶναι ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἄρχισε νά ἀντιλαμβάνεται τήν ἐμπλοκή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στό ζήτημα. Ὁ πατριάρχης δέν ἀποδεχόταν τήν ἐπέμβαση τοῦ θρόνου τῆς Κπόλεως θεωρώντας ὅτι ἡ κανονική ἐξάρτηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπό τόν ἱεροσολυμιτικό θρόνο τοῦ παρεῖχε τήν κανονική δυνατότητα νά ἔχει τόν πρῶτο λόγο στήν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος. Ὅταν τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο συνέστησε δικαστήριο, προκειμένου νά ἐκδικάσει τή διαφορά τῶν σιναϊτῶν μοναχῶν μέ τόν ἀρχιεπίσκοπό τους[535], οἱ Σιναΐτες ἀρνήθηκαν νά προσέλθουν σέ αὐτό θεωρώντας ὅτι κριτής τῆς διαφορᾶς τους εἶναι μόνο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἀπό τόν ὁποῖο κανονικῶς ἐξαρτᾶται ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου. Τήν ἄποψή τους αὐτή κοινοποίησαν καί στόν πατριάρχη Κπόλεως μέ ἐπιστολή τους στίς 27 Μαρτίου 1867[536]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ἀπό τήν πλευρά του θεωροῦσε ὅτι ἡ παρέμβασή του ἦταν ἀποτέλεσμα παρακλήσεως τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί δέν ἀποτελοῦσε δική του πρωτοβουλία[537]. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου ἀρνεῖτο τήν κρίση του ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί προσέφυγε κατά τή συνήθη τακτική του στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, καί πιό συγκεκριμένα στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ', ὁ ὁποῖος διέκειτο φιλικά πρός αὐτόν. Τελικά, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἀρνήθηκε, ἐκείνη τή συγκεκριμένη στιγμή, νά ἐκδικάσει τήν ὑπόθεση καί τόν παρέπεμψε στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο[538]. Ὁ Κύριλλος εἶχε προηγουμένως ἐνημερώσει μέ μακροσκελῆ ἐπιστολή του τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη γιά τό ἱστορικό τῆς διαμάχης πού ἐπί διετία εἶχε ξεσπάσει στή μονή Σινᾶ καί σημείωνε ὅτι «*Ἐπικαλούμεθα… τόν διάφορον ζῆλον καί τήν βαθεῖαν αὐτῆς σύνεσιν εἰς τήν ταχεῖαν καί ὁλικήν τοῦ κακοῦ θεραπείαν, καθά ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη καί ὑπαγορεύει ὁ κίνδυνος, ὅν πραγματικῶς διατρέχει ἡ Ἱερά Μονή*»[539]. Ὁ δεύτερος σημαντικός λόγος εἶναι ὅτι ἡ κατάσταση στίς σχέσεις μεταξύ τῶν μοναχῶν τοῦ Σινᾶ καί τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου εἶχε φθάσει στά ἄκρα, ἀφοῦ οἱ Σιναΐτες ἔφθασαν στό σημεῖο νά μήν ἀναγνωρίζουν πλέον τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου Κύριλλο ὡς ἡγούμενό τους καί προχώρησαν

---

[535] Ὁ πατριάρχης Κύριλλος σημειώνει: «*…ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, δίκην Κυριάρχου, διατάττει, ἀπειλεῖ, καί ὑπό τό πρόσχημα μερίμνης ἐκκλησιαστικῆς χωρεῖ εἰς ἀθέτησιν τῶν γεραρῶν προνομίων τῆς Βασιλικῆς ταύτης Μονῆς καί τοῦ Ἀποστολικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων Θρόνου, οὗ ὁ κατά καιρόν Μακαριώτατος καί Παναγιώτατος Πατριάρχης τέτακται ὁ νόμιμος θρησκευτικός προστάτης καί δικαστής τοῦ ἁγίου καί Θεοβαδίστου Ὄρους Σινᾶ, κατά τάς ἀρχαίας διατυπώσεις καί τά ἀπαράγραπτα δικαιώματα, τά ἐν τοσούτοις Πατριαρχικοῖς καί Συνοδικοῖς Σιγιλλίοις φερόμενα· ἐν αὐτῇ διατάσσει τήν ἐντός δύο μηνῶν εἰς Βασιλεύουσαν ἀποστολήν ἐξάρχων, ἵνα, λέγει, παρευρεθῶσιν εἰς δίκην· αὐτόκλητον δέ τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον συγκροτεῖται εἰς δικαστήριον μεταξύ τῶν Πατέρων καί τοῦ πρώην ἁγ. Σιναίου*» (27 Μαρτίου 1867) [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 222-223.

[536] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 223.

[537] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 231.

[538] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 183.

[539] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 30β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' μέ ἡμερομηνία 16 Μαρτίου 1867).

στήν παύση του[540]. Ἀπό αὐτή τή διένεξη, ὅπως καί ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀναφέρει σέ πολλές ἐπιστολές του, κινδύνευε ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξη μιᾶς ἀπό τίς σημαντικότερες καί ἱστορικότερες μονές τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας[541].

Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία του, ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε τήν ἄποψη ὅτι ἀπό τήν ἀρχή τῆς κρίσεως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου ἔπρεπε νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο. Αὐτή του τήν ἄποψη τήν εἶχε ἤδη κοινοποιήσει στόν τότε Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο (1863-1866), ἀλλά ἐκεῖνος, κατά τήν ἀναφορά τοῦ Κυρίλλου, δέν ἐκτίμησε σωστά τήν κατάσταση καί ἀδιαφόρησε, πράγμα πού τόν ἀνάγκασε νά ἀκολουθήσει μετριοπαθῆ πολιτική στό ζήτημα[542]. Ἐνῶ ὅμως μέχρι τό 1867 ἡ πολιτική τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν μετριοπαθής, ξαφνικά ἀποφασίζει νά δώσει τελική λύση στό πρόβλημα, ἴσως γιά τούς λόγους πού προαναφέραμε. Ἔτσι ἀπέστειλε πρόσκληση τόσο πρός τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου (μέ συνοδική ἐπιστολή πού τοῦ ἀπέστειλε στίς 21 Ἰουνίου 1867[543]), ὅσο καί στούς σιναΐτες μοναχούς νά μεταβοῦν στά Ἱεροσόλυμα, προκειμένου νά βρεθεῖ μιά λύση. Λίγους μῆνες νωρίτερα εἶχε ἀποστείλει ἔκθεση στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, στήν ὁποία ἀνέφερε τά σχετικά μέ τίς πράξεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου[544], προκειμένου ὁ ἴδιος νά σχηματίσει γνώμη περί τῶν «*φοβερῶν καί ἀξιοποίνων ἀνοσιουργημάτων τῆς αὐτοῦ Πανιερότητος*»[545]. Τήν πρόσκληση πρός τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο ὁ πατριάρχης Ἱε-

---

[540] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 34β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τούς Σιναΐτες μέ ἡμερομηνία 22 Μαρτίου 1867).

[541] Βλ. γιά παράδειγμα ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν πατριάρχη Σωφρόνιο (11 Αὐγούστου 1866), στήν ὁποία ἀναφέρει ὅτι ὁ ἴδιος καί ἡ σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρέπει νά λάβουν ὑπ᾽ ὄψιν τους τήν ἔκθεση τῆς σιναϊτικῆς ἀδελφότητας καί νά ἀποφασίσουν «*ἀπό κοινοῦ μεθ᾽ Ἡμῶν εἰς τήν… θεραπείαν τοῦ κακοῦ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ἀδελφότητος*» καί νά διασώσουν ἀπό κοινοῦ «*ἐκ τοῦ κινδύνου τήν Ἱεράν ἐκείνην καί Σεβασμίαν Βασιλικήν Μονήν*», ἡ ὁποία «*διά τήν θέσιν, τήν ἀρχαιότητα καί τόν Κτίτορα διατελεῖ καύχημα τοῦ Γένους ἡμῶν*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 205α.

[542] Ὁ πατριάρχης ἀναφέρει ὅτι δέν παρέλειψε νά γράψει στόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη ὅτι τό κακό πού πλήττει τή σιναϊτική ἀδελφότητα «*ἔδει νά θεραπευθῇ… εἰς τά σπάργανά του ὡς ἀπῄτει τό κανονικόν δίκαιον*», ὅμως καί ὁ πατριάρχης δέν συμφώνησε μέ τόν Κύριλλο καί ἔτσι ἐκεῖνος σημειώνει ὅτι «*ἠναγκάσθημεν καί ἡμεῖς νά ἀλλάξωμεν πολιτικήν καί νά ἀσπασθῶμεν τόν συμβιβαστικόν τρόπον*», **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 35β (Ὁ παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἄγνωστος καθώς ἀπό τόν κώδικα τῆς ἀλληλογραφίας ἀπουσιάζει τό προηγούμενο φύλλο. Ἡ ἐπιστολή φέρει ἡμερομηνία 23 Μαρτίου 1867).

[543] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 264-265. Βλ. καί τήν ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο (22 Ἰουνίου 1867). **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 60β.

[544] Βλ. τήν ἔκθεση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 30α-31α.

[545] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 54α (Πιττάκιο πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 18 Μαΐου 1867).

ροσολύμων τήν ἀπέστειλε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη μέ συνοδική ἐπιστολή, ζητώντας νά τήν παραδώσει στόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ[546]. Ὅμως, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου δέν μετέβη στά Ἱεροσόλυμα, παρά τίς ἄλλες τρεῖς προσκλήσεις πού τοῦ ἀπηύθυνε μέσω τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ὁ πατριάρχης Κύριλλος[547] καί ἀνακήρυξε τόν ἑαυτό του ἀνεξάρτητο ἀπό τήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, μέ μακροσκελές μάλιστα *Ὑπόμνημα* πού ἀπέστειλε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη[548]. Εὑρισκόμενος στήν Κπολη διαμαρτυρήθηκε προφορικῶς τόσο στήν Ὑψηλή Πύλη, ὅσο καί στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γιά τήν πρόσκλησή του ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο σέ ἀπολογία καί δέν παρέλειψε νά ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς μνησικακίας του, ἐπειδή ὁ δεύτερος δέν πέτυχε τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν ἡγουμενία τῆς μονῆς Σινᾶ. Παρά τίς ἀντιδράσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου, ὁ Κύριλλος εἶχε ἀποφασίσει νά προχωρήσει στήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ καί νά ἐπικυρώσει τήν ἀπόφαση τῆς Σιναϊτικῆς ἀδελφότητας γιά τήν ἀπομάκρυνσή του[549]. Γι᾽ αὐτόν τόν λόγο ἀποφάσισε νά συγκαλέσει σύνοδο στά Ἱεροσόλυμα. Μέ ἐπιστολή του κάλεσε τούς Σιναΐτες μοναχούς νά παραστοῦν καί τούς ζήτησε νά καταγράψουν σέ κατάλογο ὅσα πολύτιμα κειμήλια καί χρήματα ἔχει ἀφαιρέσει ἀπό τό μοναστήρι καί τό μετόχιο τῆς Τζουβανίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος καί νά σημειώσουν ποιές ζημίες ὑπέστη τό μοναστήρι ἐξαιτίας του[550].

Ἡ σύνοδος συγκλήθηκε στά Ἱεροσόλυμα στίς 21 Αὐγούστου 1867, ἡμέρα Δευτέρα. Στή σύνοδο μετεῖχαν, μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, οἱ μητροπολίτες Πτολεμαΐδος, Ναζαρέτ, Θαβωρίου καί Βηθλεέμ. Συντάκτες τῶν Πρακτικῶν τῆς συνόδου ἦσαν οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀρχιμ. Φώτιος (σχολάρχης), ἀρχιμ. Βενιαμίν καί Λέανδρος Ἀρβανιτάκης[551]. Ἡ σύνοδος ἀποφάσισε (24 Αὐγούστου 1867), μετά τή μελέτη ὅλων τῶν ἐγγράφων πού σχετίζονταν

---

[546] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 59β-60α (Συνοδική ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 21 Ἰουνίου 1867).

[547] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 71β (Ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 27 Ἰουλίου 1867) καί **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 73α-β (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 3 Αὐγ. 1867).

[548] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 315.

[549] Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη: «*…καθικετεύομεν… ἵνα ἐπιμόνως προτρέψῃ τόν ἅγιον Σιναίου νά μεταβῇ ἀνυπερθέτως εἰς τήν ἁγίαν Πόλιν, ὑπακούων εἰς τήν φωνήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ἀρχῆς· ἄλλως θέλομεν προβῇ συνοδικῶς, ἐπί παρουσίᾳ καί τῶν πληρεξουσίων Ἀντιπροσώπων τῆς Ἱερᾶς Σιναϊτικῆς Ἀδελφότητος… εἰς τό νά ποιήσωμεν κανονικῶς πρᾶξιν, καί ἐπικυρώσωμεν τόν ἐκθρονισμόν τῆς Α. Ἱερότητος, ὅστις πρό πολλοῦ ἤδη, ὡς γνωστόν, ἐκηρύχθη δικαιωματικῶς ὑπό τῆς Ἱερᾶς Σιναϊτικῆς Συνάξεως*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 71β (27 Ἰουλίου 1867).

[550] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 61β (Ἐπιστολή πρός τούς σιναΐτες μοναχούς μέ ἡμερομηνία 29 Ἰουνίου 1867).

[551] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 78α (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 24 Αὐγ. 1867).

μέ τό *σιναϊτικό ζήτημα*, νά προβεῖ «*κανονικῶς εἰς τό ἀναγνωρίσαι τήν ἀποκήρυξιν τῆς αὐτοῦ Ἱερότητος ἀπό τῆς ἀρχιεπισκοπῆς καί ἡγουμενείας τῆς Ἱερᾶς τοῦ θεοβαδίστου Σινᾶ Μονῆς, ἥντινα ἀποκήρυξιν ἐψήφισεν ὁμοθύμως πέρυσι κατά τόν παρόντα μῆνα ἡ Ἱερά Σιναϊτική ἀδελφότης*»[552]. Ὅπως φαίνεται ἀπό τά Πρακτικά τῆς συνόδου, ἐτέθη ζήτημα ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, σέ ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε πρός τούς μοναχούς τοῦ Σινᾶ, περί τῆς ἐκδικάσεως ἐκ μέρους του τῆς διαφορᾶς τῶν Σιναϊτῶν πατέρων μέ τόν ἡγούμενό τους. Χαρακτηριστικά τά Πρακτικά ἀναφέρουν: «*Εἷς δέ τῶν συνεδριαζόντων λαβών τό ἐνδόσιμον ἔκ τινος ἐπιστολῆς τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρός τούς Σιναΐτας Πατέρας προέτεινε τήν ἐρώτησιν: ἐάν ἡ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία ἔχῃ τό δικαίωμα τοῦ δικάσαι διαφοράν ἀναφυομένην μεταξύ τῆς Ἱερᾶς τῶν Σιναϊτῶν Συνάξεως καί τοῦ Ἡγουμένου αὐτῶν καί Ἀρχιεπισκόπου. Ἡ ἐρώτησις αὕτη ἔδοξε τοῖς πᾶσι λίαν παράδοξος, διότι μόνη ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων κέκτηται ἀπαράγραπτον τό κανονικόν δικαίωμα τοῦ δικάζειν τάς παρομοίας διαφοράς, ὡς ὑπαγομένης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ τῷ κλίματι τοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*[553]*. Εἰ δέ ποτε ἀναφυεῖσα διαφορά μεταξύ τῶν Σιναϊτῶν Πατέρων καί τοῦ Ἡγουμένου καί Ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν ἐθεωρήθη καί διεξεδικάσθη παρά τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο ἐγένετο ἀναγκαίως ὡς διατρίβοντος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, καί μή δυναμένου κατά τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνας συνοδικῶς δικάζειν ἐν ξένῃ παροικίᾳ*»[554]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀποφάσισε μετά τό τέλος τῆς συνόδου νά ἀπαντήσει στήν πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη νά ἐκδικάσει ἐκεῖνος τήν ὑπόθεση τῆς μονῆς Σινᾶ.

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος διαμαρτυρήθηκε στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο, πρίν τίς ἐργασίες τῆς συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων μέ ἐπιστολή του στίς 14 Αὐγούστου 1867, γιά τήν ἐκδίκαση τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σιναίου ἀπό ἐκεῖνον καί ἀνέφερε ὅτι αὐτή ἡ ὑπόθεση θά ἔπρεπε νά ἐκδικασθεῖ ἀπό κοινοῦ μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, διότι αὐτό ἀπαιτοῦσαν: α) τά προνόμια τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, β) οἱ παλαιότερες ἐκκλησιαστικές πράξεις, στίς ὁποῖες οἱ σιναϊτικές διαφορές ἐπιλύονταν στήν Κπολη συνεργαζομένων τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, καί γ) ἡ μέριμνα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας «*περί τῆς ἀπραγμοσύνης ὑμῶν*»[555]! Ὁ Κύριλλος μετά τό τέλος τῆς συνόδου ἀνέθεσε στόν σχολάρχη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀρχιμ. Φώτιο καί στόν καθηγητή τῆς ἴδιας σχολῆς ἀρχιμ. Βενιαμίν νά συντάξουν ἀπάντηση: «*Οἱ δέ… ἐπιμεληθέντες συνέθεντο λίαν ἔντεχνον*

---

[552] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 78α (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 24 Αὐγ. 1867).

[553] Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο εἶχε τό δικαίωμα ἐκδικάσεως ὑποθέσεως διαφορᾶς μεταξύ τῆς ἀδελφότητας καί τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Μονῆς στήν περίπτωση πού ὁ δεύτερος ἀσκοῦσε ἔκκλητο. Τότε τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο εἶχε τό δικαίωμα καί τήν ὑποχρέωση νά ἐκδικάσει τήν ὑπόθεση.

[554] **[Νεοκλέους]**, *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 324. Τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου βλ. στό **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σσ. 187-188, ὑποσ. 323.

[555] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 191.

ἀπάντησιν, δι᾽ ἧς ἀνασκευάζουσιν ἄρδην μετά λογικῆς ἀκαταμαχήτου ὅλα τά ἐπιχειρήματα τῶν Μεγαλεκκλησιατῶν»[556]. Τά παραπτώματα τοῦ Σιναίου Κυρίλλου ἦσαν κανονικά καί ἱκανά νά ἐπιτρέψουν στή σιναϊτική ἀδελφότητα νά τόν ἀπομακρύνει. Τήν ἀπομάκρυνσή του μποροῦσε νά τήν πραγματοποιήσει μόνο ἡ σιναϊτική ἀδελφότητα καί τήν ἁρμοδιότητα γιά τή λήψη αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως εἶχε μόνο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος καί ἡ περί αὐτόν σύνοδος, στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπάγεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου, ἐκτός καί ἄν οἱ συνθῆκες ἐπέβαλαν καί τή συμμετοχή τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀνέφερε στόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο ὅτι ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης τοῦ ζήτησε νά μήν προχωρήσει στή χειροτονία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Σιναίου[557]. Ὁ Κύριλλος μέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ἔδειξε τήν ἔκπληξή του γιά τήν ἐπιθυμία του νά ἐκδικάσει ἐκεῖνος τήν ὑπόθεση τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἡγουμένου-ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ καί ἀπέρριπτε ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, μέρος τῶν ὁποίων ἦταν καί τό *σιναϊτικό ζήτημα*[558]. Παρόμοια θέση ἐξέφρασαν καί οἱ πατριάρχες Ἀλεξανδρείας Νικάνωρ καί Ἀντιοχείας Ἱερόθεος, ὅτι δηλαδή ἡ ἐκδίκαση τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σιναίου ἦταν ἀποκλειστικό δικαίωμα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τῆς περί αὐτόν συνόδου[559].

Ὅμως ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης δέν παραιτήθηκε ἀπό τήν προσπάθεια νά ἐκδικάσει ἐκεῖνος τήν ὑπόθεση τοῦ Σιναίου Κυρίλλου καί προκειμένου νά τό ἐπιτύχει δέν δίστασε, ἀπαντώντας σέ τεσκερέ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ζητοῦσε πληροφορίες γιά τό ζήτημα, νά ἀναφέρει ὅτι: «*Τό Πατριαρχεῖον οὐδόλως ἀνέθετο εἰς τόν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων τήν διαδικασίαν τοῦ Σιναίου μετά τῆς ἐναγούσης μερίδος, ἀλλά μόνον τήν μεσολάβησιν πρός συνδιαλλαγήν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν... τό ἡμέτερον Πατριαρχεῖον προαπεφάνθη, καί ἤδη διαδηλοῖ εἰς τήν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα, ὅτι βασιζόμενον ἐπί προγενεστέρων ἐκκλησιαστικῶν πράξεων, ἀφορωσῶν Σιναϊτικάς διαφοράς, ἀποφαίνεται ὅτι καί ἡ παροῦσα διαφορά δέον νά διαιτηθῇ ὁμοῦ μετά τῶν ἄλλων Πατριαρχείων καί οὐχί ὑπό μόνου τοῦ Ἱεροσολύμων*»[560]. Αὐτή ἡ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση νά μήν ἐπικυρώσει τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων σχετικά μέ τό *σιναϊτικό ζήτημα* καί νά ζητήσει τήν ἐπενεξέτασή τοῦ ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Αὐτή ἡ κίνηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου προκάλεσε τήν ἀντίδραση ὄχι μόνο τοῦ πατριάρχη Κυ-

---

[556] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 16, 78β (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 31 Αὐγ. 1867).

[557] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 16, 81α (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 7 Σεπτ. 1867).

[558] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 343-347.

[559] Βλ. τίς ἐπιστολές τῶν δύο πατριαρχῶν στό [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 348-353.

[560] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 357.

ρίλλου, ἀλλά καί τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καί Ἀντιοχείας, οἱ ὁποῖοι ἀπάντησαν στήν ὀθωμανική κυβέρνηση ὅτι ἡ ἐπίλυση προβλημάτων πού ἀφοροῦν τόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ ἐπιλύονται μόνο ἀπό τήν ἀδελφότητα τῆς μονῆς, τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τήν περί αὐτόν σύνοδο καί ὄχι ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ἔτσι, ἀπέρριπταν τήν πρόσκληση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νά μετάσχουν σέ μιά σύνοδο, ἡ ὁποία θά συγκαλεῖτο στήν Κπολη, προκειμένου νά ἐπιλύσει τό ζήτημα[561]. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας ἀνέφερε: «*…ἐπληροφορήθημεν ἐκ Βασιλευούσης, ὅτι ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐρωτηθεῖσα ὑπό τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περί τῆς ἡμετέρας συνοδικῆς ἀποφάσεως, ὅσον ἀφορᾷ τήν παῦσιν τοῦ πρώην Σιναίου ἀπήντησεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δέον νά θεωρηθῇ ὑπό τῆς Μ. Ἐκκλησίας, προβάλλουσα, ὅτι καί εἰς προγενεστέρας δῆθεν ἐποχάς τοιαύτας σιναϊτικάς διαφοράς πολλάς διεξήγαγεν*»[562]. Σημείωνε ἐπίσης ὅτι ἡ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου «*καιρίως θλίβει ἡμῶν τήν καρδίαν*» [563], καθώς φαίνεται νά μή συνειδητοποιεῖ «*ὁποίας ὀλεθριωτάτας συνεπείας δύναται νά ἔχῃ ἡ τοιαύτη τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατεπέμβασις εἰς τά πράγματα τῶν λοιπῶν πατριαρχικῶν θρόνων*». Συνεχίζοντας εὔχεται πρός τόν Θεό νά δώσει φώτιση στούς ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, «*ὅπως συνιῶσι τό ἄδικον καί ἀντικανονικόν τῶν ἀξιώσεών των καί παύσαντες φανταζόμενοι, ὅτι θέλουσι καταστήσει ὑποχειρίους ἑαυτοῖς τάς λοιπάς αὐτοκεφάλους ἀδελφάς ἐκκλησίας*»[564]. Στή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Κύριλλος καλοῦσε τόν πατριάρχη Ἱερόθεο νά ἀντιμετωπίσουν ἀπό κοινοῦ τίς ἀντικανονικές ἐπεμβάσεις τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως στά ἐσωτερικά τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν[565].

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἤθελε νά ἀποφύγει τή σύγκληση συνόδου ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γιά τήν ἐπανεξέταση τοῦ σιναϊτικοῦ ζητήματος, ἐνημέρωσε ὅμως τόν ἀντιπρόσωπό του στήν Κπόλη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο ὅτι, σέ περίπτωση πού συγκαλεῖτο σύνοδος, ἦταν ἀποφασισμένος νά στείλει ἀντιπροσώπους του. Θεωροῦσε ὅμως ὅτι ὁ τόπος τῆς συγκλήσεώς της θά ἔπρεπε νά εἶναι εἴτε ἡ Βηρυττός εἴτε τό Κάϊρο[566]. Τελικῶς τέτοια σύνοδος δέν συγκλήθηκε ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, καί παρά τίς ἀντιδράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων χειροτόνησε τόν νέο ἡγούμενο τῆς ἀδελφότητας Κύριλλο

---

[561] **[Νεοκλέους]**, *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 358-362.

[562] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 174-173 (λάθος ἀρίθμηση τῶν σελίδων ἀπό τόν γραφέα). (Ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο χωρίς χρονολογία).

[563] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 174-173 (λάθος ἀρίθμηση τῶν σελίδων ἀπό τόν γραφέα). (Ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο χωρίς χρονολογία).

[564] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 174-173 (λάθος ἀρίθμηση τῶν σελίδων ἀπό τόν γραφέα). (Ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο χωρίς χρονολογία).

[565] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 173 (λάθος ἀρίθμηση τῶν σελίδων ἀπό τόν γραφέα). (Ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Ἀντιοχείας Ἱερόθεο χωρίς χρονολογία).

[566] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 188-189 (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 2 Νοεμ. 1867).

Ροκίδη (30 Αὐγούστου 1867), ὁ ὁποῖος μετονομάσθηκε σέ Καλλίστρατο[567]. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καλλίστρατος ἐξελέγη στίς 21 Ἰανουαρίου 1867[568] καί γιά τή χειροτονία του ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, ὅτι «*ἡμεῖς χθές προέβημεν εἰς τήν χειροτονίαν τοῦ νέου ἁγίου Σιναίου, συλλειτουργήσαντες μετά πάντων τῶν περί ἡμᾶς ἁγίων Ἀρχιερέων ἔνδον τοῦ Πανιέρου Ναοῦ διά τήν λαμπράν ἐτήσιον ἑορτήν τῆς Α. Α. Μ. τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν καί ἤδη τό θεοβάδιστον ὄρος Σινᾶ ἔχει τόν νόμιμον καί κανονικόν αὐτοῦ πνευματικόν προϊστάμενον, τόν ἱερώτατον δηλαδή ἀρχιεπίσκοπον κύρ Καλλίστρατον Ῥοκίδην*»[569]. Ὁ Κύριλλος ἐνημέρωσε γιά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου ἀπό τόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο τοῦ Σινᾶ μέ ἐπιστολή του, ὄχι μόνο τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, ἀλλά καί τά ὑπόλοιπα πρεσβυγενῆ πατριαρχεῖα, καθώς καί τίς Ἐκκλησίες τῆς Ρωσίας καί τῆς Ἑλλάδος[570]. Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση, διά τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Φουάτ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν φίλα προσκείμενος στόν ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο, δέν ἀναγνώρισε ἀμέσως τήν ἀπομάκρυνσή του καί ζήτησε, ὅπως προαναφέραμε, τήν ἄποψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τό ζήτημα. Μέ τεσκερέ της ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἔδινε στήν ἀρχή μιά ἀντιφατική ἀπάντηση. Συγκεκριμένα ἀνέφερε ὁ πατριάρχης Κύριλλος σχετικά μέ αὐτήν ὅτι «*ἀληθῶς ἀκατανόητα ὅλως καί ἀντιφατικά τά ἐν αὐτῇ*» [571], καθώς ἡ ὀθωμανική ἀρχή δέν διευκρίνιζε ἐάν θά ἔπρεπε τό ζήτημα νά ἐκδικασθεῖ ἀπό τούς τέσσαρες πατριάρχες ἤ μόνο ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο[572].

Ὅταν ὅμως ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐνημερώθηκε γιά τό ζήτημα ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο μέ ἔκθεση[573], στήν ὁποία ἀνέφερε ποῖος ἔχει τό δικαίωμα νά δικάζει τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου, ἀναγνώρισε ὡς νέο ἀρχιεπίσκοπο τῆς μονῆς Σινᾶ τόν Καλλίστρατο μέ βεράτιο τοῦ σουλτάνου Ἀμπτνούλ Ἀζίζ (1868). Ὑπέρ τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί τῆς συνόδου, τήν ὁποία συγκάλεσε, τάχθηκαν μέ ἀναφορές τους πρός τόν Φουάτ πασᾶ καί οἱ πατριάρχες Ἀντιοχείας Ἱερόθεος (11 Ὀκτ. 1867) καί Ἀλεξανδρείας Νικάνωρ (14 Ὀκτ. 1867), ἐνῶ οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Κύπρου ἀναγνώρισαν τίς ἀποφάσεις τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς συνόδου στίς 2 καί 11 Νοεμβρίου 1867 ἀντίστοιχα[574]. Ὁ Κύριλλος, μετά τήν ὑπέρ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀπόφαση

---

[567] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 200 & 205.

[568] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 199.

[569] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 79α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 31 Αὐγ. 1867).

[570] Τίς ἐπιστολές πρός τίς Ἐκκλησίες τῆς Ρωσίας καί τῆς Ἑλλάδος βλ. στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 82α-β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 7 Σεπτ. 1867).

[571] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 194 (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 16 Νοεμ. 1867).

[572] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 194 (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 16 Νοεμ. 1867).

[573] Τήν ἔκθεση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση βλ. στό [**Νεοκλέους Π.**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 363-370.

[574] **Κοντογιάννη**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα*, σ. 194.

τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἀναρωτιόταν σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, ἐάν τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο «*…θά κλίνῃ δηλαδή τόν αὐχένα, ἤ ἄλλας θέλει ἐπινοήσει πλεκτάνας καί στρεψοδικίας;*»[575]. Τό πατριαρχεῖο Κπόλεως μετά ἀπό αὐτή τήν ἐξέλιξη παραδέχθηκε μέν τήν πράξη τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων σέ ἀπάντησή του πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ἀλλά ἐμμέσως ἐξακολουθοῦσε νά ἐπιμένει στίς ἀπόψεις του σχετικά μέ τή ἐκδίκαση ἀπό τόν θρόνο ὑποθέσεων πού ἀφοροῦν στόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ[576]. Ἔτσι ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο, παρά τό ψυχρό της ὕφος, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος: «*…ἀλλά καί συνεσταλμένη συγχρόνως ἀπάντησις τῆς Α. Σ. Παναγιότητος… δεικνύει οὐχ ἧττον προφανῶς τήν ἀμηχανίαν καί ἀπελπισίαν τοῦ Πατριάρχου, διότι κατανοεῖ, ὅτι ὑπερεπήδησε τά ἐσκαμμένα, ὅτι ἐξετέθη καί ἤδη δέν δύναται νά παλαίσῃ κατά τε τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί τῆς μιᾶς καί ὁμοθύμου κατ' αὐτοῦ φωνῆς τῆς Ἐκκλησίας…*»[577]. Πράγματι, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1868 τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο μέ συνοδική ἀπόφαση ἀναγνώρισε «*ὅτι ἔννομος καί κανονική ἡ πτῶσις τοῦ πρῴην Σιναίου καί τοῖς Ἱεροῖς ἅμα Κανόσι στοιχοῦσα ἡ ὑφ' ἡμῶν δι' ὁμοθύμου ἐκλογῆς τῆς Σιναϊτικῆς ἀδελφότητος ἀνάβασις εἰς τόν ἀρχιεπισκοπικόν θρόνον τοῦ νῦν ἁγίου Σιναίου κύρ Καλλιστράτου*»[578]. Μάλιστα, λίγο καιρό ἀργότερα ἐκδόθηκε καί τό βεράτιο ἀναγνωρίσεως τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Καλλιστράτου[579].

Ἡ ρωσική διπλωματία μέ ἐκπρόσωπό της τόν πρέσβυ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἐνεπλάκη, ὅπως προαναφέραμε, καί στό σιναϊτικό ζήτημα, προκειμένου καί ἐκεῖ νά αὐξήσει τήν ἐπιρροή της καί νά προωθήσει τούς σκοπούς καί τά συμφέροντά της. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ θεωροῦσε ὅτι ἡ λύση τοῦ σιναϊτικοῦ ζητήματος δέν ἔπρεπε νά γίνει μόνο ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο, στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπαγόταν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, ἀλλά ἀπό «*τήν ὅλην Ἐκκλησίαν*», δηλαδή καί ἀπό «*τούς τέσσαρας πατριάρχας κατά τά ὑπάρχοντα μέχρι τοῦδε παραδείγματα καί συμφώνως πρός τήν παράκλησιν, ἥν διετύπωσεν ὁ Σιναίου Κύριλλος*»[580], ἰδέα τήν ὁποία ὑπέδειξε καί στήν Ὑψηλή Πύλη. Θεωροῦσε ὅτι ἡ κρίση τοῦ Σιναίου ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο θά ἦταν ἡ ἴδια μέ τήν ἀπόφαση μιᾶς πανορθόδοξης ἀποφάσεως γιά τό θέμα, ἀλλά ἡ δεύτερη θά προφύλασσε τόν πατριάρχη Κύριλλο ἀπό τό νά κατηγορηθεῖ γιά μεροληψία. Προκλητικότατα μάλιστα ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο

---

[575] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 190-191 (ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1867).

[576] **[Νεοκλέους]**, *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 375-376.

[577] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 199 (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 30 Νοεμ. 1867).

[578] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 212 (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 16 Ἰαν. 1868).

[579] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 238-239 (Ἐπιστολή πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1868).

[580] **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 27.

Καπούστιν ὅτι «*ἡ φιλία φιλία, ἀλλά πρέπει νά λέγηται καί ἡ ἀλήθεια. Ἐάν ἐνίοτε ἡ Πρεσβεία λυπῇ διά τινων ἐμποδίων τόν Μακαριώτατον Κύριλλον, τοῦτο γίνεται ἐπί τῷ σκοπῷ, ἵνα καταστῇ αὐτῷ αἰσθητόν, ὅτι ἄνευ τῆς ἡμετέρας βοηθείας ἤ ἄνευ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως δέν θά ἐπιτυγχάνῃ*»[581]. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι ἡ ρωσική διπλωματία θεωροῦσε τόν πατριάρχη Κύριλλο ὡς προκαθήμενο πλήρως ἐξαρτώμενο ἀπό τίς ἀποφάσεις της καί θά συμφωνοῦσε πάντοτε μέ τά δικά της σχέδια γιά τήν προώθηση τῶν συμφερόντων της σέ ὅλο τόν ὀρθόδοξο κόσμο, ἴσως στηριζόμενη στό γεγονός ὅτι ἐνεπλάκη ἔντονα καί κατά τήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στόν θρόνο τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου.

Στήν ἀρχή τῆς διαμάχης ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἦταν διακείμενος ὑπέρ τοῦ ἐκθρονισθέντος καί παυθέντος Κυρίλλου, στή συνέχεια ὅμως καί μετά ἀπό πληροφορίες πού ἔλαβε ἀπό τόν φίλο του Ἀντωνῖνο Καπούστιν ὑποστήριξε τόν Καλλίστρατο. Τήν ἐποχή πού ὑποστήριζε τόν Κύριλλο, προκειμένου νά πιέσει τούς σιναΐτες μοναχούς, δέν ἀπέστειλε τούς τόκους κεφαλαίων πού εἶχε καταθέσει ὁ πρώην Κπόλεως Κωνστάντιος σέ ρωσική τράπεζα[582]. Τό ποσό ἦταν σημαντικό καί ἀνερχόταν στά 30.000 ρούβλια. Ὅταν ἡ στάση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ στό ζήτημα τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ μεταβλήθηκε, δικαιολόγησε τόν ἑαυτό του γιά τή μή καταβολή τῶν χρημάτων, λέγοντας ὅτι τά ἔσωσε ἀπό τίς ἁρπακτικές διαθέσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου[583]. Ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ὁ τελευταῖος ἐνέπλεξε τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ στό *σιναϊτικό ζήτημα*. Γιά κάθε δυσκολία πού φαίνεται νά συναντοῦσε κατέφευγε στή βοήθεια τοῦ Ἰγνάτιεφ, ἀγνοῶντας ἤ παραθεωρῶντας τόν πραγματικό του ρόλο. Ἡ ἀλληλογραφία μεταξύ τῶν δύο ἀνδρῶν γιά τό *σιναϊτικό ζήτημα* δέν καταγράφεται (ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες ἐπιστολές) στόν ἐπίσημο κώδικα ἐξερχόμενης ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὅμως, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά ἴδια τά γραφόμενα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στίς ἐλάχιστες ἐπιστολές του πρός τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, πού καταγράφονται στόν κώδικα τοῦ πατριαρχείου, ἡ ἀλληλογραφία τους ἦταν συχνή: «*Γινώσκει ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης τό σιναϊτικόν ζήτημα, ἐπειδή καί ἡμεῖς ἐπανειλημμένως περί τούτου τῇ ἐγράψαμεν*»[584], ἀναφέρει χαρακτηριστικά. Ὁ Κύριλλος ζήτησε ἀπό τόν Ἰγνάτιεφ νά θέσει ὑπό τήν προστασία του τόν νέο ἡγούμενο τῆς μονῆς Σινᾶ Καλλίστρατο καί νά γράψει καί πρός τόν Ρῶσο πρόξενο τῆς Ἀλεξανδρείας νά θέσει καί ἐκεῖνος ὑπό τήν προστασία του τόν νέο ἡγούμενο τοῦ Σινᾶ[585]. Τό ζήτημα λοιπόν τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κυρίλ-

---

[581] **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 27.
[582] [**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 254.
[583] **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 28.
[584] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 81β (Ἐπιστολή πρός Ἰγνάτιεφ μέ ἡμερομηνία 14 Σεπτ. 1867).
[585] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 81β (Ἐπιστολή πρός Ἰγνάτιεφ μέ ἡμερομηνία 14 Σεπτ. 1867).

λου τοῦ Βυζαντίου ἔφερε πάλι στό προσκήνιο τό *σιναϊτικό ζήτημα*, τό ὁποῖο οὐσιαστικά εἶχε ὡς πυρήνα του τά προνόμια τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, καθώς καί τό ποιός κρίνει καί ποιός χειροτονεῖ τόν ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου. Ὅσον ἀφορᾶ στό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου Στρεκίδη ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς Σινᾶ θεωροῦμε ὅτι αὐτή ἦταν κανονική.

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ἔπρεπε νά χειροτονήσει τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο ἀρχιεπίσκοπο Σιναίου, μέ βάση τό δεδομένο τῆς ἐκλογῆς του ἀπό τή σιναϊτική ἀδελφότητα, ἀφοῦ ὁ μόνος κανονικός τρόπος γιά νά μή πραγματοποιηθεῖ αὐτή ἡ χειροτονία ἦταν ὁ πατριάρχης Κύριλλος νά ἀποδείξει τά κανονικά κωλύματα πού ἐμπόδιζαν τή χειροτονία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου, καθώς καί τίς τυχόν παρατυπίες ἤ καί ἐκβιασμούς πού ἔγιναν ἀπό ἐκεῖνον, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ, καί ἔτσι ἡ ἐκλογή του θά θεωρεῖτο ἄκυρη. Ὅμως ὁ πατριάρχης Κύριλλος δέν ἀπέδειξε τίποτε ἀπό αὐτά γιά τά ὁποῖα κατηγοροῦσε τόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο καί ἡ ἐπίμονη ἄρνησή του νά τόν χειροτονήσει προκάλεσε τήν ἐπέμβαση τόσο τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ὅσο καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, στήν ἕδρα τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος ἔλαβε τήν ἀρχιερωσύνη. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου δέν μπορεί νά θεωρηθεῖ ἀντικανονική, καθώς προῆλθε μετά ἀπό πρόσκληση τόσο τῆς σιναϊτικῆς ἀδελφότητας, ὅσο καί μετά ἀπό ἐπιταγή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, σέ συνεννόηση πάντοτε καί μέ τούς ὑπόλοιπους προκαθημένους. Ἀντιθέτως, στό ζήτημα τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κυρίλλου ἡ προσπάθεια ἐπεμβάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἦταν ἀντικανονική καί ἀτυχής. Ἦταν ἀντικανονική, διότι τό δικαίωμα κρίσεως τοῦ ἑκάστοτε ἀρχιεπισκόπου Σιναίου ἀνήκει στή σιναϊτική ἀδελφότητα, τίς ἀποφάσεις τῆς ὁποίας συζητεῖ καί υἱοθετεῖ ὁ πατριάρχης καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἐφ᾽ ὅσον ἡ σιναϊτική ἀδελφότητα ζήτησε τή βοήθεια τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, στήν κανονική ἱεραρχία τοῦ ὁποίου ἀνῆκε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου, καί ἐφ᾽ ὅσον τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διέθετε κανονικῶς συγκροτημένη σύνοδο, εἶχε τό κανονικό δικαίωμα συζητήσεως θεμάτων πού ἀφοροῦσαν στή μονή τοῦ Σινᾶ. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὅτι σέ παλαιότερες ἐποχές παρόμοιες περιπτώσεις εἶχαν διευθετηθεῖ ἀπό αὐτό σέ συνεργασία μέ τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων, εἶναι μέν ἀληθές ἀλλά δέν μποροῦσε νά ἰσχύσει τήν ἐποχή στήν ὁποία ἀναφερόμαστε, ἀφοῦ, ὅπως καί παραπάνω ἀναφέραμε, τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διέθετε κανονικῶς συγκροτημένη σύνοδο, ἡ ὁποία εἶχε, μετά ἀπό αἴτημα τῆς σιναϊτικῆς ἀδελφότητας, τό δικαίωμα νά ἐπικυρώσει τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἡγουμένου-ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ. Τοῦτο ἐντάσσεται, κατά τή γνώμη μας, στήν ἀμηχανία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου νά κατανοήσει τή νέα πραγματικότητα, ὅτι δηλαδή τά παλαίφατα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς εἶχαν ἀποκτήσει πλέον τίς κανονικές προϋποθέσεις γιά τήν ἐπίλυση τῶν ἐσωτερικῶν τους ζητημάτων, χωρίς νά ἔχουν πλέον τήν ἀνάγκη συνδρομῆς ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'
Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν πιεστικῶν ζητημάτων τοῦ πατριαρχείου

1. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου στό προσκυνηματικό ζήτημα καί τό status quo.

Μετά τήν ἄνοδό του στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων, ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τό *προσκυνηματικό ζήτημα*[586], πού ἔφθασε σέ ὀξεία φάση λίγο μετά τήν ἐκλογή του (1845). Ἡ νέα φάση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος ξεκίνησε μέ τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε σχετικά μέ τήν κατοχή καί ἐκ μέρους τῶν Ἀρμενίων κλειδιῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ. Ὁ Ὀθωμανός ὑπουργός ἐξωτερικῶν ἀξίωνε νά παραδώσει τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στούς Ἀρμενίους κλειδί τῆς κύριας πύλης τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ. Σέ περίπτωση ἀρνήσεως τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ζητοῦσε νά διορισθεῖ Ὀθωμανός θυρωρός στή Βασιλική τῆς Γεννήσεως, ὅπως ὑπῆρχε καί στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, προκειμένου νά λυθεῖ ὁριστικά τό ζήτημα[587]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο νά προχωρήσει σέ συμβιβασμό μέ τούς Ἀρμενίους στό ζήτημα τῆς Βηθλεέμ γιά χάρη τῆς εἰρήνης καί τῆς ὁμόνοιας. Ὁ Κύριλλος μέ πατριαρχική καί συνοδική ἐπιστολή, μέ ἡμερομηνία 27 Ἰανουαρίου 1847, ὀρθῶς ἀπέρριψε αὐτή τήν πρόταση, θεωρώντας ὅτι ὁποιαδήποτε ὑποχώρηση ἀπό τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου ἐπί τῶν Προσκυνημάτων θά ἦταν ὀλέθρια καί ὅτι καί μικρή ἀκόμη παραχώρηση πρός τούς Ἀρμενίους θά εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή διεκδίκηση στή συνέχεια ἐκ μέρους τους περισσοτέρων προνομίων εἰς βάρος τῶν ὀρθοδόξων[588]. Τελικά, τό ζήτημα παρέμεινε χωρίς λύση[589], διατηρώντας ἄθικτα τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Τήν ἴδια περίοδο, πέρα ἀπό τήν προσπάθεια τῶν Ἀρμενίων νά ἀποκτήσουν περισσότερα δικαιώματα στά Προσκυνήματα καί ἰδιαίτερα στόν ναό τῆς Βηθλεέμ, οἱ Ρωμαιοθολικοί προσπάθησαν, μέ σύμμαχό τους τή Γαλλία[590], ὄχι μόνο νά ἀποκτή-

---

[586] Τό *προσκυνηματικό ζήτημα* παρουσιάζεται κυρίως μετά τό μέγα σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν (1054), ὑπό τή μορφή ἀνταγωνιστικῶν διεκδικήσεων ἀπό τίς διάφορες χριστιανικές ὁμολογίες τῶν μερικῶν ἤ ἀποκλειστικῶν δικαιωμάτων σέ ὁρισμένα ἤ καί σέ ὅλα τά ἱερά προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, σέ βάρος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. **Κοντογιάννη Σπ.**, *Ὁ ἐθνικός ρόλος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στό πέρασμα τῶν αἰώνων*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 8-9.

[587] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 547-548.

[588] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 547-548.

[589] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 784.

[590] Ἡ Γαλλία ἀποτελοῦσε τό διπλωματικό στήριγμα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν στίς διεκδικήσεις τους ἀπέναντι στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ὁ ρόλος τῆς γαλλικῆς διπλωματίας ἦταν καθοριστικός γιά τήν ἐξασφάλιση καί τή διατήρηση μιᾶς σειρᾶς προνομίων πρός ὄφελος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας

σουν περισσότερα δικαιώματα ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, ἀλλά νά ἀνατρέψουν τό καθεστώς (status quo) τῶν Ἁγίων Τόπων καί νά καταλάβουν τά σπουδαιότερα Προσκυνήματα, τά ὁποῖα ἀνῆκαν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Τό ζήτημα τῶν διεκδικήσεων τῶν παπικῶν ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἦλθε στό προσκήνιο μετά τά ἐπεισόδια πού δημιουργήθηκαν ἀπό τούς λατίνους στή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ τήν Κυριακή τῆς 19ης/31ης Ὀκτωβρίου 1847 (ἤ 12ης Ὀκτ.[591]), μέ ἀποτέλεσμα τήν κλοπή τοῦ ἀστέρος πού βρισκόταν στό σημεῖο τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἀπό τό 1711 καί εἶχε τοποθετηθεῖ ἀπό τούς λατίνους[592].

Ὅπως φαίνεται ἀπό ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό, ὁ πατριάρχης θεωροῦσε ὡς ὑπευθύνους τῆς κλοπῆς τοῦ ἀστέρος τούς ρωμαιοκαθολικούς, στόχος τῶν ὁποίων ἦταν, ὅπως ἀνέφερε, ἡ οἰκειοποίηση ἐκ μέρους τους τοῦ σημείου τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἤ ἡ πεποίθησή τους ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο θά κατάφερναν νά ἀποκτήσουν καί ἐκεῖνοι λατρευτικό δικαίωμα στό συγκεκριμένο σημεῖο, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι[593]. Ὁ πασᾶς τῶν Ἱεροσολύμων ἔγραψε πρός τόν Μεγάλο Βεζύρη ζητῶντας νά τοῦ δοθεῖ ἡ ἄδεια νά ἀντικαταστήσει τόν ἀστέρα πού ἐκλάπη. Ὅταν ὁ Κύριλλος πληροφορήθηκε αὐτό τό γεγονός, παρακάλεσε τόν Ρῶσο πρόξενο νά ζητήσει νά τοποθετήσουν οἱ ὀρθόδοξοι στό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ τόν ἀστέρα πού εἶχε κλαπεῖ. Μέ ἀφορμή αὐτό τό περιστατικό ἡ Γαλλία ἐπενέβη ἀνοικτά ὑπέρ τῶν λατίνων καί ἀξίωσε μέ διακοίνωσή της πρός τήν Ὑψηλή Πύλη, τόν Αὔγου-

---

μέσα στά ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μέ βάση αὐτά τά προνόμια, καί μέσω τῶν γνωστῶν διομολογήσεων (1535, 1604, 1675 καί 1740) οἰκοδομήθηκε τό γαλλικό ἐμπορικό, πολιτικό καί θρησκευτικό προτεκτοράτο (protectorat français). Τά θεμέλια τῆς γαλλικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἔθεσε ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (768-814), ὅταν στίς ἀρχές τοῦ Θ' αἰώνα πέτυχε νά ἐξασφαλίσει ἀπό τούς μουσουλμάνους τῶν Ἁγίων Τόπων τήν ἐλεύθερη πρόσβαση τῶν ἀπό τή Δύση προερχομένων προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων καί τήν ἀκώλυτη ἐγκατάσταση τῶν πρώτων δυτικῶν μοναχικῶν ταγμάτων στήν ἴδια περιοχή. Ὡς πρός τόν θρησκευτικό τομέα, τό καθεστώς τῶν διομολογήσεων εὐνοοῦσε τήν ἐλεύθερη διακίνηση δυτικῶν μισσιοναρίων (κυρίως ἰησουϊτῶν καί καπουκίνων μοναχῶν) ἐντός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ μέ βάση τίς διομολογήσεις τό 1740 ἡ Γαλλία ἀνέλαβε τή θρησκευτική προστασία ὅλων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν μισσιοναρίων ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητας, καθώς καί τῶν ἐπισκόπων πού μόνιμα ἔμεναν ἐντός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὡς ποιμένες τῶν ρωμαιοκαθολικῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. **Κ. Μανίκα**, *Σχέσεις Ὀρθοδοξίας καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ στήν Ἑλλάδα κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως (1821-1827): συμβολή στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2002, σσ. 243-245.

[591] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών ὑπό τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ (1517-1917). Ἐπίτομος ἱστορική ἔκθεσις μετ᾽ ἀνασκοπήσεως*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1924, τύποις Ἱ. Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Νέας Σιών, σ. 60.

[592] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 60 καί **Γαβρ. Καραπατάκη, ἀρχιμ.**, *Αἱ περιπέτειαι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνημάτων καί τό ἑλληνικόν ἔθνος ἀπό Χριστοῦ μέχρι σήμερον*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1910, σσ. 250-252.

[593] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 550.

στο τοῦ 1850, νά ἀποκατασταθοῦν τά δικαιώματα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν στούς Ἁγίους Τόπους, ὅπως αὐτά ὁρίσθηκαν τό 1740[594]. Οἱ λατίνοι μέ τήν ὑποστήριξη τῆς Γαλλίας προσπάθησαν, μέ βάση τή συνθήκη τοῦ 1740 μεταξύ Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί Γαλλίας ἐπί Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'(1643-1715)[595], νά ἀνατρέψουν τό προσκυνηματικό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων καί νά καταλάβουν τά κυριότερα Προσκυνήματα, τά ὁποῖα ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἐξαιτίας πολιτικῶν σκοπιμοτήτων εἶχε ἀφαιρέσει ἀπό τούς Ἕλληνες τό 1689, τά ἐπέστρεψε ὅμως τό 1757, ἐπί πατριάρχου Ἱεροσολύμων Παρθενίου (1737-1766) μέ διάταγμα τοῦ σουλτάνου Ὀσμάν Γ' (1754-1757)[596]. Ὁ Γάλλος πρέσβυς στήριζε τίς ἀξιώσεις του στό φιρμάνι πού παραχώρησε τό 1690 ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ Β' (1687-1691) στούς Φράγκους μέ ἀντάλλαγμα τή βοήθεια τῆς Γαλλίας στόν πόλεμο κατά τῶν Γερμανῶν. Ὅμως τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διέθετε καί παρουσίαζε φιρμάνια, τά ὁποῖα ἐπικύρωναν τήν κατοχή τῶν προσκυνημάτων ἀπό τούς Ἕλληνες. Μάλιστα ὁ πατριάρχης Κύριλλος ζήτησε νά παρουσιασθεῖ αὐτοπροσώπως στόν Σουλτάνο, προκειμένου νά ἐκθέσει τά δίκαια τῶν Ἑλλήνων[597].

Στίς 14 Μαΐου 1850 ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας στήν Κπολη στρατηγός Aupick ἀνακοίνωσε στόν πρέσβυ τῆς Ρωσίας ὅτι ἡ λατίνοι μοναχοί κατάφεραν νά πείσουν τή γαλλική κυβέρνηση νά ζητήσει τήν ἀναθεώρηση τοῦ καθεστῶτος τῶν προσκυνημάτων στά Ἱεροσόλυμα καί τή Βηθλεέμ[598]. Στίς 25 Νοεμβρίου 1850 ὁ Γάλλος πρέσβυς

---

[594] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 60. Οἱ λατίνοι εἶχαν δημιουργήσει μιά ὁλόκληρη θεωρία περί τῆς δῆθεν κυριότητάς τους ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, θεωρώντας ὅτι πρίν ἀπό τό σχίσμα τοῦ 1054 ὅλος ὁ χριστιανικός κόσμος βρισκόταν ὑπό τόν ἐπίσκοπο Ρώμης, ὁ ὁποῖος ἦταν κύριος καί τῶν Ἁγίων Τόπων. Μετά τό σχίσμα, σύμφωνα μέ τή θεωρία αὐτή, δέν ἦταν δυνατόν οἱ ἑτερόδοξοι (οἱ ὀρθόδοξοι δηλαδή) νά ἔχουν ἀξιώσεις γιά τήν κυριότητα τῶν Ἁγίων Τόπων. Θεωροῦσαν δέ ὅτι ὅλα τά κτητορικά ἔγγραφα πού κατεῖχαν οἱ ὀρθόδοξοι προέρχονταν εἴτε ἀπό τούς πρόσκαιρους κατακτητές τῶν Ἁγίων Τόπων (Ἄραβες, Μαμελούκους, Τούρκους) ἤ ἦσαν πλαστά. Περισσότερα βλ. στό **Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιμ.**, «Κίνδυνος τῶν Προσκυνημάτων» *Πάνταινος* ΙΓ' (1921) 585-589.

[595] **Ἰωαννίδου,** *Προσκυνητάριον*, 1867, σ. 68.

[596] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 556.

[597] **Ἰωαννίδου ,** *Προσκυνητάριον*, σ. 69.

[598] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 557. Γιά τό ποιοί ἦσαν οἱ πραγματικοί σκοποί τῶν Γάλλων, ὅταν ὑποστήριζαν τούς λατίνους καί τόν πάπα στό ζήτημα τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος, εἶναι πολύ διαφωτιστικά ὅσα ἀναφέρει ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Sir Stratford Canning πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Viscount Palmerston: «*Οἱ Ἕλληνες κατηγοροῦνται (ὑπό τῶν Λατίνων) ἐπί σφετερισμῷ περιουσίας ἀνηκούσης δικαιωματικῶς τοῖς Καθολικοῖς καί ὅτι ἀπό σκοποῦ ἠνέχθησαν τήν καταστροφήν παρεκκλησίων τινῶν καί ἰδίως τῶν τάφων τοῦ Γοδεφρείδου de Bouillon καί τοῦ Guy de Luysinian. Ἡ Γαλλική πρεσβεία νομίζει, ὅτι δικαιοῦται διά τῆς συνθήκης τοῦ 1740 ν' ἀναλάβῃ τήν διεκδίκησιν τῶν προτεινομένων δικαίων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Φαίνεται ὅτι ὁ Πάπας ἐκινήθη, ἵνα ἐξασκήσῃ τήν ἐπιρροήν του πρός προαγωγήν τῶν ὑπό τῆς Γαλλίας υἱοθετηθεισῶν ἀπόψεων, καί ὅτι πᾶσαι αἱ Καθολικαί Δυνάμεις θά ὑποχρεωθῶσιν ὑπό τῆς Α. Ἁγιότητος, ἵνα συνεργασθῶσι πρός τόν σκοπόν τοῦτον. Ὁ στρατηγός Aupick μέ διεβεβαίωσεν, ὅτι τό διαφιλονεικούμενον εἶναι ζήτημα περιουσίας καί συνθηκολογίας. Ἀλλ' εἶναι δύσκολον νά διαχωρίσῃ τις τοιοῦτο ζήτημα ἀπό τῶν πολιτικῶν ὑπολογισμῶν καί μία πάλη γενικῆς ἐπιρροῆς πιθανόν νά δημιουργηθῇ ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου μάλιστα, ἐάν ἡ Ρωσσία, ὡς*

παρέδωσε τή διακοίνωση στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλῆ πασᾶ, μέ τήν ὁποία ζητοῦσε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη νά ἀποκατασταθοῦν τά δικαιώματα τῶν λατίνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, τά ὁποῖα εἶχαν ἀποκτήσει τό 1740[599]. Στίς 6 Ἰανουαρίου 1851 ὁ Γάλλος πρέσβυς ζήτησε νά ἀπαντήσει τό ὀθωμανικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν μέ ἕνα ναί ἤ ἕνα ὄχι, ἄν ἡ Ὑψηλή Πύλη θεωροῦσε ἐν ἰσχύι τή συνθήκη τοῦ 1740. Αὐτή ἀπάντησε ὅτι τά ἄρθρα τῆς συνθήκης ἔχουν ἰσχύ, ἐφ᾽ ὅσον δέν μεταβλήθηκαν ἀπό μεταγενέστερες διατάξεις[600]. Τίς ἀξιώσεις τῆς Γαλλίας ὑποστήριξαν ἡ Σαρδηνία, ἡ Νεάπολις, ἡ Ἱσπανία, τό Βέλγιο καί ἡ Αὐστρία[601]. Ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλῆ πασᾶς, ἀπαντώντας στήν πρώτη διακοίνωση τοῦ στρατηγοῦ Aupick, στίς 22 Δεκεμβρίου 1850 δήλωσε ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση θά ὁρίσει ἐπιτροπή, ἡ ὁποία θά ἐξετάσει τό ζήτημα, ἀφοῦ πρῶτα μελετήσει τά ἔγγραφα πού σχετίζονταν μέ τήν ὑπόθεση αὐτή[602]. Ἡ ἐπιτροπή συνεστήθη τόν Ἰούνιο τοῦ 1851, ἀλλά ἡ θητεία της δέν διήρκεσε πολύ, ἀφοῦ μετά ἀπό παρέμβαση τῆς Ρωσίας διαλύθηκε καί συνεστήθη ἄλλη τόν Νοέμβριο τοῦ 1851[603]. Παράλληλα, οἱ λατίνοι τῆς Παλαιστίνης προέβαιναν σέ αὐθαίρετες κινήσεις ἀποκτήσεως δικαιωμάτων ἐπί διαφόρων Προσκυνημάτων ἤ ἀποκτήσεως Προσκυνημάτων ἐξ ὁλοκλήρου. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς αὐθαίρετης καταλήψεως τοῦ λεγόμενου Σπηλαίου τοῦ Γάλακτος στή Βηθλεέμ, ἡ ὁποία προκάλεσε τήν ἀντίδραση ὄχι μόνο τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλά καί τῶν Ἀρμενίων. Μετά ἀπό σύσκεψη τῶν ἐκπροσώπων τους ἀποφασίσθηκε ἡ ἀπό κοινοῦ αἴτηση πρός τόν πασᾶ περί κοινῆς κατοχῆς μαζί μέ τούς λατίνους τοῦ συγκεκριμένου σπηλαίου[604].

Τήν ἴδια περίοδο ὁ πατριάρχης Κύριλλος διέμενε στήν Κπολη, προκειμένου νά βρίσκεται στό κέντρο λήψεως ἀποφάσεων τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως σχετικά μέ τά κτήματα τοῦ Παναγίου Τάφου στή Μολδοβλαχία, ἀλλά καί μέ τό ζήτημα τῆς ἐπιδιορθώσεως τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ὅταν ὅμως τό 1851 ἡ Γαλλία ἔθεσε τό ζήτημα τῶν προσκυνηματικῶν δικαιωμάτων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, τότε ὁ Κύριλλος ἔθεσε σέ δεύτερη μοίρα τό ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως[605] καί ἔσπευσε νά ἀντιμετωπίσει τό *προσκυνηματικό ζήτημα*. Στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἔφθαναν πληροφορίες ὅτι «*οἱ Γάλλοι εἰς*

ἀναμένεται, ἀναμιχθῇ ὑπέρ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β᾽, σσ. 557-558.

[599] Τόν κατάλογο μέ τά προσκυνήματα πού οἱ Γάλλοι θεωροῦσαν ὅτι δικαίως κατεῖχαν οἱ Λατῖνοι στό παρελθόν, βλ. στό **M. Poujoulat**, *La France et la Russie a Constantinople. La question des Lieux Saints*, Paris 1853, σσ. 136-144.

[600] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 786.

[601] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 61.

[602] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β᾽, σ. 559.

[603] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 61.

[604] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 7, σσ. 67-68 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία «ἐν Ἱλήμ, ᾳων᾽ κδῃ» (sic)).

[605] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β᾽, σ. 560.

Κωνσταντινούπολιν οὐδεμίαν εἰσέτι ἀπαίτησιν περί τῶν Προσκυνημάτων ἐποίησαν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἀλλά μόνον τήν ἀνανέωσιν τῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν Σουλτανικῶν προνομίων...»[606]. Ὅμως, φαίνεται ὅτι ἡ κατάσταση ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολη γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀφοῦ «*λύπη βαθεῖα κατέλαβεν ἅπασαν τήν Ἱεράν Ἀδελφότητα δι᾽ ὅσα ἡ Ὑμετέρα Θειοτάτη Πατρότης ἐκθέτει ἡμῖν ἐν τῷ ἰδιογράφῳ αὐτῆς Πιττακίῳ*»[607] γιά τούς κινδύνους πού διατρέχουν «*τά ἡμέτερα αὐτόθι*»[608]. Στήν ὑπόθεση, ὅπως προαναφέραμε, ἐνεπλάκη καί ἡ ρωσική κυβέρνηση, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη. Τό ἐνδιαφέρον τῆς ρωσικῆς διπλωματίας γιά τό *προσκυνηματικό ζήτημα* ἦταν μεγάλο, ὄχι βεβαίως ἐπειδή ἔτρεφε ἰδιαίτερη συμπάθεια πρός τούς Ἕλληνες, ἀλλά ἐπειδή μέ τήν ἐμπλοκή της στό ζήτημα προωθοῦσε τά συμφέροντά της στή Μέση Ἀνατολή. Ὁ ἀρχικαγκελάριος τῆς Ρωσίας Νεσελρώδ, ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι ἡ γαλλική κυβέρνηση ζητοῦσε τήν ἀλλαγή τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος μέ βάση τή συνθήκη Γαλλίας-Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ 1740, ἔγραψε πρός τόν πρέσβυ τῆς Ρωσίας στήν Κπολη, ὅτι οἱ ἐνέργειες τῶν Γάλλων προκάλεσαν ἀλγεινή ἐντύπωση στόν τσάρο Νικόλαο καί ὅτι οἱ ὑπουργοί τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀντί νά ἐξετάσουν τούς παλαιούς τίτλους καί νά λάβουν ὑπ᾽ ὄψιν τους τά πρόσφατα φιρμάνια τῶν ἐτῶν 1817, 1820 καί 1841 πού ἐπεκύρωναν νά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, ἀποφάσισαν τήν ἐξέταση τοῦ ζητήματος μετά ἀπό τή διακοίνωση τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως[609]. Ὁ Ρῶσος πρέσβυς ἐνημέρωσε γι᾽ αὐτή τήν ἀντίδραση τοῦ τσάρου τόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἀπάντησε ὅτι ἡ αὐτοκρατορία θά διατηρήσει τό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων ὅπως ἀκριβῶς ἔχει, χωρίς νά θιγοῦν νά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων[610].

Ἀπό τήν πλευρά της ἡ γαλλική κυβέρνηση φαίνεται ὅτι προσπαθοῦσε νά βρεῖ συμβιβαστική λύση γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος, ἀποφεύγοντας τήν ἀνοικτή σύγκρουση μέ τή ρωσική διπλωματία καί ἐρχόμενη σέ ἐπαφή ἀπευθείας μέ τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Τιτώφ. Ὁ τελευταῖος συναντήθηκε μέ τόν Γάλλο πρέσβυ Lavalette. Ὁ Lavalette δήλωσε στόν Τιτώφ ὅτι «*ἡ εὐχή ἡμῶν θά ἦ π.χ. νά ἐπιτύχωμεν ὅπως ἕκαστος φυλάττῃ πᾶν ὅ,τι δέν διαμφισβητεῖται καί πᾶν τό διαφιλονικούμενον νά καταστῇ κοινόν*»[611]. Ἡ στάση τῆς Ρωσίας ἔναντι τῆς συγκροτήσεως

---

[606] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 7, σσ. 155 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν γενικό πρόξενο τῆς Ρωσίας στή Βηρυτό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 3 Ἰαν. 1851).

[607] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 7, σσ. 217 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰουλίου 1851).

[608] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 7, σσ. 217 (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰουλίου 1851).

[609] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 563.

[610] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 563.

[611] **Μηλιαρᾶ Καλλ. ἀρχιμ.**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων ἐν τῇ ρωσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ κατά τόν ΙΘ' αἰώνα», *ΝΣ* 33 (1933) 455.

ἐπιτροπῆς γιά τήν ἐξέταση τῶν διεκδικήσεων τῆς Γαλλίας ἦταν ἐπιφυλακτική. Χαρακτηριστικός ἦταν ὁ Ρῶσος ὑπουργός ἐξωτερικῶν: «*Οἱ ὑπουργοί τοῦ Σουλτάνου δέν ἐνήργησαν μετά πολλῆς περισκέψεως συγκατατιθέντες νά ἐπαναλάβωσι τήν τυπικήν καί δημοσίαν ἐξέτασιν ἀξιώσεως, τοσάκις συζητηθείσης καί πάντοτε ἀπορριφθείσης, ἀντικειμένης εἰς τό ὀρθόν δίκαιον, εἰς τά ἱστορικάς παραδόσεις, ὡς καί εἰς τήν ἀξιοπιστίαν τοῦ κράτους*»[612], ἔγραφε πρός τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη. Ὁ ὑπουργός συμπληρώνει ὅτι σκοπός τῆς ἐξετάσεως τοῦ θέματος ἦταν νά διατηρηθεῖ ἡ τάξη καί ἡ ὁμόνοια ὅλων τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν στά Προσκυνήματα. Ἐπέστησε ὅμως τήν προσοχή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὅτι ὁ τσάρος δέν θά ἀποδεχθεῖ τήν ἐγκαθίδρυση ὁποιουδήποτε ξένου προτεκτοράτου στά Ἱεροσόλυμα, τήν καταπάτηση τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων, τήν ὑπεράσπιση τῶν ὁποίων ἔχει ἀναλάβει ἡ Ρωσία ἐπί τῇ βάσει τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (21 Ἰουλίου 1774)[613].

Ἡ πρώτη συνεδρία τῆς ἐπιτροπῆς πραγματοποιήθηκε στίς 4 Αὐγούστου 1851. Οἱ Γάλλοι ἀντιπρόσωποι ζήτησαν νά ἐξετασθοῦν μόνο τά ἔγγραφα πού ἀφοροῦσαν στήν περίοδο τῆς κατοχῆς τῶν προσκυνημάτων ἀπό τούς λατίνους (ἀπό τό 1689 ἕως τό 1757) καί συγχρόνως κατέθεσαν ἐπίσημη διακοίνωση[614], στήν ὁποία ἀπαριθμούνταν τά Προσκυνήματα πού ἡ Γαλλία ἀπαιτοῦσε νά ἀποδοθοῦν στούς παπικούς[615]. Ὅμως ἡ συνθήκη, τήν ὁποία ἐπικαλοῦνταν οἱ Γάλλοι ἀντιπρόσωποι, δέν παρεῖχε καμία σαφῆ ἀναφορά γιά τό τί ἀνῆκε στούς φραγκισκανούς μοναχούς τῶν Ἁγίων Τόπων, κάτι πού παρατήρησε καί ὁ Ρῶσος ὑπουργός ἐξωτερικῶν Νεσελρώδ σέ ἐπιστολή του στόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη (17 Αὐγ. 1851)[616]. Στή συνέχεια τῆς συνεδρίας οἱ Γάλλοι ἀντιπρόσωποι ὑπέβαλαν ὑπόμνημα τῶν λατίνων μοναχῶν, στό ὁποῖο δήλωναν ποιά ἦσαν τά Προσκυνήματα πού αὐτοί κατεῖχαν τό 1740[617], ἐνῶ παρουσίασαν καί ἔγγραφα πού, κατά τή δική τους ἄποψη, δικαιολογοῦσαν τό αἴτημά

---

[612] **Μηλιαρᾶ**,«Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1933) 456-457.

[613] **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1933) 456-457.

[614] Μέ ἡμερομηνία 28 Μαΐου 1850, Τήν ἐπίσημη διακοίνωση βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 565-566.

[615] Στόν κώδικα VIII A 131 τῆς εἰσερχομένης ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων διασώζονται: α) «*Καταστατικόν τῶν Ἁγιαστηρίων καί μερῶν, τά ὁποῖα εἶχαν ἀποκλειστικῶς οἱ λατῖνοι εἰς τήν κατοχήν των κατά τό 1740 εἰς τήν Ἱερουσαλήμ*», β) «*Ἁγιαστήρια τά ὁποῖα συγκατεῖχαν οἱ λατῖνοι μέ τά ἄλλα ἔθνη κατά τό 1740*» καί γ) «*Ἁγιαστήρια καί κατοχαί τῶν λατίνων κατά τό 1740, ἀπό τά ὁποῖα ἀπεκλείσθησαν ὅλως διόλου σήμερον, καί τά ὁποῖα ζητοῦσε σήμερον ἐννέα τόν ἀριθμόν καί κατωτέρω*» (**ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 312α-313β). Τό κείμενο φέρει τή μονογραφή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί πρόκειται πιθανόν γιά καταγραφή ἐγγράφου πού παρέδωσαν οἱ Γάλλοι στήν ἐπιτροπή πού ἐξέταζε τό *προσκυνηματικό ζήτημα*. Σ' αὐτό τό κείμενο οἱ ὀρθόδοξοι καταγράφονται ὡς Γραικοί, κάτι πού μᾶς κάνει νά θεωροῦμε ὅτι τό κείμενο αὐτό δέν ἔχει γραφεῖ ἀπό ὀρθοδόξους. Στό κείμενο αὐτό οἱ «*γραικοί*» παρουσιάζονται ὡς ἅρπαγες Προσκυνημάτων πού ἀνῆκαν στούς ρωμαιοκαθολικούς!

[616] **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 462.

[617] Σύμφωνα μέ τό ὑπόμνημα τῶν λατίνων τά προσκυνήματα αὐτά ἦσαν: 1) Ὁ Ἅγιος Τάφος, δηλαδή ὁ

τους γιά τήν ἀπόκτηση συγκεκριμένων Προσκυνημάτων[618]. Μέ αὐτά τά ἔγγραφα ἐπιδίωκαν νά ἀκυρώσουν τό φιρμάνι τοῦ σουλτάνου Ὀσμάν τοῦ Γ', μέ τό ὁποῖο οἱ Ἕλληνες ἀποκαθίσταντο στά ἱερά Προσκηνύματα τό 1787[619]. Ὁ λογοθέτης Ἀριστάρχης δήλωσε στόν Ρῶσο πρεσβευτή ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος ἀντιμετωπίσεως τοῦ ζητήματος θά ἦταν νά ζητήσουν ἀπό τούς Γάλλους νά διατυπώσουν ἐγγράφως τίς αἰτήσεις τους καί ὁ Ἕλληνας ἀντιπρόσωπος νά ἐπιφυλαχθεῖ ἀπαντήσεως μέχρι νά τίς μελετήσει[620].

Κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπισκέφθηκε[621] τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, προκειμένου νά τοῦ ἐκφράσει τήν ἀνησυχία του μετά τήν ἐνημέρωση πού εἶχε ἀπό τόν λογοθέτη τοῦ πατριαρχείου Κπόλεως σχετικά μέ τή σύσταση τῆς συγκεκριμένης ἐπιτροπῆς. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς καθησύχασε τόν πατριάρχη Κύριλλο καί τοῦ ζήτησε νά παραδώσει τά ἔγγραφα ἤ ἀντίγραφά τους, τά ὁποῖα κατοχύρωναν τά δίκαια τῶν Ἑλλήνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, κάτι πού ὁ Κύριλλος ἔκανε[622].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ἔχοντας ἤδη λάβει ὑπ᾽ ὄψιν του τίς προτροπές τοῦ Ὀθωμανοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν, εἶχε ἑτοιμάσει τά ἔγγραφα πού θεμελίωναν τά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων καί τά εἶχε παραδώσει στόν ἀντιπρόσωπο τοῦ πατριαρχείου Νικόλαο Ἀριστάρχη. Ὁ Ἀριστάρχης παρουσίασε, κατά τή διάρκεια τῆς πρώτης συνεδρίας, τά ἔγγραφα τοῦ σουλτάνου

μεγάλος Τροῦλος καί ὁ μικρός πού καλύπτει τόν Πανάγιο Τάφο, 2) Ἡ Βασιλική καμάρα, 3) Ἡ Ἀποκαθήλωση, 4) Τό ἥμισυ τοῦ Γολγοθᾶ, 5) Τό σπήλαιο τῆς Εὑρέσεως τοῦ Σταυροῦ, καθώς καί ἡ κλίμακα πού ὁδηγεῖ ἐκεῖ, 6) Τό παρεκκλήσιο τῆς Φραγγελώσεως, 7) Τό παρεκκλήσιο τῆς Παναγίας πού βρίσκεται κοντά στόν Γολγοθᾶ, ἔξω ἀπό τό ναό τῆς Ἀναστάσεως, 8) τό μοναστήριο τοῦ Σωτῆρος. Ἔξω ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ οἱ παπικοί διεκδικοῦσαν: 1) Τό νεκροταφεῖο τῆς ἁγίας Σιών, 2) Τόν τάφο τῆς Παναγίας μαζί μέ ὅλα τά θυσιαστήρια πού ὑπάρχουν σέ αὐτόν, καθώς καί τούς τάφους τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ, καί τῶν ἁγίων Θεοπατόρων Ἰωακείμ καί Ἄννης. Θεωροῦσαν ὅτι οἱ ἄλλες ἐθνότητες θά εἶχαν θυσιαστήρια στόν Τάφο τῆς Παναγίας, ἀλλά δέν θα μποροῦσαν νά λειτουργοῦν χωρίς τήν ἄδεια τῶν λατίνων καί ὅτι ὁ Τάφος τῆς Παναγίας τούς ἀνήκει ἀποκλειστικά. 3) Τό σπήλαιο τῆς Γεθσημανῆ. 4) Ὁλόκληρος ὁ Ναός τῆς Βηθλεέμ, τό Σπήλαιο τῆς Γεννήσεως καί οἱ κλίμακες πού ὁδηγοῦν σ᾽ αὐτό, 4) Τό μοναστήρι τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης καί τό Σπήλαιο τῶν Ποιμένων. Βλ. **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 566-567. Πρβλ. καί **Ἰωαννίδου,** *Τοῦ προσκυνηταρίου τῆς Ἁγίας Γῆς, τεῦχος Β'. Ἡ Ἁγία Βηθλεέμ καί τά περίχωρα αὐτῆς*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1867, σσ. 70-71.

[618] Αὐτά τά ἔγγραφα ἦσαν τά ἑξῆς: Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν Β' (ὀθωμανικό ἔτος 1101), μέ τό ὁποῖο ὁ Σουλτάνος διέτασσε τήν ἀπόδοση τῶν Προσκυνημάτων στούς λατίνους. Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ (ὀθωμανικό ἔτος 1107), πού ἐπικύρωνε τό προηγούμενο. Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ (ὀθωμανικό ἔτος 1123), πού ἐπέτρεπε στούς λατίνους νά ἐπισκευάσουν τόν μεγάλο τροῦλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ (ὀθωμανικό ἔτος 1144) καί Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου Ὀσμάν (ὀθωμανικό ἔτος 1169). **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 567.

[619] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 567.

[620] **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 459.

[621] Στίς 29 Ἰουνίου 1851.

[622] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 564.

Ὀμάρ-ιμπν-ἀλ-Χαττάπ (τόν περίφημο Ἀχτιναμέ, στόν ὁποῖο βασίστηκαν καί ὅλα τά μεταγενέστερα φιρμάνια), τά φιρμάνια τῶν σουλτάνων Σουλεϊμάν Α' (1520-1566) καί Σελίμ Β' (1566-1574), τά ὁποῖα ἐπικύρωναν τά δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων. Ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς πρότεινε νά ἀναγνωσθεῖ ὁ Ἀχτιναμές τοῦ Ὀμάρ, κάτι πού οἱ Γάλλοι ἀντιπρόσωποι ἀρνήθηκαν, ὑποστηρίζοντας ὅτι τό συγκεκριμένο ἔγγραφο εἶναι κατά 1100 ἔτη παλαιότερο ἀπό τή συνθήκη μεταξύ Γαλλίας καί Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (1740), καί πρότειναν οἱ Ἕλληνες νά παρουσιάσουν ἔγγραφα μόνο τῆς συγκεκριμένης περιόδου. Τότε ὁ Νικόλαος Ἀριστάρχης δήλωσε ὅτι, ἄν ὁ Ἀχτιναμές δέν γίνει δεκτός, τότε αὐτός θά ἀποχωρήσει ἀπό τήν ἐπιτροπή. Τελικά τό θέμα ἔληξε μέ τό ad referendum τοῦ συγκεκριμένου ἐγγράφου. Ἄλλωστε, ἡ ἐπιτροπή δέν μποροῦσε νά ἀγνοήσει τά ἑλληνικά ἔγγραφα, τά ὁποῖα εἶχαν ἐπικυρωθεῖ ἀπό τούς δύο Σουλτάνους κατακτητές τῆς Κπόλεως καί τῆς Παλαιστίνης καί τά ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ὀθωμανικῆς νομοθεσίας[623].

Ὁ Lavalette σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀλῆ πασᾶ ὑποστήριζε ὅτι τά ἔγγραφα πού παρουσίασε ἡ γαλλική ἀντιπροσωπεία ἦσαν ἀρκετά, ὥστε νά ἱκανοποιηθοῦν τά δίκαια τῶν φραγκισκανῶν στήν Ἁγία Γῆ καί σημείωσε ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν παρουσίασε κανένα ἔγγραφο πού νά ὑποστηρίζει τά δίκαια τῶν Ἑλλήνων, ἐκτός ἀπό τόν Ἀχτιναμέ τοῦ Ὀμάρ Χαττάπ. Ὁ Γάλλος διπλωμάτης παραπονεῖτο στόν Ἀλῆ πασᾶ ὅτι οἱ ἐργασίες τῆς ἐπιτροπῆς διακόπηκαν ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιπροσώπων ἀπό τίς τρεῖς τελευταῖες συνεδριάσεις καί θεωροῦσε ὅτι αὐτό ἔγινε τή στιγμή πού ἡ ἐπιτροπή ἔπρεπε νά παρουσιάσει τά ἔγγραφα πού ὑποστήριζαν τίς ἑλληνικές θέσεις[624]. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση προσπαθοῦσε νά ἀποφύγει τήν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος τῆς Γαλλίας, προβάλλοντας ἐμπόδια στίς συνεδρίες τῆς ἐπιτροπῆς. Μέ βάση τά ἔγγραφα πού εἶχε στά χέρια της ἡ ἑλληνική πλευρά ἦταν φανερό ὅτι τά δικαιώματα ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἦσαν σαφῶς κατοχυρωμένα ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ χαλίφη Ὀμάρ Χαττάπ, ἐποχή κατά τήν ὁποία δέν ὑπῆρχε παρουσία λατινικοῦ κλήρου στήν Παλαιστίνη.

Παρά τά ἀδιάσειστα στοιχεῖα τῶν Ἑλλήνων πού δικαιολογοῦσαν τήν ἰδιοκτησία καί τά δικαιώματά τους ἐπί τῶν Προσκυνημάτων καί τή στάση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἡ ἐπιτροπή ἤδη ἀπό τήν πρώτη κιόλας συνεδρία φάνηκε νά μεροληπτεῖ ὑπέρ τῶν Γάλλων[625]. Ἔφθασε μάλιστα στό σημεῖο νά ἀπορρίψει τόν Ἀχτιναμέ

---

[623] **Τιμ. Θέμελη πατρ. Ἱεροσολύμων**, «Διπλωματικά ἔγγραφα περί τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος», *ΕΦ* 28 (1929) 164-165.

[624] **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 28 (1929) 164-165.

[625] Τήν ἐμφανῆ μεροληψία τῶν Ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων ὑπέρ τῶν Γάλλων σημειώνει ὁ ἀρχικαγκελάριος τῆς Ρωσίας Νεσελρώδ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη: «*ἡ σύνθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης, ἡ ἐκλογή τοῦ προέδρου αὐτῆς Emin Effendi γνωστοῦ διά τάς πολιτικάς αὐτοῦ καί φιλικάς σχέσεις μετά τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας, πᾶσα ἡ δοθεῖσα ἐπί τέλους κατεύθυνσις εἰς τήν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀφ᾽ ὅτου αὕτη ἐξετέθη, μαρτυροῦσι μόνον μεροληψίαν, τήν ὁποίαν δεικνύει τό Ὀθωμανικόν*

τοῦ Ὀμάρ Χαττάπ[626]. Στίς 13 Σεπτεμβρίου 1851 ὁ Νεσελρώδ ἐνημέρωσε τόν Ρῶσο πρέσβυ Τιτώφ ὅτι εἶχε σκοπό νά ζητήσει ἀπό τόν τσάρο νά ἀποστείλει γράμμα πρός τόν Σουλτάνο, μέ τό ὁποῖο θά ζητοῦσε νά σταματήσουν τά μέλη τῆς ἐπιτροπῆς του νά μεροληπτοῦν ὑπέρ τῆς Γαλλίας[627]. Πράγματι ὁ τσάρος Νικόλαος μέ ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε στόν Σουλτάνο στίς 13 Σεπτεμβρίου 1851 ἐξέφραζε τήν ἔκπληξή του γιά τή στάση τῶν Ὀθωμανῶν ὑπουργῶν στό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί ἐξέφραζε τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ Σουλτάνος θά προασπίσει τά δίκαια τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων του[628]. Παράλληλα μέ τήν ἐπιστολή, ἡ ρωσική διπλωματία προετοιμαζόταν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν κινήσεων τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ καγκελάριος τῆς Ρωσίας Νεσελρώδ πρότεινε στόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπόλη νά συναντήσει τόν πατριάρχη Κύριλλο, προκειμένου ὁ δεύτερος νά τόν διαφωτίσει γιά τό προσκυνηματικό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων καί νά ζητήσει πληροφορίες, ἐάν τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἦταν διατεθειμένο νά προβεῖ σέ κάποιο συμβιβασμό, χωρίς ὅμως νά θίγεται τό προσκυνηματικό καθεστώς[629].

Ἡ ἐπιστολή τοῦ τσάρου καί ἡ πίεση πού ἀσκοῦνταν μέσω αὐτῆς, καθώς καί ἡ ἀπειλή τοῦ Τιτώφ ὅτι θά ἐγκαταλείψει ἀμέσως τήν Κπολη, ἐάν παραβιαζόταν ἔστω καί κατ᾽ ἐλάχιστο τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων[630], ἀνάγκασαν τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἀλλάξει τή στάση της στό *προσκυνηματικό ζήτημα*. Ἡ ἐπιτροπή, τήν ὁποία εἶχε ὁρίσει ἡ ἴδια γιά νά ἐξετάσει τό ζήτημα, διατάχθηκε νά διακόψει τίς ἐργασίες της καί ἀντί αὐτῆς διορίσθηκε ἕνας ἀπό τούς Οὐλεμάδες νά ἐξετάσει τά γαλλικά αἰτήματα.[631]. Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση[632] φοβόταν τή σύγκρουση μέ τή Γαλλία κυρίως

ὑπουργεῖον ἤ νά εἴπω καλλίτερον, τύφλωσιν, τῆς ὁποίας παρέχει δεῖγμα, δεχόμενος ἀξιώσεις τῶν ὁποίων δέν προβλέπει οὔτε τήν σπουδαιότητα οὔτε τάς συνεπείας παρά τάς ἐπανειλημμένας συμβουλάς τάς ὁποίας ἐδώκαμεν αὐτῷ» (Ἡ ἐπιστολή ἔχει ἡμερομηνία 17 Αὐγούστου 1851). **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 462.

[626] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 787.

[627] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 570-571.

[628] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 572-573.

[629] Ἐπιστολή τοῦ κόμητος Νεσελρώδ πρός τόν Ρῶσο πρέσβυ Τιτώφ μέ ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1851 στό **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 511-512.

[630] Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ βρετανοῦ Stratford πρός τόν Palmerston μέ ἡμερομηνία 4 Νοεμβρίου 1851. **Θέμελη,** «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 27 (1928) 564.

[631] Παράλληλα τόν ἀγώνα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τήν προάσπιση τῶν πανάρχαιων δικαιωμάτων του ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ὑποστήριζαν καί οἱ λογάδες καί οἱ προύχοντες τοῦ Γένους, οἱ ὁποῖοι μέ κοινή τους ἀναφορά ἀπευθύνθηκαν στόν Σουλτάνο καί τόν παρακαλοῦσαν νά διατηρήσει ἀναλλοίωτο τό προσκυνηματικό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἡ ἀναφορά ὑπογράφηκε σέ ἐπίσημη συνεδρίαση τῶν πατριαρχῶν Κπόλεως καί Ἱεροσολύμων, τῶν Καπουκεχαγιάδων Βλαχίας καί Μολδαβίας καί ἄλλων λογάδων τοῦ Γένους. Ἡ ἀναφορά ὑποβλήθηκε στόν Σουλτάνο καί τόν Μ. Βεζύρη ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γερμανό (1842-1845, 1852-1853) στίς 11 Νοεμβρίου τοῦ 1851. **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 574-575.

[632] Ἡ στάση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως σχετικά μέ τό προσκυνηματικό ζήτημα δέν ἦταν, ὅπως παρατηρήσαμε, σταθερή καί αὐτό ἦταν ἕνα γεγονός πού καταγράφει καί ὁ πατριάρχης Κύριλλος στήν

μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856), όπότε ή ρωσική ἐπιρροή στήν Εὐρώπη εἶχε ἐκμηδενισθεῖ, καί προσπαθοῦσε νά ἱκανοποιήσει τά αἰτήματά της. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ή ὀθωμανική διπλωματία δέν μποροῦσε νά παραθεωρήσει τή ρωσική διπλωματία, ή ὁποία πρίν ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο ἦταν πανίσχυρη, ἀλλά καί μετά ἀπό αὐτόν μπορεῖ νά ἀποδυναμώθηκε, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στήν ἐπιρροή της στήν Εὐρώπη, ἀλλά στράφηκε προωθώντας τά συμφέροντά της ἀποκλειστικά στήν Ἀνατολή. Ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία στά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα ὡς ὁ «*μεγάλος ἀσθενής*» δεχόταν πιέσεις ἀπό ὅλα τά κράτη τῆς Εὐρώπης, τά ὁποῖα προσπαθοῦσαν νά προωθήσουν τά συμφέροντά τους στήν αὐτοκρατορία πού κατέρρεε. Λίγο πρίν τόν Κριμαϊκό πόλεμο ή Γαλλία πίεζε ἀφόρητα τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά νά ἐπανακτήσει τή λατινική ὑπεροχή στούς Ἁγίους Τόπους καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ή Ρωσία ἐπέμενε στή διατήρηση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅπως αὐτό εἶχε κατοχυρωθεῖ τό 1757[633].

Μέσα σ' αὐτό τό κλίμα ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπισκέφθηκε τόν Ρῶσο πρέσβυ καί τοῦ παρέδωσε ὑπόμνημα, πού ἦταν διαφωτιστικό γιά τά δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλά καί τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων τῶν ἐντός καί ἐκτός τῆς Ἁγίας Πόλεως, γιά τό ποιά ἦσαν καί ποιές οἱ ἐπικρατοῦσες σέ αὐτά συνήθειες[634]. Κατά τή διάρκεια τῆς συναντήσεως ὁ πρέσβυς ἐπέδωσε στόν Κύριλλο τήν ἀλληλογραφία τῆς ρωσικῆς διπλωματίας γιά τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων καί ζήτησε γιά μία ἀκόμη φορά νά τόν διαφωτίσει γιά τό προσκυνηματικό καθεστώς μέ ὅσο τό δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες[635]. Στή συνάντηση αὐτή παρών ἦταν καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος ἀπό τή Συρία, ὁ ὁποῖος εἶχε καί αὐτός πληροφορίες γιά τίς κινήσεις τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως σχετικά μέ τό προσκυνηματικό καθεστώς. Ὁ Κύριλλος συνέχισε τίς διάφορες συναντήσεις του, προκειμένου νά βρεῖ συμπαραστάτες στήν προσπάθειά του γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος. Μυστικῶς συνάντησε ἕναν ἀπό τούς Οὐλεμάδες τῆς Ἱερουσαλήμ πού διέμενε στήν Κπολη, εἶχε χρηματίσει καδῆς τῶν Ἱεροσολύμων καί ἦταν μέλος τῆς νέας

ἀλληλογραφία του. Γράφει σέ ἐπιστολή του πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο: «*τό ζήτημα διατελεῖ εἰσέτι αὐτόχρημα Γόρδιος κόμβος καί ἄδηλος ὁ τρόπος τῆς λύσεώς του· καί τούτου ἕνεκα καί ἡ ὑψηλή Πύλη εὑρίσκεται εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν καί ζυγοσταθμεῖ τό πρᾶγμα μετά προσοχῆς καί βραδύτητος· δι᾽ ὅτι ἀφ᾽ ἑνός μέν ἐξ ὧν παρεστήσαμεν ἡμεῖς ἐκ διαφόρων φιρμανίων καί ἐγγράφων ἐσχημάτισεν ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι τό κῦρος τῶν Πανσέπτων Προσκυνημάτων ἡμετέρων προνομίων καί δικαιωμάτων ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον καί ἀναντίῤῥήτον, ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως βλέπουσα καί τάς πλείστας ὅσας ἐνστάσεις καί διϊσχυρισμούς τῶν λατίνων, ὅσους ἀντιπροβάλλουσιν οὗτοι διά τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Πρεσβείας περιπίπτει ἐν ἀπορίᾳ καί διακρατεῖ ἐν μετεώρῳ τήν ἀπόφασιν αὐτῆς. Ἄδηλος λοιπόν ἀκόμη ἡ λύσις τοῦ ἱεροῦ τούτου ζητήματος…*». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 210β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 27 Ἰαν. 1851).

[633] **R. Cohen**, *Saving the Holy Sepulcher. How rival Christians came together to rescue their holiest Shrine*, Oxford University Press, 2008, σ. 8.

[634] Τό ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχη βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 547-549.

[635] **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 513-514.

ἐπιτροπῆς. Τό συμπέρασμα μετά τή συνάντηση ἦταν ὅτι ὁ ἐν λόγω ἀξιωματοῦχος ἦταν ὑπέρ τῶν θέσεων τοῦ πατριαρχείου[636]. Παράλληλα μέ τίς κινήσεις τῆς ρωσικῆς καί τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, οἱ ὑπόλοιπες διπλωματικές ἀποστολές εὐρωπαϊκῶν χωρῶν στήν Κπολη παρακολουθοῦσαν τά γεγονότα, χωρίς ὅμως δημοσίως νά ἐκφράζουν τή γνώμη τους. Χαρακτηριστική ἦταν ἡ ἐκτίμηση τῆς βρετανικῆς διπλωματίας σχετικά μέ τή συγκρότηση αὐτῆς τῆς νέας ἐπιτροπῆς γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος. Ἐκτιμοῦσε ὅτι ἔγινε, προκειμένου ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία «*νά κερδίση χρόνον, καί ν᾽ ἀποφύγη περίπλοκον ἀπόφασιν, χωρίς νά δυσαρεστήση τούς ἀπαιτητάς, καί χωρίς νά παράσχη δυσχέρειαν εἰς τήν τουρκικήν κυβέρνησιν*» [637].

Τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε ἡ διαμάχη περί τοῦ καθορισμοῦ τοῦ status quo τῶν παναγίων Προσκυνημάτων δέν περιορίσθηκε μόνο στό διπλωματικό πεδίο, ἀλλά προχώρησε καί στό ἐπιστημονικό. Σημαντικό σέ αὐτόν τόν τομέα ἦταν τό ἔργο τοῦ πρώην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου τοῦ Α΄. Ἐκτός ἀπό δύο ἐπιστολές του, στίς ὁποῖες ὑπερασπιζόταν τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, συνέταξε καί ἀπάντηση κατά τοῦ Γάλλου συγγραφέως Εὐγενίου Βορέ, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε στό Παρίσι βιβλίο καί κατηγοροῦσε τούς ὀρθοδόξους ὡς «*ἀλητηρίους ἅρπαγας τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίων Τόπων ἐξ αὐτῶν τῶν Λατίνων*»[638]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀναφέρει ὅτι μελέτησε τό βιβλίο τοῦ Βορέ καί ἀνέθεσε στόν πρώην Οἰκουμενικό πατριάρχη Κωνστάντιο, «*ἄνδρα σοφώτατον*», νά ἀναιρέσει τά ἐπιχειρήματα τοῦ Γάλλου συγγραφέως, «*ἡ δέ Α. Παναγιότης ἐδέχθη προθύμως καί μέ εὐσεβῆ ζῆλον τάς παρακλήσεις ἡμῶν, καί ἀπεδύθη πρός τόν ἱερόν τοῦτον ἀγῶνα*»[639].

Ἡ δεύτερη ἐπιτροπή γιά τό *προσκυνηματικό ζήτημα* συνῆλθε σέ πρώτη συνεδρία στίς 7 Νοεμβρίου 1851 ὑπό τήν προεδρία τοῦ Σεϊχουλισλάμ καί συνέχισε τίς ἐργασίες της μέχρι καί τόν Ἰανουάριο τοῦ 1852. Στήν προσπάθειά τους νά ὑπερασπισθοῦν τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος, ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ Κωνστάντιος[640], οἱ μητροπολίτες καί οἱ ἐπίσκοποι πού βρίσκονταν στήν Κπολη, καθώς καί οἱ λογάδες τοῦ Γένους, ὑπέβαλαν στίς 11/23 Νοεμβρίου 1851 *κοινή ἀναφορά* στόν Σουλτάνο καί στήν ὀθωμανική κυβέρνηση, στήν ὁποία ἐξέθεσαν τό ἱστορικό τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος καί ἀναφέρονταν στά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων

---

[636] **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 555.

[637] Ἐπιστολή Stratford στόν Palmerstone. **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 27 (1928) 567.

[638] **Κωνσταντίου τοῦ Α΄ τοῦ ἀπό Σιναίου, πρ. Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου**, *Ἀπάντησις κατά τοῦ ζητήματος κ. Εὐγενίου Βορέ περί τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγίων Τόπων*, Τύποις Ἀντωνίου Κορομηλᾶ καί Πλάτωνος Πασπαλλῆ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1851, σσ. 4-5.

[639] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 69α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 3 Ἰουνίου 1850).

[640] Ὁ πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνστάντιος ὁ Α΄ ὁ ἀπό Σιναίου (1830-1834).

ἐπί τῶν Προσκυνημάτων[641]. Οἱ συζητήσεις σχετικά μέ τό *προσκυνηματικό ζήτημα* συνεχίσθηκαν στό πλαίσιο τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία βρῆκε στά ἀρχεῖα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τά αὐθεντικά ἔγγραφα πού ἀναιροῦσαν τίς ἀξιώσεις τῆς Γαλλίας καί τῶν λατίνων σχετικά μέ τά πανάγια Προσκυνήματα. Ὡστόσο, ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δεχόταν πιέσεις ἀπό τόν Γάλλο πρεσβευτή Lavalette, πού ἀπειλοῦσε ὅτι ἄν δέν ἱκανοποιεῖτο τό αἴτημά τους, ὁ γαλλικός στόλος θά ἔκανε τήν ἐμφάνισή του ἔξω ἀπό τή Συρία. Μετά ἀπό αὐτές τίς πιέσεις ἡ δεύτερη ἐπιτροπή διατύπωσε τήν ἄποψη ὅτι θά ἔπρεπε νά παραδοθοῦν στούς λατίνους τρία κλειδιά τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ καί νά τούς παραχωρηθεῖ τό δικαίωμα νά λειτουργοῦν στήν ἐκκλησία τῆς Γεθσημανῆ, προνόμιο πού ἀνῆκε ἀποκλειστικά στούς Ἕλληνες, καί σέ ἀντάλλαγμα θά δινόταν τό δικαίωμα στούς Ἕλληνες νά λειτουργοῦν στό ἐσωτερικό τοῦ προσκυνήματος τῆς Ἀναλήψεως, δικαίωμα πού μέχρι τότε εἶχαν μόνο οἱ λατίνοι[642].

Σέ μυστική συνάντηση τοῦ Ρώσου πρεσβευτή Τιτώφ μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο στήν Κπολη στίς 11/23 Ἰανουαρίου 1852, ὁ πατριάρχης ἐξέφρασε τούς δισταγμούς του σχετικά μέ τό σχέδιο πού προωθοῦσε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος. Ὁ Τιτώφ δήλωσε στόν πατριάρχη ὅτι ἡ περίσταση ἦταν πολύ δύσκολη γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν ἑλληνικῶν δικαιωμάτων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων καί ὁ πατριάρχης εἶπε ὅτι «*προτιμᾷ νά δεχθῇ τό ἀντάλλαγμα τῆς προτεινομένης παραχωρήσεως, ἀφ᾽ οὗ τοῦτο συντελεῖ εἰς τήν μονιμότητα τοῦ status quo διά τά λοιπά*». Ὅμως ὁ πατριάρχης Κύριλλος τόνισε στόν Ρῶσο πρεσβευτή ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πάντοτε οἱ μόνοι κάτοχοι τῶν κλειδιῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ καί ὅτι, ἄν οἱ λατίνοι ἔπαιρναν τελικῶς κλειδιά, αὐτό θά συνιστοῦσε ἀλλοίωση τοῦ status quo[643]. Ἡ ρωσική κυβέρνηση μέ βάση τά παραπάνω δεδομένα ἔκανε ἀποδεκτή τήν πρόταση τῆς ἐπιτροπῆς, μέ τόν ὅρο ὅμως ἡ ἐκτέλεση τῆς ἀποφάσεως νά γίνει μετά ἀπό διακανονισμό μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο καί τήν Ὑψηλή Πύλη καί μέ τόν δεύτερο ὅρο ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση νά τηρήσει τήν ὑπόσχεσή της γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μόνο ἀπό τούς Ἕλληνες, χωρίς τήν ἐπέμβαση τῶν λατίνων.

Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση μέ διακοίνωσή της τήν 27 Ἰαν. / 8 Φεβρ. τοῦ 1852 ἐνημέρωσε τή γαλλική πρεσβεία περί τῆς διευθετήσεως τοῦ *προσκυνηματικοῦ ζητήματος*. Στή διακοίνωση ἀναφερόταν ὅτι ἡ κυβέρνηση ἀποφάσισε, ὁ Πανάγιος Τάφος καί ἡ Ἀποκαθήλωση νά εἶναι κοινά Προσκυνήματα, ὅπως ὁρίζουν τά ἀρχαῖα φιρμάνια. Γιά τή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ ἀποφάσισε «*ἵνα ἡ κλείς τῆς Πύλης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Βηθλεέμ, ὡς καί μία τῶν κλειδῶν τῶν θυρῶν νοτίου καί βορείου τοῦ Σπηλαίου τῆς Γεννήσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εὑρίσκωνται ὡσαύτως εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων μοναχῶν… ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν δέν εὑρίσκονται νῦν κλεῖδες εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων,*

---

641 **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 555.
642 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 578.
643 **Μηλιαρᾶ**, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων», *ΝΣ* 33 (1938) 707.

νά δοθῇ αὐτοῖς, ὡς πρότερον, μία κλείς ἑκάστης τῶν τριῶν τούτων θυρῶν». Γιά τόν τάφο τῆς Παναγίας ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση σημείωνε ὅτι «*ἀπεφασίσθη ὅπως, καθώς οἱ χριστιανοί τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀρμενικοῦ, κοπτικοῦ καί συριακοῦ θρησκεύματος ἱερουργοῦσι νῦν ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ, οὕτως ἐπιτρέπηται καί εἰς τούς Λατίνους μοναχούς νά ἐκτελῶσι τά τῆς θρησκείας αὐτῶν ἐν ὡρισμέναις ὥραις ἐπί τῷ ὅρῳ ὅτι δέν θά ἐπέλθῃ οὐδεμία μεταβολή ὡς πρός τήν διοίκησιν καί τήν ὅλην κατάστασιν τοῦ τόπου τούτου*»[644].

Πέρα ἀπό τή συγκεκριμένη διακοίνωση, ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐπέδωσε στή γαλλική κυβέρνηση φιρμάνι, τό ὁποῖο ἐπικύρωνε καί καθόριζε τά δίκαια τῶν Ἑλλήνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων μέ ἡμερομηνία 27 Ἰαν./8 Φεβρ. 1852[645]. Τό σχέδιο αὐτοῦ τοῦ φιρμανίου εἶχε συζητηθεῖ ἰδιαιτέρως μεταξύ τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας καί τοῦ Ρώσου πρέσβυ Τιτώφ. Στή συνέχεια ὁ τελευταῖος μετέβη στόν πατριάρχη Κύριλλο, τόν ὁποῖο παρακάλεσε νά μελετήσει τό φιρμάνι καί νά τοῦ ὑποδείξει τί πρέπει νά διορθωθεῖ ἤ νά τροποποιηθεῖ ἤ νά ἀπαιτηθεῖ, προκειμένου νά ἀρθοῦν οἱ διαφωνίες τῶν δύο μερῶν. Ὁ Κύριλλος ὑπέδειξε τίς ἀσάφειες τοῦ φιρμανίου πού ἀφοροῦσαν στή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ, τίς ὁποῖες ὁ πρέσβυς ἐγκαίρως ὑπέβαλε στήν Ὑψηλή Πύλη, προκειμένου νά γίνουν οἱ ἀναγκαῖες τροποποιήσεις γιά νά μήν παραβιαστεῖ τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων[646]. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐνημέρωσε τόν Κύριλλο ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Σουλτάνου ἦταν νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ ἀπόφαση γιά τήν παραχώρηση τοῦ δικαιώματος στούς λατίνους νά λειτουργοῦν στόν τάφο τῆς Θεοτόκου, ὁ ἴδιος ὅμως μελετοῦσε τίς ἐνστάσεις του[647]. Πράγματι ἡ Ὑψηλή Πύλη ἀποδέχθηκε τίς ὑποδείξεις τοῦ Κυρίλλου καί ἐνημέρωσε τόν διοικητή τῶν Ἱεροσολύμων γιά τό τί ἔπρεπε νά πράξει. Αὐτός διατάχθηκε νά μή δώσει στούς λατίνους κλειδιά τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ, ἀφοῦ ἐκεῖνοι κατεῖχαν δική τους θύρα γιά ἀποκλειστική ἐπικοινωνία μέ τό σπήλαιο τῆς Γεννήσεως καί δέν ὑπῆρχε λόγος ἐπικοινωνίας μέ τήν ἄνω ἐκκλησία. Προκειμένου νά ἐπιβεβαιώσει τά ὅσα ἀναφέρονταν στό φιρμάνι ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων, ὁ σουλτάνος Ἀμπντούλ Μεζίτ μέ ἐπιστολή του πρός τόν τσάρο τῆς Ρωσίας, μέ ἡμερομηνία 29 Ἰανουαρίου 1852, διαβεβαίωνε ὅτι τά δικαιώματα πού πάντοτε εἶχαν οἱ

---

[644] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 580-581.

[645] Τήν ἄποψη τῶν φραγκισκανῶν γιά τό φιρμάνιο τοῦ 1852 βλ. στό **J.D. Montoisy**, *Le Vatican et le problème des Lieux Saints*, ἔκδ. Franciscan Printing Press, Jerusalem, ἄ.ἔ., σ. 23.

[646] Ὁ πατριάρχης ἀναφέρει σχετικά ἀπευθυνόμενος στήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ πατριαρχείου: «*...ἡμεῖς ἐκμελετήσαντες ἐν προσοχῇ καί ἐπιστασίᾳ τά ἐν Σχεδίῳ ἐκείνῳ διαλαμβανόμενα, ἐπειδή εὕρομέν τινας ἐννοίας ἀπᾳδούσας πρός τά προνόμια καί δικαιώματα ἡμῶν, ἐκάμαμεν ἐπ᾽ αὐτῶν ἐλλόγους παρατηρήσεις καί ὑποβάλαμεν ταύτας εἰς εὐθύδικον κρίσιν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Προχθές δέ τήν πέμπτην: ἤτοι τήν κα' τοῦ φθίνοντος μετέβημεν αὐτοπροσώπως πρός τόν ἐξοχώτατον ὑπουργόν τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλῆ Πασᾶν, καί λαβόντες συνέντευξιν παραστήσαμεν πρός τήν Α. Ἐξοχότητα τήν ἐκ τῶν ἐννοιῶν ἐκείνων προελευσομένην προσβολήν καί βλάβην εἰς τά δικαιώματα ἡμῶν καί διεξηγήσαμεν πᾶν ὅ,τι συνέτεινεν εἰς στήριξιν τῶν ἡμετέρων δικαίων...*». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 27α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).

[647] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 27β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).

Ἕλληνες ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων διατηρήθηκαν στό ἀκέραιο, αὐξήθηκαν καί ἐπικυρώθηκαν[648]. Μαζί μέ τό φιρμάνιο, στόν διοικητή τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιδόθηκαν καί τρεῖς διασαφηνιστικές βεζυρικές ἐπιστολές, οἱ ὁποῖες ἔδιναν τίς σχετικές ὁδηγίες γιά τήν ἐφαρμογή του[649].

Ὁ Κύριλλος ἐνημέρωσε γιά ὅλα ὅσα ἀποφασίσθηκαν τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο, καθώς καί τήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἐπιστολή του στίς 23 Φεβρουαρίου 1852. Σ' αὐτήν ἀνέφερε ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης τάχθηκαν μέ τήν πλευρά τῶν λατίνων καί ἄσκησαν τόσες πιέσεις ὑπέρ τους, «*ὥστε ἐνέδωσε… καί ἡ Αὐτοκρατορική Αὐλή τῆς Ρωσσίας, καί διεβίβασε συγκαταθετικάς ὁδηγίας πρός τόν ἐνταῦθα ἐξοχώτατον Αὐτοκρατορικόν πρέσβυν· καί οὕτως ἀπεφασίσθη προσφάτως ὑπό τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἵνα χορηγηθῇ ἄδεια τοῦ νά λειτουργῶσι καί οἱ Λατῖνοι ἐπί τοῦ Ἱεροῦ Τάφου τῆς Θεοτόκου, νά λειτουργῶσι δέ καί οἱ Ὀρθόδοξοι ἔνδον τοῦ Κουβουκλίου τοῦ ὄρους τοῦ ἐλαιῶνος, καθώς καί οἱ Λατῖνοι*»[650]. Ὁ πατριάρχης σχολιάζοντας τίς ὁριστικές ἀποφάσεις σχετικά μέ τό Προσκύνημα τῆς Γεθσημανῆ ἀναφέρει στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου ὅτι μπορεῖ βεβαίως τά ἀποτελέσματα τῶν διαπραγματεύσεων νά μήν τόν ἱκανοποίησαν πλήρως, «*ἀλλ᾽ ὅμως δῶμεν δόξαν ἅπαντες τῷ Παναγάθῳ Κυρίῳ, ὅτι οὐκ ἤφησεν ἡμᾶς πειρασθῆναι ὕπερ ὅ δυνάμεθα, ἀλλ᾽ εὐδόκησεν ἵνα περιστείλῃ μέχρι τόσον τάς καθ᾽ ἡμῶν μεγαλοδυνάμους ἐπάρσεις τῶν Δυτικῶν καί ματαιώσῃ πάσας τάς λοιπάς αὐτῶν ἀξιώσεις…*»[651]. Καί συνεχίζει συμβουλεύοντας τά μέλη τῆς συνόδου νά προσπαθήσουν, «*ὥστε ἡ παραχώρησις αὕτη*»[652] πού ἔγινε στούς λατίνους «*νά περισταλῇ ὅσον τό δυνατόν εἰς στενώτατον κύκλον*»[653]. Σκοπός τοῦ πατριάρχη ἦταν, ἀφοῦ ἡ ἐφαρμογή τοῦ φιρμανίου θά γινόταν μετά τόν ἑορτασμό τοῦ Πάσχα πρός ἀποφυγή ἐπεισοδίων μεταξύ τῶν προσκυνητῶν, νά πείσει τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἐπιτρέψει στούς λατίνους νά λειτουργοῦν μόνο στόν τάφο τῆς Παναγίας καί νά μήν τούς παραχωρήσει κλειδιά τῶν δύο θυρῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ. «*Πόσον δέ ἐπιτυχεῖς*», σημειώνει, «*θέλουσιν ἀποβῇ αἱ ἐπί τούτῳ προσπάθειαι ἡμῶν, καί ἐν ποίοις ὅροις καί συμφωνίαις θέλει κανονισθῇ πρός τούς Λατίνους τό τῆς λειτουργίας δικαίωμα, ταῦτα ἐφεξῆς ἐν ἁρμοδίῳ καιρῷ θέλομεν ἀναγγείλῃ πρός τήν Ἱεράν Σύνοδον*»[654].

---

[648] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 581-582.
[649] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β' , σσ. 586.
[650] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 27α.
[651] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 27β-28α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).
[652] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 28α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).
[653] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 28α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).
[654] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 8, 28α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας καί τήν Ἱερά Σύνοδο μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρ. 1852).

Ἡ γαλλική κυβέρνηση δέν ἔμεινε ἱκανοποιημένη ἀπό τό φιρμάνι καί τίς βεζυρικές ἐπιστολές. Ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας στήν Κπολη Lavalette ἐπέδωσε στήν Ὑψηλή Πύλη κείμενο, στό ὁποῖο διαμαρτύρετο γιά τίς ἀποφάσεις τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καί ἀξίωνε οἱ λατίνοι νά ἀνακαταλάβουν ὅλα τά Προσκυνήματα, τά ὁποῖα κατεῖχαν τήν περίοδο 1689-1757. Ὁ Γάλλος πρέσβυς θεωροῦσε ὅτι τό φιρμάνι εἶχε ὡς σκοπό νά ἀρνηθεῖ τά δικαιώματα τῶν λατίνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων[655]. Σύμφωνα μέ τά ὅσα ἀνέφερε ὁ νέος Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Ὄζερωφ, ἡ ἑλληνική ἀντιπροσωπεία ἔμεινε εὐχαριστημένη ἀπό τά τρία κείμενα, ἄν καί, ὅπως προαναφέραμε, ὁ πατριάρχης εἶχε τίς ἐπιφυλάξεις του σχετικά μέ αὐτά. Ἱκανοποίηση ἐξέφρασε καί ὁ τσάρος Νικόλαος πού εἶχε παραλάβει τά τρία κείμενα. Ὁ Νεσελρώδ συνέστησε στόν πρέσβυ Ὄζερωφ νά δηλώσει στήν Ὑψηλή Πύλη ὅτι ἀπό ἐδῶ καί στό ἑξῆς δέν θά γίνει καμία συζήτηση γιά τό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί καμία μεταβολή δέν θά ἐπέλθει πρός ζημία τῶν δικαιωμάτων τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας[656].

Γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου ἡ Ὑψηλή Πύλη ἔστειλε στά Ἱεροσόλυμα ὡς ἀντιπρόσωπό της τόν Ἀρίφ Βέη. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας συνεβούλευσε τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἀναχωρήσει ἀμέσως γιά τά Ἱεροσόλυμα καί νά παραμείνει ἐκεῖ κατά τή διάρκεια τῆς ἐξετάσεως τοῦ θέματος πού θά ἔκανε ὁ Ἀρίφ Βέης καί κατά τή διάρκεια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μέτρων τοῦ φιρμανίου. Τήν ἴδια ἄποψη εἶχε καί ὁ γενικός πρόξενος τῆς Ρωσίας στή Βηρυττό Βασίλη. Ὁ Κύριλλος ἀναχώρησε ἀπό τήν Κπολη στίς 6 Αὐγούστου καί ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα στίς 17 τοῦ ἴδιου μηνός[657]. Στά Ἱεροσόλυμα ἔφθασαν, προκειμένου νά διαπιστώσουν τήν ἐφαρμογή τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου ὁ γενικός πρόξενος τῆς Ρωσίας στή Βηρυττό Βασίλη μαζί μέ τόν ὑποπρόξενο Marabatti καί τόν πρίγκιπα Garari[658], ἀκόλουθο τῆς ρωσικῆς πρεσβείας τῆς Βηρυττοῦ. Μαζί μέ αὐτούς ἔφθασαν στά Ἱεροσόλυμα ὁ Γάλλος πρόξενος Botta καί ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας κόμης Bizzamano[659].

Ὁ Ἀρίφ Βέης προσκάλεσε τόν Κύριλλο καί τούς ἐκπροσώπους τῶν λατίνων καί τῶν Ἀρμενίων στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, προκειμένου ἐκεῖ νά ἀναγνώσει τό φιρμάνι τοῦ Σουλτάνου σχετικά μέ τό προσκυνηματικό καθεστώς. Ἀντί ὅμως νά τό ἀναγνώσει, προέτρεψε τούς παρισταμένους ἐκπροσώπους τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν καί τούς ὀρθοδόξους νά ὁμονοήσουν καί νά σταματήσουν τίς διενέξεις[660]. Ὁ Κύριλλος ἀντέδρασε στή μή ἀνάγνωσή του καί τήν ἑπομένη ἡμέρα ζήτησε ἀπό τόν

---

[655] **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 28 (1929) 383.

[656] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 590-591.

[657] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 592.

[658] **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 28 (1928) 386.

[659] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 593-594.

[660] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 789. Τίς λεπτομέρειες τῶν ὅσων διαδραματίστηκαν στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, ἀλλά καί λίγο πιό πρίν περιγράφει ὁ ἴδιος ὁ Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πού ἀπηύθυνε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 8 Ὀκτ. 1852. Τήν ἐπιστολή βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 594.

πασᾶ νά διατάξει τήν ἀνάγνωσή τοῦ φιρμανίου στό Διβάνιο, προκειμένου ὅλοι νά ἀκούσουν τό περιεχόμενό του. Ὅμως, ὁ πασᾶς ἀρνήθηκε παρά τή δήλωση τοῦ Κυρίλλου ὅτι εἶναι ἀρχαία συνήθεια ὅλοι οἱ βασιλικοί Ὁρισμοί νά ἀναγινώσκονται στό Διβάνιο καί στή συνέχεια νά πραγματοποιεῖται ἡ ἐκτέλεσή τους. Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας οἱ ἐκπρόσωποι τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν καί ὁ Κύριλλος μετέβησαν στή Γεθσημανῆ μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ Ἀρίφ Βέη. Ἐκεῖ ὁ Ἀρίφ Βέης ἀνακοίνωσε ὅτι καί οἱ λατίνοι θά ἔχουν ἀπό ἐδῶ καί τό ἑξῆς τό δικαίωμα νά τελοῦν τίς ἀκολουθίες τους στόν τάφο τῆς Παναγίας, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι θά ὑπάρξει μεταβολή στό καθεστώς τῆς μονῆς τῆς Γεθσημανῆ[661]. Οἱ λατίνοι ἀντέδρασαν ἔντονα στήν ἀπόφαση τοῦ Σουλτάνου σχετικά μέ τό Προσκύνημα τῆς Γεθσημανῆ καί, ὅπως ἀναφέρει ὁ βρετανός πρόξενος Finn σέ ἐπιστολή του πρός τόν Earl τοῦ Malmesbury, «*οἱ Λατῖνοι ἐξέσπασαν εἰς μεγάλας κραυγάς περί τοῦ ἀδυνάτου νά τελῶσι λειτουργίαν ἐπί σχισματικῆς πλακός μαρμάρου μετά καλύμματος ἐκ μετάξης καί χρυσοῦ, ἀντί ἁπλοῦ λινοῦ, ἐν μέσῳ σχισματικῶν ἀγγείων καί πρό τοῦ ἐσταυρωμένου, ἔχοντος τούς πόδας κεχωρισμένους ἀντί ἑνός καθηλωμένου ἐπί τοῦ ἄλλου*»[662]. Ὅμως ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δήλωσε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τόν Σαδραζάμη, μετά ἀπό συνεννόηση μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅτι «*ἡ ὑψηλή Πόρτα δέν ἐνδίδει εἰς οὐδέν πλέον τῶν ἅπαξ συμφωνηθέντων*»[663]. Τίς ἴδιες πληροφορίες σχετικά μέ τό ζήτημα ἔλαβε καί ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος ἀπό τόν Ἕλληνα προύχοντα Ἀργυρόπουλο καί ἀπό τόν λογοθέτη Ἀριστάρχη. Οἱ δύο Ἕλληνες ἀξιωματοῦχοι ἐνημέρωσαν τόν Ἰάκωβο ὅτι ἡ στάση τῶν φραγκισκανῶν προκάλεσε καί τήν ἀρνητική ἀντίδραση τοῦ Γάλλου πρέσβυ τῆς Κπόλεως Lavallete, ὁ ὁποῖος δέν ἐνέκρινε τίς κινήσεις τους[664]. Ἔτσι, οἱ διαμαρτυρίες τῶν φραγκισκανῶν μοναχῶν δέν ἔφεραν νά ἀναμενόμενα γι᾽ αὐτούς ἀποτελέσματα[665].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος συναντήθηκε καί μέ τούς Ὀθωμανούς ἀξιωματούχους Μπᾶς (ἤ Πᾶς) Κιατίπη καί τόν ἀδελφό του Ταχήρ Ἐφένδη, στούς ὁποίους δήλωσε ὅτι δέν πρόκειται νά προχωρήσει στήν ἐφαρμογή τῶν ὅρων τοῦ φιρμανίου, ἐάν αὐτό προηγουμένως δέν ἀναγνωσθεῖ ἐπισήμως, κάτι τό ὁποῖο ὁ Ἀρίφ Βέης καί πάλι ἀρνήθηκε. Τότε ὁ Κύριλλος ἀπευθύνθηκε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη μέ ἐπιστολή, μέ τήν παράκληση νά σταλεῖ στόν Ἀρίφ Βέη ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη διαταγή νά ἀναγνώσει στό Διβάνιο τό Χάττι-σερίφι, «*διότι, ἐάν μή ἀναγνωσθῇ εἰς ἐπήκοον πάντων ἐπί Διβανίου τό διά πολλῶν κόπων καί ἀγώνων ἐκδοθέν ἡμῖν παρά τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περί*

---

[661] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 596.
[662] **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 28 (1929) 388.
[663] **ΑΠΙ**, *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 183α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 15 Νοεμ. 1852).
[664] **ΑΠΙ**, *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 183α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 15 Νοεμ.1852).
[665] **Θέμελη**, «Διπλωματικά ἔγγραφα», *ΕΦ* 28 (1929) 388.

τῶν Προσκυνημάτων Χάττι-σερίφιον, πάντως οὐ μόνον θέλειν μένει ἄχρηστον καί ἀνενέργητον, ἀλλά καί αὐτό τό περί τῶν Προσκυνημάτων πολύμοχθον καί πολύπλοκον ζήτημα, τό ἐπί διετίαν ὅλην ἀπασχολῆσαν τήν τε διπλωματίαν καί τό ἡμέτερον Γένος, θέλει μένει ἐκκρεμές»[666]. Ἡ στάση ὅμως τό Ἀρίφ Βέη καί ἡ δήλωσή του ἐνώπιον τοῦ πασᾶ καί τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Ρωσίας στή Βηρυττό ὅτι δέν εἶχε γνώση τοῦ φιρμανίου, τό ὁποῖο ἐπικαλεῖτο ὁ Κύριλλος, ὑποχρέωσε τόν Ρῶσο πρόξενο νά ἐγκαταλείψει τά Ἱεροσόλυμα καί νά μεταβεῖ στήν Ἰόππη[667]. Αὐτή ἡ ἀναχώρηση τοῦ Ρώσου ἀντιπροσώπου ἀπό τά Ἱεροσόλυμα ἔδειχνε μέ τόν πλέον χαρακτηριστικό τρόπο τή δυσφορία τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως γιά τή στάση τοῦ Ἀρίφ Βέη, ἡ ὁποία ἐκδηλώθηκε μέ ἐντολή πού ἔλαβε ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Ὄζερωφ νά ἀπευθυνθεῖ στόν μεγάλο βεζύρη Ἀλῆ πασᾶ καί νά τόν παρακαλέσει νά ἐνημερώσει χωρίς ἀναβολή τόν Σουλτάνο γιά τά ὅσα συνέβαιναν στά Ἱεροσόλυμα. Αὐτή ἡ κίνηση τῆς ρωσικῆς διπλωματίας εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀποσταλοῦν νέες διαταγές στόν Ἀρίφ Βέη, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες καλεῖτο νά ἀναγνώσει ἐπισήμως τό φιρμάνι τοῦ Σουλτάνου σχετικά μέ τό προσκυνηματικό καθεστώς[668].

Ἡ Ὑψηλή Πύλη, προκειμένου νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ ἀπόφασή της νά ἀναγνωσθεῖ τό φιρμάνι στό Διβάνιο, ἀπέστειλε ἀπό τή Βηρυτό ἀπεσταλμένο, ὁ ὁποῖος ἔφερε μαζί του καί μυστικά γράμματα[669]. Στίς 17 Νοεμβρίου 1852 ὁ Κύριλλος προσκλήθηκε στό Διβάνιο τοῦ πασᾶ προκειμένου ἐκεῖ νά ἀναγνωσθεῖ τό φιρμάνι μέ τήν ἀπόφαση τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Κύριλλος ἀναφέρει: «*παρατηρήσαντες δέ ὅτι ἐν τῷ Διβανίῳ ἦσαν παρόντες μόνον οἱ συνήθως καθ᾽ ἑκάστην παρευρισκόμενοι ἐν τῷ Διβανίῳ· εἴπομεν ταπεινῶς τῷ πασσᾷ ὅτι ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ὑψηλῶν Βασιλικῶν ὁρισμῶν περί τῶν Προσκυνημάτων, παρευρίσκονται καί οἱ Λατῖνοι καί Ἀρμένιοι κατά τήν ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦσαν τάξιν τε καί συνήθειαν ἐν τοιαύταις περιστάσει· ὁ δέ πασσᾶς ἀπεκρίθη· Ἴδού τά μέλη τοῦ*

---

[666] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 596-597.

[667] Ὁ κόμης Νεσελρώδ γράφει στόν πρέσβυ τῆς Ρωσίας στήν Κπολη Ὄζερωφ: «*Ὁ ἡμέτερος πρόξενος ἐγκατέλιπε τήν Ἱερουσαλήμ καί καλῶς ἔπραξεν. Εἶναι ἀνωφελές νά ἀπευθύνησθε ἐν τῷ μέλλοντι πρός τόν Φουάτ Ἐφένδην. Αἱ διαβεβαιώσεις τοῦ ὑπουργοῦ τούτου εὑρέθησαν τόσον συχνῶς ἐν ἀντιθέσει πρός τάς πράξεις αὐτοῦ, ὥστε δέν δυνάμεθα νά θεωρῶμεν αὐτόν ὡς ὄργανον συμβιβασμοῦ καί καλῆς συνεννοήσεως οὔτε ὡς κριτήν ἀμερόληπτον ἐν τῷ ζητήματι, ὅπερ ἀπασχολεῖ ἡμᾶς*». **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 597-598.

[668] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 598.

[669] Τά μυστικά αὐτά γράμματα διασώζονται στήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὑποθέτουμε ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἔλαβε τά μυστικά αὐτά γράμματα ἀπό ἀνθρώπους πού βρίσκονταν πολύ κοντά στίς ὀθωμανικές ἀρχές καί συνεργάζονταν στενά μαζί του. Ὅσον ἀφορᾶ στήν παραχώρηση κλειδιῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ οἱ μυστικές διαταγές ἀνέφεραν ὅτι οἱ ὀθωμανικές ἀρχές γνώριζαν ὅτι οἱ λατίνοι ἔπρεπε νά ἔχουν μία κλεῖδα ἀπό τίς θύρες τοῦ ναοῦ, ἐπειδή ὅμως οἱ λατίνοι εἶχαν δική τους εἴσοδο γιά τό Σπήλαιο, ὁ Ὀθωμανός ἀξιωματοῦχος θά ἔπρεπε νά φροντίσει νά μή λάβουν κλειδί τῆς Βασιλικῆς. Καί, ἀφοῦ δηλωθεῖ «*πρός αὐτούς… ὅτι ἔχουν τήν ἐξιδιασμένην των θύραν, δέν ἔχουν ἀνάγκην ἄλλης θύρας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν μέν καταπεισθῶσιν, ἤδη καλῶς· εἰ δέ μή, ἐπειδή κατά τήν Ἀνακτορικήν θέλησιν δέον εἶναι νά ἀναφέρῃς ἐνταῦθα τήν ὑπόθεσιν, κοινοποιοῦμέν σοι μυστικῶς διά τῆς παρούσης πρός ὁδηγίας Σου*» **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 12α.

Συμβουλίου"· δεικνύων συγχρόνως τούς ἀπό μέρους τῶν Λατίνων τε καί Ἀρμενίων καθ᾽ ἑκάστην ἐν τῷ Μεζλησίῳ παρευρισκομένους· καί οὕτω διέταξε τήν τοῦ χάτ Σεριφίου ἀνάγνωσιν. Ἀνεγνώσθη τοίνυν τό χάτ Σερίφιον ἀπόντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν...»[670].

Ἡ ἐπίσημη ἀνάγνωση τοῦ φιρμανίου, πού κατοχύρωνε σέ γενικές γραμμές τά δίκαια τῶν Ἑλλήνων, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀντίδραση τοῦ Γάλλου ἀντιπροσώπου στά Ἱεροσόλυμα Botta, ὁ ὁποῖος ἐπέμενε νά ἀπαιτεῖ ἐπισήμως ἀπό τόν Ἀρίφ Βέη τήν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων λατίνων καί Ἑλλήνων στή Γεθσημανῆ καί τήν ἀπόδοση τοῦ πρωτείου στούς λατίνους[671]. Ὅμως ἡ Ὑψηλή Πύλη ἀδυνατοῦσε νά προβεῖ σέ ἄλλες ἀλλαγές στό *προσκυνηματικό ζήτημα*, ἐξαιτίας τῶν πιέσεων πού ἀσκοῦσε ἡ ρωσική διπλωματία. Ἡ ρωσική κυβέρνηση διά τοῦ πρεσβευτῆ της Ὄζερωφ ἀπειλοῦσε τήν Ὑψηλή Πύλη ὅτι θά διέκοπτε ἀμέσως τίς διπλωματικές σχέσεις μαζί της, ἐάν αὐτή παραβίαζε ἔστω καί κατ᾽ ἐλάχιστο τό καθεστώς τῶν Προσκυνημάτων. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ Γαλλία καί ὁ ἀντιπρόσωπός της Lavalette θεωροῦσαν τό φιρμάνι προσβολή κατά τῆς Γαλλίας καί ἀξίωναν νά ἀποκατασταθοῦν οἱ λατίνοι στά Προσκυνήματα μέ βάση τή συνθήκη τοῦ 1740, ἐνῶ σέ ἀντίθετη περίπτωση ἀπειλοῦσαν ὅτι γαλλικός στόλος θά ἔφθανε στά Δαρδανέλλια. Ἐν μέσω τῶν πιέσεων Ρωσίας καί Γαλλίας, συνεδρίασε τό ὀθωμανικό ὑπουργικό συμβούλιο καί ἀπόφασισε ὅτι πρός τό συμφέρον τῆς χώρας ἦταν νά ἱκανοποιηθοῦν τά αἰτήματα τῆς Ρωσίας[672].

Στίς 25 Νοεμβρίου 1852, ὁ Σουλτάνος μετά ἀπό ἔγκριση τοῦ ὑπουργικοῦ του συμβουλίου ἐξέδωσε *ἰραδέ*, μέ τόν ὁποῖο παραχωροῦσε τήν κλείδα τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ στούς λατίνους, κίνηση πού ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσπαθοῦσε νά ἀποτρέψει. Στό φιρμάνι τοῦ 1852 ἀναφερόταν ἡ παράδοση τριῶν κλειδιῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ στούς λατίνους, ὅμως, ὅπως εἴδαμε, ὁ διοικητής τῶν Ἱεροσολύμων ἔλαβε τή διαταγή νά μήν τους τά παραδώσει. Ἡ ἔκδοση τοῦ σουλτανικοῦ ἰραδέ ἔγινε ἀμέσως γνωστή στήν Κπολη καί ἐξέπληξε τόσο τούς ἐκκλησιαστικούς κύκλους, ὅσο καί τό σύνολο τῶν Ἑλλήνων τῆς Κπόλεως. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γερμανός ὁ Δ' (1842-1845, 1852-1853) ἀπέστειλε διά μέσου τοῦ Ρώσου προξένου Ὄζερωφ ἐπιστολή στή σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, στήν ὁποία ἐξέθετε τή νέα κατάσταση πού προέκυψε μέ τήν ἔκδοση τοῦ σουλτανικοῦ ἰραδέ[673].

Μόλις ὁ πατριάρχης Κύριλλος πληροφορήθηκε τήν ἀπόφαση γιά τήν παράδοση τῶν κλειδιῶν τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ στούς λατίνους, μετέβη (στίς 9 Δεκ. 1852) στόν Ἀρίφ Βέη συνοδευόμενος ἀπό πέντε ἀρχιερεῖς καί πέντε ἀρχιμανδρίτες καί ἐνώπιον καί τοῦ νέου ἀπεσταλμένου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στά Ἱεροσόλυμα διαμαρτυρήθηκε πρῶτα προφορικά γιά τήν ἔκδοση τοῦ ἰραδέ καί στή συνέχεια παρέδωσε καί

---

[670] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 4β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο γενικό πρόξενο στή Βηρυτό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1852).
[671] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 599.
[672] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 600.
[673] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 600.

γραπτή διαμαρτυρία[674]. Ὁ Ἀρίφ Βέης ἀρνήθηκε νά δεχθεῖ τή διαμαρτυρία τοῦ Κυρίλλου καί δήλωσε ὅτι θά ἔπρεπε νά ἐφαρμοσθεῖ ὁ νέος ἰραδές[675]. Ὁ Κύριλλος τότε μετέβη στόν πασᾶ καί στόν μουλλᾶ τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν ἀποδεκτή τή γραπτή διαμαρτυρία του. Τήν ἑπόμενη ἡμέρα (10 Δεκ. 1852) ὁ Ἀρίφ Βέης ἀνέγνωσε ἐπίσημα τή βεζυρική διαταγή, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ αἴτηση τῶν λατίνων γιά τήν ἀπόκτηση τῶν τριῶν κλειδιῶν τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ εἶναι δίκαιη καί ἑπομένως ἔπρεπε νά γίνουν τρία κλειδιά πού θά ἔπρεπε νά παραδοθοῦν στόν λατίνο πατριάρχη[676]. Μέ τήν ἀπόκτηση τῶν κλειδιῶν οἱ λατίνοι δέν θά κέρδιζαν κανένα ἄλλο δικαίωμα. Γιά τή Γεθσημανῆ ἡ βεζυρική διαταγή ἀνέφερε ὅτι οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ἀρμένιοι ὀφείλουν νά τελοῦν τή λειτουργία τους τή μία ἡμέρα, καί οἱ λατίνοι τήν ἄλλη. Ὁ Ἀρίφ Βέης καί ὁ πασᾶς προσπάθησαν νά πείσουν τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἀποδεχθεῖ ὅλα ὅσα ἀνέφερε ἡ βεζυρική διαταγή γιά τή Γεθσημανῆ. Ὅμως, ὁ πατριάρχης ὑπερασπίσθηκε τά δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων καί δήλωσε ὅτι, ὅπως στόν Πανάγιο Τάφο καί στό Σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ πρῶτα λειτουργοῦν οἱ ὀρθόδοξοι, μετά οἱ Ἀρμένιοι καί μετά ἀπό αὐτούς οἱ λατίνοι, τό ἴδιο ἀκριβῶς θά ἔπρεπε νά γίνει καί στή Γεθσημανῆ. Ὁ πατριάρχης διαμαρτυρήθηκε γιά τήν ἄδικη διαταγή σχετικά μέ τό θεομητορικό μνῆμα καί ἔκανε δεκτή μόνο τήν τοποθέτηση ἀστέρος, ὁ ὁποῖος θά ἦταν δῶρο τοῦ Σουλτάνου, χωρίς νά ἀναγράφεται πάνω του καμία ὀνομασία χριστιανικῆς ὁμολογίας.

Μετά τό τέλος τῆς συνεδρίας, ὁ Ἀρίφ Βέης καί οἱ σύνεδροι ἔγιναν δεκτοί στό λατινικό μοναστήριο τῆς Βηθλεέμ. Ἀπό ἐκεῖ μετέβησαν μέ τή συνοδεία τοῦ Γάλλου

---

[674] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 604.

[675] Ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη: «*Ταύτας δέ τάς τρεῖς διαμαρτυρήσεις χθές περί τήν δεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας παραλαβόντες ἡμεῖς οἱ ἴδιοι· καί συμπαραλαβόντες μεθ᾽ ἡμῶν πέντε τῶν ἀρχιερέων καί πέντε ἐκ τῶν ἀρχιμανδριτῶν, ἀπήλθομεν ὁμοῦ οἱ πάντες πρός τόν Ἀφίφ Βέη καί ἀνηγγείλαμεν τά δίκαια ἡμῶν παράπονα περί τοῦ κεφαλαίου τῆς κλειδός, παρόντος καί τοῦ νεοελθόντος Μπεμούρη· ἀλλ᾽ οὐδέ τήν παραμικράν κἄν προσοχήν ἔδιδε εἰς τούς λόγους ἡμῶν*». Ὁ πατριάρχης τόν παρακάλεσε νά δοθεῖ στό πατριαρχεῖο μιά προθεσμία καί τοῦ παρέδωσε γραπτή διαμαρτυρία. Ὁ Ἀρίφ Βέης δήλωσε ὅτι «*εἶναι ἰραδές Βασιλικός, καί ἀνάγκη, ἵνα ἐκτελεσθῇ· ἐξῆλθομεν τοίνυν ἐκεῖθεν περίλυποι, καί ἀπήλθομεν πρός τόν Πασᾶν, ὅστις ἐδέξατο ἡμᾶς τε καί τήν διαμαρτύρησιν ἡμῶν φιλοφρόνως*». Ὁ πασᾶς ὑποσχέθηκε στόν πατριάρχη ὅτι «*θέλει διενεργήσῃ τά δέοντα πρός τόν Ἀφίφ Βέη*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 9β-10α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852).

[676] Οἱ ἐντολές τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως πρός τόν Ἀρίφ Βέη διασώζονται σέ ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη, στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B, 8, 10α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852). Τίς μυστικές διαταγές τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως πρός τόν ἡγεμόνα τῆς Ἱερουσαλήμ βλ. στό **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 11α-12α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852). Ἀπό τή μελέτη αὐτῶν τῶν μυστικῶν διαταγῶν καθίσταται σαφές ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐπιθυμοῦσε τήν ἐπίτευξη τῆς γαλήνης μεταξύ τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν καί τή διατήρηση ὅλων τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῶν διαφόρων χριστιανῶν, τά ὁποῖα ἐπ᾽ οὐδενί θά ἔπρεπε νά διαταραχθοῦν.

προξένου στόν ναό τῆς Γεννήσεως[677]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἔδωσε τήν ἑξῆς ἐντολή στόν μητροπολίτη τῆς Βηθλεέμ: «*ἡ Ἱερότης, καί ἅπασα ἡ Α. Συνοδεία νά ἀποσυρθῶσιν ἐν τῷ ἐκεῖσε ἡμετέρῳ Μοναστηρίῳ μηδενός παρευρισκομένου. καί ἐάν ζητηθῶσι παρά τῆς Α. Ἱερότητος τά τρία ζητούμενα κλειδία, νά ἀρνηθῇ τήν τούτων ἐγχείρισιν*»[678] καί τόν ἐνημέρωσε ὅτι κατάφερε καί ἔπεισε καί τόν πατριάρχη τῶν Ἀρμενίων νά μήν παρουσιασθεῖ ὁ Ἀρμένιος ἡγούμενος στόν ναό τῆς Γεννήσεως κατά τήν παράδοση τῶν κλειδιῶν στούς λατίνους[679]. Οἱ Ὀθωμανοί κατέβηκαν συνοδευόμενοι ἀπό τόν Γάλλο πρόξενο στό σπήλαιο τῆς Γεννήσεως καί ἄνοιξαν τή θήκη πού περιεῖχε τόν καινούριο ἀστέρα, ἀλλά ὄχι αὐτόν πού ἦταν δῶρο τοῦ Σουλτάνου, ὅπως εἶχε συμφωνηθεῖ, ἀλλά ἄλλο ἀστέρα πού ἔφερε λατινική ἐπιγραφή καί τή χρονολογία 1717 καί τόν τοποθέτησαν στό σημεῖο τῆς Γεννήσεως[680]. Στή συνέχεια ἀνέβηκαν καί κάθισαν στό Καθολικό πού ἀνήκει στούς ὀρθοδόξους καί «*ἀπέστειλεν ὁ Πασσᾶς, ζητῶν τόν Μητροπολίτην τῆς Βηθλεέμ, ἀλλ᾽ ὁ ἅγιος Βηθλεέμ (ὅς τῷ ἐγράψαμεν), κλείσας τάς πρός Νότον τρεῖς θύρας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τάς ἀγούσας πρός τό ἡμέτερον ἐκεῖσε Μοναστήριον, ἔκλεισε δέ καί τάς λοιπάς τοῦ Μοναστηρίου θύρας, τάς ἔνδον καί ἔξω· ἀπεσύρθη ἐπάνω εἰς τόν Πύργον μετά πάντων τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ. Οἱ Καβάσιδες τοίνυν τοῦ Πασσᾶ ἐκτύπουν τάς νοτίας θύρας, τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ οὐκ ἦν φωνή, καί οὐκ ἦν ἀκρόασις. Τότε οἱ ἐφένδηδες εἶπον τῷ Καδδῆ, ὅτι ὁ Βηλθέεμ ὡς ἀλλοπρόσαλλος οὐκ ἔρχεται· τότε διέταξεν ὁ Ἀρίφ Βέης, ἵνα ληφθῇ τό ἐκτύπωμα τῶν ζητουμένων τριῶν κλειδῶν τῆς νοτίου καί τῆς βορείου θύρας τοῦ Ἁγίου Σπηλαίου. καί τῆς ἔξω σιδηρᾶς θύρας τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας νά κατασκευασθῶσι τρία κλειδία, καί δοθῶσιν εἰς τόν Πατριάρχην τῶν Λατίνων*»[681]. Ἀφοῦ ὁ λατίνος πατριάρχης ἔλαβε τά κλειδιά τῆς Βηθλεέμ, ἐξέφρασε τήν πρόθεσή του νά εἰσέλθει μέ πομπή ἐπισήμως διά τῆς μεγάλης θύρας στόν ναό τῆς Βηθλεέμ, νά ἀπαγγείλει προσευχή καί στή συνέχεια νά κατευ-

---

[677] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 10α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852) καί **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 604-606.

[678] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 10α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852).

[679] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 10α-β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852).

[680] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 10β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 16 Δεκ. 1852).

[681] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 10β-11α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ρῶσο πρόξενο στή Βηρυττό Βασίλη μέ ἡμερομηνία 12 Δεκ. 1852). Ὁ Κύριλλος στήν ἴδια ἐπιστολή ἀναφέρει καί τή στάση πού τήρησαν οἱ Ἀρμένιοι κατά τή διάρκεια τῆς παρουσίας τοῦ πασᾶ στόν ναό τῆς Βηθλεέμ, προκειμένου ἐκεῖνος νά παραδώσει τά κλειδιά τοῦ ναοῦ στούς λατίνους. Οἱ Ἀρμένιοι τήν ὥρα πού ἔφθασε ὁ πασᾶς στόν ναό «*ἐδιάβαζον τόν ἑσπερινόν κατά τό σύνηθες… ἐν τῷ ἑσπερινῷ δέ ὄντες ἔλαβον τήν τοῦ Πατριάρχου αὐτῶν διαταγήν, ἵνα μή παρουσιασθῶσι πρός τούς ἀπελθόντας εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς· καί ἀμέσως ἐγένοντο ἄφαντοι ἀποκλεισθέντες ἐν τῷ ἰδίῳ ἐκεῖσε αὐτῶν Μοναστηρίῳ…*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 11α.

θυνθεῖ στόν ναό τοῦ λατινικοῦ μοναστηρίου, κάτι πού οἱ ὀθωμανικές ἀρχές ἀπαγόρευσαν, θεωρῶντας ὅτι ἔτσι εἰσάγονταν καινοτομίες στό καθεστώς τοῦ ναοῦ[682].

Μετά τά νέα αὐτά ἀρνητικά δεδομένα ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀναχώρησε γιά τήν Κπολη, προκειμένου νά ὑποβάλει τά παράπονά του στόν Σουλτάνο. Προηγουμένως εἶχε ἀπευθύνει ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, τήν πατριαρχική σύνοδο καί τούς ὑπόλοιπους προύχοντες τοῦ Γένους, ζητώντας τους νά ἐνεργήσουν ἀπό κοινοῦ, ὥστε νά ἐπιστραφοῦν στούς ὀρθοδόξους τά κλειδιά τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ καί νά ἀναχαιτισθεῖ ἡ ὁρμή τῶν λατίνων γιά τήν ἀπόκτηση ὅλο καί περισσοτέρων δικαιωμάτων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Κπολη ἔγραφε πρός τόν Νεσελρώδ στίς 14 Ἰανουαρίου 1853: «*Ὁ πατριάρχης τῆς Ἱερουσαλήμ ἀφίκετο ἐνταῦθα πρό πέντε ἡμερῶν, ἀλλά δέν παρουσιάσθη ἔτι εἰς τήν Πύλην... Θά ἀναμένω, εἶπε, νά μέ ἀνακρίνῃ ἡ Πύλη, καί δέν θά δυνηθῶ νά ἀπαντήσω εἰμή διά τῶν ἀναστεναγμῶν. Ἐάν ἡ Ὀθωμανική Κυβέρνησις ἔσχε τό θράσος νά παραβιάσῃ τάς ὑποχρεώσεις αὐτῆς πρός τήν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, τί δύναται νά προκύψῃ ἐκ τῆς ἀντιστάσεως ἡμῶν καί τῆς ἀντεγκλήσεως;*»[683]. Οἱ φόβοι τοῦ Κυρίλλου, στούς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ πρέσβυς Ὄζερωφ, φαίνεται ὅτι δέν ἦσαν ἀδικαιολόγητοι. Οἱ ὀθωμανικές ἀρχές, φοβούμενες ὅτι τά νέα δεδομένα ἴσως νά προκαλοῦσαν σφοδρές ἀντιδράσεις, κάλεσαν στήν Κπολη ἀρχιερεῖς καί λογάδες τοῦ Γένους καί τούς δήλωσαν ὅτι ὁποιαδήποτε κίνησή τους ὡς ἀντίδραση στόν ἰραδέ θά θεωρεῖτο πράξη στάσεως κατά τοῦ Σουλτάνου καί θά τιμωρεῖτο ὡς τέτοια[684]. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Ἀθήνα *Persiani* περιέγραφε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Νεσελρώδ τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν ἑλλαδική πρωτεύουσα καί τήν ἀντίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπέναντι στά νέα δεδομένα. Οἱ Ἕλληνες ὅλων τῶν τάξεων παρακολουθοῦσαν ἐναγωνίως τά γεγονότα σέ ἀντίθεση μέ τήν ἑλληνική κυβέρνηση, ἡ ὁποία δέν ὑποστήριξε τίς θέσεις τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[685].

---

682 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ 606-607. Ἐάν τά πράγματα δέν εἶχαν εὐνοϊκή ἐξέλιξη γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἦταν ἀποφασισμένος: «*οὐδόλως θέλομεν παρευρεθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς Διβάνια περί τῶν Π. Προσκυνημάτων, ἤ εἰς ὁμιλίαν κἄν περί τοιούτων ὑποθέσεων*», ἀλλά εἶχε σκοπό νά μεταβεῖ στήν Κπολη καί νά ζητήσει νά «*μετακληθῇ ὁ Γαλλικός Πρόξενος, καί διαταχθῇ, ὅπως μηδέν ἕτερον νεωτέρισμα, διενεργήσῃ ὁ λατινοπατριάρχης ἐν Βηθλεέμ, ἀλλ᾽ ὡς ἀπ᾽ ἀρχῆς ἔθισται, οὕτω νά διαπράξῃ. Διετάχθησαν δέ καί ἀπό μέρους τῆς Διοικήσεως ἄνθρωποι εἰδήμονες τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Βηθλεέμ ἐθίμων τῶν ἐθνῶν*» νά μεταβοῦν στή Βηθλεέμ γιά νά ἐπιτηρήσουν τούς λατίνους νά μήν προχωρήσουν σέ ὁποιοδήποτε νεωτερισμό, ὅσον ἀφορᾶ τό προσκυνηματικό καθεστώς τοῦ ναοῦ. **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 11α. Βλ. καί **Εὐ. Ἀγάθου**, *Παλαιστίνη ἤ Ἁγία Γῆ. Τά ἐπ᾽αὐτῆς προσκυνήματα καί νέον κράτος τοῦ Ἰσραήλ*, ἔκδ. Κάκτος, Ἀθήνα 2003, σσ. 875-876.

683 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 607-608.

684 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 610.

685 Ὁ πρέσβυς ἀναφέρει συγκεκριμένα: «*Τό ζήτημα, τό ὁποῖο ἀπασχολεῖ τήν γενικήν προσοχήν τῶν Ἑλλήνων εἶναι τῶν Ἁγίων Τόπων. Οἱ Ἕλληνες πασῶν τῶν τάξεων, ἄνευ διακρίσεως, μετ᾽ ἀγωνίας παρακολουθοῦσι τήν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος καθ᾽ ὅλας τάς φάσεις καί ἐάν ἡ Κυβέρνησις αὐτῶν διά λόγους, οὕς δέν ἐξετάζομεν, δέν ἐθεώρησε καθῆκον νά ὑποστηρίξῃ τάς δικαίας ἀπαιτήσεις τῶν ὁμοεθνῶν αὐτῶν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, δέν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔπαυσαν νά εὔχωνται ὑπέρ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως*

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος συναντήθηκε ἐκ νέου μέ τόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε ζητήσει ἕναν ἰχνογραφικό χάρτη, προκειμένου νά κατανοήσει καλύτερα τόν ναό τῆς Γεννήσεως. Ὁ Κύριλλος παρέδωσε τόν χάρτη καί, ὅπως ἀναφέρει στόν μητροπολίτη Πέτρας, ὁ ὑπουργός «*κατενόησε τήν γενομένην παράβασιν καί ἀνατροπήν αὐτοῦ* (τοῦ χάττι Σεριφίου ἀπό τίς τοπικές ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων), *καί δέδωκε πρός ἡμᾶς χρηστάς ἐλπίδας περί ἱκανοποιήσεως τῶν δικαίων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους*»[686]. Ἔτσι, μετά ἀπό διαπραγματεύσεις μεταξύ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τή Μ. Δευτέρα τοῦ 1853 ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσκλήθηκε ἀπό τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Ριφαάτ πασᾶ, μαζί μέ τόν πατριάρχη τῶν Ἀρμενίων καί τόν διερμηνέα τῆς γαλλικῆς πρεσβείας τῆς Κπόλεως. Τή συνέχεια περιγράφει ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης: «*ἡ Ὑψηλότης του ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὅτι ἐδόθη κατά κοινήν συνεννόησιν ὁριστικόν πέρας εἰς τάς μεταξύ ἡμῶν καί τῶν Λατίνων ἀμφισβητήσεις*»[687]. Ὁ ὑπουργός διαβεβαίωσε τόν Κύριλλο ὅτι δέν πρόκειται νά εἰσαχθεῖ καμία καινοτομία στό προσκυνηματικό καθεστώς, παρά τό γεγονός ὅτι οἱ λατίνοι παρέλαβαν κλειδιά τοῦ ναοῦ τῆς Γεννήσεως καί ἐνημέρωσε τούς παριστα-μένους ὅτι ὁ νέος ἀστέρας πού τοποθετήθηκε στό σημεῖο τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἦταν δῶρο τοῦ Σουλτάνου. Γιά τόν ναό τῆς Γεθσημανῆ σημείωσε ὅτι «*καθεκάστην οἱ μέν Ρωμαῖοι θέλουσι λειτουργῆ ἐν διαστήματι μιᾶς καί ἡμισείας ὥρας ἀπ᾽ Ἀνατολῆς Ἡλίου, ἔπειτα δέ οἱ Ἀρμένιοι ἐν μιᾷ καί ἡμισείᾳ ὥρα, καί μετ᾽ αὐτούς οἱ Λατῖνοι ἐν διαστήματι δύο ὡρῶν, διατηρουμένης κατά τά ἄλλα τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ Προσκυνήματος*»[688], ἐνῶ γιά τόν τροῦλο ὁ Ριφαάτ πασᾶς ἐνημέρωσε ὅτι ἡ ἐπισκευή του θά γινόταν ἀπό τόν Σουλτάνο, χωρίς νά μεταβληθεῖ καί σέ αὐτή τήν περίπτωση τό προσκυνηματικό καθεστώς[689].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐξέφρασε τίς ἐνστάσεις του σχετικά μέ τήν ἀπόφαση, ἀναφερόμενος κυρίως στό γεγονός ὅτι ἀπό τή στιγμή πού οἱ λατίνοι διέθεταν κλειδιά τῆς σιδηρᾶς πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Γεννήσεως θά ἐπεδίωκαν νά εἰσέρχονται στόν ναό σέ παράταξη καί ὄχι μόνο μέσω αὐτῆς, ἀλλά καί μέσω τῆς μεσημβρινῆς θύρας τοῦ ἁγίου Σπηλαίου, μέ ἀποτέλεσμα νά ὑπάρχει συνεχής διαπληκτισμός μέ τούς ὀρθοδόξους. Ὅσον ἀφορᾶ στόν ἀστέρα, ὁ πατριάρχης δήλωσε ὅτι αὐτός μπορεῖ νά γίνει δεκτός ὡς δῶρο τοῦ Σουλτάνου μόνο ἀπό τή στιγμή πού θά τοποθετηθεῖ πάνω σέ

τῶν ἀρξαμένων διαπραγματεύσεων…». **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 609-610.

[686] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 267β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 19 Μαρτίου 1853).

[687] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

[688] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

[689] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

αὐτόν «*ὁ Ταγράς τοῦ Βασιλέως*»[690]. Ὁ ἴδιος γνώριζε καλά ὅτι οἱ ἐνστάσεις του δέν μποροῦσαν νά φέρουν κάποιο ἀποτέλεσμα, ἀλλ᾽ «*ὅμως ἐπεμείναμεν ἐνιστάμενοι καί προδιαμαρτυρόμενοι*» γιά τούς διαπληκτισμούς πού σίγουρα, κατά τή γνώμη του, ἐπρόκειτο νά συμβοῦν[691]. Καί συμπληρώνει τό πόσο πολύ στεναχωρήθηκε ἀπό τήν τελική λύση πού υἱοθέτησε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση καί οἱ Μεγάλες Δυνάμεις: «*Περιττόν πάντως τό νά ἐκφράσωμεν πρός τήν Ἱεράν Ἀδελφότητα ὁπόσως ἡ ψυχή ἡμῶν κατώδυνος ἐγένετο... Ἀλλά τί δυνάμεθα ἡμεῖς ποιῆσαι ὅταν ἡ τηλικαύτη συγκίνησις τῆς Εὐρώπης ἁπάσης τοιαῦτα ἀπεκύησε τά ἀποτελέσματα;*»[692].

Στίς 29 Ἀπριλίου 1853 ὁ Κύριλλος μετέβη συνοδευόμενος ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο (1853-1855) στήν Ὑψηλή Πύλη, ἀπό ὅπου καί παρέλαβε ἐπισήμως τόν Βασιλικό Ὁρισμό γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος τῆς Βηθλεέμ καί τῆς Γεθσημανῆ[693]. Ὁ πατριάρχης ἀμέσως σημείωσε τά ἀσαφῆ σημεῖα τῆς ἀποφάσεως, τά ὁποῖα μποροῦσαν νά προκαλέσουν ἐντάσεις μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων καί τῶν φραγκισκανῶν τόσο στή Βηθλεέμ, ὅσο καί στή Γεθσημανῆ, ὅμως δέν «*εἰσηκούσθησαν αἱ ἡμέτεραι παρακλήσεις καί ἐδόθη εἰς τήν ὑπόθεσιν ὁριστικόν πέρας διά συνεννοήσεως τῶν Ξένων Δυνάμεων μετά τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας, οὐδέν πλέον λείπεται ἡμῖν εἰ μή τό νά ὑπομείνωμεν… καί νά εὐχόμεθα ἐνθέρμως πρός Κύριον ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, διότι αἱ παροῦσαι ἡμέραι εἰσί πονηραί…*»[694]. Ἡ ὁριστική ἀπόφαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος ἀπεστάλη στίς ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων μέ χάττι σερίφι, τό ὁποῖο ἀπευθυνόταν στόν ἡγεμόνα τῆς Ἱερουσαλήμ Χατίφ Ἀχμέτ πασᾶ, τόν μουφτή καί τόν κριτή τῆς πόλεως καθώς καί στά μέλη τοῦ ἐκεῖ Μετζηλισίου[695].

Ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας Νικόλαος, μόλις πληροφορήθηκε τά νέα δεδομένα γιά τούς Ἁγίους Τόπους, ἔλαβε δραστικά μέτρα γιά νά ἀνακόψει τήν προσπάθεια τῶν λατίνων νά ἀνατρέψουν τό προσκυνηματικό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων. Διέταξε τήν ἄμεση συγκέντρωση τοῦ 5ου στρατιωτικοῦ σώματος στά ρωσοτουρκικά σύνορα. Διόρισε τόν ὑπασπιστή του πρίγκιπα Ἀλέξανδρο Μενσικώφ ὡς ἔκτακτο καί πληρεξούσιο πρέσβυ στήν Κπολη. Ἀποστολή τοῦ τελευταίου ἦταν νά ζητήσει τήν ἄμεση ἱκανοποίηση τῆς Ρωσίας μετά τήν ἀθέτηση ἐκ μέρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῶν συμφωνηθέντων σχετικά μέ τό προσκυνηματικό καθεστώς καί ἐπέμενε στήν ἐκτέλεση

---

[690] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

[691] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

[692] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 283β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου 1853).

[693] Ὁ πατριάρχης Κύριλλος διασώζει σέ ἐπιστολή του πρός τήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ πατριαρχείου τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση παρέδιδε τούς ἐπισήμους Βασιλικούς Ὁρισμούς. Βλ. **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 295α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἀπριλίου 1853).

[694] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 295β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 30 Ἀπριλίου 1853).

[695] Μετάφραση τοῦ χάττι σεριφίου βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 582-586.

τῶν διατάξεων, οἱ ὁποῖες εἶχαν συμφωνηθεῖ στό Χάττι-σερίφ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ πρίγκιπας Μενσικώφ μετέφερε ἐπιστολή τοῦ τσάρου Νικολάου πρός τόν Σουλτάνο καί ἔφθασε στήν Κπολη στίς 16 Φεβρουαρίου 1853. Στίς 24 Φεβρουαρίου ἔγινε δεκτός ἀπό τόν Σουλτάνο, στόν ὁποῖο παρέδωσε τά διαπιστευτήριά του καί τήν ἐπιστολή τοῦ τσάρου Νικολάου καί στή συνέχεια ἄρχισε τίς διαπραγματεύσεις. Πρώτη του ἐπιτυχία ἦταν ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Φουάτ Ἐφένδη διά τοῦ Ριφαάτ πασᾶ. Ὁ πρίγκιπας Μενσικώφ ἀρνήθηκε νά συναντήσει τόν Φουάτ Ἐφένδη, θεωρώντας τον ὑπεύθυνο γιά τήν κατάσταση πού εἶχε δημιουργηθεῖ. Στίς 4 Μαρτίου 1853 ὁ Μενσικώφ παρέδωσε διακοίνωση στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Ριφαάτ πασᾶ, στήν ὁποία ἐξέθετε λεπτομερῶς τά κυριότερα σημεῖα τῶν παραπόνων τῆς Ρωσίας. Τά αἰτήματα τῆς τσαρικῆς κυβερνήσεως ἦσαν κατηγορηματικά: «*ἱκανοποίησις διά τό παρελθόν καί ἐγγύησις διά τό μέλλον*» (satisfaction pour le passé et garantie pour l'avenir)[696].

Συνοπτικά τά αἰτήματα τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως ἦσαν τά ἑξῆς: α) Στό τελευταῖο φιρμάνι πού ἀναφερόταν στό ζήτημα τῶν κλειδιῶν τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ ὑπῆρχαν ἀσάφειες, πού θά ἔπρεπε νά διευκρινισθοῦν. Θά ἔπρεπε νά δηλωθεῖ κατηγορηματικῶς ὅτι ἡ παραχώρηση κλειδιῶν στούς λατίνους δέν τούς παρέχει κανένα δικαίωμα κατοχῆς ἤ ἰδιοκτησίας στό μεγάλο θυσιαστήριο τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ καί ὅτι δέν θά γινόταν καμία ἀλλαγή στήν ὑφιστάμενη τάξη γιά τήν τέλεση τῶν ἱεροτελεστιῶν. Ἡ φρούρηση τῆς κεντρικῆς πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ θά ἐξακολουθοῦσε νά γίνεται ἀπό Ἕλληνα μοναχό, σύμφωνα μέ τήν ἀρχαία συνήθεια[697]. β) Ὁ ἀστέρας, ὁ ὁποῖος τοποθετήθηκε στή θέση αὐτοῦ πού ἐκλάπη τό 1847, θά θεωρεῖτο ὡς δῶρο τοῦ Σουλτάνου καί δέν θά παρεῖχε κανένα νέο δικαίωμα στούς λατίνους. γ) Προκειμένου οἱ λατίνοι νά σεβασθοῦν τήν προτεραιότητα τῶν Ἑλλήνων στό προσκύνημα τῆς Γεθσημανῆ, θά ἔπρεπε νά ἀκολουθήσουν τήν τάξη τῆς λατρείας, τήν ὁποία θά ὥριζε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων. δ) Οἱ κῆποι τῆς Βηθλεέμ θά τελοῦν ὑπό τήν ἐπιτήρηση τόσο τῶν Ἑλλήνων, ὅσο καί τῶν λατίνων χωρίς κανένα δικαίωμα ὑπεροχῆς τῶν δευτέρων. ε) Ἐάν εἶχαν διαπιστωθεῖ καινοτομίες ἤ παραχωρήσεις ὑπέρ τῶν λατίνων πού ἦσαν ἄγνωστες στό παρελθόν, αὐτές θά ἔπρεπε νά ἀκυρωθοῦν ἀμέσως. στ) Ἡ Ὑψηλή Πύλη θά ἔπρεπε νά προχωρήσει στήν κατεδάφιση τῶν χαρεμιῶν, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ, προκειμένου αὐτά νά μή φράζουν τά δώματα τοῦ Παναγίου Τάφου, καί τό μέρος στό ὁποῖο βρίσκονταν θά ἀνακηρυσσόταν οὐδέτερο ἔδαφος[698]. ζ) Θά ἔπρεπε νά ἀναγνωρισθοῦν τά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου τοῦ

---

[696] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 612.

[697] Ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1853 οἱ λατίνοι εἶχαν ἀποκτήσει κλειδιά τῆς νότιας θύρας τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ. **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 8, 21α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Ἱεροσολύμων μέ ἡμερομηνία 31 Ἰαν. 1853).

[698] Χαρέμια καλοῦνταν τά προσκείμενα στόν τροῦλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μουσουλμανικά οἰκήματα, τά παράθυρα τῶν ὁποίων ἔβλεπαν μέσα στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως καί τά ὁποῖα οἱ λατίνοι ἀποπειράθηκαν νά ἐξαγοράσουν.

ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. η) Στό τελευταῖο φιρμάνι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση θά ἀπαριθμοῦσε τά κυριότερα Προσκυνήματα, στά ὁποῖα τό προσκυνηματικό καθεστώς ἔπρεπε νά παραμείνει ἀμετάβλητο. Ἡ ρωσική κυβέρνηση ζητοῦσε νά γίνει ξανά ἀπαρίθμηση αὐτῶν τῶν Προσκυνημάτων καί ἡ περιγραφή τοῦ καθεστῶτος θά ἔπρεπε νά ἦταν πληρέστερη καί νά περιλαμβάνει σέ πίνακα τό status quo αὐτῶν τῶν Προσκυνημάτων, ὥστε τό ἔγγραφο αὐτό νά χρησιμεύσει στό μέλλον γιά τήν ἐπίλυση τυχόν διαφορῶν[699]. Ὁ Μενσικώφ ὑπέβαλε στήν ὀθωμανική κυβέρνηση καί ἕνα δεύτερο ἀπόρρητο σχέδιο[700], πού ἀφοροῦσε στή θέση τῶν ὀρθοδόξων στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία[701].

Στίς 19 Μαρτίου 1853 συγκεντρώθηκαν σέ ἔκτακτη συνεδρία στό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ὁ Καρασκέρ Ἀρίφ Ἐφένδης, ὁ μουφτῆς τοῦ μεγάλου συμβουλίου τῆς Πύλης, ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν Ριφαάτ πασᾶς, ὁ λογοθέτης Ν. Ἀριστάρχης, ὁ ἐπίτροπος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πού ἀπεστάλη στά Ἱεροσόλυμα Ἀρίφ Βέης καί ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ρωσίας πρίγκιπας Μενσικώφ, προκειμένου νά συσκεφθοῦν γιά τά αἰτήματα τῆς Ρωσίας. Ἡ ἐπιτροπή κατέληξε σέ συμφωνία γιά τά περισσότερα ζητήματα, ἡ ὁποία ἦταν σαφῶς ὑπέρ τῶν θέσεων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[702]. Ἀκόμη συζητήθηκε καί τό ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ ὑπουργοί ὑποστήριζαν ὅτι ἡ ἐπισκευή τοῦ τρούλου ἔπρεπε νά γίνει μέ δαπάνες τοῦ Σουλτάνου καί τό ἐσωτερικό του νά μή φέρει διακοσμήσεις καί ἐπιγραφές πού θά ἔδειχναν ὅτι ὁ τροῦλος ἀνήκει στούς Ἕλληνες. Ὁ Μενσικώφ ἀρνήθηκε καί προέβαλε τό φιρμάνιο τοῦ 1841, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο, ὁ τροῦλος τοῦ ναοῦ θά ἔπρεπε νά ἐπισκευασθεῖ ὅπως ἀκριβῶς ἦταν. Ἐπίσης συζητήθηκε καί τό ζήτημα τῆς ἐπιβλέψεως τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ ὑπουργοί θεωροῦσαν ὅτι αὐτοί θά ἔπρεπε νά ἐπιβλέπουν τά ἔργα τῆς ἐπισκευῆς. Ἀντιθέτως, ὁ Μενσικώφ δήλωσε πώς ὁ τροῦλος θά ἔπρεπε νά ἐπισκευασθεῖ σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Τό ζήτημα τοῦ status quo δέν συζητήθηκε ἀναλυτικά στήν παροῦσα συνάντηση καί ἀποφασίσθηκε ἡ ἐπιτροπή νά συνεδριάσει ξανά, προκειμένου νά τό συζητήσει ἀναλυτικότερα[703].

Μετά τό τέλος τῆς συνεδρίας ἡ Ὑψηλή Πύλη ἀνακοίνωσε τίς ἀποφάσεις της καί στή γαλλική πρεσβεία στήν Κπολη. Ὁ πρίγκιπας Μενσικώφ μέ τή σειρά του συ-

---

[699] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 612-615.

[700] Μέ ἡμερομηνία 8 Ἀπριλίου 1853.

[701] Τό κείμενο στό **N. Moschopoulos**, *La question de Palestine et le patriarcat de Jérusalem ses droits, ses privilèges, aprerçu historique*, Athènes 1948, σσ. 46-47. Ἡ πρόταση αὐτή ἀποτελοῦσε ἐπανάληψη τῆς συνθήκης τοῦ Hounkiar-Iskalessi (26 Ἰουνίου/8 Ἰουλίου 1833), ἡ ὁποία ἐγκαθιστοῦσε ρωσικό προτεκτοράτο στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, μέ τή διαφορά ὅτι αὐτή τή φορά ἡ Ρωσία ἀναλάμβανε τήν προστασία τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μέ δικαίωμα ἐπεμβάσεως. **Moschopoulos**, *La question de Palestine*, σ. 47.

[702] Γιά τίς ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 615-617.

[703] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 615-617.

ζήτησε τό θέμα μέ τόν νέο πρέσβυ τῆς Γαλλίας στήν Κπολη *M. de Lacour*. Ὁ τελευταῖος ἀντέδρασε σχετικά μέ τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Τίς λεπτομέρειες δίνει ὁ ἴδιος ὁ Μενσικώφ: «*Ἐμμένομεν ὅπως ἡ ἐπισκευή αὕτη γίνῃ ὑπό τήν ἐπίβλεψιν τοῦ Πατριάρχου, ἵνα μηδέν καινοτομηθῇ. Ἤδη τό 1719-1720 ἑκάστη Κοινότης ἐξουσιοδοτήθη νά ἐπισκευάσῃ τά ἐξιδιασμένα αὐτῇ μέρη ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, ἀλλά πᾶσαι αἱ ἐπισκευαί ἐγένοντο ὑπό τήν ἐπιστασίαν τοῦ Ἕλληνος Πατριάρχου. Ἀφ᾽ οὗ οἱ Λατῖνοι συγκατένευσαν τότε εἰς τήν συμμετοχήν τοῦ Πατριάρχου, διατί νά μή ἐπακολουθήσῃ νῦν τό αὐτό, ὅτε αἱ ἐπισκευαί θά γίνωσιν ὑπό τῆς Τουρκίας; Τοῦτο ἀποτελεῖ τήν μόνην ἱκανοποίησιν, τήν ὁποίαν ἀπαιτοῦμεν, διά τήν ἔλλειψιν πίστεως καί σεβασμοῦ, τῶν ὁποίων ἡ Πύλη κατέστη ἔνοχος πρός τόν Αὐτοκράτορα. Συγκατατιθέμεθα νά ἐπισκευασθῇ ὁ Τροῦλλος ὑπό τοῦ Σουλτάνου, καίτοι τό φιρμάνιον τοῦ 1841 ἐπικυροῖ τό δικαίωμα τοῦτο εἰς τούς Ἕλληνας, οἵτινες μετά τήν πυρκαϊάν τοῦ 1808 ἀνεκαίνισαν ὅλον τόν Ναόν ἰδίαις δαπάναις*»[704]. Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐξέδωσε, μετά τό τέλος τῶν διαπραγματεύσεων, νέο φιρμάνι, γνωστό καί ὡς τό *φιρμάνι τοῦ Καθεστῶτος*[705], στίς 22 Ἀπριλίου/4 Μαΐου 1853. Ἀντίγραφα τοῦ φιρμανίου ἀπεστάλησαν στή ρωσική πρεσβεία τῆς Κπόλεως μέ ἐπίσημη διακοίνωση[706] στή γαλλική πρεσβεία καί στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ΣΤ' (1853-1855)[707].

Μέ τά δύο αὐτά φιρμάνια ἱκανοποιήθηκαν τά δύο ἀπό τά τρία αἰτήματα τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως σέ σχέση μέ τό προσκυνηματικό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἀπέμενε ὅμως τό τρίτο αἴτημα τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως καί αὐτό ἀφοροῦσε στίς ἐγγυήσεις τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τή διατήρηση τοῦ ἀμεταβλήτου τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος. Στίς 23 Ἀπριλίου 1853 ὁ πρίγκιπας Μενσικώφ μέ ἐπίσημο ἔγγραφο ἀνακοίνωσε στόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν ὅτι ἔλαβε τά σταλέντα ἀντίγραφα τῶν δύο φιρμανίων σχετικά μέ τά Προσκυνημάτα, ἀλλά ζητοῦσε καί ἔγγραφο σχετικά μέ τίς ἐγγυήσεις γιά τό ἀμετάβλητο τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὅλες οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς δηλώθηκαν στήν ὀθωμανική κυβέρνηση μέ τελεσίγραφο στίς 7/19 Ἀπριλίου 1853[708]. Πιό συγκεκριμένα ὁ Μενσικώφ ἀνέφερε ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς θά ἀπολάμβανε ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Σουλτάνου τά προνόμια πού τῆς εἶχαν παραχωρηθεῖ ἀπό παλαιά. Στά Ἱεροσόλυμα τά προνόμια τῶν Ρώσων κληρικῶν καί προσκυνητῶν θά ἐξομοιώνονταν μέ αὐτά τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τά αἰτήματα αὐτά θά ἀποτελοῦσαν ἕνα Σενέτιο (Sened), τό ὁποῖο θά

---

[704] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 617-618.

[705] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 68.

[706] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 618-619. Τό πρῶτο ἐπεξηγηματικό φιρμάνιο βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 619-622. Τό φιρμάνι πού προαναφέραμε συνοδευόταν καί ἀπό ἕνα ἀκόμη φιρμάνι, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε καί συνδεόταν μέ τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Τό φιρμάνι αὐτό βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 622-623.

[707] **Ι.Μ.**, *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών*, σ. 68.

[708] **Moschopoulos**, *La question de Palestine*, σ. 48.

βεβαίωνε τήν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη μεταξύ τῆς ὀθωμανικῆς καί τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Ρῶσος πρίγκιπας ζήτησε νά ἔχει τήν ἀπάντηση τοῦ Σουλτάνου μέχρι τίς 28 Ἀπριλίου 1853[709]. Τήν ἡμέρα αὐτή ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπάντησε ὅτι δεχόταν τήν αἴτηση γιά τήν : «*ἵδρυσιν Ἐκκλησίας καί ξενῶνος ἐν Ἱερουσαλήμ διά τούς Ρώσσους ὑπηκόους μοναχούς καί προσκυνητάς… ἄνευ βλάβης τῶν κυριαρχικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων*». Διαβεβαίωνε ὅτι εἶναι «*πάντοτε προθυμοτάτη νά τηρήση τά θρησκευτικά προνόμια, ὧν ἀπολαύουσι τά χριστιανικά ἔθνη καί ἄλλοι ὑπήκοοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πάντοτε καί ἰδιαιτέρως ὑπό τήν αἰγίδα τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου*». Σημείωνε ὅτι ἡ Ρωσία «*ἔχουσα ὑποψίας τινάς ἐν σχέσει πρός τά θρησκευτικά προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ζητεῖ ἐγγυήσεις· ἀλλ᾽ ἐπειδή ἡ Α. Μ. ὁ Κύριός μου τηρεῖ πάντοτε τά ἀρχαῖα προνόμια τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων αὐτοῦ, ὡς τά τῶν ἄλλων ὑπηκόων, οὐ μόνον δέν ἔχει σκοπόν νά ἀθετήση ταῦτα, ἀλλά διαρκῶς μεριμνᾷ περί τῆς τηρήσεως αὐτῶν…*»[710].

Μέ αὐτή τή διακοίνωση ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἀπέφυγε νά δεσμευθεῖ ὅτι θά ἐξασφάλιζε τά προνόμια τοῦ συνόλου τῶν ὀρθοδόξων πού κατοικοῦσαν στά ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μετά ἀπό αὐτή τήν ἀπάντηση ὁ Μενσικώφ ἀνακοίνωσε στήν Ὑψηλή Πύλη ὅτι διακόπτει τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία (3 Μαΐου 1853) καί στίς 9 Μαΐου ἀναχώρησε ἀπό τήν Κπολη μαζί μέ ὅλο τό διπλωματικό προσωπικό τῆς ρωσικῆς πρεσβείας[711]. Τότε ὁ σουλτάνος Ἀμπντούλ Μεζίτ (1839-1861), φοβούμενος σύγκρουση μέ τή Ρωσία, ἔσπευσε νά ἐκδόσει στίς 25 Μαΐου φιρμάνι ἀπευθυνόμενο πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γερμανό Δ΄ (1842-1845, 1852-1853), στό ὁποῖο ἐπεκύρωνε ὅλα τά προνόμια τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Τήν ἑπόμενη ἡμέρα, στίς 26 Μαΐου, ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν Ρεσίτ πασᾶς προσκάλεσε τούς πατριάρχες Κπόλεως Γερμανό Δ΄ καί Ἱεροσολύμων Κύριλλο καί τούς μητροπολίτες Καισαρείας, Ἡρακλείας, Κυζίκου καί Χαλκηδόνος, μέλη τῆς Ἱερᾶς συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καθώς καί τούς προύχοντες Βογορίδη, Καρατζᾶ καί Φωτιάδη καί τούς ἀνακοίνωσε τό περιεχόμενο τοῦ νέου φιρμανίου. Στίς 31 Μαΐου ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γερμανός προσκάλεσε τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο, τούς ἀρχιερεῖς καί τούς προκρίτους τοῦ Γένους σέ συνέλευση καί τούς ἀνέγνωσε τό νέο φιρμάνι, στή συνέχεια συντάχθηκε κοινή ἀναφορά, ἡ ὁποία ἀφοροῦσε στήν ἔκδοση τοῦ νέου φιρμανίου καί παραδόθηκε στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ρεσίτ πασᾶ[712].

Ἡ ἔνταση ὅμως στίς σχέσεις μεταξύ Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί Ρωσίας ἐξακολουθοῦσε νά ὑφίσταται καί ἔτσι τόν Ἰούνιο τοῦ 1853 ἡ Ὑψηλή Πύλη, θέλοντας νά προλάβει τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ἐναντίον της ἀπό τή Ρωσία, ἀπέστειλε στόν

---

[709] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 624. Τό ρωσικό σχέδιο τοῦ σενετίου βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 625-627.

[710] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 626-628.

[711] **Moschopoulos**, *La question de Palestine*, σ. 49.

[712] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ 628-630.

ἀρχικαγκελάριο τῆς Ρωσίας Νεσελρώδ διακοίνωση, στήν ὁποία ἀνέφερε ὅτι ὁ Σουλτάνος θά διατηρήσει τά προνόμια τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καί θά τά προφυλάσσει ἀπό κάθε προσβολή, κάτι πού πρακτικῶς ἔκανε μέ τήν ἔκδοση φιρμανίου[713]. Σύμφωνα μέ τό φιρμάνι, ὁποιοδήποτε δικαίωμα κατεῖχε κάθε ἐθνότητα ἐγκατεστημένη στούς Ἁγίους Τόπους τό 1853 καί συγκεκριμένα στούς ναούς τῆς Ἀναστάσεως, τῆς Γεννήσεως στή Βηθλεέμ καί τῆς Θεοτόκου στή Γεθσημανῆ καί στό Προσκύνημα τῆς Ἀναλήψεως στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, αὐτό θά ἐξακολουθοῦσε νά κατέχει καί στό μέλλον εἴτε ἀποκλειστικῶς, εἴτε κοινῶς μαζί μέ ἄλλες ἐθνότητες. Στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως θά παρέμεναν ἐγκατεστημένες πέντε ἐθνότητες, οἱ Ἕλληνες, οἱ λατίνοι, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Κόπτες καί οἱ Σύριοι. Οἱ *Ἕλληνες* θά κατεῖχαν ἀποκλειστικά τό καθολικό τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τό μισό βόρειο μέρος τοῦ Γολγοθᾶ, τό παρεκκλήσιο τοῦ κρανίου τοῦ Ἀδάμ ἤ τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τά παρεκκλήσια τοῦ «*ἀκανθίνου στεφάνου*», τοῦ «*ἑκατοντάρχου Λογγίνου*», τῶν «*κλαπῶν*» καί τῆς «*φυλακῆς τοῦ Χριστοῦ*», τό «*ἑπτακάμαρον*», τήν «*ἁγία Αὐλή*» μπροστά στόν ναό καί τό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγ. Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας. Οἱ *λατίνοι* θά διατηροῦσαν τό παρεκκλήσιο τῆς «*φραγγελώσεως*», τό «*μή μοῦ ἅπτου*», τό νότιο μισό τοῦ Γολγοθᾶ καί τό συνεχόμενο παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Ἑλένης καί τό σπήλαιο τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μαζί μέ τούς Ἕλληνες. Οἱ *Ἀρμένιοι* θά διατηροῦσαν τό παρεκκλήσιο τοῦ «*διαμερισμοῦ τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ*», τόν ναό τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τά δύο παρεκκλήσια στά κατηχούμενα τοῦ ναοῦ καί τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου πού βρίσκεται στήν ἁγία Αὐλή. Οἱ *Κόπτες* θά κατεῖχαν τό παρεκκλήσιο, τό ὁποῖο βρίσκεται πίσω ἀπό τό Κουβούκλιο τοῦ Παναγίου Τάφου καί οἱ Σύριοι τό ἀπέναντι ἀπό αὐτό παρεκκλήσιο, στό ὁποῖο βρίσκονται οἱ τάφοι τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπό Ἀριμαθαίας καί τοῦ Νικοδήμου. Ἡ *Ἀποκαθήλωση* καί τό *Κουβούκλιο τοῦ Παναγίου Τάφου* θά ἦταν κοινό γιά τίς ἐθνότητες τῶν Ἑλλήνων, τῶν λατίνων καί τῶν Ἀρμενίων[714]. Στόν ναό τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ δικαιώματα θά ἀσκοῦσαν οἱ ἐθνότητες τῶν Ἑλλήνων, τῶν λατίνων καί τῶν Ἀρμενίων, ὅμως οἱ Ἕλληνες θά ἦσαν οἱ κύριοι τοῦ ναοῦ. Στό βόρειο μέρος τοῦ ναοῦ οἱ Ἀρμένιοι θά κατεῖχαν ἕνα μικρό τμῆμα τοῦ ναοῦ μέ δύο ἀλτάρια, στά ὁποῖα ὅμως δικαιοῦνταν νά λειτουργοῦν καί οἱ Κόπτες καί οἱ Σύριοι. Οἱ Ἕλληνες, οἱ λατίνοι καί οἱ Ἀρμένιοι θά ἦσαν συγκάτοχοι τοῦ σπηλαίου τῆς Γεννήσεως[715]. Στόν ναό τῆς Θεοτόκου στή Γεθσημανῆ θά εἶχαν τό δικαίωμα νά ἱερουργοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀρμένιοι καί οἱ Κόπτες.

Οἱ λατίνοι δέν ἀποδέχθηκαν τή συμφωνία πού ἔγινε γιά τό status quo καί δέν λειτούργησαν στόν ναό τῆς Γεθσημανῆ. Σύμφωνα μέ τό φιρμάνι οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ἀρμένιοι ἐμφανίζονταν ὡς συνιδιοκτῆτες αὐτοῦ τοῦ ναοῦ καί μέ δικαίωμα νά λει-

---

[713] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 631-632.
[714] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 632-633.
[715] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 634.

τουργοῦν στόν τάφο τῆς Παναγίας, ἐνῶ οἱ Κόπτες καί οἱ Σύριοι τελοῦσαν τίς ἀκολουθίες τους στά δικά τους παρεκκλήσια ἐντός τοῦ ναοῦ[716]. Σύμφωνα μέ τό σουλτανικό φιρμάνι, δικαίωμα ἱερουργίας στό Προσκύνημα τῆς Ἀναλήψεως τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως εἶχαν οἱ Ἕλληνες, οἱ λατίνοι οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Κόπτες καί οἱ Σύριοι. Οἱ λατίνοι θά εἶχαν τό δικαίωμα νά λειτουργοῦν ἐντός τοῦ τεμένους πού καλύπτει τό σημεῖο τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι θά εἶχαν τό δικαίωμα νά ἱερουργοῦν ἔξω ἀπό τό τέμενος[717].

Παρά τίς ὀθωμανικές παραχωρήσεις, οἱ σχέσεις τῆς Ρωσίας μέ τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία συνέχισαν νά ἐπιδεινώνονται καί τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1853 ξέσπασε ὁ Κριμαϊκός πόλεμος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀτυχής γιά τή Ρωσία. Στόν πόλεμο αὐτό κατά τῆς Ρωσίας σύμμαχοι ἦσαν ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ἡ Γαλλία, τό Πεδεμόντιο καί ἡ Ἀγγλία[718]. Ἡ Γαλλία μετά τό τέλος τοῦ πολέμου (Φεβρουάριος 1856) θεώρησε τή λήξη του ὡς εὐκαιρία προκειμένου νά ἐπιτύχει τήν ἀλλαγή τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος στούς Ἁγίους Τόπους. Αὐτή ὅμως ἡ διπλωματική κίνηση τῆς Γαλλίας προκάλεσε τήν ἀντίδραση τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία μέχρι ἐκείνη τή στιγμή τηροῦσε οὐδέτερη στάση στό ζήτημα. Τελικά, τό προσκυνηματικό καθεστώς ἐπικυρώθηκε τό 1856 στό *Συνέδριο τῶν Παρισίων*, τό ὁποῖο ἀποφάσισε τήν αὐστηρή τήρηση τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος, ὅπως αὐτό ὑφίστατο στούς Ἁγίους Τόπους πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853) καί ὁπωσδήποτε εὐνοοῦσε τό ἑλληνορθόδοξο πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Οὐσιαστικά, τό συνέδριο υἱοθέτησε τά ὀθωμανικά φιρμάνια σχετικά μέ τό καθεστώς τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅπως αὐτά εἶχαν διαμορφωθεῖ πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου[719].

Ὡστόσο, παρά τήν κατοχύρωση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπό τό Συνέδριο τῶν Παρισίων τό 1856, τόσο οἱ ρωμαιοκαθολικοί, ὅσο καί οἱ Ἀρμένιοι δέν σταμάτησαν νά δημιουργοῦν προβλήματα στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων θέλοντας μέ τή δημιουργία αἰφνιδίων γεγονότων νά ἀποκτήσουν δικαιώματα ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων[720]. Τό 1857 ὁ αὐστριακός πρέσβυς ἀνακοίνωσε στόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο, ὅτι ὁ ἀρχιδούκας τῆς Αὐστρίας

---

[716] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 634.

[717] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 634.

[718] Σημαντική ἱστορική καταγραφή εἶναι ἡ θέση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Π. Νεοκλῆ, στενοῦ συνεργάτη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, σχετικά μέ τήν ἐξέλιξη τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο τό 1855. Τήν ἐπιστολή βλ. στό **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 133, 43α-44β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 15 Φεβρ. 1855).

[719] **Moschopoulos**, *La question de Palestine*, σ. 55.

[720] Ἡ προσπάθεια δημιουργίας τετελεσμένων γεγονότων τόσο ἐκ μέρους τῶν λατίνων, ὅσο καί ἐκ μέρους τῶν Ἀρμενίων εἶχε μεγάλη προϊστορία καί δέν ξεκίνησε μετά τήν ἐπικύρωση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπό τό συνέδριο τῶν Παρισίων τό 1856. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε τούς νεωτερισμούς πού προσπάθησαν νά εἰσαγάγουν οἱ λατίνοι στόν ναό τῆς Βηθλεέμ τά Χριστούγεννα τοῦ 1853 (**ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 8, 89α-β, ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰαν. 1854).

Μαξιμιλιανός, ἀδελφός τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, εἶχε ἀποφασίσει νά τοποθετήσει ἕναν ἀνδριάντα τῆς Ἁγίας Ἑλένης στό λεγόμενο σπήλαιο τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, στό σημεῖο πού ἀνῆκε στούς λατίνους. Μέ ἀφορμή αὐτή τήν τοποθέτηση οἱ λατίνοι ἄρχισαν νά καταπατοῦν καί τό ὑπόλοιπο σπήλαιο προβαίνοντας σέ καλλωπιστικές ἐργασίες, μέ σκοπό τήν οἰκειοποίησή του. Μετά ἀπό παρέμβαση τοῦ μητροπολίτη Πέτρας οἱ καινοτομίες τῶν λατίνων ἐμποδίσθηκαν μέ ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως[721].

Τό 1862 ἡ γαλλική κυβέρνηση, πού ὑποστήριζε τίς διεκδικήσεις τῶν φραγκισκανῶν, καί ἐνῶ βρίσκονταν σέ ἐξέλιξη οἱ διαπραγματεύσεις γιά τήν ἀναστήλωση τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἐπιχείρησε νά λάβει ὑπό τή δικαιοδοσία τῶν λατίνων τήν ἐπονομαζομένη *χάγκε*. Ἡ χάγκε ἦταν κτίσμα, τό ὁποῖο ἦταν προσκολλημένο στόν τροῦλο καί στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Ἄν οἱ λατίνοι κατάφερναν νά ἔχουν ὑπό τή δικαιοδοσία τους τή χάγκε, αὐτό θά εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν «*προϊόντος τοῦ χρόνου εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων περιέλευσιν τοῦ τρούλλου*», καί τήν «*ἐλευθέραν παρ᾽ αὐτῶν τοῦ ὅλου Ναοῦ χρῆσιν*»[722]. Τό ζήτημα παρέμενε χωρίς λύση καί τό 1870 ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Φραγκῖσκος Ἰωσήφ (1830-1916) παραχώρησε στούς φραγκισκανούς δύο δωμάτια τῆς χάγκε μέ τή σύμφωνη γνώμη τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος διαμαρτυρήθηκε στήν Ὑψηλή Πύλη γι᾽ αὐτή τήν παραχώρηση, ὅμως ὁ μέγας Βεζύρης τόν διαβεβαίωσε ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν προτίθετο στό μέλλον νά προβεῖ σέ ἄλλη παραχώρηση στούς φραγκισκανούς καί δέν σκόπευε νά τούς παραδώσει ὁλόκληρη τή χάγκε[723]. Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου, ὁ πατριάρχης εἶχε τήν πληροφορία ὅτι οἱ φραγκισκανοί μέ ἀφορμή τή χάγκε ζήτησαν νά ἀνοιχθεῖ καί δεύτερη θύρα στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ πατριάρχης ἔθεσε τό ζήτημα στίς ὀθωμανικές ἀρχές, οἱ ὁποῖες τόν διαβεβαίωσαν ὅτι τό προσκυνηματικό καθεστώς δέν ἐπρόκειτο νά ἀλλάξει[724].

Τά Χριστούγεννα τοῦ 1863, μετά τήν τέλεση τῆς λειτουργίας τους στή Βηθλεέμ, «*οἱ Λατῖνοι ἐπιπέσαντες μετά ροπάλων κατά τῶν ἡμετέρων* (ὀρθοδόξων) *κατεσυνέτριψαν αὐτούς καί κατεπλήγωσαν ἀνηλεῶς, ὁ δέ ἡγούμενος, νά κινδυνεύση μάλιστα, κτυπηθείς καιρίως διά ξίφους*»[725]. Ἀφορμή, καί ὄχι βεβαίως αἰτία, γιά τό γεγονός ὑπῆρξε, ὅπως οἱ λατίνοι ὑποστήριζαν «*ἄνευ ἐπισημότητος*», ἡ προσπάθεια τοῦ ὀρθόδοξου

---

[721] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 119β-120α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Μαΐου 1857).

[722] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 48α (ἐπιστολή πρός τόν πρίγκιπα Ἀλέξιο Λεβανόφ πρέσβυ τῆς Ρωσίας στήν Κπολη μέ ἡμερομηνία 20 Νοεμ. 1862).

[723] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 129β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 25 Ἀπριλίου 1870).

[724] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 129β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 25 Ἀπριλίου 1870).

[725] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 94α (ἐπιστολή τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 19 Δεκ. 1863).

κανδηλάπτη νά ἐμποδίσει τούς λατίνους νά τελοῦν συνεχῶς θεῖες λειτουργίες στό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων, κλείνοντας «*τό τέλι (ὅπερ διαμένει ἀνοικτόν κατ᾽ ἐκείνην τήν ὥραν) τό ἐν τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ ἐπάνω τῆς Γεννήσεως κείμενον*»[726], κάτι πού προκάλεσε τή βίαιη ἀντίδρασή τους. Ὡστόσο ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος θεωροῦσε ὅτι τά πραγματικά αἴτια τοῦ γεγονότος «*μέχρι τῆς ὥρας εἰσίν ἀσαφῆ καί σκοτεινά καί ἀνεξέταστα κατά λεπτομέρειαν*»[727].

Τό 1863 καί πάλι οἱ λατίνοι μέ τή βοήθεια τῆς γαλλικῆς διπλωματίας προσπάθησαν νά διαταράξουν τό προσκυνηματικό καθεστώς μέ ἀφορμή τόν ἀστέρα, ὁ ὁποῖος ἦταν τοποθετημένος στό σημεῖο τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ στή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ. Οἱ ἀκτῖνες τοῦ ἀστέρος ἀφαιρέθηκαν, προκειμένου νά καθαρισθοῦν, καί μετά τόν καθαρισμό τους ὁ Γάλλος πρόξενος Δεπαρέρ «*ἐπέμενε... ὅπως αὐτός μόνος καρφώσῃ ἐκ νέου τάς ἐκκαθαρισθείσας ἀκτῖνας*»[728]. Ὅταν ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἐνημερώθηκε γιά τό γεγονός, ἔσπευσε μετά ἀπό ἐπίμονη παράκλησή του πρός τόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων νά ἀποτρέψει τήν πραγματοποίηση τοῦ αἰτήματος τοῦ Γάλλου προξένου. Τίς ἀκτῖνες τελικά τοποθέτησε ξανά στή θέση τους ἐκπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου[729]. Τήν ἴδια περίοδο οἱ λατίνοι ἀξιώσαν δικαιώματα στή Βηθλεέμ γιά τό λεγόμενο Σπήλαιο τοῦ Γάλακτος καί στόν λόφο τῆς Ἁγίας Σιών στά Ἱεροσόλυμα[730].

Τό *προσκυνηματικό ζήτημα* δέν δημιούργησε προβλήματα μόνο μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων καί τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, ἀλλά καί μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων καί τῶν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι προσπάθησαν μέ διάφορες ἀφορμές κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου νά ἀποκτήσουν περισσότερα δικαιώματα ἀπό αὐτά πού

---

[726] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 94β (ἐπιστολή τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 19 Δεκ. 1863).

[727] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 94α (ἐπιστολή τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν πατριάρχη μέ ἡμερομηνία 19 Δεκ. 1863).

[728] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 95β.

[729] Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη σημειώνει, ἀπευθυνόμενος πρός τόν Κύριλλο, ὅτι ὁ Γάλλος πρόξενος προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά μήν ἐπιτρέψει τήν παρέμβασή του γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ὅμως ὁ πασᾶς δέν ὑποχώρησε στίς πιέσεις του καί «*προχθές τῇ Δευτέρᾳ παραλαβών ὁ πασσᾶς τόν Μουλλᾶν καί πάντα τά μέλη τοῦ Μεζλησίου ἀπῆλθε εἰς τήν ἁγίαν Βηθλεέμ, ἀπεστείλαμεν καί ἡμεῖς τόν Γέρο Γρηγόριον καί τόν Γέρο Μισαήλ καί ὁ Γαλλικός Πρόξενος τόν Γραμματέα τοῦ Προξενείου καί τόν Χάννα Κάρολον, παρῆσαν δέ καί ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν οἱ ἁρμόδιοι. Πάντες οὗτοι συνελθόντες εἰς ἁγίαν Βηθλεέμ ἐπορεύθησαν ἐν σώματι εἰς τό ἅγιον Σπήλαιον: ὁ μέν σκοπός εἰς τό Μιζλήσιον, ὡς ἐκ νέου καρφώσαντος δικαιωματικῶς εἰς τήν ἑαυτῶν θέσιν τάς ξεκαρφωθείσας ἀκτῖνας οἱ δέ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καί τοῦ Προξένου ἀπεσταλμένοι, ὡς ἁπλοῖ προσκυνηταί καί θεαταί… Καί τοιουτοτρόπως καρφωθεισῶν ἐκ νέου ὑπό τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκκαρφωθεισῶν ἀκτίνων ἔλαβε σύν Θεῷ πέρας αἰσίως… αὕτη ἡ διαφορά»*. **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 95β-96α.

[730] Περισσότερα βλ. στό **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, σ. 35, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία* VIII B 15, 41β, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία* VIII B 15, 197β, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία* VIII B 15, 176α καί *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία* VIII B 15, 224α-β.

εἶχαν ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, ἀκολουθώντας τή μέθοδο τῆς δημιουργίας τετελεσμένων γεγονότων. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἀναφέρει στόν πατριάρχη Κύριλλο: «*Γνωστόν ὑπάρχει καί τῇ ὑμ. Μακαριότητι… ὅτι οἱ φίλοι ἡμῶν Ἀρμένιοι ἀπό τινος ἤδη καιροῦ… παρενοχλοῦσι ἡμᾶς ἐν τοῖς Προσκυνήμασι, πάντα λίθον κινοῦντες, ἵνα ἀφαιρέσωσιν ἀφ᾽ ἡμῶν δικαίωμα. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς ἀποφεύγοντες τά σκάνδαλα, φερόμεθα πρός αὐτούς φιλοφρόνως˙ ἐκθέτοντες μόνον πρός τόν Πατριάρχην αὐτῶν τάς καταχρήσεις των… καί ἐκζητοῦντες τήν διόρθωσιν˙ ἀλλ᾽ οὐ μόνον οὐδεμία γίνεται διόρθωσις, ἀλλά καί ἡ αὔξησις τῶν καθ᾽ ἡμῶν ἐπεμβάσεων, ἅμα καί ἐνοχλήσεων*»[731]. Χαρακτηριστικό ἐπεισόδιο εἶναι αὐτό πού δημιούργησαν οἱ Ἀρμένιοι κατά τή διάρκεια τοῦ σκουπίσματος τῶν ὁδῶν γύρω ἀπό τή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ, κατά τή διάρκεια τῆς προετοιμασίας τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ σουλτάνου Ἀμπντούλ Μετζίτ, μέ ἀπώτερο σκοπό τήν κατάληψη τόπου πού ἀνῆκε στούς ὀρθοδόξους[732], ἐνῶ τό Μ. Σάββατο τοῦ 1856 δημιούργησαν ἐπεισόδιο συγκρουόμενοι μέ τούς Ἕλληνες μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἁγίου Φωτός μέ ἀποτέλεσμα νά τραυματισθοῦν 25 ἄτομα[733].

Τίς παραμονές τοῦ Πάσχα τοῦ 1864 «*οἱ φίλοι μας… Ἀρμένιοι ἤρχισαν πάλιν νά ἐνοχλῶσιν ἡμᾶς καί χθές ἐπέδωκαν ἀναφοράν τῷ Πασσᾷ, ζητοῦντες νά ἵστανται μόνοι αὐτοί τάς ἑορτασίμους ἡμέρας ὑπό τά ἡμετέρα κάγκελλα, καί ὅπου τό ἀναλόγιον τῶν Λατίνων ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Κουβουκλίου˙ ἐνῷ, ὡς γνωστόν, αὐτοί ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐλάμβανον μόνον θέσιν πρός τό ἀριστερόν μέρος τοῦ ἁγίου Κουβουκλίου. Εἰσί δέ ἤδη τρία ἔτη ἀφ᾽ ὅτου οἱ φίλοι Ἀρμένιοι ἤρχισαν νά ὀρέγωνται τῆς τοιαύτης κατακτήσεως*»[734]. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἀντέδρασε στίς ἀξιώσεις τῶν Ἀρμενίων καί ἀνέφερε ὅτι δέν θά ἐπέτρεπε τήν καταπάτηση τῶν δικαίων τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ἔτσι, μέ ἀπόφαση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τό Μ. Σάββατο καί κατά τήν τελετή τοῦ Ἁγίου Φωτός τό ἐπίμαχο σημεῖο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐφυλάσσετο ἀπό Ὀθωμανούς στρατιῶτες καί δέν ἐπετράπη ἡ εἴσοδος οὔτε στούς Ἀρμενίους, οὔτε καί στούς ὀρθοδόξους[735].

Οἱ προκλήσεις τῶν Ἀρμενίων συνεχίσθηκαν τό φθινόπωρο τοῦ 1864, κατά τήν ἀνοικοδόμηση ἀπό τούς ὀρθοδόξους τῆς δυτικῆς θύρας τῆς ἁγίας Αὐλῆς (τοῦ προαυλίου δηλαδή τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως), τῆς συντηρήσεως τῶν ἄλλων θυρῶν της καί τῆς ἀποκλειστικῆς κατοχῆς τῶν κλειδιῶν τους ἀπό τούς ὀρθοδόξους. Οἱ Ἀρμένιοι διαμαρτυρήθηκαν γι᾽ αὐτό τό γεγονός καί γιά τήν ἐπισκευή τῆς θύρας, στήν ὁποία

---

[731] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 11, 18β.

[732] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία* VIII Β 11, 18β (Πιττάκιο τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 21 Ἰουλίου).

[733] **Cohen**, *Saving the Holy Sepulcher*, σ. 8.

[734] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 14, 107α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 16 Ἀπριλίου 1864).

[735] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 14, 108β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 23 Ἀπριλίου 1864).

προέβησαν οἱ ὀρθόδοξοι, στόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων παρουσία τοῦ Γάλλου προξένου καί τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ λατινικοῦ μοναστηρίου τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ Ὀθωμανός ἀξιωματοῦχος μετά τή διαμαρτυρία τῶν Ἀρμενίων γιά τήν προσπάθεια καταπατήσεως τῶν δικαιωμάτων τους, ἀποφάσισε νά πραγματοποιήσει ὁ ἴδιος τήν ἀνοικοδόμηση τῶν θυρῶν καί νά πληρώσει ὁ ἴδιος τά χρήματα πού ξόδεψαν οἱ ὀρθόδοξοι γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῆς δυτικῆς θύρας, παραδίδοντας ὅμως τά κλειδιά τῶν θυρῶν στούς ὀρθοδόξους[736]. Ὅμως ξαφνικά καί χωρίς καμία προειδοποίηση ἡ ἀπόφαση τοῦ Ὀθωμανοῦ πασᾶ ἄλλαξε. Μέ δική του ἐντολή κατεδαφίσθηκε καί ξανακτίσθηκε ἐκ νέου ἡ δυτική θύρα, τήν ὁποία εἶχε προηγουμένως ἀναστηλώσει τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, μέ τή δικαιολογία ὅτι τό πρῶτο σχέδιο «*ἦν δυσανάλογον καί ἀηθές*»[737].

Ἡ ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στό ζήτημα προκάλεσε τήν ἀντίδραση μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, τά ὁποῖα κατηγόρησαν τόν μητροπολίτη Πέτρας ὅτι ἀπεμπολεῖ δικαιώματα αἰώνων ἐπί τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ μητροπολίτης ἀπό τήν πλευρά του δικαιολογήθηκε στόν πατριάρχη Κύριλλο γι᾽ αὐτή του τή στάση ἀναφέροντας ὅτι «*τό Γαλλικόν Προξενεῖον, ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Λατινοπατριάρχου καί τό λατινικόν Μοναστήριον εἶχον ἀποφασίσει*» ὅτι ἐάν οἱ ὀρθόδοξοι δέν ἀποδέχονταν τά χρήματα τῆς δαπάνης ἀπό τήν ὀθωμανική ἀρχή, «*νά ζητήσωσι νά ἀνοίξωσι… νέαν θύραν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ δρόμου κάτωθεν τοῦ ἡμετέρου Μοναστηρίου πλησίον τῶν μαγαζείων (σιταποθηκῶν) τῆς διοικήσεως, (ὅπερ γνωρίζει καί ἡ ὑμ. θ. Μ. ὅτι εἶχον σκοπόν πρό πολλοῦ νά ἀνοίξωσιν˙) ἐπί λόγῳ ὅτι δέν δύνανται νά διέρχονται διά θύρας οἰκοδομηθείσης ὑπό τῶν ὀρθοδόξων. Τοῦτο τοίνυν καί τῶν τοιούτων ἕνεκα ὑπεχωρήσαμεν ἄκοντες καί μή βουλόμενοι εἰς τήν ἀνάγκην*»[738].

Ὡστόσο ὁ πατριάρχης Κύριλλος δέν συμφώνησε μέ τίς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτη Πέτρας καί τοῦ ἀπηύθυνε ἐπιστολή, στήν ὁποία ἐξέφρασε τήν ὀργή καί τήν ἀγανάκτησή του «*διά τήν ἀπώλειαν… τοῦ ὑψίστου δικαιώματος ἐπί τῶν δύο τῆς ἁγίας Αὐλῆς τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου θυρῶν*»[739]. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἐξήγησε μέ ἐπιστολή του στόν πατριάρχη ὅτι οἱ ἐνέργειες πού πραγματοποιήθηκαν ἦσαν ἀποτέλεσμα ὥριμης σκέψεως γιά νά μή θιγοῦν τά δικαιώματα τῆς Ἀδελφότητας καί ἐλήφθησαν ἀξιόπιστες ἐγγυήσεις ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τόν σεβασμό τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στό ἰδιοκτησιακό καθεστώς τῶν δύο θυρῶν[740]. Ὁ πατριάρχης, εὑρισκόμενος στήν Κπολη, συζήτησε τό ζήτημα μέ

---

[736] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 135α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 15 Ὀκτ. 1864).

[737] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 135β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Ὀκτ. 1864).

[738] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 136α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Ὀκτ. 1864).

[739] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 1α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 26 Νοεμ. 1864).

[740] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 1α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο

ἐκπροσώπους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, φοβούμενος μήπως ἀπό τή συμφωνία πού ἐπιτεύχθηκε μεταξύ μητροπολίτη Πέτρας καί ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῶν Ἱεροσολύμων ἐτίθεντο σέ κίνδυνο τά δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων. Ὅμως οἱ κινήσεις τοῦ Κυρίλλου ἔγιναν γνωστές στόν πασᾶ τόν Ἱεροσολύμων Ἰζύτ, ὁ ὁποῖος προσκάλεσε τόν μητροπολίτη Πέτρας μαζί μέ τά ἄλλα μέλη τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου καί «*μένεα πνέων*» [741] κατ᾽ αὐτῶν τούς ἐδήλωσε ὅτι δέν ἐπρόκειτο πλέον νά ὑπερασπισθεῖ τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου στίς προκλήσεις πού θά προέρχονταν ἀπό ὁποιονδήποτε, ἀφοῦ, κατά τή γνώμη του, ὁ πατριάρχης Κύριλλος «*δίδῃ πολλήν προσοχήν καί ἀκρόασιν εἴς τινας τῶν ἐνταῦθα νεανίσκων καί συγχωρῇ τήν ἀναιδῆ αὐτῶν ἀθυροστομίαν*»[742], ἀφήνοντάς τους νά τοῦ μεταφέρουν λανθασμένες πληροφορίες. Μετά ἀπό αὐτή τήν ἐξέλιξη, ὁ μητροπολίτης Πέτρας ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἀποστείλει ἐπιστολή πρός τόν Ἰζύτ πασᾶ, εὐχαριστώντας τον γιά τίς ἐνέργειές του σχετικά μέ τήν ἀναστήλωση τῶν δύο θυρῶν καί συγχρόνως νά «*ὁμιλήσῃ ὑπέρ αὐτοῦ πρός τήν Ὑψηλήν Πύλην περί τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὅπως μένῃ εὐχάριστος*»[743], ἐνῶ σημείωνε ὅτι ἡ δυσμένεια τοῦ Ἰζύτ πασᾶ μετά τά ὅσα συνέβησαν δέν θά ἦταν καθόλου συμφέρουσα γιά τό πατριαρχεῖο[744].

Ἡ μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων κατέδειξε καί πολλές ἄλλες περιπτώσεις προσπάθειας τῶν φραγκισκανῶν καί τῶν Ἀρμενίων νά πραγματοποιήσουν de facto ἀλλαγή τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος στούς Ἁγίους Τόπους. Σ᾽ ὅλες αὐτές τίς προσπάθειες ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου, τῶν ἐπιτρόπων του καί ὅλης τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἦταν σταθερή, δηλαδή ἐμμονή καί ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀδελφότητας καί κινήσεις πού γίνονταν εἴτε στά Ἱεροσόλυμα, εἴτε στήν Κπολη μέ τή συνεργασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τίς περισσότερες φορές μέ τή βοήθεια Ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων καί Ρώσων διπλωματῶν. Ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου σ᾽ ὅλα αὐτά τά ζητήματα δέν διέφερε ἀπό αὐτή πού εἶχαν τήρησει καί οἱ προκάτοχοί του. Ὑπερασπιζόταν τά κεκτημένα τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, τά ὁποῖα ἦσαν κατοχυρωμένα ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν οὔτε οἱ λατίνοι ἦσαν παρόντες στήν περιοχή, ἀλλά οὔτε καί οἱ Ἀρμένιοι εἶχαν ἀποκτήσει τά δῆθεν δικαιώματα πού προέβαλλαν. Παρατηροῦμε μάλιστα, ὅτι σ᾽ ὅλα τά ζητήματα πού δημιουργοῦνταν σχετικά μέ τό *προσκυνηματικό ζήτημα* τήν ἀρχή ἔκαναν πάντοτε εἴτε οἱ λατίνοι, εἴτε οἱ

μέ ἡμερομηνία 26 Νοεμ. 1864).

[741] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 3β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Δεκ. 1864).

[742] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 3β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Δεκ. 1864).

[743] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 3β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Δεκ. 1864).

[744] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 3β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Δεκ. 1864).

Ἀρμένιοι, πρᾶγμα πού καταδεικνύει ὅτι οἱ δεύτεροι διεκδικοῦσαν μέ ὁποιοδήποτε θεμιτό ἤ ἀθέμιτο τρόπο δικαιώματα πού δέν τούς ἀνῆκαν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἁπλῶς ὑπερασπιζόταν τά δικαιώματά της ἀπό τίς ἁρπακτικές διαθέσεις τῶν ἄλλων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν.

Ὡστόσο ὑπῆρξαν φορές πού οἱ ἐπιλογές τοῦ Κυρίλλου γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων δέν ἦσαν ἐπιτυχεῖς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι οἱ ἐνέργειες, στίς ὁποῖες προέβη ὁ πατριάρχης τό Μ. Σάββατο τοῦ 1857. Στά Ἱεροσόλυμα μέρες πρίν ἀπό τήν τέλεση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Φωτός εἶχαν κυκλοφορήσει φῆμες ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἐπρόκειτο νά δημιουργήσουν ἐπεισόδια κατά τή διάρκεια τῆς ἀκολουθίας. Ὁ Κύριλλος, ἀλλά καί ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἀποφάσισαν, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν τά ἐπεισόδια, νά μήν ἐπιτρέψουν στούς ντόπιους ὀρθοδόξους νά παρακολουθήσουν τήν τελετή τοῦ Ἁγίου Φωτός. Μέ αὐτό τόν τρόπο τά ἐπεισόδια ἀποφεύχθηκαν, ὅμως προέκυψε ἕνα ἄλλο πολύ δυσάρεστο γιά τό πατριαρχεῖο ἀποτέλεσμα. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα, ὁ πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων «*ἐκαυχήθη εἰς τούς ἐφένδηδες ἀπελθόντες εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ διά τάς ἑορτάς ὅτι… κατώρθωσε πλέον διά πάντα, ἵνα ἀποκλείωνται τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως οἱ Ῥωμαῖοι Ἄραβες, Συρίας τε καί Παλαιστίνης ἐν τῷ ἁγίῳ καί μεγάλῳ Σαββάτῳ*»[745].

Ἡ ἀντίδραση γι᾽ αὐτή τήν ἄστοχη ἀπόφαση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί τοῦ ἐπιτρόπου του προῆλθε ἀπό τίς ἴδιες τίς ὀθωμανικές ἀρχές: «*Οἱ δέ ἐφένδηδες ἀνεκοίνωσαν πρός ἡμᾶς… καί ἤλεγξαν μάλιστα, ὅτι ἡμεῖς αὐτοί οἱ ἴδιοι ἐξ ἀπερισκεψίας καταργοῦμεν τάς συνηθείας εἰς τά δικαιώματα ἡμῶν…*»[746]. Θεωροῦμε ὅτι αὐτή ἡ κίνηση τοῦ Κυρίλλου ὑπῆρξε τουλάχιστον ἄστοχη καί ἔθεσε σέ κίνδυνο τά δικαιώματα τῆς Ἀδελφότητας κατά τήν τέλεση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Φωτός. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἑπομένως, τό ποίμνιο τοῦ πατριαρχείου ἔχει τό δικαίωμα, περισσότερο ἀπό ὁποιονδήποτε ἄλλο, νά παραμένει ἐντός αὐτοῦ κατά τή διάρκεια τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Ἄν ὁ πατριάρχης καί ὁ μητροπολίτης Πέτρας θεωροῦσαν ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος ἐπεισοδίων μεταξύ ὀρθοδόξων καί Ἀρμενίων, αὐτό ἔπρεπε νά τεθεῖ ὑπ᾽ ὄψιν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες θά φρόντιζαν γιά τήν τάξη, πρᾶγμα πού εἶχαν κάνει καί στό παρελθόν. Παρά τήν ἀστοχία αὐτή, μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ὅτι σέ γενικές γραμμές οἱ ἐνέργειες τοῦ Κυρίλλου γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἀδελφότητας ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἦσαν ἐπιτυχεῖς στό σύνολό τους καί εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τήν κατοχύρωση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων ὑπέρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου.

---

[745] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 11, 116β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 13 Ἀπριλίου 1857).

[746] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII 11, 116β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 13 Ἀπριλίου 1857).

Μέ τό ζήτημα τῆς διαφυλάξεως τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων συνδεόταν καί τό ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ κατάσταση τοῦ τρούλου τήν περίοδο στήν ὁποία ἀναφερόμαστε ἦταν τραγική, ὅπως φαίνεται ἀπό ἐπιστολή τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ πατριάρχη μητροπολίτη Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατριάρχη[747]. Ἀρωγός τοῦ πατριαρχείου καί σ' αὐτή τήν προσπάθεια στάθηκε καί πάλι ἡ ρωσική κυβέρνηση γιά τούς λόγους πού ἤδη ἀναφέραμε. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας ἀσκοῦσε πιέσεις γιά τήν παροχή ἄδειας ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη στούς Ἕλληνες γιά τήν ἐπιδιόρθωσή του καί ζήτησε ἀπό τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νά τηρήσει τήν ὑπόσχεση τῆς κυβερνήσεώς του γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου, τήν ὁποία ἐπρόκειτο νά πραγματοποιήσουν οἱ Ἕλληνες. Ὅμως ἡ ἄδεια γιά τήν ἐπισκευή καθυστεροῦσε ἐξαιτίας τῆς ἀντιδράσεως τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ρωσική κυβέρνηση προέβαλε τό ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἐπισκευή τοῦ τρούλου ἔπρεπε νά γίνει μόνο ἀπό τούς Ἕλληνες, ὄχι μόνο ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν παραχωρήσεων πού ἔκαναν στούς λατίνους, ἀλλά καί ὡς ἐπιβεβαίωση τῶν ἐκδοθέντων φιρμανίων καί χάττι-σεριφίων πού εἶχαν ἐκδοθεῖ σχετικά ἤδη ἀπό τό 1841[748].

Τό 1850 ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἐνημέρωσε τόν Ρῶσο γενικό πρόξενο τῆς Βηρυττοῦ Βασίλη ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε στήν Κπολη «*μαζπατᾶ πάντα ὑπογεγραμμένων παρά πάντων, μαρτυρούντων, ὅτι ὁ μολύβδινος μέγας Κουμπές* (τροῦλος) *εἶναι ἀπ᾽ ἀρχῆς εἰς χεῖρας τῶν ὀρθοδόξων, καί οὐδεμίαν ἄλλη ἐκ τῶν χριστιανικῶν φυλῶν ἔχει μετοχήν εἰς τοῦτον· καί ὅτι ὑπό τῶν ὀρθοδόξων μόνον ἀνοικοδομεῖται, καί ἀνακαινίζεται ἅμα δέ καί ἐπισκευάζεται...*» [749]. Ἡ θέση τοῦ μητροπολίτη Πέτρας ἦταν ὀρθή, ὅμως οἱ λατίνοι ἤθελαν ἀποκλειστικά καί μόνο γιά ἐκείνους τό δικαίωμα τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τρούλου. Τήν ἴδια χρονιά στήν ὑπόθεση ἐνεπλάκησαν καί οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ὁποῖοι ζήτησαν ἀπό τούς ρωμαιοκαθολικούς νά ἀναστηλώσουν ἀπό κοινοῦ τόν τροῦλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ φραγκισκανοί ὅμως ἀπέκλεισαν μιά τέτοια συνεργασία, «*λέγοντες ὅτι μόνοις ἐκείνοις ἀνήκει τό δικαίωμα τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Κουμπέ*»[750]. Ὡστόσο ὁ Κύριλλος ἐνημέρωσε τόν μητροπολίτη Πέτρας ὅτι «*οὔτε οἱ Λατῖνοι θέλουν ποιήσει τόν Κουμπέν, οὔτε οἱ Ἀρμένιοι, οὔτε ἴσως ἡμεῖς, οἵτινες ἀναμφιβόλως κεκτήμεθα τό ἰσχυρότερον καί ἐξαιρετικόν δικαίωμα, καί ἑπομένως τρέφομεν τάς μεγαλυτέρας ἐλπίδας περί ἐπιτυχίας…*». Μετά ἀπό πιέσεις τῆς Ρωσίας ὁ Σουλτάνος ἐξέδωσε στίς 29 Ἀπριλίου 1853 νέο φιρμάνι, μέ τό ὁποῖο ὅριζε ὅτι ἡ

---

[747] Συγκεκριμένα ὁ μητροπολίτης Μελέτιος ἀνέφερε: «*Ὁ Τροῦλλος τοῦ ἁγίου Τάφου κατήντησε πλέον εἰς οἰκτράν κατάστασιν· ὅλα τῆς βροχῆς τά ὕδατα, ὁσάκις βρέχει, καταρρέουσιν ἔνδον καί ἀποτελεῖ θέαμα ἐλεεινότατον καί ἀπό ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐπαπειλεῖ πτῶσιν*». **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. 2, σσ. 589. Γιά τήν κατάσταση τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως βλ. καί **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 7.

[748] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 589.

[749] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 7, σ. 154 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία, 3 Ἰαν. 1851).

[750] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 50α (ἐπιστολή μέ χρονολογία 1850).

ὀθωμανική κυβέρνηση θά ἀνοικοδομοῦσε μέ δικά της ἔξοδα τόν τροῦλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου.

Στά τέλη τοῦ 1853 ἔφθασαν στά Ἱεροσόλυμα ὁ Ἀσσάδ Ἐφένδης καί ὁ Χ. Γιάννης Κάλφας προκειμένου νά ἐξετάσουν τόν τροῦλο. Ὁ Κύριλλος ἀναφέρει ὅτι «*πρόκειται ἐν πρώτοις νά ἐπιθεωρήση ἡ ἐνδοξότης του τόν μολύβδινον Τροῦλλον ἔσωθεν καί ἔξωθεν, καί ἀφελών ἐν μέρει τόν σουβᾶν καί τόν μόλυβδον, ἐξετάση ἐάν τά μεγάλα στραβά ξύλα εἶναι σεσηπότα ἤ ὄχι*»[751] καί στή συνέχεια θά ἐνεργοῦσαν «*τά δέοντα περί τῆς ἐξ Ἀτταλείας κομισθησομένης ἀναγκαίας ξυλικῆς...*»[752]. Σκοπός τους ἦταν ἡ ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν νά πραγματοποιεῖτο μετά τό Πάσχα τοῦ 1854. Παρόντες στήν ἐπιθεώρηση, ἐκτός ἀπό τούς δύο ἀπεσταλμένους ἐκ Κπόλεως, ἦταν καί ὁ μουλλᾶς τῶν Ἱεροσολύμων καί ὁ Ὀθωμανός στρατιωτικός μέ τόν βαθμό τοῦ χιλιάρχου, καθώς καί ὅλοι οἱ ἐφένδηδες τῆς πόλεως. Μετά τήν ἐπιθεώρηση ἀποφασίσθηκε νά προμηθευθοῦν τήν ἀναγκαία ξυλεία, προκειμένου νά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπισκευή[753]. Ὅμως, οὔτε καί αὐτοῦ τοῦ φιρμανίου ἡ ἀπόφαση ἐφαρμόσθηκε. Μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856) καί τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων*, τό ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἄρχισε νά ἀπασχολεῖ τίς κυβερνήσεις Γαλλίας, Ρωσίας καί Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλά καί τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τό ὁποῖο εἶχε τό ἀποκλειστικό δικαίωμα τῆς ἀνακαινίσεώς του[754]. Ὁ αὐτοκρατορικός ἐπίτροπος στή σύνοδο τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας Τολστόη ζήτησε ἀπό τόν μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο (1825-1867) νά γνωμοδοτήσει γιά τό ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς. Τό ὑπόμνημα τοῦ μητροπολίτη Φιλαρέτου ὑποβλήθηκε στόν τσάρο Ἀλέξανδρο Β' (1856-1881). Τοῦτο, μεταξύ τῶν ἄλλων, σημείωνε ὅτι τό δικαίωμα τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἀνήκει ἀποκλειστικά στούς Ἕλληνες[755].

Τό ζήτημα λοιπόν τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου ἔγινε ἀντικείμενο πολλῶν μυστικῶν πολιτικῶν συναντήσεων, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό ἐπιστολή πού ἀπήυθυνε στόν μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Κπολη Λομπάνωφ, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὡς καλύτερη λύση ἡ ἐπισκευή νά γίνει μέ δαπάνες τόσο τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας, ὅσο καί τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Τό ζήτημα τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ τρούλου συζητήθηκε καί στή σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Στή σύνοδο, τήν ἄποψή του ἐπί τοῦ θέματος διατύπωσε μέ ἐπιστολή του ὁ μητροπολίτης

---

[751] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 419α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 6 Δεκ. 1853).

[752] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 419α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 6 Δεκ. 1853).

[753] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 8, 90α-90β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία, 3 Ἰαν. 1854).

[754] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 661-662.

[755] Τήν ἐπιστολή βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 667-672.

Νοβδορόδσκης καί Πετρουπόλεως Ἰσίδωρος, τήν ὁποία ὑπέβαλε στήν κρίση τοῦ μητροπολίτη Μόσχας ὁ αὐτοκρατορικός ἐπίτροπος Τολστόη[756]. Ὁ Μόσχας Φιλάρετος, ἀπαντώντας στόν αὐτοκρατορικό ἐπίτροπο τῆς συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας σχετικά μέ τήν ἀνοικοδόμηση, δήλωσε ὅτι τό δικαίωμα τῆς ἐπισκευῆς «*ἀναντιρρήτως ἀνήκει εἰς τήν ὀρθόδοξον ἱεραρχίαν τῆς Ἱερουσαλήμ*»[757].

Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν τῶν πολιτικῶν ἐπεμβάσεων καί τῶν διπλωματικῶν κινήσεων, ἡ ἀνακαίνιση καθυστεροῦσε μέ ἀποτέλεσμα ἡ κατάσταση τοῦ τρούλου νά ἐπιδεινώνεται συνεχῶς[758]. Τό 1860 ὁ Ἕλληνας ὑποπρόξενος στήν Ἰόππη Κουτζουρέλης ἐνημέρωσε τήν ἑλληνική κυβέρνηση ὅτι ἡ γαλλική κυβέρνηση συγκέντρωνε στοιχεῖα γιά τήν κατάσταση αὐτή[759]. Ὁ Κύριλλος ὑπέβαλε στίς 18 Ἰανουαρίου 1862 νέα ἀναφορά στόν Μ. Βεζύρη, περιγράφοντας τήν κατάσταση τοῦ τρούλου, στήν ὁποία σημείωνε ὅτι ἀποφασίσθηκε ἡ ἐπισκευή του νά γίνει ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη. Τόνισε ἰδιαίτερα ὅτι προκάλεσε ἀναστάτωση ἡ φήμη ὅτι ὁ τροῦλος ἀποφασίσθηκε νά ἐπισκευασθεῖ ἀπό τόν βασιλέα τῆς Γαλλίας, τόν τσάρο τῆς Ρωσίας καί τόν Σουλτάνο καί ζητοῦσε σέ περίπτωση πού ὁ Σουλτάνος δέν μπορεῖ νά τόν ἐπισκευάσει, νά ἐπιτρέψει στούς Ἕλληνες νά τό κάνουν.[760]

Στόν ἀγώνα τοῦ πατριάρχη νά ὑπερασπισθεῖ τό δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου προσπάθησαν νά βοηθήσουν μέ διάφορες ἐνέργειές τους καί πρόκριτοι τοῦ Γένους, ὅπως ἦταν ὁ ἡγεμόνας τῆς Σάμου Στέφανος Βογορίδης. Ὅμως τό ζήτημα ἔλαβε ἄλλη τροπή. Ὁ μέγας Λογοθέτης Ἀριστάρχης ἀνακοίνωσε στόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο ὅτι μετά ἀπό αἴτηση τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γαλλίας καί τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας ὁ Σουλτάνος δέχθηκε νά συμμετάσχουν καί οἱ δύο στήν ἐπισκευή του. Ἐπειδή ὅμως ὁ Σουλτάνος δέν μποροῦσε νά ἀκυρώσει καί τήν ἀπόφαση τοῦ προκατόχου του Ἀμπντούλ Μετζίτ, ἀποφάσισε στήν ἐπισκευή νά συμμετάσχει καί ὁ Σουλτάνος καί ταυτόχρονα νά γίνει ἔγγραφη συνθήκη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία δέν πρόκειται νά ἐπηρεασθοῦν τά προσκυνηματικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Ἔτσι, τό πρωτόκολλο γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου ὑπογράφηκε στίς 5 Σεπτεμβρίου τοῦ 1862 μεταξύ τοῦ Μ. Βεζύρη Ἀλῆ πασᾶ καί τῶν πρεσβευτῶν τῆς Ρωσίας καί τῆς Γαλλίας στήν

---

[756] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 664.

[757] Τή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 663-664.

[758] Ὁ μητροπολίτης Πέτρας περιγράφει: «*…ὁ Ἱερός Μολλύβδινος Τροῦλλος τοῦ Πανσέπτου Ναοῦ κατήντησεν ἡμέραν ἐξ ἡμέραν εἰς ἀπερίγραπτον ἐλεεινήν κατάστασιν˙ καί καθ᾽ ἡμέραν καταπίπτει ἔσωθεν ὁ σουβᾶς*». Ἡ ἄθλια κατάσταση τοῦ τρούλου ἦταν ἀπειλή γιά τή ζωή τῶν προσκυνητῶν, ἐνῶ πολλοί κατηγοροῦσαν τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων γιά τή μή ἐπισκευή του, καθώς οἱ περισσότεροι ἀγνοοῦσαν «*τά αἴτια ὑφ᾽ ὧν περιῆλθε εἰς τήν οἰκτράν ταύτην κατάστασιν*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 11, 12α (1857 ἴσως).

[759] **ΑΥΠΕΞ**, 76, 1α, 1860, *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή πρός τό ὑπουργεῖο τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καί τῶν Ἐξωτερικῶν μέ ἡμερομηνία 4 Ἰαν. 1860).

[760] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 672. Τήν ἀναφορά τοῦ Κυρίλλου βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 673-674.

Κπολη, *Ἀ. Λομπανώφ* καί μαρκήσιο *Μουλιέρ* ἀντίστοιχα[761], ἐξέλιξη πού ἱκανοποίησε τόσο τόν βασιλιά τῆς Γαλλίας, ὅσο καί τόν τσάρο τῆς Ρωσίας[762]. Τά ἔργα θά πραγματοποιοῦσαν ἕνας Γάλλος καί ἕνας Ρῶσος ἀρχιτέκτονας[763]. Ὁ Ρῶσος ἀρχιτέκτονας ἦταν ὁ ἀκαδημαϊκός Μαρτῖνος Ἔπιγκερ καί ὁ Γάλλος Κ. Μώς. Στήν ἀνοικοδόμηση τοῦ τρούλου ἐφαρμόσθηκε τό σχέδιο τοῦ Ρώσου ἀρχιτέκτονα, τό ὁποῖο ἐνέκρινε καί ὁ Γάλλος συνάδελφός του[764]. Ὁ Κύριλλος ἦταν πολύ εὐχαριστημένος ἀπό τήν ἐπιλογή τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἔπιγκερ, τόν ὁποῖο γνώριζε, διότι «*ἔστιν ἀνήρ ἀληθῶς δεδοκιμασμένος, ἱκανώτατος, ὅντινα καί ἡμεῖς ἔχομεν ὁδηγόν τῶν ἤδη ἀνεγηγερμένων καταστημάτων: τοῦ Παρθεναγωγείου δηλαδή καί τοῦ Νοσοκομείου. καίτοι δέ ὁ ἀνήρ εἶναι διαμαρτυρόμενος τό θρήσκευμα, πλουτεῖ ὅμως μεγάλης μετριοφροσύνης καί σεμνότητος, καί λίαν εὐγενοῦς καί χρηστῆς συμπεριφορᾶς, ὥστε καί ἡμεῖς ἀγαπῶμεν ἐγκαρδίως τήν εὐγένειάν του…*»[765].

Παρ᾽ ὅλη τήν προσπάθεια τοῦ Κυρίλλου νά ἀνατρέψει τήν ἀπόφαση περί κοινῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τρούλου, ὁ Σουλτάνος εἶχε ἤδη ἀποφασίσει ὅτι ἡ ἐπισκευή του θά γινόταν μέ τή συμμετοχή τοῦ ἴδιου, τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας καί τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορα. Ὁ πατριάρχης μέ κάποιο τόνο ἀπογοητεύσεως ἀναφέρει: «*Ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς τήν παρήγορον συναίσθησιν, ὅτι… προσεπαθήσαμεν… καί … ἐξεπληρώσαμεν πληρέστατα τά ἱερά ἡμῶν καθήκοντα ἐπί τοῦ ζητήματος τούτου, ὑπερασπισάμενοι ἐνζήλως τά ἱερά τοῦ Γένους ἡμῶν δικαιώματα, ὅσον ἡμῖν ἦν ἐφικτόν*»[766]. Λίγο πρίν ξεκινήσουν οἱ ἐργασίες γιά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ τρούλου ἐτέθη ζήτημα γιά τίς εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν καί τόν σταυρό, οἱ ὁποῖες τόν κοσμοῦσαν καί εἶχαν ἑλληνικές ἐπιγραφές. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἐπέμενε στήν ἐπανατοποθέτησή τους μετά τήν ἀναστήλωση, κάτι πού ἀρνεῖτο ὁ Γάλλος πρόξενος καί οἱ λατίνοι. Τελικά οἱ Ἁγιοταφίτες ἀποδέχθηκαν νά μή τοποθετήσουν τίς εἰκόνες, προκειμένου νά μή ματαιωθεῖ ἡ ἀναστήλωση[767]. Ἡ συμφωνία γιά τίς ἐργασίες ἐπικυρώθηκαν καί μέ πρωτόκολλο (5 Σεπτ. 1862), τό ὁποῖο ὑπογράφηκε ἀπό τούς ἐκπροσώπους τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσίας καί τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[768].

---

[761] Τό πρωτόκολλο βλ. στό: **B. Collin**, *Recueil de documents concernant Jérusalem et les Lieux Saints*, ἔκδ. Franciscan Printing Press, Jerusalem 1982, σσ. 195-196.

[762] **Collin**, *Recueil de documents*, σ. 189. Ἡ ἀπόφαση αὐτή δέν ἱκανοποίησε καθόλου τόν πάπα καί τή ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐπέμενε ἐπικαλούμενη τή συνθήκη τοῦ 1673 μεταξύ Γαλλίας καί Ὑψηλῆς Πύλης νά ἐπισκευάσει ἀποκλειστικῶς καί μόνη ἡ ἴδια τόν τρούλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. (βλ. σχετικά **Collin**, *Recueil de documents*, σ. 198 κ. ἑξ.).

[763] Τό κείμενο τοῦ Πρωτοκόλλου βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 675-677.

[764] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 675-678.

[765] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 7αβ-8α. (ἡμερομηνία ἐπιστολῆς πρός τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Κπολη ἀρχιμ. Ἰάκωβο 9 Ἰουλίου 1862).

[766] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 674.

[767] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 678.

[768] Βλ. τό κείμενο στό **Moschopoulos**, *La question de Palestine*, σσ. 55-57.

Ἡ γαλλική διπλωματία, παρά τή συμφωνία πού ἐπιτεύχθηκε γιά τήν ἀναστήλωση, δέν σταμάτησε τίς ἐνέργειές της προκειμένου νά περιπλέξει περισσότερο τά πράγματα καί νά ἀποκτήσει ἴδια ὀφέλη. Ἔτσι ὁ πρέσβυς της στά Ἱεροσόλυμα *Δεπαρέρ* παρακίνησε τούς Ἀρμενίους νά ζητήσουν ἀπό τούς πρεσβευτές τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσίας, ἀλλά καί ἀπό τόν Σουλτάνο, συμμετοχή στίς ἐργασίες[769]. Πράγματι, αὐτοί ἀπηύθυναν ἐπιστολή πρός τόν Γάλλο μονάρχη Ναπολέοντα, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἀπέστειλαν ἐπιστολή πρός τούς Ἀρμενίους τῆς Κπόλεως, προκειμένου νά ζητήσουν καί ἐκεῖνοι ἀπό τόν Σουλτάνο, τόν Ναπολέοντα, ἀλλά καί τούς πρεσβευτές Γαλλίας καί Ρωσίας τή συμμετοχή τους[770]. Ὅμως οἱ προσπάθειες τῶν Ἀρμενίων δέν ἦσαν ἐπιτυχεῖς καί ἔτσι ἀποκλείσθηκαν ἀπό τήν ἀναστήλωση. Ἡ γαλλική κυβέρνηση ἀπό τήν πλευρά της σέ συνεδρίαση τοῦ ὑπουργικοῦ της συμβουλίου πού εἶχε ὡς ἀποκλειστικό θέμα τήν ἀναστήλωση τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἀποφάσισε ὅτι σέ περίπτωση πολέμου μεταξύ Γαλλίας καί Ρωσίας γιά τό Πολωνικό ζήτημα θά διέταζαν τόν Δεπαρέρ νά ξεκινήσει καί νά ὁλοκληρώσει ὅσο τό δυνατόν πιό σύντομα τήν ἀνοικοδόμηση «*Εἷς δέ ἐκ τῶν ἐπισήμων ὑπουργῶν ἀπεφάνθη ὁριστικῶς, ὅτι ἐάν ἐθέλωμεν τήν οἰκοδόμησιν τοῦ Τρούλλου, ἀνάγκη νά ἀνοικοδομηθῇ ἀπαραλλάκτως κατά τό ἀρχέτυπον καί οὐχί νά ζητοῦμεν μεταβολάς αὐτοῦ, καθώς ζητεῖ ὁ κύριος Δεπαρέρ, διότι ἄλλως οὐδέποτε θέλει οἰκοδομηθῇ*»[771].

Ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας συνέχισε τίς ἐνέργειές του, προκειμένου νά προωθήσει τά σχέδια τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Ζήτησε νά συναντήσει ἰδιαιτέρως τόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων Χουρσίτ, γιά νά συζητήσουν τό ζήτημα τῆς ἀνακαινίσεως. Ὁ Χουρσίτ πασᾶς δέχθηκε νά γίνει αὐτή ἡ συνάντηση, ἔσπευσε ὅμως μυστικά νά ἐνημερώσει γι᾽ αὐτήν τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, μητροπολίτη Πέτρας (ὁ πατριάρχης αὐτή τήν περίοδο βρίσκεται στήν Κπολη). Στή συνάντηση αὐτή, ἡ ὁποία διήρκησε τρεῖς ὥρες, ὁ Γάλλος διπλωμάτης προσπαθοῦσε νά πείσει τόν Ὀθωμανό ἀξιωματοῦχο «*ὅτι διά τῆς κτίσεως τοῦ διαφράγματος σκοπεύη ἵνα οὐδετερώσῃ τό ἐπάνω τοῦ ἄνω διαφράγματος μέρος τοῦ Τρούλλου καί τῆς βάσεως /φαναρίου/ αὐτοῦ, καί οὕτω… ἐξαλειφθῶσι τά περί τόν Τροῦλλον σύμβολα ἡμῶν, ἅτινα δεικνύουσι τά δικαιώματα τῶν Ὀρθοδόξων…*»[772]. Ὅμως ὁ Χουρσίτ πασᾶς δέν ἀποδέχθηκε τήν πρόταση τοῦ Δεπαρέρ, ὁ ὁποῖος ἀποχώρησε πολύ δυσαρεστημένος. Παρά τήν ἀρνητική ἀπάντηση πού ἔλαβε, ἀπέστειλε ἐπιστολή πρός τόν Χουρσίτ πασᾶ, μέ τήν ὁποία

---

[769] Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του πρός τόν δεύτερο: «*Ἐνθυμεῖτε ἴσως ἡ ὑμ. θ. Μ. ὅτι πρό καιροῦ ἐγράψαμεν πρός αὐτήν περί τοῦ Τρούλλου, ὅτι ὁ Κ. Δεπαρέρ ἔλαβεν ὁδηγίας, ἵνα παρακινήσῃ τούς ἐνταῦθα Ἀρμενίους, ὅπως ἀναφερθῶσι πρός τήν Γαλλίαν, τήν Ῥωσσίαν καί τόν Σουλτάνον ἐκζητοῦντες μετοχήν εἰς τόν μολύβδινον Τροῦλλον*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 90β (ἡμερομηνία 24 Νοεμ. 1863).

[770] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 90α (ἡμερομηνία 24 Νοεμ. 1863).

[771] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 90α-β. (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 24 Νοεμ. 1863).

[772] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 75α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰουλίου 1863).

τόν ἐνημέρωνε ὅτι τό ὑλικό γιά τήν κατασκευή τοῦ διαφράγματος ἦταν ἕτοιμο καί θά ἔπρεπε νά διαταχθεῖ ἡ μεταφορά του στόν μολύβδινο τροῦλο, διότι ὁ ἴδιος φοβόταν ὡς ὑπάλληλος μήπως δεχθεῖ κριτική ὅτι ἄργησε νά ἐκτελέσει τίς ἐντολές τῆς κυβερνήσεώς του. Ὅμως ὁ Χουρσίτ πασᾶς δέν ἀπάντησε στήν ἐπιστολή του. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας μετά ἀπό αὐτές τίς ἐξελίξεις ἐπέστησε τήν προσοχή τοῦ Ρώσου πρέσβυ γιά τίς κινήσεις τῶν Γάλλων[773].

Ὅταν ὁ Κύριλλος ἐνημερώθηκε γιά τά ὅσα διαδραματίσθηκαν στά Ἱεροσόλυμα σχετικά μέ τήν ἀνακαίνιση τοῦ τρούλου, ἔσπευσε νά συναντήσει τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος τόν διαβεβαίωσε ὅτι δέν πρόκειται νά παραχωρηθεῖ τίποτα πρός ὄφελος τῆς Γαλλίας καί ὅτι ἐπρόκειτο νά πραγματοποιηθοῦν ὅσα συμφώνησαν οἱ τρεῖς δυνάμεις μεταξύ τους στό πρωτόκολλο πού ὑπογράφηκε γιά τό ζήτημα τῆς ἀνακαινίσεως[774]. Ἐν μέσω διαφόρων διπλωματικῶν παρεμβάσεων οἱ ἐργασίες[775] γιά τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου ξεκίνησαν τό 1866[776], διακόπηκαν ἐξαιτίας κακοκαιρίας καί ξεκίνησαν πάλι στίς 4 Ἰανουαρίου τοῦ 1867[777], γιά νά ὁλοκληρωθοῦν δύο χρόνια ἀργότερα[778]. Μετά τό τέλος τῶν ἐργασιῶν δημιουργήθηκε ζήτημα σχετικά μέ τά κλειδιά τοῦ τρούλου τοῦ Παναγίου Τάφου, τό ὁποῖο λύθηκε θετικά γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κύριλλος πρός τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριαρχείου του στήν Κπολη Ἰάκωβο, σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 5 Ἰουλίου 1869: «*Τό ζήτημα τῆς κλειδός τοῦ Τρούλλου ἐξωμαλύνθη ὁριστικῶς ἀποφασισθέντος ἀπό κοινοῦ, ἵνα ἡ κλείς παραδοθῇ ἀπό τούς ἀρχιτέκτονας τοῖς προξένοις, οἱ δέ πρόξενοι παραδώσωσι τῷ Πασᾷ καί ἐκεῖνος παραδώσῃ ἡμῖν*»[779]. Συμπερασματικά, ὅπως προαναφέρθηκε, ὁ Κύριλλος ἀντιμετώπισε ἐπιτυχῶς τό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί εἰδικότερα τό ζήτημα τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὅπως αὐτό προέκυψε ἐπί τῶν ἡμερῶν τῆς πατριαρχίας του. Καί ἡ ἐπιτυχία του αὐτή γίνεται φανερή ἀπό τό γεγονός ὅτι ἐπί τῶν ἡμερῶν του ὑπογράφηκε ἡ *Συνθήκη τῶν Παρισίων* (1856)πού κατοχύρωσε σέ διεθνές πλέον ἐπίπεδο τά παλαιά προνόμια τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων καί πραγματοποιήθηκε ἡ ἐπισκευή τοῦ τρούλου χωρίς ἀλλαγή τοῦ καθεστῶτος εἰς βάρος τῶν ὀρθοδόξων.

---

[773] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 75β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Ἰουλίου 1863).

[774] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 79β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 15 Αὐγούστου 1863).

[775] **ΑΥΠΕΞ**, 1867, Φάκελος 76, 1, *Θρησκεία*.

[776] **Θ. Μητροπούλου**, *Ὁ Πανίερος Ναός τῆς Ἀναστάσεως Ἱεροσολύμων. Τό ἔργο τοῦ Κάλφα Κομνηνοῦ (1808-1810)*, ἔκδ. Εὐρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν μνημείων, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 53.

[777] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII B 16, 30α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 16 Μαρτίου 1867).

[778] *Ἑκατονταετηρίς τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1910, σ. 128 (Ἀνάτυπο ἐκ τῆς Νέας Σιών).

[779] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 679-680.

Βεβαίως, οἱ ἐπιτυχεῖς, σέ γενικές γραμμές, ἐνέργειες τοῦ πατριάρχη Κύριλλου ὅσον ἀφορᾶ στό *προσκυνηματικό ζήτημα* πραγματοποιήθηκαν καί μέ τή συνδρομή καί ἄλλων δυνάμεων, πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν, καί κυρίως μέ τή διπλωματική συνδρομή τῆς Ρωσίας. Ἡ ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας ὑπέρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων ἦταν κάτι παραπάνω ἀπό ἄμεση καί ἐμφανής κυρίως μετά τό 1850, ὅταν οἱ ρωμαιοκαθολικοί τῶν Ἁγίων Τόπων, ὑποστηριζόμενοι ἀπό τή γαλλική διπλωματία, προσπάθησαν νά ἀποκτήσουν περισσότερα προσκυνηματικά δικαιώματα. Ἀποκορύφωμα ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ρωσίας, ὑπέρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, ἦταν ἡ ἀποστολή ἐκ μέρους τοῦ τσάρου τοῦ πρίγκιπος *Μενσικώφ* καί τό ρωσικό τελεσίγραφο πού ἐπέδωσε στήν ὀθωμανική κυβέρνηση ὅτι εἴτε θά διατηροῦσε ἀμετάβλητα τά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, εἴτε ἡ Ρωσία θά κήρυττε τόν πόλεμο στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ὅπως καί ἔγινε (Ὀκτ. 1853). Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856) ὑπῆρξε ἀτυχής γιά τή Ρωσία καί περιόρισε ἤ καί ἐκμηδένισε τήν πολιτική ἐπιρροή της στή Δύση, ἐκείνη συνέχισε νά ἐπεμβαίνει δυναμικά (καί μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου) στό *προσκυνηματικό ζήτημα*, καί μετά τήν ὑπογραφή τῆς *Συνθήκης τῶν Παρισίων* (1856) πού κατοχύρωσε σέ διεθνές πλέον ἐπίπεδο τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων.

Ἰδιαίτερη ἐντύπωση μᾶς προκάλεσε τό γεγονός ὅτι τό *προσκυνηματικό ζήτημα* δέν καταγράφεται μέ πολλές λεπτομέρειες, τόσο στίς πηγές πού μελετήσαμε, ὅσο καί στή βιβλιογραφία. Δέν καταγράφεται ἐπίσης ἰδιαίτερη δράση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό. Διαπιστώσαμε τήν ὑπάρξη μιᾶς μόνο ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν Ἰγνάτιεφ μέ τήν ὁποία τοῦ ζητοῦσε νά ὑπερασπισθεῖ τά δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου στόν ναό τῆς Βηθλεέμ καί στά λοιπά Προσκυνήματα. Θεωροῦμε ὅτι ὁ Ἰγνάτιεφ εἶχε ἐμπλακεῖ καί στό *προσκυνηματικό ζήτημα*, ὡστόσο οἱ μέχρι τώρα διαθέσιμες πηγές μᾶς ἐπιτρέπουν νά προβοῦμε μόνο σέ εἰκασίες. Συμπερασματικά θεωροῦμε ὅτι ἡ ρωσική βοήθεια καί ἡ διπλωματική συνδρομή γιά τήν προάσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων δέν προσφέρθηκε στόν πατριάρχη Κύριλλο χωρίς ἀνταλλάγματα, ὅπως ἀπέδειξαν τά γεγονότα πού συνδέονται κυρίως μέ τό *Βουλγαρικό ζήτημα* καί τά ὁποῖα ἐξετάζουμε ἀναλυτικά στό οἰκεῖο κεφάλαιο[780].

Τήν προσπάθεια ὑπερασπίσεως τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἐνίσχυσε καί τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί οἱ λογάδες τοῦ Γένους. Μπορεῖ βεβαίως ἡ ἐπιρροή πού ἄσκησε τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο στήν ὀθωμανική κυβέρνηση καί στίς δυτικές εὐρωπαϊκές διπλωματικές ἀποστολές, ὑπέρ τῶν συμφερόντων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, νά μήν ἦταν ἰδιαίτερα ἐμφανής καί δυναμική, ὡστόσο ἦταν σημαντική, καθώς τό Οἰκουμενικό

[780] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχομένη ἀλληλογραφία*, VIII B 17, 53β-54α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 24 Μαΐου 1869).

πατριαρχεῖο ἀσκοῦσε ἔμμεση ἐπιρροή σέ Ὀθωμανούς, ἀλλά καί ξένους διπλωματικούς ἀξιωματούχους προωθῶντας τά αἰτήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἐπίσης καί οἱ λογάδες τοῦ Γένους, ὅπως ὁ Νικόλαος Ἀριστάρχης, ὁ ὁποῖος ἐκπροσώπησε τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στίς ἐπιτροπές πού συνέστησε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση γιά τή διαπραγμάτευση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος, πρόσφερε κάθε δυνατή βοήθεια. Ὡστόσο, θεωροῦμε ὅτι ἡ βοήθεια πού πρόσφερε τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο στό *προσκυνηματικό ζήτημα* δέν εἶχε τά ἴδια σημαντικά ἀποτελέσματα, ὅπως αὐτή τῆς Ρωσίας, διότι τό ζήτημα αὐτό δέν ἦταν πλέον μιά διαφορά μεταξύ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, ἀλλά εἶχε ἀποκτήσει ἔντονο πολιτικό χαρακτήρα καί εἶχε καταστεῖ πεδίο συγκρούσεως πολιτικῶν συμφερόντων μεταξύ τῆς Ρωσίας καί τῶν δυτικῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἀπό τό ὁποῖο προσπαθοῦσε νά ὠφεληθεῖ ἡ ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία.

2. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας στά ὑπερόρια μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου.

Κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανοκρατίας οἱ ἡγεμόνες τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν καθώς καί ἰδιῶτες εὐεργέτες εἶχαν δωρίσει στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων εἴτε μοναστήρια[781], στά ὁποῖα οἱ ἴδιοι ἦσαν κτήτορες, εἴτε κτήματα, προκειμένου ἀπό τίς προσόδους τους νά ἔχει κάποιο σταθερό εἰσόδημα ἡ Σιωνίτιδα Ἐκκλησία. Ἡ προσπάθεια τῶν διαφόρων τοπικῶν ἀρχῶν καί κυβερνήσεων στίς χῶρες πού βρίσκονταν αὐτά τά μοναστήρια καί τά κτήματα, νά τά ἀποκτήσουν, ἀφαιρώντας τά αὐθαιρέτως ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων δημιούργησε τό λεγόμενο *Μοναστηριακό ζήτημα*[782]. Τά κτήματα, τά κτίσματα καθώς καί τά μοναστήρια σέ περιοχές τῆς Βλαχίας, τῆς Μολδαβίας, τῆς Βεσσαραβίας[783], τῆς Γεωργίας καί τῆς Ρωσίας, πού δωρήθηκαν

---

[781] Σπουδαῖα μοναστήρια στή Βλαχία ἦσαν: τό μετόχιο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βουκουρέστι, τῆς Ἁγίας Τριάδος (ἤ μονή Βακαρέστι) στό Βουκουρέστι, τό μετόχιο τοῦ Polovraci (Πολ-Βρατίου), τό μετόχιο τῆς Racovita (Ραχοβίτζας), τό μετόχιο τῆς Soveja (Ζοβέζας ἤ Σοβέζας), τό μετόχιο τοῦ Casin (Κασσινίου). Στή Μολδαβία: τό μετόχιο τοῦ Barnovshi στό Ἰάσιο, τό μετόχιο τοῦ Γαλατᾶ, τό μετόχιο τοῦ Ἁγίου Σάββα στό Ἰάσιο, τό μετόχι τοῦ Cetatula (Τζετατζούσια), τό μετόχιο Birmova (Μπίρνοβα, Πόρναβα, Μπούρνοβα ἤ Μπορνόβσκι), τό μετόχιο Probota (Προμπάτων), τό μετόχιο τοῦ Bistrita (Μπιστρίτα ἤ Μπίστριντζα), τό μετόχιο Taziau (Ταζλάου), τό μετόχιο στό Γαλάτσι, στή Βεσσαραβία καί στή Βουκοβίνα: τό μετόχιο τοῦ Ἰσμαήλ κ.ἄ. Περισσότερα ἱστορικά σχετικά μέ τά μετόχια καί τά μοναστηριακά κτήματά τους βλ. στό **Σκρέτα**, *Τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἵμου.* Κατάλογο τῶν κτημάτων πού ἀνῆκαν στούς Ἁγίους Τόπους καθώς καί τῶν ἀφιερωτῶν βλ. στό *Ἀπάντησις εἰς τό ὑπό τῆς ἐφημερίδος «Εἰδήσεις τῆς Πετρουπόλεως» 22ας Ἰουλίου 1898 δημοσιευθέν ἄρθρον περί τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων*, 1899, σσ. 6-7.

[782] **Παπαδοπούλου**, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 792.

[783] Πρόκειται γιά περιοχή τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, πού ἀνῆκε κατά σειρά στή Μολδαβία, τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, τή Ρωσία, τή Ρουμανία καί σήμερα ἀνήκει στό κράτος τῆς Μολδαβίας.

στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, βρίσκονταν, στό μεγαλύτερο ποσοστό τους, σέ ἔδαφος πού κανονικῶς ἀνῆκε στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἤ καί σέ ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες (π.χ. Ρωσία) (πού συναινούσαν γιά τήν παραχώρησή τους) καί προέρχονταν, ἐκτός ἀπό δωρεές καί ἀπό ἀγορές ἤ ἀνταλλαγές πού εἶχε πραγματοποιήσει τό ἴδιο τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Σκοπός τῶν δωρεῶν τῶν διαφόρων εὐεργετῶν πρός τή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία ἦταν ἡ ἀποκλειστική ὠφέλεια τοῦ Παναγίου Τάφου, «*ἄνευ μηδενός περιορισμοῦ, ἄνευ ὅρου, ἄνευ ὑποχρεώσεως*»[784]. Οἱ δωρητές κατανοοῦσαν τούς κινδύνους πού ἀπειλοῦσαν τό καθεστώς τῶν Προσκυνημάτων καί τό πατριαρχεῖο καί σέ συνδυασμό μέ τήν εὐσέβειά τους γιά τόν Πανάγιο Τάφο ὁδηγούνταν σέ αὐτές τίς δωρεές, θεωρῶντας ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο βοηθοῦσαν τό πατριαρχεῖο[785]. Οἱ ἡγούμενοι αὐτῶν τῶν μοναστηρίων (στή Ρουμανία καλοῦνταν ἔξαρχοι) ὑποχρεώνονταν μετά τήν ἀφαίρεση τῶν ἐξόδων συντηρήσεώς ἀπό τά ἔσοδα τῶν μοναστηρίων αὐτῶν, νά ἀποστέλλουν τά ὑπόλοιπα χρήματα ὡς οἰκονομική βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τοῦ πατριαρχείου[786]. Τή δεύτερη δεκαετία τοῦ ΙΘ' αἰώνα, καί πιό συγκεκριμένα μετά τό ξέσπασμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1821), ἀλλά καί τή δημιουργία κρατῶν (ἀνεξαρτήτων ἤ αὐτονόμων) στή Βαλκανική χερσόνησο, οἱ διάφορες τοπικές κυβερνήσεις ξεκίνησαν προσπάθεια ἀποκτήσεως αὐτῶν τῶν, ἀφιερωμένων στον Πανάγιο Τάφο, μοναστηρίων καί κτημάτων.

Τήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου καί πιό συγκεκριμένα τό 1858 κατεβλήθη προσπάθεια ἀπό τόν διοικητή τοῦ Καυκάσου, πρίγκιπα Βαριανίνσκι, νά οἰκειοποιηθεῖ τό ρωσικό δημόσιο τήν περιουσία τοῦ Παναγίου Τάφου στή Βεσσαραβία, πού ἐκείνη τήν περίοδο ἀποτελοῦσε μέρος τῆς ρωσικῆς ἐπικράτειας, ὅμως τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ἀπέρριψε αὐτή τήν πρόταση[787]. Ὁ μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος (1825-1867) θεωροῦσε ὅτι τά κτήματα τοῦ Παναγίου Τάφου «*εἶνε ἱερά, τό δέ ἅπτεσθαι αὐτά εἶνε ἱεροσυλία*»[788]. Ἔτσι, τό ζήτημα κατασχέσεως τῶν κτημάτων

Ὁρίζεται δυτικά ἀπό τόν ποταμό Προῦθο, βόρεια καί ἀνατολικά ἀπό τόν ποταμό Δνείστερο, νοτιοανατολικά ἀπό τόν Εὔξεινο Πόντο καί νότια ἀπό τόν βραχίονα τοῦ Δέλτα τοῦ Δούναβη. «Βεσσαραβία», *ΠΛΜ* 14 (1996²) 150.

[784] *Ὑπόμνημα περί τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου*, ἔκδ. Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἄ.ἐ.ἐ., σ. 2.

[785] Ὁ τύπος τῆς δωρεᾶς πρός τόν Πανάγιο Τάφο ἦταν συνήθως ὁ ἑξῆς: «*Δωροῦμαι τοῦτο τό κτῆμα ἤ ἐκεῖνο τό χωρίον τῷ Παναγίῳ Τάφῳ ἤ ἐκείνῳ τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἵνα οἱ εὐχέται Πατέρες δέωνται ὑπέρ ἐμοῦ, ὑπέρ τῆς ψυχῆς μου, ὑπέρ τῆς ψυχῆς τοῦ συζύγου μου ἤ τῆς γυναικός μου, ἵνα μνημονεύωσι τοῦ ὀνόματός μου ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις*». *Ὑπόμνημα περί τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων*, σ. 2.

[786] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 650-651.

[787] Ἀναλυτικῶς τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἡ ρωσική κυβέρνηση ἀπέρριψε τήν πρόταση τοῦ πρίγκιπος Βαριανίσκι βλ. στό **Τ. Φιλίππωφ**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησιῶν*, 1901, σσ. 25-26. Βλ. καί **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 805.

[788] **Φιλίππωφ**, *Ὑπόμνημα*, σ. 7.

πού ἀνῆκαν στόν Πανάγιο Τάφο στήν περιοχή τῆς Βεσσαραβίας, ἀλλά καί σέ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τῆς ρωσικῆς ἐπικρατείας, δέν ἐτέθη ἀπό τίς ρωσικές ἀρχές παρά μόνο μετά τό 1872 (μετά δηλαδή τήν ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων) καί ὡς ἕνα μέτρο πιέσεως πρός τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, προκειμένου ὁ νέος πατριάρχης Ἱεροσολύμων Προκόπιος νά καταστεῖ ὑποχείριο τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ὁ Κύριλλος, παρά τό γεγονός ὅτι δέν ἀντιμετώπισε προβλήματα σχετικά μέ τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου στή ρωσική ἐπικράτεια, ἦρθε ἀντιμέτωπος μέ τό ζήτημα τῆς περιουσίας τοῦ Ἁγίου Τάφου στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες. Ἤδη ἀπό τόν ΙΕ' αἰώνα τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διατηροῦσε στή Ρουμανία σημαντικό ἀριθμό μονῶν, σκητῶν, ναῶν καί κτημάτων πού εἶχαν ἀποκτήσει τήν ὀνομασία *προσκυνημένα μοναστήρια*[789]. Τό ἰδιοκτησιακό καθεστώς αὐτῶν τῶν κτημάτων καί τῶν μοναστηρίων εἶχε κυρωθεῖ μέ ἡγεμονικά χρυσόβουλα καί ἐπίσημα ἔγγραφα, στά ὁποῖα ἀναγνωριζόταν ἡ τέλεια καί ἀναφαίρετη ἰδιοκτησία τῶν Ἁγίων Τόπων ἐπ᾽ αὐτῶν[790]. Τό 1863, ἔτος κατά τό ὁποῖο ἡ ρουμανική κυβέρνηση τοῦ Ἀλεξάνδρου Κούζα δήμευσε τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στή Ρουμανία, ἡ περιουσία αὐτή ἀνερχόταν σέ 71 μοναστήρια, 25 σκῆτες καί 14 ναούς[791]. Αὐτή τήν περίοδο τά ἔσοδα τῶν μοναστηρίων ἦσαν πολύ σημαντικά (ἀνέρχονταν σέ 26.023,673 βλαχικά γρόσια[792]), ὥστε ὁ πατριάρχης Κύριλλος εἶχε ἀποκτήσει τόν τίτλο «*ὁ πατέρας τοῦ χρυσοῦ*»[793].

Ὁ Κύριλλος προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει τό *μοναστηριακό ζήτημα* μέ τόν πιο ὀφέλιμο γιά τό πατριαρχείου τρόπο[794]. Τό 1848, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό ἐπι-

---

789 **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 3 (1881-1882) 306.

790 **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 434. Τήν ἀναφαίρετη ἰδιοκτησία τῶν Ἁγίων Τόπων ἐπί τῶν προσκυνημένων μοναστηρίων ἀμφισβήτησαν οἱ Ρουμάνοι καί μέ βάση αὐτό τό ἐπιχείρημα ἐπιδίωκαν τήν ἀπαλλοτρίωσή τους ἀπό τίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες. Ὑποστήριζαν ἀκόμη ὅτι στή Ρουμανία δέν ὑπῆρχαν κατά τή διάρκεια τῆς Ὀθωμανοκρατίας μοναστήρια πού ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἱδρύσεώς τους ἦσαν ἀφιερωμένα στούς Ἁγίους Τόπους, ἀλλά ρουμανικά μοναστήρια πού κάποια στιγμή ἀφιερώθηκαν στούς Ἁγίους Τόπους. **Bibesco G.**, *Règne de Bibesco. Correspondance et documents*, tom. 1er, Paris 1893, σ. 59. Ἀνώνυμος συγγραφέας ἔργου πού δημοσιεύθηκε τό 1857 σχετικά μέ τό *μοναστηριακό ζήτημα* ὑποστήριζε ὅτι ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία, ὁπουδήποτε καί ἄν αὐτή ἀνῆκε, ὄφειλε νά πληρώνει τούς φόρους στή χώρα, στήν ὁποία βρίσκεται καί ὅτι στούς ὅρους τῆς ἀφιερώσεως αὐτῶν τῶν κτημάτων περιλαμβανόταν καί ἡ χρήση τῶν εἰσοδημάτων τῶν συγκεκριμένων κτημάτων ἀπό τήν τοπική κυβέρνηση. *Eclaircissements sur la question des Monastères Grecs situés dans les Principautés Danubiennes*, Octobre 1857, σ. 19.

791 **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 434.

792 **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 434.

793 **Sh. Khoury, N. Koury, Abujaber Sa'ad**, *A survey of the Orthodox Church of Jerusalem*, Amman 2002, σ. 121.

794 Ἀναφέρει ὁ Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο: « *Ἐπειδή, ἀγαπητοί ἀδελφοί, ἐπιστάσης τῆς ἐποχῆς τῆς νέας τριετοῦς ἐκμισθώσεως τῶν ἐν Βλαχίᾳ Γραικομοναστηριακῶν Μουλακίων ἐν ᾧ οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀνατολικῶν Κοινοτήτων ἦσαν ἕτοιμοι νά ἐνεργήσωσι τήν*

στολή του πρός τόν ἐπίσκοπο Θαβωρίου Ἱερόθεο, ή κυβέρνηση τῆς Μολδαβίας προσπάθησε νά κατασχέσει τίς προσόδους τῶν μοναστηρίων τοῦ Παναγίου Τάφου, κάτι ὅμως πού τελικά δέν κατάφερε[795]. Τό 1851 ή κυβέρνηση τῆς Βλαχίας προσπάθησε μέ αὐθαίρετο τρόπο νά ἐκμισθώσει τήν περιουσία τοῦ Παναγίου Τάφου καί τῶν ὑπολοίπων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί νά πραγματοποιήσει αὐτή τή δημοπρασία πού νομίμως ἔπρεπε νά πραγματοποιήσουν οἱ Ἐκκλησίες. Τότε ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσέφυγε στήν Ὑψηλή Πύλη καί διαμαρτυρήθηκε ἐπίσημα γιά τίς κινήσεις τῆς βλαχικῆς κυβερνήσεως. Παράλληλα, μέ κοινή ἀναφορά του μέ τούς ἄλλους προκαθημένους πού διέθεταν περιουσία στή Βλαχία πρός τή ρωσική πρεσβεία τῆς Κπόλεως, ζητοῦσε νά ἐμποδισθοῦν τά σχέδια τῆς κυβερνήσεως καί νά μπορέσουν οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν νά πραγματοποιήσουν ἀκωλύτως τίς δημοπρασίες. Τόσο ή ὀθωμανική κυβέρνηση, ὅσο καί ή ρωσική πρεσβεία ὑποσχέθηκαν ότι ἐπρόκειτο νά προστατεύσουν τά συμφέροντα τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὅμως, παρά τίς διαβεβαιώσεις, ὁ Κύριλλος θεωροῦσε ὅτι «*…τοσούτῳ τῷ πρᾶγμα μένει ἀκόμη ἐκκρεμές, καί ἄδηλον τό τέλος ὅπερ ἔχουσι λαβεῖν τά ἐν Βλαχομπογδανίᾳ συμφέροντα τῶν Ἁγίων Τόπων*»[796]. Τήν ἴδια περίοδο οἱ προκαθήμενοι τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπρόκειτο νά συσκεφθοῦν γιά νά ἀποφασίσουν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θά ἔπρεπε νά ἀντιδράσουν[797]. Ὁ Κύριλλος ζήτησε τή βοήθεια τῆς ρωσικῆς διπλωματίας[798] γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος καί θεωροῦσε ὅτι τό ζήτημα μποροῦσε νά λυθεῖ, ἄν ἐξετάζονταν τά κτητορικά ἔγγραφα πού καθόριζαν τό ἰδιοκτησιακό καθεστώς, ἀλλά καί τόν τρόπο διοικήσεως ἐκ μέρους τοῦ πατριαρχείου τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς περιουσίας. Στιγμιαῖα ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας ὑποχώρησε καί ἐξέδωσε διάταγμα, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ἐπιτρεπόταν νά πραγματοποιηθεῖ ή ἐκμίσθωση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων μέ δημοπρασία ἐκ μέρους τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅπως ἀκριβῶς γινόταν καί παλαιότερα[799].

Ὅμως λίγους μῆνες ἀργότερα, στίς ἀρχές τοῦ 1852, ή στάση τῶν κυβερνήσεων

δημοπρασίαν ἐλευθέρως καί ἄνευ τινός ἐπιμίξεως τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν αἴφνης ἐξαναστᾶσα ή ὑψηλή Κυβέρνησις τῆς Βλαχίας ἐπεχείρησε νά καταπατήση τά Κυριαρχικά δικαιώματα τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων, καί ἐπεμβαίνουσα διά βιαίων μέτρων εἰς τήν ἐκμίσθωσιν τῶν κτημάτων αὐτῶν, νά ἐνεργήση αὐτή αὐθαιρέτως τήν Δημοπρασίαν, καί ἐπιβάλη χεῖρα εἰς τάς Ἱεράς αὐτῶν προσόδους». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 224β.

795 **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 6, σ. 33 (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 3 Μαΐου 1849).

796 **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 225α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 10 Μαρτίου 1851).

797 **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 225α (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 10 Μαρτίου 1851).

798 **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 7, σ. 109. (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 16 Αὐγ. 1850).

799 «*Τό Διοικητικόν Συμβούλιον θεωροῦν, ὅτι ή Κυβέρνησις οὐδόλως ἔχει νά ἀναμιχθῆ εἰς τήν διαχείρισιν τῶν γαιῶν, τῶν ἀνηκουσῶν τοῖς Ἁγίοις Τόποις, ἀλλά μόνον νά ἐπιτηρήση τήν ἐφαρμογήν τῶν μέτρων, ἅτινα ἐνεκρίθησαν ὡς πρός τήν ἐκμίσθωσιν τῶν γαιῶν ἐκείνων, καθώς ή καλή τάξις καί οἱ νόμοι τοῦ Τόπου ἀπαιτοῦσι, θέλει διατάξη τά δέοντα, ὥστε νά ἐκτελεσθῶσι, τά ρηθέντα μέτρα*». **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 200-201.

τῆς Βλαχίας, ἀλλά αὐτή τή φορά καί τῆς Μολδαβίας, ἄλλαξε καί μέ ἔγγραφό τους ζήτησαν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί τή ρωσική πρεσβεία τά χρέη τῶν ἡγεμονιῶν τους, τά ὁποῖα ἀνέρχονταν σέ 16.885.000 γρόσια, νά πληρωθοῦν ἀπό τά ἔσοδα τῶν γραικικῶν μοναστηρίων[800]! Ὁ πατριάρχης Κύριλλος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ κυβερνήσεις τῶν δύο ἡγεμονιῶν ἀπευθύνθηκαν στίς αὐλές τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί τῆς Ρωσίας καί ζήτησαν νά ἐπιβληθεῖ στά μοναστήρια τῶν Ἁγίων Τόπων *Κανονισμός*, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἀπό τά ἔσοδα τῶν μοναστηρίων θά ἀφαιρεῖτο τό ἕνα τρίτο «*τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων*»[801], τό ὁποῖο θά ἔπρεπε νά διατεθεῖ «*πρός τά ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κοινωφελῆ Καταστήματα*»[802]. Πιό συγκεκριμένα, ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας Στιρβέη ἀπαιτοῦσε ἀπό τά ἑλληνικά μοναστήρια νά τοῦ ἀποδίδουν τό ἕνα τέταρτο τῶν ἐσόδων τους, ἐνῶ ἀπό τήν πλευρά του ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας Γκίκας ἀπαιτοῦσε τό ἕνα τρίτο τῶν ἐσόδων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων νά διατεθεῖ γιά τήν κάλυψη διαφόρων τοπικῶν ἀναγκῶν, τό ἕνα τρίτο ὑπέρ τοῦ τοπικοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί τό ἕνα τρίτο νά ἀφεθεῖ πρός ὄφελος τῶν Ἁγίων Τόπων. Τίς ἀπόψεις τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Γκίκα ἐπρόκειτο νά ὑποστηρίξουν στήν Κπολη οἱ ἀπεσταλμένοι του Ραλλέτος καί Νέγρης, οἱ ὁποῖοι ὅμως, ὅταν ἔφθασαν στήν Κπολη, εἰδοποιήθηκαν νά ὑποστηρίξουν τίς ἀπόψεις τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Στιρβέη, νά ζητήσουν δηλαδή καί αὐτοί τό ἕνα τέταρτο ἀπό τά ἔσοδα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων[803].

Ἡ ἀντίδραση τῶν πατριαρχείων καί τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἦταν ἄμεση καί στίς ἀρχές Ἰανουαρίου 1853 ὁ πατριάρχης Κπόλεως Γερμανός Δ' (1852-1853), ὁ πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνστάντιος, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος καί οἱ ἐπίτροποι τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπέστειλαν ἐπιστολή στόν Ρῶσο πρέσβυ στή Κπολη Τιτώφ, μέ τήν ὁποία τοῦ ζητοῦσαν νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ πρόταση τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Νεσελρώδ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ νέος *Κανονισμός* διοικήσεως τῶν μοναστηρίων πού τούς ἀνῆκαν θά ἔπρεπε νά συνταχθεῖ μέ τή σύμφωνη γνώμη καί τῶν ἰδιοκτητῶν τους καί ὄχι αὐθαιρέτως ἀπό τίς κυβερνήσεις τῶν Ἡγεμονιῶν[804].

Ἡ ἐπέμβαση ὅμως τῆς Ρωσίας ὑπέρ τῶν Ἁγίων Τόπων εἴτε δέν ἔγινε, εἴτε δέν ἔφερε τά ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα καί ἔτσι ὑποβλήθηκε καί δεύτερο ὑπόμνημα

---

[800] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 131, 316α-316β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 25 Αὐγ. 1851).

[801] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 3α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1852).

[802] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 3α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 12 Ἰαν. 1852).

[803] *Ἀπάντησις τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Ἁγίων Τόπων πρός τό Ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Βλαχίας καί Μολδαβίας περί τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863, σ. 24.

[804] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 31β. Τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς βλ. στό **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 31α-32α.

πρός τή ρωσική πρεσβεία τῆς Κπόλεως. Στό ὑπόμνημα αὐτό ἡ ρωσική πρεσβεία ἐνημερωνόταν ὅτι ἡ κυβέρνηση τῆς Βλαχίας μέ τήν ἔγκριση τόσο τῆς ρωσικῆς, ὅσο καί τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς «*διέταξεν αὐτούς* [τούς ἡγουμένους] *νά σχεδιάσωσι… εἰς ἕκαστον κτῆμα των συμβιβασμούς, νά τούς καθυποβάλωσι ὅμως εἰς τό Ἐκκλησιαστικόν ὑπουργεῖον, ὥστε αὐτό… νά ἐπιβάλῃ εἰς τάς γαίας τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων ὁποιουσδήποτε θελήσῃ συμβιβασμούς, καθώς θέλει πράξει περί τῶν γαιῶν τῶν ἐντοπίων Βλαχικῶν Μοναστηρίων*»[805], ἐνῶ οἱ πατριάρχες ζητοῦσαν τήν ἐπέμβαση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως γιά τή δίκαιη ἐφαρμογή τοῦ νόμου. Σύμφωνα μέ τόν νόμο οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν ἦσαν ἀνεξάρτητοι στό νά πραγματοποιοῦν ἐλεύθερους συμβιβασμούς. Ταυτοχρόνως, ἡ κυβέρνηση τῆς Μολδαβίας ἀκολούθησε ἐχθρική πολιτική ὅσον ἀφορᾶ στά δάση πού ἀνῆκαν στά μοναστήρια τῶν Ἁγίων Τόπων. Μέ πρόταση τοῦ ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν τῆς Μολδαβίας ἡ βουλή τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς ἀποφάσισε νά ἀφαιρέσει τή διαχείριση τῶν μοναστηριακῶν δασῶν ἀπό τούς ἡγουμένους τῶν μονῶν καί νά τήν ἀναθέσει στό ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν, διότι τό δεύτερο εἶχε δῆθεν διαπιστώσει «*παραβιάσεις τοῦ Νόμου ἐκ μέρους τῶν Γραικῶν ἡγουμένων…*»[806].

Οἱ πατριάρχες καί οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπέβαλαν καί γι᾽ αὐτό τό ζήτημα ὑπόμνημα στή ρωσική πρεσβεία τῆς Κπόλεως, ζητῶντας νά ἐμποδίσει ἡ ρωσική κυβέρνηση τήν ἐκτέλεση τῆς ἀποφάσεως τῆς Μολδαβικῆς βουλῆς. «*Τοιαύτη παραβίασις*», ἀνέφεραν «*ἐάν ἤθελε ὑπάρχῃ, δύναται μέν νά διορθωθῇ κατά τόν Νόμον, ἀλλ᾽ οὐδέποτε δύναται νά ἐπιφέρῃ τήν στέρησιν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν Μοναστηρίων, καί νά δικαιώσῃ τά παρά τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ὑπουργείου προβληθέντα μέτρα, ἅτινα ἀβασανίστως ἡ ὑψηλή βουλή ἐπεκύρωσε*»[807]. Οἱ πατριάρχες μέ ἄλλο ὑπόμνημά τους στή ρωσική πρεσβεία ἀνέλυαν μέ πολλές λεπτομέρειες τίς αὐθαίρετες ἐνέργειες τῶν κυβερνήσεων τῶν Ἡγεμονιῶν κατά τῶν μοναστηρίων καί τῶν ἡγουμένων τους[808]. Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἐμμονή τῶν πατριαρχῶν νά προσφεύγουν γιά βοήθεια στή ρωσική διπλωματία, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι γνώριζαν καλά ὅτι οἱ ἐνέργειες τῶν ἡγεμόνων κατά τῶν μοναστηρίων γίνονταν, ἄν ὄχι μέ τή βοήθεια, τουλάχιστον μέ τήν ἀνοχή τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ κίνηση αὐτή ἀποτελοῦσε κίνηση ἀπεγνωσμένης ἀναζητήσεως βοήθειας, ἀφοῦ οἱ πατριάρχες φοβοῦνταν ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἦταν βέβαιο ὅτι θά ἀπέδιδε δικαιοσύνη, ἀφοῦ θά δεχόταν ἐξωτερικές πιέσεις ἤ θά διέβλεπε ὅτι ἦταν πρός τό συμφέρον της ἡ ἤδη ὑπάρχουσα κατάσταση. Ἴσως οἱ πατριάρχες

---

[805] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 33α. (Στό κώδικα ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου δέν διασώζονται στό ὑπόμνημα αὐτό οὔτε ὑπογραφές, οὔτε καί ἡμερομηνία, ἀλλά μόνο ὁ τίτλος «*Ἕτερον ὑπόμνημα πρός τήν Αὐτοκρ. Ῥωσ. Πρεσβείαν. Περί τῆς ἐφαρμογῆς τῆς νέας Νομοθεσίας τῆς Βλαχίας ἐν ταῖς Γαίαις τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων*»).

[806] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 34α.

[807] **ΑΠΙ,** Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII A 132, 34β.

[808] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 37α-38α.

ἤλπιζαν ότι μετά τήν προσφυγή τους στή ρωσική πρεσβεία καί τήν ἀναλυτική ἐνημέρωσή της σχετικά μέ τό ζήτημα, ἡ ρωσική κυβέρνηση θά ἄλλαζε στάση καί θά πίεζε τίς ἡγεμονικές κυβερνήσεις νά ἀλλάξουν τή στάση τους. Ὑποθέτουμε ὅτι οἱ κινήσεις τῶν ἡγεμονικῶν κυβερνήσεων κατά τῶν μοναστηρίων δέν ἔγιναν χωρίς τήν ἀνοχή ἔστω τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖες, ἐάν στήν πραγματικότητα ἐπιθυμοῦσαν, θά μποροῦσαν νά ἐπιβάλουν τή θέλησή τους σέ αὐτές τίς πολιτικῶς ἐξαρτώμενες ἀπό αὐτές ἡγεμονικές κυβερνήσεις.

Τό 1853 οἱ βογιάροι τῆς Βλαχίας ἀποφάσισαν νά φορολογήσουν τά γραικικά μοναστήρια γιά ἔσοδα πού ξεκινοῦσαν ἀπό τό 1845 καί ἑξῆς καί ὑποχρέωσαν τούς ἡγουμένους τῶν μονῶν νά καταβάλουν 8.540.000 γρόσια καί παράλληλα νά προσφέρουν τό ¼ τῶν εἰσοδημάτων τους στό δημόσιο ταμεῖο. Στή Μολδαβία ἐλήφθη ἡ ἴδια ἀπόφαση καί ὁρίσθηκε τά γραικικά μοναστήρια νά προσφέρουν τό 1/3 τῶν εἰσοδημάτων τους στό δημόσιο ταμεῖο. Οἱ ἡγεμόνες τῶν δύο αὐτῶν χωρῶν ζήτησαν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη τήν ἔγκρισή της, προκειμένου νά ἐφαρμόσουν τίς παραπάνω ἀποφάσεις. Ὁ Κύριλλος ἀπέστειλε μαζί μέ τούς ὑπολοίπους πατριάρχες καί κυριάρχους μοναστηριακῶν κτημάτων ἔγγραφα καί πραγματοποίησε προφορικές παραστάσεις, ἐπικαλούμενος «*τό ἔλεος καί τήν δικαιοσύνην τοῦ Κραταιοῦ Δεβλετίου*»[809] καί σημείωνε ὅτι «*πᾶσαν δυνατήν κατεβάλομεν προσπάθειαν ἵνα ἀποκρούσωμεν τάς ἀδίκους τῶν Ἡγεμονιῶν ἀπαιτήσεις... διότι ἄλλως ἐπίκειται καταστροφή τῶν συμφερόντων τῶν Ἁγίων Τόπων...*» [810].

Τό 1854, μετά τήν ἀποχώρηση τῶν Ρώσων ἀπό τίς ἡγεμονίες τῆς Βλαχίας καί τῆς Μολδαβίας, τά πράγματα ἔγιναν ἀκόμη πιό δύσκολα γιά τά συμφέροντα τοῦ Παναγίου Τάφου σ' αὐτές. Ὁ Κύριλλος σημειώνει σχετικά: «*ἀφ᾽ ἑνός μέν ἡ δυσμένεια τῶν Βογιάρων κατά τῶν συμφερόντων τῶν Ἁγίων Τόπων ἐξερράγη βιαιότερον ἤδη ἐν τῇ ἀποχωρήσει τῶν Ῥώσσων καί εἰσόδῳ τῶν Αὐστριακῶν εἰς τάς Ἡγεμονίας*»[811] καί ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι μισθώθηκαν μέ δημοπρασία σέ τιμή πολύ μικρότερη ἀπό αὐτήν πού θά ἔπρεπε κανονικῶς νά μισθωθοῦν, ἐνῶ οἱ μισθωτές προέβαλαν ἀδυναμία γιά τήν καταβολή τοῦ μισθώματος[812]. Στή Μολδαβία οἱ ἐχθρικές κινήσεις τῶν βογιάρων κατά τῆς περιουσίας τοῦ Παναγίου Τάφου ἦσαν ἄμεσες. Ζήτησαν νά καταγραφοῦν τά ἱερά σκεύη τῶν μοναστηρίων καί στή συνέχεια ἀπαίτησαν νά κατατίθενται στά ταμεῖα τῆς Ἡγεμονίας τά χρήματα ἀπό τήν προκαταβολή τῶν νέων μισθώσεων πού εἶχε

---

[809] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 267β-268α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 29 Ἰουλίου 1853).

[810] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 267β-268α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 29 Ἰουλίου 1853).

[811] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 583α-β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 22 Σεπτ. 1854).

[812] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 583α-β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο μέ ἡμερομηνία 22 Σεπτ. 1854).

κάνει τό πατριαρχεῖο, δῆθεν πρός φύλαξη. Γιά τίς ἐνέργειες αὐτές ὁ Κύριλλος διαπίστωνε ὅτι «*διά ταῦτα εἰς ἀδιαλείπτους εὑρισκόμεθα θλίψεις καί ἀγῶνας, προσπαθοῦντες διά παντός δυνατοῦ τρόπου ἵνα προασπισθῶμεν τά ἱερά δίκαια καί συμφέροντα τῶν Ἁγίων Τόπων, καί ἀλλεπάλληλα ποτιζόμεθα τά πικρά ποτήρια. Αἱ Ἡγεμονικαί Κυβερνήσεις Βλαχίας καί Μολδαβίας... καταδιώκουσιν ἐκ συστήματος τά συμφέροντα τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ἐνεστώσαις περιστάσεσιν ἐξερράγη βιαιότερος ὁ καταδιωγμός, καί πάντα κινοῦσι λίθον ἵνα καταθλίψωσι τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, καίτοι τέκνα αὐτῆς ὄντες καί λεγόμενοι...*»[813]. Ὡστόσο ὁ Κύριλλος σημείωνε πώς ἦταν ἀποφασισμένος νά ὑπερασπισθεῖ τά συμφέροντα τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀλλιῶς θά ἦταν προτιμότερο γιά ἐκεῖνον νά πεθάνει παρά νά δεῖ ἐρημωμένα τά πανάγια Προσκυνήματα καί διαλυμένη τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἐξαιτίας οἰκονομικῆς ἀνέχειας[814]. Μέ βάση τά νέα δεδομένα, χρήματα ἀπό τήν περιουσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες δέν ἔφθαναν στά Ἱεροσόλυμα, μέ ἀποτέλεσμα ἡ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου νά καταστεῖ τραγική. Χαρακτηριστικό τῆς οἰκτρῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἦταν ὅτι ὁ Κύριλλος ἀναγκάσθηκε νά ζητήσει ἀπό τόν ἐπίτροπό του ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο νά ἐπιβάλει «*μετρίασιν εἰς τά καθημερινά τῆς τροφοδοσίας ἔξοδα, καί πᾶσαν δαπάνην περιττήν*»[815].

Στά τέλη τοῦ 1855 ὁ Κύριλλος συναντήθηκε στήν Κπολη μέ τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλή πασᾶ, στόν ὁποῖο ἐπέδωσε ἀναφορά ὑπογεγραμμένη καί ἀπό τούς ἄλλους Κυριάρχους τῶν μοναστηρίων καί ζήτησε τήν αὐτοκρατορική προστασία «*κατά τῶν τελευταίων κινημάτων τῶν Βογιάρων πρός διαρπαγήν τῶν προσόδων τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων, τά ὁποῖα καταδιώκουσι ἐκ συστήματος ἀπό πολλά ἤδη ἔτη ἐποφθαλμιῶντες νά ἀποσπάσωσι τό τρίτον ἤ τέταρτον τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ δῆθεν τοῦ λαοῦ*»[816]. Ὁ ὑπουργός ἀνέφερε στόν πατριάρχη ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἀπέστειλε ἐπιστολή στήν κυβέρνηση τῆς Μολδαβίας, μέ τήν ὁποία τήν καλοῦσε «*νά μή γίνεται ἐπέμβασις ἐκ μέρους τῶν ἐπιτοπίων Ἀρχῶν*»[817] μέχρι νά λυθεῖ ὁριστικῶς τό ζήτημα[818]. Παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στό *μοναστηριακό ζήτημα* κατά τό 1855 ἀρχίζει νά γίνεται ἐντονότερη. Αὐτή ἡ ἐπέμβαση καθίσταται φανερή μέ τήν ἀποστολή στίς κυβερνήσεις Βλαχίας καί Μολδαβίας τοῦ «*Βεζύρ Μεκτουπίου*». Ἡ ἐπισήμανση αὐτή στίς κυβερνήσεις τῶν Ἡγεμονιῶν

---

[813] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 91β (ἐπιστολή πρός τόν μητρ. Πέτρας Μελέτιο καί τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 10 Μαρτίου 1855).

[814] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 267α-β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 29 Ἰουλίου 1855).

[815] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 646β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1854).

[816] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 44β (ἐπιστολή τοῦ ἀρχιμ. Π. Νεοκλέους πρός τόν ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 15 Φεβρ. 1855).

[817] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 111α-… (τό κείμενο δέν διασώζεται ὁλόκληρο παρά μόνο τό φφ. 111α).

[818] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 111α-… (τό κείμενο δέν διασώζεται ὁλόκληρο παρά μόνο τό φφ. 111α).

ἔγινε ἀφ᾽ ἑνός μετά τήν ἐπίδοση ἀναφορᾶς τῶν πατριαρχῶν Κπόλεως, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, τοῦ ἐφόρου τῆς μονῆς Σινᾶ καί τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους πρός τήν ὀθωμανική κυβέρνηση[819], ἀφ᾽ ἑτέρου δέ μετά τήν ἀπόφαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νά συστήσει ἐπιτροπή, γιά νά ἐξετάσει τό ζήτημα.

Ἡ ἐπιτροπή τῆς αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖτο ἀπό ὑπουργούς καί ἀνωτέρους ὑπαλλήλους. Ὅμως ἡ ἐπιτροπή δέν ὁλοκλήρωσε τό ἔργο της[820], ἀφοῦ τό 1856 συνεκλήθη τό *Συνέδριο τῶν Παρισίων*, στό ὁποῖο συζητήθηκε διεξοδικά τό *μοναστηριακό ζήτημα* πού εἶχε κεντρίσει τό ἐνδιαφέρον τῶν ξένων δυνάμεων[821]. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι μέχρι τή σύγκληση τοῦ *Συνεδρίου τῶν Παρισίων* (1856) οἱ κυβερνήσεις τῶν δύο ἡγεμονιῶν Βλαχίας καί Μολδαβίας δέν ἀμφισβήτησαν τήν ἰδιοκτησία τῶν Ἁγίων Τόπων ἐπί τῶν μοναστηρίων καί τῶν κτημάτων πού βρίσκονταν στά ἐδάφη τους. Ἁπλῶς προσπαθοῦσαν νά ἀποκτήσουν εἴτε μέρος τῆς περιουσίας αὐτῆς, εἴτε μέρος τῶν ἐσόδων της πρός ὄφελος δῆθεν τῶν κατοίκων τῶν γύρω περιοχῶν καί τῆς ἀποσβέσεως τῶν ὀφειλῶν τοῦ κράτους τους. Ὁ πρῶτος πού ἀρνήθηκε τήν ἰδιοκτησία τῶν Ἁγίων Τόπων ἐπί τῶν συγκεκριμένων μοναστηρίων καί τῶν περιουσιῶν τους ἦταν ὁ ἡγεμόνας τῆς Ρουμανίας (τότε καλουμένη Ἡνωμένες Ἡγεμονίες) Ἀλέξανδρος Κούζα[822].

Οἱ κινήσεις τῶν ἡγεμόνων Βλαχίας καί Μολδαβίας κατά τῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων προκάλεσαν τήν ἐπιδείνωση τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καί τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν[823]. Ὁ Ἕλληνας πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στό Ἰάσιο Ἰωάννης Σακελλαρίδης θεωροῦσε ὅτι ἡ κατάσταση γιά τά ἑλληνικά συμφέροντα μέ ἀφορμή τό *μοναστηριακό ζήτημα* ἦταν πάρα πολύ δύσκολη καί ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀ. Ραγκαβῆ ὅτι οἱ πατριάρχες πού βρίσκονταν στήν Κπολη, καθώς καί τά κυριαρχικά μοναστήρια «*δεικνύουσιν ἀδράνειαν καί ἀναλγησίαν. Ἐνῷ βλέπουσιν, ὅτι ἡ τάσις τῆς Μολδαυϊκῆς Κυβερνήσεως εἶναι νά τοῖς ἁρπάσῃ ἅπασαν τήν περιουσίαν καί ἀποπέμψῃ ἐντεῦθεν ὅλους τούς Γραικούς Ἡγουμένους δέν ἐνεργοῦσι δραστηρίως, δέν διαμαρτύρονται καί δέν μεταχειρίζονται πᾶν μέσον παρά τῇ Πόρτᾳ, ἥτις ἔχει ἄμεσον συμφέρον νά προστατεύσῃ τήν ἰδιοκτησίαν τῶν ὑπηκόων της…*»[824]. Γι᾽ αὐτόν τόν λόγο καλοῦσε τόν Ἕλληνα ὑπουργό νά ζητήσει ἀπό

---

[819] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 111α.

[820] Ἡ σύσταση τῆς συγκεκριμένης ἐπιτροπῆς καί οἱ τρεῖς πρῶτες συνεδρίες στίς ὁποῖες προέβη γέμισαν μέ αἰσιοδοξία τόν πατριάρχη Κύριλλο ὅτι ἴσως τό *μοναστηριακό ζήτημα* θά λυνόταν ὁριστικά μετά τό πέρας τῶν ἐργασιῶν τους. **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 133, 380α (ἐπιστολή πρός τούς ἐπιτρόπους του Πέτρας Μελέτιο καί ἀρχιμ. Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 10 Νοεμ. 1855).

[821] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 201.

[822] *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός τό Ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως*, σ. 26.

[823] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, Φάκελος 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα πρέσβυ στήν Κπολη Ἀ. Κουντουριώτη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀ. Ραγκαβῆ μέ ἡμερομηνία 11 Μαΐου 1859).

[824] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, Φάκελος 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί*

τόν Ἕλληνα πρέσβυ στήν Κπολη νά ἐνημερώσει τούς πατριάρχες γιά τούς ἄμεσους κινδύνους πού διέτρεχε ἡ περιουσία τῶν πατριαρχείων τους στήν περιοχή[825]. Μέ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω, φαίνεται ὅτι ἡ ἄποψη τοῦ Ἕλληνα διπλωμάτη ἦταν ὑπερβολική. Τόσο ὁ Κύριλλος, ὅσο καί οἱ ὑπόλοιποι πατριάρχες εἶχαν συνειδητοποιήσει τόν κίνδυνο γιά τήν περιουσία τῶν θρόνων τους στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες καί κινοῦνταν ὅσο αὐτό ἦταν δυνατό γιά νά τήν προασπίσουν. Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀρνητική κριτική τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο προερχόταν ἀπό τήν ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου καί τῶν ἄλλων προκαθημένων νά ἀκολουθήσουν τή δική του πρόταση γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν περιουσιῶν τους στίς Ἡγεμονίες[826].

Ὅπως προαναφέραμε, τό 1856 ξεκίνησε στό Παρίσι διεθνής Διάσκεψη, στήν ὁποία συζητήθηκε καί τό *μοναστηριακό ζήτημα*. Ἡ εἴδηση γιά τή σύγκληση τῆς διασκέψεως ἔκανε πολλούς ἀπό τό περιβάλλον τοῦ Κυρίλλου νά πιστέψουν ὅτι ἐπιτέλους τό *μοναστηριακό ζήτημα* θά λυνόταν[827]. Ἡ συνδιάσκεψη ἐξέδωσε τήν ἀπόφασή της, ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στά πρωτόκολλα τῆς 30ῆς Ἰουλίου 1858 καί 6ης Σεπτεμβρίου 1859[828]. Σύμφωνα μέ αὐτά, τό ζήτημα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες ἔπρεπε νά λυθεῖ μέ «*αἱρετοκρισία*»

τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864). (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰω. Σακελλαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀ. Ραγκαβῆ μέ ἡμερομηνία 19 Μαΐου 1859).

[825] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, Φάκελος 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰω. Σακελλαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀ. Ραγκαβῆ μέ ἡμερομηνία 19 Μαΐου 1859).

[826] Κατά τήν πρόταση τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακελλαρίδη, οἱ προκαθήμενοι τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού διέθεταν περιουσία στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες ὄφειλαν νά ἐφαρμόσουν τυπικῶς τίς ἀποφάσεις τῆς συνδιασκέψεως τῶν Παρισίων μέ τόν ὁρισμό ἀντιπροσώπων γιά τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος, ἀλλά ταυτοχρόνως νά προσφύγουν στίς Μεγάλες Δυνάμεις καί νά ζητήσουν τήν ἀπ᾽ εὐθείας ἐπέμβασή τους, προκειμένου ὁ ἡγεμών Κούζα νά σταματήσει τίς κινήσεις του γιά τήν αὐθαίρετη ἀπόκτηση τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας. Περισσότερα γιά τό σχέδιο αὐτό καί τήν ἀρνητική στάση ἔναντι αὐτοῦ τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, τῶν ἄλλων πατριαρχῶν καί τοῦ Ἕλληνα πρέσβυ στήν Κπολη Ν. Ζάνου, βλ. στό **ΑΥΠΕΞ** 1864, Φάκελος 36,6, *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).*

[827] Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Παῦλος Νεοκλῆς: «*Ἐάν ἐπέλθη εἰρήνη λύεται σύν Θεῷ καί τό Μοναστηριακόν ζήτημα ἐπειδή οἱ Ἡγεμονῖαι θέλουσι τότε* [δυσανάγνωστο] *καλῶς δι᾽ εἰσαγωγῆς νέας νομοθεσίας. Τοῦτο ὅθεν ἐννοήσαντες καί οἱ ἐνθάδε πρό καιροῦ ὄντες ἀπεσταλμένοι τῆς Μολδαβίας, ἀνεχώρησαν προχθές ἐπιστρέφοντες ἄπρακτοι εἰς Ἰάσιον, διά τοῦ Ἀτμοπλοΐου τοῦ Δουνάβεως ὅπερ ἤρχισε νά ταξιδεύη πρό δέκα ἡμερῶν...*». **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 134, 73β (ἐπιστολή πρός κάποιον ἀρχιμανδρίτη, πιθανόν τόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη ἀρχιμ. Γεράσιμο, μέ ἡμερομηνία 23 Φεβρουαρίου 1856).

[828] Τό κείμενο τῶν πρωτοκόλλων βλ. στό **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηρικόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 442. Πρβλ. καί *Ἱστορική ἔκθεσις τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σσ. 16-17, ὅπου περιλαμβάνεται καί τό πρωτότυπο γαλλικό κείμενο, καθώς καί *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 6.

(διαιτησία). Σέ περίπτωση ἀποτυχίας, τό ζήτημα θά παραπεμπόταν σέ *διαιτησία*. Ἄν καί ἡ διαδικασία τῆς διαιτησίας δέν κατέληγε σέ κάποιο ἀποτέλεσμα, τότε θά ὁριζόταν *ἐπιδιαιτητής*[829]. Ἄν οἱ δύο πλευρές δέν συμφωνοῦσαν γιά τόν ἐπιδιαιτητή, τότε αὐτός θά ὁριζόταν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις[830]. Μέ τό πρωτόκολλο τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1859 τό συνέδριο ἀποφάσισε ὅτι ἡ ἐτήσια προθεσμία γιά τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος θά ξεκινοῦσε ἕναν μήνα μετά τήν ἀναγνώριση τοῦ πρίγκιπα Ἀλεξάνδρου Κούζα ὡς ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας καί τῆς Μολδαβίας. Αὐτή ἡ ἀναγνώριση ἔγινε στίς 12/24 Σεπτεμβρίου 1859[831]. Οἱ ἀποφάσεις τῶν δύο πρωτοκόλλων ἦσαν ὑποχρεωτικές καί γιά τίς δύο πλευρές καί ἔτσι τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ὅρισε τούς ἐκπροσώπους του μέσα στό πλαίσιο τῆς ὁρισθείσας προθεσμίας. Ὡς ἀντιπρόσωποι ὁρίσθηκαν οἱ ἀρχιμανδρίτες Ἀθανάσιος καί Κύριλλος. Τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, τά Ρουμελικά μοναστήρια, τό Ἅγιον Ὄρος καί ἡ μονή τοῦ Σινᾶ ὅρισαν ὡς ἐκπροσώπους τους τόν ἀρχιμανδρίτη Νεῖλο, τό πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας τούς ἀρχιμανδρίτες Ἱερόθεο καί Σεραφείμ[832]. Παρόμοια καί ὁ ἡγεμόνας τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Κούζα ὅρισε τούς δικούς του ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὁ Λάσκαρης Ρωσέτης γιά τή Μολδαβία, ὁ Ἀλέξανδρος Γολέσκος καί ὁ Κωνσταντῖνος Βοζιάνος γιά τή Βλαχία [833].

Ὅμως οἱ δύο πλευρές δέν κατέληξαν σέ κάποια συνεννόηση ἐξαιτίας τῶν ὑπεκφυγῶν, τῶν ἀναβολῶν, τῶν καθυστερήσεων καί τῶν ἀλλεπάλληλων παραιτήσεων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν[834]. Ὅλο τό διάστημα τῶν καθυστερήσεων πού προκαλοῦσαν οἱ ὑπεκφυγές τῆς κυβερνήσεως Κούζα γιά τή σύγκληση τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ ἡγεμόνας προέβαινε σέ ἐνέργειες εἰς βάρος τῆς περιουσίας

---

[829] Ὁ Ἕλληνας πρόξενος στό Ἰάσιο ἦταν πολύ ἐπιφυλακτικός γιά τόν ἐπιδιαιτητή πού ἐπρόκειτο νά διορισθεῖ σέ περίπτωση πού οἱ συνεδριάσεις τῶν ἀντιπροσώπων, ἀλλά καί τό ἔργο τοῦ διαιτητοῦ δέν ἔδινε λύση στό πρόβλημα. **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*. (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰω. Σακελλαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Κουντουριώτη μέ ἡμερομηνία 10 Ἰαν. 1860).

[830] **[Παπαδοπούλου],** *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 202.

[831] Ὁ συνταγματάρχης Ἀλέξανδρος Ἰωάννη Κούζα ἐξελέγη τό 1859 ἡγεμόνας καί τῶν δύο ἡγεμονιῶν, Βλαχίας καί Μολδαβίας, τῆς μέν Μολδαβίας στίς 17 Ἰανουαρίου τοῦ 1859, τῆς δέ Βλαχίας στίς 5 Φεβρουαρίου τοῦ ἴδιου ἔτους. Βλ. **Σπ. Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηριακῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων*. Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Δ. Εὐστρατίου, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 16.

[832] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἀφορώντων τό τῶν γραικικῶν μοναστηρίων ζήτημα ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις ἀπό τῆς Παρισινῆς συνόδου τοῦ 1858 μέχρι σήμερον*, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄ.ἔ., σ. 9.

[833] Τό ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν ζήτησε μέ ἐπιστολή του ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Ἁγίων Τόπων νά ὁρίσουν «*πληρεξουσίους ἀντιπροσωπεύσοντας αὐτάς παρά τῇ τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Κυβερνήσει*». Παρόμοιες εἶναι καί οἱ ἐπιστολές τοῦ ὑπουργείου ἐκκλησιαστικῶν μέ ἡμερομηνία 22, 25 Ἰανουαρίου καί 9 Φεβρουαρίου 1860, *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 6, 10.

[834] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 442.

τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ Κούζα, ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του, ἦταν ἐχθρικά διακείμενος πρός τά ἑλληνικά μοναστήρια. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι πρίν ἀκόμη ἀπό τήν ἐπίσημη ἀναγνώρισή του ζήτησε ἐκβιαστικά ἀπό τά ἑλληνικά μοναστήρια νά καταβάλουν σημαντικό χρηματικό ποσό, ἀναφέροντας ὅτι οἱ Ἕλληνες ἡγούμενοι θά «*πρέπει νά δέωνται νά μήν ἐπικυρωθῇ ἤ στερεωθῇ εἰς τόν Ἡγεμονικόν θρόνον, διότι ἔχει ἀμετάβλητον ἀπόφασιν νά λάβη ἅπασαν τήν κτηματικήν περιουσίαν τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων καθ᾽ ὅσον θεωρεῖ αὐτήν ἰδικήν του*»[835].

Οἱ πατριάρχες ζήτησαν μέ ἀναφορά τους νά συναντήσουν τόν Φουάτ πασᾶ, μέ σκοπό «*νά κανονισθῶσι τά τῆς Διαπραγματεύσεως τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος καί τοῦ τρόπου καθ᾽ ὅν θέλει ἀρχίσει ἡ πρώτη ἐπί τοῦ προκειμένου ζήτησις*»[836]. Τό αἴτημά τους ἔγινε δεκτό, ἀλλά ὁ Κύριλλος μαζί μέ τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο δέν δέχθηκαν νά συναντήσουν τόν Φουάτ πασᾶ συνοδευόμενοι ἀπό λαϊκούς καί ἔτσι ἡ συνάντηση πραγματοποιήθηκε μόνο ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, χωρίς νά ἔχει κάποιο ἀποτέλεσμα. Μετά ἀπό αὐτό τό γεγονός συντάχθηκαν νέες ἀναφορές πρός τήν Ὑψηλή Πύλη ὑπογεγραμμένες ἀπό τούς πατριάρχες, μέ τίς ὁποῖες ζητεῖτο ἡ ἔναρξη τῶν διαπραγματεύσεων μέ τήν ἡγεμονική κυβέρνηση, ὅπως ἀκριβῶς ὁρίζε ἡ *Συνθήκη τῶν Παρισίων* (1856) καί παράλληλα ζητεῖτο ἡ μεσολάβηση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καί τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, «*ὅπως ἀρθῇ μέν ἀμέσως ἡ ἐπί τῶν Μοναστηριακῶν Κτημάτων κατάσχεσις, ὑποστηριχθῶσι δέ κατά τό πρέπον καί νόμιμον τά προνόμια καί δικαιώματα τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων*»[837].

Τήν ἴδια περίοδο ὁ Ἕλληνας πρέσβυς στήν Κπολη Δ. *Ζάνος* συναντήθηκε μέ τούς πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖοι τόν διαβεβαίωσαν ὅτι θά μεσολαβήσουν ὑπέρ τῶν πατριαρχείων. Ταυτόχρονα οἱ πρέσβεις ζήτησαν ἀπό τόν Φουάτ πασᾶ νά ἀκούσει τά αἰτήματα τῶν πατριαρχῶν καί νά «*προσκαλέση ἀμέσως τόν Ἡγεμόνα Κούζα νά ὀνομάση τούς ἀντιπροσώπους του πρός ἔναρξιν τῆς διαπραγματεύσεως, καθ᾽ ἅ ὁρίζει τό Πρωτόκολλον*»[838]. Παρά τίς διπλωματικές κινήσεις ἡ κυβέρνηση Κούζα δέν σταματοῦσε τίς κινήσεις κατά τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν. Στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 1860 οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις ἀπηύθυναν κοινή διακοίνωση στήν Ὑψηλή

---

[835] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*. (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰω. Σακελλαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀ. Ραγκαβῆ μέ ἡμερομηνία 19 Μαΐου 1859).

[836] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6, *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*. (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στήν Κπολη Ν. Ζάνου πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Δ. Ζαΐμη μέ ἡμερομηνία 12 Φεβρ. 1860).

[837] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*. (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στήν Κπολη Ν. Ζάνου πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Δ. Ζαΐμη μέ ἡμερομηνία 12 Φεβρ. 1860).

[838] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖα Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*. (Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στήν Κπολη Ν. Ζάνου πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Δ. Ζαΐμη μέ ἡμερομηνία 12 Φεβρ. 1860).

Πύλη, στήν όποία δήλωναν ότι «*κατά τήν ἔννοιαν τοῦ ιγ' πρωτοκόλλου τά μοναστηριακά κτήματα ὀφείλουσι νά μένωσιν ἐν ᾗ ἦσαν θέσει ἐν καιρῷ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πρωτοκόλλου, ἄχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι δεόντως τά ἐν αὐτῷ διαταττόμενα*»[839], καί τήν προσκαλοῦσαν νά ἀνακοινώσει στήν ἡγεμονική κυβέρνηση, ότι «*τό ἀληθές αὐτῶν καθῆκον εἶνε νά διατηρήσωσι τά καθεστῶτα, καί ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ ὁμόψηφος γνώμη τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν πέντε Δυνάμεων*»[840]. Μέ βάση αὐτή τή διακοίνωση, ή Ὑψηλή Πύλη προέβη στά ἀναγκαῖα διαβήματα πρός στήν ἡγεμονική κυβέρνηση στίς 9/21 Αὐγούστου 1860 γιά τίς ἐνέργειες της, ἀλλά καί γιά τήν προσπάθεια παρακωλύσεως τοῦ ἔργου τῆς ἐπιτροπῆς[841].

Ὁ χρόνος περνοῦσε καί ή σύγκληση τῆς ἐπιτροπῆς γιά τή συζήτηση καί τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος δέν γινόταν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπέστειλαν Ὑπόμνημα[842] στόν ὑπουργό ἐκκλησιαστικῶν τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν, στό ὁποῖο κατέγραφαν ὅλο τό ἱστορικό τῶν ἀναβολῶν τῶν συνεδριάσων γιά τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος καί τέλος σημείωναν ότι ή τελευταία προθεσμία γιά τή σύγκληση τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ή 12/24 Ὀκτωβρίου καί ότι ἀφοῦ ή συνεδρίαση δέν πραγματοποιήθηκε ἀποφάσισαν νά «*ἐνεργήσωσι τόν σχηματισμόν τῆς διαιτησίας*»[843]. Παράλληλα, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπέστειλαν Ὑπόμνημα στούς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πού βρίσκονταν στό Βουκουρέστι (13/25 Ὀκτ. 1860), στό ὁποῖο κατέγραφαν τίς διάφορες ἀναβολές, οἱ ὁποῖες δημιουργήθηκαν ἐξαιτίας τῆς στάσεως τῆς κυβερνήσεως Κούζα γιά τή σύγκληση τῆς ἐπιτροπῆς καί ζητοῦσαν τή σύγκληση τῆς ἐπιτροπῆς διαιτησίας[844]. Μετά τό ὑπόμνημα αὐτό ή Ὑψηλή Πύλη, σέ συνεννόηση μέ τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις, προσκάλεσε στίς 13/25 Σεπτεμβρίου 1860 τά δύο ἐνδιαφερόμενα μέρη νά διορίσουν διαιτητές καί ὁρίσθηκε ἑξάμηνη προθεσμία, προκειμένου αὐτοί νά συντάξουν πόρισμα σχετικά μέ τό θέμα[845].

Ὅμως, ή κυβέρνηση Κούζα παρενέβαλλε καί πάλι διάφορα ἐμπόδια καί ἔτσι πέρασε καί πάλι ή ἑξάμηνη προθεσμία χωρίς κανένα ἀποτέλεσμα. Ἔτσι ή Ὑψηλή Πύλη ἀναγκάσθηκε στίς 25 Δεκεμβρίου 1861 νά καλέσει καί πάλι τήν ἡγεμονική κυβέρνηση τοῦ Κούζα νά ἐφαρμόσει τό *ιγ' πρωτόκολλο* στή δεύτερη φάση του καί νά μήν παρεμβάλλει ἐμπόδια στήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Παρά τίς ὑποδείξεις ὁ Κούζα συνέχισε νά στρέφεται κατά τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅπως φαίνεται ἀπό ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε ὁ Κύριλλος στόν ἐκπρόσωπό του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, στήν ὁποία σημειώνει ότι ή «*καθ' ἡμῶν ἐξεγερθεῖσα*

---

[839] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 203.
[840] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 203.
[841] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 203.
[842] Μέ ἡμερομηνία 13 Ὀκτωβρίου 1860.
[843] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 19.
[844] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 22.
[845] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 22.

καταδρομή ὅλον κορυφοῦται καί οὐκ οἴδαμεν ποῦ σταματήσει»[846]. Ὁ Κούζα, θέλοντας νά ἀποφύγει τίς ἀποφάσεις τῆς διαιτησίας, οἱ ὁποῖες θά δικαίωναν τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀπηύθυνε στίς 20 Νοεμβρίου 1861 ἐπιστολή πρός τούς προξένους τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων, στήν ὁποία ἐξέφραζε τή λύπη του γιά τίς παρανοήσεις, ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεώς του, τῶν ἄρθρων τοῦ πρωτοκόλλου καί παρακαλοῦσε νά ὁρισθεῖ νέα προθεσμία γιά νά διευθετηθεῖ τό ζήτημα. Οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις καί ἡ Ὑψηλή Πύλη ὅρισαν ὅτι ἐάν μέχρι τίς 18/30 Ἀπριλίου 1862 τά ἐνδιαφερόμενα μέρη δέν ἔβρισκαν λύση γιά τό ζήτημα, τότε θά ἀναλάμβανε τήν ἐπίλυσή του διαιτητική ἐπιτροπή. Τήν ἀπόφαση αὐτή ἀνακοίνωσε στίς 18/30 Ἰανουαρίου 1862 ἡ Ὑψηλή Πύλη στόν Κύριλλο καί στούς ἄλλους πατριάρχες, ἀλλά καί στήν κυβέρνηση Κούζα. Ἔτσι τό ζήτημα οὐσιαστικά ἐπανερχόταν καί πάλι στήν πρώτη φάση, τήν ὁποία ὅριζε τό *πρωτόκολλο τῶν Παρισίων* (1856). Ὅταν λοιπόν καί ἡ νέα τρίμηνη προθεσμία ἔφθανε στό τέλος της, ὁ Κούζα κάλεσε τούς ἀντιπροσώπους τῶν Ἁγίων Τόπων, γιά νά συζητήσουν καί νά βροῦν λύση στό πρόβλημα. Ἡ πρόσκληση καί ἄκαιρη ἦταν, ἀλλά καί περίεργη, ἀφοῦ τό ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν τῆς ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως προσκαλοῦσε τούς πληρεξουσίους τῶν Ἁγίων Τόπων σέ συνάντηση, προκειμένου νά ἐνημερώσουν τήν ἐπιτροπή γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα*[847].

Παράλληλα, στήν Κπολη ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως Νέγρης καλοῦσε τούς πληρεξουσίους τῶν Ἁγίων Τόπων νά συναντηθοῦν μέ τούς πληρεξουσίους τῶν Ἡγεμονιῶν, προκειμένου νά λυθεῖ τό ζήτημα[848]. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπέρριψε αὐτές τίς προτάσεις, ἀφοῦ ἡ ὁρισθεῖσα προθεσμία ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος εἶχε περάσει καί οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πατριαρχείου καί τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καί μονῶν δήλωσαν ὅτι ἀναθέτουν τό ζήτημα σέ διαιτητική ἐπιτροπή[849]. Ταυτοχρόνως, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπέστειλαν ἐνημερωτικό ὑπόμνημα σχετικά μέ τή νέα πρόσκληση τῆς Ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως στόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ στίς 18/30 Ἀπριλίου 1862[850]. Τήν ἐνέργεια αὐτή τῶν

---

[846] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 3β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 21 Ἰουνίου 1862).

[847] Γιά τήν ἐγκύκλιο τοῦ ὑπουργοῦ ἐκκλησιαστικῶν τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Β. Μπέλλου μέ ἡμερομηνία 26 Μαρτίου 1862 καί τό ὑπόμνημα τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν στήν Κπολη Κ. Νέγρη μέ ἡμερομηνία 31 Μαρτίου 1862 σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό βλ. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 31-33.

[848] Γιά τήν ἐγκύκλιο τοῦ ὑπουργοῦ ἐκκλησιαστικῶν τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Β. Μπέλλου μέ ἡμερομηνία 26 Μαρτίου 1862 καί τό ὑπόμνημα τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν στήν Κπολη Κ. Νέγρη μέ ἡμερομηνία 31 Μαρτίου 1862 σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό βλ. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 31-33.

[849] *Ἀπάντησις τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Ἁγίων Τόπων πρός τό Ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Βλαχίας καί Μολδαβίας περί τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863, σσ. 32 καί 34. Πρβλ. καί **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 205-206.

[850] Τό ὑπόμνημα βλ. στό *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 34-35.

πατριαρχικῶν ἀντιπροσώπων ἐνέκρινε τόσο ἡ Ὑψηλή Πύλη, ὅσο καί οἱ πρέσβεις τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων. Τόν Μάιο τοῦ 1862, μέ ἐπιστολή τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ἡγεμών Κούζα προσκλήθηκε ἐπισήμως νά προβῆ στόν διορισμό μελῶν γιά τή διαιτητική ἐπιτροπή[851]. Ἐντός τοῦ Ἰουνίου τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων εἶχε διορίσει τούς δικούς του διαιτητές καί τούς ἀπέστειλε στό Βουκουρέστι[852].

Ἐνῶ τό *μοναστηριακό ζήτημα* δέν εἶχε λυθεῖ ὁριστικά καί ἡ ὅλη διαδικασία διευθετήσεώς του βρισκόταν σέ ἐξέλιξη, ὁ Κούζα ἄρχισε νά προβαίνει σέ καταπατήσεις τῶν συμφωνηθέντων ἀπό τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων* (1856). Ὁ Κούζα, κρύβοντας τούς πραγματικούς σκοπούς του[853], τόν Σεπτέμβριο καί τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1862 ἄφησε ἐλεύθερη τήν ἐκτέλεση δημοπρασίας, προκειμένου νά μισθωθοῦν διάφορα κτήματα τῶν Ἁγίων Τόπων μέ τούς ὅρους τῆς δημοπρασίας τοῦ 1851[854]. Ἡ δημοπρασία δημιούργησε αἰσιοδοξία στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅτι τό ζήτημα τῶν κτημάτων καί τῶν μοναστηρίων τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Ἡγεμονίες θά λυνόταν πρός ὄφελος τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Αὐτή τή δημοπρασία ἀνέμενε ὁ Κύριλλος ἤδη ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1862, μετά ἀπό αἴτημα πού εἶχαν ὑποβάλει γιά τήν πραγματοποίησή της οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων τοῦ πατριαρχείου στή Βλαχία. «*Ἡ κατάστασις τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις πραγμάτων καί συμφερόντων ἡμῶν*», ἔγραψε ὁ πατριάρχης στίς 23 Ἰουλίου 1862, «*μένει πρός τό παρόν μετέωρος*» μέχρι νά «*ἴδωμεν, ὁποίαν ἀπάντησιν θέλει δώκει ἡ Κυβέρνησις ὡς πρός τήν ἐπιδοθεῖσαν ἀναφοράν τῶν διαιτητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, καί εἰ θέλει ἀποκριθῆ εἰς τήν ἀναφοράν τῶν ἡγουμένων ὅταν οὗτοι ζητήσωσι τήν Δημοπρατικήν μίσθωσιν τῶν κτημάτων*»[855].

Τόν Αὔγουστο τοῦ 1862 ὁ Κούζα ἄρχισε νά φανερώνει τούς πραγματικούς σκοπούς του ἔναντι τῆς περιουσίας τῶν πατριαρχείων, κάτι πού σημειώνει ὁ πατριάρχης Κύριλλος σέ ἐπιστολή του πρός τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο: «*...Τά δέ περί τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ καί Ἰασίῳ ἐνεργουμένων ὑπό τῆς Ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως κατά τῶν Ἱερῶν κτημάτων τῶν ἡμετέρων μοναστηρίων… καιρίως ἐπλήγωσαν τήν καρδίαν ἡμῶν, καί ἀπέσπασαν ἀπό τοῦ βάθους αὐτῆς θαλερά δάκρυα λύπης καί στεναγμῶν. Διότι καθορῶμεν πλέον προφανῶς ὅτι ἡ Ἡγεμονική Κυβέρνησις αὐθαιρέτως πράττουσα… ἁρπάζει ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν τάς Ἱερᾶς ἰδιοκτησίας μήτε Θεόν φοβούμενη, μήτε νόμους σεβομένη, μήτε εἰς τήν φωνήν τῆς Δικαιοσύνης προσέχουσαν*»[856].

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1862 ὁ Κούζα συνέχισε τίς ἐνέργειές του γιά τήν ἀπόκτηση

---

[851] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 36-37.

[852] *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, σσ. 34-35.

[853] Τίς προθέσεις τοῦ Κούζα εἶχε ὑπ᾽ ὄψει του ἤδη ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1862 ὁ Κύριλλος, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἐπιστολή τήν ὁποία ἀπέστειλε στόν ἐπίτροπο τοῦ πατριαρχείου στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο (μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1862, **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 7).

[854] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 206.

[855] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 10β.

[856] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 17α-β.

τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου, χωρίς τό ζήτημα νά ἔχει ὁριστικῶς λυθεῖ σύμφωνα μέ τό *πρωτόκολλο τῶν Παρισίων* (1856). Ὁ Κύριλλος ἦταν ἐνήμερος γι᾽ αὐτές τίς κινήσεις τοῦ Κούζα καί τῆς κυβερνήσεώς του καί ἔγραψε στόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, ἐκπρόσωπο τοῦ πατριαρχείου στήν Κπολη: «*Εἰς μεγάλην ἡμᾶς κατεβύθισεν λύπην ἡ πικρά ἀγγελία ὅτι ἡ Ἡγεμονική Κυβέρνησις, ἄλλα μέν, ὡς μή ὤφειλεν ἐν χείλεσιν ἔχουσα, ἄλλα δέ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ὑποκρύπτουσα καί μελετῶσα*»[857].Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τήν ἴδια ἐπιστολή, ἀπώτερος σκοπός μιᾶς ἐγκυκλίου πού ἐξέδωσε ἡ κυβέρνηση τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν ἦταν «*...νά μετέλθῃ εἰς τάς δημοπρασίας δόλον, καί τοιουτοτρόπως εἰς νέους ἀγῶνας καί πειρασμούς ἡμᾶς δωρεάν ἐμβάλουσα...*»[858]. Ἡ διαδικασία τῆς δημοπρασίας γιά τή μίσθωση τῶν κτημάτων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὕστερα ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Κούζα καί τῆς κυβερνήσεώς του εἶχε καθυστερήσει. Στίς 13 Νοεμβρίου 1862 ὁ ἡγεμών Κούζα, ἐνῶ οἱ διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν, προχώρησε μέ αἰφνιδιαστικό διάταγμα στήν κατάσχεση τῶν μοναστηριακῶν ἐσόδων καί διέταξε νά εἰσπραχθοῦν τά μισθώματά τους ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο[859]. Οὐσιαστικά αὐτή ἡ πράξη σήμαινε καί τήν ὁριστική κατάσχεση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων[860].

Αὐτή ἡ πράξη τοῦ Κούζα ἐξέπληξε τούς ἀντιπροσώπους τῶν Ἁγίων Τόπων καί τούς λύπησε βαθύτατα, ἀφοῦ γνώριζαν πλέον καλά ὅτι τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί οἱ ἄλλες Ἐκκλησίες στεροῦνταν τούς οἰκονομικούς τους πόρους πού προέρχονταν ἀπό τά κτήματα στή Ρουμανία. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος[861] ἔθεσε στόν πατριάρχη Κύριλλο τά ἀδυσώπητα ἐρωτήματα: «*Πῶς ἐξοικονομήσωμεν τό ἱερόν ἡμῶν ὀσπήτιον; πῶς διατηρήσωμεν τήν ἱεράν ἡμῶν Μετάνοιαν; πῶς προφυλάξωμεν*

---

[857] **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 23α.

[858] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 25α.

[859] Γιά τήν ἀπόφαση τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου πού ἐγκρίθηκε ἀπό τόν ἡγεμόνα Κούζα γιά τήν κατάσχεση τῶν μοναστηριακῶν ἐσόδων βλ. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 43-44. Μέ προκήρυξή του τό ὑπουργεῖο ἐκκλησιαστικῶν καί δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς κυβερνήσεως Κούζα ἐνημέρωνε τούς ἐνοικιαστές τῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου ὅτι «*Συνῳδά ταῖς εἰς τά τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου πρακτικά τῆς 13ης Νοεμβρίου ἐμπεριεχομέναις διατάξεσι, δημοσιευθείσαις διά τοῦ ἐπισήμου φύλλου "ὁ Μηνύτωρ" τήν 22 Νοεμβρίου, ὑπ. Ἀρ. 258, ἅπαντες οἱ τῶν καλουμένων ἀφιερωμένων Μοναστηριακῶν γαιῶν ἐνοικιασταί προσκαλοῦνται ἵνα πληρώσωσι τό διά τήν μέλλουσαν περίοδον τῶν πέντε ἐτῶν ἀντίτιμον τῶν ἐνοικίων εἰς τό Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν ἤ εἰς τά Ταμεῖα τῶν Νομῶν, κατά τούς ὡρισμένους ὅρους καί τάς ὁποίας συμφωνίας ἔλαβον τάς γαίας ταύτας· διότι, ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἥν ἤθελον συμμορφωθῇ μέ τάς διατάξεις ταύτας, ἐφαρμοσθήσονται ἀμέσως αἱ ἐν τοῖς συμβολαίοις ὡρισμέναι ποιναί, ἐπί τῇ βάσει τῶν ὁποίων αἱ γαῖαι αὗται ἐνοικιάσθησαν*». *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 44.

[860] *Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος (ἀντί χειρογράφου)*, Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀθήναις 1893, σ. 10.

[861] Ἦταν μητροπολίτης Πέτρας ἀπό τό 1838 μέχρι τό 1867, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε χρηματίσει μητροπολίτης Σεβαστείας (1836-1838) καί πάλι τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Βλ. **Σπ. Κοντογιάννη**, «Μελέτιος», *ΠΛΜ* 41 (1996²) 221.

ἀπό τῆς ἀλλοτρίων ἁρπαγῆς τά πανάγια Προσκυνήματα; πῶς διασώσωμεν τήν ἀναγεννωμένην καί ἐπανθοῦσαν δόξαν καί εὔκλειαν τῆς ἁγιωτάτης Μητρός τῶν Ἐκκλησιῶν;»[862]. Τά μέτρα πού ἔλαβε ὁ ἡγεμόνας Κούζα ἦσαν τά ἑξῆς: α) Ἡ ἐνοικίαση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἔγινε ἀπό διοικητικά ὄργανα τοῦ κράτους· β) τά ἔσοδα τῶν ἀφιερωμένων μοναστηρίων κατασχέθηκαν καί τοποθετήθηκαν στά ταμεῖα τοῦ κράτους· γ) τά περί νομῆς ἔγγραφα τῶν ἀφιερωμένων μοναστηρίων διατάχθηκε νά φυλάσσονται ἀπό τίς κρατικές ἀρχές (ἀναφέρεται ὅτι ἁρπάχθηκαν πάνω ἀπό 24.000 πατριαρχικές ἐπιστολές)· δ) τά ἱερά ἄμφια καί τά πολύτιμα σκεύη ὑπήχθησαν στήν ἐποπτεία τῆς ἐπιτόπου ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καί ἑπομένως ὑπό τήν τοπική κυβέρνηση[863]· ε) ἀπαγορεύθηκε ἡ τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας στήν ἑλληνική γλώσσα· στ) οἱ ἡγούμενοι πού δέν θά συμμορφώνονταν στίς διαταγές τῆς κυβερνήσεως ἀπειλοῦνταν μέ παύση καί ποινική διώξη· ζ) ὅλες οἱ ἀφιερωμένες μονές καί ὅλη τους ἡ περιουσία ἔπρεπε νά ἀποτελοῦν ἰδιοκτησία τοῦ κράτους καί νά διοικοῦνται ἀπό αὐτό[864].

Τό διάταγμα τοῦ Κούζα θά ἔπρεπε νά ἐκτελεσθεῖ ἐντός ὀκτώ ἡμερῶν ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ἐκδόσεώς του[865]. Σύμφωνα μέ τόν γενικό πρόξενο τῆς Βρετανίας στό Βουκουρέστι Green, ὁ Κούζα προχώρησε στήν κατάσχεση τῶν περιουσιῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στή Ρουμανία, ἐπειδή θεωροῦσε ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη καί οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις εἶχαν κατανοήσει τό ζήτημα τῶν «*ἀφιερωμένων μοναστηρίων*» καί δέν εἶχαν εὐνοϊκή θέση γιά τίς ἐνέργειές του[866]. Ὅταν ἡ Ὑψηλή Πύλη πληροφορήθηκε τά διατάγματα τοῦ Κούζα, ἔσπευσε νά διαμαρτυρηθεῖ[867], δηλώνοντας μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι «*Ἡ Ὑψηλή Πύλη ἐκπληροῖ καθῆκον, διαμαρτυρομένη ἐπισήμως κατά πάσης πράξεως τῆς ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως ἀφορώσης εἴτε τήν ἀπογύμνωσιν, εἴτε τήν κατάσχεσιν τῶν εἰσοδημάτων τῶν περί ὧν ὁ λόγος Μοναστηρίων, καί τέλος ὑπερβαινούσης ὁπωσδήποτε τά ὅρια, ἅ τινα διεχάραξε τό Συνέδριον τῶν Παρισίων ὡς πρός τόν τρόπον τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου*»[868]. Ταυτόχρονα κοινοποιοῦσε τή διαμαρτυρία της μέ ἐπίσημη διακοίνωση πρός τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις, καταγγέλλουσα τίς αὐθαιρεσίες τῆς κυβερνήσεως Κούζα. Σέ δεύτερη διακοίνωσή της πρός τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις ἡ Ὑψηλή Πύλη ἀνέφερε ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιά τήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος εἶχε καθωρισθεῖ «*…ἤδη ὑπό τοῦ ιγ' πρωτοκόλλου τοῦ ἐν Παρισίοις*

---

[862] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 656.

[863] Ἡ ἀφαίρεση τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας τῶν προσκυνημένων μοναστηρίων, στήν ὁποία προέβη ὁ Κούζα, χαρακτηρίζεται ὡς σύληση ἱεροῦ κτήματος (sacrilegium) σύμφωνα μέ τή γνωμοδότηση περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος τοῦ Ν. Δαμαλᾶ, *Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 81.

[864] *Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 41.

[865] Γιά τά κείμενα τῶν παραπάνω ἀποφάσεων βλ. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 45-47.

[866] **The National Archives**, *Memorandum on the confiscation by Prince Couza of the property belonging to the Monasteries of Roumania*, confidential, FO 881/3990 CUO3952.

[867] Ἔγγραφο μέ ἡμερομηνία 1/13 Ἰανουαρίου τοῦ 1863.

[868] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων* , σ. 207.

Συνεδρίου» καί ὅτι «*πᾶσα ἀπόφασις, ἐκτρεπομένη τῶν διατάξεων τῆς διεθνοῦς ταύτης πράξεως, εἶνε παράνομος. Ἕνεκα τούτου ἡ Ὑψηλή Πύλη θεωρεῖ κατεπεῖγον ἐπί συμφέροντι καί τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν, τό νά συγκροτηθῇ, ἄνευ ἐλαχίστης ἀναβολῆς, διαιτητική Ἐπιτροπή, περί ἧς ὁρίζει τό πρωτόκολλον, ἡ δέ κατάσχεσις τῶν προσόδων νά ἀρθῇ ἀμέσως, ὥστε νά εὐκολυνθῇ ἡ ἀναγκαίως ἀπαιτουμένη τακτοποίησις τοῦ ζητήματος*»[869].

Οἱ διαμαρτυρίες τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα ὅλα τά ἀνακτοβούλια τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων (συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ γαλλικοῦ, παρότι εἶχε διαφορετική ἄποψη ἐπί τοῦ θέματος) νά ἐκφράσουν τήν ἀποδοκιμασία τους[870] γιά τή βίαιη κατάσχεση τῆς περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων καί τῶν ὑπολοίπων Ἐκκλησιῶν στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες[871]. Ὁ Κούζα προσπάθησε νά δικαιολογήσει τήν κατάσχεση τῶν χρημάτων, διαβεβαιώνοντας τούς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὅτι τήν πραγματοποίησε γιά νά τά ἀποδώσει στίς μονές, ἀλλά καί γιά νά τά προστατεύσει ἀπό τίς καταχρήσεις τῶν διαχειριστῶν τους. Ὅμως ἡ διαβεβαίωση τοῦ Κούζα ἦταν ψευδής. Ὅταν τά χρήματα τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων κατατέθηκαν στά ταμεῖα τοῦ κράτους, ὁ Κούζα ἀρνήθηκε νά τά παραδώσει. Ταυτόχρονα, ἀρνήθηκε νά δεχθεῖ καί τούς νεοδιορισμένους ἡγουμένους τῶν μονῶν. Στή θέση τους διόρισε φροντιστές καί ἀφαίρεσε τή δυνατότητα στούς ἡγουμένους νά διορίζουν δασοφύλακες, συνέταξε τούς προϋπολογισμούς δαπανῶν τῶν μονῶν καί ρύθμισε καί τά ἔξοδά τους[872].

Τό ὁριστικό κτύπημα κατά τῆς περιουσίας τῶν Ἁγίων Τόπων στίς Ἡγεμονίες ἦρθε τό 1863, ὅταν μέ νέο νόμο τά μοναστήρια τῶν Ἁγίων Τόπων δημεύθηκαν[873]. Ἔτσι

---

[869] **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 207.

[870] Ἀναφέρει ὁ ἐπίτροπος τοῦ Κυρίλλου μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος: «*αἱ ὑψηλαί Δυνάμεις μετά τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας φαίνονται πρόθυμοι νά ὑπερασπίσωσι τό δίκαιον ἀποκρούουσαι πᾶσαν καινοτομίαν. Διό, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ τάς τοῦ ὑψηλοτάτου Κούζα τελευταίας κατά τῶν Π. προσκυνημάτων βιαιοπραγίας, ἔγραψαν αὗται ἀπό κοινοῦ πρός αὐτόν*» προκειμένου νά τόν πιέσουν νά ἐπιστρέψει «*εἰς τήν ὁδόν τῆς τάξεως καί τοῦ καθήκοντος*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 53β.

[871] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 443. Σύμφωνα μέ πληροφορία πού διασώζεται στό ἔργο «*Ἱστορική ἔκθεσις τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος*», ἡ ἰδιοκτησία τῶν Ἁγίων Τόπων στή Βεσσαραβία τό 1863 περιελάμβανε 71 μοναστήρια, 25 σκῆτες καί 14 ἐκκλησίες, 610 προσοδοφόρα κτήματα, 153 κτήρια, 1544 στρέμματα ἀμπέλων καί 3860 ἐμφυτεύσεις (ἐμβατίκια), Βλ. *Ἱστορική ἔκθεσις Μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 6 καί 8.

[872] **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανία κτημάτων*, σ. 22.

[873] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 443. Γράφει ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος στόν μητροπολίτη Ναζαρέτ Νήφωνα στίς 17 Ἀπριλίου 1863: «*Τά μοναστήριά μας ἐν γῇ χριστιανικῇ κατάσχονται, τά δικαιώματά μας καταπατοῦνται, ἡ ἰδιοκτησία ἡμῶν κινδυνεύει καί ἡ γλῶσσά μας ἐξοστρακίζεται. Τά ἑλληνικά σύμβολα ἐπί τῶν ἱερῶν τοῦ Π. Τάφου μοναστηρίων καταστρέφονται, ἀντ᾽ αὐτῶν δέ βαρβάρῳ φωνῇ καί γλώσσῃ ἑτέρᾳ ἀναγλύφονται καί ἀναστηλοῦνται*». **Πρβλ. καί Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 656. Ἡ δήμευση τῶν κτημάτων καί τῶν μονῶν πού ἀνῆκαν σέ ξένες δικαιοδοσίες ἀπαγορευόταν, ὅπως ἀναφέρει σέ γνωμοδότηση του ὁ Ν. Δαμαλᾶς, *Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 80.

ἀφαιρέθηκαν ἀπό τήν ἰδιοκτησία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων 8 μοναστήρια στή Βλαχία καί 13 στή Μολδαβία[874]. Αὐτές οἱ ἐνέργειες τοῦ Κούζα δημιούργησαν ἀλγεινή ἐντύπωση στίς Μεγάλες Δυνάμεις. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν πρός τόν Ἄγγλο πρέσβυ τῆς Κπόλεως: «*Κατά τήν γνώμην τῆς κυβερνήσεως τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης, οἱ κληρικοί τῶν προσκυνημένων μοναστηρίων αἰσχρῶς ἐληστεύθησαν (honteusement volés)*»[875]. Μετά τά νέα δεδομένα ὁ Κύριλλος προέβη σέ ἔκκληση πρός τήν Ὑψηλή Πύλη, ἀλλά καί τούς ἐκπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πού εἶχαν ὑπογράψει τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων* (1856) καί ζητοῦσε τήν ἐφαρμογή τῶν ὅρων της. Ὁ πατριάρχης ἔλαβε τή διαβεβαίωση τῶν εὐρωπαίων πρεσβευτῶν καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὅτι θά φροντίσουν γιά τήν ἐφαρμογή τῶν συμφωνηθέντων στήν ἐν λόγω συνθήκη. Ὅμως ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη ὅτι φοβόταν μήπως οἱ Μεγάλες Δυνάμεις ἀδιαφορήσουν γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* καί τότε ἡ ὑπόθεση τῶν μοναστηρίων ἦταν χαμένη[876].

Καθ᾽ ὅλο τό διάστημα πού ἡ ρουμανική κυβέρνηση ὑλοποιοῦσε τά σχέδιά της κατά τῶν μοναστηριῶν πού ἀνῆκαν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί στίς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες, οἱ μοναστικές κοινότητες δέν ἔπαψαν νά διαμαρτύρονται καί νά ἐπικαλοῦνται δικαιοσύνη τόσο ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ὅσο καί ἀπό τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος, ἀπευθυνόμενος στόν Κύριλλο γιά τίς ἐνέργειες πού ὁ δεύτερος ἔκανε, προκειμένου νά προασπίσει τά δίκαια τῶν Ἁγίων Τόπων ἐπί τῶν μοναστηριακῶν τους κτημάτων, ἀναφέρει: «*ἀπό τῆς ἀναβάσεώς αὐτῆς εἰς τόν ἁγιώτατον θρόνον τοῦ Ἀδελφοθέου οὐδέ στιγμήν δέν ἐδίστασεν ἄνω καί κάτω τρέχουσα, ἐν παντί χρόνῳ καί καιρῷ, μετά τοῦ αὐτοῦ ἐνθέου καί κατ᾽ ἐπίγνωσιν ζήλου*»[877], προκειμένου νά προστατέψει τά δίκαια τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὅμως ἡ ἐπέμβαση τῶν

---

[874] Ἀναλυτικότερα πρόκειται γιά τά μοναστήρια: α) τῆς Βλαχίας: τοῦ Γκρούι (ἱδρύθηκε τό 1600), τοῦ Ἁγ. Σάββα (ἱδρύθηκε τό 1600), τοῦ Καλούι (ἱδρύθηκε τό 1610), τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (ἱδρύθηκε τό 1625), τοῦ Πλαταρεστίου (ἱδρύθηκε τό 1686), τοῦ Κομάνου (ἱδρύθηκε τό 1719), τοῦ Βικαρεστίου (ἱδρύθηκε τό 1723), τοῦ Λογκοεστίου καθώς καί 6 σκῆτες καί 3 ἐκκλησίες. β) Στή Μολδαβία τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων εἶχε στήν κατοχή του τίς μονές: τῆς Ἀναλήψεως (ἱδρύθηκε τό 1600), τοῦ Ἁγ. Σάββα (ἱδρύθηκε τό 1600), τοῦ Γαλατᾶ (ἱδρύθηκε τό 1618), τοῦ Βαρνοφσκίου (ἱδρύθηκε τό 1627), τοῦ Νικορίτση (ἱδρύθηκε τό 1628), τοῦ Βουρνάβα (ἱδρύθηκε τό 1628), τῆς Σοβέζας (ἱδρύθηκε τό 1642), τῆς Τσετατζούιας (ἱδρύθηκε τό 1671), τοῦ Κασινολίου (1673), τοῦ Ποπράτα (ἱδρύθηκε τό 1677), τῆς Βιστρίτζας (ἱδρύθηκε τό 1677), τοῦ Τσαλέου (ἱδρύθηκε τό 1677), τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, καθώς καί 3 σκῆτες, οἱ ὁποῖες ἱδρύθηκαν τήν ἴδια περίπου ἐποχή. **Βλ. ἀναλυτικότερα Μιλτ. Καραβοκουροῦ**, *Τά δίκαια τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηρίων τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τά χρυσόβουλα τῶν ἱδρυτῶν αὐτῶν, τά ὑψηλά βεράτια (χάττι σερίφ), τά προαιώνια ἔθιμα ἀπό τού ΙΣΤ' αἰῶνος, τάς διεθνεῖς συνθήκας καί τά διπλωματικά ἔγγραφα*, τύποις Ἀριστοβούλου, Ἀναστασιάδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1913.

[875] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 443.

[876] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 52β.

[877] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 656.

Μεγάλων Δυνάμεων καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δέν εἶχε τά ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη Πέτρας πρός τόν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος ἐξακολουθοῦσε νά βρίσκεται στήν Κπολη, καί μέ ἡμερομηνία 20 Φεβρουαρίου 1863, «...*ἐπλήγωσαν εἰς βάθος τήν καρδίαν μου εἰς τά ἀναγγελλόμενά μοι καί τανῦν περί τῆς οἰκτρᾶς καί λίαν ἀκροσφαλοῦς καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις Ἱερῶν τοῦ Π. Τάφου συμφερόντων*» [878], καθώς ὁ Κούζα δέν ὑποχωροῦσε παρά τίς πιέσεις τῆς ὀθωμανικῆς ἀρχῆς καί τῶν Μεγάλων Δυνάμεων[879]. Ὡστόσο, ἤλπιζε ὅτι ἄν ἡ Ὑψηλή Πύλη, ἀλλά καί οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις πίεζαν ἀκόμη περισσότερο τόν Κούζα καί τήν κυβέρνησή του θά σταματοῦσε αὐτή τήν τακτική κατά τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[880]. Ὁ Κύριλλος, βλέποντας ὅτι ἡ κατάσταση γιά τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶχε ἀρνητική ἐξέλιξη, ζήτησε καί πάλι ἀπό τόν μητροπολίτη Μελέτιο νά σταματήσει τήν πραγματοποίηση μή ἀναγκαίων ἐξόδων, ἀφοῦ ἡ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου μετά τήν ἀπώλεια τῶν ἐσόδων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἦταν δύσκολη. Σέ ἀπάντησή του ὁ μητροπολίτης ἐνημέρωνε τόν πατριάρχη, ὅτι σταμάτησαν ὅλα τά «*μή ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἔργα*»[881], καθώς ὑπό τίς παροῦσες περιστάσεις «*ἀπαιτεῖται ἡ μεγαλυτέρα φρόνησις, καί ἡ αὐστηροτέρα οἰκονομία*»[882].

Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τοῦ ἐπιτρόπου του, οἱ πιέσεις πού ἀσκήθηκαν στόν Κούζα τόσο ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ὅσο καί ἀπό καί τίς Μεγάλες Δυνάμεις πού συνυπέγραψαν τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων*, δέν εἶχαν ἰδιαίτερα ἀποτελέσματα[883]. Ὁ γαλλικός τύπος ἔλαβε θέση στό συγκεκριμένο ζήτημα καί ὑποστήριζε ὅτι τά πατριαρχεῖα ἔπρεπε νά ἀποζημιωθοῦν γιά τήν περιουσία τους καί αὐτή νά περιέλθει στά χέρια τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως. Αὐτά τά δημοσιεύματα προκάλεσαν τήν ἀντίδραση τοῦ Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὅτι τά πατριαρχεῖα θά ἔπρεπε νά ἀπαντήσουν σ' αὐτά τά δημοσιεύματα, «*ἵνα μή ἡ σιωπή ἡμῶν ἐν τῇ περιστάσει ταύτη παρεξηγηθῇ καί ἐκληφθῇ ὡς ἀμηχανία ἤ πρόφασις ἀναγνωρίσεως τῶν δολίων ἀξιώσεων τῆς Γαλλίας*»[884]. Θεωροῦμε ὅτι ἡ πρόταση τῶν γάλλων δημοσιογράφων ἦταν μέν δυσάρεστη γιά τό πατριαρχεῖο, ἀλλά ἦταν ρεαλιστική, καθώς τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1863 οἱ πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διαφώνησαν μεταξύ τους σχετικά μέ τό *μοναστηριακό ζήτημα* καί ἡ Ὑψηλή Πύλη ἄρχισε νά μειώνει τίς πιέσεις πού ἀσκοῦσε στόν Κούζα ὑπέρ τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν κτημάτων τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν. Αὐτό τό γεγονός προκάλεσε

---

[878] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 55α.
[879] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 55α.
[880] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 55α.
[881] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 58β.
[882] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 58β.
[883] Βλ. καί **ΑΠΙ,***Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 60β-61α.
[884] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 123β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν ἐπίτροπό του στήν Κπολη ἀρχιμ. Ἰάκωβο μέ ἡμερομηνία 3 Μαρτίου 1866).

ἀπογοήτευση τόσο στόν πατριάρχη, ὅσο καί στόν ἐπίτροπό του μητροπολίτη Πέτρας, ὁ ὁποῖος σημειώνει, «*δέν ὑπάρχει ἄρα δικαιοσύνη Θεοῦ;*»[885] προσπαθώντας ὅμως παράλληλα νά ἐμψυχώσει τόν πατριάρχη σημειώνοντας ὅτι «*ὁ Θεός δέν θέλει ἀφήσει τάς Ἐκκλησίας του*»[886]. Ἔτσι, θά ἦταν προτιμότερο γιά τόν Κύριλλο νά λάβει τήν ἀποζημίωση πού θά χορηγοῦσε ἡ κυβέρνηση Κούζα γιά τήν ἀπαλλοτρίωση τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη πραγματοποιηθεῖ, παρά νά ἐλπίζει σέ διευθέτηση τοῦ ζητήματος μέ τήν παρέμβαση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί τῶν Μεγάλων Δυνάμεων σέ μελλοντικό χρόνο καί μέ ἀσαφῆ ἀποτελέσματα.

Ὁ Ὀθωμανός ὑπουργός ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ ἀπέστειλε ὑπόμνημα πρός τούς ἀντιπροσώπους τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων (μέ ἡμερομηνία 2/15 Ἀπριλίου 1863), μέ τό ὁποῖο τούς ἐνημέρωνε ὅτι «*τό ζήτημα τῶν ἐν Μολδο-Βλαχία κτημάτων τῶν ἀφιερωμένων μοναστηρίων εὑρίσκεται εἰς τήν αὐτήν κατάστασιν*»[887]. Ὁ ὑπουργός θεωροῦσε ὅτι ἡ μόνη ἐνέργεια γιά τήν ἐπίτευξη συμφωνίας γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* θά ἦταν ὁ διορισμός διαιτητικῆς ἐπιτροπῆς γιά τήν ἐπίλυσή του καί ἡ ἀκύρωση τῶν κατασχέσεων, στήν ὁποία εἶχε προβεῖ ἡ κυβέρνηση Κούζα[888]. Ὁ ἡγεμόνας Κούζα, πιεζόμενος ἀπό τή γενική κατακραυγή ὑποσχέθηκε ὅτι τά χρήματα πού κατασχέθηκαν θά ἀποδίδονταν στούς ἰδιοκτῆτες τῶν μοναστηρίων καί ὅτι μέ τήν κατάσχεση τῆς μισθώσεως, στήν ὁποία προέβη, δέν εἶχε σκοπό νά κατασχέσει τά κτήματα. Ὅμως αὐτές οἱ δικαιολογίες εἶχαν σκοπό νά παραπλανήσουν τήν Ὑψηλή Πύλη καί τίς ἐγγυήτριες δυνάμεις. Μέ διάταγμα τοῦ ρουμανικοῦ ὑπουργείου δικαιοσύνης, τό ὁποῖο εἶχε τήν ἔγκριση τοῦ Κούζα καί ἀπευθυνόταν σέ ὅλα τά δικαστήρια τῆς ἡγεμονίας, οἱ δικηγόροι πού θά ἐκπροσωποῦσαν τόν Πανάγιο Τάφο στίς δίκες γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* θά ἔπρεπε νά ἔχουν τήν ἐπιστασία τῶν δικηγόρων τῆς κυβερνήσεως[889]!

Οἱ ἐχθρικές πρός τά μοναστήρια τῶν Ἁγίων Τόπων ἀποφάσεις συνεχίσθηκαν παρά τίς ἀντιδράσεις. Στίς 22 Μαΐου 1863 μέ διάταγμα τοῦ Κούζα παύθηκε ὁ ἡγούμενος τοῦ ἑλληνικοῦ μοναστηρίου Βυζάντιο, ἐπειδή τέλεσε τή θεία λειτουργία στήν ἑλληνική γλώσσα[890]. Στίς 3 Ἰουνίου μέ διάταγμα καταργήθηκαν οἱ ἐπιτροπές τοῦ Παναγίου Τάφου στό Ἰάσιο καί στό Βουκουρέστι, οἱ δέ ὑπόλοιπες ἐπιτροπές τοῦ Παναγίου Τάφου καταργήθηκαν, διότι οἱ ἐπίτροποί τους κατηγορήθηκαν ὅτι δῆθεν πραγματοποιοῦσαν ἐπαναστατικές κινήσεις ἐναντίον τοῦ κράτους[891]. Μέσα στό πλαίσιο

---

[885] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 65α.
[886] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 65α.
[887] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 40.
[888] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 40.
[889] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 48-49. Παρόμοια ἀπόφαση κοινοποιήθηκε στούς ἀρχηγούς τῶν γραικικῶν μοναστηρίων καί τόν Μάρτιο τοῦ 1863 (βλ. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σ. 50).
[890] *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 55-56.
[891] **Bibesco**, *Règne de Bibesco. Correspondance et documents,* tom. 1er, Paris 1893, σ. 83.

αὐτῶν τῶν κινήσεων, ἡ ἡγεμονική κυβέρνηση ἔφθασε στό σημεῖο νά ἐξορίσει ἤ ἀκόμα καί νά συλλάβει ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων τῶν Ἁγίων Τόπων[892]. Μέ διάταγμα τῆς 18ης Ἰουνίου ὁ Κούζα ἀφαίρεσε ἀπό τούς ἡγουμένους τῶν ἁγιοταφιτικῶν μοναστηρίων τά ἱερά σκεύη, τά ἄμφια καί τά κειμήλια τῶν μονῶν, παραβίασε τά ἀρχεῖα καί ἀφαίρεσε ὅλους τούς τίτλους, τά χρυσόβουλα καί τά κτητορικά ἔγγραφα. Στίς περιπτώσεις πού οἱ ἡγούμενοι, προκειμένου νά προστατεύσουν τήν περιουσία τῶν μονῶν τους καί τά ἔγγραφά τους, τά διέσωζαν κρυφά, τότε αὐτοί συλλαμβάνονταν καί παραπέμπονταν στά δικαστήρια ὡς ἔνοχοι κλοπῆς[893]. Σύμφωνα μέ ὑπόμνημα τοῦ ἐκπροσώπου τῶν Ἁγίων Τόπων ἀρχιμανδρίτη Γερμανοῦ, ἀπό τά μοναστήρια πού βρίσκονταν στή Μολδαβία ἀφαιρέθηκαν 10.734 ἔγγραφα καί ἀπό τά μοναστήρια πού βρίσκονταν στή Βλαχία 14.097 ἔγγραφα[894].

Ἡ κυβέρνηση τοῦ Κούζα προσπάθησε νά ἀποδείξει μέ πολυσέλιδο ὑπόμνημά της τά δῆθεν δικαιώματά της ἐπί τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πού βρίσκονταν στήν ἐπικράτειά της[895]. Στό ὑπόμνημα αὐτό τά γραικικά μοναστήρια καλοῦνταν ρουμανικά, γιά νά παρουσιασθοῦν δῆθεν ὡς ἐγχώρια, καί ὡς ἐκ τούτου δέν χρειάζονταν διεθνῆ προστασία. Εἰδικότερα, τό ὑπόμνημα τῆς κυβερνήσεως Κούζα ὑποστήριζε: α) ὅτι οἱ Ἅγιοι Τόποι δέν ἔχουν τό δικαίωμα κτήσεως, ἀλλά τό δικαίωμα νά λαμβάνουν ἕνα μέρος τῶν εἰσοδημάτων τῶν μοναστηρίων, β) ὅτι ὅλες οἱ δωρεές ἔγιναν μέ τήν προϋπόθεση ὅτι τά ἔσοδα τῶν μοναστηρίων θά χρησιμοποιοῦνταν γιά ἐπιτόπιες ἀγαθοεργίες, γ) ὅτι ἡ ρουμανική κυβέρνηση ἔχει τό δικαίωμα ἀναμείξεως στά τῆς διαχειρίσεως τῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων, κάτι πού ἔκανε καί παλαιότερα. Στό ἴδιο ὑπόμνημα διακήρυττε τήν ἀπόφασή της νά δημεύσει τήν περιουσία τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχείων καί ἀνακοίνωνε ὅτι ἀνανέωνε τήν κατάσχεση, στήν ὁποία εἶχε προβεῖ ἤδη ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 1862[896]. Οἱ ἰσχυρισμοί τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως δέν ἦσαν ἀληθεῖς καί αὐτό ἦταν ἐμφανές, ἄν κανείς μελετοῦσε τά κείμενα τῶν ἡγεμονικῶν καί τῶν κτητορικῶν χρυσοβούλων, μέ τά ὁποῖα ἀφιερώνονταν μοναστήρια, ναοί καί κτήματα στόν Πανάγιο Τάφο[897].

Ὁ Κούζα, γιά νά προχωρήσει στήν κατάσχεση τῆς περιουσίας τῶν Ἁγίων Τόπων, ἔφερε ὡς παράδειγμα τρία μοναστήρια, τοῦ Κοτροτζανίου, τοῦ Βακαρεστίου καί

---

892 *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 54-55.

893 **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 208.

894 **Γερμανοῦ ἀρχιμ.**, ἀντιπροσώπου τῶν Ἁγίων Τόπων τῆς Ἀνατολῆς, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα, τό τῶν 14/26 Δεκεμ. 1864, τό τοῦ μηνός Ἀπριλίου καί τό τῆς 1ης Ἰουνίου 1865 μετά τοῦ Παραρτήματος αὐτοῦ, τά παρουσιασθέντα ὑπό τοῦ Κ. Νέγρη, ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν, τῇ Διεθνεῖ περί τῶν προσκυνημένων μοναστηρίων Ἐπιτροπῇ*, Ὀκτώβριος 1865, σ. 8.

895 **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 77β.

896 **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 22.

897 **Νικ. Λεβίδου**, *Τά ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικά μοναστηριακά κτήματα, μελέτη δημοσιευθεῖσα τό πρῶτον ἐν τοῖς Καιροῖς εἶτα δέ ἐν τῇ Πατρίδι Βουκουρεστίου*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, ἐν Ἀθήναις 1893, σσ. 6-7. Κείμενα τῶν ἡγεμονικῶν καί κτητορικῶν χρυσοβούλων βλ. στό *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός τό Ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς*, σσ. 47-49, 53-56.

τοῦ Μαρτζινενίου, παρουσιάζοντας τούς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν μοναστηρίων, ἔχοντας, ὅπως σημειώνει ὁ Σπ. Ἀντίοχος, στό ὑπόμνημά του παραφράσει κάποιες λέξεις ἀπό τά κείμενα[898]. Ὅμως, παρά τήν παράφραση κάποιων λέξεων, ὁ Κούζα δέν μποροῦσε νά δικαιολογήσει τήν κατάσχεσή τους. Γιά παράδειγμα τό μοναστήρι πού βρισκόταν στό Βουκουρέστι κτίσθηκε τό 1723 ἀπό τόν ἡγεμόνα Νικόλαο Μαυροκορδάτο καί ἀφιερώθηκε ἀπό τόν ἴδιο στόν Πανάγιο Τάφο γιά πάντα καί χωρίς καμία ὑποχρέωση τῆς μονῆς ἀπέναντι στό κράτος, ὅπως φαίνεται ἀπό τό ἀφιερωτικό χρυσόβουλλο πού ἀναφέρει ὁ Σπ. Ἀντίοχος[899]. Στό ὑπόμνημα τοῦ Κούζα ἔδωσαν ἀπάντηση ἀπό κοινοῦ ὅλες οἱ Ἐκκλησίες[900], μέ τήν ὁποία ἀνασκευάσθηκαν ἕνα πρός ἕνα ὅλα τά ἀσύστατα ἐπιχειρήματα τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κούζα. Ὅμως, παρά τίς ἔγγραφες ἀντιδράσεις ἡ κατάσταση στίς Ἡγεμονίες ἐξακολουθοῦσε καί τόν Ἰούλιο τοῦ 1863 νά μήν ἔχει βελτιωθεῖ γιά τά συμφέροντα τοῦ Παναγίου Τάφου: «*Ἐξακολουθεῖ λυποῦσα σφόδρα καί πάντας ἡμᾶς ἐνταῦθα ἡ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις καθ᾽ ἡμῶν παρατεινομένη ἐπιδρομή*»[901].

Μέ νέα ἐγκύκλιο στίς 18 Ἰουλίου τοῦ ἴδιου ἔτους, ὁ Κούζα ἀποκαλοῦσε καί πάλι τά μοναστήρια τοῦ Παναγίου Τάφου μοναστήρια τοῦ κράτους καί ἀπαγόρευε νά ἀποκαλοῦνται κτήματα τῶν Ἁγίων Τόπων. Στίς 2 Ἀπριλίου ἡ Ὑψηλή Πύλη ἀπηύθυνε νότα στούς πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀναφέροντας ὅτι τό ζήτημα τῶν μοναστηρίων ἔπρεπε νά λυθεῖ μόνο μέ τόν τρόπο πού καθορίσθηκε «*…ὑπό τοῦ ΙΓ΄ Πρωτοκόλλου τοῦ ἐν Παρισίοις Συνεδρίου*». Κάθε ἄλλη ἐνέργεια, σημείωνε, «*ὑπάρχει παράνομος. Ἕνεκα τούτου ἡ Ὑψηλή Πύλη θεωρεῖ κατεπεῖγον, ἐπί συμφέροντι καί τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν, τό νά συγκροτηθῇ ἄνευ ἐλαχίστης ἀναβολῆς ἡ Διαιτητική Ἐπιτροπή, περί ἧς ὁρίζει τό Πρωτόκολλον, ἡ δέ κατάσχεσις τῶν προσόδων νά ἀρθῇ ἀμέσως, ὥστε νά εὐκολυνθῇ ἡ ἀναγκαίως ἀπαιτουμένη τακτοποίησις τοῦ ζητήματος*»[902].

Στίς 15 Μαΐου τοῦ 1863 ὁ Κούζα ἀπηύθυνε ἐγκύκλιο στούς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων τῶν Ἁγίων Τόπων, μέ τήν ὁποία δήλωνε ὅτι «*τό Ῥουμουνικόν Κράτος, κατά τά ἔθη καί τούς νόμους τοῦ τόπου ὑπάρχει κτηματοδεσπότης τῶν προσκυνημένων Μοναστηρίων καί τῶν κτημάτων αὐτῶν*»[903]. Μέ δεύτερη ἐγκύκλιο (μέ ἡμερομηνία 18 Ἰουλίου) ἀποκαλοῦσε καί πάλι τά γραικικά μοναστήρια κτήματα τοῦ κράτους καί ἀπαγόρευε στά δικαστήρια νά τά ὀνομάζουν στό ἑξῆς κτήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅπως μέχρι τότε ὀνομάζονταν σέ ὅλες τίς δικαστικές πράξεις[904]. Τέλος, μέ διάταγμα ἀνέθεσε τίς μισθώσεις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων στό ὑπουργικό συμβούλιο καί

---

898 **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 23.

899 **Ἀντιόχου** , *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 23.

900 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σσ. 657-658. (Τό ὑπόμνημα αὐτό βρίσκεται στό *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός τό ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως*).

901 **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 77β.

902 *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός τό ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως*, σσ. 37-38.

903 *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρός τό ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως*, σ. 39.

904 *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, σ. 39.

τήν ἔκδοση τῶν συμβολαίων στό ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν[905].

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1863 τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἄρχισε νά παρατηρεῖ ἀλλαγή τῆς στάσεως τῆς Γαλλίας στό *μοναστηριακό ζήτημα*. Στήν ἀρχή ἡ γαλλική κυβέρνηση συμφωνοῦσε μέ τίς ὑπόλοιπες ἐγγυήτριες δυνάμεις. Ὅμως στή συνέχεια διαφοροποιήθηκε, ἴσως γιά νά ἀσκήσει πιέσεις πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τό ὁποῖο ὑπερασπιζόταν σθεναρῶς τά δικαιώματά του, ἰδιαίτερα στό ἀνακύψαν ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος θεωροῦσε ὅτι «*δέν πρέπει νά φοβώμεθα τήν μονομερῆ τῆς Γαλλίας ἀντίπραξιν, ὅταν αἱ ἄλλαι μεγάλαι Δυνάμεις εἰσί σύμφωνοι εἰς τό νά ὑποστηρίξωσι τά τῆς Ἐκκλησίας δίκαια...*»[906]. Σέ ἄλλη ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη ἀναλύει τήν ὑφιστάμενη κατάσταση καί σημειώνει ὅτι κατά τή γνώμη του ἡ Γαλλία καί ἡ Ἰταλία θά ὑποστήριζαν τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τούς δικούς τους λόγους (τήν ἐναντίωσή τους στή Ρωσία), ἀλλά δέν ἦταν βέβαιος γιά τή στάση πού θά τηροῦσε ἡ Πρωσσία, ἐάν δηλαδή θά συμφωνοῦσε μέ τήν Ἀγγλία ἤ ἐάν θά συμμαχοῦσε μέ τή Γαλλία. Γιά τόν μητροπολίτη Μελέτιο ἡ συμμαχία Γαλλίας καί Ρωσίας ἦταν αὐτή πού θά μποροῦσε νά κλονίσει τήν πολιτική τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας στό ζήτημα «*καί ἑπομένως στρέφεται ἡ πλειονοψηφία ὑπέρ τῶν ἀντιπάλων*»[907].

Ὁ Κούζα, θέλοντας νά προλάβει τήν ἐπέμβαση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑπέρ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχείων καί Ἐκκλησιῶν, ἔσπευσε στίς 13 Νοεμβρίου τοῦ 1863 νά εἰσαγάγει τό θέμα τῶν μοναστηρίων στή Βουλή, ζητώντας δάνειο γιά νά ἐξαγοράσει τά κτήματα τῶν Ἁγίων Τόπων καί ἔτσι νά δώσει στό συγκεκριμένο ζήτημα χαρακτήρα ἐθνικό. Τό κοινοβούλιο τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν ἐνέκρινε δάνειο 48 ἑκατομμυρίων γροσίων γιά τήν ἐξαγορά τῶν κτημάτων, ἡ ὁποία ὅμως δέν ἔγινε ποτέ. Ὅταν τά πατριαρχεῖα ἐνημερώθηκαν γιά τά σχέδια τοῦ Κούζα, διαμαρτυρήθηκαν τόσο πρός τήν Ὑψηλή Πύλη, ὅσο καί πρός τίς πέντε ἐγγυήτριες δυνάμεις καί δήλωναν ὅτι ἡ περιουσία τῶν πατριαρχείων στή Ρουμανία δέν ἦταν δυνατό νά πωληθεῖ, σύμφωνα μέ τά ὅσα ἀνέφεραν τά γράμματα τῶν δωρητῶν. Διαμαρτυρία ἐξέφρασαν προσωπικά καί οἱ πατριάρχες Κπόλεως Ἰωακείμ ὁ Β'[908], Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβος, Ἀντιοχείας Ἱερόθεος καί Ἱεροσολύμων Κύριλλος[909]. Στίς 13 Δεκεμβρίου 1863 ἡ Βουλή τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν ψήφισε νόμο, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἡ κυβέρνηση ἐπρόκειτο νά χορηγήσει 51 ἑκατομμύρια γρόσια ὡς δῆθεν βοήθεια στά μοναστήρια τῶν

---

[905] *Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, σσ. 39-40.

[906] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 84α.

[907] **ΑΠΙ,***Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 86α.

[908] Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης διαμαρτυρήθηκε καί αὐτός, διότι: α) μέ βάση τούς *Γενικούς Κανονισμούς* αὐτός ἀναγνωριζόταν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη ὡς ἐκπρόσωπος καί τῶν ἄλλων πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, β) στήν κανονική ἐδαφική δικαιοδοσία του βρίσκονταν τά μοναστήρια καί οἱ περιουσίες τῶν ἄλλων πατριαρχείων τά ὁποῖα δημεύθηκαν καί γ) στίς Ἡγεμονίες διέθετε περιουσία καί τό Ἅγιον Ὄρος, τό ὁποῖο πνευματικῶς ἀνήκει στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου.

[909] **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 25.

Ἁγίων Τόπων γιά μία καί μόνη φορά, ἐνῶ θά ἐλάμβανε γιά πάντα τό ἐτήσιο εἰσόδημά τους πού ἀνερχόταν σέ περισσότερα ἀπό 30 ἑκατομμύρια γρόσια[910]. Σύμφωνα μέ ἔγγραφο τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη, μετά τήν ψήφιση τοῦ νόμου ὁ Κούζα «*εἶχε τήν ἀναίδειαν νά διατάξῃ ἐνταῦθα τάς ἀρχάς νά κάμωσι Δοξολογίαν καί φωταψίαν, διότι ἐνέκρινε τοῦτο καί ἡ Βουλή*»[911]. Ἡ κατάσταση λοιπόν παρέμεινε σέ γενικές γραμμές ἡ ἴδια καί κατά τό 1864.[912].

Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἔκρινε ὅτι θά ἔπρεπε νά ἐπέμβει φανερά ὑπέρ τῶν θέσεων τῶν πατριαρχείων. Ὡστόσο ὁ Ἕλληνας πρόξενος στό Ἰάσιο Ἰωάννης Σακελλαρίδης θεωροῦσε πώς μιά τέτοια ἐπέμβαση θά ἦταν ἐπιζήμια γιά τά ἑλληνικά συμφέροντα, διότι θά προκαλοῦσε τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ἡ ὁποία διέκειτο ἀρνητικά σέ ὁποιαδήποτε κίνηση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὑπέρ τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων της. Συγκεκριμένα ὁ Σακελλαρίδης ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρξε στιγμή, κατά τήν ὁποία ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση σκεπτόταν νά ἐφαρμόσει σχέδιο πού θά εὐνοοῦσε τά δίκαια τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, «*ἀλλ᾽ οἱ ὑπουργοί τοῦ Σουλτάνου ἐσταμάτησαν πᾶσαν περί τοῦτο διάσκεψιν, διότι τούς παρέστησε, δέν ἠξεύρω ποῖος ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη... δέν εἶναι ὑπόθεσις τήν Τουρκίαν ἐνδιαφέρουσα, ἀλλά τόν Γραικικόν Κλῆρον· ὅτι δέ τήν αὐτήν ἡμέραν καθ᾽ ἣν οἱ Στρατοί τῆς Τουρκίας θά διέλθωσι τόν Δούναβιν πρός κατοχήν τῆς Βλαχικῆς Χώρας, τήν αὐτήν ἡμέραν ὁ τῆς Σερβίας ἡγεμών θά δώσῃ τήν χεῖρα του εἰς τόν Κούζαν, ἡ Βοσνία καί τό Μαυροβούνιον θά ἐξεγερθῶσι, ἡ δέ Ἑλλάς ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀνεμοζάλης ταύτης, θά ἐπαναστατήσει τήν Ἤπειρον, τήν Κρήτην καί τήν Θεσσαλίαν*»[913]. Μέ ἀφορμή αὐτές τίς φῆμες ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, παρά τό γεγονός ὅτι μισοῦσε θανάσιμα τόν Κούζα, δέν ἐπενέβη ὑπέρ τῶν μοναστηρίων.

Ὅπως σημειώνει στήν ἴδια ἐμπιστευτική ἀναφορά του ὁ Σακελλαρίδης, «*διά κανέν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ζήτημα ἀνέχεται ἡ Ὀθωμανική Κυβέρνησις τήν κατ᾽ εὐθεῖαν ἤ πλαγίαν ἐπέμβασίν μας, ὑποπτεύεται ὡς καί τάς πλέον ἀθώας ἐνεργείας μας, ὡς αὐταί αἱ εἰς τούς Ἱερούς Ναούς ἤ τά Σχολεῖα προσφοραί μας τήν ἀνησυχοῦσι, τήν ταράττουσι. Ὅτε δέ ἐζητήθη εἷς ἐπίσημος Δικηγόρος εἰς Παρισίους ἀπό τόν ἀντιπρόσωπον τῶν Μοναστηρίων Ἀρχιμανδρίτην Νεῖλον, καί τῇ συστάσει μου ἐστάλη ὁ Κύριος Μ. Ρενιέρης, ὁ*

---

[910] Βλ. τό κείμενο τοῦ νομοσχεδίου στό **ΑΥΠΕΞ**, *1864, 36,6 Προξενεῖο Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου, Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν Μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864)*, (ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη πρός τόν ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Κ. Δεληγιάννη μέ ἡμερομηνία 19 Δεκεμβρίου 1863).

[911] **ΑΥΠΕΞ,** *1864 36,6. Προξενεῖο Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν Μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Κ. Δεληγιάννη μέ ἡμερομηνία 19 Δεκεμβρίου 1863.

[912] Σέ τηλεγράφημά του, μέ ἡμερομηνία 1 Μαρτίου 1864, ὁ Ρῶσος πρίγκιπας Γορτσακώφ ἐνήμερωσε τόν Ρῶσο πρεσβευτή στήν Κπολη. Τό τηλεγράφημα βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 657.

[913] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖο Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν Μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Π. Δεληγιάννη μέ ἡμερομηνία 22 Ἰαν. 1864.

Ἀαλῆ Πασσᾶς ἐταράχθη κατά τι καί δέν ἐδίστασε νά κάμῃ περί τοῦ διορισμοῦ τούτου ἐμπιστευτικάς πρός τόν Πατριάρχην παρατηρήσεις μόνον διότι ὁ ἐκλεχθείς Νομομαθής ἦτο Ἕλλην!»[914]. Μέ βάση τά παραπάνω δεδομένα, ὁ Ἕλληνας πρόξενος συνιστοῦσε στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Δεληγιάννη νά μήν ὑπάρξει ἐπέμβαση τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ὑπέρ τῶν δικαίων τῶν πατριαρχείων καί πρότεινε νά ἐπέμβει ὁ βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ Α' (1863-1913) ἀθόρυβα ὑπέρ τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων στόν Ρῶσο αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρο καί στόν πρίγκιπα τῆς Οὐαλίας. Καί συμπληρώνει: «*Ἡ φωνή τῆς Μεγαλειότητός του θά εἶναι τόσον εἰλικρινής καί ἀθώα, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νά μήν ὑποδεχθῇ αὐτήν εὐμενῶς καί ὁ Αὐτοκράτωρ Ναπολέων. Ἡ Γαλλία εἶναι ἀνάγκη τέλος πάντων νά πεισθῇ καί νά ἐννοήσῃ ὅτι τό προκείμενον ζήτημα δέν εἶναι μεταξύ ἑνός Ἡγεμόνος καί ὀλίγων Καλογέρων. Ἡ Ἱερόσυλος δήμευσις τῶν κτημάτων τῶν τεσσάρων Πατριαρχικῶν θρόνων καί τῶν Μοναστηρίων τοῦ Ἄθω, Σινᾶ καί τῆς Ἠπείρου, εἶναι ὑπόθεσις ἐνδιαφέρουσα τό ὅλον Ἑλληνικόν ἔθνος. Ἡ Γαλλία δύναται νά συμπαθῇ ὑπέρ τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ἀλλά ῥιπτομένη εἰς τήν Πλάστιγγα τήν ῥέπουσαν πρός αὐτόν, ὅταν πρόκειται μεταξύ Ῥουμανισμοῦ καί Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἀπόφασις αὐτῆς εἶναι ἀπελπιστική καί σκληρά*»[915].

Μετά τά νέα δεδομένα στό μοναστηριακό ζήτημα οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις συνεδρίασαν ἐκ νέου στίς 9, 14 καί 28 Μαΐου τοῦ 1864[916]. Στή συνεδρία τῆς 9ης Μαΐου κατέληξαν στό συμπέρασμα ὅτι οἱ διατάξεις τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ 1858 δέν εἶχαν ἐφαρμοσθεῖ ἀπό τήν πλευρά τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν καί ὅτι ἡ ἐν λόγω κυβέρνηση ἔλυσε τό ζήτημα ὅπως θεωροῦσε ὅτι τή συνέφερε. Κατά συνέπεια οἱ ἐγγυήτριες δυνάμεις θεωροῦσαν ὅτι ὁ Κούζα δέν εἶχε πλέον τήν ἁρμοδιότητα νά ἐπιλύσει τό *μοναστηριακό ζήτημα*[917]. Ἡ ἴδια ἐπιτροπή στή συνεδρίαση τῆς 14ης Μαΐου ἀποφάσισε νά συστήσει μιά νέα ἐπιτροπή, ἔργο τῆς ὁποίας θά ἦταν ἡ σύνταξη μιᾶς καταστάσεως τῶν κτημάτων. Τά κτήματα θά ἔπρεπε νά χωρισθοῦν σύμφωνα μέ τή φύση καί τήν προέλευσή τους, νά ἐξακριβωθοῦν τά ἔσοδά τους, καθώς ἐπίσης καί τό ἐάν ἐπιβαρύνονταν μέ ὁποιουδήποτε εἴδους ὑποχρεώσεις (χρέη κ.λπ.). Στήν τελική της ἔκθεση ἡ ἐπιτροπή θά συνόψιζε τό ἔργο της καί αὐτή ἡ ἔκθεση θά χρησίμευε ὡς βάση γιά τήν περαιτέρω διαδικασία ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος, χωρίς ὅμως νά εἶναι δεσμευτική γιά τά μέλη τῶν ἀντιπροσωπειῶν, πού θά διαπραγματεύονταν τό συγκεκριμένο

---

[914] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖο Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν Μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Π. Δεληγιάννη μέ ἡμερομηνία 22 Ἰαν. 1864).

[915] **ΑΥΠΕΞ**, 1864, 36,6 *Προξενεῖο Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν Μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).* Ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στό Ἰάσιο Ἰωάννη Σακκελαρίδη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Π. Δεληγιάννη μέ ἡμερομηνία 22 Ἰαν. 1864).

[916] *Ἱστορική ἔκθεσις τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 20.

[917] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 443. Περισσότερα γιά τή συγκεκριμένη συνεδρία βλ. **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 26.

θέμα[918]. Στή συνεδρία τῆς 28ης Μαΐου τά μέλη τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀντιπροσωπειῶν ὥρισαν ποιά θά ἔπρεπε νά εἶναι τά μέτρα πού θά λαμβάνονταν σχετικά μέ τά μοναστήρια καί τήν περιουσία τους μέχρι τήν ὁριστική ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Ὥρισαν λοιπόν ὅτι δέν θά ἔπρεπε νά πραγματοποιηθεῖ καμία ἀπαλλοτρίωση τῶν κτημάτων τῶν μοναστηριῶν ἐκ μέρους τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως καί τῶν προσόδων τους, τά δέ ἱερά σκεύη τῶν μοναστηριῶν θά ἔπρεπε νά φυλαχθοῦν μέ ἰδιαίτερη εὐλάβεια[919].

Ὅμως ἡ συνέχεια δέν ἦταν ἡ ἀναμενόμενη. Ἡ ρουμανική κυβέρνηση ἀπέφυγε τή δημιουργία τοῦ εἰδικοῦ ταμείου, στό ὁποῖο θά διατηροῦνταν τά ἔσοδα τῶν μοναστηριῶν καί τῶν κτημάτων τους. Ἡ διεθνής ἐπιτροπή, γιά νά καταλήξει σέ πόρισμα, ζήτησε ἀπό τόν ἀντιπρόσωπο τῶν κοινοτήτων νά τῆς παρουσιάσει ὅλα τά κτητορικά ἔγγραφα ὅλων τῶν κοινοτήτων. Οἱ πατριάρχες Κπόλεως καί Ἱεροσολύμων δέχθηκαν πρόθυμα νά παραδώσουν τά κτητορικά ἔγγραφα τῶν μονῶν καί ζήτησαν ἐπίμονα ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη νά τούς ἀποδοθοῦν ἀπό τή ρουμανική κυβέρνηση τά συγκεκριμένα ἔγγραφα, τά ὁποῖα βιαίως εἶχαν ἁρπαγεῖ ἀπό τά μοναστήρια, ἀλλά ἀπέτυχαν. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως Νέγρης[920] ὑπέβαλε καί αὐτός μέ τή σειρά του στήν ἐπιτροπή πλῆθος ὑπομνημάτων καί ἐγγράφων καί κατασκεύασε μέ βάση ὅλα τά παραπάνω ἔγγραφα τή δική του ἱστορία σχετικά μέ τό *μοναστηριακό ζήτημα*. Χαρακτηριστικά εἶναι τά τρία Ὑπομνήματα πού ὑπέβαλε στή διεθνῆ Ἐπιτροπή στίς 14/26 Δεκεμβρίου 1864, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1865 καί τήν 1η Ἰουνίου 1865 καθώς καί ἕνα Παράρτημα[921]. Στό *πρῶτο ὑπόμνημα*, αὐτό τῆς 14ης/26ης Δεκεμβρίου 1864, ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Νέγρης πρόβαλε τό ἐπιχείρημα ὅτι τά γραικικά μοναστήρια εἶχαν ὑποχρέωση νά ἀποδίδουν μέρος τῶν προσόδων τους στήν τοπική κοινωνία. Στό *δεύτερο ὑπόμνημα*, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιμανδρίτης Γερμανός, παρουσίασε στή διεθνῆ ἐπιτροπή παραποιημένα ἀφιερωτικά κείμενα τῶν δωρητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα δικαιώματα ἐπί τῶν *προσκυνημένων* μοναστηρίων εἶχε καί ἡ

---

[918] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 443-444.

[919] Τίς ἀποφάσεις τῶν συνεδριάσεων βλ. στό **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 444.

[920] Χαρακτηριστικό εἶναι τό ὑπόμνημα τοῦ Νέγρη μέ ἡμερομηνία 10/22 Αὐγούστου τοῦ 1863, τό ὁποῖο ὑπέβαλε στόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ (βλ. τό ὑπόμνημα στό *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 61-62). Στό συγκεκριμένο ὑπόμνημα ἀπάντησε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος μαζί μέ τόν τοποτηρητή τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου Μελέτιο, τόν ἀρχιεπίσκοπο Σινᾶ Κύριλλο καί τούς ἐπιτρόπους τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἀρσένιο καί Γεννάδιο μέ δικό τους ὑπόμνημα μέ ἡμερομηνία 25 Σεπτεμβρίου (7 Ὀκτωβρίου) 1863. *Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων*, σσ. 63-64). Στό συγκεκριμένο ὑπόμνημα τό ὁποῖο ἀπευθυνόταν στόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, τονιζόταν ὅτι ὁ Κούζα ἀντί «*νά σεβασθῇ τήν διεθνῆ ταύτην ἀπόφασιν* (δηλ. τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων* (1856), *κατέστησεν ἑαυτόν δικαστήν, ἐν ᾧ εἶναι μέρος δικαζόμενον, καί προδικάζων τό ζήτημα, ἐνήργησε σειράν ὅλην μέτρων αὐθαιρέτων ἐπί καταστροφῇ τῶν δικαιωμάτων τῶν Ἁγίων Τόπων*» καί ζητοῦσαν τήν ἀμερόληπτη ἐξέταση τοῦ θέματος.

[921] **Γερμανοῦ ἀρχιμ.**, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα*, σ. 3.

τοπική κυβέρνηση τῆς Βεσσαραβίας[922]. Τό ἐρώτημα στό ὁποῖο δέν ἀπαντοῦσε ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν ἦταν πῶς ἡ κυβέρνηση τοῦ Κούζα εἶχε δικαιώματα ἐπί τῶν μοναστηρίων, τά ὁποῖα ἀφιερώθηκαν στούς Ἁγίους Τόπους ἤδη ἀπό τόν ΙΕ' αἰώνα, ὅταν οἱ Ἡνωμένες Ἡγεμονίες ἑνώθηκαν ὡς ἑνιαῖο κράτος στίς 24 Ἰανουαρίου 1862[923]!

Ὅταν τά κείμενα αὐτά ἔγιναν γνωστά στούς πατριάρχες Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων, στήν κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί σέ μονές τῆς Ἑλλάδος πού διατηροῦσαν μετόχια στήν περιοχή, ἔδωσαν ἐντολή στόν ἀρχιμανδρίτη Γερμανό νά ζητήσει ἀπό τή διεθνῆ ἐπιτροπή νά «*παραστήσωσι τά δικαιόγραφά των, καί ἐν ἑνί λόγῳ νά ὑποστήσωσι δι᾽ ὅλων τῶν νομίμων ἐφικτῶν αὐτοῖς μέσων τά ἀρχαῖα αὐτῶν δικαιώματα, ὧν δυνάμει κατέχουσι τά ῥηθέντα μοναστήρια καί κτήματα*»[924]. Ἄλλαξε δηλαδή τόν χαρακτηρισμό τῶν μοναστηρίων πού ἀνῆκαν στόν Πανάγιο Τάφο καί τούς λοιπούς Ἁγίους Τόπους καί τά χαρακτήρισε ὡς δῆθεν «*μή προσκυνημένα*» καί προσπάθησε νά ἀποδείξει ὅτι ἡ ρουμανική κυβέρνηση εἶχε δικαίωμα μέρους τῶν προσόδων τους. Στή συνέχεια παρουσιάζοντας κάποιες ἔκτακτες φορολογίες, πού εἶχαν ἐπιβληθεῖ στά μοναστήρια ἐξαιτίας ἐκτάκτων ἀναγκῶν τῆς τοπικῆς κοινωνίας, προσπάθησε νά κατασκευάσει δῆθεν ὑποχρεώσεις πού ἐπιβάρυναν τά μοναστήρια. Τέλος, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως Νέγρης προσέβαλε τήν ἀκρίβεια τοῦ Καταστατικοῦ πού ὑποβλήθηκε ἀπό τόν ἀντιπρόσωπο τῶν κοινοτήτων ἀρχιμανδρίτη Γερμανό. Ὁ τελευταῖος ὑποστήριξε τήν ἀκρίβεια τοῦ Καταστατικοῦ πού ὑπέβαλε, κάτι πού τελικά ἀναγκάσθηκε νά παραδεχθεῖ καί ὁ Ρουμάνος ἀντιπρόσωπος[925].

Τό 1865 ὁ Κούζα, πιεζόμενος ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη καί ἔχοντας πρό ὀφθαλμῶν τή σύγκληση συνδιασκέψεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρός ἀντιμετώπιση τοῦ χρονίζοντος μοναστηριακοῦ ζητήματος, πρότεινε συμβιβασμό μέ τούς Ἁγίους Τόπους. Παράλληλα ὑπέβαλε πρός ψήφιση στό ρουμανικό Κοινοβούλιο νομοσχέδιο γιά τή συνομολόγηση δανείου γιά τήν ἐξαγορά τῶν μοναστηρίων τῶν Ἁγίων Τόπων ἀντί τοῦ ποσοῦ τῶν 150 ἑκατομμυρίων ὀθωμανικῶν γροσίων[926]. Τό νομοσχέδιο ψηφίσθηκε

---

[922] **Γερμανοῦ**, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα*, , σ. 3.

[923] **Γερμανοῦ**, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα*, σ. 7, 10.

[924] **Γερμανοῦ**, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα*, σ. 3.

[925] **Ἀφθονίδου**, «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 444. Γιά τά ἐπιχείρηματα τοῦ Νέγρη καθώς καί τήν ἀπάντηση τοῦ ἐκπροσώπου τῶν Ἁγίων Τόπων ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ σέ αὐτά βλ. **Γερμανοῦ**, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα*.

[926] Ὁ ὑπουργός Οἰκονομικῶν ἐπί τῆς κυβερνήσεως Κούζα Κ. Στράτ ὑποστηρίζει ὅτι τό δάνειο αὐτό συνήφθη μετά ἀπό πρόταση τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Κ. Νέγρη. Ὁ Νέγρης, κατά τόν Στράτ, ἤθελε νά παρουσιάσει στή ρουμανική κυβέρνηση μιά τελική πρόταση ἐπιλύσεως τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος, ἡ ὁποία θά ἦταν ὠφέλιμη γιά τίς Ἡγεμονίες. Ἀνακοίνωσε μάλιστα, ὅτι δέν ἐπρόκειτο νά ἐπιστρέψει στήν Κπολη, ἄν δέν ὑπογραφόταν ἡ συμφωνία. Σύμφωνα μέ τό Στράτ, οἱ πρέσβεις κάποιων ἀπό τίς Μεγάλες Δυνάμεις παρακίνησαν τόν Νέγρη νά παρουσιάσει μιά ἔγγραφη διακήρυξη τῆς τραπέζης, ὅτι αὐτή ἦταν ἕτοιμη νά παραχωρήσει τά 150 ἑκατομμύρια ὀθωμανικά φράγκα γιά νά παύσουν οἱ ὑπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις νά ἐπικαλοῦνται τήν ἀδυναμία τῆς

στίς 3 Φεβρουαρίου 1865, στίς 12 τοῦ ἴδιου μηνός ἐγκρίθηκε ἀπό τή Γερουσία καί στίς 20 Φεβρουαρίου δημοσιεύθηκε στήν ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως. Στίς 19 Μαρτίου τοῦ 1865 συνομολογήθηκε καί ὑπογράφηκε τό συμβόλαιο δανεισμοῦ μεταξύ τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως καί τῆς Γενικῆς Ἑταιρείας πού θά δάνειζε τά χρήματα. Ἡ ἑταιρεία ἀνῆκε στούς Γ. Ζαρίφη, Χ. Ζωγράφο καί Μ. Ἀλβέρτη[927].

Οἱ πρέσβεις τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων, ὅταν πληροφορήθηκαν τά σχετικά μέ τό δάνειο τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως συνεδρίασαν, γιά νά ἐξετάσουν τά νέα δεδομένα. Κατά τή διάρκεια τῆς συνεδρίας οἱ γνῶμες τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων διχάσθηκαν. Κάποιοι θεωροῦσαν ὅτι ἡ πρόταση τοῦ ἡγεμόνος Κούζα γιά τήν ἐξαγορά τῶν κτημάτων ἦταν θετική, ἄλλοι ἀμφέβαλλαν γιά τήν πραγματοποίησή της καί ἄλλοι ἐπιφυλάσσονταν νά ἐκφράσουν γνώμη μέχρι νά δοῦν ὁριστικό ἀποτέλεσμα. Κατά τήν τελευταία συνεδρίαση τῶν πρέσβεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὁ πρέσβυς Ἐρρίκος Λ. Βοῦλβερ ἀνέπτυξε ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων (Αὐστρίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Πρωσίας καί Ρωσίας) τή γνώμη περί τῆς ἀποζημιώσεως τῶν Ἁγίων Τόπων μέ ἕνα σημαντικό καί δίκαιο ποσό καί ζήτησε τήν ἄμεση λύση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος. Τίς ἀπόψεις του ὁ Βοῦλβερ ὑπέβαλε καί γραπτῶς ὡς διαμαρτυρία στό συνέδριο καί τήν κοινοποίησε καί στόν ἀντιπρόσωπο τῶν Ἁγίων Τόπων ἀρχιμανδρίτη Γερμανό[928]. Οἱ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες διαμαρτυρήθηκαν μέ ἐπίσημο ἔγγραφό τους[929] γιά τήν προσπάθεια τοῦ Κούζα νά οἰκειοποιηθεῖ τήν περιουσία τους καί ἀρνήθηκαν νά δεχθοῦν ἀποζημίωση γιά τά μοναστηριακά κτήματα, ἐπικαλούμενες τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνες, ἀλλά καί τό γράμμα καί τό πνεῦμα τῶν ἀφιερωτηρίων ἐγγράφων τῶν δωρητῶν[930]. Στή διαμαρτυρία τους οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἁγίων Τόπων διαφωνοῦσαν καί μέ τήν πρόταση τοῦ Βοῦλβερ περί ἀποζημιώσεως γιά τήν ἀπαλλοτρίωση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων[931].

Στίς 23 Φεβρουαρίου 1866 ἐπῆλθε ἡ πτώση τοῦ Κούζα, στήν ὁποία μποροῦμε

ρουμανικῆς κυβερνήσεως νά πληρώσει ἀποζημιώσεις γιά τήν ἀπαλλοτρίωση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων. *Τά κατά τό δάνειον τοῦ ἡγεμόνος Κούζα τό ἐξ 150.000.000 συνομολογηθέν μετά τῆς «Γενικῆς Ἑταιρείας» πρός λύσιν τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος*, Τύποις Βυζαντίδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σσ. 7-8 καί 8-10.

[927] Γιά τό κείμενο τοῦ δανείου βλ. **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σσ. 27-31. Τό συγκεκριμένο συμβόλαιο ἀκυρώθηκε μετά ἀπό διαταγή τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν καί μετά ἀπό ψήφισμα τῆς ρουμανικῆς βουλῆς στίς 25 Μαρτίου 1866 μετά τήν πτώση τοῦ ἡγεμόνα Κούζα, ὁ ὁποῖος ἀναγκάσθηκε νά παραιτηθεῖ ὑπό τό βάρος τῶν κατηγοριῶν γιά κατάχρηση. Ὅπως παρατήρησαν οἱ Ρουμάνοι ἀξιωματοῦχοι οἱ ὅροι τοῦ δανείου ἦσαν προκλητικά ἀσύμφοροι γιά τό ρουμανικό κράτος. **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 31.

[928] **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σσ. 31-32. Τήν ἐπιστολή τοῦ Βοῦλβερ βλ. στό ἴδιο ἔργο σσ. 33-34, ἀλλά καί στό *Τά κατά τό δάνειον τοῦ ἡγεμόνος Κούζα τό ἐξ 150.000.000 συνομολογηθέν μετά τῆς «Γενικῆς Ἑταιρείας» πρός λύσιν τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, Τύποις Βυζαντίδος.

[929] Στίς 27 Αὐγούστου 1865.

[930] **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 34.

[931] *Τά κατά τό δάνειον τοῦ ἡγεμόνος Κούζα*, σσ. 23-25.

νά θεωρήσουμε ὅτι συνετέλεσε καί ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὁ ὁποῖος μέ αὐτόν τόν τρόπο ἤθελε νά πάρει μέ τό μέρος του τήν Ὑψηλή Πύλη καί τούς Ἕλληνες. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ μέν διεθνής ἐπιτροπή γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα* νά διαλυθεῖ, ὅπως καί ἡ συνδιάσκεψη αὐτή χωρίς νά ὁλοκληρώσει τό ἔργο της. Ἡ ἄνοδος στόν θρόνο τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν τοῦ Καρόλου Α' Hohenzollern[932] στίς 20 Ἀπριλίου 1866 δημιούργησε τίς ἐλπίδες ὅτι ἴσως θά βρισκόταν τελικά κάποια λύση[933]. Στό νέο σύνταγμα τῶν Ἡγεμονιῶν ὁ Κάρολος θέσπισε τό ἀναπαλλοτρίωτο τῆς ξένης περιουσίας, χωρίς προηγούμενη ἀποζημίωση[934]. Ὅμως οἱ ἐλπίδες τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί τῶν Ἁγιοταφιτῶν γρήγορα διαψεύσθηκαν, ἀφοῦ ἡ ρουμανική κυβέρνηση συνέχισε τά ἔργο τοῦ Κούζα καί ἀπό τό 1868 μέχρι καί τό 1877 προχώρησε σέ πολλές ἐκποιήσεις μοναστηριακῶν κτημάτων, παρά τίς συνεχεῖς διαμαρτυρίες τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Ὑψηλή Πύλη[935].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' μέ ἐπιστολή του στίς 12 Αὐγούστου 1868 ζητοῦσε ἀπό τόν Κάρολο νά ἀποτρέψει τήν πώληση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων μέ πλειοδοσία, θεωρῶντας ὅτι αὐτή ἡ πράξη ἦταν παράνομη. Στίς 25 Σεπτεμβρίου 1868 ὁ πατριάρχης Κπόλεως, καθώς καί οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί τοῦ Σινᾶ ὑπέβαλαν διαμαρτυρία πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί πρός τούς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων γιά τίς πράξεις στίς ὁποῖες προέβη ὁ Κάρολος[936]. Μάλιστα ὁ Κύριλλος ἀνέθεσε στό πνευματικό του τέκνο καί ἁγιοταφίτη μοναχό Ἀλέξανδρο Λυκοῦργο νά ἐνημερώσει, κατά τή διάρκεια ταξιδιοῦ του στήν Ἀγγλία, τούς Ἄγγλους καί τούς πλούσιους Ἕλληνες ὁμογενεῖς γιά τίς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις πού εἶχε γιά τά οἰκονομικά τοῦ πατριαρχείου ἡ ἁρπαγή τῆς περιουσίας τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες καί νά ἐξασφαλίσει τήν ἠθική ὑποστήριξη τῶν ἀγγλικανῶν καί τήν οἰκονομική βοήθεια τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀγγλίας. Μάλιστα ὁ πατριάρχης συγκατατέθηκε στό αἴτημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου νά ἐπιτρέψει στόν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο, ἔξαρχο τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ἀθήνα, νά τόν συνοδεύσει στήν Ἀγγλία, διότι πίστευε ὅτι οἱ δύο Ἁγιοταφίτες θά μποροῦσαν νά πείσουν τούς ὁμογενεῖς νά συμβάλουν στή διάσωση τῆς περιουσίας τοῦ Παναγίου Τάφου, ἀλλά καί νά βοηθήσουν καί στό *προσκυνηματικό ζήτημα*[937]. Παρ᾽ ὅλες ὅμως τίς διαμαρτυρίες ὁ Κάρολος δέν φάνηκε νά δείχνει διαθέσεις γιά δίκαιη λύση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος[938], καί μετά ἀπό διάφορες ἐνέργειες, τά κτήματα καθώς καί

---

932 **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σ. 35.

933 **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 659.

934 Τά ἄρθρα βλ. στό **Ἀντιόχου**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων*, σσ. 35-36.

935 Βλ. *Διαμαρτύρησις τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τῆς πωλήσεως τῶν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις Βλαχίας καί Μολδαβίας κτημάτων αὐτῶν*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868.

936 *Διαμαρτύρησις*, σσ. 3-6.

937 *Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου*, τ. Α', σ. 48.

938 **[Παπαδοπούλου]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων*, σσ. 211-212.

τά μοναστήρια τοῦ Παναγίου Τάφου στή Ρουμανία χάθηκαν ὁριστικά μετά τό 1877.

Κατά τή διάρκεια τῆς ἐπισκέψεως τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Ἰωσήφ καί τοῦ Πρώσου πρίγκιπος Ἀλβέρτου στά Ἱεροσόλυμα (τό 1870), ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπιχείρησε νά τούς κερδίσει ὡς συμμάχους στήν προσπάθειά του γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τοῦ Παναγίου Τάφου στό *μοναστηριακό ζήτημα*. Ὅπως φαίνεται καί ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ Ρώσου πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν, κάτι τέτοιο πρέπει νά εἶχε ὑπαινιχθεῖ καί ὁ πρίγκιπας Ἀλβέρτος στίς συνομιλίες του μέ τόν Κύριλλο. Ὁ Ἰγνάτιεφ ἀναφέρει ὅτι ὁ πατριάρχης στήν προσπάθειά του νά προσεταιρισθεῖ τόν Πρῶσο πρίγκιπα τοῦ παραχώρησε 150 πῆχες γῆς κοντά στήν εἴσοδο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως[939]. Παρομοίως καί κατά τή διάρκεια τῆς ἐπισκέψεως τοῦ διαδόχου τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου στούς Ἁγίους Τόπους τόν Αὔγουστο τοῦ 1871 τοῦ ὑπέβαλε ὑπόμνημα, μέ τό ὁποῖο παρακαλοῦσε νά συντελέσει καί ἐκεῖνος στήν ἐπίλυση τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος[940]. Προηγουμένως, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1871, καί πάλι ὁ πατριάρχης Κπόλεως Γρηγόριος καί οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί τοῦ Σινᾶ ὑπέβαλαν ἐκ νέου καί δεύτερη διαμαρτυρία πρός τή ρουμανική κυβέρνηση, ἡ ὁποία προωθοῦσε νομοσχέδιο γιά τήν ἐκποίηση καί τήν ὑποθήκευση μεγάλου μέρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τό ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους[941].

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1871 ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιος ὁ Δ' (1870-1899) ἐπισκέφθηκε τούς Ἁγίους Τόπους καί ἐκεῖ ἀπό κοινοῦ μέ τόν Κύριλλο ἀπέστειλαν ἐπιστολή πρός τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, ἀπό τόν ὁποῖο ζητοῦσαν ἄλλη μία φορά τή βοήθεια τῆς Ρωσίας γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος[942]. Ὅμως οἱ παρακλήσεις τῶν δύο

---

[939] «*Πῶς ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐλαφρῶς ἐπίστευσεν, ὅτι οἱ Πρῶσσοι δύνανται νά βοηθήσωσιν αὐτόν ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐν Ρουμανίᾳ Μοναστηριακῶν κτημάτων καί, διά νά ἐξασφαλίση τήν εὔνοιαν αὐτῶν, ἐχάρισεν εἰς τόν Πρῶσσον πρίγκιπα 150 πήχεις Ἑλληνικῆς γῆς παρά τήν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως; Πῶς δέν ἐσκέφθη καλῶς ὁ Μακαριώτατος Κύριλλος, ὅτι διά τῆς πράξεως ταύτης παραβιάζει τήν μεγάλην ἐκκλησιαστικήν ἀρχήν "non-possumus", διά τῶν ἰδίων χειρῶν προξενῶν ἀδιόρθωτον ρῆγμα εἰς τό τεῖχος τῆς ἡμετέρας ὑπερασπίσεως ἐν τῷ ζητήματι τῶν Μοναστηριακῶν κτημάτων, βασιζομένης ἐπί τοῦ ἀξιώματος, κατά τό ὁποῖον "τά μοναστηριακά κτήματα δέν δύνανται νά ἀπαλλοτριῶνται ὑπό τῶν Ἱεραρχῶν, διότι ἀνήκουσιν οὐχί εἰς αὐτούς, ἀλλ᾽ εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τηροῦνται δ᾽ ἁπλῶς ὑπό τοῦ κλήρου"*». **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σ. 7. Βεβαίως ἡ ἄποψη τοῦ Ἰγνάτιεφ περί τῆς μή δυνατότητας πωλήσεως μοναστηριακῶν κτημάτων ἐκ μέρους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας δέν εἶναι ὀρθή. Ἡ κτηματική περιουσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀνήκει ἀποκλειστικά καί μόνο σ' αὐτό. Κατά περίπτωση καί ὅταν οἱ ἀνάγκες τό ἀπαιτοῦν, τό πατριαρχεῖο δύναται νά πωλεῖ καί νά διαθέται τήν περιουσία του, ἡ ὁποία τοῦ ἀνήκει κατά πλήρη καί ἀποκλειστική κυριότητα, σύμφωνα ὅμως πάντα μέ τούς ἱερούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας.

[940] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 659.

[941] *Δευτέρα διαμαρτύρησις τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τῆς ὑποθηκεύσεως καί πωλήσεων τῶν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις Βλαχίας καί Μολδαβίας κτημάτων αὐτῶν*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871, σ. 3.

[942] Τήν ἐπιστολή βλ. στό **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 659-660.

πατριαρχῶν δέν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα καί ἡ περιουσία τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί μονῶν στίς Ἡνωμένες Ἡγεμονίες χάθηκαν ὁριστικά.

Μελετῶντας κανείς τό μοναστηριακό ζήτημα θά διαπιστώσει ὅτι αὐτό ἐμφανίσθηκε σέ μιά ἐποχή ὅπου γνώριζε μεγάλη ἔξαρση ὁ ἐθνικισμός, ἀλλά καί ὁ χαρακτηριζόμενος ἀπό τήν Ἐκκλησία ἐθνοφυλετισμός. Ὁ ἐθνικισμός, καθώς καί ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ κράτους-ἐθνικῆς Ἐκκλησίας δέν ἀναπτύχθηκε μόνο στή Βουλγαρία, ἀλλά καί στίς ὑπόλοιπες βαλκανικές χώρες (Ἑλλάδα, Ρουμανία κ.λπ.). Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι ὁ πρίγκιπας τῆς Ρουμανίας Μπιμπέσκου καταγράφει τά σχετικά μέ τίς δωρεές τῶν φαναριωτῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων στά μοναστήρια, τά ὁποῖα, κατά τή δική του ἄποψη, ἦσαν ρουμανικά καί διασώζει τήν ἄποψη, ὅτι ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς μητροπολίτης Ματθαῖος Παγκονιάνη σέ κάποιο συμβούλιο τῶν Ἑλλήνων τῶν Παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν ἀναφέρθηκε στίς «*ἀδικίες καί τήν τυραννία τήν ὁποία ἄσκησαν οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῶν Ρουμάνων*»[943]. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἐξέφραζε τό ἐθνικιστικό πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε καί ἀλλοίωνε τήν ἱστορία πρός ὄφελος τοῦ ἐθνικισμοῦ. Ἡ κατάσχεση τῶν μοναστηρίων καί τῶν κτημάτων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῶν ὑπολοίπων πατριαρχικῶν θρόνων καί μοναστικῶν ἀδελφοτήτων εἶχε βεβαίως καί μιά οἰκονομική παράμετρο (ἐνίσχυση τοῦ ταμείου τῶν Παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν), κυρίως ὅμως ὑπῆρξε συνέπεια τῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐθνικισμοῦ πού ἐκείνη τήν ἐποχή ἀνθοῦσε στή Βαλκανική. Τό *μοναστηριακό ζήτημα* καί ἡ ἀνακίνησή του ἐντασσόταν στό σχέδιο προωθήσεως τῆς ἐθνικιστικῆς θεωρίας περί ἐθνικοῦ κράτους-ἐθνικῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο ὑποστήριζε ὁ πρίγκιπας Ἀλέξανδρος Ἰωάννης Κούζα καί τό ὁποῖο περιελάμβανε τήν πλήρη ἀνεξαρτητοποίηση τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τό πατριαρχεῖο, τήν ἀπαγόρευση χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τήν εἰσαγωγή τοῦ γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου, τή νόθευση τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως κ.ἄ.[944]. Ἡ στάση τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καί πιό συγκεκριμένα τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας, στό ζήτημα αὐτό δέν πρόσφερε καμία βοήθεια τουλάχιστον τήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου. Ἡ παρέμβαση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως μέ ἐπιστολές στούς ἐκπροσώπους καί τούς πρεσβευτές τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἔγινε τό 1876, ὅταν οὐσιαστικά τό *μοναστηριακό ζήτημα* εἶχε πιά de facto λυθεῖ ἀρνητικά τόσο γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅσο καί γιά τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες[945].

---

943 **Bibesco**, *Règne de Bibesco*, σσ. 68-69.

944 Αὐτή ἡ κατάσταση ἀνάγκασε τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο νά ἀντιδράσει καί ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος νά συντάξει *Ἐκκλησιαστική μέριμνα ὑπέρ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν Βλαχίας καί Μολδαυίας ἤτοι πατριαρχική καί συνοδική ἀνταπόκρισις πρός ἀναστολήν τῶν ὑπό τῆς Μολδαβικῆς κυβερνήσεως ἐκκλησιαστικῶν καινοτομιῶν*, Τύποις «Βυζαντίδος», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866.

945 Βλ. τήν ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Ἀ. Κουμουνδούρου πρός τούς πρεσβευτές τῶν Μεγάλων Δυνάμεων (μέ ἡμερομηνία 28 Αὐγούστου 1881) στό *Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος*, σ. 6.

3. Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων.

α) Ἡ ἵδρυση τῆς Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς.

Ὁ ΙΘ' αἰώνας στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων χαρακτηρίζεται καί ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν προσηλυτιστικῶν κινήσεων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καί τῶν προτεσταντῶν ἔναντι τῶν ὀρθοδόξων. Ἡ ἵδρυση τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ «*πατριαρχείου*» *Ἱεροσολύμων*» στίς 23 Ἰουλίου 1847, μέ ἀπόφαση τοῦ πάπα Πίου τοῦ Θ' (1846-1878) μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἰωσήφ Βαλέγρα, ἔδωσε ὤθηση στίς προσηλυτιστικές κινήσεις τῶν λατίνων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐμφανισθεῖ στήν Παλαιστίνη ἤδη ἀπό τόν ΙΓ' αἰώνα. Παράλληλα στά Ἱεροσόλυμα ἄρχισαν νά δραστηριοποιοῦνται διάφορες προτεσταντικές ἱεραποστολές, μέ σημαντικότερη αὐτή τῶν ἀγγλικανῶν μέ τήν ὀνομασία «*Ἡ ἐν Λονδίνῳ Ἁγιογραφική Ἑταιρεία πρός Διάδοσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς*» (1820)[946]. Τό 1814 ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Πολύκαρπος (1808-1827), στήν προσπάθειά του νά ἀντιμετωπίσει τίς προσηλυτιστικές ἐνέργειες τῶν ἑτεροδόξων (ρωμαιοκαθολικῶν καί προτεσταντῶν), ἀναζήτησε βοήθεια ἀπό τή Ρωσία καί πιό συγκεκριμένα ἀπό τόν τσάρο Ἀλέξανδρο Α' (1801-1825). Τό ἐνδιαφέρον τῶν Ρώσων γιά τήν κατάσταση στούς Ἁγίους Τόπους ἔγινε ἐντονότερο τό 1842 μέ τήν ἐγκατάσταση στά Ἱεροσόλυμα τοῦ ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου[947]. Ἡ Ρωσία πίστευε ὅτι μέ ἀφορμή τήν πρόσκληση γιά βοήθεια πού τῆς ἀπηύθυνε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων θά μποροῦσε νά ἀσκήσει πολιτική ἐπιρροή στή Μέση Ἀνατολή, προωθώντας τά πολιτικά της συμφέροντα. Ὡς πιό ἀποδοτικό τρόπο γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἡ ρωσική πλευρά σκέφθηκε νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν παρουσία τῶν Ρώσων προσκυνητῶν στούς Ἁγίους Τόπους καί νά προωθήσει τήν ἵδρυση μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας, ἡ ὁποία δῆθεν θά διευκόλυνε τούς Ρώσους προσκυνητές.

Ἡ πρώτη *Ρωσική Ἀποστολή* στήν Ἁγία Γῆ, καί συγκεκριμένα στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων, ἱδρύθηκε τό 1847[948]. Τήν ἰδέα γιά τήν ὕπαρξη μιᾶς μονῆς πού θά ἐξυπηρετοῦσε τούς Ρώσους προσκυνητές ἔφερε ξανά στό προσκήνιο μετά τόν Ρῶσο ἁγιοταφίτη Ἀρσένιο, ὁ πρόξενος τῆς Ρωσίας στή Βηρυττό Βασίλη. Τό 1841 ἐπικράτησε ἡ πρόταση νά ζητηθεῖ ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἡ παραχώρηση τῆς μονῆς

---

[946] **Κ. Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή τό 19ο καί 20ό αἰώνα: Ἡ Ρωσική ἀτμοπλοϊκή καί Ἐμπορική Ἑταιρεία (1856-1920) καί ἡ Αὐτοκρατορική Ὀρθόδοξος Παλαιστινή Ἑταιρεία (1882-2008)*, Ἐκδοτικός Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη, 2011, σσ. 131-132.

[947] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 134.

[948] Ἤδη ἀπό τόν ΙΘ' αἰώνα ὁ Ρῶσος ἁγιοταφίτης μοναχός Ἀρσένιος εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Πολύκαρπο (1808-1827) γιά νά συγκεντρώσει χρήματα ὑπέρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὁ Ἀρσένιος πρότεινε στόν τσάρο Ἀλέξανδρο Α' (1801-1825) νά ἱδρυθεῖ στά Ἱεροσόλυμα ἕνα ρωσικό μοναστήρι, προκειμένου αὐτό νά ἐξυπηρετεῖ τούς Ρώσους προσκυνητές πού θά ἔφθαναν στά Ἱεροσόλυμα, ὅμως ἡ πρότασή του δέν ἔγινε ἀποδεκτή. **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 769.

τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὡς ἕδρας τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στήν Παλαιστίνη. Ὅμως ὁ πρόξενος Βασίλη πρότεινε τήν ἀγορά ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα δύο μοναστηρίων, τῶν Ἁγ. Θεοδώρων καί τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ. Ὁ τότε πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος (1827-1845) ὀρθῶς ἀρνήθηκε νά πωλήσει τά μοναστήρια καί πρότεινε νά ἐπισκευάσει τή μονή τῶν Ἁγ. Θεοδώρων γιά τή φιλοξενία τῶν ἀνδρῶν καί τή μονή τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης γιά τή φιλοξενία τῶν γυναικῶν, χωρίς αὐτά νά πωληθοῦν ἤ νά παραχωρηθοῦν στή ρωσική κυβέρνηση ἤ τή ρωσική Ἐκκλησία. Ἡ πρόταση τοῦ Ἀθανασίου ἔγινε δεκτή ἀπό τή ρωσική πλευρά. Τά μοναστήρια ἐπί τῇ βάσει τοῦ *Κανονισμοῦ* θά βρίσκονταν ὑπό τήν ἐπίβλεψη καί ἐπιστασία τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ πατριάρχη Ἀθανασίου καί μέ αὐτόν τόν τρόπο δέν θά παραχωρεῖτο ἰδιοκτησία τοῦ πατριαρχείου σέ ἄλλη ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία. Στίς 26 Ἀπριλίου 1841 ἡ ρωσική κυβέρνηση ἐπικύρωσε καί ἀπό τήν πλευρά της τόν *Κανονισμό*[949].

Ἔτσι, ἡ πρώτη *Ρωσική Ἀποστολή* ἐγκαταστάθηκε στούς Ἁγίους Τόπους καί μαζί μ' αὐτήν ἀναπτύχθηκαν διάφορες ἰδέες, ὅπως ἡ ρομαντική ἰδέα τοῦ Ρώσου Tyutchev γιά ἵδρυση μιᾶς μεγάλης ἑλληνορωσικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία θά ἕνωνε Ἕλληνες καί Σλάβους καί μέ αὐτόν τόν τρόπο θά μεταλαμπαδευόταν ὁ φωτισμός τῶν δύο αὐτῶν λαῶν στή Μέση Ἀνατολή[950]. Βεβαίως, ἡ ἐξωτερική πολιτική τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε πολύ διαφορετική ἄποψη γιά τίς σχέσεις μεταξύ Ρώσων καί Ἑλλήνων καί ὅπως ἦταν φυσικό ἐνδιαφερόταν γιά τήν προώθηση τῶν ρωσικῶν συμφερόντων στήν περιοχή, θέτοντας στό περιθώριο τή θρησκευτική πίστη καί τούς συναισθηματισμούς. Ὅλοι οἱ Ρῶσοι διπλώματες, προκειμένου νά προωθοῦν τή ρωσική πολιτική μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων, ὁπουδήποτε καί ἄν βρίσκονταν, ἀφιέρωναν τά δύο τρίτα τοῦ χρόνου τους στήν παρακολούθηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, πράγμα πού τούς ἀνάγκαζε νά μελετοῦν ἐκκλησιαστική ἱστορία, κανονικό δίκαιο καί τόν βίο τῆς σύγχρονης Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας[951].

Ἡ Ρωσία κυριαρχοῦσε στή Εὐρώπη ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ'αἰώνα, κυρίως μετά τή συνθήκη τῶν Παρισίων (1815), μέ τήν ὁποία ἐπικυρώθηκε ἡ ἧττα τῆς Γαλλίας ἀπό τόν συνασπισμό τῆς Αὐστρίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Πρωσίας καί φυσικά τῆς Ρωσίας[952]. Μετά τή συνθήκη τῶν Παρισίων (1815) καί μέχρι τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856), ἡ Γαλλία (ἡ σημαντικότερη δηλαδή δύναμη πού θά μποροῦσε νά ἐνισχύσει τόν παπικό θρόνο στίς διεκδικήσεις του ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων) ἦταν ἀπομονωμένη μετά τήν ἧττα τῶν ναπολεοντείων πολέμων. Ἔτσι, μετά τόν περιορισμό τῆς διπλωματικῆς δράσεως τῆς Γαλλίας στήν Εὐρώπη, ἡ Ρωσία ἀνέλαβε νά τήν ἀντικαταστήσει. Ἡ ἐξωτερική πολιτική τῆς Ρωσίας στή Δύση ἐπιβλή-

---

[949] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 770.
[950] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 134.
[951] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 5.
[952] «Παρισιοῦ συνθῆκες», *ΠΛΜ* 48 (1990) 206.

θηκε μέχρι καί τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856). Μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καί τήν ἀπροσδόκητη ἧττα τῆς Ρωσίας, ἡ ἐπιρροή της στή Δυτική Εὐρώπη ἐκμηδενίσθηκε καί ἔτσι ἡ ἐξωτερική της πολιτική στράφηκε ἀποκλειστικά στήν Ἀνατολή καί στήν καταρρέουσα Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, στήν ὁποία προσπάθησε νά προωθήσει τά συμφέροντα καί τή ζώνη ἐπιρροῆς της[953].

Στόχος τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἦσαν οἱ Ἅγιοι Τόποι, πολιτική τήν ὁποία προωθοῦσε μυστικά καί καλυμμένα, ὥστε νά μήν προκαλέσει τίς ἄλλες εὐρωπαϊκές δυνάμεις καί κυρίως τή Μ. Βρετανία. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι ἡ ρωσική ἐξωτερική πολιτική ἐκμεταλλεύθηκε τήν ἀνακαίνιση τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στά Μύρα τῆς Λυκίας, προκειμένου νά τόν χρησιμοποιήσει σάν σκαλοπάτι γιά τή μεταπήδησή της στούς Ἁγίους Τόπους[954]. Στίς 3 Ἰουλίου 1840 ὑπογράφηκε συνθήκη μεταξύ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιά τήν προστασία τῆς ἀκεραιότητας τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἔκτοτε, ἡ Ρωσία ἄρχισε νά βλέπει τά Προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων ὡς τό μοναδικό μέσο, διά τοῦ ὁποίου θά μποροῦσε νά προωθήσει τά συμφέροντά της στή Μέση Ἀνατολή[955].

Τήν ἴδια περίοδο ὁ πανσλαβισμός ἀρχίζει νά ἐπηρεάζει σημαντικά τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς Ρωσίας, κυρίως μετά τή δεκαετία τοῦ 1860 καί βοηθοῦσε πρός τήν προώθηση τῆς πολιτικῆς πού προαναφέραμε στούς Ἁγίους Τόπους. Ὁ πανσλαβισμός γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ του, τήν ἕνωση δηλαδή ὑπό τή σκέπη τῆς Ρωσίας ὅλων τῶν Σλάβων, χρησιμοποιοῦσε ὡς ἕνα ἀπό τά κυριότερα μέσα του τήν Ἐκκλησία, στή συνέχεια ἐμφάνιζε στό προσκήνιο τήν ἠθική ἐξάρτηση τῶν Σλάβων ἀπό αὐτή καί ἀκολούθως χρησιμοποιοῦσε τήν πολιτική γιά νά ἐπιτύχει τούς στόχους του. Ἡ ρωσική διπλωματία ἐπεδίωκε νά ἀσκεῖ ἐπιρροή σέ ὅλη τήν Ἀνατολή διά μέσου τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν ἐκσλαβισμό τῶν Ἑλληνικῶν πατριαρχείων. Ὁ Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856) πού προκλήθηκε μέ ἀφορμή τό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί τήν προστασία τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας, θεωρεῖται ἀπό πολλούς ὅτι ἦταν γέννημα τοῦ πανσλαβισμοῦ[956]. Μέ βάση τά παραπάνω δεδομένα, δύο μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς αἰτίες τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Ἡ πρώτη ἦταν νά ἀναγνωρισθεῖ ἡ Ρωσία ὡς προστάτιδα τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καί ἡ δεύτερη νά κυριαρχήσει στά στενά τοῦ Ἑλλησπόντου, πράγμα πού δέν ἐπέτρεψαν ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία. Οἱ κινήσεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἀποσκοποῦσαν, ὅπως καί πιό πάνω ἀναφέραμε, στήν προώθηση τῶν ρωσικῶν συμφερόντων, μέρος τῶν ὁποίων ἀποτελοῦσε

---

[953] **Δαμ. Γκαγκανιάρα, ἀρχιμ.**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν εἰς τήν Παλαιστίνην», *Καιρός, Τιμητικός τόμος στόν Ὁμότιμο καθηγητή Ἀθ. Δόϊκο,* Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα, τ. 5, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 32.

[954] **Χρ. Καλαϊτζῆ, διακόνου**, *Ἡ Μονή τῆς «Νέας Σιών» καί αἱ βλέψεις τῶν Ρώσσων ἐπ᾽ αὐτῆς*, ἐκδ. Τέρτιος, 1991, σσ. 7 καί 10.

[955] **Γκαγκανιάρα**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν», σ. 32.

[956] **Γκαγκανιάρα**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν», σ. 27.

καί ἡ ἁρπαγή καί μεταβίβαση τῶν παναγίων Προσκυνημάτων στή Ρωσική Ἐκκλησία[957] ἤ σέ πατριαρχεῖο ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων, ἀποκλειστικά ἐξαρτώμενο ἀπό αὐτήν.

Αὐτή ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας καλυπτόταν πάντοτε μέ τό πρόσχημα τῆς προστασίας τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τόν ἀλλόθρησκο κατακτητή[958]. Μπορεῖ βεβαίως νά μή συμμερίζονταν ὅλοι οἱ Ρῶσοι διπλωμάτες αὐτές τίς κινήσεις τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, θεωρώντας ὅτι ἡ πολιτική ὑποστήριξη τῶν Βουλγάρων, προκειμένου νά ἀποδυναμωθεῖ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, μποροῦσε νά δημιουργήσει ἕνα ἐπικίνδυνο προηγούμενο, τό ὁποῖο θά εἶχε ὡς συνέπεια νά διαταράξει τίς παραδόσεις τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καί γιατί ὄχι νά δημιουργήσει προβλήματα καί στό ἐσωτερικό τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας[959]. Ὅμως ἡ ἄποψή τους δέν φαίνεται νά ἄσκησε μεγάλη ἐπιρροή καί ἔτσι ἡ ρωσική πολιτική στήν Ἀνατολή καθοριζόταν ἀπό δύο βασικές συνιστῶσες. Πρώτη ἦταν ἡ στήριξη τῆς Ὀρθοδοξίας καί τῶν θέσεών της ὡς ὅπλου γιά τή διείσδυση καί τήν ἐπιρροή στήν περιοχή καί δεύτερη ἡ προσπάθεια περιορισμοῦ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή. Αὐτή τήν περίοδο ἡ ρωσική διπλωματία, ἀλλά δυστυχῶς καί ἡ Ρωσική Ἐκκλησία, ὡς ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτείας, χρησιμοποιοῦσαν τίς ἐσωτερικές ἀντιθέσεις τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς πρός ὄφελός τους καί ἔστρεψαν τήν προσοχή τους στά ἐσωτερικά προβλήματα τῶν πατριαρχείων[960] (στόν κλῆρο, ἀλλά καί στόν λαό καί τίς διάφορες ὀρθόδοξες κοινότητες, π.χ. τῶν ἀραβόφωνων στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων). Πρέπει βεβαίως νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία δέν συμφωνοῦσε μέ τήν πολιτική τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως στή Μέση Ἀνατολή, ὅμως δέν διέθετε τή δυνατότητα νά ἀντιδράσει, καθώς ἐξαρτιόταν ἀπόλυτα ἀπό τή ρωσική πολιτεία μέ τήν παρουσία τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ τσάρου στίς συνεδριάσεις τῆς συνόδου της, οἱ ἀποφάσεις τῆς ὁποίας χωρίς τήν ἔγκρισή του δέν εἶχαν ἰσχύ.

Βεβαίως, οἱ ἀντιεκκλησιαστικές αὐτές κινήσεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας καί δυστυχῶς, ὅπως παραπάνω ἀναφέραμε, φαινομενικά καί τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, προκάλεσαν τήν εὔλογη ἀντίδραση τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς. Πολλοί Ρῶσοι ἐπιστήμονες σέ διάφορα ἄρθρα καί μελέτες τους ὑποστηρίζουν ὅτι αὐτή ἡ στάση τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων, κυρίως τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἀδικαιολόγητη[961]. Ὅμως τά διπλωματικά ἔγγραφα, ἀλλά καί τά διάφορα γεγονότα, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, δείχνουν ὅτι ἡ ἀντίδραση τῶν ἑλληνορθοδόξων πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι στή ρωσική κυβέρνηση ἦταν δικαιολογημένη,

---

[957] **Γκαγκανιάρα**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν», σσ. 27-28.

[958] **N. Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μέ τά Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς», στό *Πρακτικά 1ου ἑλληνο-ρωσικοῦ forum «Διαχρονικές σχέσεις καί προοπτικές συνεργασίας στόν 21ο αἰώνα»*, Ἀθήνα 2009, σ. 93.

[959] **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σ. 94.

[960] **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σ. 94.

[961] Γιά παράδειγμα βλ. **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σσ. 92-98 (κυρίως σ. 94).

ἀφοῦ ἡ ρωσική πολιτεία, ἐκμεταλλευόμενη τό γεγονός τῆς ὑποδουλώσεως τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς σέ ἀλλόθρησκο κατακτητή, προσπάθησε νά διεισδύσει σέ ἐκκλησιαστικές δικαιοδοσίες πού δέν ἀνῆκαν στή Ρωσική Ἐκκλησία μέ διαφόρους ἀθέμιτους τρόπους, ὅπως γιά παράδειγμα μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ πανσλαβισμοῦ ἤ μέ τήν προσπάθεια στροφῆς τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων ἐναντίον τῶν πατριαρχείων Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων καί κατά τῆς τοπικῆς ἱεραρχίας γιά τή δημιουργία ἀραβικῶν πατριαρχείων. Ἐξαιτίας τῶν Ρώσων δημιουργήθηκαν οἱ ἐθνικιστικοῦ χαρακτήρα ἀξιώσεις τῶν ἀραβόφωνων ἔναντι τῶν πατριαρχείων Ἱεροσολύμων καί Ἀντιοχείας, οἱ ὁποῖες εἶναι γνωστές ὡς τό *ἀραβικό ζήτημα*. Οἱ ἀραβόφωνοι ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἔχοντας δεχθεῖ τή ρωσική προπαγάνδα, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ ἴδιοι κατά τό μεγαλύτερο ποσοστό τους δέν ἦσαν χριστιανοί ἑλληνικῆς καταγωγῆς πού μιλοῦν τήν ἀραβική γλώσσα, ἀλλά Ἄραβες, ζητοῦσαν τή συμμετοχή τους στήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, τή διοίκηση καί τήν οἰκονομική διαχείριση τοῦ πατριαρχείου[962]. Ἡ ρωσική διπλωματία τῆς ἐποχῆς (ἀλλά δυστυχῶς καί κάποιοι σύγχρονοι ἐρευνητές) θεωροῦσε ὅτι τά πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς (Κπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων) δέν ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικά, ἀλλά ἑλληνοποιημένα μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου[963].

Ἡ ἐπιρροή τῆς ρωσικῆς προπαγάνδας περί τῆς δῆθεν αὐτοσυνειδησίας τῶν ὀρθοδόξων «*Ἀράβων*» φάνηκε στή διαμάχη πού δημιουργήθηκε τό 1863 μεταξύ τοῦ πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων καί τοῦ ποιμνίου του. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων συνήθιζε μέσα στό πλαίσιο τῆς πρόνοιάς του γιά τό ὀρθόδοξο ποίμνιό του νά πραγματοποιεῖ διανομή ἄρτου στούς πτωχούς ὀρθοδόξους. Τό 1863 μερίδα ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων, προφανῶς ἐπηρεασμένων ἀπό τή ρωσική προπαγάνδα περί ἀναγκαιότητας τῆς συμμετοχῆς τους στή διοίκηση καί τά οἰκονομικά τοῦ πατριαρχείου, στράφηκαν ἐναντίον του. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριαρχείου, μητροπολίτης, Πέτρας Μελέτιος, ἀποφάσισε νά διακόψει τήν παροχή ἄρτου στούς πτωχούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους, προκειμένου νά σταματήσει ἡ ἀναταραχή «*καί οὕτως ἐπέλθη ἡ διαλλαγή. Ἐκόπη λοιπόν ἡ εἰς τούς πτωχούς συνήθης διανομή τοῦ ἄρτου, ἡ εἰς τήν Αὐλήν, τοῦ Μοναστηρίου ἀνά πᾶν Σάββατον γεγενημένη. Τό μέτρον τοῦτο ἐλήφθη ὑπ᾽ ὄψιν προσωρινῶς ἐπί μόνῳ τῷ σκοπῷ, ὅπως οἱ πτωχοί στενοχωρηθέντες ὑπό τῆς πείνης ἐξαναστῶσι κατά τῶν προϋχόντων, καί ἐκβιάσωσιν αὐτούς εἰς τό νά παραιτηθῶσι τῶν ἀξιώσεών των, καί ταπεινωθῶσιν εἰς τό Μοναστήριον*»[964]. Τό ἄστοχο αὐτό, κατά τή γνώμη μας, μέτρο εἶχε τό ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπό τό ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα καί οἱ προτρέποντες τούς ὀρθοδόξους νά στραφοῦν κατά τοῦ πατριαρχείου ἄρχισαν νά τούς μοιράζουν χρήματα, προκειμένου νά ἀγοράσουν μόνοι τους ἄρτο. Μετά ἀπό μία

---

[962] **Γκαγκανιάρα,** *Ἡ διοικητική ὀργάνωσις τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, σ. 56.

[963] **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σσ. 92-98. (βλ. κυρίως σ. 96).

[964] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 102α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 17 Μαρτίου 1864).

ἑβδομάδα ἄρχισαν νά διαδίδουν ὅτι ἐπρόκειτο νά νοικιάσουν ἕνα οἴκημα καί νά τό μετατρέψουν σέ φοῦρνο γιά νά μοιράζουν ψωμί στούς πτωχούς χριστιανούς. Ὡστόσο, οἱ πτωχοί ὀρθόδοξοι δέν πίστεψαν αὐτές τίς διακηρύξεις, ἐπέστρεψαν πίσω τά χρήματα πού τούς δόθηκαν καί διατήρησαν τή σταθερή πνευματική τους σχέση μέ τό πατριαρχεῖο[965]. Παρά τήν ἀποτυχία τοῦ μέτρου τό πατριαρχεῖο συνέχιζε νά μή διανέμει ἄρτο στούς πτωχούς ὀρθοδόξους, ἐνῶ συμβιβαστική λύση προσπάθησε νά προωθήσει ὁ Ἕλληνας πρόξενος στά Ἱεροσόλυμα «*κύριος Λεκάτης, ὅστις ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἠγωνίσθη ἀληθῶς καί ἀγωνίζεται ὑπέρ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ μετά ζήλου ἀπεριγράπτου*»[966]. Οἱ ἀραβόφωνοι χριστιανοί συνέχισαν νά ἐναντιώνονται στίς κινήσεις τοῦ πατριαρχείου καί ἔφθασαν στό σημεῖο νά ἀπέχουν ἀπό τή λατρεία, κάτι πού τελικά ἀνάγκασε τόν μητροπολίτη Πέτρας νά ξαναρχίσει τή διανομή ἄρτου στούς πτωχούς ὀρθοδόξους, ἐπειδή ἔκρινε «*ἄδικον νά στενοχωροῦνται οἱ πτωχοί ἕνεκα τῆς κακοτριχίας τινῶν φιλοταράχων*»[967].

Τό γεγονός τῆς στάσεως τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων κατά τοῦ πατριαρχείου προκάλεσε ἔντονη ἀνησυχία τόσο στόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅσο καί στόν ἐπίτροπό του καί τήν Ἀδελφότητα. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας θεωροῦσε ὅτι ἡ παρακίνηση τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων σέ στάση κατά τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς τους ἀρχῆς θά μποροῦσε νά δημιουργήσει προβλήματα παρόμοια μέ τό βουλγαρικό καί θά ἐπέτρεπε τήν ἐπέμβαση ξένων δυνάμεων στήν ἐσωτερική διοίκηση τοῦ πατριαρχείου μέ ἀπρόβλεπτες γι᾽ αὐτό συνέπειες. Ὅμως ἡ ἀντίθεση τῆς πλειοψηφίας τοῦ ποιμνίου κατά τοῦ πατριαρχείου δέν διήρκεσε πολύ, καθώς λίγες ἡμέρες ἀργότερα οἱ περισσότεροι ἐπέστρεψαν στή λατρεία καί ἄρχισαν νά θέτουν στό περιθώριο τούς πρωταιτίους τῆς στάσεως[968]. Μέ τή μεσολάβηση τοῦ πασᾶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ὀρθοδόξων καί τοῦ πατριαρχείου γιά τήν παραχώρηση κάποιων δικαιωμάτων ἀπό τό πατριαρχεῖο[969]. Παρά τήν ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία, οἱ πληροφορίες πού ἔφθαναν στό πατριαρχεῖο ἀνέφεραν ὅτι κάποιοι ἀπό τούς ἀραβοφώνους ἐπιδίωκαν «*νά λάβωσι… τά μοναστηριακά κτήματα ὑπό τήν δικαιοδοσίαν των, καθώς καί τά εἰσοδήματά τους… λέγοντες ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς αὐτούς*»[970]. Ἔφθα-

---

[965] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 102α-β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 17 Μαρτίου 1864).

[966] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 102β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 17 Μαρτίου 1864).

[967] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 102β. (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 17 Μαρτίου 1864).

[968] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 103α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 26 Μαρτίου 1864).

[969] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 111β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 14 Μαΐου 1864).

[970] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 114α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 20 Φεβρ. 1864).

σαν μάλιστα, σύμφωνα μέ μή ἐξακριβωμένες πληροφορίες πού μετέφεραν στόν μητροπολίτη Πέτρας, στό σημεῖο νά ἀποστείλουν γράμμα πρός τόν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Κούζα, ἀπό τόν ὁποῖο ζητοῦσαν νά ἀποστείλει σέ ἐκείνους τά ἔσοδα τῶν μοναστηρίων πού ἀνῆκαν στό πατριαρχεῖο καί ὄχι στό ἴδιο τό πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἦταν ὁ μόνος ἰδιοκτήτης τους[971].

Οἱ διενέξεις μελῶν τῆς ὀρθόδοξης κοινότητας καί τοῦ πατριαρχείου συνεχίσθηκαν. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας μέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο στίς 9 Ἰουνίου 1864 τόν ἐνημέρωσε ὅτι σκοπός κάποιων ἐκ τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων ἦταν οἱ «*ἔχοντες τόν μυστικόν αὐτῶν ὅρκον (ὅστις ἐστίν ἵνα καταπολεμῶσιν ἡμᾶς) ἱερώτερον παντός ἄλλου*»[972], οἱ ὁποῖοι ἐπιτέθηκαν φραστικά κατά τοῦ ἴδιου καί «*ἄρχισαν… οἱ ἐντόπιοι νά φωνάζωσι καί καταγγέλλωσι παχυλά ψεύδη καί ἀνάνδρους συκοφαντίας κατά τοῦ ὑποφαινομένου, ὅτι δηλαδή διά τῶν ἀνδρῶν μου ῥαδιουργῶ κατ᾽ αὐτῶν... καί γίνομαι πρόσκομμα εἰς τούς ἱερούς αὐτῶν σκοπούς*»[973]. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἀραβόφωνων τοῦ δήλωσαν ὅτι προτίθεντο ἕνδεκα ἐξ αὐτῶν νά μεταβοῦν στήν Κπολη γιά νά συζητήσουν μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο καί ἄν δέν κατάφερναν νά πραγματοποιήσουν τό σχέδιό τους θά ἔγραφαν ἐπιστολές πού θά ἀπευθύνονταν στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, τήν Ὑψηλή Πύλη καί τή ρωσική πρεσβεία, ἐκφράζοντας τά αἰτήματά τους[974]. Τό πατριαρχεῖο ἀπό τήν πλευρά του προσπάθησε νά πραγματοποιήσει κάποιες ἀλλαγές πού θά ἱκανοποιοῦσαν τούς ἐκπροσώπους τῶν ὀρθοδόξων, ἀπομάκρυνε ὁρισμένα μέλη ἀπό τήν ἁρμόδια ἐπιτροπή γιά τή διαχείριση τῶν οἰκιῶν πού ἐνοικίαζε τό πατριαρχεῖο μετά ἀπό αἴτημα τῶν δευτέρων, ἀλλά, ὅπως εἶχε πληροφορηθεῖ ὁ μητροπολίτης Πέτρας ὁ πραγματικός σκοπός τῶν ἐνεργειῶν τους ἦταν «*βαθμηδόν ἐκκόψωσι τήν ἐπιῤῥοήν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ ἐκ τῶν ὀσπητίων*»[975]. Οἱ φῆμες γιά τό τί εἶχαν στή συνέχεια σκοπό νά ζητήσουν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων ἔφθαναν στά αὐτιά τοῦ μητροπολίτη Πέτρας. Ὁ μητροπολίτης χωρίς νά μπορεῖ νά ἐξακριβώσει τήν ἀλήθειά τους πληροφορήθηκε ὅτι εἶχαν σκοπό καί «*εἰς τήν Θεολογικήν σχολήν νά ζητήσουσι μετοχήν, καθώς καί ἐν τῇ Δραγουμανίᾳ νά ἔχωσιν ἐντόπιον. Ζητήσουσι νά κουρεύωνται μοναχοί οἱ ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς Σχολῆς, καί χειροτονούμενοι, ὡς οἱ Γραικοί, νά καταντῶσιν ἀρχιερεῖς…*»[976].

---

[971] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 114α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 20 Φεβρ. 1864).

[972] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 122α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1864).

[973] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 122α (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1864).

[974] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 122β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1864).

[975] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 122β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1864).

[976] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 14, 122β (ἐπιστολή πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 9 Ἰουλίου 1864).

Οἱ κινήσεις τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἀραβόφωνων χριστιανῶν πού ἀποτελοῦσαν τό ποίμνιο τοῦ ἑλληνορθοδόξου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων δέν μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ἦσαν αὐθόρμητες. Ἡ ρωσική προπαγάνδα εἶχε φροντίσει νά φέρει στό προσκήνιο τόσο στό πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, ὅσο καί στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων τό ζήτημα τῆς ἀραβοποιήσεως τῶν δύο αὐτῶν Ἐκκλησιῶν. Μυστικῶς ὑποστηριζόταν, ἄν δέν προκαλεῖτο ἡ ἀντίδραση τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων, τούς ὁποίους ἡ Ρωσία, ἀδιάφορο ἄν τό πίστευε ἤ ὄχι, θεωροῦσε Ἄραβες, κατά τῆς κανονικῆς τους δικαιοδοσίας. Ὑποστηριζόταν ἡ θέση ὅτι οἱ ἀραβόφωνοι, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, θά ἔπρεπε νά ἔχουν λόγο στή διαχείριση τῆς περιουσίας του καί νά μετέχουν μέ ἐκπροσώπους τους τόσο στίς ἀποφάσεις σχετικά μέ αὐτό, ὅσο καί στά διοικητικά τῆς ἐν λόγω Ἐκκλησίας. Ὡστόσο, τό πατριαρχεῖο τῶν Ἱεροσολύμων δέν ἀποτελεῖ μόνο ποιμαίνουσα Ἐκκλησία, ὅπως γιά παράδειγμα εἶναι οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρωσίας κ.ἄ. Τό πατριαρχεῖο τῶν Ἱεροσολύμων ἀποτελεῖ κατ᾽ ἀρχήν μοναστική ἀδελφότητα, πού διαχειρίζεται τά πανάγια Προσκυνήματα, ὡς ὁ ἀποκλειστικός τους ἰδιοκτήτης. Στή συνέχεια ὑπό τή σκέπη της ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα περιέλαβε καί τούς ντόπιους ὀρθοδόξους, ἀσκώντας σέ αὐτούς ποιμαντική μέριμνα. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἰδιομορφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων δέν ἐπιτρέπει τήν ἐπέμβαση λαϊκῶν στή διοίκησή του, ἀλλά καί στή διαχείριση τῆς περιουσίας του, ἀφοῦ σέ κανένα μοναστήρι στόν ὀρθόδοξο κόσμο δέν διαθέτουν τέτοιο δικαίωμα οἱ λαϊκοί. Ὁ ἀποκλεισμός τῶν ἀραβόφωνων ἀπό τή διαχείριση τῆς περιουσίας τοῦ πατριαρχείου δέν ὀφειλόταν καί δέν ὀφείλεται σέ ἐθνολογικά κριτήρια, ἀλλά σέ ἐκκλησιαστικά, ἀφοῦ ἡ διαχείριση τῆς περιουσίας μιᾶς μονῆς ἀνήκει ἀποκλειστικά καί μόνο στούς μοναχούς πού ἀποτελοῦν τά μέλη της.

Τό ρωσικό σχέδιο γιά ἐπέμβαση στά ἑλληνορθόδοξα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποίησε, ὅπως προαναφέραμε, καί τήν παρουσία Ρώσων προσκυνητῶν στούς Ἁγίους Τόπους. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στά μέσα τοῦ ΙΘ᾽ αἰώνα ἐπισκέπτονταν τούς Ἁγίους Τόπους 200 μέ 400 ἄτομα, ἐνῶ στίς ἀρχές τοῦ Κ᾽ αἰώνα ὁ ἀριθμός τους ἔφθασε τίς 10.000 τόν χρόνο[977]. Σύμφωνα μέ τόν N. Lisovoi τόν ΙΘ᾽ αἰώνα συνενώθηκαν ἀπό τή ρωσική πολιτική «*σέ ἕνα ἀνεπανάληπτο ἀμάλγαμα οἱ μέθοδοι τῆς κοσμικῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματίας: ἡ ἄμεση πολιτική ἤ οἰκονομική πίεση, ἡ ἀνιδιοτελής πνευματική ἀμοιβαία ἐπιρροή καί ὁ θεολογικός διάλογος*»[978]. Βεβαίως, ὁ ὅρος ἐκκλησιαστική διπλωματία ἀποτελεῖ ὅρο, ὁ ὁποῖος δέν θά πρέπει κἄν νά ὑφίσταται, ὅταν ἀναφέρεται κανείς στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἐν τούτοις, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία, γιά τόν λόγο πού προαναφέραμε, ἐνεπλάκη σέ πολιτικούς ἐκβιασμούς καί στήν προσπάθεια τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς γιά τή δημιουργία πνευματικῆς ἐπιρροῆς στά παλαίφατα πατριαρχεῖα ἀπό τά ὁποῖα ἡ ἴδια προῆλθε καί τά ὁποῖα τῆς ἀπέδωσαν τόν τίτλο τοῦ πατριαρχείου τό 1589.

---

[977] **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σ. 97.
[978] **Lisovoi**, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις», σ. 98.

Ἡ προώθηση τῶν ρωσικῶν ἐπιδιώξεων στούς Ἁγίους Τόπους ἔγινε ἐντονότερη λίγα χρόνια πρίν ἀπό τήν ἵδρυση τῆς πρώτης *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* μέ τήν παρουσία στήν Ἀνατολή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Πορφυρίου Οὐσπένσκυ[979], ὁ ὁποῖος εἶχε φθάσει στούς Ἁγίους Τόπους τό 1843 ὡς προσκυνητής, σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες πού εἶχε λάβει ἀπό τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν[980]. Ὁ ρόλος τοῦ Πορφυρίου δέν ἦταν ἡ πνευματική βοήθεια πρός τούς Ρώσους προσκυνητές τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ πραγματικός του ρόλος ἀποκαλύπτεται καθαρά στό ὑπόμνημα τοῦ ἀρχικαγκελλαρίου τῆς Ρωσίας κόμη Νεσελρώδ πρός στόν τσάρο, στόν ὁποῖο ἀναφέρεται σχετικά: α) «*ἕνεκα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ὡς κληρικοῦ θά ἠδύνατο νά εἰσδύῃ εἰς τήν κατάστασιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*»· β) «*θά ὑπεδείκνυε πρός τόν ἑλληνικόν κλῆρον τό πρός αὐτόν ἐνδιαφέρον τῆς ὀρθοδόξου ρωσικῆς Ἐκκλησίας*»· γ) «*ὁ ἑλληνικός κλῆρος θά ἐτύγχανεν οὕτω πως καί ἐνισχύσεως ἠθικῆς*»· δ) «*ὁ Ρῶσος κληρικός θά ἦτο τό μεσάζων πρόσωπον μεταξύ τῆς ρωσικῆς Συνόδου καί τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου*». Ὁ Νεσελρώδ πρότεινε στόν τσάρο ὁ Ρῶσος κληρικός νά ἀποσταλεῖ ἀρχικά μυστικῶς στούς Ἁγίους Τόπους, προκειμένου νά μελετήσει τήν κατάσταση στήν περιοχή καί στή συνέχεια νά ἐμφανισθεῖ ἐπισήμως. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι στό κείμενο τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Νεσελρώδ ὁ Ρῶσος κληρικός πού θά ἐστέλλετο στά Ἱεροσόλυμα χαρακτηρίζεται μέ τή λέξη «*πράκτορας*». Καί πράγματι ὁ Πορφύριος δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό πράκτορας (ὄχι μέ τήν ἔννοια τοῦ πρέσβυ μιά πού ἡ λέξη πράκτορας εἶχε καί αὐτή τήν ἔννοια, ἀλλά τοῦ πραγματικοῦ πράκτορα) τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες πού ἔλαβε ἀπό αὐτή θά ἔπρεπε νά παρουσιάζεται ὡς προσκυνητής, νά μή δημιουργήσει ὑπόνοιες ὅτι ἐστάλη ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση, νά προσπαθήσει νά κερδίσει τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἁγιοταφιτῶν προκειμένου νά ἀποσπάσει πληροφορίες γιά τίς ἀνάγκες τοῦ πατριαρχείου, νά μήν ἐπιχειρήσει νά δώσει καμία διαταγή. Κύριο καθῆκον του θά ἦταν ἡ συγκέντρωση πληροφοριῶν γιά τήν κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί ἡ ὑποβολή σχετικῆς ἐκθέσεως στόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη[981].

Ἄν λοιπόν ὁ πραγματικός ρόλος τῆς παρουσίας του στό πατριαρχεῖο Ἱεροσο-

---

[979] Ὁ Πορφύριος Konstantin Aleksandrovič Uspenskij γεννήθηκε στήν Κόστρομα τό 1804 καί πέθανε στή Μόσχα τό 1885. Μετά τήν πραγματοποίηση τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν στή Θεολογική Ἀκαδημία τῆς Ἁγίας Πετρουπόλεως [**Σπ. Κοντογιάννη**, «Πορφύριος», *ΠΛΜ* 50 (1992) 229] καί τή χειροτονία του ἐργάσθηκε ὡς ἐκπαιδευτικός (1841-1842). Ὑπηρέτησε ὡς κληρικός στήν αὐτοκρατορική πρεσβεία τῆς Ρωσίας στή Βιέννη (1847-1854), ὡς ἀρχηγός τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα. Τό 1865 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος. Ὁ Οὐσπένσκυ ἐργάσθηκε στίς βιβλιοθῆκες τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στό Σινᾶ, ὅπου προέβη σέ ἁρπαγές καί συλήσεις κωδίκων τούς ὁποίους μελετοῦσε. Ἔτσι, ὁ Οὐσπένσκυ πλούτισε τίς βιβλιοθῆκες τῆς Ρωσίας μέ ἑλληνικά, ἀραβικά, συριακά, αἰθιοπικά καί γεωργιανά χειρόγραφα. **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin (1817-1894)*, σ. 62 (ὑποσημ.) .

[980] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 135.

[981] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 770-772.

λύμων ἦταν ἁπλά καί μόνο «*συλλέξαι ἀκριβῶς εἰδήσεις τῆς καταστάσεως τῆς Παλαιστινείου Ἐκκλησίας καί ἐπί τόπου ἐξετᾶσαι ποῖα μέτρα δέον νά ληφθῶσι πρός συγκράτησιν καί εὐημερίαν αὐτῆς*»[982], τότε γιατί αὐτό ἔπρεπε νά συμβεῖ μέ ἄκρα μυστικότητα; Γιατί δέν ὑπῆρξε συνεννόηση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἤ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως μέ τήν κεφαλή τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, τόν τότε πατριάρχη Ἀθανάσιο (1827-1845), προκειμένου νά καθορισθεῖ ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἡ ρωσική κυβέρνηση θά μποροῦσε νά βοηθήσει τή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία; Ὁ Πορφύριος, μετά τήν ἄφιξή του στά Ἱεροσόλυμα, ἀντί νά κρατήσει μυστική τήν ἀποστολή του, ἄρχισε νά στρέφεται ἀνοικτά κατά τῶν Ἑλλήνων, δημιουργώντας *ἀραβικό ζήτημα* στή Συρία[983], ἀπό τήν ὁποία πέρασε πρίν φθάσει στά Ἱεροσόλυμα. Αὐτό βέβαια εἶχε ὡς συνέπεια νά γίνει γνωστή ἡ στάση του κατά τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι, ὅταν ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα, στίς 20 Δεκεμβρίου 1843, ἡ Ἀδελφότητα ἦταν ἤδη ἐνημερωμένη γι᾽ αὐτόν, μέ ἀποτέλεσμα ἡ μυστική ἀποστολή του νά ἀποτύχει παταγωδῶς, ἀφοῦ οἱ Ἁγιοταφίτες δέν ἀποκάλυψαν τίποτα σχετικά μέ τή ζωή καί τά προβλήματα τοῦ πατριαρχείου τους. Τό μόνο πού πληροφορήθηκε ὁ Οὐσπένσκυ ἀπό τόν μητροπολίτη Βηθλεέμ Διονύσιο (1841-1859) ἦταν ὅτι ἡ ἵδρυση τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα σχολιαζόταν ἀρνητικά ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα[984]. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι ἡ δράση τοῦ Πορφυρίου συνδέθηκε μέ τή ρωσική πολιτική στήν Ἀνατολή πού σχετιζόταν μέ τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους καί τή σύγκρουσή τους μέ τούς Ἕλληνες ἤ μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καί τό καθεστώς μέ τό ὁποῖο αὐτή συνδεόταν μέ τά πανάγια Προσκυνήματα. Στήν ὑπόθεση αὐτή ἐνεπλάκησαν καί οἱ ἄλλες εὐρωπαϊκές δυνάμεις, τίς ὁποῖες συνέφερε ἡ σύγκρουση μεταξύ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου του, προκειμένου νά αὐξήσουν τήν ἐπιρροή τους στήν περιοχή[985].

Ὁ Οὐσπένσκυ ἀναχώρησε ἀπό τά Ἱεροσόλυμα καί ἔφθασε στήν Κπολη τήν 1η Σεπτεμβρίου 1844. Ἐκεῖ ὑπέβαλε στόν Ρῶσο πρεσβευτή Τιτώφ δύο ἐκθέσεις, στίς ὁποῖες, ἀφοῦ παρουσίαζε τήν κατάσταση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὡς οἰκτρή,

---

982 **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 771-772.

983 Προκειμένου ὁ Οὐσπένσκυ νά προωθήσει τό σχέδιό του γιά τή σύγκρουση τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν μέ τό ἀραβόφωνο ποίμνιό τους προώθησε τή θεωρία τῶν πανσλαβιστῶν περί τῆς ὑπάρξεως ἀράβων πατριαρχῶν στή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία, τούς ὁποίους στή συνέχεια διαδέχθηκαν Ἕλληνες. Βλ. **Γκαγκανιάρα**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν», σ. 33.

984 **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 773-775.

985 Ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου (1872) ἔδωσε τήν ἀφορμή γιά τήν ἐκδήλωση σφοδρῶν ἀντιδράσεων ἀπό μεγάλη μερίδα τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων κατά τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Οἱ ἀραβόφωνοι χριστιανοί διέκοψαν τίς σχέσεις τους μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἀπεῖχαν ἀπό τίς ἀκολουθίες πού τελοῦνταν στούς ναούς, κατέλαβαν κάποια μοναστήρια, διέκοψαν τήν ἐπικοινωνία τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου μέ τόν ναό τῆς Ἀναστάσεως καί διετύπωσαν ἀξιώσεις πρός τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἀσυμβίβαστες μέ τόν θεσμικό ρόλο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Παλαιστίνη. **Μελ. Μεταξάκη ἀρχιμ.**, *Αἱ ἀξιώσεις τῶν ἀραβοφώνων ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης*, Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1909, σσ. 3-5.

ὑποδείκνυε πώς θά ἦταν δυνατή ἡ ἀνόρθωσή του, μόνο ἄν ἀποστέλλετο Ρῶσος ἐπίσκοπος μέ συνοδεία μορφωμένων κληρικῶν, γιά νά διευθύνει τή Σύνοδο τοῦ πατριαρχείου καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα! Φανταζόταν δηλαδή τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ὑπό τή Ρωσική Ἐκκλησία καί τό κυριότερο ἐξαρτώμενο ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση[986]. Μάλιστα ἀνέμενε, μετά τήν ὑποβολή τῶν δύο ἐκθέσεών του σχετικά μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τήν ἀπάντηση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1845 μετέβη στήν Ἁγ. Πετρούπολη, προκειμένου νά λάβει ὁδηγίες γιά τό νέο του ταξίδι στά Ἱεροσόλυμα. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε πεθάνει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος καί νέος πατριάρχης Ἱεροσολύμων εἶχε ἀναδειχθεῖ ὁ Κύριλλος (1845). Ἡ ὑποδοχή τοῦ Πορφυρίου στήν Ἁγ. Πετρούπολη ἦταν πολύ ψυχρή. Ὁ Οὐσπένσκυ ὑπέβαλε διάφορες ἐκθέσεις στήν τσαρική κυβέρνηση σχετικά μέ τά ὅσα εἶχε διαπιστώσει κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του τόσο στή Συρία, ὅσο καί στήν Παλαιστίνη[987]. Στίς 10 καί 11 Ὀκτωβρίου 1845 συναντήθηκε μέ τόν μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο (1782-1867). Ὁ Πορφύριος εἰσηγήθηκε τήν ὀργάνωση ἐκ μέρους τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μιᾶς χριστιανικῆς ρωσικῆς ἀποστολῆς στίς χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἡ εἰσήγησή του συζητήθηκε στή Διαρκή Ἱερά Σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί γνώρισε ἔντονη κριτική[988]. Ὅμως, ἡ ἀπόφαση γιά τήν ἵδρυση Ἀποστολῆς στήν Παλαιστίνη δέν ἀποφασίσθηκε τελικά ἀπό τή Ρωσική Ἐκκλησία, ἀλλά ἀπό τό ρωσικό κράτος, ἀφοῦ ἡ ρωσική παρουσία στήν περιοχή ἐξυπηρετοῦσε τά ρωσικά πολιτικά συμφέροντα.

Ἡ σχέση τοῦ ρωσικοῦ κράτους καί τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε ἦταν ἰδιαίτερη. Στή Ρωσία ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Πέτρου (1682-1725) ἡ Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία βρισκόταν σέ σχέση ὑποτελείας μέ τό ρωσικό κράτος καί δέν εἶχε τήν ἐλευθερία ἐπίσημης ἐκφράσεως καί δράσεως, οὔτε στόν πολιτικό, ἀλλά οὔτε καί στό κοινωνικό πεδίο τῆς αὐτοκρατορίας. Μέ τήν ἄνοδο στόν θρόνο τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α' (1825-1855) αὐτό τό πνεῦμα τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας στήν κοσμική ἐξουσία ἐνισχύθηκε. Ὁ διορισμός τῶν Stepan Dmitrievich Nechaev καί τοῦ κόμη N. A. Protasov ὡς ἐπιτρόπων τῆς συνόδου καλλιέργησε τά κοσμικά σχήματα τῆς ἐπιβολῆς καί τῆς πειθαρχίας στό ἐκκλησιαστικό σῶμα καί ἰδιαίτερα στήν ἱεραρχία του. Ἀκόμα καί οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ κράτους στήν ἐκκλησιαστική ἐκπαίδευση σκόπευαν ὄχι μόνο στήν ἀλλαγή τῆς ζωῆς καί τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί στήν ὁλοκληρωτική δέσμευσή της στίς κρατικές ἐπιταγές. Σέ πολλές περιπτώσεις τό κράτος θεωροῦσε τήν Ἐκκλησία ὡς ἀντικείμενο, ὡς νομική κατάσταση ἤ ἀκόμη καί ὡς ὄργανο τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεών του. Ἡ κατάσταση αὐτή, σύμφωνα μέ τή διατριβή τῆς Σύρμως Βαϊραμίδου, ἐκτονώθηκε κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας

---

[986] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 776.
[987] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 780.
[988] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 136.

τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Β' (1855-1881), κάτι τό ὁποῖο δέν φαίνεται νά ἰσχύει τουλάχιστον στήν περίπτωση τῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω. Ἡ ἱεραρχία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν πλευρά της κρατοῦσε παθητική στάση ἀπέναντι σέ αὐτές τίς παρεμβάσεις. Αὐτή της ἡ στάση θεωρήθηκε ἀπό πολλούς ὡς ὑποταγή στίς ἀξιώσεις τοῦ ρωσικοῦ κράτους, ἐνῶ ἀπό ἄλλους ὡς προσαρμογή στήν ἰσχύουσα κατάσταση[989].

Μέ βάση αὐτά τά δεδομένα ἡ ἀπόφαση γιά τήν ἵδρυση *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους ἦταν ἔργο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία οὔτε ὀργάνωσε, οὔτε ὑποστήριξε ἐπισήμως, ὅπως θά δοῦμε, τίς ἐνέργειες τῆς *Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς*, ἡ ὁποία ὑπήχθη τελικῶς στό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν. Ὡστόσο, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία δέν μποροῦσε νά ἀντιδράσει ἐπισήμως στίς ἀκραῖες ἀντικανονικές ἐνέργειές της γιά τούς λόγους πού προαναφέραμε. Ὁ τσάρος ἀποφάσισε τήν ἵδρυσή τῆς *Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα (*Russkaja Duhovnaja Missija v Ierusalime*[990]) μέ ἡγέτη τόν Πορφύριο Οὐσπένσκυ, χωρίς ὅμως αὐτός νά λάβει ἀπό τή ρωσική σύνοδο τόν βαθμό τῆς ἀρχιερωσύνης, τόν ὁποῖο διακαῶς ἐπιθυμοῦσε. Σκοπός τῆς ἱδρύσεως τῆς *Ἀποστολῆς* ἦταν: α) νά ὑπάρχουν στό κέντρο τῆς ὀρθοδόξου ὁμολογίας στήν Ἀνατολή ἀντιπρόσωποι τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας, β) νά μεταρρυθμίσει τόν ἑλληνικό κλῆρο καί νά τόν ἐξυψώσει στά μάτια τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, γ) ἔχει ἑλκύσει στήν ὀρθοδοξία τοῦ ντόπιους ὀρθοδόξους, οἱ ὁποῖοι παρασύρονταν ἀπό τούς διαφόρους μισσιοναρίους ἐξαιτίας τῆς δυσπιστίας τους πρός τόν ἑλληνικό κλῆρο. Δινόταν ρητή ἐντολή στόν Οὐσπένσκυ νά φέρεται ὡς προσκυνητής καί νά μήν ἀναμιγνύεται στίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου καί νά ἀποφεύγει νά ὑποψιάσει τούς ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων Μεγάλων Δυνάμεων γιά τούς πραγματικούς σκοπούς τῆς ρωσικῆς παρουσίας[991]. Ὁ Οὐσπένσκυ ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα στίς 13 Φεβρουαρίου τοῦ 1847 γιά ἄλλη μία φορά ὡς προσκυνητής. Ἡ Ρωσική Ἐκκλησία, ὅπως προαναφέραμε, εἶχε ἀναγκαστικῶς ταυτισθεῖ μέ τίς ἐπιδιώξεις τίς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς στήν περιοχή τῆς Ἀνατολῆς καί τελικά συμφώνησε στήν ἀποστολή τοῦ Πορφυρίου. Ἡ ρωσική κυβέρνηση ἤθελε νά δώσει καί ἐκκλησιαστική κάλυψη στίς κινήσεις τοῦ Οὐσπένσκυ, ἔτσι ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, κατ᾽ ἐντολή τῆς κυβερνήσεως, ἀνέφερε ὅτι τόν ἔστειλε ἐκεῖ «*ὡς ἐκπρόσωπο τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ρωσικῶν μεγαλοπρεπῶν ἀκολουθιῶν*» καί ἀκόμη ὡς ἀναμορφωτή τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς[992]. Ἄν βεβαίως ἡ Ρωσική Ἐκκλησία ἐπιθυμοῦσε πράγματι νά βοηθήσει τόν ἑλληνορθόδοξο κλῆρο τῶν Ἁγίων Τόπων θά ἀπέστελλε ἀνθρώπους (κληρικούς καί

---

989 **Σύρμως Βαϊραμίδου**, *Ἐκκλησία καί κοινωνία στήν προεπαναστατική Ρωσία. Ἀπό τή διάσπαση στήν ἐπανάσταση.* Διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2006, σσ. 189, 196 & 197-198.

990 **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 136.

991 **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 780.

992 **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 136.

λαϊκούς) νά βοηθήσουν καί δέν θά ἵδρυε ἕναν ἐκκλησιαστικό ὀργανισμό στήν κανονική δικαιοδοσία ἑνός ἀνεξάρτητου πατριαρχείου. Τήν ἄποψη αὐτή ὑποστηρίζουν καί Ρῶσοι ἱστορικοί, ὅπως ὁ F.I. Titov καί ὁ K. Kern, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν ὅτι «*ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας δέν εἶχε καμία κανονική, οὔτε ἱστορική, ἀλλά οὔτε καί πολιτική αἰτιολογία νά τή διοργανώσει* (τή Ρωσική Ἀποστολή)»[993], χωρίς ὅμως νά λαμβάνουν ὑπ᾽ ὄψιν τους τό δεδομένο ὅτι τή *Ρωσική Ἀποστολή* τήν ἵδρυσε τό ρωσικό κράτος καί ὄχι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία.

Ὁ Οὐσπένσκυ ἐγκαταστάθηκε στή μονή τῶν Ἀρχαγγέλων, ἡ ὁποία τοῦ παραχωρήθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο καί παρέμεινε στά Ἱεροσόλυμα μέχρι τό 1854. Ὁ Κύριλλος γνώριζε γιά τήν ἄφιξη τοῦ Οὐσπένσκυ στά Ἱεροσόλυμα κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Κπολη καί μέ ἐπιστολή, πού ἀπηύθυνε πρός τόν ἐπίτροπό του μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο, ὅρισε τόν ἀρχιμανδρίτη Σωφρόνιο Τζαπῆ νά οἰκοδομήσει στή μονή οἴκημα γιά τή διαμονή τοῦ ἐν λόγω ἀρχιμανδρίτη μετά ἀπό αἴτημα τῆς ρωσικῆς Συνόδου[994]. Ὁ Οὐσπένσκυ κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του ἐκτός ἀπό τό «*ἔργο*» του ὡς πράκτορας βοήθησε στήν ἵδρυση τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου καί τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Κατά τή διάρκεια τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856) ὁ Γάλλος πρόξενος στά Ἱεροσόλυμα ζήτησε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Ρώσου ἐκπροσώπου ἀπό τήν πόλη. Ἔτσι ὁ Πορφύριος ὑποχρεώθηκε νά ἐπιστρέψει στή Ρωσία τόν Μάιο τοῦ 1854 ὑποστηριζόμενος ἀπό τίς αὐστριακές διπλωματικές ὑπηρεσίες[995]. Ἡ ἀποστολή του οὔτε καί αὐτή τή φορά ἦταν ἐπιτυχημένη, ἀφοῦ ὁ Κύριλλος, γνωρίζοντας τή δράση τοῦ ἐν λόγω κληρικοῦ στό πατριαρχεῖο ἀπό τήν προηγούμενη παρουσία του ἐκεῖ ἦταν πολύ ἐπιφυλακτικός ἀπέναντί του. Ἡ συμμετοχή του στήν ἵδρυση τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἀλλά καί τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ θεωροῦμε ὅτι ἐπετράπη ἀπό τόν πατριάρχη, προκειμένου νά ἀπασχολήσει τόν πολυπράγμονα κληρικό, ὥστε αὐτός νά μήν ἀσχολεῖται τόσο πολύ μέ τήν προώθηση τῶν ρωσικῶν συμφερόντων ἐντός τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀλλά καί νά παράσχει τήν ἐντύπωση στή ρωσική πλευρά ὅτι δέν ἀγνοεῖ τήν παρουσία τοῦ ἐκπροσώπου της στήν Ἁγία Γῆ.

Τό 1857, μετά δηλαδή τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856), τήν ἥττα τῆς Ρωσίας καί τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Πορφυρίου ἀπό τά Ἱεροσόλυμα μετά ἀπό μιά ἀποτυχημένη παρουσία, ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Β΄ (1855-1881) καί ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος Gorčakov (1856-1882) ἀναδιοργάνωσαν τή *Ρωσική Ἀποστολή* στά Ἱεροσόλυμα, ἀποστέλλοντας τόν ἐπίσκοπο Μελιτουπόλεως Κύριλλο Naumov ὡς προϊστάμενό της[996]. Παράλληλα, τό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας ἵδρυσε τήν *Παλαιστίνια Ἐπιτροπή* (*Palestinskaja Komissija*) ὡς βοηθητική ὑπηρεσία τῆς *Ρωσικῆς*

---

[993] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 136.

[994] **ΑΠΙ,** *Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII A 132, 51α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 22 Μαρτίου 1852).

[995] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σσ. 136-137.

[996] Ὁ Κύριλλος ἔμεινε στά Ἱεροσόλυμα ἀπό 1857 ἕως τό 1864. **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 139.

Ἀποστολῆς. Ἔργο τῆς *Ἐπιτροπῆς* ἦταν ἡ μέριμνα, ἡ διοργάνωση καί ἡ παρακολούθηση τῶν προσκυνηματικῶν περιηγήσεων τῶν Ρώσων, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονταν τούς Ἁγίους Τόπους καί ἡ ὑποστήριξη τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ὀρθοδόξων. Ἡ *Ἐπιτροπή* αὐτή θά μεριμνοῦσε καί γιά τή συντήρηση οἰκοδομῶν μέ χρήματα πού θά συγκέντρωνε ἀπό ἐράνους σέ ὅλη τή Ρωσία. Βασικό στέλεχος τῆς *Ἐπιτροπῆς* ἦταν ὁ B. P. Mansurov[997]. Οἱ προτάσεις τῆς *Ἐπιτροπῆς* θά ἐγκρίνονταν πάντοτε ἀπό τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ἐνῶ αὐτή θά ἀποτελοῦσε τό σύνδεσμο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέ τή Διαρκή Ἱερά σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Στόν Mansurov θά ὑπαγόταν ὁ Ρῶσος πρόξενος στά Ἱεροσόλυμα[998].

Ἡ ἐπιλογή ἑνός ἐπισκόπου γιά τήν ἡγεσία τῆς Ρωσικῆς Ἀποστολῆς κρινόταν ἀναγκαία, προκειμένου νά δοθεῖ ἔστω καί τυπικά, ἄν ὄχι κανονική, τουλάχιστον ἐπίσημη ὑπόσταση. Μετά ἀπό συνεννοήσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Συνόδου τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μέ τό ἀσιατικό τμῆμα τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν ἐγκρίθηκε ἀπό τόν τσάρο στίς 23 Μαρτίου 1857 ἡ ἐπανίδρυση τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα. Ἡ παραβίαση τῶν ἱερῶν κανόνων σχετικά μέ τήν ἵδρυση ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἐντός τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶναι περισσότερο ἀπό προφανής. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ ρωσική κυβέρνηση γιά τήν ἵδρυση τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* ζήτησε τήν ἄδεια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί ὄχι τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου. Αὐτό τό γεγονός ἐξόργισε τόν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε στόν Οὐσπένσκυ: «*Ἡ κυβέρνησή σας ζήτησε ἄδεια ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη. Τί νά κάνουμε; Ἄς κτυπήσουν τό κεφάλι μας. Κί ἄν δεχθήκαμε τόν ἐπίσκοπό σας, τό κάναμε γιατί μᾶς τό διέταξε ἡ Ὑψηλή Πύλη*»[999]. Ὁ Κύριλλος ἀναγκάσθηκε, ὅπως καί ὁ ἴδιος ἀναφέρει, νά ἀποδεχθεῖ τήν παρουσία τοῦ Ρώσου ἐπισκόπου στή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου του. Μάλιστα, κάθε φορά πού ὁ ἐπίσκοπος Μελιτουπόλεως Κύριλλος, ὁ ὁποῖος τελικά ἀπεστάλη στά Ἱεροσόλυμα, ἤθελε νά λειτουργήσει, ὁ πατριάρχης Κύριλλος τοῦ ἔδινε τήν ἀνάλογη κανονική ἄδεια. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἔγγραφη ἄδεια πού τοῦ δόθηκε, προκειμένου νά λειτουργήσει στή μονή τῶν Ἀρχαγγέλων. Ὁ πατριάρχης τοῦ χορηγοῦσε τήν ἄδεια «*...ὅπως αὔριον κατελθών ἐν τῇ Ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἀρχαγγέλων ἐπιτελέση τήν Ἱεράν λειτουργίαν μνημονεύουσα τῶν ὀνομάτων τῶν ἐκτελούντων τήν ἑορτήν αὐτήν μετά πάσης τῆς ἀρχιερατικῆς λαμπρότητος· δίχα μέντοι τῆς ἐν τῷ Ἱερῷ Συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσεως. Μνημονεύουσα δέ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἡμῶν ὀνόματος, κατά τήν ἐκκλησιαστικήν Ἱεράν*

---

[997] Ὁ διπλωμάτης Boris Pavlovič Mansurov (1828-1910) ἦταν ἔμπιστος συνεργάτης τοῦ Μεγάλου Δούκα τῆς Ρωσίας Κωνσταντίνου Nikolaevič καί ἦταν εἰδικός στά θέματα πού ἀφοροῦσαν τούς Ἁγίους Τόπους. Ὁραματιζόταν καί ἐργάσθηκε γιά τή δημιουργία τῆς «*ρωσικῆς Ἱερουσαλήμ*». Διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στήν ἵδρυση καί τίς δραστηριότητες τῆς *Παλαιστινῆς Ἑταιρείας* καί τῆς *Ρωσικῆς Ἀτμοπλοϊκῆς καί Ἐμπορικῆς Ἑταιρείας*. **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 152.

[998] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σσ. 137-138.

[999] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 63.

διατύπωσιν»[1000]. Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος ἐπέμενε στήν κανονική πρακτική τοῦ ἱεροπράττειν καί γιά τόν μητροπολίτη Μελιτουπόλεως, ἐκεῖνος ὄχι μόνο ξεπέρασε τά ὅρια, ἀλλά ἡ συμπεριφορά του δημιούργησε προβλήματα καί στίς σχέσεις τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέ ἄλλες χριστιανικές ὁμολογίες πού διεκδικοῦσαν δικαιώματα στήν Ἁγία Γῆ.

Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἐπεισόδιο μέ πρωταγωνιστή τόν μητροπολίτη Μελιτουπόλεως πού ἔλαβε χώρα τή Μ. Πέμπτη τοῦ 1858. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ὁ μητροπολίτης Κύριλλος διεμήνυσε στόν ἐπίτροπο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο «*ὅτι βούλεται πρός τό ἑσπέρας κατελθεῖν μετά τῶν ῥώσσων προσκυνητῶν εἰς τόν Πανίερον Ναόν, ὅπως ἐν τῷ Γολγοθᾷ ψάλῃ τά 12 Ἱερά Εὐαγγέλια*»[1001]. Ὁ Μελέτιος τοῦ ἀπάντησε πώς καλό θά ἦταν γιά τήν ἀποφυγή σκανδάλων πού μπορεῖ νά δημιουργηθοῦν μέ τούς λατίνους νά ἀποφύγει τήν ἐπιτέλεση ἀκολουθιῶν ἐκείνη τήν ἡμέρα στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Τοῦ τόνισε ὅτι «*κατά παλαιάν τινα συνήθειαν ὁ Ἱερός Ναός κρατεῖται κεκλεισμένος κατ᾽ ἐκείνην τήν ἡμέραν ἄχρι τῆς πρωΐας τῆς ἐπιούσης, διά τοῦ λόγου, ὅτι αὐτοί οἱ λατῖνοι ἔχουσιν ἐπί τοῦ Παναγίου Τάφου τά ἄζυμα αὐτῶν, καί φοβοῦνται μή συμβῇ ἀπευκταῖον ἀπό τῆς εἰσροῆς τῶν προσκυνητῶν*»[1002]. Καί ἐνῶ ὁ Ρῶσος ἀρχιερέας συμφώνησε νά μήν κατέλθει ἐκείνη τήν ἡμέρα στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, τό ἀπόγευμα τῆς Μ. Πέμπτης εἰσῆλθε ξαφνικά στόν ναό, συνοδευόμενος ἀπό ἑκατοντάδες Ρώσους προσκυνητές, μέ ἀποτέλεσμα ὁ λατίνος πατριάρχης νά ἀποχωρήσει καί οἱ λατίνοι νά παραπονεθοῦν στόν Γάλλο πρόξενο, ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του διαμαρτυρήθηκε ἐντόνως στόν πασᾶ τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ τελευταῖος, ἀντιλαμβανόμενος τή σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, προσπάθησε νά ἠρεμήσει τόν Πρόξενο καί συγχρόνως τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θά ἐξετάσει τό ζήτημα. Ὁ πασᾶς ζήτησε ἀπό τόν Μωχάμετ Δερβίση νά τοῦ δώσει πληροφορίες γιά τήν τάξη πού ἐπικρατοῦσε στόν ναό τή Μ. Πέμπτη. Ὁ Μωχάμετ Δερβίσης τόν ἐνημέρωσε ὅτι ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια ὁ ναός τῆς Ἀναστάσεως νά παραμένει κλειστός ἀπό τούς λατίνους τή Μ. Πέμπτη, προκειμένου νά ἐπιτελέσουν τήν τελετή τῶν ἀζύμων. Τότε ὁ πασᾶς μαζί μέ τόν Μουλλᾶ τῶν Ἱεροσολύμων, τόν Τάχερ Ἐφένδη καί τόν Μωχάμετ Δερβίση πῆγαν στόν ναό στίς τρεῖς τή νύχτα διαπίστωσαν ὅτι οἱ Ρῶσοι εἶχαν ἀποχωρήσει, καθησύχασε τόν Γάλλο πρόξενο καί ἀποχώρησε[1003].

Ὁ μητροπολίτης Μελέτιος ἐνημέρωσε τόν πατριάρχη μέ μεγάλη καθυστέρηση

[1000] **ΑΠΙ,** *Ἀρχεῖο Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία, VIII B 11, 3β (ἐπιστολή πρός τόν μητροπολίτη Μελιτουπόλεως μέ ἡμερομηνία 1 Ἰουλίου 1858).

[1001] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 68α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Ἀπριλίου 1858;).

[1002] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 68α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Ἀπριλίου 1858;).

[1003] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 68α-β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Ἀπριλίου 1858;).

γιά τό γεγονός, θεωρώντας ὅτι αὐτό δέν θά εἶχε ἰδιαίτερες συνέπειες γιά τό πατριαρχεῖο. Ὅμως, στή συνέχεια τό θέμα αὐτό ἔγινε ἀντικείμενο ἰδιαίτερης προσοχῆς τόσο ἀπό τόν ἡγεμόνα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὅσο καί ἀπό τή γαλλική καί τή ρωσική πρεσβεία. Γι᾽ αὐτόν τόν λόγο ὁ μητροπολίτης Μελέτιος ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη, ἐάν ἐρωτηθεῖ ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη σχετικά μέ τό συμβάν, νά ἀπαντήσει ὅτι ὁ Μελιτουπόλεως εἰσῆλθε στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ λατίνοι εἶχαν ἀνοίξει τή θύρα τοῦ ναοῦ. Συγχρόνως τόν ἐνημέρωνε ὅτι, ὅταν ὁ ἴδιος ρωτήθηκε ἀπό τόν πασᾶ, δήλωσε ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἔχοντας φιλικά αἰσθήματα πρός τούς λατίνους κρατοῦν τή Μ. Πέμπτη κλειστή τή θύρα τοῦ ναοῦ, ὥστε νά μην διαταραχθεῖ ἡ τελετή τῶν ἀζύμων ἀπό τή συρροή τῶν προσκυνητῶν, ὡστόσο σέ αὐτή τήν περίπτωση, ἀπό ἀνάγκη, προκειμένου νά ἐξέλθει ὁ λατινοπατριάρχης, ἡ θύρα ἄνοιξε ἀπό τούς ἴδιους τούς λατίνους[1004]. Παρά τά ὅσα συνέβησαν τή Μ. Πέμπτη τοῦ 1858, ὁ μητροπολίτης Μελιτουπόλεως δέν φάνηκε νά συμμορφώνεται. Ἔτσι, ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἀναγκάσθηκε νά ζητήσει ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο νά συνεννοηθεῖ ἀπ᾽ εὐθείας μέ τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη, ὥστε ὁ μητροπολίτης Κύριλλος νά διαταχθεῖ νά «*ἀπέχῃ τοιούτων ἱεροτελεστιῶν ἐξ ὧν πιθανόν ἵνα προκύψωσι μεταξύ τῶν ἐθνῶν σκάνδαλον οἷον τό τῆς Μεγάλης Πέμπτης...*»[1005], διότι ὑπῆρχε κίνδυνος οἱ Ἁγιοταφίτες νά ἐμπλακοῦν εἰς «*ἀδιεξόδους πλεκτάνας*»[1006].

Τά παραπάνω περιστατικά καί οἱ κινήσεις τοῦ μητροπολίτη Μελιτουπόλεως ἔρχονταν σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τίς ὁδηγίες πού εἶχε λάβει ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση. Τό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας τοῦ εἶχε δώσει σαφεῖς ὁδηγίες γιά τό πῶς θά ἔπρεπε νά πολιτευθεῖ κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ νέος ἐπίσκοπος ἔπρεπε νά συζητεῖ ὅλα τά πολιτικά καί θρησκευτικά θέματα μέ τόν γε-

---

[1004] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 68β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 10 Ἀπριλίου 1858;).

[1005] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 58α (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Μαΐου 1858;). Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ μητροπολίτης Μελέτιος κάνει λόγο γιά τά νέα προβλήματα πού δημιούργησε ὁ Ρῶσος ἐπίσκοπος, ὅταν ζήτησε τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης νά λειτουργήσει τή νύχτα ἐντός τοῦ Παναγίου Τάφου, τελώντας προηγουμένως τήν ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου στόν Γολγοθᾶ, ἐνῶ σύμφωνα μέ τήν ἱεροσολυμιτική τάξη ἡ θεία Λειτουργία τελεῖται στόν ναό τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης ἐντός τοῦ πατριαρχείου. Ὁ μητροπολίτης Μελιτουπόλεως «*ἀπήντησε… ὅτι κατά τούς ῥωσσικούς νόμους, ὀφείλει, ἵνα ἱερουργήσῃ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ εἰς μνημόσυνον τοῦ τε Μεγάλου Δουκός Κωνσταντίνου, καί τῆς μεγάλης Δουκίσσης Ἑλένης, καί ὅτι τοῦτο προϋπεσχέθη ἡ Πανιερότης του*» καί σέ Ρώσους προσκυνητές πού βρίσκονταν στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἀποφάσισε καί ἔδωσε «*τήν ἄδειαν τοῦ ἱερουργῆσαι (ἔτυχε δέ κατά περίστασιν ὥστε ἡ Ἱερά Ἐκκλησία τῶν Ἀρχαγγέλων νά ἐπισκευάζεται ἔνδον ἐπισκευάς τινάς᾽) εἰσερχομένῳ ἀφ᾽ ἑσπέρας ἔνδον τοῦ Πανιέρου Ναοῦ, καί ἐξερχομένου τήν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης*». **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 58α-β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Μαΐου 1858;).

[1006] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 58β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας Μελετίου πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 22 Μαΐου 1858;).

νικό πρόξενο τῆς Ρωσίας στή Βηρυτό, ἀφοῦ ἐκεῖ ὑπάγονταν διπλωματικῶς τά Ἱεροσόλυμα, καί θά ἔπρεπε νά ὑπακούει στίς ἐντολές τοῦ προξένου. Ὁ Μελιτουπόλεως Κύριλλος ἔπρεπε νά ἀσκεῖ ἐπίδραση στόν ἑλληνικό, ἀραβικό, ρωμαιοκαθολικό καί ἀρμενικό κλῆρο μέσω τῆς τελέσεως μεγαλοπρεπῶν ἀκολουθιῶν. Ἀνάμεσα στά ἔργα του συμπεριλαμβανόταν καί ἡ ἵδρυση σχολείου, βιβλιοθήκης καί τυπογραφείου. Ἐντύπωση προκαλεῖ μιά ἐπιστολή τοῦ πρέσβεως τῆς Ρωσίας στήν Κπολη Butenev μέ ἡμερομηνία 28 Ἰουνίου 1859. Μέ αὐτή ὁ Ρῶσος πρέσβυς καλεῖ τόν ἐπίσκοπο Κύριλλο νά ἀποφεύγει τήν ἀνάμιξή του στά ζητήματα πού πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί νά φροντίζει νά παρακολουθεῖ στενά τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἐνῶ ταυτόχρονα νά φροντίζει νά τόν κολακεύει, νά τόν τιμᾶ καί νά τόν σέβεται. Ἡ ἐπιστολή αὐτή δείχνει ὅτι ἡ ρωσική κυβέρνηση ἐπιθυμοῦσε νά δημιουργήσει στά Ἱεροσόλυμα ἕνα «*πρακτορεῖο*» πληροφοριῶν καί ὄχι ἁπλᾶ μιά «*ἐκκλησιαστική πρεσβεία*», ὅπως ἀναφέρει, ὁ K. Kern[1007], προκειμένου νά προωθήσει τά συμφέροντά της στή Μ. Ἀνατολή.

Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων δέν ἔτρεφε αὐταπάτες γιά τό ποιός ἦταν ὁ πραγματικός σκοπός τῆς παρουσίας τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους. Σέ πιττάκιο πού διασώζεται στόν κώδικα τῆς ἐξερχομένης ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου καί τό ὁποῖο ἀποστέλλει ὁ μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο γίνεται ἀναφορά γιά κάποιο μοναστήρι, τό ὁποῖο προσπαθοῦσαν νά ἀποκτήσουν οἱ ρωμαιοκαθολικοί καί τό ὁποῖο κατ᾽ αὐτούς ἦταν τό σημεῖο στό ὁποῖο ὑπῆρχε «*μοναστήριον τοῦ τάγματος τοῦ Ἀδριανοῦ ἀρχαίου*»[1008]. Ὁ Πέτρας παρακάλεσε τόν πατριάρχη, ἄν ἦταν δυνατόν, νά ἀποκτήσει ἡ Ἀδελφότητα αὐτό τό μοναστήρι, σημειώνοντας μέ νόημα: «*Μή λησμονῇ δέ ἡ Ὑμετέρα Θειοτάτη Μακαριότης, ὅτι καί οἱ ρῶσσοι ἐποφθαλμιοῦσι τό μέρος αὐτό, καί ἀλλοίμονον ἐάν καταντήσωμεν εἰς ἅμιλλαν μέ τούς χρυσήλατους τούτους, οἵτινες διά τῶν λιρῶν αὐτῶν κατεγοήτευσαν τούς ἐνταῦθα…*»[1009]. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται γιά ἀκόμη μία φορά σαφές ὅτι ἡ ρωσική ἐξωτερική πολιτική ἦταν αὐτή πού ἐνδιαφερόταν γιά τά τεκταινόμενα στούς Ἁγίους Τόπους, προκειμένου νά προωθήσει τά συμφέροντά της στήν περιοχή καί ὄχι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία.

Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀναφορά τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Ἀλεξάνδρου Gorčakov πρός τόν τσάρο Ἀλέξανδρο Β΄ (1855-1881) σχετικά μέ τή ρωσική παρουσία στούς Ἁγίους Τόπους: «*Πρέπει νά καταστήσουμε τήν "παρουσία" μας στήν Ἀνατολή, ὄχι μέσῳ τῆς πολιτικῆς, ἀλλά διά μέσου τῆς Ἐκκλησίας. Οὔτε οἱ Τοῦρκοι, οὔτε οἱ Εὐρωπαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τούς δικούς τους πατριάρχες καί ἐπισκόπους στήν Ἁγία πόλη, μποροῦν νά μᾶς τό ἀρνηθοῦν... Ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι τό κέντρο τοῦ κόσμου*

[1007] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin (1817-1894). Συμβολή στήν πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική ἀνατολή τό 19ο αἰώνα*, Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 63-64.

[1008] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 12β (χωρίς χρονολογία).

[1009] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 77α-77β (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Φεβρ. 1858).

καί ἡ θέση μας πρέπει νά εἶναι ἐκεῖ»[1010]. Ἡ ρωσική λοιπόν πολιτική στούς Ἁγίους Τόπους προωθοῦσε τό σχέδιο, ἀκολουθώντας σταθερά βήματα τό ἕνα μετά τό ἄλλο. Τό πρῶτο καί κυριότερο βῆμα ἦταν ἡ ἐγκατάσταση Ρώσου ἐκκλησιαστικοῦ ἀντιπροσώπου στούς Ἁγίους Τόπους καί δεύτερο ἡ ἵδρυση ξενώνων γιά τούς Ρώσους προσκυνητές καί εὐαγῶν ἱδρυμάτων καί σχολείων γιά τούς ντόπιους ὀρθοδόξους. Μέσω αὐτῶν ἡ ρωσική κυβέρνηση θά προωθοῦσε τήν ἰδέα μιᾶς στροφῆς τῶν ὀρθοδόξων κατά τῆς κανονικῆς τους ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἤτοι τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἡ τέλεση μεγαλοπρεπῶν ἀκολουθιῶν καί ἡ σπατάλη χρημάτων θά ἔπαιζαν τόν ρόλο τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων, παρά τό γεγονός ὅτι αὐτές οἱ πράξεις εἶναι σαφῶς ἀντίθετες πρός τήν ὀρθόδοξη πίστη καί παράδοση, τίς ὁποῖες ὑποτίθεται ὅτι οἱ Ρῶσοι ἤθελαν νά ἐκπροσωπήσουν. Στήν ἴδια τή Ρωσία δημιουργήθηκε ὁλόκληρο δίκτυο κρατικῶν ὀργανισμῶν, προκειμένου νά ὑποστηρίξει τό ἔργο τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους. Ἔτσι, ἡ ρωσική κυβέρνηση ἵδρυσε γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν Ρώσων προσκυνητῶν τή *Ρωσική Ἑταιρεία Ἀτμοπλοΐας καί Ἐμπορίου* μέ προϊστάμενο ἐκπρόσωπο τοῦ ρωσικοῦ προξενείου στά Ἱεροσόλυμα. Ταυτόχρονα στήν Ἁγ. Πετρούπολη ἱδρύθηκε ἡ *Παλαιστινή Ἐπιτροπή τῆς Διευθύνσεως ἀσιατικῶν ὑποθέσεων* τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν (Palestinskaja komissaja pri Aziatskom departament MID), ἀπό τήν ὁποία προῆλθε στό 1882 ἡ *Ρωσική Αὐτοκρατορική Ὀρθόδοξος Παλαιστινή Ἑταιρεία* (*Rossijskoe Imp. Pravoslavnoe Palestinskoe Obščestvo*), ἡ ἀργότερα γνωστή ὡς *Παλαιστίνια Ἑταιρεία*[1011].

Οἱ σχέσεις ὅμως τῆς ἐν Παλαιστίνῃ *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* καί τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν δέν ἦσαν πάντοτε ἀγαστές. Ἀντιθέτως μάλιστα, ὑπῆρξαν περίοδοι ἔντονων συγκρούσεων καί ἐντάσεων τόσο μέ τό ἐν λόγω ὑπουργεῖο, ὅσο καί μέ τούς ἴδιους τούς Ρώσους προσκυνητές πού βρίσκονταν στούς Ἁγίους Τόπους. Παράδειγμα μιᾶς τέτοιου εἴδους σοβαρῆς διαφωνίας ἦταν ἡ συμπεριφορά τοῦ μητροπολίτη Μελιτουπόλεως Κυρίλλου. Ὁ τελευταῖος θεωροῦσε ὅτι μποροῦσε νά ἀκολουθεῖ ἀνεξάρτητη ἐκκλησιαστική πολιτική, ἀρνούμενος τήν κρατική παρέμβαση. Ὅταν διαπίστωσε ὅτι κάτι τέτοιο δέν ἦταν δυνατό, σκέφθηκε νά ἐγκαταλείψει τή θέση του καί νά μήν ἐπιστρέψει στή Ρωσία. Ἔγραψε στόν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Χάρκωβ Μακάριο (Bulgakov) ὅτι σχεδίαζε νά ἀποσυρθεῖ στή μονή τοῦ Ἁγ. Σάββα στήν Παλαιστίνη[1012]. Ἡ κατάσταση ἐκτονώθηκε προσωρινά μέ τήν ἐπίσκεψη στά Ἱεροσόλυμα τοῦ προέδρου τῆς *Παλαιστίνιας Ἐπιτροπῆς* τῆς Πετρουπόλεως πρίγκιπος Κωνσταντίνου Nikolaevič. Ὁ πρίγκιπας ἐπιστρέφοντας στή Ρωσία καί προκειμένου νά δείξει τήν εὐαρέσκειά του πρός τόν ἐπίσκοπο Κύριλλο, πρότεινε νά τοῦ ἀπονεμηθεῖ καί δεύτερο ἐγκόλπιο μέ τήν Παναγία καί τό παράσημο τῆς Ἁγ. Ἄννης πρώτου βαθμοῦ[1013]. Ὅμως,

---

[1010] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 138.
[1011] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 64.
[1012] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 64.
[1013] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 65.

παρά τήν προσπάθεια ἐκτονώσεως τῆς ἐντάσεως μέ τίς προτάσεις τοῦ πρίγκιπος Κωνσταντίνου, ἡ ἔνταση μεταξύ τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν καί τοῦ Μελιτουπόλεως Κυρίλλου συνεχιζόταν. Ὅταν ὁ δεύτερος ἦλθε σέ σύγκρουση μέ τόν Ρῶσο πρόξενο στά Ἱεροσόλυμα Dorokovuzinov, ἀνακλήθηκε στή Ρωσία[1014].

Ἡ θητεία τοῦ μητροπολίτη Μελιτουπόλεως ὡς προϊσταμένου τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα δέν ἦταν καθόλου ἐπιτυχής. Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ μητροπολίτης Κύριλλος εἶχε ὅλη τήν ὑλική καί πολιτική ὑποστήριξη τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως κατάφερε, μέ τίς ἄστοχες ἐνέργειές του, νά ἔρθει σέ σύγκρουση τόσο μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅσο καί μέ τούς Ρώσους προσκυνητές καί τή ρωσική κυβέρνηση. Ἔτσι, παρά τήν ἄποψη τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ Kern, ὅτι ὁ Κύριλλος ἀποκατέστησε τήν ἐμπιστοσύνη στίς σχέσεις τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, θεωροῦμε ὅτι μιά τέτοια ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων δέν ἦταν οὐσιαστική ἀλλά ἕνας συμβιβασμός, τόν ὁποῖο ὑποχρεώθηκε νά κάνει τό πατριαρχεῖο προκειμένου νά μή συγκρουσθεῖ μέ τή Ρωσία γιά εὐνόητους λόγους. Ἡ προσφορά τοῦ Μελιτουπόλεως Κυρίλλου μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι περιορίσθηκε στήν ἀνέγερση ἑνός νοσοκομείου γιά τούς προσκυνητές, τό ὁποῖο ἔκτισε μέ τή βοήθεια τῆς μητέρας τοῦ τσάρου Μαρίας Aleksandrovna[1015].

Ἀντικαταστάτης τοῦ Κυρίλλου ὁρίσθηκε τό 1865 ὁ ἀρχιμανδρίτης Λεωνίδας Kavelin. Ὁ Λεωνίδας ἦταν περισσότερο συγγραφέας καί λιγότερο ἄνθρωπος μέ διοικητικές ἱκανότητες[1016]. Ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Λεωνίδας εἶχε χαρακτήρα βίαιο καί τραχύ. Ἡ σκληρή συμπεριφορά του ἀπέναντι στούς Ρώσους προσκυνητές προκάλεσε τήν ἀντίδρασή τους. «*Ἡ διαγωγή αὐτοῦ τούτου*, ἀναφέρει ὁ μητροπολίτης Πέτρας πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο, *ἐφείλκυσεν τό μῖσος καί τήν κατ᾽ αὐτοῦ ἀπέχθειαν πάντων τῶν Ῥώσσων τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καί τῶν προσκυνητῶν, ὥστε ἐσχάτως οἱ ἐνταῦθα Ῥῶσσοι ἐκκλησιαστικοί, ἤτοι οἱ ἱερεῖς τους Μισαήλ καί ὁ ἱεροδιάκονος δι᾽ ἐπισήμου ἀναφορᾶς των ἀνήγγειλαν εἰς τό Προξενεῖον, ὅτι οὐδόλως δέχονται τοῦ λοιποῦ, ἵνα συλλειτουργήσωσι μετά τοῦ κ. Λεωνίδου, οὐδέ ἀναγνωρίζουσιν αὐτόν ὡς ἀρχηγόν ἐκκλησιαστικόν*»[1017]. Οἱ Ρῶσοι προσκυνητές κατέφυγαν στόν πρέσβυ τῆς Ρωσίας στά Ἱεροσόλυμα Κάρτζοφ καί τοῦ ζήτησαν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα. Ἐκεῖνος τούς ἀνέφερε ὅτι ἡ μόνη ἐκκλησιαστική ἀρχή πού ἀναγνωρίζεται στά Ἱεροσόλυμα εἶναι τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί ὅτι ἐκεῖ θά ἔπρεπε νά ἀπευθυνθοῦν. Πράγματι, οἱ Ρῶσοι ὑπέβαλαν ἀναφορά στόν μητροπολίτη Πέτρας Μελέτιο, ὁ ὁποῖος ἐνημερωτικά ἔγραψε στόν πα-

---

[1014] Μετά τήν ἀπομάκρυνσή του ὁ Κύριλλος κατέφυγε σέ μονή τῆς ἐπαρχίας Καζάν, ὅπου καί πέθανε τό 1866 σέ ἡλικία 43 ἐτῶν. **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 65.

[1015] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 65.

[1016] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 65.

[1017] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 11β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 21 Ἰαν. 1865).

τριάρχη Κύριλλο: «*ἡμεῖς κατά τό καθῆκον ἡμῶν ὡς μαθηταί τοῦ τῆς εἰρήνης διδασκάλου δεδώκαμεν τήν ἀναφοράν αὐτῶν πρός τόν κ. Πρόξενον καί προσεπαθήσαμεν νά συνδιαλλάξωμεν ἀμφότερα τά διαφωνοῦντα μέρη, ἀλλ᾽ ἐστάθη ἀδύνατον. Ὅθεν καί ἀμφότεροι ἔγραψαν εἰς Ῥωσσίαν τό ἕν κατά τοῦ ἑτέρου*»[1018].

Στό διάστημα μεταξύ τῆς 5ης καί τῆς 25ης Φεβρουαρίου 1865, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπέστρεψε στά Ἱεροσόλυμα[1019] καί θά περίμενε νά ἔχει λυθεῖ τό ζήτημα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα μέ τήν ἀνάκληση καί τήν ἀντικατάστασή του ἀπό ἄλλο κληρικό. Ἀντίθετα, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ, «*τοσοῦτον ἦν προκεχωρημένον τό κακόν καί τηλικοῦτος ἐπεκράτει κατά τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ἐρεθισμός παρά πάσης τῆς ῥωσσικῆς κοινότητος, ὥστε πᾶσα πλέον διαλλαγή μεταξύ τῶν διαφερομένων ἀπέβαινεν ἀδύνατος*»[1020]. Σέ ἐπιστολή του δέ πρός τόν μητροπολίτη Πετρουπόλεως σημείωνε ὅτι ἐπιστρέφοντας ἀπό τήν Κπολη στά Ἱεροσόλυμα πληροφορήθηκε ὅτι ὁ ἀρχιμανδρίτης Λεωνίδας τά εἶχε ἐγκαταλείψει καί βρισκόταν στή λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα. Συγχρόνως, Ρῶσοι προσκυνητές τόν ἐνημέρωναν γιά τήν κάκιστη συμπεριφορά τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα[1021].

Ὁ πατριάρχης, προκειμένου νά ἐκτονωθεῖ ἡ κατάσταση στή *Ρωσική Ἀποστολή*, ἀποφάσισε νά γράψει στή ρωσική Σύνοδο καί στό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν καί νά ζητήσει τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα καί τήν ἀντικατάστασή του ἀπό ἄλλο κληρικό σκεπτόμενος, «*ὅτι ἐάν ὁ ἄνθρωπος μή ἀνεκαλεῖτο, μέγιστα καί πλεῖστα εἰς τό μέλλον ἤθελον συμβῇ κακά*»[1022]. Οἱ ἄστοχες κινήσεις καί ἡ συμπεριφορά τοῦ Ρώσου ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα ἀνάγκασαν τόν Κύριλλο νά τοῦ ἀπαγορεύσει νά λειτουργεῖ στά πανάγια Προσκυνήματα. Ὅμως ἡ ρωσική σύνοδος θεώρησε ὅτι ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἀπαράδεκτη, ἔφθασε μάλιστα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης ἀναφέρει, νά θεωρήσει ὅτι ὁ πατριάρχης τούς ἐξύβρισε μέ τό γράμμα πού ἀπέστειλε, ζητώντας τήν ἀντικατάσταση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα[1023]. Ἡ κίνηση αὐτή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου θεωρήθηκε ἀπό τή σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὡς προσβολή γιά τήν ἴδια. Τόσο πολύ ὀργίσθηκαν τά μέλη της, ὥστε ἔφθασαν στό σημεῖο ὁ κόμης

[1018] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 11β (ἐπιστολή τοῦ μητρ. Πέτρας πρός τόν πατρ. Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 21 Ἰαν. 1865).

[1019] Τό γεγονός αὐτό γίνεται φανερό ἀπό τόν κώδικα τῆς ἐξερχόμενης ἀλληλογραφίας τοῦ πατριαρχείου, ἀφοῦ στό φύλλο 13α φιλοξενεῖται ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη Πέτρας πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο μέ ἡμερομηνία 4 Φεβρ. 1865, ἐνῶ στίς 25 Φεβρ. 1865 ὁ κώδικας περιλαμβάνει ἐπιστολή τοῦ Κυρίλλου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη.

[1020] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 122β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

[1021] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 122β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν μητρ. Πετρουπόλεως μέ ἡμερομηνία 21 Ἀπριλίου 1865).

[1022] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 123α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

[1023] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 122β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

Τολστόη (αὐτοκρατορικός ἐπίτροπος τῆς συνόδου) καί ὁ μητροπολίτης Νόβγοροδ νά χαρακτηρίσουν τήν κίνηση τοῦ πατριάρχη ἀπρεπῆ καί ὁ μητροπολίτης Φιλάρετος νά ζητήσει ἔγγραφη συγγνώμη ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχη. Ὁ αὐτοκρατορικός ἐπίτροπος εἰσηγήθηκε τήν κατάργηση τῶν ἱεροσολυμιτικῶν μετοχίων στή Μόσχα καί τήν ἐκδίωξη τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν πού κατοικοῦσαν σ' αὐτά[1024]. Ἡ κατάργηση τῶν ἱεροσολυμιτικῶν μετοχίων στή Μόσχα θά σήμαινε στήν πραγματικότητα τήν παύση εἰσροῆς χρημάτων στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπό τά ἔσοδα τῶν συγκεκριμένων μετοχίων.

Στό ζήτημα ἐνεπλάκη καί ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ. Αὐτός πρότεινε γιά τήν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τή διεξαγωγή ἀνακρίσεων στή *Ρωσική Ἀποστολή* γιά τό ζήτημα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα καί γι᾽ αὐτόν τόν λόγο ἀπεστάλη στά Ἱεροσόλυμα ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος Καποῦστιν. Ὅμως ὁ μητροπολίτης Φιλάρετος ἀντιδροῦσε στήν ἀποστολή τοῦ Ἀντωνίνου, ἐπειδή φοβόταν ὅτι ὁ Ἀντωνῖνος δέν ἐπρόκειτο νά συγκρουσθεῖ σφοδρῶς μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο. Στό τέλος ὅμως ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἔπεισε τόν μητροπολίτη Φιλάρετο γιά τήν ἀποστολή τοῦ Ἀντωνίνου[1025]. Μάλιστα μέ ἐπιστολή του ζήτησε ἀπό τόν Ἀντωνῖνο νά πείσει τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἀποστείλει τήν ἐπιστολή μέ τή συγγνώμη του πρός τή Ρωσική Ἐκκλησία γιά τό ζήτημα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα, ἰδίως μετά τήν ἐπιστολή πού τοῦ ἀπηύθυνε ὁ καγκελάριος πρίγκιπας Γκορτσακώφ ὡς ἀπάντηση στήν ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου γιά τό αὐτοκρατορικό ἰωβηλαῖο. Γράφει χαρακτηριστικά πρός τόν Ἀντωνῖνο: «*Ἐλπίζω, ὅτι διά ταύτην τήν φοράν τουλάχιστον ὁ πείσμων γέρων θά μέ εὐχαριστήση διά τοῦτο*» (γιά τήν ἐπιστολή τοῦ πρίγκιπα Γκορτσακώφ γιά τήν ὁποία μεσολάβησε)[1026].

Ἡ ἀπάντηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου σ' αὐτή τήν εἰς βάρος του κατηγορία ἐκ μέρους τῆς ρωσικῆς συνόδου ἦταν αὐστηρή. Ἔγραψε χαρακτηριστικά στόν Ρῶσο Ἀβραάμ Νορόφ: «*Τό καθ᾽ ἡμᾶς οὖν ἐξεπληρώσαμεν, ἐξοχώτατε, πολύτιμον χρέος πρός κατάπαυσιν τηλικούτου σκανδάλου. Ἀδιάφορον δ᾽ ἔστιν ἡμῖν, δι᾽ ὅσα φρονεῖ ἤ γράφει καθ᾽ ἡμῶν ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης. Θεός οὐ μυκτηρίζεται, ἀλλ᾽ ἐτάζει καρδίας καί νεφρούς*»[1027]. Ἡ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του δείχνει τή σοβαρή ἐπιδείνωση τῶν σχέσεών του μέ τή Ρωσική Ἐκκλησία καί τήν ὀργή του γιά τίς κατηγορίες πού ἐξέφρασε ἡ ρωσική σύνοδος, ἀλλά καί Ρῶσοι διπλωμάτες γιά τό πρόσωπό του. Φθάνει μάλιστα στό σημεῖο νά ἀναφέρει στόν Νορόφ ὅτι δέν τόν ἐνδιαφέρει ἡ χρηματική βοήθεια πού προσφέρει τό ρωσικό κράτος στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί παύει νά ἐπιδιώκει τήν προστασία τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας, σημειώνοντας ὅτι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος πάντοτε προστατεύει τόν Πανάγιο Τάφο, θά «*διατηρήσει αὐτόν μέχρι συντελείας τῶν*

[1024] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 51-52.
[1025] **Παπαμιχαήλ** , *Ἀποκαλύψεις*, σ. 46.
[1026] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 53.
[1027] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 122β (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

αἰώνων, ὅς καί μέχρι τοῦδε συνετήρησεν ἐκ μυρίων συμφορῶν...»[1028]. Ἀπό αὐτή τήν ἐπιστολή φαίνεται ὅτι ὁ πατριάρχης δέν ἀνεχόταν τίς ἀπειλές περί παύσεως τῆς βοήθειας πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων μέ ἀντάλλαγμα τήν ὑπακοή του στίς ἐπιταγές τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί κατ᾽ ἐπέκταση στίς ἐπιταγές τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ὅμως, παρά τίς ὅποιες ἀντιδράσεις, ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἄλλαξε, προφανῶς ἐξαιτίας τῶν πιέσεων καί τῶν ἀπειλῶν πού δέχθηκε ἀπό τή ρωσική πλευρά καί κυρίως ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ. Αὐτό πού εἶναι ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι αὐτή τήν περίοδο οἱ σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τή Ρωσία ἔφθασαν στό χειρότερο σημεῖο τους, ἀλλ᾽ ἡ κατάσταση βελτιώθηκε μέ τή μεσολάβηση τοῦ μητροπολίτη Μόσχας Φιλαρέτου, ὁ ὁποῖος ζήτησε νά ἀντικατασταθεῖ ὁ Λεωνίδας Kavelin ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο Καποῦστιν[1029].

Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀποστολή τοῦ Ἀντωνίνου στά Ἱεροσόλυμα ἦταν ἡ καλύτερη ἐπιλογή γιά τή ρωσική κυβέρνηση, ἀφοῦ σ᾽ αὐτόν ἀναγνώριζε ὅτι εἶχε ἔμφυτη διπλωματική ἱκανότητα, εὔστροφο καί ὀξύ νοῦ. Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 10/22 Αὐγούστου 1868 ἀνέφερε στόν ἴδιο τόν Ἀντωνῖνο ὅτι ἦταν ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος θά μποροῦσε νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τή Ρωσική Ἐκκλησία καί ὅτι ἡ ἔνταση στίς σχέσεις τοῦ πατριάρχη μέ τόν ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα ἦσαν ἀποτέλεσμα παρεξηγήσεως[1030]. Αὐτό πού προκαλεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση στή διένεξη πού δημιουργήθηκε μεταξύ τοῦ Κυρίλλου καί τῆς ρωσικῆς συνόδου ἦταν ἡ ἄποψη πού εἶχε ἡ δεύτερη σχετικά μέ τό θέμα. Ὁ Κύριλλος ἦταν ἡ κανονική κεφαλή τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου δροῦσε ἀντικανονικῶς ἡ *Ρωσική Ἀποστολή*. Οἱ διενέξεις τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα μέ τούς Ρώσους προσκυνητές προκάλεσαν τήν ἀντίδρασή τους καί οἱ ἴδιοι προσέφυγαν στόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅπως καί ὄφειλαν, προκειμένου νά ἐπιλυθεῖ τό ζήτημα. Αὐτός πρότεινε στή ρωσική Σύνοδο τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα, προκειμένου νά λυθεῖ τό πρόβλημα. Ἡ πρότασή του ἦταν ὀρθή καί δέν ἀποτελοῦσε προσβολή πρός τή ρωσική Σύνοδο. Ἀντιθέτως ἦταν ἰδιαιτέρως μετριοπαθής, καθώς ὁ Κύριλλος εἶχε τό κανονικό δικαίωμα νά ἐπιβάλει στόν ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα αὐστηρότερες κανονικές ποινές καί νά τόν ἐκδιώξει ἀπό τή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου του. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἀντίδραση τῆς ρωσικῆς Συνόδου χαρακτηρίζεται ἀπό ἀντιεκκλησιαστικό πνεῦμα, ἔπαρση καί ἀλαζονεία, καθώς λίγο ὡς πολύ

[1028] **ΑΠΙ**, *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 123α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

[1029] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 65.

[1030] «*Ἀρά γε διά τῆς ἐμφύτου σας ρητορικῆς δεινότητος, διά τῆς δυνάμεως τῆς πειθοῦς, διά τῆς ἠρέμου εἰσχωρήσεώς σας εἰς πάντα καί διά τοῦ ἀναμφισβητήτου διπλωματικοῦ σας ταλάντου δέν θά ἐπιτύχητε νά πείσητε τόν πατριάρχην (Κύριλλον), ἐν καταλλήλῳ περιστάσει, νά θέσῃ τέρμα εἰς τήν ἀνυπόφορον καί δι᾽ αὐτόν καί δι᾽ ἡμᾶς ὑπόθεσιν, δήλα δή εἰς τήν ἔγγραφον ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, ὅτι ἐν τῷ ζητήματι τοῦ ἀρχιμανδρίτου Λεωνίδου (Καβελίνου) οὐδέ κατά διάνοιαν ἐσκόπει νά προσβάλῃ τήν Ρωσικήν Ἐκκλησίαν;*» **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 44.

ὁ πατριάρχης Κύριλλος καί τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων θεωροῦνταν ὡς ὑποχρεωμένοι νά ὑπακούουν ἀδιαμαρτύρητα σέ ὅ,τι ἐπέβαλλε ἡ ρωσική κυβέρνηση, προβάλλοντας πάντοτε τόν ὠμό ἐκβιασμό τῆς διακοπῆς τῆς οἰκονομικῆς βοηθείας πρός αὐτό. Ἡ στάση τῆς ρωσικῆς Συνόδου δείχνει βεβαίως τόν μεγάλο βαθμό ἐκκοσμικεύσεως τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τήν ἀπόλυτη ἐξάρτησή της ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση. Ἡ στάση τῆς ρωσικῆς Συνόδου ἀπεῖχε πολύ ἀπό τό πραγματικό πνεῦμα τῶν σχέσεων πού πρέπει νά διέπουν τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, θεωροῦμε ὅμως ὅτι αὐτή ἡ στάση ἦταν σέ μεγάλο βαθμό ἐπιβεβλημένη ἀπό τή ρωσική πολιτεία. Ἡ ἀποστολή τελικῆς ἔγγραφης συγγνώμης ἐκ μέρους τοῦ Κυρίλλου πρός τή ρωσική Σύνοδο, στήν ὁποία ἀπολογεῖτο γιά τόν τρόπο πού χειρίσθηκε τήν ὑπόθεση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα, δέν ἔδωσε τήν ἀπάντηση πού θά ἔπρεπε νά λάβει ἡ ρωσική Σύνοδος καί ἐμμέσως ἡ ρωσική κυβέρνηση.

Ὁ Ἀντωνῖνος ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα στίς 11 Σεπτεμβρίου 1865[1031], προκειμένου νά ἀντικαταστήσει τόν Λεωνίδα Kavelin καί νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις τοῦ Κυρίλλου μέ τή Ρωσική Ἐκκλησία. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος ἦταν ἔμπειρος ἐκπρόσωπος ἀντιστοίχων ρωσικῶν ἀποστολῶν τόσο στήν Ἀθήνα, ὅσο καί στήν Κπολη. Ἦταν προστατευόμενος τῆς τσαρίνας Μαρίας, μητέρας τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Γ' (1855-1881)[1032], καί αὐτό τοῦ παρεῖχε τή δυνατότητα μεγαλύτερης ἐλευθερίας χειρισμῶν. Στίς συζητήσεις του μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο γιά τό ζήτημα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα καί τῶν κατηγοριῶν πού ἀπέδιδαν στόν Κύριλλο Ρῶσοι κληρικοί καί διπλωμάτες, ὁ Ἀντωνῖνος τόν ἔπεισε νά ἀποστείλει ἐπιστολή πρός τή Ρωσική Ἐκκλησία «*ἐν συνοχῇ καρδίας*», ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, οὐσιαστικά ζητώντας συγγνώμη γιά τή στάση του[1033]. Αὐτή ἡ παλινωδία τοῦ Κυρίλλου στίς σχέσεις του μέ τή Ρωσία καταδεικνύει τό γεγονός ὅτι ὁ πατριάρχης εἶχε ἐμπλακεῖ σέ μιά σχέση ἐξαρτήσεως, ἡ ὁποία, παρά τά ὅσα ὁ ἴδιος ἀνέφερε, δέν τοῦ ἐπέτρεπε τήν ἀπεμπλοκή του ἀπό αὐτήν, καθώς ἀπειλεῖτο ἀπό τή διακοπή τῆς βοηθείας καί τῆς διπλωματικῆς στηρίξεως τοῦ πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων ἀπό τή ρωσική διπλωματία.

Κατά τόν Κ. Παπουλίδη, ἡ συγκεκριμένη ἐνέργεια τοῦ Ἀντωνίνου δέν σημαίνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀντωνῖνος υἱοθετοῦσε τίς ἀντικανονικές παρεμβάσεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας, ἀλλά καί τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἀντωνῖνος ἦταν μέν κληρικός τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἀλλά δέν υἱοθετοῦσε τίς πανσλαβιστικές καί ἐθνικιστικές ἰδέες πού ἀποδέχονταν ἄλλοι κληρικοί ἤ λαϊκοί, οὔτε βέβαια καί τίς ἐνέργειες τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν, πού χρησιμοποιοῦσε τήν Ἐκκλησία, προκειμένου νά ἐξυπηρετήσει τά συμφέροντα τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ὅταν ὁ Ἀντωνῖνος ξεκίνησε τήν πορεία

[1031] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 68.
[1032] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 139.
[1033] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 53.

του ἀπό τή Ρωσία ὡς ἱερομόναχος, ἔχοντας πτυχίο Θεολογίας[1034] καί ὡς καθηγητής τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Κιέβου, στήν Κπολη καί στή συνέχεια στά Ἱεροσόλυμα, εἶχε γαλουχηθεῖ μέ τή ρωσική νοοτροπία πού κυριαρχοῦσε στήν ἐποχή του περί τῆς δῆθεν ὑπεροχῆς τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας εἰς βάρος τῶν ὑπολοίπων πατριαρχείων καί αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ρωσική νοοτροπία θεωροῦσε τίς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες ὄχι ὡς διαδόχους ἀποστολικῶν θρόνων, οὔτε ὡς διδασκάλους, ἀλλά ὡς πτωχούς συγγενεῖς, οἱ ὁποῖοι κατέφευγαν στή Ρωσία γιά οἰκονομική ἐνίσχυση καί βοήθεια[1035]. Ὁ Ἀντωνῖνος, συνεχίζει ὁ Κ. Παπουλίδης, θεωροῦσε ὅτι στή χριστιανική Ἀνατολή, αὐτή πού τόσο ὑποτιμοῦσε ἡ ρωσική νοοτροπία, βρίσκονταν οἱ ἀποστολικοί θρόνοι, οἱ τηρητές τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως. Ἡ Ἀνατολή, πίστευε, δέν γνώρισε τίς μεταρρυθμίσεις τοῦ μεγάλου Πέτρου (μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν ἡ εἰσαγωγή μιᾶς προτεσταντικῆς συλλογικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας), πού ἀλλοίωσαν τό διοικητικό σύστημα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ρῶσος κληρικός γράφει ὅτι «*ὅταν ἀγνοοῦμε τήν Ἀνατολή, ἀγνοοῦμε τήν πραγματικότητα, νομίζουμε ὅτι τό δικό μας ρωσικό ὀρθό εἶναι καί ὀρθόδοξο*». Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἀντωνίνου πρός τή μητέρα τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Γ' (1881-1894) καί προστάτιδά του Μαρία Aleksandrovna μέ ἡμερομηνία 22 Νοεμβρίου 1858: «*Δέν μᾶς ἀγαποῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἄραβες, οἱ Ρουμάνοι, ἀκόμη καί οἱ Βούλγαροι, γιατί ἐμεῖς θέλουμε νά ἐπιβληθοῦμε, γιατί ἐμεῖς εἴμαστε οἱ καταστροφεῖς τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεώς τους (razrušitelej ih nacional'nosti). Ἀλλά, ἄν τούς πλησιάζαμε μέ εἰλικρίνεια καί μέ χριστιανική αὐτοκριτική, τότε θά εἴχαμε τέτοιους φίλους, πού δέν θά βρίσκαμε καλλίτερους πουθενά στόν κόσμο*»[1036]. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται σαφές, σημειώνει ὁ Κ. Παπουλίδης, ὅτι ὁ Ἀντωνῖνος δέν ἦταν φιλέλληνας μέ τήν ἔννοια μιᾶς ἁπλῆς συναισθηματικῆς συμπάθειας πρός τούς Ἕλληνες, ἀλλά ἕνας λόγιος ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος εἶχε μελετήσει ἱστορία, ἀρχαιολογία καί ὅλες ἐκεῖνες τίς πηγές, πού βεβαίωναν τήν ἱστο-

---

[1034] Ὁ Ἀντωνῖνος εἶχε ἀποφοιτήσει ἀπό τήν κατώτερη ἐκκλησιαστική σχολή τῆς πόλης Νταλμάτοφ καί τή μέση ἐκκλησιαστική σχολή (σεμινάριο) τῶν πόλεων Αἰκατερινοσλάβ καί Πέρμ καί στή συνέχεια τή Θεολογική Ἀκαδημία τοῦ Κιέβου. **Rita Butova**, «Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος Καπούστιν στήν Ὀρθόδοξο Ἀνατολή: Ἀθήνα, Κωνσταντινούπολη, Ἱερουσαλήμ», στά *Πρακτικά τοῦ συνεδρίου τοῦ 1ου ἑλληνικο-ρωσικοῦ forum. Διαχρονικές σχέσεις καί προοπτικές συνεργασίας στόν 21ο αἰώνα*, Ἀθήνα 2009, σ. 122.

[1035] Ὁ Κ. Παπουλίδης ἀναφέρει δύο χαρακτηριστικά περιστατικά, τά ὁποῖα δείχνουν αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἀντιεκκλησιαστική νοοτροπία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε. Τό πρῶτο ὅταν τό 1845 ἐξελέγη ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος, ἀνήγγειλε στή σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τά τῆς ἐκλογῆς του. Στήν εἰρηνική ἐπιστολή του δέν ἔλαβε καμία ἀπάντηση. Τό δεύτερο περιστατικό σχετίζεται μέ μιά ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Butenev πρός τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, στήν ὁποία περιέγραφε τήν κατάσταση τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά ἐξέθετε μόνο τήν ἀρνητική πλευρά τῶν πατριαρχείων. Γι' αὐτή τήν ἐπιστολή ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐξέφρασε τή λύπη του. **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 66.

[1036] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 67.

ρική ἀλήθεια περί τῆς σχέσεως τῶν ἑλληνόφωνων Ἐκκλησιῶν μέ τήν ἀρχαία Ἐκκλησία, στίς ὁποῖες διατηρεῖτο καί διατηρεῖται ἀνόθευτη ἡ ἀποστολική παράδοση τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων[1037].

Ὁ βιογράφος τοῦ Ἀντωνίνου Kern σημειώνει ὅτι ὅταν αὐτός ἐπέστρεψε στήν πατρίδα του, τό χωριό Baturin, τό 1863, αἰσθανόταν ξένος καί ἴσως γι᾽ αὐτόν τόν λόγο δέν δέχθηκε τόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου[1038]. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ στάση του καθώς καί ἡ ἐν γένει βιωτή του τόν ἔκαναν συμπαθῆ ὄχι μόνο στούς Ρώσους προσκυνητές, ἀλλά καί στούς Ἕλληνες καί τούς ἑτεροδόξους[1039]. Θεωροῦμε ὅτι δέν ἦταν φανατικός ἀκόλουθος τῆς πολιτικῆς πού ἀκολουθοῦσε ἡ Ρωσία στά Βαλκάνια καί τή Μ. Ἀνατολή. Ἡ παιδεία του, ἡ θητεία του στήν Ἀθήνα, ἡ παραμονή στήν Κπολη, ἕδρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, διαμόρφωσαν τή διαφορετική ἄποψή του ὅσον ἀφορᾶ στή σχέση πού πρέπει νά ἔχει ἡ Ρωσική Ἐκκλησία μέ τά παλαίφατα πατριαρχεῖα καί τόν Ἑλληνισμό. Δέν πιστεύουμε ὅμως ὅτι ὁ Ἀντωνῖνος εἶχε πλήρως ἀποκοπεῖ καί ἀπό αὐτή τήν ἐπιρροή, γι᾽ αὐτό προσπάθησε νά στηρίξει τά συμφέροντα τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων μέ τόν δικό του τρόπο. Πιό συγκεκριμένα, ὅπως θά δοῦμε στό οἰκεῖο κεφάλαιο, προώθησε τήν ἀγορά γῆς στούς Ἁγίους Τόπους, προκειμένου νά ἑδραιώσει στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τή ρωσική παρουσία, πράξη κατά τή γνώμη μας, ἀντιεκκλησιαστική καί πολύ ἀπέχουσα ἀπό τίς πραγματικές σχέσεις πού θά ἔπρεπε νά ὑφίστανται μεταξύ τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Μελετώντας τή δράση τῶν ἐκπροσώπων τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου, συμπεραίνουμε ὅτι σκοπός τῆς ὑπάρξεώς της ἦταν ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν συμφερόντων τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Αὐτό τό γεγονός δέν εἶναι κάτι τό ὁποῖο γνωρίζουμε σήμερα. Αὐτή ἦταν μιά πραγματικότητα πού γνώριζε πολύ καλά τόσο ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ὅσο καί ἡ περί αὐτόν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὅτι τόν Φεβρουάριο τοῦ 1858 καί λίγο πρίν τήν ἄφιξη τοῦ νέου ἀρχηγοῦ τῆς Ρωσικῆς Ἀποστολῆς μητροπολίτη Μελιτουπόλεως Κυρίλλου στά Ἱεροσόλυμα, ὁ μητροπολίτης Πέτρας ἔγραψε στόν πατριάρχη Κύριλλο: «*ἀναμένομεν ὑμετέρας διαταγάς καί ὁδηγίας οὐχί μόνον ὡς πρός ὅσα ἀφορῶσι τήν ἐξωτερικήν ἡμῶν μετ᾽ ἐκείνου σχέσιν καί συμπεριφοράν, ἀλλά προσέτι καί ὅσα ἀφορῶσι τά περί τήν ἐκτέλεσιν ἐκκλησιαστικῶν καθηκόντων καί ἐθιμοταξιῶν: τοὐτέστι ἐάν*

[1037] Πολλοί Ρῶσοι συγγραφεῖς σημειώνουν κάτι ἀνάλογο, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ προϊστάμενος τῆς ρωσικῆς ἐκκλησίας στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτης Ἰωνᾶς: «*Διά τοῦτο συνιστῶμεν ὡς ἀνυσιμώτατον καί ἀναγκαιότατον εἰς τόν ἀνεπτυγμένον Ρῶσσον νά στραφῇ πνευματικῶς πρός τήν Ἀνατολήν, ἵνα διδαχθῇ παρά τῶν χριστιανῶν αὐτῆς τήν σταθερότητα ἐν τῇ πίστει καί τήν ἀφοσίωσιν αὐτῶν εἰς τάς πατερικάς παραδόσεις*». **Λ.Κ.**, «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολή καί ἡ ὀρθόδοξος Ρωσσία. Σκέψεις ρώσσου κληρικοῦ», *ΝΣ* 1 (1904) 498.

[1038] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 68.

[1039] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 15, 123α (ἐπιστολή τοῦ πατρ. Κυρίλλου πρός τόν Ἀβραάμ Νορόφ μέ ἡμερομηνία 26 Φεβρ. 1865).

ἐκζητήση ἡ ἐκείνου Πανιερότης ἐκτελέσαι ἢ Βασιλικά μνημόσυνα ἢ ἰδιωτικά ἢ ἐν τῷ Ἱερῷ Καθολικῷ, ἢ ἐν τῷ Φρικτῷ Γολγοθᾷ ἢ ὅταν ἀπαιτῇ ἐπιτελεῖν ἱερουργίαν ἢ ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ ἢ ἀλλαχοῦ, τότε ἡμεῖς πῶς πρέπει, ἵνα προσενεχθῶμεν, καί τί ποιῶμεν;... Πρός δέ τούτοις μεταξύ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν ἀδελφότητος ὁποίαν τάξιν θέλει κατέχει, ἡ Πανιερότης του, ἢ ἐν Ἱερουργίαις, ἢ ἐν καθέδραις;»[1040]. Ἀπό τήν ἐπιστολή καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Πέτρας ἐπιθυμοῦσε τήν ἀκριβῆ ρύθμιση τῶν σχέσεων τῆς Ἀδελφότητας μέ τόν ἀρχηγό τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς*. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη ἐπιθυμοῦσε νά γνωρίζει μέ κάθε λεπτομέρεια τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἔπρεπε νά κινεῖται στίς σχέσεις του μέ τόν ἐκπρόσωπο τῆς Ἀποστολῆς, ἡ ὁποία δέν ἦταν πνευματική, ἀλλά καλυμμένη πολιτική ἀποστολή μέ σκοπό τήν προώθηση τῶν ρωσικῶν πολιτικῶν συμφερόντων στήν περιοχή, μέ προκάλυμμα τήν ἐκκλησιαστική βοήθεια πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Αὐτό ἀποτελεῖ γεγονός πού κατέγραψαν ὄχι μόνο Ἕλληνες ἐκκλησιαστικοί ἱστορικοί, ἀλλά τό κυριότερο Ρῶσοι καί μάλιστα κληρικοί.

Ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός Kern, καθηγητής στό ρωσικό ἰνστιτοῦτο «*Ἅγιος Σέργιος*» τῶν Παρισίων καί ἀρχηγός τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους, θεωρεῖ ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία τήν ἐποχή τοῦ Φιλαρέτου χαρακτηριζόταν ἀπό ἐθνικιστικά αἰσθήματα[1041]. Ἰδιαίτερα σημαντική εἶναι καί ἡ ἀναφορά τοῦ Ρώσου ἱερομονάχου Βίκτωρα, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι: «*Ἡ παροῦσα ἱεραποστολή ἡμῶν, καίτοι ἐκτός τῆς ἀμφιβολίας ἀνάγεται εἰς τά Ἱδρύματα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἱδρύθη ὅλως ἀνεξαρτήτως ὑπό τῆς Πολιτικῆς Ἀρχῆς. Ὁ πρῶτος αὐτῆς ἀρχηγός Ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος οὐδεν ἄλλο ἦτο, εἰμή πράκτωρ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως μετά καθαρῶς εἰδικῶν σκοπῶν ὑπό τήν σημαίαν τῆς ὑποστήριξεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν Ἀνατολή… Ὁ Κυβερνητικός οὗτος πράκτωρ ἠναγκάζετο νά κρύπτηται ὑπό τό ράσον πρό τῶν ὀμμάτων τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ταχέως ἠγνόησαν τήν ὑπό τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως ἐπίσημον ἀποστολήν τοῦ πρώτου ἀρχηγοῦ τῆς Ἱεραποστολῆς, ἐκλαμβάνοντες αὐτόν ὡς κατάσκοπον οὐχί τῆς Πολιτείας, παρ᾽ ἧς ἐπεστάλη, ἀλλά τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ παραπλάνησις αὕτη ἐγένετο ἀφετηρία πολλῶν παρεννοήσεων ἐν τῷ περαιτέρῳ βίῳ τῆς Ἱεραποστολῆς...*»[1042]. Οἱ κινήσεις τοῦ Πορφυρίου, συνεχίζει ὁ ἱερομόναχος Βίκτωρ, προκάλεσαν στόν ἑλληνικό κλῆρο «*δυσπιστίαν, ὑποψίαν... τήν τοιαύτην ψυχρότητα τῶν σχέσεων ἐπηύξησεν ἔτι ἡ προστασία τῆς Ρωσίας τῶν ἀραβοφώνων καί ἡ προστασία τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν συμφερόντων οὐχί ἀπέναντι τῶν Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν, ἢ τῶν ἐπιτοπίων Τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀλλ᾽ ἀπέναντι τῶν νομίμων αὐτῶν ἱεραρχῶν. Τοῦτο ἀντέκειτο πλήρως τοῖς κανόσι καθ᾽ οὕς ἀπαγορεύεται νά ἐργαζώμεθα ἐν ξένῃ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ καί ἔτι μᾶλλον ἐναντίον τῆς Ἱεραρχίας*

[1040] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 88α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 8 Ἰανουαρίου 1858).

[1041] Χαρακτηρισιτικά ἀναφέρει: «*tous les hiérarques russes et tout l' "opinion publique" souffrait (et souffre jusqu' à present) [1958] de ce dèfaut national*». **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 143.

[1042] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 145.

τῆς Ἐκκλησίας ταύτης»[1043]. Αὐτή ἡ στάση τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* καί οἱ ἀπώτεροι σκοποί της δέν εἶχαν καμία σχέση μέ τήν προάσπιση τῆς Ὀρθοδοξίας καί δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τή στάση τῶν Ἁγιοταφιτῶν ἐναντίον της. Ἡ ἐπέμβαση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως στά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀποτελοῦσε κατάφορη παράβαση τῶν ἱερῶν κανόνων διοικήσεως τῶν ἀνεξάρτητων τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά ἔδειχνε καί τήν προσπάθεια ἐπιβολῆς τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, κάτι πού εἶναι ἐντελῶς ξένο στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία.

Τά ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς δράσεως τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* καταγράφει ὁ ἱερομόναχος Βίκτωρ: «*Ἐκ τῆς τοιαύτης θλιβερᾶς τάσεως τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἡμετέρας Ἱεραποστολῆς προῆλθε διά τήν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν μέγιστον κακόν καί τό κακόν τοῦτο αὐξάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ τάσις αὕτη τῆς δράσεως ἡμῶν ὤφειλε νά παραγάγῃ καί παρήγαγε διαίρεσιν μεταξύ τοῦ ἐπιτοπίου ποιμνίου καί τῶν νομίμων αὐτοῦ ποιμένων, ὥστε νά διάκεινται ἐχθρικῶς πρός ἀλλήλους. Τοιαύτη δυσαρέσκεια ἀνεπτύχθη ἐν τῇ τάσει τοῦ ἀραβικοῦ λαοῦ πρός φυλετικήν ἀνεξαρτησίαν ὑποστηριζομένην καί ὑφ᾽ ἡμῶν τῶν Ρώσων*»[1044]. Καί συμπεραίνει γιά τό ἔργο τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στήν Παλαιστίνη: «*Ἤλθομεν εἰς βοήθειαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εὑρισκομένην ἐν λυπηρᾷ καταστάσει ὑπό ζυγόν, ὅπως συνενώσωμεν πάντας τούς Ὀρθοδόξους τῆς ἁγίας Γῆς ὑπό μίαν κεφαλήν τόν Πρωθιεράρχην τοῦ θρόνου τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου καί ὅπως ἐν τῇ ἑνότητι ταύτῃ ὦμεν ἰσχυροί κατά πάσης ψευδοδιδασκαλίας. Δυστυχῶς τό τοιοῦτο δέν ἐγένετο. Ἀπ᾽ ἀρχῆς ἐβαδίσαμεν πεπλανημένην ὁδόν πλήρους ἀπομονώσεως*»[1045].

Συμπερασματικά, τό ἔργο τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* ἀρχικά καί τῆς *Παλαιστινῆς Ἑταιρείας* στή συνέχεια δέν ἦταν ἐπιτυχές. Ἡ ἐμφανής ἀνθελληνική δράση τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ κατά τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί κατά τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου κινητοποίησε νωρίς τό πατριαρχεῖο, μέ ἀποτέλεσμα ἡ ἀποστολή του νά ἀποτύχει παταγωδῶς. Ἡ παρουσία τοῦ μητροπολίτη Μελιτουπόλεως Κυρίλλου ἀποκατέστησε σέ μεγάλο βαθμό τή σχέση τῆς *Ἀποστολῆς* μέ τό πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ὅμως διατηροῦσε πάντοτε ἐπιφυλάξεις καί παρακολουθοῦσε μέ μεγάλη προσοχή τίς κινήσεις του. Ἡ δράση τοῦ μητροπολίτη Κυρίλλου, ἐξαιτίας τῆς συγκρούσεώς του μέ τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ὅσον ἀφορᾶ στήν πολιτική πού ἀκολουθοῦσε καί στίς ἁρμοδιότητές του, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τά Ἱεροσόλυμα. Ἡ συμπεριφορά τοῦ διαδόχου του ἀρχιμανδρίτη Λεωνίδα Kavelin πρός τούς προσκυνητές ὄξυνε τά πνεύματα μεταξύ τῆς ρωσικῆς Συνόδου καί τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, χωρίς ὁ δεύτερος νά εὐθύνεται γι᾽ αὐτό. Ὅμως ἡ μή σθεναρή στάση τοῦ πατριάρχη δέν ἔδωσε τήν, κατά τή γνώμη μας, σαφή ἀπάντηση στή ρωσική Σύνοδο γιά τό ποιά

[1043] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 147.
[1044] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 147.
[1045] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 148.

θά ἔπρεπε νά εἶναι τά ὅρια τῆς παρουσίας τῶν Ρώσων στήν Ἁγία Γῆ, καθώς ἀντικανονικῶς ἡ Ρωσική Ἐκκλησία εἶχε ἀποδεχθεῖ τή δημιουργία ἀπό τό ρωσικό κράτος ἐκκλησιαστικῆς ἀντιπροσωπείας στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Βεβαίως, ἡ γραπτή συγγνώμη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τή σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀποκατέστησε τίς σχέσεις τους, δέν ὁριοθέτησε ὅμως τό πλαίσιο τῶν κανονικῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεών τους. Ἡ ἄφιξη τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου στά Ἱεροσόλυμα μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἦταν ἡ πιό ἐπιτυχής ἐπιλογή τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, χωρίς ὅμως τό ἔργο του νά στεφθεῖ μέ ἐπιτυχία. Ἡ ἀγορά γῆς, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἦταν ἐπιτυχής, ἀλλά δέν ἀπέδωσε τά ἀνάλογα ἀποτελέσματα στό σχέδιο πού εἶχε διαμορφώσει ὁ Ἀντωνῖνος.

β) Ἡ προσπάθεια τῆς Ρωσίας γιά τήν ἀλλοίωση τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος τῶν Ἁγίων Τόπων.

Ἡ ρωσική ἐξωτερική πολιτική δέν ἀκολούθησε πάντοτε σταθερή γραμμή ὅσον ἀφορᾶ στό *προσκυνηματικό ζήτημα*. Ἡ πολιτική της καθορίσθηκε ἀπό δύο βασικούς παράγοντες, ἀπό τά συμφέροντά της στήν περιοχή τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὅπως αὐτά καθορίσθηκαν πρίν καί μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856), καί ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς ἰδεολογίας τοῦ πανσλαβισμοῦ, ἡ ὁποία ἐπηρέασε τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς χώρας κυρίως μετά τή δεκαετία τοῦ 1860[1046]. Ἀφορμή τοῦ λεγόμενου Κριμαϊκοῦ πολέμου ἦσαν οἱ ἔριδες τῶν λατίνων καί τῶν ὀρθοδόξων γιά τό καθεστώς τῶν προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἤδη ἀπό τό 1849 ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας Ναπολέων Γ' (1848-1870) ἔπεισε, ὅπως εἴδαμε, τήν Ὑψηλή Πύλη νά ἀναγνωρίσει τά δικαιώματα τῶν λατίνων ἐπί ὁρισμένων παναγίων Προσκυνημάτων, προκαλώντας τήν ἀντίδραση τοῦ τσάρου Νικολάου. Ἡ ἀντίδραση τοῦ τσάρου ἀνάγκασε τόν Σουλτάνο νά ἀφαιρέσει τά προνόμια πού εἶχε παραχωρήσει στούς λατίνους. Ὅμως αὐτή του ἡ κίνηση δέν ἱκανοποίησε τή ρωσική πλευρά, ἡ ὁποία ζήτησε περισσότερες παραχωρήσεις γιά τούς ὀρθόδοξους χριστιανούς τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (μεταξύ τῶν ὁποίων τήν παντελή ἀνεξαρτησία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπό τίς ἐπεμβάσεις τῆς ὀθωμανικῆς διοικήσεως)[1047]. Τά προνόμια πού

[1046] Οἱ συντηρητικοί πολιτικοί τῆς Ρωσίας δέν μπόρεσαν νά ἐξουδετερώσουν τήν υἱοθέτηση τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς ἀπό πολλά μέλη τῆς πολιτικῆς καί τῆς διανοήσεως, ἀφ᾽ ἑνός διότι πολλοί ἀπό αὐτούς ἦσαν ὀπαδοί τοῦ πανσλαβισμοῦ καί κατεῖχαν ὑψηλές κυβερνητικές θέσεις καί ἀφ᾽ ἑτέρου διότι πολλοί συντηρητικοί πολιτικοί, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ τσάρος ἦσαν δεκτικοί τῶν πανσλαβιστικῶν ἰδεῶν. **Th. Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate 1864-1872*, Madison 1970, σ. 9.

[1047] Ὁ πρίγκιπας Μεντσικώφ εἶχε προτείνει στήν Ὑψηλή Πύλη στίς 8 Ἀπριλίου 1853 μιά μυστική συνθήκη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «*...ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία θέλει ἀπολαύει τῆς διηνεκοῦς προστασίας ἐν ὅλαις ταῖς Ἐκκλησίαις. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς [τῆς Ρωσίας] θέλουσι ἔχει τό δικαίωμα νά δίδωσι διαταγάς εἰς τάς ἐκκλησίας ἔν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καί ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις καί πόλεσιν, ὡς καί εἰς τούς ἱερωμένους. Ἐπειδή δέ αἱ συμβουλαί αὗται προέρχονται ἐκ μέρους φίλης καί γείτονος δυνάμεως, θέλουσι τύχει καλῆς ὑποδοχῆς...*». **Βέη Ἀριστάρχη,** *Τό Βουλγαρικόν ζήτημα. Αἱ*

ζητοῦσε ὁ τσάρος προκάλεσαν τήν ἀντίδραση τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὡς κλονίζοντα τήν ἴδια τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Ἡ Βρετανία γνώριζε ὅτι σχέδιο τοῦ τσάρου Νικολάου ἦταν ὁ διαμελισμός τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί φοβούμενη τήν πραγματοποίησή του συμμάχησε μέ τόν Ναπολέοντα ἐναντίον τῶν ρωσικῶν ἀπαιτήσεων. Ἀπό τή μεριά της ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, παίρνοντας θάρρος ἀπό τή συμμαχία πού δημιουργήθηκε ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἀπέρριψε τίς ἀξιώσεις της καί ἔτσι ξέσπασε ὁ Κριμαϊκός πόλεμος[1048].

Μετά τήν ἄρνηση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νά ἱκανοποιήσει τίς ἀξιώσεις τῆς Ρωσίας, οἱ ρωσικές δυνάμεις εἰσέβαλαν στή Μολδοβλαχία καί στίς 30 Νοεμβρίου 1853 βύθισαν τόν ὀθωμανικό στόλο τοῦ Ὀσμάν πασᾶ στή Σινώπη. Οἱ πολεμικές κινήσεις τῆς Ρωσίας ἀναχαιτίσθηκαν ἀπό τόν γαλλοβρετανικό συνασπισμό, ὁ ὁποῖος τάχθηκε στό πλευρό τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιά νά ἀνακόψει τίς ἐπιτυχίες τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καί ναυτικοῦ. Ἡ Αὐστρία ἀπό τήν πλευρά της κατάφερε νά ἀπομακρύνει τά ρωσικά στρατεύματα ἀπό τή Μολδοβλαχία καί ἡ συμμαχία τῶν δυνάμεων Βρετανίας, Γαλλίας καί Αὐστρίας κατάφερε νά μεταφέρει τόν πόλεμο στήν Κριμαία καί κυρίως στήν περιοχή τῆς Σεβαστουπόλεως, στήν ὁποία βρισκόταν ὁ ρωσικός ναύσταθμος. Οἱ Ρῶσοι ἀναγκάσθηκαν νά βυθίσουν ὅλο τους τόν στόλο καί ἡ πόλη-λιμάνι τῆς Σεβαστουπόλεως κατελήφθη μετά ἀπό πολιορκία. Μετά τήν ἧττα της ἡ Ρωσία συνομολόγησε εἰρήνη, τήν ὁποία διευκόλυνε καί ὁ θάνατος τοῦ τσάρου Νικολάου (2 Μαρτίου 1855). Ἡ συνθήκη εἰρήνης ὑπογράφηκε στό Παρίσι (1856) καί ἦταν πολύ ταπεινωτική γιά τή Ρωσία. Σύμφωνα μέ αὐτήν, ἡ Ρωσία ἔπαυε νά εἶναι προστάτιδα τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλά καί τῆς περιοχῆς τῆς Μολδοβλαχίας, ἀναγνωρίσθηκε ἡ ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος εἶχε τήν ὑποχρέωση ἀπέναντι στά εὐρωπαϊκά κράτη νά παραχωρήσει πλήρη ἰσοπολιτεία στούς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτή ἦταν καί ἡ αἰτία τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιφήμου διατάγματος Χάττι-Χουμαγιούν (1856). Ἀκόμη ἡ συνθήκη ὑποχρέωνε τή Ρωσία νά παραδώσει μιά μικρή ἔκταση κοντά στόν Δούναβη καί τῆς ἐπέβαλε τήν ἀπαγόρευση νά διατηρεῖ στόλο στή Μαύρη θάλασσα καί νά ὀχυρώνει τά παράλιά της. Αὐτή ἡ κατάσταση διατηρήθηκε γιά τή Ρωσία μέχρι καί τό 1871, ὅταν ἡ Γαλλία νικήθηκε ἀπό τήν ἑνωμένη Γερμανία. Μέχρι τότε ὁ Γάλλος αὐτοκράτορας Ναπολέων Γ' θεωρήθηκε ὡς ὁ διαιτητής τῆς Εὐρώπης καί ἡ ἐπιρροή τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στά εὐρωπαϊκά πράγματα ἐξανεμίσθηκε[1049]. Ἡ ἧττα τῆς Ρωσίας στόν Κριμαϊκο πόλεμο (1853-1856) ἐκτός ἀπό τό γεγονός ὅτι πλήγωσε τό αἴσθημα τῆς ὑπερηφανείας τῶν Ρώσων εἶχε οἰκονομικές καί πολιτικές συνέπειες. Ἀκόμη εἶχε στερήσει ἀπό τή Ρωσία τήν ἀποκλειστικότητα προστασίας τῶν

πλεκτάναι τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ ἐν Ἀνατολῇ, τεῦχ. β', ἐν Ἀθήναις 1875, Τυπογραφεῖον Ν. Πάσσαρη, σσ. 34-35.

[1048] **Π. Καρολίδου**, *Ἡ Εὐρώπη κατά τόν 19ον αἰώνα*, σσ. 59-60.

[1049] **Καρολίδου**, *Ἡ Εὐρώπη κατά τόν 19ον αἰώνα*, σσ. 60-61.

ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[1050]. Μέ βάση τά παραπάνω δεδομένα καί ἡ ἐξωτερική πολιτική τῆς Ρωσίας ἐπικεντρώθηκε στή Μέση Ἀνατολή (Συρία, Αἴγυπτο καί Παλαιστίνη), ὅπου μποροῦσε νά ἐπεμβαίνει μέ ἀφορμή τήν παρουσία τῶν παλαιφάτων πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων.

Ὁ δεύτερος παράγοντας πού καθόρισε τήν πολιτική τῆς Ρωσίας στό *προσκυνηματικό ζήτημα* ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πανσλαβισμοῦ. Ἀρχικά ὁ πανσλαβισμός υἱοθετήθηκε στά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα κυρίως ἀπό διανοουμένους τῆς Ρωσίας. Μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856) ἡ θεωρία τοῦ πανσλαβισμοῦ γνώρισε τήν πλήρη ἀνάπτυξή της ἀπό τή σχολή τῶν Κιριέφσκι, Χωμάκιωφ, Σαμαρίν καί Ἀσκάνωφ. Γιά περίπου πενῆντα χρόνια μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ θεωρία γνώρισε μεγάλη ἄνθηση καί ἀπέκτησε πολλούς ὀπαδούς. Παράλληλα, ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης ἤ ἡ θεωρία περί τῆς διαδοχῆς τοῦ Βυζαντίου ἦταν ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία τῶν τσάρων καί τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματούχων πού καθόριζαν τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς χώρας[1051]. Βεβαίως, ἡ θεωρία τοῦ πανσλαβισμοῦ, ἡ ὁποία περιοριζόταν ἀρχικά μόνο στήν πολιτιστική ἕνωση τῶν Σλάβων (στή γλώσσα, στή λογοτεχνία καί στή θρησκεία), δέν υἱοθετήθηκε ἀπό τό σύνολο τῶν Ρώσων πολιτικῶν καί διανοουμένων, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους ἦσαν καί ἐχθρικοί ἔναντί του (ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος δέν υἱοθετοῦσε τήν πολιτική ἰδεολογία τῶν πανσλαβιστῶν)[1052], ὡστόσο ἐπηρέασε σημαντικό ἀριθμό ἀπό αὐτούς. Θεσμικός ὑποστηρικτής τῶν πανσλαβιστικῶν ἰδεῶν ἦταν τό ὑπουργεῖο ἀσιατικῶν ὑποθέσεων. Μέσω αὐτοῦ διάφορες πανσλαβιστικές ἐπιτροπές διακινοῦσαν τήν ἀλληλογραφία τους, καθώς χρήματα καί βιβλία, τά ὁποῖα διέθεταν στούς Σλάβους τῶν Βαλκανίων. Ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ πού εἶχε χρηματίσει ἐπικεφαλής τοῦ Ἀσιατικοῦ τμήματος τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν, ὑπῆρξε ἔνθερμος ὀπαδός τοῦ πανσλαβισμοῦ[1053]. Ὁ Ἰγνάτιεφ προωθοῦσε τήν ἰδέα τοῦ πανσλαβισμοῦ, «*ἕνας Τσάρος, μία Ἐκκλησία, μία γλῶσσα*»[1054] καί ἀποτέλεσε τόν κύριο σύνδεσμο μεταξύ τοῦ πανσλαβισμοῦ καί τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Προωθοῦσε καί τήν ἰδέα ἐπιλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος μηχανευόμενος μιά λύση πού θά εὐνοοῦσε τόν πανσλαβισμό[1055].

Κατά τή διάρκεια τῆς θητείας του ὡς πρέσβυς στήν Κπολη[1056] διαπίστωσε ὅτι ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία βρισκόταν στά πρόθυρα τῆς διαλύσεως καί αὐτή ἦταν ἡ

[1050] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σσ. 1-2.

[1051] **Ἄντας Διάλλα**, «Ἡ χριστιανική Ἀνατολή καί ἡ ρωσική διπλωματία: λόγοι καί πρακτικές (β' ἥμισυ τοῦ 19ου αἰώνα)», *Ρωσία καί Μεσόγειος. Πρακτικά Α' διεθνοῦς συνεδρίου (Ἀθήνα, 19-22 Μαΐου 2005)*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἡρόδοτος, σ. 381.

[1052] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σσ. 55-57.

[1053] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σσ. 55-57.

[1054] **V. Bérnard**, *The Russian empire and czarism*, London 1905, σσ. 116-119.

[1055] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 58.

[1056] Σύμφωνα μέ τόν Gözde Yazici, ὁ διορισμός τοῦ Ἰγνάτιεφ ὡς πρεσβευτή τῆς Ρωσίας στήν Κπολη σήμαινε τήν ἄνθηση τοῦ πανσλαβισμοῦ στή Ρωσία, παρά τό γεγονός ὅτι αὐτός δέν ἦταν ἀκόμη βάση

κατάλληλη εὐκαιρία προκειμένου νά πραγματοποιηθοῦν τά ρωσικά σχέδια. Τή μέθοδο τῆς ἐργασίας του τήν ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος στά ἀπομνημονεύματά του: «*Ἀποκατέστησα στενήν συνεργασίαν μέ τόν Σουλτάνον, παρέλυσα τήν Ἀγγλο-Γαλλο-Αὐστριακήν συμφωνίαν τοῦ 1856, πού ἦτο ἐναντίον μας· ὑπεστήριζον πότε τήν μίαν πρεσβείαν καί πότε τήν ἄλλην ἐναντίον τῶν ὑπολοίπων. Προσεπάθησα νά ἐνσπείρω διχονοίας μεταξύ τῶν ἀνταγωνιστῶν μας καί κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπον νά ἐξουδετερώσω τάς ἐνεργείας ξένων πρακτόρων. Ἦλθον εἰς ἐπαφήν μεθ᾽ ὅλων τῶν Σλαυϊκῶν λαῶν διά νά τούς προετοιμάσω διά τήν ἀνεξαρτησίαν των. Αἱ ἐντατικαί ἐνέργειαί μου ἐναντίον τῆς Συνθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 1856, ὡς ἐπίσης καί ἐναντίον τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, καί γενικῶς κατά πάσης ξένης ἐπιδράσεως, εἰς τόν Βόσπορον, ἰδιαιτέρως δέ κατ᾽ αὐτῆς ταύτης τῆς Τουρκίας καί τῆς Αὐστρίας, ἔπρεπε νά συνεχισθοῦν, μέχρις ὅτου εὐνοϊκαί περιστάσεις εἰς τήν Εὐρώπην μᾶς ἐπέτρεπον νά ἐπιβάλωμεν τήν Ρωσικήν λύσιν εἰς τό Ἀνατολικόν ζήτημα*»[1057]. Μέσα σέ μιά δεκαετία κατάφερε νά γεμίσει ὁλόκληρη τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία μέ ρωσικά προξενεῖα, οἱ προϊστάμενοι τῶν ὁποίων ἐνεργοῦσαν ὡς πράκτορες τοῦ πανσλαβισμοῦ. Οἱ κινήσεις του τόν ἔφεραν σέ προστριβή μέ τόν προϊστάμενό του Ρῶσο ὑπουργό ἐξωτερικῶν Γκορτσακώφ, ὁ ὁποῖος στήριζε τήν πολιτική τοῦ συνδέσμου τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν, Ρωσίας-Γερμανίας καί Αὐστρίας, γνωστό στή διπλωματική ἱστορία ὡς «*Drei Kaiserbund*». Ὅμως ἡ πανσλαβιστική πολιτική φαίνεται ὅτι εἶχε ἀποκτήσει ἀρκετούς ὀπαδούς καί πολλά πολιτικά ἐρείσματα, μέ ἀποτέλεσμα ἡ Ρωσία νά ἔρθει σέ σύγκρουση μέ τή δυαδική μοναρχία τῶν Ἀψβούργων, ἡ ὁποία περιελάμβανε στούς κόλπους της μεγάλο ἀριθμό Σλάβων (Τσέχων, Νοτιοσλάβων καί Πολωνῶν). Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ γνώριζε αὐτό τό γεγονός, ἀλλά θεωροῦσε ὅτι ἡ σύγκρουση μέ τήν αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων δέν μποροῦσε νά ἀποφευχθεῖ καί δέν ἦταν διατεθειμένος νά θυσιάσει τήν ἐκπροσώπηση τῶν Σλάβων, γιά νά τήν ἀποτρέψει. Μόνο μέ αὐτόν τόν τρόπο πίστευε ὅτι ἡ Ρωσία θά μποροῦσε νά δημιουργήσει σλαβικά κράτη δορυφόρους. Ἡ πανσλαβιστική πολιτική τοῦ Ἰγνάτιεφ δέν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἰδεολογίας του, ἀλλά ἀποτέλεσμα ρεαλισμοῦ, γι᾽ αὐτό ὁ ἴδιος θεωρεῖται ἀπό τούς μαχητικότερους ἐκπροσώπους τοῦ πανσλαβισμοῦ, χωρίς ὅμως νά ἔχει ὁποιαδήποτε σχέση μέ τή θεωρητική θεμελίωσή του[1058]. Ἡ πολιτική του στηριζόταν στό τρίπτυχο: α) ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων (1856), β) ἔλεγχος τῆς Κπόλεως καί τῶν Στενῶν καί γ) κοινή δράση τῶν Σλάβων ὑπό τήν καθοδήγηση τῆς Ρωσίας[1059]. Πιό συγκεκριμένα ὁ Ἰγνάτιεφ ἐπεδίωκε

τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας τή δεκαετία τοῦ 1860. **Yazici Gözde**, *Midhat Paşa (1822-1884)'s policies vs N.P. Ignatiev (1832-1908)'s Pan-Slav mission*, Hungary 2009, μεταπτυχιακή ἐργασία εἰδικεύσεως ὑποβληθεῖσα στό τμῆμα Ἱστορίας τοῦ Central European University, σ. 10.

[1057] **Γ. Ἀλεξιάδου**, *Ὁ Πανσλαυϊσμός*, Ἀθῆναι 1980, σ. 45.

[1058] **Ἀλεξιάδου**, *Πανσλαυϊσμός*, σσ. 45-46. Αὐτή τήν ἄποψη υἱοθετεῖ καί ὁ βρετανός ἱστορικός τοῦ πανσλαβισμοῦ B. H. Summer. Περισσότερα βλ. **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 59.

[1059] **Gözde Yazici**, *Midhat Paşa (1822-1884)'s policies vs N.P. Ignatiev (1832-1908)'s Pan-Slav mission*, σ. 11. Ὁ

νά ἀποκαταστήσει τήν ἐπιρροή τῆς Ρωσίας στούς ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολῆς καί στή συνέχεια, δημιουργώντας μιά σειρά ἀπό δυσκολίες, θά ἀνάγκαζε τή ρωσική κυβέρνηση νά ἐκφοβίσει τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, δείχνοντας ἔτσι ὅτι ἦταν σέ θέση νά τή λαμβάνουν σοβαρά ὑπ᾽ ὄψιν τους οἱ ἄλλες δυνάμεις. Ἐργαζόταν προκειμένου νά διασπάσει τήν ἑνότητα τῆς συμμαχίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐναντίον τῆς Ρωσίας[1060]. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι αὐτός ὑπῆρξε ἕνας πρακτικός καί ὄχι ἕνας θεωρητικός πανσλαβιστής καί προκειμένου νά πετύχει τούς στόχους πού εἶχε θέσει, ἀκολουθοῦσε τή δική του πολιτική. Ἐξελισσόμενος στή διπλωματική ἱεραρχία, προωθοῦσε τήν πολιτική αὐτή ἔχοντας ὡς στήριγμα κυρίως τόν πατέρα του Παῦλο Ἰγνάτιεφ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀρχικά διοικητής τῆς Ἁγίας Πετρουπόλεως καί μετά τό 1867 πρόεδρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου[1061].

Μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1856) ἡ Ρωσία ἐπεδίωκε τήν προώθηση τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς στά ὅρια τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Ὁ ρωσικός ἐθνικισμός καί πιό συγκεκριμένα ἡ πανσλαβιστική θεωρία ἄρχισε νά καταστρέφει τά θεμέλια τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ἔναντι τῶν ὀρθοδόξων τῶν Βαλκανίων, ἀλλά καί τῶν Ἁγίων Τόπων. Πρίν ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ πανσλαβισμοῦ ἡ ρωσική ὑποστήριξη τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας δέν στηριζόταν στήν ἐθνική καταγωγή, ἀλλά στήν ὀρθόδοξη ὁμολογία. Αὐτή ἡ πολιτική εἶχε ὡς συνέπεια ἡ Ρωσία νά δρᾶ ὑπέρ τῶν ὀρθοδόξων πάντοτε ὡς σύνολο, χωρίς νά τούς διαχωρίζει σύμφωνα μέ τήν ἐθνική τους καταγωγή. Ὡστόσο ὁ ἐθνικισμός, πού ἀναπτύχθηκε στή Βαλκανική καί τροφοδοτήθηκε στούς ὀρθοδόξους τῆς Μ. Ἀνατολῆς, ἀντικατέστησε αὐτή τήν ἑνότητα καί χώρισε τούς ὀρθοδόξους σέ ἀντίπαλες ὁμάδες μέ βάση τήν ἐθνική τους καταγωγή. Τά νέα αὐτά δεδομένα ἄλλαξαν τήν πολιτική τῆς Ρωσίας στήν Ἀνατολή, ἡ ὁποία ἀφ᾽ ἑνός ἐρχόταν σέ δύσκολη θέση γιά τό ποιές ἀπό τίς μερίδες τῶν ὀρθοδόξων ἔπρεπε νά ὑποστηρίζει[1062] καί ἀφ᾽ ἑτέρου ἄρχισε νά ἐπηρεάζεται ἀπό τήν πανσλαβιστική πολιτική. Ἡ Ρωσία, προκειμένου νά προωθήσει τήν πανσλαβιστική πολιτική της, ἀπευθύνθηκε στούς χριστιανικούς λαούς τῆς Ἀνατολῆς, χρησιμοποιώντας ἀκόμη καί τή Ρωσική Ἐκκλησία, ἡ ὁποία κατέληξε νά καταστεῖ προέκταση τῆς κυβερνήσεως καί τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν[1063]. Σύμφωνα μέ τήν ἄποψη πού ἀναπτύχθηκε ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Πέτρου, ἡ Ἐκκλησία ὑφίστατο στή Ρωσία γιά νά ὑπηρετεῖ τό κράτος. Ὁ Μ. Πέτρος (1682-1725) ἦταν αὐτός πού προώθησε αὐτό τό ἀξί-

---

Ἰγνάτιεφ τούς στόχους τῆς πολιτικῆς του τούς σημείωσε ὁ ἴδιος στά ἀπομνημονεύματά του βλ. **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σσ. 11-12.

[1060] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 11.

[1061] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 7.

[1062] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 7.

[1063] **Διάλλα**, «Ἡ χριστιανική Ἀνατολή καί ἡ ρωσική διπλωματία», σ. 385.

ωμα στήν ἐξωτερική του πολιτική, ἀξιοποιώντας τά ἐκκλησιαστικά θέματα ὡς ἀφορμές γιά πολιτική ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας[1064]. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ ρωσική πολιτική ἐκμεταλλεύθηκε τίς προσκλήσεις πού ἐλάμβανε ἀπό τούς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς νά ἐπέμβει πρός ὄφελός τους γιά τήν ἐπίλυση τῶν ἀκανθωδῶν προβλημάτων τους. Οἱ Ρῶσοι ἐκμεταλλεύθηκαν αὐτά τά δεδομένα, προκειμένου νά ἐξασφαλίσουν τά στρατηγικά τους συμφέροντα[1065].

Μέ βάση αὐτά τά δεδομένα, ἡ πολιτική πού ἀκολούθησε ἡ Ρωσία στό *προσκυνηματικό ζήτημα* χαρακτηρίζεται ἀπό παλινωδίες, οἱ ὁποῖες προέρχονταν ἀπό τήν προσπάθειά της ὄχι νά ὑπερασπισθεῖ τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, ἀλλά νά προωθήσει τά συμφέροντά της καί τήν πανσλαβιστική πολιτική της. Κυρίως κατά τά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα, οἱ τσάροι συνειδητοποίησαν τά ὀφέλη ἀπό τήν πολιτική τῆς προστασίας τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς (κυρίως τῆς Κπόλεως καί τῶν Ἁγίων Τόπων), ἐνῶ αὐτή ἡ πολιτική ἔφθασε, ὅπως εἴδαμε, στό ἀπόγειό της στό β' μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα[1066]. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ πολιτική πού ἀκολούθησε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος χαρακτηριζόταν ἀπό τήν ἀποκλειστική ἐξάρτησή του ἀπό τή ρωσική πολιτική. Μέ τή μελέτη πού πραγματοποιήσαμε στά ἀρχεῖα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καταλήξαμε στό συμπέρασμα ὅτι γιά ὁποιαδήποτε κίνησή του καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στό *προσκυνηματικό ζήτημα*, καί ὄχι μόνο, ὁ πατριάρχης ἔσπευδε νά ἐνημερώσει τή ρωσική πλευρά. Καί αὐτές οἱ κινήσεις εἶναι ἐν μέρει δικαιολογημένες, ἀφοῦ ἡ Ρωσία ἦταν ἡ μόνη εὐρωπαϊκή δύναμη πού μποροῦσε νά βοηθήσει τό πατριαρχεῖο, ἐνῶ ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἦταν ἀποῦσα. Κυρίως μετά τή συνθήκη τοῦ Βελιγραδίου (1739), ἡ ἧττα τῆς Αὐστρίας ἀνάγκασε τούς ὀρθοδόξους νά στραφοῦν πρός τή Ρωσία καί σ' αὐτή στήριξαν πλέον τίς ἐλπίδες τους γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ[1067]. Ὅμως, παρ᾽ ὅλα τά ὀφέλη, θεωροῦμε ὅτι ἡ ἐξάρτηση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τή ρωσική πλευρά ἔφθανε στά ὅρια τῆς ὑπερβολῆς. Ἡ Ρωσία ἐπενέβη ἀνοικτά ὑπέρ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στό ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος, τό ὁποῖο ἔθεσε ἡ Γαλλία τό 1851. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαίων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων ἀπό τή ρωσική πλευρά εἶχε ὡς σκοπό ἀφ᾽ ἑνός τόν περιορισμό τῆς δράσεως ἄλλων δυνάμεων στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης, ὅπως ἦταν ἡ Βρετανία καί ἡ Γαλλία, καί ἀφ᾽ ἑτέρου τήν ἄσκηση ἐπιρροῆς πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὥστε νά καταστεῖ ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στήν περιοχή. Ἡ ἀνακίνηση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας τό 1851, μέ ἀφορμή τήν κλοπή τοῦ ἀστέρος ἀπό τό Σπήλαιο τῆς Γεννήσεως στή Βασιλική τῆς Βηθλεέμ, ἔδωσε τήν εὐκαιρία πού ἡ Ρωσία ἐπιθυμοῦσε γιά ἐπέμβαση στήν περιοχή.

[1064] **Th. Stavrou**, *Russian interests in Palestine 1882-1914*, ἔκδ. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1963, σ. 20.

[1065] **Διάλλα**, «Ἡ χριστιανική Ἀνατολή καί ἡ ρωσική διπλωματία», σ. 385.

[1066] **Stavrou**, *Russian interests in Palestine*, σσ. 23.

[1067] **Stavrou**, *Russian interests in Palestine*, σσ. 20-21.

Ὁ Κύριλλος ζήτησε τή βοήθεια τῆς Ρωσίας γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος. Πράγματι ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Νεσελρώδ ἐνημέρωσε τόν τσάρο σχετικά μέ τά ὅσα εἶχαν συμβεῖ στούς Ἁγίους Τόπους καί γιά τίς κινήσεις τῆς Γαλλίας. Ὁ τσάρος, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό ἐπιστολή τοῦ ἰδίου τοῦ Νεσελρώδ, δυσαρεστήθηκε, γεγονός γιά τό ὁποῖο ἐνημερώθηκε ὁ ὑπουργός ἐξωτερικῶν τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως Ἀλῆ πασᾶ[1068]. Ἡ ρωσική διπλωματία ἐπενέβη ἐνεργά ὑπέρ τῶν θέσεων τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀσκώντας πιέσεις στήν ὀθωμανική κυβέρνηση, ἡ ὁποία γιά τούς δικούς της λόγους ὑποστήριζε τίς γαλλικές διεκδικήσεις. Ὅπως, γράφει ὁ Νεσελρώδ πρός τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Τιτώφ: «*γινώσκων τό μέγα ἐνδιαφέρον, τό ὁποῖον ὁ Αὐτοκράτωρ προσδίδει εἰς τό ζήτημα τοῦτο, καί βλέπων διά τῶν πληροφοριῶν ὑμῶν, ὅτι οἱ Ὑπουργοί τοῦ Σουλτάνου ἐξακολουθοῦν νά ἐνεργῶσι μετά προφανοῦς μεροληπτικότητος ὑπέρ τῶν ἀξιώσεων τῆς Γαλλίας… ἔσπευσα νά ἀπευθύνω ἔκθεσιν πρός τόν ἐν Μόσχᾳ Αὐτοκράτορα καί ὑποβάλω αὐτῷ σχέδιον ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπουργείου διά τόν Σουλτᾶνον, ὡς μέσον τοῦ νά προκαλέσω σύντονον τήν προσοχήν τοῦ Ἡγεμόνος τούτου ἐπί τῶν κακῶν ὑπηρεσιῶν, τάς ὁποίας οἱ Ὑπουργοί αὐτοῦ ἀπέδιδον αὐτῷ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ἡ Α. Μ. ἠξίωσε νά ἐπιδοκιμάσῃ τό διάβημα τοῦτο… τό Ὀθωμανικόν Ὑπουργεῖον εὑρίσκεται ἐν πλήρει πλάνῃ ἐάν νομίζῃ, ὅτι ἡ Ρωσσία θά ἐδέχετο σιωπηλῶς καί ὡς τετελεσμένον γεγονός τήν νέαν θέσιν, τήν ὁποίαν θέλουσι νά δημιουργήσωσιν εἰς τόν λατινικόν κλῆρον ἐν Ἱερουσαλήμ, ὑπό τό πρωτεκτορᾶτον τῆς Γαλλίας, ἤ πάσης ἄλλης καθολικῆς Δυνάμεως, πρός βλάβην καί ἐξευτελισμόν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὁ αὐτοκράτωρ καί οἱ ὑποκείμενοι αὐτῷ λαοί ὁμολογοῦσι τά δόγματα*»[1069]. Ἡ ἐπιστολή τοῦ τσάρου πρός τόν Σουλτάνο ἀπεστάλη στίς 13 Σεπτεμβρίου 1851. Σ' αὐτή ὁ Ρῶσος μονάρχης δήλωνε τήν ἔκπληξή του γιά τή στάση τῶν Ὀθωμανῶν ὑπουργῶν στό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί ἐξέφραζε τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ Σουλτάνος θά προασπίσει τά δίκαια τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων του.

Μεταξύ τῶν ἄλλων ὁ τσάρος ἀνέφερε ὅτι οἱ πρόγονοι καί ὁ πατέρας τοῦ Σουλτάνου εἶχαν ἀπονείμει συγκεκριμένα προνόμια στούς Ἕλληνες μοναχούς τῶν Ἁγίων Τόπων καί στούς ὀρθόδοξους προσκυνητές, προνόμια τά ὁποῖα γιά κανέναν λόγο ὁ ἴδιος δέν ἐπιθυμοῦσε νά ἀλλάξουν καί ἐξέφραζε τή δυσαρέσκειά του γιά τίς προσπάθειες τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νά ἀλλάξει τά καθεστῶτα. Σημείωνε μέ ἔμφαση ὅτι δέν πρόκειται νά ἐπιτρέψει νά γίνουν καινοτομίες ἤ ἄδικες παραχωρήσεις προνομίων τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, προνομίων πού κατεῖχαν πρό ἀμνημονεύτων ἐτῶν[1070]. Παρά τίς πιέσεις ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση παραχώρησε κάποια δικαιώματα στούς ρωμαιοκαθολικούς τῶν Ἁγίων Τόπων μέ φιρμάνιο πού ἐξέδωσε στίς 27 Ἰανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1852[1071]. Οἱ παραχωρήσεις, στίς ὁποῖες προχώρησε

[1068] **Μηλλιαρᾶ,** *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ,* τ. Β', σ. 563.
[1069] **Μηλλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ,* τ. Β', σσ. 570-571.
[1070] **Μηλλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ,* τ. Β', σσ. 572-573.
[1071] **Μηλλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ,* τ. Β', σ. 581.

ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση πρός τούς Γάλλους, ἦσαν ἐλάχιστες, γεγονός πού ἱκανοποίησε τόσο τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅσο καί τή ρωσική πλευρά. Μάλιστα ὁ Νεσελρώδ ζήτησε ἀπό τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Ὄζερωφ νά δηλώσει στήν Ὑψηλή Πύλη ὅτι ἀπό ἐδῶ καί στό ἑξῆς δέν θά γίνει καμία συζήτηση ὅσον ἀφορᾶ στό *προσκυνηματικό ζήτημα* καί καμία μεταβολή δέν πρόκειται νά ἐπέλθει πρός ζημία τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων στήν Ἁγία Γῆ[1072].

Ὡστόσο, ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων διαπιστώνουμε ὅτι ἡ στάση τῆς Ρωσίας σ' αὐτή τή φάση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος καί ὅσον ἀφορᾶ τό προσκύνημα τοῦ τάφου τῆς Θεοτόκου στή Γεθσημανῆ, δέν ἦταν σταθερή. Ἀρχικά, ὅπως εἴδαμε, ἡ ρωσική πλευρά ὑποστήριξε ὅτι τό καθεστώς αὐτοῦ τοῦ προσκυνήματος θά ἔπρεπε νά παραμείνει ὡς εἶχε χωρίς νά εἰσαχθεῖ ὁποιοσδήποτε νεωτερισμός, ἐνῶ στή συνέχεια ἀποδέχθηκε τήν παραχώρηση δικαιώματος στούς λατίνους στό προσκύνημα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Μέ βάση τά παραπάνω, εὔκολα θά κατέληγε κανείς στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Ρωσία ἀκολουθοῦσε σέ γενικές γραμμές μιά σταθερή πολιτική ὅσον ἀφορᾶ στό ζήτημα τῆς διατηρήσεως τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὅμως, ἡ ἴδια ἡ Ρωσία ἦταν αὐτή πού ἐπεδίωξε, ἔστω καί μέ ἔμμεσο τρόπο, τήν ἀλλοίωση τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος πρός ὄφελός της μέ τήν ἀπόκτηση ἰδιοκτησίας στήν Παλαιστίνη, στήν κανονική δηλαδή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἡ πρώτη προσπάθεια ἀποκτήσεως ἰδιοκτησίας στήν Παλαιστίνη ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας προῆλθε ἀπό τή *Ρωσική Ἀποστολή* καί πραγματοποιήθηκε τό 1858, ὅταν προϊστάμενος τῆς *Ἀποστολῆς* ἦταν ὁ μητροπολίτης Μελιτουπόλεως Κύριλλος. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1858 ὁ ἐπίτροπος τοῦ Κυρίλλου μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος τόν ἐνημέρωσε ὅτι ὁ Ρῶσος γενικός πρόξενος τοῦ ἀνέφερε ὅτι ἡ ρωσική κυβέρνηση ἤθελε νά ἀνοικοδομήσει στά Ἱεροσόλυμα «*καταστήματά τινα, οἷα κέκτηνται ἤδη οἱ Γάλλοι, οἱ Ἄγγλοι, οἱ Πρῶσοι, οἱ Αὐστριακοί, οἱ Ἱσπανοί καί ἅπαντα τά ἔθνη*»[1073]. Ὁ Ρῶσος πρόξενος ζήτησε νά παραχωρηθεῖ στήν *Ἀποστολή* ἕνα συγκεκριμένο οἰκόπεδο στά Ἱεροσόλυμα, τό ὁποῖο ὅμως εἶχε ἀγορασθεῖ ἀπό τόν Γεώργιο Κωνσταντινίδη γιά τήν ἀνέγερση νοσοκομείου ἐκ μέρους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Μάλιστα ὁ Κωνσταντινίδης εἶχε προκαταβάλει χρήματα γιά τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν καί ἔτσι ἡ παραχώρησή του δέν ἦταν δυνατή. Ὁ μητροπολίτης Πέτρας, προκειμένου νά ἀποφύγει τόν σκόπελο, τήν παραχώρηση δηλαδή ἄλλου τεμαχίου γῆς τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στή *Ρωσική Ἀποστολή*, δήλωσε στόν Ρῶσο διπλωμάτη ὅτι τέτοιου εἴδους ἀποφάσεις ἀνήκουν ἀποκλειστικά στόν πατριάρχη καί ὅτι ἀπό ἐκεῖνον ἐξαρτᾶται τό πᾶν. Δέν γνωρίζουμε, ἐάν ὑποβλήθηκε ἐκ μέρους τοῦ Ρώσου προξένου στά Ἱεροσόλυμα αἴτημα στόν Κύριλλο γιά παραχώρηση ἤ ἀγορά γῆς. Φαίνεται ὅμως ὅτι κάτι τέτοιο ἤ δέν ἔγινε καθόλου ἤ δέν ἔγινε ἀποδεκτό, ἀφοῦ λίγο καιρό ἀργότερα ὁ Ρῶσος πρόξενος στά

[1072] **Μηλλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 592.

[1073] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII Β 11, 12β.

Ἱεροσόλυμα ζήτησε ἀπό τόν μητροπολίτη Μελέτιο νά παραδώσει στόν μητροπολίτη Μελιτουπόλεως τά κλειδιά τῆς μονῆς τῶν Ἀρχαγγέλων. Ὁ μητροπολίτης Μελέτιος πληροφόρησε σχετικά τόν Κύριλλο ὅτι μετά ἀπό δική του ἐντολή «*ἀναβάλλομεν τήν ἐγχείρισιν ταύτην πρός τήν Πανιερότητά του (δίς ἤδη προτείναντος ἡμῖν τοῦτο), ἀλλ᾽ ἐάν, ἐπί τέλους ἐπιμείνῃ ἐκζητῶν αὐτήν, θέλομεν διακοινώσει τήν περί τούτου διαταγήν τῆς ὑμ. Θ. Μακαριότητος…*»[1074]. Ἡ ἐντολή τοῦ Κυρίλλου ἦταν νά παραχωρηθεῖ ἡ μονή τῶν Ἀρχαγγέλων[1075] στή *Ρωσική Ἀποστολή*, χωρίς ὅμως τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων νά πάψει νά διατηρεῖ τήν κυριότητά της. Ἡ πρόταση γιά τήν ἀγορά τῆς μονῆς τῶν Ἀρχαγγέλων ἀπό τή *Ρωσική Ἀποστολή* εἶχε γίνει γιά πρώτη φορά ἀπό τόν Πορφύριο Οὐσπένσκυ τό 1844, ὅμως δέν εἶχε γίνει δεκτή ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση. Ὁ Κύριλλος τό 1848 εἶχε παραχωρήσει τή μονή τῶν Ἀρχαγγέλων στόν Πορφύριο Οὐσπένσκυ ὡς προσωρινή ἕδρα τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς*, χωρίς νά παραχωρήσει ὁποιοδήποτε ἰδιοκτησιακό δικαίωμα[1076] καί ἀκολούθησε τήν ἴδια τακτική καί στήν περίπτωση τοῦ Μελιτουπόλεως Κυρίλλου. Καί βέβαια, αὐτή ἡ τακτική τοῦ Κυρίλλου ἦταν αὐτονόητη, καθώς δέν ἦταν δυνατόν τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων νά παραχωρήσει μονή σέ ἄλλη Ἐκκλησία καί νά ἐπιτρέψει ἔτσι τήν ὕπαρξη καί δευτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς στήν κανονική δικαιοδοσία του. Ἔτσι, ἡ προσπάθεια τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* γιά ἀπόκτηση ἰδιοκτησίας στήν Παλαιστίνη δέν στέφθηκε μέ ἐπιτυχία, τουλάχιστον μέχρι τήν ἄφιξη τοῦ Ἀντωνίνου Καπούστιν στά Ἱεροσόλυμα τό 1865 .

Παρά τήν πρώτη ἀποτυχία, τό σχέδιο γιά τήν ἀπόκτηση ἰδιοκτησίας ἐκ μέρους τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στήν Παλαιστίνη δέν ἐγκαταλείφθηκε καί ἐνεργοποιήθηκε ξανά μέ τήν ἄφιξη στά Ἱεροσόλυμα τοῦ νέου προϊσταμένου της Ἀντωνίνου Καπούστιν. Ἐνῶ, ὅπως εἴδαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο, ὁ Ἀντωνῖνος δέν υἱοθετοῦσε, φανερά κατά τή γνώμη μας, τήν πανσλαβιστική θεωρία, μετά τήν ἄφιξή του στά Ἱεροσόλυμα ἄρχισε νά πραγματοποιεῖ ἀγορές ἐκτάσεων καί ἀκίνητης περιουσίας στούς Ἁγίους Τόπους. Παρά τίς διαφορετικές ἀπόψεις του ἀπό τούς πανσλαβιστές σχετικά μέ τούς Ἕλληνες καί τήν προσφορά τους στήν Ἐκκλησία καί τή διάδοση τῆς

[1074] **ΑΠΙ,** *Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία*, VIII B 11, 77α (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Φεβρ. 1858).

[1075] Ἡ ἱερά μονή τῶν Ἀρχαγγέλων βρίσκεται στήν παλαιά πόλη τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐκτός ἀπό τό καθολικό περιλαμβάνει καί δύο παρεκκλήσια, τό ἕνα εἶναι ἀφιερωμένο στόν Ἅγ. Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο καί τό ἄλλο στόν Ἅγ. Νικόλαο. Σύμφωνα μέ τό Προσκυνητάριο τοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Προύσης (1787), «*Κατοικοῦσι εἰς τοῦτο προσκυνηταί ἐλθόντες εἰς προσκύνησιν, ἀλλ᾽ οὐχί καί γυναῖκες καθώς εἰς τά λοιπά μοναστήρια, καί ἴσως διά τό νά ἦτον τό πάλαι μετόχιον τῶν πατέρων τοῦ ἁγίου Σάββα, ἐπειδή καί μέχρι τήν σήμερον ὁ κατακαιρόν ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Σάββα εἰς αὐτό ἔχει τήν κατοικίαν του, καί τό μαγαζί, εἰς τό ὁποῖον ἔχει ὅλα τά ἀναγκαῖα τοῦ μοναστηρίου· αὐτό τό μοναστήριον τοῦ Ἀρχαγγέλου ἔχει καί μέγα περιβόλιον, μέ διάφορα δένδρα καί φυτά καρποφόρα*». **Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Προύσης,** *Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ καί πάσης Παλαιστίνης*, ἐκδοθέν τό πρῶτον ἔν ἔτει 1787 καί νῦν ἐπανεκδιδόμενον ὑπό τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἀθῆναι 1994, σ. 64. Περισσότερα γιά τή μονή τῶν Ἀρχαγγέλων βλ. στό **Μηλλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 96.

[1076] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, σσ. 776 καί 781.

εὐαγγελικῆς ἀλήθειας, δέν μποροῦσε ἤ δέν ἤθελε νά ξεπεράσει τήν ἐπίδραση πού ἀσκοῦσε στήν πολιτική τῆς χώρας του ὁ πανσλαβισμός καί ἀκολούθησε, ὅπως καί οἱ προκάτοχοι του, μιά πολιτική χαρακτηριζόμενη ἀπό «*διπλωματικές καί ἐκκλησιαστικές ἴντριγκες*» [1077]. Ἀκόμη καί τό *βουλγαρικό ζήτημα* ὁ Ἀντωνῖνος, σύμφωνα μέ μιά πληροφορία πού καταγράφει ὁ Thomas Meininger, τό «*ἑρμήνευε μέ τρόπο πού γενικῶς δικαίωνε τή βουλγαρική ὑπόθεση*»[1078].

Οἱ ἀγορές τοῦ Ἀντωνίνου προκάλεσαν τήν καχυποψία τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, καθώς καί τῶν ρωμαιοκαθολικῶν. Ὅπως ὅμως γίνεται σαφές ἀπό διάφορες πηγές, τίς κινήσεις του δέν υἱοθετοῦσαν οὔτε τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, οὔτε ἡ σύνοδος τοῦ ρωσικοῦ πατριαρχείου, οὔτε καί ὁ στενός του φίλος Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ, γιά διαφορετικούς λόγους ὁ καθένας. Ὁ τελευταῖος θεωροῦσε ὅτι οἱ ἀγορές στήν Παλαιστίνη ἦσαν ἐλάχιστα ὠφέλιμες γιά τή Ρωσία. Πίστευε ὅτι σημαντικότερο θά ἦταν ἡ *Ρωσική Ἀποστολή* νά μετατραπεῖ σέ μονή, ὥστε οἱ κτηματικές ἀγορές πού γίνονταν γι᾽ αὐτή νά ἔχουν κάποια σημασία καί νά μήν προκαλοῦν ἀντιδράσεις. Χαρακτηριστικά ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο: «*ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Ἐξωτερικῶν ἀνησυχοῦσι διά τήν διαγωγήν σας καί δή καί ἀνθίστανται εἰς τήν κτῆσιν ἐν Παλαιστίνῃ γαιῶν ὑπό τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὑμῶν Ἀποστολῆς. Ὁσημέραι δέ καί ἐν ἐμοί κρατύνεται ἡ πεποίθησις ὅτι εἶχον δίκαιον, ὅταν ἔτι τῷ 1862 ὑπερημυνόμην τῆς ἰδέας περί μετατροπῆς τῆς Ἀποστολῆς εἰς Παλαιστινήν Μονήν, ὁπότε θά εἶχον τήν σημασίαν αὐτῶν αἱ ὑμέτεραι κτηματικαί ἀγοραί. Τώρα ὅμως οἰκοδομεῖτε ἐν τῷ ἀέρι*»[1079]. Ὡστόσο, ὁ Ρῶσος διπλωμάτης στήριζε τόν Ἀντωνῖνο στό ἔργο του καί ἐξηγεῖ τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο τό ἔκανε σέ ἐπιστολή του πρός αὐτόν: «*Ἔχοντες πεποίθησιν εἰς τήν προσωπικήν ὑμῶν ἐπ᾽ ἐμοῦ ἐπιρροήν, καταχρᾶσθε τήν πρός ὑμᾶς ἀδυναμίαν μου καί τήν ἐπ᾽ ἐμοῦ δύναμίν σας*» [1080]. Ἔτσι ἡ «*ἀδυναμία*» τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ γιά τόν Ἀντωνῖνο ἦταν αὐτή πού ἐξασφάλιζε σ᾽ αὐτόν τή στήριξη τοῦ πρώτου καί ὄχι ἡ κοινή ἀντίληψη γιά τό πῶς θά ἔπρεπε νά προωθηθεῖ ἡ ρωσική ἐπιρροή στήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης. Τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ἀπό τήν πλευρά του θεωροῦσε ὅτι οἱ συνεχεῖς ἀγορές θά προκαλοῦσαν τήν ἀντίδραση τῶν ἄλλων Μεγάλων Δυνάμεων καί τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, καθώς θά θεωροῦσαν ὅτι ἡ Ρωσία προσπαθεῖ νά ἀλλοιώσει τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων.

Παρά τίς ἀντιδράσεις, ὁ Ἀντωνῖνος συνέχισε τίς ἀγορές καί στά τέλη τοῦ 1868 ἀγόρασε ἔκταση γῆς, στήν ὁποία βρισκόταν ἡ Δρύς Μαβρῆ (τό δέντρο στή σκιά τοῦ ὁποίου ὁ Ἀβραάμ φιλοξένησε τήν Ἁγία Τριάδα), ἀγορά στήν ὁποία ἀπέδιδε μεγάλη σημασία[1081]. Αὐτή ἡ ἀγορά πραγματοποιήθηκε μέ πολλές δυσκολίες, καθώς ἀντιδροῦσε γι᾽ αὐτήν ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση. Στίς ἐνέργειες ἀγορᾶς βοήθησε, παρά τίς

[1077] *Ἑκατονταετηρίς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως*, σ. 128.
[1078] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 27.
[1079] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 54-55.
[1080] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 58.
[1081] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 55.

ἀντιρρήσεις του, ὁ Ἰγνάτιεφ, ὁ ὁποῖος πραγματοποίησε πολλές συναντήσεις μέ Ὀθωμανούς ἀξιωματούχους γιά νά τήν ἐπιτύχει[1082]. Σέ μία ἀπό τίς συναντήσεις του μέ τόν βεζύρη ἐνημερώθηκε ὅτι ἡ ἀπόκτηση τῆς Δρυός Μαβρῆ ἦταν κατάφορη παραβίαση ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων καί ὅτι τό μέρος ἐκεῖνο ἦταν τόπος προσκυνήματος καί τῶν Μουσουλμάνων καί ὅτι ἡ πώλησή του θά προκαλοῦσε ἔξαρση τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ[1083]. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ μέ διάφορες διπλωματικές κινήσεις, οἱ ὁποῖες κράτησαν μέχρι τό 1873, κατάφερε νά ἐπικυρώσει τήν ἀγορά ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση[1084], παρ᾽ ὅλες τίς δυσκολίες, καθώς ἡ ἀγορά ἀκίνητης περιουσίας ἀπό ἀλλοδαπούς στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία δέν ἦταν εὔκολη ὑπόθεση. Ἄν καί ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἐπέτρεπε τήν ἀπόκτηση περιουσίας σέ ἀλλοδαπούς, ὁ Ἀντωνῖνος πραγματοποίησε (μέ θεμιτό ἤ ἀθέμιτο τρόπο, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω) πολλές ἀγορές. Οἱ ἀγορές αὐτές πραγματοποιήθηκαν παρά τό γεγονός ὅτι δέν ὑπῆρχαν τά ἀνάλογα χρήματα (τήν ἔλλειψη χρημάτων ὑποστηρίζει ὁ Κ. Παπουλίδης) καί παρά τίς ἐνστάσεις τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως[1085]. Ὁ Ἀντωνῖνος κατάφερε νά ἀγοράσει γῆ σέ διάφορα μέρη τῆς Παλαιστίνης στό ὄνομα τοῦ δραγουμάνου του J. E. Halebi, ὁ ὁποῖος ἦταν Ὀθωμανός ὑπήκοος. Ἀγόρασε γῆ, ἐκτός ἀπό τήν περιοχή τῆς Δρυός Μαβρῆ (1868)[1086], στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (1870), στήν Ὀρεινή, στήν Ἰόππη, στήν Ἱεριχώ, στήν Τιβεριάδα καί ἀλλοῦ[1087]. Συνολικά ἀγόρασε

[1082] Βλ. **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 55-57.

[1083] Προκειμένου ὁ Ἰγνάτιεφ νά ἐξασφαλίσει στόν Ἀντωνῖνο τήν ἀγορά τῆς Δρυός, πέτυχε νά ἀντικαταστήσει ἀκόμη καί τόν διοικητή τῆς περιοχῆς, γιά νά μήν ὑπάρξουν ἀντιδράσεις ἀπό τό μουσουλμανικό στοιχεῖο. **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 58-59.

[1084] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 55 & 65.

[1085] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σ. 68.

[1086] Ὁ Ἰγνάτιεφ ἔγραφε πρός τόν Ἀντωνῖνο στίς 12 Σεπτεμβρίου 1869 σχετικά μέ τήν ἀγορά τῆς Δρυός Μαβρῆ: «*Οἱ Τοῦρκοι τόσον κατηγορηματικῶς ἠρνοῦντο κατά τόν χρόνον τῆς ἀπουσίας μου, ὥστε τώρα ἀδυνατοῦσι νά ὀπισθωχωρήσωσιν. Ἐγώ κάτι ἐψιθύρισα περί τούτου εἰς τόν Βαλῆν, ἀλλ᾽ ὁ Βεζύρης ἀπήντησε κατηγορηματικῶς, ὅτι ἡ ἀπόκτησις τῆς Δρυός Μαβρῆ ἦτο ἀπό μέρους ἡμῶν κατάφορος παραβίασις τοῦ Status quo τῆς Παλαιστίνης, καί ὅτι τό μέρος τοῦτο εἶνε καί σέβασμα μουσουλμανικόν. Ὁ Βαλῆς φοβεῖται ἐρεθισμόν τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, ὑποδεικνύει δέ ἀνακοινώσεις τοῦ Διοικητοῦ καί διάφορους μασβατάδες, μαρτυροῦντα περί τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ λεγομένων. Θά προσπαθήσω ἀκόμη νά κλονήσω τίς πεποιθήσεις τῆς Πύλης καί θά συντάξω πρός τοῦτο σημείωμα ἐπί τῇ βάσει τῶν πονηρῶν καί -μεταξύ μας- ἀρκετά σοφιστικῶν συλλογισμῶν τῆς ἀπαντήσεώς σας... προβλέπω ἀποτυχίαν...*». **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 55

[1087] Γιά τόν Ἰγνάτιεφ ἡ ἀγορά γῆς στήν Παλαιστίνη σχετιζόταν μέ αἴσια ἔκβαση τῆς ἀγορᾶς τῆς Δρυός Μαβρῆ: «*ἀνακοινώσατέ μοι λεπτομερείας καί σχετικά ἀντίγραφα καί σχέδια τῶν ἐδαφικῶν κτήσεων ὑμῶν ἐν Ὀρεινῇ, τῷ Ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἐν Ἰόππῃ καί ἐν Μπετζάλλᾳ. Θά προσπαθήσω νά πράξω πᾶν δυνατόν, καίτοι οὐχί ἄνευ δυσκολιῶν. Πρέπει νᾶ σᾶς εὐχαριστήσω ἄν ὄχι τώρα, ἀλλά τουλάχιστον ἐν καταλλήλῳ περιστάσει, δυνατόν δέ αὕτη νά παρουσιασθῇ καί οὐδέν κωλύει νά ἦσθε ἐγκαίρως πάνοπλος διά νά μή χαθῶσιν εὐνοϊκαί στιγμαί. Καμμίαν ὠφέλειαν δέν βλέπω διά τήν Ἐκκλησιαστικήν ἡμῶν Ἀποστολήν ἐν τῷ ἀποκτᾶν ὅσον τό δυνατόν περισσότερα τεμάχια παλαιστινῆς γῆς, ἀλλ᾽ εἶμαι ἕτοιμος νά σᾶς διευκολύνω ἐφ᾽ ὅσον ἔχω δυνάμεις καί καθ᾽ ὅσον ἔχω δυνάμεις καί καθ᾽ ὅσον τοῦτο εἶνε δυνατόν...*». **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 65.

425.000 τ.μ. γιά λογαριασμό τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς*[1088]. Σέ αὐτές τίς ἐκτάσεις ἔκτισε καταλύματα γιά τούς Ρώσους προσκυνητές, τά ὁποῖα περιελάμβαναν ὄμορφους ναούς καί κήπους[1089]. Κατάφερε μάλιστα μέ τή βοήθεια τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ νά ἀποκτήσουν οἱ Ρῶσοι ὑπήκοοι τό δικαίωμα ἀγορᾶς γῆς στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία[1090].

Ὅπως προαναφέθηκε, οἱ κινήσεις τοῦ Ἀντωνίνου εἶχαν προκαλέσει ἀπό τήν ἀρχή τήν ἀντίδραση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἔγινε ἐντονότερη τό 1872. Στις 28 Ἀπριλίου 1872 ὁ διευθυντής τῆς *Διευθύνσεως Ἀσιατικῶν Ὑποθέσεων* τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν P. N. Stremuhov, μέ τήν ἰδιότητα τοῦ προέδρου τῆς *Παλαιστίνιας Ἐπιτροπῆς*, ἀπαγόρευσε μέ ἐγκύκλιο στή *Ρωσική Ἀποστολή* τήν ἀγορά γῆς στήν Παλαιστίνη, γιά νά μήν καταργηθεῖ τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων, τήν ὑπεράσπιση τοῦ ὁποίου εἶχε ἀναλάβει ἡ Ρωσία. Στίς 21 Δεκεμβρίου 1872 ἡ σύνοδος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μέ οὐκάζιο διέταξε τόν Ἀντωνῖνο νά παύσει νά ἀγοράζει ἀγροτεμάχια[1091]. Παρ᾽ ὅλες τίς ἀντιδράσεις ἡ *Ρωσική Ἀποστολή* κατάφερε μέ τίς ἀγορές πού πραγματοποίησε ὁ Ἀντωνῖνος νά ἔχει, κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ᾽ αἰώνα, στή Συρία καί τήν Παλαιστίνη δύο παιδαγωγικές ἀκαδημίες, 87 σχολεῖα, 417 διδάσκοντες καί 10.225 μαθητές. Ἔτσι, ἡ περαιτέρω ἐξάπλωση τῆς δραστηριότητάς της ἀνησυχοῦσε ὅπως προαναφέραμε τή ρωσική κυβέρνηση, μήπως αὐτή γίνει αἰτία προβλημάτων στή ρωσική ἐξωτερική πολιτική στήν περιοχή[1092]. Ἡ Ρωσία αὐτή τήν περίοδο

[1088] **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σσ. 68-69.

[1089] **Stavrou**, *Russian interests in Palestine*, σ. 49.

[1090] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 64. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Ἰγνάτιεφ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο: «*Ἐπί τέλους τό δικαίωμα τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας ἐν Τουρκίᾳ τῶν Ρώσων ὑπηκόων ἐπεκυρώθη... Δόξᾳ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐμείνατε εὐχαριστημένος!*» **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 64.

[1091] Ὁ Ἀντωνῖνος ἔγραψε στόν B. P. Mansurov γιά τό ζήτημα: «*Γιά νά μή συγκρουσθῶ μέ κανένα πολιτικό, ἐκκλησιαστικό ἤ καί ἱεραποστολικό πεδίο, περιόρισα μόνο στήν καθαρά προσκυνηματική σημασία τήν Ἱεραποστολή, καί βρῆκα τρόπο μέ τήν ἀγορά γῆς καί τήν ἀνέγερση διαφόρων ἀσύλων νά τήν ἐξασφαλίσω σέ δυνατότερη καί διαρκέστερη βάση πού ὑπῆρχε ποτέ στήν Παλαιστίνη. Θά μοῦ συγχωρεθεῖ ἄραγε αὐτό ἀπό τό σύστημα; Δέν εἶμαι παιδί γιά νά τό πιστέψω. Ἀλλά, ἀπευθύνομαι σέ σᾶς, ἀξιότιμε Boris Pavlovič, ἄνθρωπο τίμιο καί εἰλικρινή; Σέ τί ἁμάρτησα ἀπέναντι στήν πατρίδα μου, τό Βασιλιᾶ μου, τό Θεό μου; Στό ὅτι ἄρχισα νά ἀγοράζω γῆ γιά τή Ρωσία ἀπό ἐκείνη πού ἄφησε ἡ Θεία Πρόνοια καί δέν τήν ἅρπαξαν οἱ ρωμαιοκαθολικοί, οἱ προτεστάντες, οἱ Ἀρμένιοι καί οἱ Ἑβραῖοι; Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σέ κάθε ἄλλη χριστιανική χώρα παρόμοιο πρόθυμο ἄνθρωπο τουλάχιστον θά τόν ἐπαινοῦσαν*». **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σσ. 69-70.

[1092] Ὁ Ἰγνάτιεφ μέ ἐπιστολή του στίς 4 Μαρτίου 1870 ἀναφέρει στόν Ἀντωνῖνο: «*...τό καθῆκον ἡμῶν εἶνε νά μήν ἀκολουθῶμεν τάς στενάς αὐτόθι θεωρίας, νά μή ἱκανοποιῶμεν προσκαίρους ὀρέξεις, ἀλλά νά βλέπωμεν ἐμπρός καί νά διευθύνωμεν τά διαβήματα ἡμῶν συμφώνως πρός τά γενικά ρωσικά πολιτικά συμφέροντα*». **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 56. Ἐνῶ εἶναι πολύ χαρακτηριστική ἡ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο στις 7 Δεκεμβρίου 1871 στήν ὁποία ἀναλύει τούς λόγους γιά τούς ὁποίους θεωρεῖ ἀνωφελεῖς τίς ἀγορές γῆς, οἱ ὁποῖες προκαλοῦν: «*μόνον τόν φθόνον τῶν ἡμετέρων ἀνταγωνιστῶν, οἵτινες υἱοθετοῦσιν, ὅτι ἔχομεν προμεμελετημένον τι σχέδιον δράσεως ἐν Παλαιστίνῃ… Ὅπως θέλετε, ἀλλά δέν εἶνε καλόν αὐθαιρέτως νά παρασυρθῇ ἡ ρωσική κυβέρνησις εἰς ἀπροόπτους δι᾽ αὐτήν περιπλοκάς καί ν᾽ ἀναγκασθῇ νά μεταχειρισθῇ τήν δι᾽ ἄλλους ὑψηλούς σκοπούς κτηθεῖσαν ἐν Τουρκίᾳ ἐπιρροήν πρός καταναγκασμόν τῆς Πύλης εἰς τό ν᾽ ἀναγνωρίση ὡς νόμιμα τά μυστικά ἀγοραπωλητικά ἔγγραφα καί τάς*

ἦταν πολύ ἀνήσυχη, ἀφοῦ θεωροῦσε ὅτι ἐξαιτίας τῶν κινήσεων τοῦ Ἀντωνίνου κινδύνευε νά κατηγορηθεῖ ἀπό τίς ὑπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις ὅτι ἀσκεῖ ἐπιθετική πολιτική στήν περιοχή. Ἡ ρωσική πολιτική, κατά τόν Κ. Παπουλίδη, δέν ἐπιθυμοῦσε τήν ἀγορά ἀκίνητης περιουσίας στούς Ἁγίους Τόπους γιά νά μήν καταργηθεῖ τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων, τό ὁποῖο ἡ ἴδια εἶχε ὑπερασπισθεῖ, καί κυρίως γιά νά μήν ἔλθει σέ διπλωματική σύγκρουση μέ τίς ἄλλες δυνάμεις, ἰδίως μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856). Θεωροῦμε ὅτι ἡ προσπάθεια τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς γιά τήν προώθηση τῶν συμφερόντων της στή Μέση Ἀνατολή ἐξυπηρετεῖτο ἀπό τήν ἀγορά γαιῶν καί ἀκίνητης περιουσίας σ' αὐτήν. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἡ ρωσική διπλωματία θά μποροῦσε νά δημιουργήσει ἱδρύματα καί σχολεῖα καί νά προωθεῖ τήν πολιτική της, στό πλαίσιο τῆς ὁποίας περιλαμβανόταν καί ἡ προσπάθεια στροφῆς τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου ἐναντίον τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἡ ἀντίδραση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως στίς κινήσεις τοῦ Ἀντωνίνου Καπούστιν ἐκτιμοῦμε ὅτι συνδεόταν μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πραγματοποιοῦνταν οἱ ἀγορές, καθώς καί γιά τόν μεγάλο ἀριθμό τους σέ σύντομο χρονικό διάστημα, καί ὄχι γιά τίς ἴδιες τίς ἀγορές. Σύμφωνα μέ κάποιους Ρώσους ἐρευνητές, ἡ ἀγορά ἀκίνητης περιουσίας δέν ἐνίσχυε τήν ὕπαρξη πνευματικῆς ρωσικῆς παρουσίας, ἀλλά καί ὑλικῆς[1093]. Ὅμως, ἄν αυτό ἰσχύει, οἱ ἴδιες οἱ ἀγορές δέν ἑρμηνεύουν τό γεγονός τῆς ἀναγκαιότητάς τους. Κατά τόν Κ. Παπουλίδη ὁ Ἀντωνῖνος θεωροῦσε ὅτι ἡ ὕπαρξη ἀκίνητης περιουσίας τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους ἦταν ἀπαραίτητη, ἀφοῦ τόσο οἱ ρωμαιοκαθολικοί, ὅσο καί οἱ προτεστάντες προχωροῦσαν σέ ἀγορές ἀκίνητης περιουσίας γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν προσηλυτιστικῶν σκοπῶν τους. Ὅμως τό ἔργο τῆς ἀποκρούσεως τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἑτεροδόξων ἀνῆκε ἀποκλειστικά στή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀφοῦ μέσα στά κανονικά πλαίσια τῆς δικαιοδοσίας του ἐνεργοῦσαν οἱ πάσης φύσεως αἱρετικοί καί ἑτερόδοξοι, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦσαν νά προσηλυτίσουν τό ποίμνιο τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ἐάν πράγματι ὁ Ἀντωνῖνος ἐνδιαφερόταν γιά τήν ἀναχαίτιση αὐτῶν τῶν κινήσεων, θά ἔπρεπε νά βοηθήσει τό ἴδιο τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί ὄχι νά προχωρᾶ στήν ἀγορά γῆς, δημιουργώντας ἔτσι κέντρα παρουσίας τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί κατ᾽ ἐπέκτασιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἄρα ἡ ἀντίδραση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως προερχόταν, κατά τή γνώμη μας, ὄχι ἀπό τό ἴδιο τό γεγονός τῶν ἀγορῶν γῆς ἀπό τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν, ἀλλά ἀπό τήν ὑπερβολική ἄσκηση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, γι᾽ αὐτό καί ἡ ἀπαγόρευση τῶν ἀγορῶν ἦλθε ὄχι ὅταν ὁ Καπούστιν ξεκίνησε τίς ἀγορές (τό 1865), ἀλλά μετά ἀπό ἑπτά χρόνια, ὅταν αὐτές

παρανόμους συμπαιγνίας, αἴτινας γίνονται πρός αἰφνιδίαν ἀπόκτησιν διαφόρων τεμαχίων γῆς. Διατί νά ἐρεθίζῃ τίς τούς χῆνας δωρεάν;...». **Παπουλίδη**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin*, σσ. 69-70.

[1093] **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σσ. 140-141. Τό 1964 ἡ σοβιετική κυβέρνηση πούλησε μεγάλο μέρος τῶν ἀκινήτων πού τῆς ἀνῆκαν στήν ἰσραηλινή κυβέρνηση μέ τό συμβολικό καί πολύ μικρό ποσό τῶν 4.500.000 ἀμερικανικῶν δολλαρίων. **Παπουλίδη**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή*, σ. 140.

εἶχαν ἀρχίσει νά γίνονται ὑπερβολικές θέτοντας σέ κίνδυνο τή ρωσική πολιτική στή Μέση Ἀνατολή.

Ἄλλωστε τά χρήματα πού διατέθηκαν γιά τήν πραγματοποίηση τῶν ἀγορῶν ἦσαν τόσο πολλά, ὥστε ἀποκλείουμε τό γεγονός νά ἦσαν χρήματα τῆς προσωπικῆς περιουσίας τοῦ Ἀντωνίνου, ἤ χρηματική βοήθεια πού προερχόταν ἀπό τόν ὀβολό τῶν προσκυνητῶν. Προφανῶς, ὁ Ἀντωνῖνος διέθετε κάποιον οἰκονομικά ἰσχυρό χρηματοδότη καί δέν μποροῦμε νά ἀποκλείσουμε τό γεγονός αὐτός νά ἦταν εἴτε ἡ ἴδια ἡ ρωσική κυβέρνηση, ἡ ὁποία μποροῦσε νά λαμβάνει τά χρήματα ἀπό τά ἔσοδα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀπό μοναστήρια πού βρίσκονταν στή ρωσική ἐπικράτεια, εἴτε ἀπό πολιτικούς ἤ στρατιωτικούς ἀξιωματούχους ὀπαδούς τῆς θεωρίας τοῦ πανσλαβισμοῦ. Σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ παρατηρεῖ: «*ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νά ἀφεθῇ κατά μέρος τώρα ἡ πολιτική νά τρέχωμεν πρός τούς διαφόρους μουφτῆδες, βέηδες καί πασάδες διά περιττά τῇ Ρωσίᾳ τεμάχια γῆς, διά τήν παράνομον τῶν ὁποίων ἀπόκτησιν εἰς μάτην δαπανῶνται ρωσικά χρήματα*»[1094]. Ἀπό τήν ἐπιστολή αὐτή καθίσταται σαφές ὅτι οἱ ἀγορές πού πραγματοποιοῦσε ὁ Ἀντωνῖνος γίνονταν μέ ρωσικά χρήματα, χωρίς νά διευκρινίζει ἀπό ποῦ, ἐνῶ στή συνέχεια σημειώνει ὅτι αὐτές οἱ ἀγορές ἦσαν καί *παράνομες*, ἐνῶ σέ ἄλλη ἐπιστολή του ἀναφέρεται στίς «*μυστικῶς ἁρπαγείσας γαίας*»[1095]. Προφανῶς αὐτές οἱ ἀγορές πραγματοποιοῦνταν μετά τήν ἐπέμβαση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἤ μέ νομιμοφανεῖς τρόπους, ὅπως γιά παράδειγμα ἦσαν οἱ ἀγορές πού πραγματοποίησε ὁ Ἀντωνῖνος διά τοῦ Ὀθωμανοῦ ὑπηκόου J. E. Halebi, ἤ καί μέ τήν ἄσκηση ἐπιρροῆς τῆς Ρωσίας «*πρός καταναγκασμόν τῆς Πύλης εἰς τό ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμα τά μυστικά ἀγοραπωλητικά ἔγγραφα καί τάς παρανόμους συμπαιγνίας, αἵτινες γίνονται πρός αἰφνιδίαν ἀπόκτησιν διαφόρων τεμαχίων γῆς*»[1096] ἤ καί μέ καταπατήσεις ξένης ἰδιοκτησίας.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης Σταύρου, «*ὁ Καπούστιν ἐργάσθηκε ὄχι μόνο γιά τήν Ὀρθοδοξία, ἀλλά καί γιά τή Ρωσία, παρά τίς διαμάχες πού εἶχε μέ τίς ρωσικές ἀρχές. Ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ ἦταν αὐτός πού ξεκίνησε τή Ρωσική Ἀποστολή, ἀλλά ὁ Καπούστιν ἦταν ἐκεῖνος πού τήν ἐγκαθίδρυσε*» [1097]. Οἱ ἐνέργειες τοῦ Ἀντωνίνου ἦσαν ἀντίθετες στό πραγματικό συμφέρον τῆς Ὀρθοδοξίας στήν Παλαιστίνη καί ἀποσκοποῦσαν στόν ἐκτοπισμό τῶν Ἑλλήνων ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί στή δημιουργία κλίματος συγκρούσεως μεταξύ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[1098] καί τοῦ ποιμνίου της γιά τήν προώθηση τῶν ρωσικῶν συμφερόντων στήν περιοχή. Ἡ ρωσική πολιτική ἐκμεταλλεύθηκε μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο τή γῆ, ἀλλά καί τά ἱδρύματα πού ἵδρυσε στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Τά ἱδρύματα αὐτά βοήθησαν, μαζί μέ τήν πανσλαβιστική προπαγάνδα στήν ἐξέγερση

[1094] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 57.
[1095] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 64.
[1096] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 58.
[1097] **Stavrou**, *Russian interests in Palestine*, σ. 49.
[1098] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, σ. 829.

τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων κατά τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί Ἀντιοχείας. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν κινήσεων ἦταν νά ἐκμεταλλευθεῖ τή σύγχυση ἡ ρωμαιοκαθολική, ἀλλά κυρίως ἡ οὐνιτική προπαγάνδα, ἐνῶ ταυτοχρόνως ζημιώθηκε ἡ ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας σέ κρίσιμους καιρούς. Ὡστόσο, οἱ ρωσικές ἐπιδιώξεις δέν εὐοδώθηκαν, ἀφοῦ ἡ ἀποκλειστική παρουσία τῆς Ρωσίας στήν περιοχή ἐνίσχυσε τή σημασία τῆς διαχειρίσεως τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅπως αὐτό εἶχε ἤδη κατοχυρωθεῖ τό 1852.

Ἡ *Παλαιστίνια Ἑταιρεία* καί ἡ *Ρωσική Ἀποστολή* διαλύθηκαν κατά τήν περίοδο τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856), ἡ δέ ἀνασύστασή τους δέν εἶχε τά ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα παρά τίς ἔντονες προσπάθειες τοῦ Ἀντωνίνου Καπούστιν. Τό μόνο πού κατάφερε ἦταν νά πλήξει καίρια τήν ἑνότητα τῶν ὀρθοδόξων τῆς Μ. Ἀνατολῆς μέ τή δημιουργία ἀραβικοῦ ζητήματος τόσο στή Συρία, ὅσο καί στήν Παλαιστίνη. Παραλλήλως, ἡ ἀνθελληνική προπαγάνδα τοῦ πανσλαβισμοῦ δέν ἔπληξε μόνο τό κατοχυρωμένο status quo τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀλλά ὑποδαύλισε μέ ἀθέμιτα μέσα καί τήν ὀξύτατη ἀντιπαράθεση τῶν ἑλληνόφωνων καί ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων τῶν πατριαρχείων Ἱεροσολύμων καί Ἀντιοχείας. Ἡ ἀντιπαράθεση αὐτή προκάλεσε ὄχι μόνο τοπικές, ἀλλά καί διορθόδοξες ἐντάσεις, ἀπό τίς ὁποῖες ἐπωφελήθηκε ἡ οὐνιτική προπαγάνδα καί ὁ προτεσταντικός μισσιοναρισμός τῆς Μ. Ἀνατολῆς[1099]. Ἡ στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου σέ αὐτές τίς κινήσεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς δέν ὑπῆρξε σθεναρή. Ἡ ἐξάρτησή του ἀπό τόν ρωσικό παράγοντα δέν τοῦ ἐπέτρεψε νά ἀντιδράσει στίς κινήσεις ἀγορᾶς γῆς ἀπό τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν, τόν ὁποῖο ὁ ἴδιος, ὅπως διαπιστώσαμε ἀπό τήν ἀλληλογραφία του, ἐκθείαζε. Ἔτσι ὁ Ἀντωνῖνος συνέχισε τό ἔργο του χωρίς νά ἔχει νά ἀντιμετωπίσει ἀντιδράσεις ἀπό τήν κεφαλή τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, γεγονός πού μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι θά προκάλεσε τή σιωπηλή ἀντίδραση μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἡ ὁποία μετά τήν ἄρνησή του νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου (1872) καί ἔχοντας ὑπ᾽ ὄψιν της τους κινδύνους πού ἐγκυμονοῦσε ἡ στάση του ἀπέναντι στόν ρωσικό παράγοντα, τόν ἀποκήρυξε καί τόν ἀπομάκρυνε ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

[1099] **Σπ. Κοντογιάννη,** «Τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων μεταξύ τῶν λατινικῶν διεκδικήσεων καί τῆς πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας», *ΕΕΘΣΠΑ Λ'* (1995) 807-808.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ἡ ἀντιφατική στάση τοῦ Κυρίλλου στή Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κπόλεως (1872) καί ἡ σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα

1. Οἱ παλινωδίες του στήν ἀντιμετώπιση τοῦ «Βουλγαρικοῦ ζητήματος» ἀπό τή Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κπόλεως (1872).

Ὁ ΙΘ' αἰώνας χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἔξαρση τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καί τό ξέσπασμα διαφόρων ἐθνικιστικῶν κινημάτων κυρίως στήν περιοχή τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καί ἐντός τῆς παραπαίουσας τότε Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐθνοφυλετισμός ἀναπτύχθηκε καί στούς Βουλγάρους. Οἱ Βούλγαροι συνειδητοποίησαν ὅτι ἀποτελοῦσαν μιά ἰδιαιτερότητα μέσα στό πλαίσιο τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία δέν ἀναγνώριζε ἐθνότητες, ἀλλά μόνο ὁμολογιακές ὁμάδες. Ἔτσι θεωροῦσαν ὅτι θά μποροῦσαν νά ἀναγνωρισθοῦν ἀπό τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ὡς ξεχωριστή ἐθνική ὁμάδα, ἐάν ἀποκτοῦσαν ἀρχιερεῖς βουλγαρικῆς καταγωγῆς καί συγκροτοῦσαν τή δική τους Ἐκκλησία. Αὐτή τήν ἰδέα ἐνίσχυσαν καί διάφοροι ἄλλοι παράγοντες, ὅπως οἱ ἰδέες τῶν Διαφωτιστῶν καί ἡ ἀντικανονική ἀπόσχιση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1833) ἀπό τήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Οἱ Βούλγαροι θεωροῦσαν ὅτι ἡ ἵδρυση ἀνεξάρτητης ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο Ἐκκλησίας θά ἐνίσχυε τίς προσπάθειές τους γιά ἀνεξαρτητοποίηση ἀπό τούς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ ἰδέες αὐτές ἀναπτύχθηκαν ὡς ἀντιστάθμισμα στήν ἰδέα μιᾶς ἐπαναστάσεως, ἀφοῦ λόγω μικρῆς ἀποστάσεως μεταξύ Βουλγαρίας καί Κπόλεως θά ἦταν καταδικασμένη σέ ἀποτυχία. Ἔτσι, μέ τήν παρουσία της ἡ τοπική Βουλγαρική Ἐκκλησία θά ὑπενθύμιζε στήν Εὐρώπη τήν ὕπαρξη τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ καί τά ὅρια της θά μποροῦσαν νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς τό πρόπλασμα τῆς συγκροτήσεως τοῦ μελλοντικοῦ βουλγαρικοῦ κράτους[1100]. Ἑπομένως, τό λεγόμενο *βουλγαρικό ζήτημα* εἶχε στήν οὐσία του πολιτικές[1101] καί ὄχι ἐκκλησιαστικές ρίζες, παρήγαγε ὅμως ἐκκλησιαστικές συνέπειες, τίς ὁποῖες ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ἦταν ἕνα πολιτικό ζήτημα καλυμμένο μέ ἐκκλησιαστικό μανδύα[1102]. Στήν παροῦσα ἐργασία ἐξετάζουμε τή στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί ὄχι τό βουλγαρικό ζήτημα στό σύνολό του. Ἔτσι, στή διαπραγμάτευσή μας περιοριζόμαστε κυρίως στή χρονική

[1100] **Δ. Γόνη**, *Ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας*, ἔκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 1996, σσ. 121-122.

[1101] Ἀναφέρει ὁ Ν. Ζαννούβιος «*τό ζήτημα δέν εἶναι ἐκκλησιαστικόν · τό ζήτημα εἶναι πολιτικόν καί ἀφορᾷ τόν καθ' ὅλου ἑλληνισμόν*», **Νικάνδρου Ζαννουβίου**, *Ἡ Ρωσία καί τό Βουλγαρικόν Σχίσμα*, Ἀθήνα 1878, σ. 4.

[1102] **Γ. Κονιδάρη**, *Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος*, Ἀθῆναι 1958², σσ. 38-39 ὑποσ.

περίοδο μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856)[1103] καί τήν ἔκδοση τοῦ Χάττι Χουμαγιούν (1856)[1104] καί μέχρι τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο τό 1872.

Στίς 3 Ἀπριλίου 1860 ὁ Βούλγαρος ἐπίσκοπος Μακαριουπόλεως Ἱλαρίων τέλεσε τήν ἀναστάσιμη λειτουργία στόν ναό τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, πού εἶχαν ἱδρύσει οἱ Βούλγαροι, χωρίς νά μνημονεύσει τό ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Αὐτή ἡ ἀντικανονική πράξη τοῦ Ἱλαρίωνος προκάλεσε τήν ἀντίδραση ὄχι μόνο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλά καί τῶν ἄλλων προκαθημένων τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων[1105]. Μετά τίς ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων νά συγκροτήσουν ἐπιτροπή, προκειμένου νά ζητήσουν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη τήν ἐκκλησιαστική ἀνεξαρτησία τους (1860), ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἰωακείμ Β' ἀποφάσισε νά συγκαλέσει σύνοδο, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα. Ἡ «*ὑπερτελεστάτη*» σύνοδος συγκλήθηκε στήν Κπολη στίς 24 Φεβρουαρίου 1861. Στή σύνοδο συμμετεῖχαν, ἐκτός ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β', οἱ πρώην πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ' καί Ἄνθιμος Δ' (ὁ πρώην Οἰκουμενικός πατριάρχης Κύριλλος Ζ' ἦταν ἀσθενής), οἱ πατριάρχες Ἀλεξανδρείας Καλλίνικος, Ἀντιοχείας Ἱερόθεος, Ἱεροσολύμων Κύριλλος καί 21 ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἀρχιερεῖς βουλγαρικῆς καταγωγῆς[1106]. Στή σύνοδο προσκλήθηκαν, προκειμένου νά ἀπολογηθοῦν, οἱ στασιάσαντες κατά τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου Βούλγαροι ἀρχιερεῖς Μακαριουπόλεως Ἱλαρίων[1107] καί πρώην Δυρραχίου Αὐξέντιος. Οἱ δύο ἀρχιερεῖς δέν ἐμφανίσθηκαν νά ἀπολογηθοῦν καί ἔτσι ἡ σύνοδος προχώρησε στήν καθαίρεσή τους. Ἡ σύνοδος μέ δεύτερη πράξη της καθήρεσε καί τόν μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Παΐσιο καί συνέταξε καί μιά παραινετική ἐγκύκλιο πρός τούς Βουλγάρους (25 Φεβρουαρίου 1861), μέ τήν ὁποία τούς ἐνημέρωνε γιά τό ὅλο θέμα, γιά τίς καθαιρέσεις καί τέλος

[1103] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev et la question de l'independance de l'Eglise Bulgare*, Sofia 1958, σ. 532.

[1104] Μέ τό διάταγμα τοῦ Χάττι Χουμαγιούν (1856) ἐπεκυρωνόταν μέν ἡ καθολική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐπί ὅλων τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, σύμφωνα μέ τήν ἰσχύουσα ἀντίληψη τῶν Ὀθωμανῶν, ἀφήνονταν ὅμως περιθώρια διατυπώσεως καί ἐπιδιώξεως μεταρρυθμίσεων σέ κάθε φυλετική κοινότητα. **Β. Μουστάκη**, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016.

[1105] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 100-101.

[1106] **Β. Μουστάκη**, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016.

[1107] Ὁ Ἱλαρίων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, χρημάτισε μαθητής τοῦ Θεοφίλου Καϊρη στή σχολή τῆς Ἄνδρου καί χαρακτηρίσθηκε ἀπό τόν Ρῶσο Τέρτιο Φιλίππωφ ὡς «*ἄνθρωπος στερούμενος γενναιότητος, πλήρης ἀσυγγνώστου φιλοδοξίας καί μηδαμῶς φροντίζων περί διατηρήσεως τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πίστει, πρόθυμος καί αὐτήν τήν ὁμολογίαν τῆς πίστεως νά παραχαράξῃ, ἐάν ἐκατόρθου τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ὑπό τήν πνευματικήν αὐτοῦ κυβέρνησιν*». **Χρ. Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκ. Ἀθηνῶν**, ΙΒ. *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, ἐκ τῶν καταλοίπων, ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 59.

τούς ἀνακοίνωνε 15 παραχωρήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρός τόν βουλγαρικό λαό[1108]. Πιό συγκεκριμένα, ἡ σύνοδος ὅρισε νά τοποθετοῦνται στίς βουλγαρικές ἐπαρχίες Βούλγαροι ἐπίσκοποι, στή δέ διοίκηση τοῦ πατριαρχείου καί στήν ἐν γένει ἐκκλησιαστική ζωή νά ἐκπροσωπεῖται περισσότερο τό βουλγαρικό στοιχεῖο[1109].

Παρά τίς παραχωρήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρός τούς Βουλγάρους τό ζήτημα δέν λύθηκε. Οἱ Βούλγαροι συνέχισαν νά ζητοῦν ὅλο καί περισσότερες παραχωρήσεις[1110], μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν ἡ συμμετοχή τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ στήν ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη μέ ἀριθμό ἀνάλογο τοῦ πληθυσμοῦ τους, ἡ σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου νά ἀποτελεῖται κατά τό ἥμισυ ἀπό Βούλγαρους ἀρχιερεῖς κ.ἄ.[1111]. Οἱ προτάσεις τῶν Βουλγάρων δέν ἔγιναν δεκτές ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί τό πρόβλημα παρέμενε χωρίς λύση. Μετά τόν θάνατο τοῦ σουλτάνου Ἀμπντούλ Μετζίτ (1839-1861) καί τήν ἀνάρρηση στόν θρόνο τοῦ διαδόχου του Ἀμπντούλ Ἀζίζ (1861-1876) Μεγάλος Βεζύρης ἀνέλαβε ὁ Φουάτ πασᾶ. Αὐτός πρότεινε τή σύσταση ἑλληνοβουλγαρικῆς ἐπιτροπῆς γιά νά συζητήσει τά αἰτήματα τῶν Βουλγάρων, ὅμως οἱ συζητήσεις πού διήρκεσαν περισσότερο ἀπό ἕναν χρόνο δέν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα. Ὁ νέος Σουλτάνος ἀνέφερε στούς πατριάρχες, πού τόν ἐπισκέφθηκαν γιά νά τόν συγχαροῦν γιά τήν ἐνθρόνισή του, ὅτι θεωρεῖ ἰσότιμους τῆς αὐτοκρατορικῆς εὔνοιας καί τούς Βουλγάρους, χωρίς νά τούς κατονομάσει, καί

[1108] **Χρ. Χαμχούγια**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ' Φουρτουνιάδης ἐν μέσῳ ἐθνικῶν καί ἐθνοφυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 323-324. Ὁ μητροπολίτης Ἰλαρίων Μακαριουπόλεως λειτούργησε στό βουλγαρικό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Στεφάνου χωρίς νά μνημονεύσει τό ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, ἀλλά «*πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων*» προκειμένου νά δηλώσει ἀντικανονικῶς τή δῆθεν ἀνεξαρτησία του ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο. **Χαμχούγια**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ'*, σ. 317. Ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη πρίγκιπας Alexis Borissovitch Lobanow-Rostovsky προσπάθησε νά ἀποτρέψει τήν καθαίρεση τῶν δύο ἀρχιερέων, χωρίς τελικά νά τό καταφέρει. **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P.* Ignatiev, σ. 533.

[1109] Β. **Μουστάκη**, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016.

[1110] Τίς προτάσεις τους αὐτές τίς ὑπέβαλαν στήν Ὑψηλή Πύλη στίς 16 Ἰουλίου 1861. **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 102.

[1111] **Β. Μουστάκη**, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016. Τό 1861 οἱ Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι ὑπέβαλαν στήν Ὑψηλή Πύλη ὀκτώ αἰτήματα, γνωστά ὡς «*8 ἄρθρα*», τά ὁποῖα ἡ Ὑψηλή Πύλη διαβίβασε ἡμιεπισήμως στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Τά αἰτήματα αὐτά ἦσαν: 1) νά μετέχει τό βουλγαρικό ἔθνος στήν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Κπόλεως σέ ποσοστό ἀνάλογο μέ τόν πληθυσμό του, 2) ἡ μισή Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου νά ἀπαρτίζεται ἀπό Βουλγάρους, 3) νά συσταθεῖ Μικτό Βουλγαρικό Συμβούλιο, 4) νά δοθεῖ «*ἐθνική σφραγίς*» σέ ἕναν κληρικό καί σέ ἕναν λαϊκό, μέλη τοῦ Συμβουλίου αὐτοῦ, 5) ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης νά μήν ἔχει τό δικαίωμα νά διορίζει ἤ νά παύει τούς δύο παραπάνω, 6) οἱ ἀρχιερεῖς τῶν βουλγαρικῶν ἐπαρχιῶν νά προτείνονται ἀπό τίς ἐπαρχίες καί νά ἐκλέγονται ἀπό τό Ἐθνικό Βουλγαρικό Συμβούλιο, 7) οἱ ἀρχιερεῖς τῶν μικτῶν ἐπαρχιῶν νά ἐκλέγονται ἀπό τό «*πολυπληθέστερον ἔθνος*» καί 8) νά ὁρισθεῖ ἐτήσια ἐπιχορήγηση τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. **Π. Ματάλα**, *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία. Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσης. Ἀπό τό «Ἑλλαδικό» στό Βουλγαρικό σχίσμα*, Πανεπιστημιακές ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2009², σσ. 212-213.

ἐπιθυμεῖ «*οἱ ὑπήκοοι λαοί νά διατελῶσιν ἥσυχοι, πεπειθότες ὅτι μεριμνήσει πατρικῶς τῆς εὐημερίας αὐτῶν, ἐπιχέων πρός πάντας ἀνεξαιρέτως τάς Ἀνακτορικάς χάριτας*»[1112].

Αὐτή τήν περίοδο ὁ πατριάρχης Κύριλλος βρισκόταν στήν Κπολη καί ἐνῶ εἶχε ἀποφασίσει τήν ἐπιστροφή του στά Ἱεροσόλυμα, ἡ Ὑψηλή Πύλη τοῦ ζήτησε νά παραμείνει στήν Κπολη, προκειμένου νά παρευρεθεῖ στή δίκη «*τήν μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καί τῶν ἐξορισθέντων συνεπείᾳ ἀναφορᾶς παρ᾽ αὐτοῦ ἐπιδοθείσης πρός τήν Ὑψηλήν Πύλην καί ἐκζητούσης τήν πτῶσιν τῆς Α. Παναγιότητος, τριῶν Σεβασμιωτάτων Γερόντων καί δεκαπέντε περίπου ἄλλων Ἀρχιερέων*»[1113]. Κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Κπολη ὁ Κύριλλος ἔγινε μάρτυρας τῆς καταγγελίας, στήν ὁποία προέβησαν τρεῖς Γέροντες μητροπολίτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (Ἐφέσου Παΐσιος, Νικομηδείας Διονύσιος καί Φιλιππουπόλεως Πανάρετος) καί 15 ἄλλοι ἀρχιερεῖς κατά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ Β΄, κατηγορώντας τον στήν Ὑψηλή Πύλη γιά ἀντικανονική καταδίκη τῶν Βουλγάρων ἀρχιερέων Ἱλαρίωνα Μακαριουπόλεως, πρώην Δυρραρχίου Αὐξεντίου καί Φιλιπουπόλεως Παϊσίου. Ὁ Κύριλλος δέχθηκε τήν ἀπόφαση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί παρέμεινε στήν Κπολη ἔχοντας τήν ἴδια ἀκριβῶς ἄποψη γιά τό ζήτημα τῆς καταδίκης τῶν τριῶν ἀρχιερέων μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β΄. Ὡστόσο ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑποθέσεως τῆς καταγγελίας τῶν μελῶν τῆς Συνόδου τοῦ πατριαρχείου κατά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ἦταν πολύ ἀργή καί τελικά ὁ Κύριλλος ἀναχώρησε γιά τά Ἱεροσόλυμα τήν 1η Νοεμβρίου 1861. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἰωακείμ τοῦ ζήτησε νά ἐπιστρέψει στήν Κπολη, γιά νά καταβάλουν ἀπό κοινοῦ ἀγῶνες γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ὅμως αὐτός δέν μπόρεσε νά ἱκανοποιήσει ἀμέσως τό αἴτημα τοῦ Ἰωακείμ, ἀφοῦ ἔπρεπε νά παραμείνει στά Ἱεροσόλυμα, προκειμένου νά ρυθμίσει τά σχετικά μέ τήν ἐπισκευή τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καί νά ἀντιμετωπίσει καί τίς ἐνέργειες μερίδας τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου πού ζητοῦσε τή συμμετοχή του στή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου[1114].

Μετά τήν ἀνάρρηση στόν Οἰκουμενικό θρόνο τοῦ πατριάρχη Σωφρονίου Γ΄ (1863-1866) ὁ τότε ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ καί ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας Νοβικώφ, ἔχοντας καί τή συναίνεση τῶν μετριοπαθῶν Βουλγάρων, συνέστησαν τή σύγκληση Γενικῆς συνελεύσεως, προκειμένου αὐτή νά προσπαθήσει νά βρεῖ λύση στό *βουλγαρικό ζήτημα*. Ἡ συνέλευση συγκλήθηκε στίς 21 Φεβρουαρίου 1864[1115]. Ἀπό τήν πλευρά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν παρευρέθηκαν οἱ πρώην Οἰκουμενικοί πατριάρχες Κπόλεως Γρηγόριος ΣΤ΄ καί Κύριλλος Ζ΄, οἱ πατριάρχες Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβος, Ἀντιοχείας Ἱερόθεος καί Ἱεροσολύ-

---

[1112] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 105.
[1113] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 105.
[1114] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 105-107.
[1115] Σύμφωνα μέ τόν πατριάρχη Βουλγαρίας Κύριλλο, ἡ συνδιάσκεψη συγκλήθηκε στίς 21 Ἰανουαρίου 1864. **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 534.

μων Κύριλλος, 23 ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, πολλοί ἱεροδιδάσκαλοι καί πρόκριτοι λαϊκοί. Ἀπό τή βουλγαρική πλευρά συμμετεῖχαν τρεῖς μόνο ἀρχιερεῖς (μητροπολίτες Φιλιππουπόλεως Πανάρετος, Σόφιας Δωρόθεος καί Πρεσλάβας Ἄνθιμος) καί ὁ λαϊκός πρόκριτος Γαβριήλ Κρέστοβιτς[1116]. Ἡ συνέλευση ἀποφάσισε νά ἀναθέσει σέ μιά ἐπιτροπή νά καταρτίσει καί νά ὑποβάλει ἔκθεση γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί νά προτείνει λύση. Ἡ «*Διαφωτιστική Ἐπιτροπή*» ἤ «*Μικτός Σύλλογος*» συνεκροτεῖτο ἀπό ἐννέα μέλη: τούς ἀρχιμανδρίτες Ἄνθιμο Μαζαράκη, Ἀλέξανδρο Λάσκαρη, Γερμανό Γρηγορᾶ, Εὐστάθιο Κλεόβουλο, τόν ἱεροδιάκονο Γρηγόριο Γῶγο καί τούς λαϊκούς προκρίτους Ξενοφώντα Ζωγράφο, Ἠλία Τανταλίδη, Σταυράκη Ἀριστάρχη καί Ἀλέξανδρο Καραθεοδωρῆ. Ἡ Ἐπιτροπή ὑπέβαλε τήν ἔκθεσή της στίς 4 Ἀπριλίου 1864 καί πρότεινε τήν παραχώρηση στούς Βουλγάρους τοῦ δικαιώματος νά συμμετέχουν στήν πατριαρχική ἐκλογή μέ 28 ἀντιπροσώπους, νά χρησιμοποιοῦν ἐλευθέρως τή βουλγαρική γλώσσα καί νά προτείνουν οἱ ἐπαρχίες δικό τους ὑποψήφιο ἐπιλέγοντάς τον ἀπό ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων. Ἡ ἐπιτροπή δέν ἀποδέχθηκε τίς βουλγαρικές προτάσεις γιά ἰσομερῆ συμμετοχή Βουλγάρων ἀρχιερέων στή σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τή σύσταση ἰδιαιτέρου βουλγαρικοῦ Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου. Οἱ ἀποφάσεις δέν ἱκανοποίησαν οὔτε τούς Βουλγάρους οὔτε καί τή ρωσική πρεσβεία[1117]. Ἔτσι, οἱ συνεδριάσεις τῆς Γενικῆς συνελεύσεως ἐπαναλήφθησαν στίς 12 Ἀπριλίου, στίς 17, 22, 29 Μαΐου, 5, 12 Ἰουνίου τοῦ 1864 χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα[1118].

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1865 ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Σωφρόνιος ὑποσχέθηκε στούς Βουλγάρους τήν ἀντικατάσταση ὅσων Ἑλλήνων ἀρχιερέων δυσαρεστοῦσαν τόν βουλγαρικό λαό καί τήν πλήρωση τῶν χηρευουσῶν ἐπισκοπικῶν θέσεων μέ Βούλγαρους ἀρχιερεῖς. Διασώζεται ἡ πληροφορία ὅτι τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο ἐπηρέαζε στίς ἀποφάσεις του ὁ νέος πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ[1119]. Ὁ τελευταῖος ἔπεισε τόν πατριάρχη νά μελετήσει δύο νέες βουλγαρικές προτάσεις γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος: α) οἱ ἀρχιερεῖς νά ἐκλέγονται ἀπό τίς ἐπαρχίες μέ τό σύστημα τῆς πλειοψηφίας ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητας καί β) οἱ 36 μεγαλύτερες καί σπουδαιότερες ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου νά διαιρεθοῦν ἰσομερῶς μεταξύ Ἑλλήνων καί Βουλγάρων καί ἀπό τίς δύο ὁμάδες νά

[1116] **Χαμχούγια**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄*, σ. 325.

[1117] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 535.

[1118] **Χαμχούγια** , *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄*, σ. 325.

[1119] Ὁ Ἰγνάτιεφ, ὅπως φαίνεται ἀπό τά ἀπομνημονεύματά του (πού δημοσιεύθηκαν τό 1914-1915), κατά τίς ἰδέες τοῦ πανσλαβισμοῦ, τίς ὁποῖες υἱοθετοῦσε, πίστευε ὅτι ἡ Ρωσία ἔπρεπε νά ἐργασθεῖ στή διεθνή πολιτική σκηνή, προκειμένου νά πετύχει τρεῖς βασικούς στόχους: τήν ἀκύρωση τῆς *Συνθήκης τῶν Παρισίων* (1856), τήν αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς της στήν Ὑψηλή Πύλη καί τήν προστασία τῶν συμφερόντων της στή Μαύρη θάλασσα καί τή μή πραγματοποίηση τῆς ἐξόδου τῆς Αὐστρίας στό Αἰγαῖο πέλαγος, τήν ὁποία ἡ τελευταία φανταζόταν μέ τήν ἵδρυση μιᾶς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας στήν ὁποία θά περιλαμβάνονταν καί τά σλαβικά κράτη. **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 535. Βλ. καί **Ματάλα,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σ. 229.

ἐκλέγεται ἴσος ἀριθμός συνοδικῶν ἀρχιερέων[1120]. Ἡ ἐπιτροπή πού εἶχε ὁρισθεῖ γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ἀπέρριψε τή δεύτερη πρόταση, διότι αὐτή εἰσήγαγε τόν φυλετικό διαχωρισμό τῶν ἐπαρχιῶν, ἐνῶ γιά τήν πρώτη πρότεινε τήν κατάρτιση τριπρόσωπου καταλόγου ὑποψηφίων ἐκ μέρους τῶν ἐπαρχιῶν καί τήν ἐκλογή τοῦ ἑνός ἐξ αὐτῶν ἀπό τό Πατριαρχεῖο[1121]. Οἱ προτάσεις αὐτές δέν ἔγιναν δεκτές ἀπό τούς Βουλγάρους καί ἔτσι τό ζήτημα ἐξακολούθησε νά παραμένει χωρίς λύση. Οἱ προσπάθειες γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος συνεχίσθηκαν χωρίς ἀποτέλεσμα. Ἔτσι οἱ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἄρχισαν νά καταδικάζουν τή στάση τῶν Βουλγάρων, ἡ ὁποία χαρακτηριζόταν ἀπό ἄκρατο ἐθνικισμό.

Ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ, πού πρωταγωνιστοῦσε ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας στό ζήτημα τόσο στό προσκήνιο, ὅσο καί στό παρασκήνιο, ἦταν, ὅπως εἴδαμε, ὀπαδός τοῦ πανσλαβισμοῦ καί ἐπιθυμοῦσε τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος μέ ρύθμιση πού θά ἦταν ὑπέρ τῆς Βουλγαρίας, χωρίς ὅμως νά κλονισθεῖ σημαντικά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο[1122]. Στήν προσπάθειά του αὐτή συγκάλεσε στήν Κπολη σύσκεψη Ἑλλήνων καί Βουλγάρων κληρικῶν, στήν ὁποία ὅμως δέν ὑπῆρξε κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντιθέτως ἡ σύγκρουση μεταξύ τῶν δύο πλευρῶν ἔγινε ἐντονότερη[1123]. Παρ᾽ ὅλα αὐτά, συμφωνήθηκε νά δημιουργηθεῖ μιά νέα ἐπιτροπή, προκειμένου νά συζητήσει τά αἰτήματα τῶν Βουλγάρων[1124]. Στό παρασκήνιο ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ χρησιμοποίησε καί πλάγιες μεθόδους, προκειμένου νά πείσει τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Σωφρόνιο νά ἱκανοποιήσει τά βουλγαρικά αἰτήματα. Μετά τό τέλος τῆς δοξολογίας πού πραγματοποιήθηκε στήν Κπολη γιά τή διάσωση τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Β᾽ (1855-1881) ἀπό δολοφονική ἀπόπειρα ἐναντίον του, ὁ Ἰγνάτιεφ δώρησε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη βαρύτιμο ἐγκόλπιο, λέγοντάς του ὅτι τόσο ὁ ἴδιος, ὅσο καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου θά πρέπει νά φροντίσουν γιά τήν εἰρήνευση τοῦ

[1120] **Χαμχούγια**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ᾽*, σσ. 326-327.

[1121] **Χαμχούγια**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ᾽*, σ. 327.

[1122] Ἀναφέρει ὁ ἴδιος στά Ἀπομνημονεύματά του: «*Ὁ πρωταρχικός συλλογισμός στό ζήτημα ἦταν πάντοτε νά παρέχω στούς Βουλγάρους, χωρίς νά διασπάσω τίς σχέσεις μου μέ τούς Ἕλληνες, μία ἐθνική μορφή καί παράλληλα νά τούς προστατεύσω ἀπό τήν καθολική καί τήν προτεσταντική προπαγάνδα καί ἔτσι νά τούς διατηρήσω στήν Ὀρθοδοξία καί τήν ἐπιρροή μας*». **Meininger,** *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate*, σ. 28.

[1123] Ὁ ἴδιος ὁ Ἰγνάτιεφ ἔγραφε χαρακτηριστικά στόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν στίς 3 Μαΐου 1866): «*Ἐπέτυχον νέαν κοινήν συνεδρίαν διά τό βουλγαρικόν ζήτημα, ἀλλ᾽ ἐννοεῖται, ἐφανερώθη μόνον, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτρελλάθησαν, ἐξύβρισαν τούς Βουλγάρους, ὠνόμασαν αὐτούς δημοσίᾳ ἐπαναστάτας κατά τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν κυβερνητικῶν μέτρων*». **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 8.

[1124] Ὁ Ἰγνάτιεφ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐπιτροπή δέν θά κατέληγε σέ κανένα ἀποτέλεσμα. «*Δέν πιστεύω νά γείνῃ τίποτε*», ἀνέφερε χαρακτηριστικά. **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 9. Ἡ ἐπιτροπή συγκροτήθηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1865 καί δέχθηκε τήν ἐκλογή ἀρχιερέων ἀπό τίς ἐπαρχίες, δηλαδή οἱ πρόκριτοι καί ὁ κλῆρος τῆς κάθε ἐπαρχίας νά προτείνουν τρεῖς ὑποψηφίους ἀπό τούς ὁποίους τό πατριαρχεῖο θά ἔκανε τήν τελική ἐκλογή. Ὅμως, ὁ Ἰγνάτιεφ καί οἱ Βούλγαροι δέν ἀποδέχθηκαν τήν πρόταση. **Ματάλα,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σ. 229.

ποιμνίου του μέ τήν «*τάχιστην καί δικαιοτάτην λύσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος*»[1125]. Ὁ Ἰγνάτιεφ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν ἀνέφερε προκλητικότατα: «*Μοί φαίνεται, ὅτι τό ὡραιότατον ἐγκόλπιον θά παρακινήση καί θά πείση τά μέλη τῆς Συνόδου περισσότερον παντός ἄλλου μέσου… Ἀφοῦ δέν ἰσχύουν τά ἄλλα, μεταχειρίζομαι αὐτά, ἀρκεῖ μόνον νά γείνη*»[1126].

Οἱ ὁδηγίες πού ὁ Ἰγνάτιεφ εἶχε ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση γιά τή στάση πού θά ἔπρεπε νά κρατήσει στό *βουλγαρικό ζήτημα* ἦσαν συγκεκριμένες τουλάχιστον μέχρι τό 1870, ὅταν ὁ πανσλαβισμός εἶχε ἀρχίσει νά κυριαρχεῖ καί στή ρωσική ἐξωτερική πολιτική. Θά ἔπρεπε πάση θυσία νά ὑποστηρίξει τήν ἑνότητα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀκολούθησε δική του γραμμή στό ζήτημα, ἐπηρεασμένος ἀπό τίς δικές του προσωπικές ἀπόψεις (πανσλαβισμός), ἴσως εὑρισκόμενος σέ ἐπαφή μέ κάποιους πολιτικούς ἤ διπλωμάτες τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως πού υἱοθετοῦσαν παρόμοιες ἀπόψεις[1127]. Ὄχι μόνο ὑποστήριξε ἀνοικτά τούς Βουλγάρους στίς ἀντικανονικές διεκδικήσεις τους ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλά προκάλεσε καί τήν ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στά ἐσωτερικά τοῦ πατριαρχείου μέ τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου τοῦ 1870, στήν ὁποία καί πρωταγωνίστησε. Τήν ἀνάγκη ἐπεμβάσεως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ πατριαρχείου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ τήν προέβαλε γιά πρώτη φορά

[1125] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ.9.

[1126] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ.9.

[1127] Ὁ Δημήτριος Ἀθανασόπουλος στό ἔργο του *Πανσλαυισταί. Οἱ Μεγάλοι ἐχθροί τοῦ Γένους*, ἀναφέρει γιά τόν Ἰγνάτιεφ: «*Ὁ Ἰγνάτιεφ, ἀφ᾽ ἧς ἀνῆλθε τόν πρεσβευτικόν ἐν Κωνσταντινοπόλει θῶκον μέχρι σήμερον, καθίσταται ὁ χείριστος δαίμων τῆς Ρωσσίας. Οὐδέποτε ὁ κλασικός* (sic) *"κανών ἑνός ἀτόπου δοθέντος, μύρια ἕπονται" ἐφηρμόσθη ἐντελέστερον ἤ ὑπό τόν κακοηθέστατον καί εἰς ἕν μόνον σφηνωμένον πάντοτε σημεῖον, νά ἱκανοποιήση τόν τυφλόν ἐγωϊσμόν αὐτοῦ… Ἀπό τοῦ 64 εἴδομεν τι ἐκακούργησεν εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, Ἀλλά δέν εἶναι κατώτερον τήν φρίκην καί ὅ,τι ἐκακούργησεν εἰς βάρος τῆς Ρωσσίας, τῆς Πατρίδος του*». **Δημ. Ἀθανασοπούλου**, *Πανσλαυισταί. Οἱ Μεγάλοι ἐχθροί τοῦ Γένους. Αἱ ἀσχήμιαι τῶν Πανσλαυιστῶν ἐν Αἴμῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ καί Αἰγύπτῳ*, Ἐκ τῶν καταστημάτων Παρασκευᾶ Λεώνη, ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 101-102. Γιά τό συγκεκριμένο θέμα ὁ γιός τοῦ Ἰγνάτιεφ ἀναφέρει: «*Ὁ πατέρας μου κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Κπολη ἔπρεπε νά ἀγωνισθεῖ ἐναντίον δύο μετώπων: ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τῶν ξένων δυνάμεων καί ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς ἰδίας του τῆς χώρας. Ἡ δεύτερη μάχη ἦταν ἡ πιό δύσκολη ἀπό τίς δύο. Σάν πιστός υἱός τῆς πατρίδος του καί πιστός ὑπηρέτης τοῦ Κυριάρχου του, ἔπρεπε νά ἐκτελέσει τίς ὁδηγίες πού τοῦ δίδονταν, ἀκόμη καί ὅταν αὐτές συχνά ἦταν διαφορετικές μέ τίς δικές του πεποιθήσεις καί πράξεις. Γιά τά περισσότερα ὁ Κυρίαρχος προσωπικά κατανοοῦσε καί ἔβλεπε μέ συμπάθεια τίς πράξεις καί τήν ὀπτική τοῦ ἀντιπροσώπου του καί τόν ἐνθάρρυνε στήν πολιτική πού ἀκολουθοῦσε μέ συναντήσεις καί προσωπικά γράμματα. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τό ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν καί ὁ Καγκελάριος μέ τίς ὁδηγίες του καί τίς συμφωνίες του μέ τούς ἐπικεφαλῆς τῶν ξένων κρατῶν πού ἦταν ἀνταγωνιστές μας στό Βόσπορο, ἀναστάτωνε ὅλα τά σχέδια τοῦ πρέσβυ τῆς Κπόλεως. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ Ρωσία νά κατηγορεῖται γιά διπροσωπία στήν πολιτική της. Συχνά αὐτές οἱ κατηγορίες ἀπευθύνονταν ἀπευθείας στόν πρέσβυ καί ἦταν ἀρκετά ἄδικες*». **L. Strakhousky**, "General N. P. Ignatiev and the Pan-Slav movement", *Journal Central European Affairs* XVII (1957) 233.

τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1868[1128]. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1867 Οἰκουμενικός πατριάρχης, μετά τήν παραίτηση τοῦ Σωφρονίου τόν Δεκέμβριο τοῦ 1866, ἀνέλαβε καί πάλι ὁ Γρηγόριος ΣΤ'. Στίς ἀρχές Μαΐου τοῦ 1867 ὁ πατριάρχης Γρηγόριος παρουσίασε, σύμφωνα μέ τόν Ἰγνάτιεφ, ἕνα σχέδιο ἐπιλύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Μετά τίς ἀντιρρήσεις πού διατύπωσε ὁ Ρῶσος διπλωμάτης, ὁ Γρηγόριος ἐπανῆλθε μέ ἕνα νέο διορθωμένο, σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τοῦ Ἰγνάτιεφ κείμενο, γνωστό μέ τό ὄνομα «*Ἰδιωτικόν Σχέδιον τοῦ Γρηγορίου*». Αὐτό τό σχέδιο στηριζόταν στό πρῶτο σχέδιο πού εἶχε ἀπορρίψει ὁ Ἰγνάτιεφ, τό ὁποῖο εἶχε συντάξει μέ τή βοήθεια τοῦ μητροπολίτη Δέρκων Νεοφύτου. Σύμφωνα μέ αὐτό οἱ βουλγαρικές ἐπαρχίες θά ἀποτελοῦσαν τό βουλγαρικό θέμα ὑπό τόν ἔξαρχο τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Τό σχέδιο κατοχύρωνε τά δικαιώματα τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ἑλλήνων στήν περιοχή δικαιοδοσίας τοῦ Βούλγαρου ἐξάρχου καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη ἀντιστοίχως. Ὅπου ἦταν κατοχυρωμένο ἡ θεία λειτουργία νά τελεῖται στήν ἑλληνική ἤ τή βουλγαρική γλώσσα, θά ἐξακολουθοῦσε ἡ ἴδια παράδοση, ἐκτός ἐάν «*κοινῇ συμφωνίᾳ τῶν συνενοριτῶν ἤ συνδημοτῶν*» ἐζητεῖτο ἀπό τόν μητροπολίτη ἄδεια γιά μεταβολή τῆς καταστάσεως. Οἱ κανονικές περιοχές δικαιοδοσίας θά ἦσαν σαφῶς καθορισμένες καί ὁ κλῆρος τῆς κάθε ἐπαρχίας θά ὑπαγόταν στόν ἐπίσκοπό του, ἐνῶ ὁ *τιτουλάριος ἐπίσκοπος* τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας θά ὑπαγόταν στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

Τό σχέδιο δέν ἀνέφερε τίποτα σχετικά μέ τήν ἵδρυση βουλγαρικοῦ συμβουλίου, προέβλεπε ὅμως ὅτι οἱ Βούλγαροι μητροπολίτες θά μετεῖχαν στή σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί οἱ Βούλγαροι λαϊκοί ἀντιπρόσωποι στίς λαϊκές συνελεύσεις. Τό σχέδιο αὐτό προκάλεσε σφοδρότατες ἀντιδράσεις ἀπό μέρους τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν στό σημεῖο νά κατηγορήσουν τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο γιά προδοσία[1129]. Ἔτσι, ἡ κατάσταση δέν βελτιώθηκε στίς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν Βουλγάρων, τούς ὁποίους τό πρῶτο θεωροῦσε στασιαστές. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἀπηύθυνε ἐπιστολή (16 Δεκεμβρίου 1868) πρός τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, στίς ὁποῖες ἐξέθετε τήν ἄποψή του σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί θεωροῦσε ἀναγκαία τή σύγκληση πανορθοδόξου συνόδου γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, τόν ὁποῖο ἡ ἐπιστολή χαρακτήριζε ὡς αἵρεση. Ἡ ἰδέα τῆς συγκλήσεως συνόδου ἀντιμετωπίσθηκε θετικά ἀπό τά ὑπόλοιπα πρεσβυγενῆ πατριαρχεῖα. Ἀντιθέτως, οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ρωσίας καί τῆς Σερβίας δέν δέχθηκαν τήν πρόταση γιά τή σύγκληση πανορθόδοξης συνόδου καί δέν ἀποδέχονταν τήν ἄποψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τά ἐθνοφυλετικά χαρακτηριστικά τῆς βουλγαρικῆς στάσεως[1130].

[1128] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 2 (1908) 373. Γιά τή στάση πού θά ἔπρεπε νά τηροῦν οἱ Ρῶσοι πρεσβευτές στήν Κπολη ἀπέναντι στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο βλ. **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 126.

[1129] **Ματάλα**, *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σσ. 230-232. Περισσότερα γιά τό «*Ἰδιωτικόν Σχέδιον τοῦ Γρηγορίου*» βλ. στό ἴδιο ἔργο σσ. 233-234.

[1130] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 538.

Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἀπό τήν πλευρά της δέν ἐπιθυμοῦσε τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος καί ἰδιαίτερα τό 1868, περίοδο κατά τήν ὁποία ἀνησυχοῦσε γιά τό Κρητικό ζήτημα καί τήν ἐπέμβαση Ρωσίας καί Ἑλλάδος σ' αὐτό (οἱ Ὀθωμανοί ἀξιωματοῦχοι θεωροῦσαν ὅτι ἡ σύγκληση συνόδου γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος θά ἦταν ἀφορμή γιά ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στά ἐσωτερικά τῆς αὐτοκρατορίας)[1131]. Ταυτοχρόνως, ἡ Ὑψηλή Πύλη προσπαθοῦσε νά βρεῖ ἐντός τοῦ κράτους της ἕνα ἀντιστάθμισμα κατά τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, τό ὁποῖο θά διέκειτο ἐχθρικῶς πρός αὐτό καί φυσικά αὐτό τό ἀντιστάθμισμα δέν ἦταν ἄλλο ἀπό τούς Βουλγάρους. Γι᾽ αὐτό καί μέ τήν πολιτική της προσπαθοῦσε νά τορπιλίσει κάθε προσπάθεια συνεννοήσεως μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν Βουλγάρων. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ Στάαλ, ἐπιτετραμμένος τῆς Ρωσίας στήν Κπολη: «*Μετεχειρίσθη* (ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση) *πάντα τά μέσα πρός ἀντίπραξιν κατά τῆς τάσεως ταύτης* (συμφιλιώσεως), *ἥτις δέν ἀνταπεκρίνετο εἰς τά συμφέροντά της... προσεπάθησε πρός παντός νά ἐξερεθίση τά ἐθνικά αἰσθήματα τῶν Βουλγάρων κατά τῶν παρουσιασθεισῶν ὑποχωρήσεων, ὡς ὑπερβολικῶν καί ἐν ταὐτῷ φανταστικῶν*»[1132]. Ὁ Μέγας Βεζύρης μάλιστα ὑποσχέθηκε τό ἴδιο ἔτος στούς Βουλγάρους ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη ἦταν διατεθειμένη νά ἀναγνωρίσει βουλγαρικό ἔθνος (μιλέτ), χωρίς ὅμως νά ἐμπλακεῖ στή θρησκευτική διαφορά[1133].

Σέ δύο συνόδους πού πραγματοποιήθηκαν στίς 6 καί 15 Νοεμβρίου 1868, ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὑπέβαλε καί ἄλλα δύο σχέδια γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, τά ὁποῖα ὁ ἴδιος χαρακτήρισε ὡς «*πολλῷ χείρονα πάντων τῶν μέχρι τοῦδε προταθέντων*» καί τά ὁποῖα οἱ δύο σύνοδοι τά ἀπέρριψαν[1134]. Καθώς ὁ χρόνος περνοῦσε καί ὁριστική λύση γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα* δέν βρισκόταν, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ἐξέφρασε ἐπισήμως τή θέση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων σχετικά μέ τό ζήτημα. Μέ πατριαρχική καί συνοδική ἐπιστολή (μέ ἡμερομηνία 24 Ἰαν. 1869) τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καταδίκασε τούς στασιάζοντες κατά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου Βουλγάρους, ἀναφέροντας ὅτι «*οὐ μόνον τήν πατρῴαν τάξιν, ἥν ἡμᾶς οἱ πρόγονοι, δι᾽ ὧν ἔπραξαν, κατέχειν παραδεδώκασιν οὐ λείψομεν, ἀλλά ὁμόθυμοι συναγωνισταί καί συναντιλήπτορες καί ἐπί τῇ προρρίζῳ ἐκκοπῇ τῶν πάντων κατά ἀναφυέντων ζιζανίων γενησόμεθα*»[1135]. Τήν ἐπιστολή ἐκτός ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο ὑπέγραψαν οἱ μητροπολίτες καί οἱ ἀρχιεπίσκοποι Γάζης Προκόπιος, Λύδδης Νεόφυτος,

---

[1131] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 278 καί 2 (1908) 372.

[1132] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 278.

[1133] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 278.

[1134] **Παπαδοπούλου,** *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, σσ. 62-63. Περισσότερα βλ. στό **Ματάλα,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σσ. 236-240.

[1135] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου περί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος συγκροτηθείσης ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳωοβ' κατά μῆνα Αὔγουστον καί Σεπτέμβριον*, Κωνσταντινούπολις ἀ.ἐ., σ. 27.

Νεαπόλεως Ἰωάσαφ, Σεβαστείας Νικηφόρος, Φιλαδελφείας Ἰωάσαφ, Ἰορδάνου Γρηγόριος[1136], Βηθλεέμ Ἀγάπιος καί Τιβεριάδος Νεκτάριος, καθώς καί τά ὑπόλοιπα μέλη τῆς συνόδου[1137]. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀπάντηση τῆς συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων δέν θά ἔπρεπε νά εἶναι πολύ σκληρή καί ἀνέφερε σέ ἐπιστολή του πρός τόν Κύριλλο στίς 23 Ἰανουαρίου 1869: «*Ἡ δέ ἀπάντησις ὀφείλει εἶναι σύμφωνος μέν τοῖς Ἱεροῖς Κανόσι καί ἀξιοπρεπής, συνεκτική δέ τῆς εὐαγγελικῆς ἀγάπης καί εἰρήνης καί συνάμα καθαρεύουσα ὅλως ἀπό λόγων καί φράσεων προσβλητικῶν, καθότι ἡ Ἁγία Σιών ἔστι κοινή Μήτηρ τῶν ἁπανταχοῦ ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑποδέχεται εἰς τούς κόλπους ἑαυτῆς συῤῥέοντας εὐλαβεῖς ἀπό πάντων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν προσκυνητάς καί ἐπιδαψιλεύει τούτοις ἐν ἴσῳ μέτρῳ τήν ἑαυτῆς στοργήν καί περίθαλψιν, πλειοδοτεῖ δέ καί τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων χάριν, ὥστε ἐν αὐτῇ κατ᾽ ἐξαίρεσιν λόγον πάντες οἱ εὐσεβεῖς ἀποτελοῦσιν ἕν σῶμα καί ἕν πνεῦμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀποτελέσουσι σύν Θεῷ μέχρι τερμάτων αἰώνων, μηδόλως τό ἔθνος ἤ τήν φυλήν διακρινόμενοι*»[1138].

Ὁ Ἰάκωβος πρότεινε στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων μιά πιό μετριοπαθῆ στάση ἀπέναντι στίς ἀντικανονικές κινήσεις τῶν Βουλγάρων, στηριζόμενος στήν ἄποψη ὅτι ἡ Σιωνίτιδα Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τή Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, τήν ὁποία ἐπισκέπτονται χριστιανοί ἀπό ὅλον τόν κόσμο καί ἀπό τή Βουλγαρία. Ἔτσι, θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος ἔπρεπε νά εἶναι μετριοπαθής καί νά ἀποφευχθοῦν ὁποιεσδήποτε ἀκρότητες. Ὅμως ἡ ἀπόφαση τῆς συνόδου τῆς 24ης Ἰανουαρίου ἀπέδειξε ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ἀλλά καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων δέν ἀποδέχθηκαν τήν πρόταση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἰακώβου[1139]. Ἡ βουλγαρική πλευρά δυσαρεστήθηκε ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων σχετικά μέ τό ζήτημα, ἀλλά καί ἀπό τή στάση τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίλλου. Ἡ βουλγαρική ἐφημερίδα τῆς Κπόλεως «*Δίκαιον*» χαρακτήρισε τήν πράξη τοῦ πατριάρχη καί τῆς συνόδου ὡς θέση πού ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τό πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ καί προσβλητική γιά τίς χριστιανικές ἀξίες. Ἡ ἴδια ἐφημερίδα σέ ἀνυπόγραφο ἄρθρο, πού μᾶλλον ἀνήκει στόν ἐκδότη της Ἰβάν Νάϊντενωφ, ἀναφέρει ὅτι ἡ σκληρή στάση τοῦ Κυρίλλου ὀφείλεται στόν φόβο τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἴδιου κινδύνου γιά τή δημιουργία ἐθνικῶν, χωρίς κρατική ὑπόσταση Ἐκκλησιῶν, καί σέ ἄλλες Ἐκκλησίες. Ὁ ἀρ-

---

[1136] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 687.

[1137] Ὁλόκληρο τό κείμενο τῆς πατριαρχικῆς καί συνοδικῆς ἐπιστολῆς βλ. στά *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σσ. 25-28 καί **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαυϊσμοῦ*, τεῦχ. Δ΄, σσ. 66-71.

[1138] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 118.

[1139] Τήν ἴδια περίοδο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ἔλαβε μιά ἐπιστολή ἀπό τόν ἤδη καταδικασμένο ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο Μακαριουπόλεως Ἱλαρίωνα, στήν ὁποία ἔκανε λόγο γιά ὅλα τά γεγονότα πού ὁδήγησαν στήν παράνομη, ὅπως ὁ ἴδιος θεωρεῖ, καθαίρεσή του ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β΄ καί παρακαλεῖ γιά τή δίκαιη ἀπόφαση τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό ζήτημα. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 119.

θρογράφος θεωρεῖ ὅτι τό ἐνδεχόμενο δημιουργίας ἀνεξάρτητης Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας θά ἐνθάρρυνε ἀνάλογες ἀπαιτήσεις καί τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων πού ἀνῆκαν στή δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Γιά νά ἐνισχύσει αὐτό τό ἐπιχείρημά του, ὁ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος ἀναφερόταν στήν ἐπίσκεψη πού πραγματοποίησε πρίν τρία χρόνια στήν Κπολη γιά νά συναντήσει τόν πατριάρχη Κύριλλο ἀντιπροσωπεία ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων[1140].

Τόν ἴδιο μήνα ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ὅρισε ἐπιτροπή, προκειμένου νά ἐξετάσει τό *βουλγαρικό ζήτημα.* Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο διαμαρτυρήθηκε, διότι θεωροῦσε ὅτι ἡ κυβέρνηση ἐπέτρεπε στόν Νικ. Ἰγνάτιεφ νά ἐπεμβαίνει μέ ἐμφανῆ τρόπο στό ζήτημα, καθώς φαίνεται ὅτι ἡ πρόταση γιά τή δημιουργία τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν δική του. Ὡστόσο ἡ κυβέρνηση ὑποστήριξε ὅτι ἡ δημιουργία αὐτῆς τῆς ἑλληνοβουλγαρικῆς ἐπιτροπῆς δέν ἦταν ἐπίσημη καί πώς τά πορίσματά της δέν ἦσαν δεσμευτικά[1141]. Ἡ ἐπιτροπή αὐτή παρουσίασε τό πόρισμά της στίς 27 Μαΐου 1869 καί ἀνέφερε ὅτι θά ἔπρεπε νά δημιουργηθεῖ ἀνεξάρτητη Βουλγαρική Ἐκκλησία μέ ὁρισμένες ἐπαρχίες, τίς ὁποῖες θά περιελάμβανε στή δικαιοδοσία της. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ὅμως ἀντέδρασε στίς προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς, τίς ὁποῖες καί δέν ἔκανε ἀποδεκτές[1142]. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' ἀπέστειλε ἐγκύκλιο πρός ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἐκθέτοντας τήν κατάσταση καί σημειώνοντας ὅτι πρόκειται νά συγκαλέσει σύνοδο γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος (16 Δεκ. 1868). Ὅλες οἱ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καταδίκασαν τή στάση τῶν Βουλγάρων. Ἡ σύνοδος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀνέφερε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἀποσπάσθηκαν αὐθαίρετα ἀπό τήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου καί ἐάν ἀκολουθοῦσαν τήν ἴδια τακτική κινδύνευαν νά χαρακτηρισθοῦν «*κατά τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνας σχισματικοί*», καθώς οἱ ἴδιοι δέν διέθεταν κράτος καί ἔτσι δέν μποροῦσαν νά ἀποκτήσουν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία. Ἡ λύση θά ἦταν νά ἱδρυθεῖ αὐτόνομη Ἐκκλησία ἐξαρτώμενη ἀπό τό πατριαρχεῖο κατά τό σχέδιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Παρά τήν καταδίκη τῆς στάσεως τῶν Βουλγάρων, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία ἐξακολουθοῦσε νά ἀντιτίθεται στή σύγκληση μιᾶς συνόδου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ἀφοῦ δέν ἐπιθυμοῦσε τήν καταδίκη τῶν Βουλγάρων[1143]. Ἡ σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας μέ ἔκθεσή της πρός τόν τσάρο ἀνέφερε ὅτι τό *βουλγαρικό ζήτημα* θά ἔπρεπε νά λυθεῖ μέ ἀμοιβαῖο καί ἐλεύθερο συμβιβασμό, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐξέφραζε τή λύπη της, διότι ἡ πρότασή της δεν ἔγινε ἀποδεκτή ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο.

Ἔτσι ἡ ρωσική σύνοδος θεώρησε ὅτι ἡ ἐπέμβαση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στό ζήτημα ἦταν καθῆκον της, ὅμως τό ζήτημα δέν μποροῦσε νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει ὁριστικῶς λήξει, ἐάν δέν ὑπῆρχε καί ἡ συμφωνία τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς

[1140] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 119.
[1141] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 538.
[1142] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σσ. 538-539.
[1143] **Παπαδοπούλου,** *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, σ. 63.

τῶν Βουλγάρων, δηλαδή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Στήν ἀναφορά της πρός τόν τσάρο θεωροῦσε ὅτι ἡ πρόταση τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' γιά σύγκληση Οἰκουμενικῆς συνόδου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος δέν ἦταν ὀρθή, ἀφοῦ τό *βουλγαρικό ζήτημα* κατ᾽ αὐτήν ἦταν πρόβλημα πού δέν σχετιζόταν μέ «*οἰκουμενικήν θρησκείαν καί ἐκκλησίαν*», ἀλλ᾽ ἀποτελοῦσε «*ἐσωτερικήν ἐπαρχιακήν ὑπόθεσιν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως*», γι᾽ αὐτό καί «*δέν παρουσιάζεται ἀνάγκη Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἀπ᾽ ἐναντίας δέ ἡ σύγκλησις Συνόδου κατά τήν ἐνεστῶσαν φάσιν τοῦ ζητήματος ἰδιαζόντως εἶναι περιττή μάλιστα ἀκροσφαλής, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Οἰκουμενική σύνοδος ἠδύνατο νά παρουσιάσῃ οἰκτρόν θέαμα φανερᾶς διαφωνίας μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν καί σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν… ἡ δέ τουρκική Κυβέρνησις δύναται νά μή δεχθῇ τήν ἀπόφασιν τῆς Οἰκουμενικῆς συνόδου… ἐάν ἡ ἀπόφασις δέν θέλει συνάδει μέ τό φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου*»[1144]. Ἄλλωστε, καί μέ βάση αὐτή τήν ἐπιστολή, ἡ ρωσική σύνοδος δέν θεωροῦσε ὅτι οἱ Βούλγαροι ζητοῦσαν πλήρη ἐκκλησιαστική ἀνεξαρτησία, οὔτε ἐπιθυμοῦσαν νά ἀποσπασθοῦν ἀπό τήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀλλά «*ἐπιθυμοῦσιν ἵνα τηρήσωσι μετά τῆς Ἐκκλησίας ταύτης δεσμόν ἀναφορικῶς τῶν θρησκευτικῶν ὑποθέσεων, ἐπαρχικόν τε καί ἐκκλησιαστικόν, καί ὅτι ἀνεξαρτήτως τούτων (τῶν πόθων) μένουν… ἀσήμαντοι διαφορές μεταξύ τῶν δηλώσεων τῶν Βουλγάρων καί τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Πατριαρχείων…*»[1145].

Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία δέν ἐπιθυμοῦσε τήν καταδίκη τῶν Βουλγάρων ἀπό μιά σύνοδο, «*μήπως δυσμενής τις ὅρος κατά τῶν Βουλγάρων ἐκτραχύνῃ αὐτούς*»[1146]. Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀρνητική στάση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στό ζήτημα συγκλήσεως συνόδου δέν προερχόταν ἀπό τήν ἀνησυχία της γιά τή στάση τῶν Βουλγάρων μετά τήν καταδίκη τους, ἀλλά ἀπό τό γεγονός ὅτι τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε ἦταν οὐσιαστικά ὄργανο τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἐξυπηρετοῦσε τά πολιτικά συμφέροντα τῆς Ρωσίας στήν περιοχή, τά ὁποῖα ἦσαν, ὅπως προαναφέραμε, ἀφ᾽ ἑνός ἡ στήριξη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ παρασκηνιακή ὑποστήριξη τῶν Βουλγάρων στό πλαίσιο τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς πού εἶχε ἀρχίσει νά ἀκολουθεῖ ἡ ρωσική κυβέρνηση γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν συμφερόντων της. Ἡ ρωσική ἐξωτερική πολιτική τήν περίοδο

[1144] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά*. (Ἡ ἔκθεση πού ὑποβλήθηκε στόν τσάρο τῆς Ρωσίας τό 1870 δημοσιεύθηκε στήν ἐφημερίδα *Ἀγγελιαφόρος* τῆς Κυβερνήσεως, στήν Ἁγ. Πετρούπολη τό 1872).

[1145] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά*. Ὁ Ἰγνάτιεφ ὑποστήριξε τή σύγκληση μιᾶς Μεγάλης συνόδου προκειμένου νά ἀντιμετωπισθεῖ τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί αὐτό εἰσηγήθηκε καί στή σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Θεωρούμε ὅτι διά τῆς Μεγάλης συνόδου ἡ Ρωσική σύνοδος θά μποροῦσε νά διαδραματίσει ἡγετικό ρόλο ἀνάμεσα στούς ὀρθοδόξους. Ὁ Ἰγνάτιεφ ὑποστήριζε ὅτι ἡ Μεγάλη σύνοδος θά ἀναδείκνυε τό γόητρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, θά ἐπαναβεβαίωνε τούς δεσμούς μεταξύ τῆς Ρωσίας καί τῶν ὑπολοίπων Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καί θά ἀπεγκλώβιζε τή ρωσική κυβέρνηση ἀπό τήν ἀναγκαιότητα τοῦ νά λάβει μονομερή ἀπόφαση σχετικά μέ τό βουλγαρικό ζήτημα. **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate*, σ. 113.

[1146] **Παπαδοπούλου,** *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, σ. 63.

πού ἐξετάζουμε ἀκροβατοῦσε μεταξύ τοῦ πανσλαβισμοῦ, πού γνώριζε ὅλο καί μεγαλύτερη ἀνάπτυξη, καί τῆς παραδοσιακῆς στάσεως τῆς Ρωσίας ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἦταν τόσο ἐμφανής ἡ ἐπέμβαση τοῦ κράτους στή ρωσική σύνοδο, ὥστε ὅταν τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ζήτησε ἀπό τή Ρωσική Ἐκκλησία νά ἀποστείλει ἀντιπρόσωπο προκειμένου νά συζητήσουν τίς ἐξελίξεις ἐπί τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*, ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ κατάφερε, παρά τήν ἔγκριση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, τήν ἀκύρωση τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη πού εἶχε ὁρίσει ἡ ρωσική σύνοδος στήν Κπολη, ὥστε ἀνενόχλητος νά πραγματοποιήσει τά σχέδιά του[1147]. Τό 1870 ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση, γιά νά δώσει ὁριστική λύση στό *βουλγαρικό ζήτημα*, ἐξέδωσε φιρμάνιο (27 Φεβρουαρίου/10 Μαρτίου 1870)[1148], τό ὁποῖο ἦταν σαφῶς ὑπέρ τῶν βουλγαρικῶν θέσεων.

Τό τέλος τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου (Ἰούλιος 1870-Μάιος 1871) καί ἡ ἔκδοση τοῦ φιρμανίου ἔδωσαν τή δυνατότητα στή Ρωσία νά ἐπανέλθει στό διεθνές προσκήνιο καί νά ἀνακτήσει τό γόητρό της πού εἶχε τρωθεῖ μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856). Στήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου αὐτοῦ ἐκτός ἀπό τή ρωσική διπλωματία (ὁ Ἰγνάτιεφ θεωροῦσε ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ φιρμανίου ἀποτελοῦσε δικό του ἔργο[1149] καί γράφει χαρακτηριστικά ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ φιρμανίου ἀποτελοῦσε «*εὐτυχῆ ἐπίστεψιν τῶν πενταετῶν ἡμῶν προσπαθειῶν*»[1150]), ἐνεπλάκησαν καί διπλωμάτες τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας[1151]. Ἡ ρωσική πολιτική μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856), ὅπως εἴδαμε, ὅσον ἀφορᾶ στό *βουλγαρικό ζήτημα* προσπαθοῦσε νά ἰσορροπήσει μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν Βουλγάρων. Ἡ Ρωσία ἀπό τή μιά πλευρά ἤθελε νά διατηρήσει τήν παραδοσιακή της σχέση μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί ἀπό τήν ἄλλη νά ὑποστηρίξει τούς Βουλγάρους στό πλαίσιο τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς πού εἶχε ἀρχίσει νά υἱοθετεῖ. Δέν ἐπιθυμοῦσε τήν

[1147] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική» *ΕΦ* 2 (1908) 376-377.

[1148] Τό φιρμάνιο ἐκδόθηκε στίς 10 Φεβρουαρίου 1870. Τό κείμενό του βλ. στό **Γεδεών,** *Ἔγγραφα πατριαρχικά καί συνοδικά*, σσ. 243-247.

[1149] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 539.

[1150] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 3-4 (1909) 215. Ὁ Ἰγνάτιεφ ἀναφέρει σέ τηλεγράφημά του, ὅτι «*ἡ Πύλη λύσασα ὡς ἔλυσε τό ζήτημα παρέσχεν ἡμῖν τεραστίαν ἐκδούλευσιν*». **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 3-4 (1909) 216. Ὁ Ἰγνάτιεφ ἐπιθυμοῦσε τή λύση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος* μέ τρόπο πού αὐτή δέν θά διερρήγνυε τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὅταν μετά τό 1869 θεώρησε ὅτι τέτοια λύση δέν ἦταν δυνατή, ἀποφάσισε νά ὑποστηρίξει τήν ἵδρυση μιᾶς ἀνεξάρτητης Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι, ἐνῶ στήν ἀρχή ἀντετίθετο στήν ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, στή συνέχεια ὑποστήριξε αὐτή τήν ἐπέμβαση. Πρώτη προτεραιότητά του ἦταν ἡ ἵδρυση ἀνεξάρτητης Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας καί στή συνέχεια ἐπιθυμοῦσε νά ἐργασθεῖ γιά τή συμφωνία μεταξύ τῶν Βουλγάρων καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Μέ βάση αὐτό τό σχέδιο ὁ Ἰγνάτιεφ προέτρεψε τόν Ἀλή πασᾶ νά ἐκδόσει τό φιρμάνιο γιά τήν ἐπίλυση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*. **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate*, σσ. 124 & 128.

[1151] **Ἐμμανουήλ μητρ. Μεσημβρίας**, «Γρηγόριος ΣΤ' καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα». Ἱστορική ἀναδρομή ἐπί ἑκατονταετηρίδι (1870-1970). Συμπλήρωμα πρός ἀπόψεις σλαυϊκῶν ἐκκλησιῶν, Πανηγυρικός τόμος ἐπί τῇ 1400ῃ ἀμφιετηρίδι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σινᾶ, ἐν Ἀθήναις 1971, σ. 336.

ἐμπλοκή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στό ζήτημα, ἀφοῦ θεωροῦσε ὅτι θέματα πού ἀφοροῦσαν τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀποτελοῦσαν δική της ἁρμοδιότητα. Γι᾽ αὐτό καί, ὅπως προαναφέραμε, προώθησε συμβιβαστική λύση σχετικά μέ τό ζήτημα, ἡ ὁποία ὅμως δέν ἔγινε ἀποδεκτή[1152]. Εἶναι χαρακτηριστικό ἕνα ἀπόρρητο ἔγγραφο πού ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ παρουσίασε στόν Ἕλληνα πρέσβυ στήν Κπολη Δ. Ραζῆ, τό ὁποῖο τοῦ εἶχε ἀποστείλει ὁ τσάρος. Σύμφωνα μέ τό ἔγγραφο αὐτό, ὁ τσάρος καλοῦσε τόν Ἰγνάτιεφ νά «*καταβάλη πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα ἐπέλθη συμβιβασμός καί ἐκλείψη τό σκάνδαλον τοῦ ὁποίου ἡ παράτασις κατά τήν γνώμην τοῦ Αὐτοκράτορος θέλει ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐνισχύση τήν ἰδέαν ὅτι ἡ παρουσία τῶν Τούρκων οὐχί μόνον ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλά καί ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ εἶναι ἀναγκαία, ὅπως συγκρατῇ τάς πρός ἀλλήλας διαμαχομένας χριστιανικάς φυλάς*»[1153]. Οἱ πιέσεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας γιά τή μή σύγκληση συνόδου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ἔγιναν ἐντονότερες, ὅταν ἡ ἑλληνική πλευρά ζήτησε τή βοήθεια τῆς Ρωσίας γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. «*Ὁ ρῶσος πρέσβυς*», ἀναφέρει ἐφημερίδα τῆς Μόσχας, «*ἀπετάνθη ἐν μιᾷ κοινῇ συνελεύσει εἰς τούς Ἕλληνας τούς αἰτήσαντας τήν αὐτοῦ ὑποστήριξιν ἀφορμῇ τῆς νῦν καταστάσεως τῶν πραγμάτων διά τῶν ἑξῆς λόγων Ὑμεῖς ἐπιθυμεῖτε νά ἐπωφεληθῆτε τῆς βοηθείας τῆς Ῥωσσίας πρός ὑποστήριξιν τοῦ καλουμένου ὑφ᾽ ὑμῶν δικαιώματος καί ἀξιοπρεπείας τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλ᾽ ἐντοσούτῳ καταφρονεῖτε τάς συμβουλάς της, δι᾽ ὧν ἦτο δυνατόν οὐχί μόνον νά ὑποστηρίξητε τήν αὐθεντικότητα καί τήν ἀξίαν τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλά καί νά ὑψώσητε αὐτήν. Ἡ Ῥωσσία δέν θέλει ἐπιτρέψει ἑαυτῇ ἵνα δράμῃ εἰς φωνήν ἀνδρῶν, οἵτινες διά τῶν διαβημάτων αὐτῶν ὑποσκάπτωσι τό ἀγαθόν ὁλοκλήρων πληθυσμῶν καθώς καί ἑαυτῶν*»[1154].

Ἔτσι ἡ στάση τῆς Ρωσίας στό *βουλγαρικό ζήτημα* ἦταν διαφορετική γιά τή Ρωσική Ἐκκλησία καί διαφορετική γιά τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ. Ὁ τελευταῖος, ἀκολουθώντας μόνο τήν πανσλαβιστική πολιτική πού εἶχε πλήρως υἱοθετήσει, ὑποστήριζε τή σύγκληση συνόδου γιά τή διευθέτηση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἴσως γιά νά ἐκμεταλλευθεῖ πρός ὄφελος τῶν Βουλγάρων τή διαφωνία πού θά προέκυπτε μεταξύ τῶν τριῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων καί τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, τήν ὁποία, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, μεθόδευε. Μάλιστα ὁ ἴδιος ὑποστήριζε ὅτι εἶχε προτείνει στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη τή σύγκληση Μεγάλης συνόδου, πρόταση πού ὑποστήριξε καί ὁ Ρῶσος ἀρχικαγκελάριος. Ἀντιθέτως ἡ σύνοδος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπάντησε σχετικά μέ τό ζήτημα συγκλήσεως συνόδου τόν Μάιο τοῦ 1869 καί

[1152] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 532. Στίς 27 Δεκεμβρίου 1858 νέος πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Κπολη ὁρίσθηκε ὁ Alexis Borissovitch Lobanov-Rostovsky, διπλωμάτης καριέρας ὁ ὁποῖος ἀκολουθώντας τίς ἐντολές τῆς κυβερνήσεώς του δέν ἐνέκρινε οὔτε τή συμπεριφορά τοῦ Ἱλαρίωνος Μακαριουπόλεως, ἀλλά οὔτε καί τή στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 533.

[1153] **ΑΥΠΕΞ**, 76 ιθ', *Ἐκκλησιαστικά*, (Ἀπόρρητο ἔγγραφο τοῦ Ἕλληνα πρέσβυ πρός τόν Δ. Βούλγαρη πρόεδρο τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καί ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν μέ ἡμερομηνία 31 Ἰαν. 1872).

[1154] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐφημερίδα τῆς Μόσχας, ἀριθ. 49, Κων/πολις 1872).

ἐξέφρασε τήν ἄποψη ὅτι δέν χρειαζόταν ἡ σύγκληση συνόδου γιά τή διευθέτηση τῶν ζητημάτων πού ἀφοροῦσαν τούς Βουλγάρους καί ὑποστήριζε ὅτι θά ἔπρεπε νά ὑπάρξει φιλική διευθέτηση τοῦ ζητήματος. Θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀναγνώριση ἀνεξάρτητης Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἁρμοδιότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου (ὅπως ἔγινε καί στήν περίπτωση τῆς ρωσικῆς, ἀλλά καί τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας). Τήν ἴδια στιγμή, ὑποστήριζε ὅτι ἡ σύγκληση μιᾶς Μεγάλης συνόδου θά μποροῦσε νά ἔχει δυσάρεστες συνέπειες, ἐάν οἱ Βούλγαροι δέν ἔκαναν δεκτές τίς ἀποφάσεις της[1155].

Ἡ ρωσική πολιτική, ἡ ὁποία ἀσκεῖτο στήν Κπολη γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί τό ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ φιρμανίου πού ἀναγνώριζε βουλγαρική ἐξαρχία, δέν μποροῦμε νά γνωρίζουμε ἄν ἦταν πράγματι πολιτική τῆς Ρωσίας ἤ πολιτική τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ. Τό πιθανότερο εἶναι τό δεύτερο. Καί καταλήγουμε σ' αὐτό τό συμπέρασμα, λαμβάνοντας ὑπ᾽ ὄψιν τήν ἀντίδραση τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ὅταν μελέτησε τό φιρμάνιο στό ὁποῖο ἀναφερόμαστε. Τοῦτο ἔψεξε τόν Ἰγνάτιεφ γιά τή στάση του στήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου, κάτι πού τόν ὑποχρέωσε νά παραδεχθεῖ ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη ὑπέρεβη τήν ἁρμοδιότητά της, ὅταν ἐπενέβη σέ καθαρῶς πνευματικά ζητήματα, ἀλλά μέ αὐτό τό φιρμάνιο «*μᾶς παρέσχε τεραστίαν ὑπηρεσίαν λαβοῦσα ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἄχαρι ἔργον, τό ὁποῖον ἐάν ἐτελεῖτο ὑπό ἄμεσον ἡμῶν χειραγωγίαν...*»[1156]. Τό ἐρώτημα πού τίθεται σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι ἐάν πράγματι ὁ Ἰγνάτιεφ ἀκολουθοῦσε δική του πολιτική στό *βουλγαρικό ζήτημα* ἤ ἄν ἐνεργοῦσε ὑπό τήν προστασία κάποιων πολιτικῶν ἤ διπλωματῶν τῆς Μόσχας, οἱ ὁποῖοι καί τόν προστάτευαν ἀπό διάφορους σκοπέλους, ὅπως γιά παράδειγμα τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν Κπολη καί ἦσαν καί αὐτοί, ὅπως ὁ Ἰγνάτιεφ, ὀπαδοί τοῦ πανσλαβισμοῦ. Θεωροῦμε ὅτι ἐκείνη τήν περίοδο ἡ ρωσική πολιτική ἄρχισε νά κάνει ἐμφανῆ τή σλαβοφιλία της, χωρίς ὅμως ἀκόμη νά ἀκολουθεῖ μιά καθαρῶς πανσλαβιστική πολιτική. Μέσα στό πλαίσιο αὐτό τό ρωσικό ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν ἀνεχόταν τίς ὄχι πάντοτε ἐπιθυμητές ἀπό αὐτό κινήσεις τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ καί προσπαθοῦσε νά ἰσορροπήσει μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Βουλγάρων, ἐπιδιώκοντας νά μή θιγοῦν τά δίκαια τοῦ Κπολεως, ἀλλά καί νά μή δυσαρεστηθοῦν οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν προστάτιδα τους Ρωσία.

Ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἀπό τήν πλευρά της ἐπιθυμοῦσε τή συντήρηση τῆς ἐντάσεως στίς σχέσεις μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν Βουλγάρων, ἀφοῦ μ' αὐτόν τόν τρόπο πίστευε ὅτι θά ἐμπόδιζε τήν ἐπιρροή τῆς Ρωσίας σ' αὐτούς, ἀλλά καί θά ἀπέτρεπε τήν ἐμφάνιση ἀπελευθερωτικοῦ βουλγαρικοῦ κινήματος γιά τήν ἀπόσχιση τῆς Βουλγαρίας ἀπό τήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία[1157]. Πρωταγωνιστής στήν ἐφαρμογή αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἦταν ὁ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἐχθρικά διακείμενος πρός τούς Ἕλληνες, κυρίως μετά τό

[1155] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 316.
[1156] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 3-4 (1909) 217-218.
[1157] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 533.

ξέσπασμα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης (1866-1869)[1158]. Στήν ὑπόθεση δέν ἔχασε τήν εὐκαιρία νά ἐμπλακεῖ καί ἡ ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ἡ ὁποία χρησιμοποίησε τήν προπαγάνδα της προκειμένου νά προσεταιρισθεῖ τούς Βουλγάρους καί νά τούς ἐντάξει στήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία της[1159]. Μάλιστα ὁ πάπας Πίος Θ' (1846-1878) ἔστειλε πρόσκληση στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' καί πρός τούς ἀρχηγούς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά συμμετοχή στήν Α' Βατικανή σύνοδο (1869-1870), στήν ὁποία θά συνεζητεῖτο καί τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ πρόσκληση ἀπορρίφθηκε[1160].

Τό φιρμάνι τῆς 27ης Φεβρουαρίου/10ης Μαρτίου 1870 ἀναφερόταν στήν ἵδρυση ἀνεξάρτητης βουλγαρικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας ὑπό τή μορφή Ἐξαρχίας καί ἀναγνώριζε τό βουλγαρικό millet. Σύμφωνα μέ τό φιρμάνι, ὁ ἔξαρχος καί οἱ μητροπολίτες τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας θά ἔπρεπε νά γίνουν δεκτοί ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί νά μνημονεύουν τό ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη σέ ὅλες τίς ἀκολουθίες. Ἐπίσης ὁριζόταν ὅτι ἡ βουλγαρική ἐξαρχία θά λειτουργοῦσε μέ τό ἴδιο καθεστώς πού λειτουργοῦσαν τά πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων, θά εἶχε δηλαδή ἐξαρχία στήν Κπολη καί οἱ θρησκευτικές τελετές θά τελοῦνταν ἀπό τόν Βούλγαρο ἔξαρχο. Ὡς ἕδρα τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας ὁριζόταν ὁ βουλγαρικός ναός στό Φανάρι, ὁ ὁποῖος θά ἀποτελοῦσε καί τόν τόπο κατοικίας τοῦ ἐξάρχου καί τῶν Βουλγάρων ἱερέων κατά τό παράδειγμα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[1161]. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' στό σουλτανικό φιρμάνι τοῦ 1870 προέβαλε τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἔπρεπε νά εἶχε ἐμπλακεῖ σέ ἕνα ζήτημα καθαρά ἐκκλησιαστικό, τονίζοντας ὅτι «*ἡ σεβαστή κυβέρνησις τῆς Α.Α. Μεγαλειότητος πιθανῶς μή γνωρίζουσα, ὅτι πάντα τά ἐκκλησιαστικά ζητήματα ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῶν εἶνε θρησκευτικά, νομίζει, ὅτι ἡ βουλγαρική διαφορά δέν ἔχει σχέσιν πρός τήν θρησκείαν καί ἀναμφιβόλως ὑπό τήν θρησκείαν ἐννοεῖ τό δόγμα. Ἀναγκαζόμεθα ὅθεν καί ὡς ἁρμόδιοι καί κατά ἱερόν καθῆκον νά φέρωμεν εἰς γνῶσιν αὐτῆς, ὅτι πᾶν θρησκευτικόν ζήτημα, ἁπτόμενον τῶν διατάξεων καί ἱερῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, εἶνε ἐξ ἴσου ζήτημα θρησκευτικόν... Ἄρα, ἀφ' οὗ τό ζή-*

[1158] **Παρασκευοπούλου Ἱεροθ., ἱεροδ.**, «Τό Βουλγαρικόν σχίσμα», *Ἱερός Σύνδεσμος*, ἔτος Θ' (1905), περίοδος δευτέρα, ἀριθ. 6, σ. 10.

[1159] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 534. Περί τῆς δράσεως τῆς ρωμαιοκαθολικῆς προπαγάνδας στή Βουλγαρία βλ. [**Γεδεών Μ.**] *Μία σελίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας. Σκέψεις ἑνός ὀρθοδόξου*, ἐν Ἀθήναις 1874, σσ. 8-9.

[1160] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 323. Στήν ἀπάντησή του ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ἀνέφερε ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πάντοτε ἀπέρριπτε τά περί παπικοῦ πρωτείου. Ὁ πάπας, προκειμένου νά ἔρθει σέ κοινωνία μέ τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες θά ἔπρεπε νά ἀρνηθεῖ τίς πλάνες του, νά ἀποκατασταθοῦν οἱ κανονικές σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο στά πλαίσια τῆς ἰσότητας. **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 323.

[1161] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 122.

τημα τοῦτο δέν δύναται νά λυθῇ πρίν ἤ ἐξετασθῇ κατά τούς ἀποστολικούς καί συνοδικούς κανόνας, φανερόν, ὅτι τοῦτο εἶνε ζήτημα θρησκευτικόν»[1162]. Ἡ ρωσική διπλωματία, ἀπό τήν πλευρά της θεωροῦσε τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου ὡς τήν ἔναρξη μιᾶς «*νέας περιόδου συμφιλιώσεως καί εἰρήνης, μελλούσης νά συνενώση εἰς κοινόν σύνδεσμον τά χριστιανικά στοιχεῖα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*»[1163].

Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἀπηύθυνε καί δεύτερη ἐπιστολή πρός τούς προκαθημένους τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά τή σύγκληση συνόδου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (30 Σεπτ. 1870). Οἱ ἑλληνορθόδοξες Ἐκκλησίες, μεταξύ αὐτῶν καί τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀπάντησαν καταφατικά[1164]. Ἡ *Ἐκκλησία τῆς Σερβίας* ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ φιρμανίου δέν εἶχε κανονικό χαρακτήρα ὑποχρεωτικό γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἀλλά θά μποροῦσε νά ἀποτελέσει τήν ἀφορμή γιά τή σύγκληση μιᾶς πανορθόδοξης συνόδου, προκειμένου αὐτή νά παραχωρήσει κάποια δικαιώματα στή τοπική Βουλγαρική Ἐκκλησία. Ἡ *Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας* στήν ἀπάντησή της ἀπέρριψε τήν ἰδέα γιά τή σύγκληση Μεγάλης συνόδου. Ἡ *Ρωσική Ἐκκλησία* ἐπίσης ἀπέρριψε τήν ἰδέα τῆς συγκλήσεως συνόδου καί ἀναγνώρισε στούς Βουλγάρους τό δικαίωμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καί δέν ἀποδεχόταν τήν ἀρνητική ἄποψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου σχετικά μέ τό ζήτημα αὐτό[1165]. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ προσπάθησε νά πείσει τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο νά συγκαλέσει σύνοδο, ἀλλά ὄχι μέ παρόντες τούς προκαθημένους τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά μέ ἀποκρισαρίους. Ὁ πατριάρχης ὅμως ἀπέρριψε τήν ἰδέα του, λέγοντας ὅτι δέν τοῦ ἀρέσει νά χρησιμοποιεῖ τεχνάσματα[1166].

Τό φιρμάνι τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἵδρυση βουλγαρικῆς ἐξαρχίας ἦταν φανερή ἐπέμβαση μιᾶς ἀλλόθρησκης κυβερνήσεως στά ἐσωτερικά τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί κατ᾽ ἐπέκτασιν τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ ἐφαρμογή τοῦ φιρμανίου καθυστέρησε ἐπί δύο χρόνια, πράγμα πού δείχνει ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἦταν πρόθυμη γιά ἄμεση καί ὁριστική λύση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος[1167]. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας στήν Κπολη βαρῶνος Prokesch θεωροῦσε ὅτι

[1162] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 310-311.

[1163] Τηλεγράφημα τοῦ Ἰγνάτιεφ στό **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ*, 4 (1909) 217.

[1164] Στίς 6/14 Ἰανουαρίου 1871 μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Βουλγάρων τῆς Κπόλεως ἀπέστειλαν στόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο πολυσέλιδη «*Ἀντίρρησιν εἰς τό Ἐπιστολιμαῖον Ὑπόμνημα τοῦ Πατριαρχείου ἤ Ἀπολογία τῶν ὀρθοδόξων Βουλγάρων πρός τούς ὁμοδόξους αὐτῶν Χριστιανούς*». Σέ αὐτό τό ὑπόμνημα ἐξηγοῦσαν τούς λόγους γιά τούς ὁποίους δέν ἀποδέχονταν τή σύγκληση Μεγάλης συνόδου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*, προβάλλοντας ἱστορικά ἐπιχειρήματα πού σχετίζονταν μέ τήν κατάργηση τοῦ πατριαρχείου Τυρνόβου καί τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 124. Περισσότερα σχετικά μέ τό ὑπόμνημα αὐτό βλ. στό ἴδιο ἔργο, σσ. 124-129.

[1165] Ὁλόκληρη τήν ἀπάντηση τῆς ρωσικῆς συνόδου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' βλ. **Βέη Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ Πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Γ', 1875, σσ. 115-124 καί στήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», ἀριθμ. φύλ. 760, 10/22 Ἀπριλίου 1871.

[1166] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 540.

[1167] **Ἐμμανουήλ**, «Γρηγόριος ΣΤ' καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα», σ. 338.

ἡ Ὑψηλή Πύλη ἐξέδωσε τό συγκεκριμένο φιρμάνι γιά τέσσερεις λόγους: α) γιατί μεταξύ δύο κακῶν προτίμησε τή μικρότερη ζημία, ἡ ὁποία ἦταν ἡ ἵδρυση βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, β) γιατί ἐπιθυμοῦσε νά περιορίσει τήν ἐπιρροή τῆς Ρωσίας στό ζήτημα, γ) γιά νά προσεταιρισθεῖ τούς Βουλγάρους (ὁ αὐστριακός πρέσβυς θεωροῦσε ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἡ σημαντικότερη ἐθνότητα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας) καί δ) γιά νά προσπαθήσει νά ἀποφύγει ἐξέγερση τῶν Βουλγάρων πού θά ζητοῦσαν τήν πολιτική τους ἀνεξαρτησία[1168]. Ἡ βρετανική διπλωματία δέν ἐνέκρινε τήν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ φιρμανίου, ὅπως καί τήν ἀνάμιξη τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως στό ὅλο ζήτημα, γι᾽ αὐτό καί ἐμμέσως ὑποστήριζε τή θέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση πίστευε ὅτι οἱ Ἕλληνες θά μποροῦσαν νά ἔρθουν σέ συμβιβασμό μέ τούς Βουλγάρους μέ τή βοήθεια καί τή μεσολάβηση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ[1169]. Ὁ τελευταῖος ὄχι μόνον ὑποστήριξε τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου, ἀλλά στίς ἐπαφές του μέ τόν Ἀλῆ πασᾶ ἐπέμενε αὐτό νά ἐκδοθεῖ ὅσο τό δυνατόν πιό γρήγορα[1170].

Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο μετά ἀπό τή δυσμενή γι᾽ αὐτό ἐξέλιξη ἐπιθυμοῦσε τή σύγκληση μιᾶς Μεγάλης Συνόδου, προκειμένου νά ἀντιμετωπισθεῖ πανορθοδόξως τό ζήτημα. Ὅμως, ὅπως εἴδαμε, ἡ ρωσική σύνοδος δέν ἐπιθυμοῦσε τή σύγκληση μιᾶς τέτοιας συνόδου, ἀφοῦ ἡ καταδίκη τῆς Βουλγαρίας σ᾽ αὐτήν ἦταν βέβαιη[1171]. Ὁ Ἰγνάτιεφ, κάνοντας στροφή στήν πολιτική πού ἀκολουθοῦσε ὑπέρ τῆς συγκλήσεως συνόδου, ἴσως μετά ἀπό ἐντολή πού ἔλαβε ἀπό τό ρωσικό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες γιά τήν ἀκύρωσή της, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα[1172]. Οὔτε καί ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐπιθυμοῦσε τή σύγκληση τῆς πανορθόδοξης συνόδου, ἀφοῦ θεωροῦσε τό *βουλγαρικό ζήτημα* ὡς ζήτημα πολιτικό καί ὄχι θρησκευτικό[1173]. Θέση γιά τήν ἔκδοση τοῦ φιρμανίου γιά τή σύσταση βουλγαρικῆς ἐξαρχίας ἔλαβε ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος στίς 19 Δεκεμβρίου 1870. Ἀπαντῶντας μέ ἐπιστολή του στήν ἐγκύκλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ᾽ πρός τούς προκαθημένους τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μέ τήν ὁποία ζητοῦσε τή γνώμη τους

[1168] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 539.

[1169] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 539.

[1170] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 3-4 (1909) 214.

[1171] Γράφει χαρακτηριστικά στίς 22 Νοεμβρίου 1870 στόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν: «*Προὔτεινα ἀντί πολυαρίθμου συνόδου, δυναμένης ἀμέσως νά προξενήση σκάνδαλον, ἤ ἀντί ξηρᾶς ἀπαντήσεως εἰς τήν τελευταίαν ἀνακοίνωσιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου πρός τάς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, νά γείνη σύντομος γραπτή ἀπάντησις, μετ᾽ ἐντολῆς πρός τόν πληρεξούσιον ἐπιδότην αὐτῆς, ὅπως συμπληρώση καί ἀναπτύξη τήν γνώμην τῆς ἁγ. Συνόδου προφορικῶς καί ὅπως διευθύνη τήν ὑπόθεσιν πρός συμβιβασμόν τῶν ἐχθρικῶς πρός ἄλληλα διακειμένων μερῶν, εἰς τοῦτο δέ νά προβῇ συγχρόνως μετά τοῦ σέρβου μητροπολίτου καί τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Ἀθηνῶν*». Κατάλληλο ἀντιπρόσωπο ὁ Ἰγνάτιεφ θεωροῦσε τόν Ἀντωνίνο. **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 9-10.

[1172] **Ἀγ. Βουδούρη**, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη τοπική Σύνοδος τοῦ 1872 καί ἡ λύσις τοῦ ἐκκλησιαστικο-βουλγαρικοῦ ζητήματος*, Ἰσταμπούλ 1940, τυπ. Β. Φιλώτη «Ἀρτιστίκ» (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ λευκώματος τῶν ἀποφοίτων τοῦ ἐν Πέραν Ζωγραφείου Γυμνασίου), σ. 6.

[1173] **Cyrille Patriarche de Bulgarie**, *Le Compte N. P. Ignatiev*, σ. 539.

γιά τά νέα δεδομένα, κατέκρινε, καί μάλιστα μέ κατηγορηματικό τρόπο, τίς κινήσεις τῶν Βουλγάρων. Στή συνέχεια χαρακτήριζε ἐντελῶς ὀρθές τίς ἐνέργειες τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου, προκειμένου νά περιφρουρήσει τήν Ἐκκλησία τῆς Κπόλεως καί τήν ἐκκλησιαστική τάξη ἀπό τίς ἀντικανονικές ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων[1174].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος θεωροῦσε ὅτι μόνο μιά σύνοδος θά μποροῦσε νά λύσει ὁριστικά τό ζήτημα καί, προκειμένου νά πιέσει πρός τήν κατεύθυνση αὐτή, ὑπέβαλε τήν παραίτησή του σέ περίπτωση πού ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν δεχόταν τή σύγκληση Μεγάλης Συνόδου[1175]. Πράγματι, ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἐνέκρινε τή σύγκληση συνόδου καί τότε ὁ πατριάρχης Γρηγόριος παραιτήθηκε (Ἰούνιος 1871). Ὁ ἴδιος ἀνέφερε στόν Ἰγνάτιεφ μεταξύ τῶν ἄλλων τά ἑξῆς: «*Δέν πρόκειται… νά κανονισθῇ μόνον τό βουλγαρικόν ζήτημα, ἀλλά τό σπουδαιότερον ἀκόμη τούτου-τό ζήτημα τῆς ἀρχῆς, ἐπί τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νά ᾖ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπό τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἥτις ζητεῖ νά τῇ ἀφαιρῇ ἕν πρός ἕν τά προνόμια αὐτῆς καί τελείως νά τήν ὑποδουλώσῃ καί νά τήν περικλείσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τήν τέλεσιν τῆς θείας λατρείας. Δέν δύναμαι νά παραδεχθῶ ἕν φιρμάνιον, προερχόμενον παρά ἐξουσίας πολιτικῆς καί μουσουλμανικῆς, νά κανονίζῃ τάς πνευματικάς σχέσεις μεταξύ ἐμοῦ καί μέρους τοῦ ποιμνίου μου. Καί ἐπειδή ἀδυνατῶ, ὅπως καταστήσω σεβαστά τά δικαιώματα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἔχω ἀποφασίσει νά ἐγκαταλίπω τήν πατριαρχίαν διά νά μή ὑπέχω τήν εὐθύνην διά κατάστασιν πλήρη κινδύνων διά τήν ἐν Ἀνατολῇ Ὀρθοδοξίαν. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι, κυρίως ἡ Ρωσσία, ἄς σκεφθῶσι μετά τήν ἀποχώρησίν μου τί δέον νά πράξωσιν. Ἀποχωρῶν πιστεύω, ὅτι παρέχω τελευταίαν ὑπηρεσίαν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἐλπίζω, ὅτι τό καλόν θά προκύψῃ ἐκ τοῦ πλεονασμοῦ τοῦ κακοῦ…*»[1176].

Τό 1872 τό ζήτημα τῶν βουλγαρικῶν ἐκτροπῶν εἶχε εἰσέλθει καί πάλι σέ ὀξύτατη φάση, στήν ὁποία ἐνεπλάκη καί ὁ ἑλληνικός τύπος τόσο τῆς Κπόλεως, ὅσο καί τῶν Ἀθηνῶν[1177]. Ὁ νέος πατριάρχης Ἄνθιμος στήν τρίτη κατά σειρά πατριαρχία του πρότεινε ἕναν ἀκόμη συμβιβασμό στούς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ὅμως τόν ἀπέρριψαν. «*Μοί ζητοῦσιν*, ἀνάφερε στόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, *περισσότερα ἀπό ὅσα δικαίως δύναμαι νά παραχωρήσω. Ἐάν ὑπερβῶ τά ὅρια τοῦ δυνατοῦ εἰς τούς ὀφθαλμούς τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο κανένα δέν θά ὠφελήσῃ*»[1178]. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ πίεζε τόν πατριάρχη Ἄνθιμο νά προχωρήσει σέ περισσότερες παραχωρήσεις στούς Βουλγάρους, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε[1179]. Οἱ τελευταῖες ἐλπίδες ἐπιλύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος χωρίς τή σύγκληση Μεγάλης συνόδου ἐξανεμίσθηκαν, ὅταν στήν ἑορτή τῶν Θεοφανείων τοῦ 1872 συλλειτούργησαν οἱ μητροπολίτες Λοφτζοῦ Ἱλαρίων καί Φιλιππουπόλεως Πανάρετος καί ὁ καθηρημένος Μακαριουπόλεως Ἱλαρίων στόν βουλγαρικό ναό τοῦ

[1174] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 688-689.
[1175] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 560.
[1176] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 1 (1908) 560.
[1177] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ 2 (1908) 56.*
[1178] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 2 (1908) 51.
[1179] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 3-4 (1909) 561.

Ἁγίου Στεφάνου στήν Κπολη, παρά τήν ἀντίθετη ἐντολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Σύμφωνα μάλιστα μέ τήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», ὁ μητροπολίτης Λοφτζοῦ Ἱλαρίων ζήτησε ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο νά παραχωρηθεῖ ἄδεια στούς καθηρημένους ἀρχιερεῖς νά λειτουργοῦν στή βουλγαρική ἐκκλησία, αἴτημα πού ἀπέρριψε καί ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος καί ἡ σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὡς ἐρχόμενο σέ ἀντίθεση μέ τούς ἱερούς κανόνες[1180]. Στή συνέχεια συγκλήθηκε σύνοδος στήν Κπολη, ἡ ὁποία καθήρεσε τούς μητροπολίτες Φιλιππουπόλεως Πανάρετο καί Λοφτζοῦ Ἱλαρίωνα. Γιά τόν ἤδη καθηρημένο μητροπολίτη Μακαριουπόλεως Ἱλαρίωνα ἀπό τή σύνοδο ἀποφασίσθηκε ἡ «*ἐκκοπή*» του ἀπό τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ἐξορία του στή Σμύρνη[1181]. Ὡστόσο, ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν ἀναγνώρισε τίς ἀποφάσεις αὐτές τῆς συνόδου, καθώς καί τῶν ἀμέσως προηγουμένων, διότι σέ αὐτές τά περισσότερα μέλη ἦσαν λαϊκοί καί ὄχι κληρικοί, ἀνακάλεσε τούς καθηρημένους ἀρχιερεῖς καί ζήτησε ἀπό τούς Βουλγάρους νά προχωρήσουν στήν ἐκλογή ἐξάρχου. Μετά ἀπό διπλή ἐκλογική διαδικασία Βούλγαρος ἔξαρχος στήν Κπολη ἐξελέγη ὁ μητροπολίτης Βιδύνης Ἄνθιμος[1182].

Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο γνώριζε, ἀπό τά ἴδια τά γεγονότα καί παρά τήν περίοδο χάριτος πού ἔδωσε στούς Βουλγάρους, ὅτι αὐτοί δέν εἶχαν σκοπό νά ἀλλάξουν στάση καί ἔτσι ἀποφάσισε νά συγκαλέσει σύνοδο, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει ὁριστικά τό ζήτημα[1183]. Ὁ Παῦλος Νεοκλῆς, βουλγαρικῆς καταγωγῆς, ἑρμηνεύει τά γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὡς ἑξῆς: «*Οἱ ἐνταῦθα ἀντιπρόσωποι τῶν Βουλγάρων παρεκτραπέντες τῆς ὁδοῦ τῆς νομιμότητος, δέν θέλουσιν ἐπανέλθῃ εἰς αὐτήν, ὡς φαίνεται, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἀδυνατεῖ νά σταματήσῃ τό κακόν, ἡ δέ Ὑψηλή Πύλη ἐπιμένει εἰς τήν διά τοῦ Φιρμανίου λύσιν ἐναντίον τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν… Καθώς τά σωματικά πάθη παραμελούμενα καί χρονίζοντα καταντῶσιν ἀνίατα, οὕτως καί τά ζητήματα καί ἔριδες καί σκάνδαλα εἴτε μεταξύ ἀτόμων εἴτε μεταξύ ἐθνῶν, ὅταν δέν προλαμβάνωνται εἰς τάς ἀρχάς των, αὐξάνουσι καί γίνονται ἀθεράπευτα. Διό ἔστω προσοχή καί εἰς τά αὐτόθι, ὥστε νά μή παραμελεῖται οὐδέν σκάνδαλον, ἀναφυόμενον…*»[1184]. Στίς 15 Φεβρουαρίου 1872 συνεκλήθη τό Ἐθνικό Συμβούλιο, προκειμένου νά συζητήσει τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐξάρχου τῶν Βουλγάρων. Αὐτό ἔλαβε τήν ἀπόφαση νά ὑποβληθεῖ γραπτή διαμαρτυρία στήν Ὑψηλή Πύλη σχετικά μέ τήν ἐκλογή αὐτή

[1180] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 131.

[1181] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 131.

[1182] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ.131, 133-134.

[1183] **Βουδούρη**, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη τοπική Σύνοδος*, σσ. 3-4. Τό πόσο ἀποφασισμένος ἦταν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης νά ἐπιλύσει ὁριστικά τό ζήτημα μέ βάση τό κανονικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας φαίνεται ἀπό μιά φράση του πού διασώζει ὁ πρίγκιπας Τρουμπέτσκόϊ, στήν ὁποία ἀνάφερε ὅτι προτιμοῦσε νά πεθάνει παρά νά ἐπιτρέψει «*νά παραβλαβῶσι τά καθιερωμένα δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας*». **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική» *ΕΦ* 1 (1908) 556.

[1184] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 132-133.

καί ταυτοχρόνως δηλωνόταν ὅτι τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἦταν ἕτοιμο γιά τή διεξαγωγή νέων συζητήσεων μέ τούς Βουλγάρους, ὑπό τήν προϋπόθεση ὅμως ὅτι αὐτοί θά ἀποδείκνυαν τήν ὀρθόδοξη πίστη τους. Ὡστόσο, αὐτές οἱ ἐνέργειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου δέν εἶχαν κάποιο ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ στίς 13 Ἀπριλίου 1872 ὁ Βιδύνης Ἄνθιμος ἀναγνωρίσθηκε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη ὡς ἔξαρχος τῶν Βουλγάρων μέ σουλτανικό βεράτιο, τό ὁποῖο τοῦ παραχωροῦσε πολλά ἐκκλησιαστικά καί ἐθνικά διοικητικά προνόμια, σύμφωνα μέ τό ἰσχῦον ὀθωμανικό ἐθιμικό δίκαιο καί τίς μεταρρυθμίσεις πού ἐπεκράτησαν στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία μετά τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856). Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν ἀναγνώρισε τήν ἐκλογή τοῦ Βιδύνης Ἀνθίμου, παρά τήν ἔκδοση τοῦ σουλτανικοῦ βερατίου. Τήν ἴδια περίοδο ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος ἀπέστειλε στόν πατριάρχη Κύριλλο φυλλάδια στήν ἑλληνική καί στή βουλγαρική γλώσσα καί ζήτησε μέ ἐγκύκλιο ἐπιστολή του αὐτά νά διανεμηθοῦν στούς Βούλγαρους προσκυνητές. Σ' αὐτά τά φυλλάδια ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἀναφερόταν στά πεπραγμένα τῆς Συνόδου πού ὁδήγησαν στήν καθαίρεση τῶν Βούλγαρων ἀρχιερέων[1185]. Μέχρι καί τόν Αὔγουστο τοῦ 1872 τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο συνέχισε τήν προσπάθεια γιά τήν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα.

Ἔτσι ὁ Οἰκουμενικός θρόνος προχώρησε στή σύγκληση Μεγάλης Συνόδου στήν Κπολη, στήν ὁποία προσκλήθηκε ὁ πατριάρχης Κύριλλος. Τήν πρόθεσή του γιά τήν προσωπική του παρουσία ἢ τήν ἀποστολή ἀντιπροσώπων του σέ ἐνδεχόμενη σύγκληση συνόδου εἶχε ἤδη ἐκφράσει στή συνοδική ἐπιστολή του (24 Ἰαν. 1869)[1186]. Ἀποφάσισε τελικά νά παραστεῖ ὁ ἴδιος στίς ἐργασίες τῆς συνόδου καί πρίν ἀπό τήν ἀναχώρησή του διόρισε τριμελή ἐπιτροπή γιά τή διοίκηση τοῦ πατριαρχείου καί ἀναχώρησε γιά τήν Κπολη στίς 2 Ἰουνίου, ὅπου καί ἔφθασε στίς 13 Ἰουλίου. Στούς ἐπιτρόπους του στά Ἱεροσόλυμα ἔγραφε: «*Ἐνταῦθα δέ παραγενόμενοι θέλομεν συμπράξει κατά πρῶτον μετά τῶν λοιπῶν Ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν εἰς ἀποσόβησιν τῶν ἀξιοθρηνήτων σκανδάλων, ἅτινα γεννηθέντα, ὡς μή ὤφελεν, ἐκ τοῦ λεγομένου βουλγαρικοῦ ζητήματος ταράττουσι καί καταθλίβουσι τήν Ἁγιωτάτην Ἐκκλησίαν τῆς Κπόλεως, λαλοῦντες πρός πάντας λόγους εὐαγγελικῆς ἀγάπης καί εἰρήνης παρακαλοῦντες μετά*

[1185] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 135-137.

[1186] Ἀνέφερε χαρακτηριστικά: «*Ἐάν δέ, σύν Θεῷ ἀρωγῷ καί φωτίζοντι, συγκροτηθῇ καί συνεγερθῇ ἡ ἁγιωτάτη τῆς καθόλου ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Σύνοδος, ἐφ᾽ ἥν σοφῶς τε καί ἅμα καί συνετῶς ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐξεκαλέσατο τήν τελείαν λύσιν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ἐνστάντος πολυπλόκου ζητήματος, τότε δή καί πολλῇ σπουδῇ καί προθυμίᾳ, εἴτε αὐτοπροσώπως, ἤ διά τοποτηρητῶν, συμπαραστατήσομεν, καί πάντως τό κατά δύναμιν συντελέσομεν, ὡς ἄν ἀπό κοινοῦ τήν ἀρτιφανῆ τῶν φυλετικῶν διακρίσεων καί τῶν ἐθνολογικῶν φιλοτιμιῶν ἐξερπύσασαν ἔχιδναν ἐκ μέσου τῆς Ἐκκλησίας ποιησώμεθα*». **Γεδεών**, *Ἔγγραφα πατριαρχικά καί συνοδικά*, σ. 204.

στοργῆς τούς πλανωμένους, ἵνα ἐπιστραφῶσιν εἰς τήν ὁδόν τῆς πατροπαραδότου εὐσεβείας καί πᾶσαν προσπάθειαν καταβάλλοντες εἰς ἀποσόβησιν σχίσματος ἀποτροπαίου, οἷον ἐπαπειλεῖ τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ τό εἰρημένον ζήτημα»[1187].

Ὅπως φαίνεται ἀπό ἀναφορές τοῦ τύπου τῆς ἐποχῆς, ὁ Κύριλλος πραγματοποίησε διάφορες συναντήσεις στήν προσπάθειά του νά βρεῖ συμβιβαστική λύση γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Στίς ἀρχές Αὐγούστου τοῦ 1872 ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος μαζί μέ τόν μητροπολίτη Σάμου καί τούς πρώην Οἰκουμενικούς πατριάρχες Ἰωακείμ Β' καί Γρηγόριο ΣΤ', μετέβησαν στό μετόχιο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, προκειμένου νά συζητήσουν τό *βουλγαρικό ζήτημα* μέ τόν Κύριλλο, τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο καί τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Σωφρόνιο. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι καταδίκασαν τόν ἐθνοφυλετισμό, ἀλλά πρότειναν νά ἀποφευχθεῖ ἡ ρήξη καί νά συνεχισθοῦν οἱ διαπραγματεύσεις γιά τήν ἐξεύρεση λύσεως. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος θεωροῦσε στό τέλος τοῦ ἴδιου μηνός ὅτι εἶχαν ἐξαντληθεῖ ὅλα τά μέσα εὑρέσεως κοινά ἀποδεκτῆς λύσεως καί θεωροῦσε ἀναγκαία τή σύγκληση συνόδου ἀκόμη καί χωρίς τή συμμετοχή τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων καί τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου. Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος μαζί μέ τόν Ἀντιοχείας Ἱερόθεο καί τόν Κύπρου Σωφρόνιο συνέχιζαν τίς διαπραγματεύσεις γιά ἀναζήτηση λύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Προσπαθοῦσαν νά μεταπείσουν τούς Βουλγάρους νά δηλώσουν μετάνοια γιά τίς πράξεις τους καί ταυτοχρόνως νά ζητήσουν νά συζητηθοῦν τά αἰτήματά τους ἀπό τή Μεγάλη Ἐκκλησία[1188]. Ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» τῆς Κπόλεως στρεφόταν μέ δριμύτητα κατά τῶν συμβιβαστικῶν κινήσεων τοῦ Κυρίλλου, θεωρώντας ὅτι μέ αὐτές πραγματοποιοῦσε λιποταξία ἀπό τίς ἀρχές καί τούς κανόνες τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας[1189]. Οἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν «*Ἀλήθεια*» καί «*Παλιγγενεσία*» θεωροῦσαν τίς προσπάθειες τοῦ Κυρίλλου ὡς τροχοπέδη στήν ἐπίλυση τοῦ

[1187] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σσ. 689-690.

[1188] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 145-149.

[1189] **Ἀν. Ἀντωνοπούλου**, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί τό Ἀνατολικό Ζήτημα 1866-1881. Ἡ μαρτυρία τοῦ Νεολόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήνα 2007, σ. 289. Στήν ὑπόθεση τῆς καταδίκης τῶν Βουλγάρων εἶχε ἐμπλακεῖ ἐκτός ἀπό τόν ἑλληνικό τύπο τῆς Κπόλεως καί ἡ κοινή γνώμη. Ἔξω ἀπό τό πατριαρχεῖο ἄρχισαν νά πραγματοποιοῦνται ὀργανωμένες διαδηλώσεις ἀπό τίς συντεχνίες. Στίς 13 Αὐγούστου 1872 ὀργανώθηκε διαδήλωση μέ τή συμμετοχή πλήθους κόσμου, ὁ ὁποῖος ζητοῦσε ἀπό τούς πατριάρχες νά «*κηρυχθῇ τάχιστα ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου καί τοῦ σχίσματος*» καί νά ἀποκοποῦν «*ὡς γαγγραινώδη καί σεσηπότα μέλη*» οἱ ἀρχηγοί τῶν Βουλγάρων καί ὅσοι τούς ἀκολουθοῦσαν, ἀκόμη καί ἐάν ἐπρόκειτο γιά ὁλόκληρο λαό. Οἱ διαδηλωτές στή συνέχεια κατευθύνθηκαν στό μετόχιο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀναζητώντας τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν στή Χάλκη. Οἱ διαδηλωτές, ἀφοῦ δέν μπόρεσαν νά φθάσουν στή Χάλκη μέ ἀτμόπλοιο διαλύθηκαν, ὅμως ἐπανῆλθαν δύο ἡμέρες ἀργότερα καί πραγματοποίησαν διαδήλωση στή Χάλκη κατά τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Χαρακτηριστικό τοῦ πόσο ὀξυμμένα ἦσαν τά πνεύματα σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα* εἶναι τό γεγονός, ὅτι σέ αὐτές τίς διαδηλώσεις δέν συμμετεῖχαν μόνο ἁπλοί ἄνθρωποι, ἀλλά καί ἐξαίρετα μέλη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Σάββα πασᾶς (μετέπειτα ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας), ὁ ἡγεμόνας τῆς Σάμου Μιλτιάδης Ἀριστάρχης, ὁ Ξενοφῶν Ζωγράφος κ.ἄ. **Ματάλα,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σσ. 302-303.

βουλγαρικοῦ ζητήματος καί διατύπωναν ἀμφιβολίες, ἐάν μέ αὐτές τίς προτάσεις συμφωνοῦσε ἡ πλειοψηφία τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ. Ὡστόσο ὁ Κύριλλος δεχόταν πιέσεις γιά τή στάση πού θά τηροῦσε στό *βουλγαρικό ζήτημα* καί ἀπό τό ἀραβόφωνο ποίμνιο. Στίς 30 Αὐγούστου 1872 δημοσιεύθηκε στήν ἐφημερίδα «*Καιροί*» ἐπιστολή τῶν φερομένων ὡς ἐκπροσώπων τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων πρός τόν πατριάρχη Κύριλλο, μέ τήν ὁποία τοῦ διεμήνυαν ὅτι ἄν δέν συνετισθεῖ μέ τήν κοινή ἀπόφαση γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*, θά δημιουργηθοῦν προβλήματα ἀπό τήν πλευρά τους καί θά ἀπαιτήσουν τήν ἐκλογή ἀραβόφωνου στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων[1190].

Ἔτσι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἰσορροποῦσε ἀνάμεσα στίς πιέσεις πού δεχόταν ἀπό τή ρωσική πλευρά[1191] γιά τή στήριξη τῶν Βουλγάρων καί στίς πιέσεις πού δεχόταν ἀπό τό ἀραβόφωνο ποίμνιο, τό πατριαρχεῖο Κπόλεως, ἀλλά καί τόν ἑλληνικό τύπο γιά νά καταδικάσει στή σύνοδο τίς ἀντικανονικές ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων. Συνέχισε λοιπόν νά πραγματοποιεῖ συναντήσεις καί μέ ὑψηλόβαθμα στελέχη τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἀναζήτηση κοινά ἀποδεκτῆς λύσεως γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Σέ συνάντηση πού εἶχε λίγο πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου μέ τόν πρωθυπουργό τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους Μιδχάτ πασᾶ, ἔλαβε τή διαβεβαίωση ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη ἦταν διατεθειμένη νά ἀκυρώσει τόν ι' ὅρο τοῦ φιρμανίου (γιά τά ἐδάφη πού θά περιελάμβανε ἡ βουλγαρική ἐξαρχία) ἀρκεῖ ἡ Ἐκκλησία νά προχωρήσει σέ συμβιβαστική λύση. Γι᾽ αὐτή τήν ἐξέλιξη ἐνημέρωσε τόν πατριάρχη Ἄνθιμο[1192]. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐπιθυμοῦσε διακαῶς συμβιβαστική λύση γιά νά μή χρειασθεῖ νά συγκληθεῖ ἡ σύνοδος, στήν ὁποία ἔπρεπε μέν νά μετάσχει, ἀλλά τήν ἴδια στιγμή ἀπειλεῖτο ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ ὅτι σέ περίπτωση συμμετοχῆς του σέ αὐτήν οἱ συνέπειες τόσο γιά τόν ἴδιο, ὅσο καί γιά τό πατριαρχεῖο θά ἦσαν πολύ δυσάρεστες. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἀπειλοῦσε τόν πατριάρχη ὅτι σέ περίπτωση συμφωνίας μέ τούς ὑπόλοιπους πατριάρχες στήν καταδίκη τῶν Βουλγάρων ἡ ρωσική κυβέρνηση θά ξεσήκωνε τό ἀραβόφωνο ποίμνιο ἐναντίον του καί θά δέσμευε τά χρήματα πού

[1190] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 147-148.

[1191] Ὁ Κύριλλος, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Ἀλέξανδρος Λυκούργος, πού εἶχε σταλεῖ στήν Κπολη ἀπό τήν ἑλληνική κυβέρνηση ὡς πνευματικό του τέκνο γιά νά τόν πείσει νά ἀλλάξει στάση στό βουλγαρικό ζήτημα, γιά νά αἰτιολογήσει τή στάση του προέβαλε τήν ἐξαιρετικά δεινή οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου. Ὑποστήριζε ὅτι ἐπειδή πλῆθος Ρώσων καί Βουλγάρων προσκυνητῶν κατέφθαναν κάθε χρόνο στά Ἱεροσόλυμα, δέν εἶχε περιθώρια νά ψηφίσει ὑπέρ τῆς καταδίκης τῶν Βουλγάρων γιατί ἔτσι θά στεροῦσε ἀπό τό πατριαρχεῖο τή ζωτικῆς σημασίας οἰκονομική ἐνίσχυση τῶν Σλάβων προσκυνητῶν. Ὁ Λυκούργος κατακρίνοντας τή στάση τοῦ πνευματικοῦ πατέρα, ἀναφέρει ὅτι «*ἐξ ἄφρονος πεισμονῆς*» ὁ Κύριλλος θέλησε νά συνταχθεῖ μέ τούς πανσλαβιστές, εἶχε δελεασθεῖ ἀπό τόν Ἰγνάτιεφ καί εἶχε σκοπό νά δημιουργήσει διχασμό μεταξύ τῶν ἀρχιερέων. Ὅμως αὐτή ἡ ἑρμηνεία τοῦ Ἀλ. Λυκούργου ἦταν λάθος καθώς ὁ Κύριλλος ἐκβιαζόταν ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ προκειμένου νά τηρήσει τή στάση πού τήρησε. Ὡστόσο, ἡ ρήξη τοῦ Κυρίλλου μέ τόν Ἀλ. Λυκούργο ἦταν ἀναπόφευκτη. Ὁ Κύριλλος κατηγόρησε τόν Λυκούργο ὅτι ἐνεργοῦσε χάριν πολιτικῶν σκοπιμοτήτων καί ἡ μετάβασή του στήν Κπολη εἶχε ἐρεθίσει τά πνεύματα. *Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου*, τ. Α', σ. 73.

[1192] **[Γεδεών]**, *Μία σελίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας*, σ. 28.

συγκέντρωναν τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή ρωσική ἐπικράτεια. Ὑπό τό κράτος αὐτῶν τῶν πιέσεων, ὁ Κύριλλος δέν συλλειτούργησε μέ τούς ὑπόλοιπους προκαθημένους τήν Κυριακή πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, προφασιζόμενος ἀσθένεια. Τήν ἑπομένη ὅμως ἡμέρα μετέβη στήν Ὑψηλή Πύλη, προκειμένου νά συναντήσει τόν Μεγάλο Βεζύρη, μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ δευτέρου. Ὁ τύπος τῆς Κπόλεως καί συγκεκριμένα ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» ὑποστήριζε σέ ἄρθρο της ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσῆλθε μόνος του στήν Ὑψηλή Πύλη καί δέν συνάντησε τόν Μεγάλο Βεζύρη. Κατά τόν ἀρθρογράφο τῆς ἰδίας ἐφημερίδος, ὁ Κύριλλος ὑποστήριζε ὅτι ἐκπροσωποῦσε τήν Ὑψηλή Πύλη καί ζήτησε τήν ἀναβολή τῆς ἐνάρξεως τῆς συνόδου καί τήν ἔναρξη διαπραγματεύσεων, βάσει ἑνός σχεδίου πού διαβιβάσθηκε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη ἀνεπισήμως στό πατριαρχεῖο, κάτι πού προκάλεσε τήν ἀντίδραση καί τήν ἀπορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀνθίμου ΣΤ[1193].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος προσῆλθε στήν πρώτη συνεδρία τῆς Μεγάλης συνόδου[1194] στίς 29 Αὐγούστου 1872[1195], στήν ὁποία συμμετεῖχαν 50 συνολικά μέλη[1196], καί ἀνακοίνωσε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ὅτι ὁ Μιδχάτ πασᾶς ἦταν διατεθειμένος νά ἀκυρώσει τό ι' (10) ἄρθρο τοῦ φιρμανίου τοῦ 1870, τό ὁποῖο προκαλοῦσε τόσες ἀντιδράσεις ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἐάν αὐτό προχωροῦσε σέ συνδιαλλαγή μέ τούς Βουλγάρους. Τότε ὁ μητροπολίτης Ἀγκύρας Χρύσανθος τόν εἰρωνεύθηκε λέγοντας «*τήν πατερίτζαν σου βεζύρης σου τήν ἔδωσε*», προκαλῶντας τόν γέλωτα τῶν παρισταμένων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μ. Γεδεών[1197]. Ὅταν κατά τή διάρκεια της πρώτης συνεδρίας οἱ συμμετέχοντες ἀποφάσισαν τόν ὁρισμό ἐπιτροπῆς, «*ὅπως ἐπισταμένως μελετήσασα τό ζήτημα, παρουσιάσῃ ἀκριβῆ περί αὐτοῦ ἔκθεσιν ἐπί τῇ βάσει τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καί τῶν ἱερῶν κανόνων, καί ὑποβάλῃ τῇ ἁγίᾳ καί μεγάλῃ ταύτῃ Συνόδῳ τήν διαγνώμην αὐτῆς εἰς κοινήν συζήτησιν*»[1198], ὁ Κύριλλος δέχθηκε τήν πρόταση, ἀλλά ἀρνήθηκε νά ὁρίσει δικό του ἐκπρόσωπο σέ αὐτή λέγοντας: «*δέχομαι μέν ὡσαύτως τήν σύστασιν τοιαύτης ἐπιτροπῆς, ἀλλ᾽ οὐδένα ἔχω, ἵνα προτείνω ἀπό μέρους μου ἁρμόδιον*»[1199]. Ὁ πρώην πατριάρχης Κπόλεως Ἰωακείμ τοῦ

[1193] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 149.

[1194] Πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου τελέσθηκε θ. Λειτουργία στόν πατριαρχικό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Φανάρι, στήν ὁποία δέν παρέστη ὁ πατριάρχης Κύριλλος. Περιγραφή τῆς λειτουργίας βλ. στό **J. Mansi,** *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 45, Gratz-Austria 1961, ἔκδ. Akademische Druck-U. Verlagsanstalt, 417-423.

[1195] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 3. Τά Πρακτικά τῆς Συνόδου βλ. καί στό **Mansi,** *Sacrorum conciliorum*, vol. 45, 423-546.

[1196] **Φιλ. Βαφείδου, μητρ. Διδυμοτείχου**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπό τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων*, τόμ. Γ'. Νέα Ἐκκλησιαστική Ἱστορία (1453-1908), μέρος Β'. Ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1700) μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (1908), ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1928, σ. 182.

[1197] **Ματάλα,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σ. 327.

[1198] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 14.

[1199] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 15.

πρότεινε τόν Βενιαμίν Ἰωαννίδη, ἀλλά ὁ Κύριλλος θεώρησε ὅτι δέν ἦταν κατάλληλος γιά τή θέση αὐτή[1200]. Μετά τό τέλος τῆς πρώτης συνεδρίας ὑπογράφηκε ἀπό τούς παρισταμένους προκαθημένους, ἀλλά καί λοιπούς μετέχοντες σέ αὐτήν ἡ «*Πρᾶξις Α΄*», ἀπό τήν ὁποία ὅμως ἀπουσιάζει ἡ ὑπογραφή τοῦ Κυρίλλου[1201].

Οἱ κινήσεις τοῦ Κυρίλλου προκάλεσαν τίς ἔντονες ἀντιδράσεις καί μερίδας τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου τῆς Κπόλεως. Πιό συγκεκριμένα στό φύλλο τῆς 2ας/14ης Σεπτεμβρίου 1872 ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» ἐπιτέθηκε ἐναντίον του καί τόν κατηγόρησε ὅτι ὡς ἀφετηρία γιά τίς πράξεις του ἔχει «*μόνον ὁδηγόν... εἰς τάς κρίσεις αὐτοῦ γνωστότατόν τινα σύμβουλον αὐτοῦ δι᾽ ὅν ὁ ἅγιος Τάφος ὑπῆρξε χρυσοφόρος Αὐστραλία*»[1202] καί στή συνέχεια πρόσθεσε: «*Ὁ μακαριώτατος Ἱεροσολύμων, μή ἀρνούμενος ὅτι καί ὁ ἔξαρχος καί ὁ ὑπ᾽ αὐτόν κλῆρος εἰσί παράνομοι, ἀλλά μή στέργων ἀφ᾽ ἑτέρου νά ἀποκηρύξῃ τοῦτο πανδήμως συμφώνως τοῖς λοιποῖς ἱεράρχαις, ὁ μακαριώτατος Ἱεροσολύμων προσπαθῶν παντί τρόπῳ νά παρακωλύσῃ τήν ἐνέργειαν τῆς Ἐκκλησίας ὅπως ἱκανοποιηθῶσιν οἱ πάτρωνες αὐτοῦ ρῶσσοι ἱππόται τοῦ ἁγίου Γεωργίου… Ὁ μακαριώτατος Ἱεροσολύμων, ὅστις ἀναλαμβάνει ἐπί τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τήν εὐθύνην τῆς διασπάσεως τῆς ἀδιασπάστου ἀπ᾽ αἰώνων καί περιδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ὁ μακαριώτατος Ἱεροσολύμων ὁ παραβλέπων τό ἀνάθεμα πάσης τῆς ὀρθοδοξίας καί τῆς ἱστορίας*

[1200] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 15.

[1201] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 16. Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ ἀπουσία ὑπογραφῆς καί ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἤδη ἀπό τίς 19 Ἰουνίου 1872 βρισκόταν στήν Κπολη ὁ μητροπολίτης Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος καί συνεργάσθηκε μέ τά μέλη τῆς συνόδου, ἀλλά δέν συμμετέσχε στή σύνοδο γιά τήν ἀποφυγή ἐνδεχομένων πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν παρεξηγήσεων. **Βουδούρη**, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη Τοπική Σύνοδος τοῦ 1872*, σ. 6.

[1202] **Ἀν. Ἀντωνοπούλου**, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί τό Ἀνατολικό Ζήτημα 1866-1881. Ἡ μαρτυρία τοῦ Νεολόγου τῆς Κωνσταντινούπολης*, ἔκδ. Τσουκάτου, Ἀθήνα 2007, σ. 295. Σύμφωνα μέ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «*Νεολόγος*», ὁ Γ. Κωνσταντιντίδης εἶναι ἕνα πρόσωπο πού ἐπηρέαζε πολύ τόν πατριάρχη Κύριλλο. Γράφει συγκεκριμένα: «*Ὁ Κύριλλος, ἅμα ἀνέβη εἰς τόν πατριαρχικόν θρόνον, δύο τερπνά καί ὠφέλιμα μαθήματα ἐδιδάχθη ὑπό τοῦ καί τότε τά μάλιστα ἰσχύοντος Χ. Γ. Κωνσταντινίδου. Τό πρῶτον ἦν ὅτι, ἐκτός τοῦ διδασκάλου καί τοῦ μαθητοῦ, οὐδείς ἕτερος ὀφείλει γινώσκειν τι περί τῶν πόρων, τῶν εἰσοδημάτων, περί τῶν ἐξόδων καί περί τῆς περιουσίας τοῦ κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Τοῦ οὐσιωδεστάτου τῷ ὄντι καί ἀναγκαιοτάτου τούτου μαθήματος τοσοῦτον καλῶς καί τοσοῦτον βαθέως ἀντελήφθη ὁ εὐφυής μαθητής, ὥστε ἐντός ὀλίγου οἱ δυστυχεῖς Ἁγιοταφῖται εὑρέθησαν αἴφνης ἐντός σκότους βαθυτάτου, καθότι οὐδείς ἕτερος, ἐκτός τοῦ Κωνσταντινίδου καί τοῦ πατριάρχου ἐγίνωσκε τίνες αἱ πηγαί τῶν εἰσοδημάτων τοῦ κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου· Καί ἤκουον μέν πανταχόθεν ὅτι ποταμοί ὁλόκληροι χρυσοῦ ἐξέβαλλον εἰς τά ταμεῖα τοῦ κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου· ἤκουον πανταχόθεν ὅτι τά μέν ἑκατομμύρια τοῦ Χ. Γεωργίου ἐπολλαπλασιάζοντο, οἱ δέ αἰσχροκόλακες αὐτοῦ τε καί τοῦ πατριάρχου ἀπό κοπρίας ἀνυψοῦντο· ἔβλεπον ὅτι ἀμύθητα πολλάκις ποσά ἐθυσιάζοντο ἀφειδῶς ἐπί τῶν βωμῶν τῆς φιλοδοξίας, τῆς πεισμονῆς, τῆς ἐκδικήσεως καί τῆς ἰδιοτροπίας· αὐτοί ὅμως οὐ μόνον οὐδέν ἐγίνωσκον, ἀλλά καί οὐδεμίαν ἠσθάνοντο σημαντικήν καί οὐσιώδη τῆς καταστάσεως αὐτῶν μεταβολήν καί ἀλλοίωσιν. Τό δεύτερον μάθημα, ὅπερ ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐδιδάχθη ὑπό τοῦ Χ. Γ. Κωνσταντινίδου, ἦν τό τῆς δεσποτικῆς ἀπολυταρχίας...*», ἀριθ. φύλ. 1145, 24 Ὀκτ./5 Νοεμ. 1872.

χάριν ὑλικῶν συμφερόντων…»[1203]. Τό ἄρθρο τῆς ἐφημερίδος κατέληγε μέ τήν προτροπή τοῦ συντάκτη του νά καταγγελθοῦν ὡς ἔκνομες οἱ πράξεις τοῦ Κυρίλλου στή Μείζονα σύνοδο, τήν ὁποία καλοῦσε νά προχωρήσει στήν τιμωρία του[1204].

Παρά τίς ἀντιδράσεις ὁ Κύριλλος μετά τό τέλος τῆς α' συνεδρίας τῆς συνόδου δέν συμμετεῖχε σέ καμία ἄλλη ἀπό τίς συνεδρίες[1205], παρά τό γεγονός ὅτι ὑποσχέθηκε ὅτι θά παρευρεθεῖ καί στή β' συνεδρία[1206]. Πρίν ἀπό τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Κπολη ἐπισκέφθηκε τόν Μ. Βεζύρη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐξέφρασε τή δυσαρέσκειά του γιά τήν ἔναρξη τῆς συνόδου καί τήν ἀπόρριψη ὁποιασδήποτε συμβιβαστικῆς λύσεως. Στή συνέχεια συναντήθηκε μέ τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ, μέ τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο καί τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Σωφρόνιο, πετυχαίνοντας νά γίνει μιά ἄτυπη συνάντηση πατριαρχῶν καί συνοδικῶν μητροπολιτῶν, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας ζήτησε νά ὑπάρξει συνάντηση μέ τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, πρόταση ὅμως πού δέν ἔγινε δεκτή[1207]. Μέ βάση τά ὅσα ἔχουμε προαναφέρει γίνεται εὔκολα ἀντιληπτό γιά ποιό λόγο ὁ Κύριλλος πραγματοποίησε τίς παραπάνω συναντήσεις. Ὁ πατριάρχης, κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Κπολη, ἐπιδίωξε τήν παύση τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, προκειμένου ὁ ἴδιος νά ἀποφύγει τόν σκόπελο τῆς συγκρούσεως εἴτε μέ τή ρωσική πλευρά, ἐάν καταδίκαζε τίς ἀντικανονικές ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων, εἴτε μέ τά πρεσβυγενῆ πατριαρχεῖα ἀρνούμενος νά τίς καταδικάσει.

Οἱ ὑπόλοιποι πατριάρχες, ἀλλά καί οἱ ἀρχιερεῖς, πού μετεῖχαν στή Μεγάλη σύνοδο, προσπάθησαν νά τόν πείσουν νά παραμείνει στίς ἐργασίες τῆς συνόδου (ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος τοῦ ἀπέστειλε καί πιττάκιο[1208]), ἐνῶ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἕλληνας πρέσβυς στήν Κπολη Ἰ. Καλλέργης, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος προσπάθησε νά τόν πείσει νά παραμείνει καί νά συμμετάσχει στίς συνεδρίες τῆς Μεγάλης συνόδου χωρίς ὅμως ἐπιτυχία[1209]. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικά στά *Πρακτικά* τῆς συνόδου: «*οἱ παρακαθήμενοι μακαριώτατοι, βλέποντες τόν μακα-*

[1203] **Ἀντωνοπούλου**, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*, σ. 295 ὑποσ.

[1204] **Ἀντωνοπούλου**, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*, σσ. 295-296.

[1205] **Βουδούρη**, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη τοπική Σύνοδος τοῦ 1872*, σ. 7. Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἱερόθεος καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος προσπάθησαν νά δικαιολογήσουν τή στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ἀναφέροντας ὅτι ἤθελε νά γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τή γνώμη τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιά τή συγκρότηση τῆς Συνόδου καί ταυτόχρονα νά ἐξαντλήσει κάθε δυνατότητα συμβιβασμοῦ μέ τούς Βουλγάρους, ἀφοῦ ἡ θέση του σχετικά μέ τούς ἤδη καταδικασθέντες βουλγάρους ἀρχιερεῖς ἦσαν ἤδη γνωστή ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 1869. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 150.

[1206] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate*, σ. 188.

[1207] **Ἀντωνοπούλου**, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, σ. 295.

[1208] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 21.

[1209] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιε', *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή πρός τόν ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν Ἰ. Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 15 Σεπτ. 1872).

ριώτατον πατριάρχην Ἱεροσολύμων ἀποκλίνοντα μᾶλλον πρός ἀποποίησιν θετικῆς τινος ὑποσχέσεως ὅτι προσελεύσεται εἰς τήν ἁγίαν καί μεγάλην Σύνοδον, προέτρεψαν αὐτόν λιπαρῶς ἐλθεῖν»[1210]. Ὁ Ἀντιοχείας Ἱερόθεος πρότεινε στόν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι δέν μποροῦσε νά παραστεῖ στίς ἐργασίες τῆς δευτέρας συνεδρίας τῆς συνόδου, ἐπειδή ἔπρεπε νά ἐπισκεφθεῖ τόν διοικητή τῶν Ἱεροσολύμων προκειμένου νά ρυθμίσει τά σχετικά μέ τήν ἐπίσκεψη τοῦ Ρώσου πρίγκιπος Νικολάου, ὅτι θά μποροῦσε νά παραμείνει γιά λίγο στή σύνοδο καί στή συνέχεια νά ἀποχωρήσει «*πρός ἀποφυγήν παρεξηγήσεως*», ἀλλά, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Ἱερόθεος ἀναφέρει, «*ἔμεινε μέχρι τέλους ἀμετάπειστος*»[1211]. Στήν προσπάθεια νά πεισθεῖ ὁ Κύριλλος νά ἀλλάξει στάση ἀπέναντι στή Σύνοδο ἐνεπλάκη καί ὁ Ἕλληνας πρέσβυς στήν Κπολη Ἰ. Καλλέργης, ὁ ὁποῖος σέ ἀπόρρητη ἐπιστολή του πρός τόν Ἕλληνα ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Ἰ. Σπηλιωτάκη ἀναφέρει: «*Μετέβην… εἰς τόν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων ὅπως τόν ἐρωτήσω περί τοῦ ζητήματος τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, περί οὗ, ἐν ἰδιαιτέρᾳ μου ἐκθέσει, θέλω σᾶς ἀναφέρει. Μέ ὑπεδέχθη εἰς τό δωμάτιον τοῦ ὕπνου του, διότι ἀληθῶς πάσχει ἀπό τινων ἡμερῶν ἀπό τόν σκῖρον, ὅν φέρει εἰς τήν ὠμοπλάτην του, πρό πενταετίας. Ηὗρον τήν Μακαριότητά του καταβεβλημένην τόσον ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ὅσον καί ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεώς του ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ, συνεπείᾳ τῆς ἀρνήσεώς του νά συμβαδίση μετά τῆς Ἐκκλησίας. Προσεπάθησα κατά πρῶτον μετά γλυκύτητος νά τῷ παραστήσω ὅτι ἡ ἱστορία θά ἀναφέρῃ μετά πικρίας τήν σημερινήν διαφωνίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος τῷ εἶπον, δέν ἔχω γνώμην εἰς τό ζήτημα, ἀλλά δέν δύναμαι νά μή βοηθήσω διά τήν ὑφισταμένην διαφωνίαν. Καί ὑμεῖς, Μακαριώτατε, εἶπον, ἔχετε τήν ἀπαιτουμένην φρόνησιν, καί ὁ Ἄνθιμος, δέν ἐννοῶ λοιπόν, διατί δέν συνεννοεῖσθε ἐπί ζητημάτος τόσον ζεστοῦ, ἐνδιαφέροντος τήν καθόλον Ἐκκλησίαν; Ἡ Μακαριότης του ἤρξατο τότε δικαιολογουμένη περί τῆς διαγωγῆς της, ἐπιῤῥίπτουσα τήν εὐθύνην ἅπασαν τῆς παρούσης καταστάσεως εἰς τόν Ἄνθιμον, ὅστις κατά τόν Ἱεροσολύμων, μόνον τό σχίσμα ἐπιδιώκων, δέν συζητεῖ καί τάς αἰτήσεις τοῦ Μιδχάτ Πασσᾶ, ἐπιμένοντος εἰς τό νά συμβιβασθῇ ἡ ὑπόθεσις.*

Εἰς τήν παρατήρησίν μου ὅτι ὁ Μιδχάτ, ἄν διά λόγους πολιτικούς ἐπεδίωκε νά ἐπέμβῃ ἐκ νέου εἰς τά τῆς Ἐκκλησίας μας, ἠδύνατο νά προσκαλέση παρ᾽ ἑκάστῳ τόν Πατριάρχην καί νά τῷ ἐξηγήση εἰλικρινῶς τήν πεποίθησίν του, ὁ Ἱεροσολύμων ἤρξατο νά μοί διηγηθῇ τά τῆς συνεντεύξεώς του μετά τοῦ Μιδχάτ Πασσᾶ, τήν πρωΐαν τῆς πρώτης συνεδριάσεως τῆς τοπικῆς Συνόδου, τήν ἐπιμονήν τῶν Πατριαρχῶν εἰς τό νά τόν φέρουν διά τῆς βίας εἰς τόν Ναόν, τήν νέαν συνέντευξίν του μετά τοῦ Μιδχάτ καί τάς ἐπιθέσεις τοῦ λαοῦ καί τοῦ τύπου ἐναντίον του. Μοί ἐφάνη νά ἐννόησα ὅτι δύο ὀνόματα ἠχοῦν κακῶς εἰς τά ὦτα τῆς Αὐτοῦ Μακαριότητος, τό τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου καί τοῦ

[1210] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 20.
[1211] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 22.

Ἀρχιεπισκόπου Σύρου[1212]*. Κατά τοῦ πρώτου ἐξεφράσθη ὡς ἐπιδιώκοντος τήν καταστροφήν τῆς Ἐκκλησίας δημοκοπίας χάριν, κατά τοῦ ἑτέρου δέ ὡς ἀχαρίστου πρός αὐτόν καί πλανοῦντος τόν Κλῆρον.*

Ἄν καί κατενόησα ἀμέσως, ὅτι ἐκ πνεύματος ἀντιπολιτεύσεως προερχόμεναι, αἱ ἐκφράσεις αὗται ἀπετείνοντο μᾶλλον πρός τόν φίλον ἤ τόν Ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἧττον ἀπέφυγα ἐρεθιστικήν συζήτησιν, παρατηρήσας ἐκ νέου πρός τόν Μακαριώτατον λίαν περιποιητικῷ τῷ τρόπῳ, ὅτι καιρός πρός ἀντεγκλήσεις δέν ὑπάρχει πλέον καί ὅτι ἡ σημερινή κρίσις εἶναι ἀνωτέρα τῶν προσωπικῶν συμπαθειῶν καί ἀντιπαθειῶν»[1213]*.* Στή συνέχεια ὁ Ἕλληνας πρέσβυς πληροφόρησε τόν πατριάρχη ὅτι ἡ διάθεση τῶν ἄλλων προκαθημένων δέν ἦταν εὐνοϊκή πρός ἐκεῖνον *«καί ὅτι δέν ἔπρεπε νά λαμβάνῃ ὑπ᾽ ὄψιν τά ἐν τῷ τύπῳ γραφόμενα, ἀλλά νά σώσῃ τήν τιμήν τῆς Ἐκκλησίας, ὁμοφωνῶν μετά τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν. Δέν μοί ἔδωκε ὑπόσχεσίν τινα, ἐπιμένων εἰς τήν ἰδέαν τῆς συνδιαλλαγῆς, πεπεισμένος ὤν περί τῶν καλῶν διαθέσεων τῶν Βουλγάρων. Οὐχ ἧττον ὅμως τόν ἀφῆκα πλέον ἥσυχον καί ἐλπίζω ὅτι ἄν καί ἐν Φαναρίῳ μετεχειρίζοντο τήν γλυκύτητα, ἀντί τήν ἀπειλήν, ἤθελεν φέρει λίαν εὐάρεστον ἀποτέλεσμα, διότι αἱ ἀπειλαί τόν ῥίπτωσι εὐκολώτερον εἰς τήν ἀγκαλιάν τῶν ἐπιδιωκόντων τήν διαίρεσιν τῆς Ἐκκλησίας»*[1214].

Ὡστόσο, οὔτε οἱ ἔμμεσες πιέσεις τοῦ Ἕλληνα διπλωμάτη ἔπεισαν τόν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος ἀναχώρησε ἀπό τήν Κπολη γιά τά Ἱεροσόλυμα τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1872, προκειμένου νά ὑποδεχθεῖ τό Μ. Δούκα Νικόλαο Νικολάεβιτς, πού τά ἐπισκεπτόταν[1215] μέ σκοπό νά παρευρεθεῖ στά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος πού βρισκόταν σέ ἕνα ρωσικό ἵδρυμα τῆς Ἁγίας Πόλεως (ἐν μέσῳ γενικῆς ἀποδοκιμασίας γιά τή στάση του, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κάλλιστος Μηλιαρᾶς)[1216]. Ἔτσι, παρέδωσε στόν

[1212] Ὁ Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος προσπάθησε νά πείσει τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ἀλλάξει στάση ἔναντι τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, κάτι πού προκάλεσε τή δυσαρέσκεια τοῦ δευτέρου. Ὁ Ἰγνάτιεφ μετά τήν ἔκδοση τοῦ *Ὅρου* τῆς συνόδου τοῦ 1872 θεωροῦσε ὅτι ὑπεύθυνος σέ μεγάλο βαθμό γι᾽ αὐτή τήν ἐξέλιξη ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος. **Ματάλα**, *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία*, σσ. 306-307.

[1213] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιε΄, *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή πρός τόν ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν Ἰ. Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 4 Σεπτ. 1872).

[1214] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιε΄, *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή πρός τόν ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν Ἰ. Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 4 Σεπτ. 1872).

[1215] Ὁ Κύριλλος ἀνέφερε στήν τριμελῆ ἐπιτροπή μελῶν τῆς συνόδου, ἡ ὁποία τόν ἐπισκέφθηκε προκειμένου νά τόν πείσει νά συμμετάσχει στή συνέχεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου: «*Διαταχθείς δέ ὅπως, ὅσον τάχος ἀπελθών εἰς Ἱεροσόλυμα, ἑτοιμάσω τά πρός ὑποδοχήν τοῦ ἐκεῖσε προσεχῶς ἀπελευσομένου μεγάλου δουκός τῆς Ῥωσσίας Νικολάου, οὐ δυνήσομαι ἴσως παρουσιάσαι οὐδέ αὔριον ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς ἁγίας συνόδου συνεδριάσει*», *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 20.

[1216] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 690. Τή στάση τοῦ Κυρίλλου στηλίτευε καί μέρος τοῦ τύπου, ὅπως ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» τῆς Κπόλεως, ἡ ὁποία τόν κατηγοροῦσε σέ κύριο ἄρθρο της στίς 2 Σεπτεμβρίου 1872 ὅτι ἐπηρεάζεται ἀπό τούς Ρώσους πάτρωνές του, ὅτι δέν θέλει νά καταδικασθοῦν οἱ Βούλγαροι ἀπό τή σύνοδο ἐξαιτίας ὑλικῶν συμφερόντων. Ἡ ἐφημερίδα μάλιστα φθάνει στό σημεῖο νά κατηγορήσει τόν πατριάρχη Κύριλλο ὅτι ἔχει μετατρέψει τόν Πανάγιο Τάφο σέ «*τσιφλίκι*» του καί ὅτι εἶναι ἀνάξιος νά φέρει τό ἱερατικό σχῆμα, ἐνῶ προτείνει στή σύνοδο νά τόν καταδικάσει

Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ἐπιστολή, στήν ὁποία δικαιολογοῦσε τήν ἀναχώρησή του λόγῳ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Μ. Δουκός τῆς Ρωσίας στήν Ἁγία Γῆ καί ὑποσχόταν τή σύγκληση συνόδου στά Ἱεροσόλυμα, ἡ ὁποία θά μελετοῦσε τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως[1217]. Οἱ δικαιολογίες πού πρόβαλε ὁ Κύριλλος γιά τήν ἀποχώρησή του ἦσαν οἱ ἑξῆς: α) γιατί ἡ ἄποψή του σχετικά μέ τό θέμα ἦταν ἤδη γνωστή, β) γιατί ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νά εἶναι παρών στήν ἐπίσκεψη τοῦ Μ. Δουκός Νικολάου στά Ἱεροσόλυμα καί γ) γιατί ἔπρεπε πρῶτα νά ἀποφασίσει μέ τή δική του Σύνοδο γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Οἱ ἀπόψεις αὐτές τοῦ Κυρίλλου, ὅπως φαίνεται ἀπό τά πρακτικά τῆς Συνόδου, δέν ἔπεισαν τόν μητροπολίτη Δέρκων Νεόφυτο, ἀφοῦ θεωροῦσε ὅτι καί ἄν ἀκόμη ὁ Κύριλλος ἔπρεπε νά ἀποχωρήσει, γιά νά παραστεῖ στήν ἐπίσκεψη τοῦ πρίγκηπος Νικολάου, θά μποροῦσε νά ἀφήσει ἀντικαταστάτη. Ὅσο γιά τήν ἄποψή του ὅτι ὁ πατριάρχης ἔπρεπε πρῶτα νά ἀποφασίσει μέ τή Σύνοδό του γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*, αὐτό στήν πράξη εἶχε ἤδη γίνει μέ τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τοῦ 1869[1218].

Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἐκτίμηση γιά τή στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τόν μητροπολίτη Δέρκων ἦταν ὀρθή. Ὁ Κύριλλος, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στό *βουλγαρικό ζήτημα*, φαινόταν νά τηρεῖ δύο διαφορετικές στάσεις. Ἡ πρώτη, πού ἐκφράσθηκε στήν ἀπόφαση τῆς συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 1869[1219], ἦταν καταδικαστική τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καί χαρακτήριζε μέ πολύ σκληρές ἐκφράσεις τή στάση τῶν Βουλγάρων ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἡ δεύτερη ἦταν τελείως διαφορετική κατά τή σύγκληση τῆς Μεγάλης συνόδου, στή διάρκεια τῆς ὁποίας ἀπέφυγε νά πάρει ξεκάθαρη θέση στό ζήτημα καί προφασιζόμενος τό γεγονός τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Μ. Δουκός στά Ἱεροσόλυμα ἀποχώρησε ἀπό τή Σύνοδο, χωρίς νά ὁρίσει κάποιον ὡς ἐκπρόσωπό του σέ αὐτήν. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μετά τό πέρας τῆς πρώτης συνεδρίας, στήν ὁποία ὁ Κύριλλος ἦταν παρών, δέν ὑπέγραψε τό λεγόμενο βιβλίο παρουσίας, ἀφοῦ ἀναφέρεται στά πρακτικά ὅτι ὅλοι οἱ μετέχοντες στή σύνοδο, «*καταλαβόντες πάντες τάς οἰκείας θέσεις, ὑπέγραψαν κατά τάξιν τά ἑαυτῶν ὀνόματα ἐν τῷ βιβλίῳ Παρουσίας, πλήν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, κωλυθέντος ἐκ στιγμιαίας συγκινήσεως, ἐφ᾽ ᾧ καί κατ᾽ αἴτησιν αὐτοῦ ἀφέθη χῶρος κενός ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὀνομάτων*»[1220].

Ἡ ἀλλαγή στάσεως ἤ ἡ περίεργη στάση τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα* φαίνεται καί ἀπό τίς κατ᾽ ἰδίαν συζητήσεις του μέ τούς ἄλλους προκαθημένους καί κάποιους μητροπολίτες πού μετεῖχαν στή Σύνοδο. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος

γιά τή στάση του. Χαρακτηριστικός εἶναι καί ὁ σχολιασμός τοῦ Βασιλείου Στεφανίδη στό ἔργο του Ἐκκλησιαστική Ἱστορία: «*Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐλθών εἰς τήν Κων/πολιν, δέν μετέσχε τῆς συνόδου, ἕνεκα πολλῶν διαφόρων καί ἀκατονομάστων αἰτίων*», **Βασ. Στεφανίδου**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἐκδοτικός Οἶκος Ἀστήρ Ἀλ & Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1948, σ. 681.

[1217] Τήν ἐπιστολή βλ. στό *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 21.

[1218] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 23.

[1219] Τήν ἀπόφαση βλ. στό **Βέη Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Δ', σσ. 66-71.

[1220] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 5.

Κύπρου Σωφρόνιος ἀνέφερε ὅτι κατά τή διάρκεια τῶν συζητήσεων μέ τόν Κύριλλο στό περιθώριο τῆς Συνόδου ὁ προκαθήμενος τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου ζήτησε, «*ὅπως προηγουμένως πεισθῇ περί δύο τινῶν· α) ὁποῖόν ἐστι τό τῆς σεβαστῆς κυβερνήσεως φρόνημα περί τῆς συγκροτηθησομένης ἁγίας καί μεγάλης Συνόδου, διότι ἄνευ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀδείας ἀτελεσφόρητος ἔσται ἡ συγκρότησις ταύτης· καί β) ἐάν ὑπάρχῃ ἐλπίς συμβιβασμοῦ μετά τῶν διαφερομένων Βουλγάρων, ἐφ᾽ ᾧ μάλιστα καί ὀκταήμερος παρεχωρήθη ἡμῖν προθεσμία*»[1221].

Ἀπό αὐτή τήν ἀναφορά τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου φαίνεται ὅτι ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στίς προφορικές του τουλάχιστον δηλώσεις, εἶχε ἀρχίσει νά ἀλλάζει γιά τό ζήτημα τῆς καταδίκης τῶν βουλγαρικῶν ἐκτροπῶν. Ὁ ἴδιος εἶχε πληροφορηθεῖ τήν ἀπόφαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νά μή συναινέσει στή σύγκληση τῆς Συνόδου καί, ἔχοντας αὐτή τήν πληροφορία στή διάθεσή του, ἔθεσε θέμα νομιμότητας τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου στό πλαίσιο τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Προξενεῖ βεβαίως ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος δέν γνώριζε ἤ ἠθελημένα παραθεωροῦσε ὅτι οἱ σύνοδοι τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καί κυρίως αὐτές, οἱ ὁποῖες σχετίζονται μέ ζητήματα πίστεως ἤ ἐκτροπῆς ἀπό τή διδασκαλία της, δέν ἐξαρτοῦν τό κῦρος τους, οὔτε νομιμοποιοῦνται ἀπό καμία κοσμική ἀρχή, ὅπως στήν περίπτωσή μας ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, προκειμένου οἱ ἀποφάσεις τους νά ἔχουν ἰσχύ στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ θέση πού διατύπωσε μοιάζει περισσότερο μέ θέση ἑνός πολιτικοῦ ἤ κοσμικοῦ ἀνδρός, παρά μέ θέση ἑνός ἱεράρχη. Τό ζήτημα πού ἀπασχολοῦσε τή Σύνοδο σέ αὐτή τή φάση ἦταν καθαρῶς ἐκκλησιαστικό, ἀφοῦ ἡ στάση τῶν Βουλγάρων συνιστοῦσε *ἐκκλησιαστική ἐκτροπή* καί δέν ἐπρόκειτο περί *πολιτικοῦ ζητήματος*, ὥστε γιά τή σύγκληση τῆς συνόδου γιά τήν ἐπίλυσή του νά εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἔγκριση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως.

Αὐτές οἱ προτάσεις του προκάλεσαν προβληματισμό στούς μετέχοντες στή Σύνοδο, ὅμως κανείς δέν μποροῦσε νά φαντασθεῖ ὅτι πίσω ἀπό αὐτές κρυβόταν ἡ ἀλλαγή στάσεώς του σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Ἀπό τή μελέτη τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου τοῦ 1872 καθίσταται σαφές ὅτι οἱ συμμετέχοντες σ᾽ αὐτήν πατριάρχες καί ἀρχιερεῖς, παρά τήν ἀποχώρηση τοῦ Κυρίλλου, θεωροῦσαν ὅτι ἡ στάση του στό *βουλγαρικό ζήτημα* δέν εἶχε ἀλλάξει, ἀφοῦ ὁ ἴδιος καί ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶχαν καταδικάσει τή στάση τῶν Βουλγάρων μέ τήν ἀπόφασή τους τό 1869. Χαρακτηριστικά καταγράφεται στά πρακτικά τῆς συνόδου ὅτι ὁ μητροπολίτης Δέρκων Νεόφυτος θέλησε νά μάθει ποιά εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα*, ἄν καί, ὅπως ὁ ἴδιος ἀνέφερε, ὁ Κύριλλος τήν εἶχε διατυπώσει πολλές φορές στόν πατριάρχη Ἄνθιμο, καί ὁ ἴδιος ὁ μητροπολίτης Δέρκων

[1221] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 24. Προσπάθειες συμβιβασμοῦ μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν Βουλγάρων εἶχαν γίνει ἀρκετές καί ἡ σύνοδος θεώρησε περιττή τήν παραχώρηση καί ἄλλης προθεσμίας σέ αὐτούς γιά τήν ἐξεύρεση κοινῶς ἀποδεκτῆς λύσεως. *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 29.

γνώριζε ὅτι «*πασίγνωστός ἐστιν ἡ γνώμη τῆς Α. Μακαριότητος, ὡς σαφῶς κατά διαφόρους ἐποχάς ἐκπεφρασμένη*»[1222]. Μάλιστα, ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Πανάρετος, ὅταν διατυπώθηκαν οἱ πληροφορίες ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου περί ἀλλαγῆς τῆς στάσεως τοῦ Κυρίλλου, θεώρησε ὅτι «*ὅλως ἀδιάφορόν ἐστιν ὁποῖα καί ὅσα ἄν ἐλαλήθησαν προφορικῶς, ὅ,τι γέγραπται, τοῦτο καί μόνον ληφθήσεται ὑπ᾽ ὄψιν· δι᾽ ὅ καί ἀναγνωσθήτω ἡ ἐπιστολή τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*»[1223]. Γιά τή Σύνοδο λοιπόν ἦταν ἀρκετή ἡ ἀπόφαση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τοῦ 1869 (πατριαρχική καί συνοδική ταυτόχρονα), ἡ ὁποία ἐξέφραζε ἐπισήμως τή θέση τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Πρίν τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Κπολη, ὁ Κύριλλος ἀκολουθῶντας τό πρωτόκολλο ἐπισκέφθηκε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο γιά νά τόν ἀποχαιρετήσει. Στή συνάντηση ἦσαν παρόντες ὁ Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆς καί ὁ Χατζηιβάντσο Πέντσοβιτς[1224].

Τά μέλη τῆς συνόδου, μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Κυρίλλου, ζήτησαν ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο νά τόν ἀντιπροσωπεύσει στήν τρίτη καί τελευταία συνεδρία, ἐκεῖνος ὅμως ἀρνήθηκε, ὑποστηρίζοντας ὅτι δέν εἶχε τέτοια ἐντολή ἀπό τόν πατριάρχη του[1225]. Ὁ Ρῶσος πρίγκηπας Τρουμπέτσκοϊ διασώζει τήν πληροφορία ὅτι ὁ Κύριλλος ὑπῆρξε ἀντικείμενο ἐχθρικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὄχλου, ὁ ὁποῖος τόν ἐξύβριζε ἀπό ὅπου διερχόταν μέχρι τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Κπολη[1226]. Ἡ ἄποψη τοῦ πρίγκηπα ἐπιβεβαιώνεται τόσο ἀπό ὅσα ἀναφέρει ὁ Μ. Γεδεών σχετικά μέ τήν ἐμπλοκή τοῦ ὀρθόδοξου λαοῦ τῆς Κπόλεως στό ζήτημα, ὅσο καί ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Ἕλληνα πρέσβυ στήν Κπολη Ἰ. Καλλέργη. Ὁ Μανουήλ Γεδεών γράφει: «*Ζωγράφοι τινές καί Καλλιάδαι καί Οἰκιάδαι παρά τῷ πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων μεταβαίνοντες ἐβίαζον αὐτόν, ὅπως συνεργήσῃ εἰς τήν κήρυξιν τοῦ σχίσματος, ἡ δέ γελοία ἐπιτροπή τοῦ λαοῦ, πορευομένη παρά τῇ Α. Μακαριότητι, τό ἀνάθεμα τοῦ Ἔθνους εἴη ἐπί τῆς κεφαλῆς σου ἐξεφώνει ἔν τε τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καί ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ, ἐπευλογοῦντος τοῦ*

[1222] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 22. Ὁ μητροπολίτης Νεόφυτος ἀναφέρθηκε ἀναλυτικά στίς περιπτώσεις, ὅπου ἦταν σαφής ἡ θέση τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό βουλγαρικό ζήτημα: «*Οὕτω τό μέν πρῶτον καθορᾶται αὕτη ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν ἔτει ᾳωξα᾽ συνελθούσης ἐν Κων/πόλει μεγάλης Συνόδου· τό δεύτερον δέ ἀριδηλότερον καί σαφέστερον ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν ἔτει ᾳωξδ᾽ συγκροτηθείσης μεγάλης Συνόδου, ἐν ᾗ παρῆσαν καί οἱ ἄλλοι δύο μακαριώτατοι πατριάρχαι, διέποντος τότε τούς οἴακας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τοῦ νῦν παναγιωτάτου καί μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σωφρονίου· καί τό τρίτον διετρανώθη αὕτη καταφανέστατα ἐν τῇ κατά τό ᾳωξθ᾽ ἐκδεδομένη πατριαρχικῇ καί συνοδικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ καί ἔχιδναν μάλιστα ὠνόμασε τήν τοῦ φυλετισμοῦ ἀρχήν. Ἐκ τῶν τριῶν τοίνυν τούτων ἐγγράφων ἐστίν ἤδη διαπρυσίως διακεκηρυγμένη ἡ γνώμη τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καί ἑπομένως ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὑπονοουμένη οὐκ ἔσται διάφορος ταύτης, ἀλλ᾽ οἱαδήποτε καί ἄν ᾗ αὕτη ἀπαιτεῖται ὅπως γένηται γνωστή*». *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σσ. 22-23.

[1223] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 24.

[1224] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 155. Γιά τή σχέση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τόν Χατζηιβάντσο Πέντσοβιτς καί ἄλλους σημαντικούς Βούλγαρους χατζήδες βλ. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 153.

[1225] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 155.

[1226] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 2 (1908) 60.

Ἀνθίμου, ὅς τις ἔλεγεν αὐτοῖς ἵνα ὅτε μέν παρά τῷ κ. Χ. Γ. Κωνσταντινίδῃ μεταβάντες ***πνίξωσιν αὐτόν****, ὅτε δέ κραυγάσωσι κάτω ὁ Π. Μουσοῦρος ἤ ὁ Α. Καραθεοδωρῆς, καίπερ τοῦ Ἀποστολικοῦ ΠΔ΄ Κανόνος διακελευομένου "εἴ τις ὑβρίσοι βασιλέα ἤ ἄρχοντα παρά τό δίκαιον τιμωρίαν τιννύτω· καί εἰ μέν λαϊκός ἀφοριζέσθω, εἰ δέ κληρικός καθαιρείσθω"*[1227]. Ὁ Ἕλληνας πρέσβυς στήν Κπολη Ἰ. Καλλέργης καταγράφει ἕνα περιστατικό πού ἔλαβε χώρα στήν Ἐμπορική Σχολή τῆς Χάλκης, ὅπου «*…ὁ Ἱεροσολύμων ἐδοκίμασεν ὑπέρ πάντα ἄλλον τήν κατ᾽ αὐτοῦ καταφοράν προσεπάθει δέ διά τῆς σιωπῆς του ὁ Ἱεράρχης οὗτος νά καθησυχάσῃ τήν κοινήν ἀγανάκτησιν, ἥ τις ἀνεγινώσκετο εἰς τά βλέμματα πάντων. Ἀρχιερεῖς καί λαϊκοί περιεστοίχιζον αὐτόν, ὅπως τόν παραινέσωσι νά βοηθήσῃ τήν πάσχουσαν Ἐκκλησίαν διά τῆς συμπνοίας. Εἷς δέ, Χατζῆ Γεώργιος ὀνόματι, λαβών ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους τήν χεῖρα τῆς Παναγιότητός του ἐκραύγαζε μετά δακρύων "Μακαριώτατε! Σᾶς ἀποδίδουν προδοσίαν καί φόβον διά νά μήν χάσης τά ἐν Βεσσαραβίᾳ εἰσοδήματά Σου. Ποτέ δέν πιστεύει ὁ ἀγαπῶν Σε λαός ὅτι θ᾽ ἀφήσῃς μόνην τήν δεινοπαθοῦσαν Ἐκκλησίαν". Μολονότι ὁ Χατζῆς εἶναι παράφρων, οἱ λόγοι του οὐχ ἧττον ἐπροκάλεσαν γενικήν συγκίνησιν καί τάς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἀκροατῶν*»[1228].

Ὁ Μ. Γεδεών διασώζει ἐπίσης τήν πληροφορία ὅτι ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ἐνέκρινε τήν ἀπαράδεκτη αὐτή συμπεριφορά τοῦ λαοῦ τῆς Κπόλεως κατά τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Τήν ἴδια πληροφορία καταγράφει καί ὁ ρωσικός τύπος τῆς ἐποχῆς. Σέ ἐφημερίδα τῆς Μόσχας ἀναφέρονται τά σχετικά μέ τά ἐπεισόδια ἐναντίον τοῦ Κυρίλλου: «*Μαινόμεναι ὁμάδες ὄχλου ἐκραύγαζον ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Γαλατᾶ "κάτω ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων", συνοδεύουσαι τάς κραυγάς ταύτας ὑφ᾽ ἑτέρων μᾶλλον προσβλητικῶν διά τόν πατριάρχην λέξεων. Λέγεται ὅτι μεταξύ τῶν ταραχοποιῶν ἐκ τοῦ ὄχλου ἐφαίνοντο ἄτομα ὑπηρετοῦντα παρά τῷ Οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, ἅτινα καί παρώτρυνον αὐτούς*»[1229]. Παρόμοια καταγραφή κάνει καί κάποιος ἀνώνυμος συγγραφέας, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «*Ὁ Σεβάσμιος γέρων* (ὁ πατριάρχης Κύριλλος) *ἐτόλμησε νά ἀντιστῇ εἰς τήν οὕτω ταχεῖαν καί βεβιασμένην τοῦ Σχίσματος ἀνακήρυξιν. Τοῦτο ἤρκεσε νά διεγείρῃ μέν τόν χόλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου νά κινήσῃ δέ εἰς τό ἔπακρον τήν πατριωτικήν ἀγανάκτησιν ἁπάντων τῶν ὀπαδῶν τοῦ σχίσματος*»[1230].Ἐπί τῇ βάσει τῆς ἔρευνάς μας αὐτή ἡ πληροφορία δέν ἐπιβεβαιώνεται καί θεωροῦμε ὅτι δέν θά ἦταν δυνατόν νά ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπό γραπτές πηγές, καίτοι ὁ πατριάρχης ὑποστήριζε ἐπισήμως τήν ἀποδοχή τῆς προτάσεως τοῦ Μ. Βεζύρη γιά μιά δεκαήμερη συ-

---

[1227] **[Γεδεών]**, *Μία σελίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας*, σ. 21.

[1228] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιε΄, *Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή πρός τόν ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν Ἰ. Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Αὐγούστου 1872).

[1229] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ΄, *Ἐκκλησιαστικά*, (φύλλο τῆς ἐφημερίδας τῆς Μόσχας μέ ἡμερομηνία 5/17 Σεπτεμβρίου 1872).

[1230] *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, τό σχίσμα καί ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β΄*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873, σ. 17.

νέχιση τῶν διαπραγματεύσεων. Γνώμη μας εἶναι ὅτι οἱ ἀντιδράσεις τοῦ λαοῦ ἐναντίον τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἐντάσσονται στό γενικότερο πλαίσιο ἐξάρσεως τῶν παθῶν πού εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπό τό *βουλγαρικό ζήτημα* (στό ὁποῖο συνέβαλε καί ὁ τύπος τῆς ἐποχῆς) καί δέν ἦταν προϊόν ὑποκινήσεως ἐκ μέρους κάποιου συγκεκριμένου προσώπου. Ἡ ἀλλαγή ὅμως στάσεως τοῦ Κυρίλλου στίς ἐθνοφυλετικές ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων φαίνεται καί ἀπό τήν ἀλλαγή τῆς θέσεώς του, καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στήν τύχη τῶν ἤδη καθαιρεθέντων Βουλγάρων κληρικῶν, ἀλλά καί τοῦ βουλγαρικοῦ ὀρθόδοξου λαοῦ. Ὁ Κύριλλος εἶχε δηλώσει στόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἱερόθεο ὅτι ἦταν ἕτοιμος «*ὅπως σύρῃ τό σχοινίον τῆς πνευματικῆς αὐτῶν καταδίκης*»[1231], ἀλλά διατηροῦσε ἐπιφυλάξεις κατά πόσον θά ἔπρεπε νά τιμωρηθεῖ γιά τίς πράξεις τους καί ὁ βουλγαρικός λαός σέ περίπτωση συνοδικῆς καταδίκης τους. Ὡστόσο, ὁ πρώην πατριάρχης Κπόλεως Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀπόφαση κατά τῶν Βουλγάρων θά ἔπρεπε νά εἶναι σύμφωνη μέ τούς κανόνες καί τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί ἀντέδρασε στή θέση τοῦ Κυρίλλου, δηλώνοντας ὅτι «*οὐδόλως προτίθεται τανῦν ἡ Ἐκκλησία καινότροπον ἐκδοῦναι ὅρον... οὐδ᾽ ἰσχύει ἡ γνώμη ἑνός ἀπέναντι ῥητῶν ἱερῶν κανόνων· ὥστε ὅ,τι οὗτοι ὑπαγορεύουσι, τοῦτο καί μόνον δέον γενέσθαι ἐν παντί ὅρῳ*»[1232].

Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος, μετά τό τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου καί παρ᾽ ὅλες τίς προσπάθειες πού εἶχαν προηγηθεῖ γιά νά πεισθεῖ ὁ Κύριλλος νά παραμείνει στήν Κπολη[1233], τοῦ ἀπηύθυνε σκοπίμως μιά ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 19 Σεπτεμβρίου 1872, πού εἶχε ὑποκριτικό ἐνημερωτικό χαρακτήρα: «*Ἐπειδή ἡ φίλη ἡμῖν αὐτῆς Μακαριότης ἐπειγομένη ὑπό ἐκτάκτων καί σπουδαίων ὑποθέσεων τοῦ ἁγιωτάτου αὐτῆς θρόνου ἀπεδήμησε μετά σπουδῆς ἐντεῦθεν καί οὐκ ἠδυνήθη λαβεῖν μέρος ἐν τῇ τρίτῃ καί τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς ἁγίας καί μεγάλης Συνόδου, καθ᾽ ὑπαγόρευσιν καθήκοντος ἱεροῦ ἐπιβαλλομένου ἡμῖν ὑπό τῆς κανονικῆς ἑνότητος τῶν ὀρθοδόξων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, προαγόμεθα ἀνακοινώσασθαι αὐτῇ τε καί τῇ περί αὐτήν ἱερᾷ Συνόδῳ τόν Ὅρον, ὅν ἐξήνεγκε κοινῇ καί ὁμοφώνῳ γνώμῃ ἡ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι συνελθοῦσα καί ἐπί τῇ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων ἀποφηναμένη ἁγία καί μεγάλη Σύνοδος, καθά περί τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἐγνωμάτευσε θεοφρόνως καί ἡ σεβασμιοπόθητος ἡμῖν αὐτῆς Μακαριότης μετά τῆς περί αὐτήν ἱερᾶς Συνόδου διά τῆς ὑπό χρονολογίαν κδ΄ Ἰανουαρίου τοῦ ᾳωξθ΄ ἔτους σεβασμίας συνοδικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς. Καί δή περικλείοντες ἐν ἐπισήμῳ ἀντιγράφῳ τόν συνοδικόν τοῦτον Ὅρον ἀξιοῦμεν ἀδελφικῶς, ὅπως κοινοποιήσῃ αὐτόν καί πρός τήν περί αὐτήν ἱεράν Σύνοδον κατά κανονικήν διατύπωσιν καί ἀκρίβειαν*»[1234]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης καλοῦσε τόν Κύριλλο νά συγκαλέσει τή Σύνοδο τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, προκειμένου νά ἀνακοινώσει ἤ καί

[1231] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 30.
[1232] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 30.
[1233] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 28.
[1234] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β΄, σ. 691.

νά υἱοθετήσει τόν *Ὅρο* τῆς συνόδου τῆς Κπόλεως, μέ τόν ὁποῖο εἶχε καταδικάσει τούς Βουλγάρους γιά τήν ἐπιμονή τους στήν ἀντικανονική δημιουργία ἀνεξάρτητης τοπικῆς Ἐκκλησίας μέ βάση ἐθνοφυλετικά κριτήρια. Ὁ Κύριλλος ὅμως δέν φαινόταν διατεθειμένος νά προχωρήσει σέ μιά τέτοια ἀπόφαση. Στίς 16 Σεπτεμβρίου 1872, κατά τή διάρκεια τῆς τρίτης συνεδρίας τῆς Μεγάλης συνόδου, ὑπογράφηκε ὁ *Ὅρος* πού κήρυσσε σχισματικούς τούς ἤδη καθηρημένους Μακαριουπόλεως Ἱλαρίωνα, Φιλιππουπόλεως Πανάρετο, Λοφτσοῦ Ἱλαρίωνα, Βιδύνης Ἄνθιμο καί τούς ἤδη καθηρημένους Σόφιας Δωρόθεο, Νυσσάβας Παρθένιο, Βελισσοῦ Γεννάδιο, καθώς καί τούς ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καί διακόνους πού εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό αὐτούς καί ὅλους ὅσοι συμφώνησαν καί συνέπραξαν μαζί τους[1235].

Τήν ἴδια ἡμέρα ὁ Κύριλλος, συνοδευόμενος ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν[1236], ἔφθανε μέ τό αὐστριακό ἀτμόπλοιο «*Ἥρα*» στή Σμύρνη. Ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» τῆς Κπολεως ἀναφέρει ὅτι ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὅταν ἔφθασε στή Σμύρνη συνάντησε τήν ἀποδοκιμασία τῶν Ἑλλήνων γιά τίς ἀπόψεις πού εἶχε ἐκφράσει κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης συνόδου. Ὁ Ρῶσος πρόξενος στή Σμύρνη καί ὁ ἡγούμενος τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στήν πόλη τοῦ συνέστησαν νά μήν ἀποβιβασθεῖ ἀπό τό πλοῖο κατά τή διάρκεια τῆς διαδηλώσεως πού ἐλάμβανε χώρα ἐναντίον του ἔξω ἀπό αὐτό. Ἀνάμεσα στά συνθήματα, πού ἀκούγονταν ἐναντίον του, ἀναφέρει ἡ ἐφημερίδα, ἦταν καί αὐτό τοῦ προδότη. Τίς ἴδιες πληροφορίες καταγράφει καί ἡ ἐφημερίδα «*Φάρος τοῦ Βοσπόρου*», σημειώνοντας ὅτι ὁ ὀρθόδοξος λαός «*ὑπεδέχθη* (τόν Κύριλλο) *διά συριγμῶν, ἀρῶν καί ἀναθεμάτων*», ἀποκαλώντας τον «*Μοσχοβίτην, προδότην κ.λπ.*»[1237]. Ὡστόσο, κατά τήν ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», ἡ ὁποία στηρίζεται σέ πληροφορίες τῆς ἐφημερίδας «*Ἡ Σμύρνη*», ὁ Κύριλλος ἀποβιβάσθηκε ἀπό τό πλοῖο

[1235] Ἡ ἀπόφαση τῆς συνόδου γιά τήν κήρυξη τῶν Βουλγάρων ὡς σχισματικῶν ἦταν κανονική, νόμιμη καί δικαία. Σύμφωνα μέ τόν ἀρχιμ. Μελέτιο Σακελλαρόπουλο, «*κατά τάς ἀρχάς τοῦ νεωτέρου δικαίου, αἵτινες καί ἐπί τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν ἐφηρμόσθησαν, ἡ αὐτοδιοίκησις τῆς ἐκκλησίας τότε μόνον ἐδόθη, ὅτε τό κράτος ἐγένετο ἀνεξάρτητον. Ἡ Βουλγαρική ὅμως ἐκκλησία ἠξίωσεν ἀνεξαρτησίαν, ὅτε οὐδέ ἡμιανεξαρτήτως ὑπῆρχεν, ἀλλ᾽ ἦτο ὡς γνωστόν, ἡ Βουλγαρία ἐπαρχία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐκτός δέ τούτου ἡ ἀξίωσις αὕτη τῶν Βουλγάρων ἀντίκειται καί εἰς τό κανονικόν δίκαιον, καθ᾽ ὅ ἀπαγορεύται ῥητῶς ἐν μιᾷ πόλει νά εἶνε δύο ἐπίσκοποι. Διά τῆς συστάσεως ὅμως Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐ μόνον δύο ἐπίσκοποι ἐγκαθίστανται ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, ἀλλά δύο ἐκκλησιαστικαί ἀρχαί κράτος ἐν κράτει δῆλον ὅτι, σύγχυσις ἐξουσιῶν, σφετερισμός ἀλλοτρίων δικαιωμάτων, τοῦθ᾽ ὅπερ οὐ μόνον εἰς τήν νομικήν καί ἱεραρχικήν τάξιν τῆς ἐκκλησίας ἀσυμβίβαστον εἶναι, ἀλλ᾽ οὐδέ καί ἐν κράτει μή πεπολιτισμένῳ συνέβη ποτέ*». **Μελ. Σακελλαροπούλου ἀρχιμ.**, *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετά τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καί ἐν Ἑλλάδι*, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μιχ. Σαλίβερου, ἐν Ἀθήναις 1898, σσ. 69-70.

[1236] Ὁ ρόλος τοῦ ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν Ἰωαννίδη ἀναφέρεται στίς πηγές ὡς ἰδιαίτερα ὕποπτος. Καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς παραμονῆς τοῦ Κυρίλλου στήν Κπολη ὁ Βενιαμίν παρουσιάζεται ὅτι συνεργαζόταν μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη κατά τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, συγκεντρώνοντας στοιχεῖα γιά τήν πολιτεία του καί τή χρηματική περιουσία τοῦ πατριαρχείου. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 156.

[1237] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1019, 23 Σεπτ. / 3 Ὀκτ. 1872. Ἡ ἐφημερίδα αὐτή καταγράφει τίς πληροφορίες πού δημοσίευσε ἡ ἐφημερίδα «*Φάρος τοῦ Βοσπόρου*».

καί διανυκτέρευσε στό μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στήν πόλη, ἐξ αἰτίας ὅμως τῶν ἀντιδράσεων τοῦ κόσμου, τό πρωΐ τῆς ἑπομένης ἐπέστρεψε σ' αὐτό[1238]. Ἀντιθέτως ἡ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «*Αἰών*» θεωρεῖ ἀναληθῆ τά ὅσα εἶχαν σημειωθεῖ σχετικά μέ τήν πραγματοποίηση διαμαρτυριῶν κατά τοῦ Κυρίλλου στή Σμύρνη καί ἀναφέρεται σέ δημοσιεύματα τοπικῶν ἐφημερίδων, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Μελέτιος (1869-1883) ὑποδέχθηκε μέ τίς ἀνάλογες τιμές τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων καί χωρίς ὀχλαγωγίες καί ἐπεισόδια, γεγονός πού διαχωρίζει τή συμπεριφορά τοῦ λαοῦ τῆς Σμύρνης ἀπό τόν λαό τῆς Κπόλεως[1239]. Στό πλοῖο τόν πατριάρχη ἐπισκέφθηκαν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς τοπικῆς ἑλληνικῆς κοινότητας μέ ἐπικεφαλής τόν Νικόλαο Οἰκονομίδη, οἱ ὁποῖοι ἐξέφρασαν τή λύπη τους γιά τή στάση του στό *βουλγαρικό ζήτημα*[1240]. Ὁ Κύριλλος ἐπέρριψε εὐθύνες στούς προηγούμενους Οἰκουμενικούς πατριάρχες γιά τίς ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειές τους νά ἐπιλύσουν τό ζήτημα καί ἀνέφερε ὅτι ἡ Μείζων σύνοδος τῆς Κπόλεως θά ἔπρεπε νά ἀποκηρύξει μόνο τούς «*πρωτίστους τῶν ἀνταρτῶν*». Στή συνέχεια, διαβεβαίωσε τήν ἐπιτροπή ὅτι μετά τήν ἄφιξή του στά Ἱεροσόλυμα ἐπρόκειτο νά ἐνεργήσει καλύτερα καί ἀποτελεσματικότερα γιά τήν ἐπίλυση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος* ἀπό ὅ,τι στήν Κπολη.

[1238] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1021, 20 Σεπτ. / 12 Ὀκτ. 1872.

[1239] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 156-157.

[1240] Ἀναφέρει ἡ ἐφημερίδα «Ἀνατολικός Ἀστήρ», στηριζόμενη σέ πληροφορίες τῆς ἐφημερίδος «*Ἡ Σμύρνη*»: «*Τό παρελθόν σάββατον ἀφίκετο ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, διερχόμενος ὅπως μεταβῇ εἰς τήν ἕδραν του. Ἀποβάς ἐνταῦθα, κατῴκησεν εἰς τό μετόχιον τοῦ ἁγίου Τάφου· ἀλλ' ἐπειδή τό ὀρθόδοξον κοινόν ἐφάνη πως δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, τήν ἑπομένην λίαν πρωΐ ἐπέβη τοῦ ἀτμοπλοίου, μεθ' ὅ συνέβησαν τά ἑπόμενα. Ἐπιτροπή συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Νικολάου Γ. Οἰκονομίδου, Α. Πυλαρινοῦ, Δ. Μακροπούλου, Προδίκου Παγκάλου, Ἰ. Σκυλίτση, Κ. Εὐσταθοπούλου, Δ. Συμεών καί Ξεν. Λάτρη, μετέβη τήν κυριακήν (17 τρέχ.) περί τήν 11 ὥραν, ἐπί τοῦ Αὐστριακοῦ ἀτμοκινήτου «Ἥρα», ἐφ' οὗ εἶχεν ἐπιβῇ ἀπό πρωΐας ἡ Α. Μ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος, ἀπερχόμενος εἰς τόν θρόνον του, παρακολουθουμένη ὑπό πλῆθος λαοῦ, ὅστις ἀνυπομόνως κάτωθεν τοῦ ἀτμοπλοίου περιέμενε τήν ἀπάντησιν. Ἡ ἐπιτροπή αὕτη, ἀναβᾶσα ἐπί τοῦ ἀτμοπλοίου, εὗρεν αὐτόν καθήμενον μετά τινος ἱερωμένου προσώπου (τοῦ ἀρχιμανδ. κ. Βενιαμίν) ἐπί τοῦ καταστρώματος, ἔνθα προσελθοῦσα ἐχαιρέτισεν αὐτόν, ἕν δέ τῶν μελῶν αὐτῆς, ὁ κ. Ν. Γ. Οἰκονομίδης, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος κοινότης Σμύρνης, μαθοῦσα ὅτι ἡ Α. Μ. ἀπέρχεται σήμερον, πέμπει πρός Αὐτήν, ἐκφράση τάς εὐχάς καί τούς πόθους αὐτῆς, διατετυπωμένους ἐν τῇ ἑπομένῃ προσφωνήσει. "Μακαριώτατε, ἡ εὐσεβής τῶν Σμυρναίων Ὀρθόδοξος κοινότης μετά μεγίστου ἐνδιαφέροντος παρηκολούθησε τά κατά τήν ἁγίαν καί μεγάλην Σύνοδον ἐν τῇ βασιλευούσῃ συμβαίνοντα, καί μετά βαρυθυμίας παρετήρησε τήν ἀόριστον καί ἥκιστα ἐποικοδομητικήν ἐν τῷ Χριστιανικῷ πληρώματι πορείαν τοῦ Πρωθιεράρχου τῆς μητρός τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπαναβλέπουσα ἡ Σμυρναϊκή Ὀρθόδοξος κοινότης ὑμᾶς, Μακαριώτατε, ὅν ἄλλοτε πανηγυρικῶς ἐδέχθη καί προέπεμψεν, ἐκφράζει δι' ἡμῶν μετά ψυχικοῦ ἄλγους καί υἱϊκοῦ σεβασμοῦ τήν μεγάλην θλῖψιν καί ἀπορίαν της διά τήν δυσεξήγητον τηρηθεῖσαν σιωπήν, τήν ἀντιστρατευομένην εἰς ἥν οὐ πρό πολλοῦ ὁ ὑμέτερος θρόνος ἐδήλωσε μόνην κανονικήν λύσιν ἐπί τοῦ, ὡς μή ὤφειλεν, ἀναφυέντος οἰκτροῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Πεποιθυῖα ἡ ἡμετέρα κοινότης ὅτι, κατά τήν ἐπάνοδον εἰς τήν ἁγίαν αὐτῆς ἕδραν, ἡ Ὑμ. Μακαριότης, ἀντλήσασα μείζονα ἰσχύν ἐκ τῶν ἁγίων Τόπων, ἐπιφανήσεται οἵα μέχρι τινός, στήριγμα ἀδιάσειστον καί φύλαξ ἀκλόνητος τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῇ παρακαταθήκης, ἀσπάζεται δι' ἡμῶν τήν ὑμετέραν δεξιάν. ἐν Σμύρνῃ τῇ 17η σεπτεμβρίου 1872. "Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ"*». Ἀριθμ. φύλ. 1021, 20 Σεπτ. / 12 Ὀκτ. 1872.

Κατά τή διάρκεια τοῦ ταξιδίου τῆς ἐπιστροφῆς στά Ἱεροσόλυμα, τό αὐστριακό ἀτμόπλοιο πού τόν μετέφερε ἀγκυροβόλησε στό λιμάνι τοῦ Πόρτ-Σάιντ τῆς Αἰγύπτου στίς 23 Σεπτεμβρίου 1872. Ἐκεῖ, σύμφωνα μέ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «*Ἡμερήσια Νέα*» τῆς Ἀλεξάνδρειας, τίς πληροφορίες τῆς ὁποίας ἀναδημοσιεύει ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», ὁ Κύριλλος συναντήθηκε μέ ὀρθόδοξο Ἕλληνα τῆς Αἰγύπτου, τό ὄνομα τοῦ ὁποίου δέν καταγράφεται. Τό περιεχόμενο τῆς συναντήσεως εἶναι ἐνδεικτικό τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως, στήν ὁποία βρισκόταν ὁ Κύριλλος, ποιές ἦσαν οἱ σκέψεις του γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*, ποιά ἦταν ἡ στάση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἀπέναντί του, ἀλλά καί ποιές ἦσαν οἱ ἀπόψεις τοῦ ἄγνωστου ἐπισκέπτη του πού προφανῶς θά πρέπει νά ἐξέφραζαν καί μερίδα ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Ἀναφέρει ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*»: «*Τήν πρωΐαν τοῦ παρελθόντος σαββάτου, 23 φθίνοντος, ἠγκυροβόλει ἐν τῷ λιμένι μας τό αὐστριακόν, κομίζον τήν Α. Μ. ἐν ἀφανείᾳ, καθόσον δέν ἦν ἐπί τοῦ ἱστοῦ ἀναπεπταμένη πρός τιμήν του οὔτε ὀθωμανική, οὔτε ἱεροσολυμιτική σημαία. Ἂν καί τό ἀτμόπλοιον διέμεινεν ὁλόκληρον τήν ἡμέραν, ἡ Α. Μ. δέν ἐξῆλθε νά ἐπισκεφθῇ τήν πόλιν μας, ἀλλ᾽ οὔτε καί ἐκ τῶν πολιτῶν τις ἐπεσκέφθη αὐτόν. Ἠθέλησα αὐθορμήτως νά τόν ἐπισκεφθῷ μετά τοῦ Π.Ι. καί ἐπί λεπτά τινα συνδιελέχθημεν μετ᾽ αὐτοῦ, ἅτε εὑρόντες αὐτόν μόνον καί ὑπ᾽ οὐδενός ὑποτακτικοῦ του περιστοιχούμενον. Μετά τάς συνήθεις προσρήσεις καί ἀφοῦ ἠρωτήσαμεν αὐτόν περί τῆς ὑγείας τῆς Α. Π. τοῦ ἀξίου καί φιλογενοῦς πατριάρχου ἡμῶν, τοῦ γηραιοῦ κύρ Σωφρονίου, τῷ παρετήρησα, ἄν τό βουλγαρικόν ζήτημα ἦναι ἤδη τετελεσμένον· μᾶς ἀπήντησε δέ: "Ὡς τώρα ἴσως νά ἦναι τελειωμένον"- "Καί πῶς τῷ εἶπον, δύναται νά τελειώσῃ, ἀφοῦ ἡ μακαριότης της ἀναχωρεῖ προώρως; τοὐλάχιστον οἱ πολλοί ἀποφαίνονται ὅτι ἡ ἀπουσία σας μεγάλως χαλαρώνει σήμερον τάς ἐργασίας τῆς Μ. συνόδου, ἐκτός πλέον ἐάν ἀφήσατε ἐκεῖ διατετυπωμένην τήν γνώμην σας, εἴτε ἀντιπρόσωπόν σας". Μᾶς ἀπήντησε δέ ὅτι "αὐτό τό ζήτημα ποῦ νά εἰποῦμεν, κατήντησε πολύ ἀκανθῶδες καί δυσδιάλυτον… Οἱ ἐδικοί μας (πρωθιεράρχαι καί συνοδικοί) θέλουν ν᾽ ἀποκηρύξουν, νά εἰποῦμεν, σχισματικούς τούς βουλγάρους καί, πού νά εἰποῦμεν, καί τούς ὁμοφρονοῦντας αὐτοῖς… ἐνῷ, ἄν πταίουν 5 ἕως 10 ἀποστάται τούς ὁποίους ἡ ἐκκλησία μας τούς εἶχεν ἀφωρισμένους, τί πταίει ὅλος ὁ ἁπλός βουλγαρικός λαός;… Τό σχίσμα, πού νά εἰποῦμε, δέν θά ἔχῃ καλάς συνεπείας μήτε θρησκευτικῶς μήτε πολιτικῶς καί πού νά εἰποῦμε θά τήν πάθωμε ἔπειτα καθώς ὁ Πάπας"*[1241]. *Τῷ εἶπον ἄν ἦτο δυνατόν νά ἐπέλθῃ τελεσφόρος συνεννόησις μεταξύ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί Βουλγάρων, καί ἄν εἶχον οὗτοι μετά τάς τόσας παρανομίας των ν᾽ ἀντιτάξωσι δεδικαιολογημένας ἀπαιτήσεις. Ἀλλ᾽ ὁ γέρων ἀπεκρίνατο ὅτι "τά πράγματα ὑπήγαιναν νά συμβιβασθοῦνε καί ἔφθασαν μέχρι τινός σημείου συνεννοήσεως, ἀλλά οἱ ἀρχηγοί τῶν Βουλγάρων δέν παραδέχονται ὅσα ἡμεῖς τούς προτείνομεν, οὔτε καί ἡμεῖς ποῦ στέργομεν εἰς ἐκείνων τάς ἀπαιτήσεις… Μέχρι*

[1241] «*Ὅπως μή ἐνοχλῶ τούς ἀναγνώστας παύω τήν ἐπανάληψιν τοῦ "πού νά εἰποῦμε" ἄν καί ὁ μακαριώτατος ἀνά δύο λέξεις τῆς ὁμιλίας του ποιεῖται χρῆσιν αὐτοῦ*».

τῆς πατριαρχίας τοῦ Σωφρονίου, οἱ Βούλγαροι δέν εἶχον πού νά βασισθῶσιν, ἀλλά μετέπειτα ἔφθασαν καί ἐπῆραν χαρτί ἀπό τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν διά τοῦ ὁποίου κάτι τοῖς παρεχωρεῖτο… καί τά γραπτά πράγματα δέν ἀνακαλοῦνται". Ἐπί τέλους ὅπως ὑπεκφύγῃ τοῦ θέματος (ὅπερ τῷ ἦν ἐνοχλητικόν) μᾶς ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἡ Σεβ. κυβέρνησις, ἤγουν ἡ Πόρτα, τόν διέταξε-καί ἔπρεπε νά ὑπακούσῃ-τῷ παρεχώρει δ᾽ ἐν ἀνάγκῃ καί ἀτμόπλοιον εἰς τάς διαταγάς του, ὅπως τάχιον ἀπέλθῃ εἰς Ἱερουσαλήμ καί ὑποδεχθῇ μέγαν τινά δοῦκα τῆς Ῥωσσίας, μετ᾽ οὐ πολύ δέ καί αὐτήν τήν αὐτοκράτειραν, καί ὅτι εἶναι ἐπάναγκες νά παρευρεθῇ ἐγκαίρως ὁ ἴδιος, ὅπως πολιτικῶς τε καί θρησκευτικῶς ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς αἱ προσήκουσαι τιμαί καί δόξαι. Κάτι δέ καί περί τοῦ ἱεράρχου Σύρου καί Τήνου, τοῦ Ἀλ. Λυκούργου, μετά δυσαρεσκείας ἐξεφράσθη, νύξεως ὑφ᾽ ἡμῶν δοθείσης, ἀλλ᾽ ἐπί τοῦ παρόντος ἀσύμφορον θεωρῶ ν᾽ ἀναφέρω. Πᾶσαν περαιτέρω συζήτησιν περιττήν θεωρήσας ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης τῆς α′ θέσεως, διατελῶν ὑπό τό κράτος τῶν ἀλγεινοτέρων ἐντυπώσεων. Εἶδον τόν μακαριώτατον πρό 20 μηνῶν ἐν Ἱερουσαλήμ ἱλαρόν, ῥοδόχρουν καί ἐν πλήρει φαιδρότητι διατελοῦντα, εὐλογούμενον καί δοξαζόμενον· νῦν δ᾽ ἐπανεῖδον αὐτόν ἠλλοιωμένον τήν ὄψιν, σκεπτικόν καί ἠθικῶς καταβεβλημένον, φέροντα καί μεθ᾽ ἑαυτοῦ τήν κατάκρισιν τοῦ χριστεπωνύμου ἔθνους του. Ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς φυσιογνωμίας καί τοῦ λεκτικοῦ του γέρων τεταραγμένης συνειδήσεως καί ὡς ὑπό ῥαδιουργιῶν καταπιεζόμενος. Ἡ προβεβηκυῖα ἡλικία του, καί ἡ περί τά θρησκευτικά πρακτική, οὐχί δέ καί θεωρητική τριβή του, καθιστῶσιν ἐπάναγκες, ἵνα, ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ ἐποχῇ, καθ᾽ ἥν ἡ ὀρθοδοξία μάχεται ὑπέρ τοῦ ὅλου, ὑπέρ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεώς της, ἥτε κοινότης τοῦ παναγίου Τάφου καί ἡ Σύνοδος τοῦ θρόνου προβῶσι καί ἐκλέξωσι τοποτηρητήν τοῦ γεγηρακότος πατριάρχου Κυρίλλου, ἀντάξιον φρουρόν τοῦ Γολγοθᾶ καί μαχητήν ἰσχυρόν ν᾽ ἀντιταχθῇ κατά τοῦ ἀπειλοῦντος τήν θρησκείαν πολέμου. Ἄξιοι ὀνειδισμοῦ εἶναι ἔτι πλέον οἱ περιστοιχοῦντες καί παρακολουθοῦντες τόν πατριάρχην κληρικοί, οἵτινες εἰς μόνας τάς ὑλικάς ὠφελείας των ἀποβλέποντες ὁμοιοφρονοῦσι τῷ ἀρχηγῷ αὐτῶν καί λησμονοῦσι καί αὐτήν τήν καταγωγήν των. Δέν θά εὑρεθῶσιν ἆρα γε μεταξύ τῶν πολλῶν τούτων ἀνώτεροί τινες κληρικοί, ὡς ὁ ἅγιος Σεβαστείας, ὁ Θαβωρίου κλπ. εὐπαίδευτοι νά λαλήσωσι ἐλευθεροστόμως καί ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ καί ὑποδείξωσι τῷ γέροντι Κυρίλλῳ ὁποίου χάσματος γίνεται παραίτιος;»[1242].

Ἀπό ὅσα μέχρι τώρα ἀναφέραμε, φαίνεται ὅτι ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου ὑπῆρξε ἀντιφατική. Ὁ πατριάρχης μέχρι καί τήν περίοδο λίγο πρίν ἀπό τή σύγκληση τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως ὑποστήριξε ἐνθέρμως τίς κινήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ὅμως λίγο πρίν ἀπό τή σύγκληση, κατά τή διάρκειά της, ἀλλά καί μετά, κινήθηκε σέ τελείως ἀντίθετη κατεύθυνση. Προφανῶς οἱ πιέσεις πού δέχθηκε ἀπό τήν πλευρά τῆς Ρωσίας γιά νά μήν καταδικάσει τούς Βουλγάρους γιά τίς ἀντικανονικές καί ἀντιεκκλησιαστικές ἐνέργειές τους ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἦσαν πολύ ἰσχυρές. Μετά τό 1870 ἡ ρωσική πολιτική στά

[1242] Ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», ἀριθμ. φύλ. 1138, 16/28 Ὀκτ. 1872.

Βαλκάνια εἶχε ἐπηρεασθεῖ βαθύτατα ἀπό τόν πανσλαβισμό[1243] πού κυριαρχοῦσε τήν περίοδο ἐκείνη καί στίς συζητήσεις τῶν Ρώσων διανοουμένων. Οἱ ἐκπρόσωποί του ἐξέφραζαν τήν πεποίθηση ὅτι ἡ Ρωσία ἔπρεπε νά καταστεῖ ἡ ἡγετική δύναμη τοῦ σλαβικοῦ κόσμου καί ἀξίωναν τήν ἀπελευθέρωση τῶν Σλάβων πού ζοῦσαν ὑπό τόν ὀθωμανικό καί τόν αὐστριακό ζυγό καί τήν ἕνωσή τους σέ ἕνα κράτος ὑπό ρωσική ἡγεμονία. Ἔτσι, ὁ πανσλαβισμός μετατράπηκε σέ πανρωσισμό[1244]. Ὁ πατριάρχης εὑρισκόμενος στόν θρόνο σέ μιά ἐποχή ἀνακατατάξεων στή Βαλκανική, ἀλλά καί τῆς Μέσης Ἀνατολῆς θεώρησε ὅτι ἡ μή σύγκρουση μέ τή Ρωσία στό *βουλγαρικό ζήτημα* θά ἐξασφάλιζε τά συμφέροντα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων. Ταυτοχρόνως φαίνεται ὅτι ὁ Κύριλλος ἐπηρεάσθηκε στό ζήτημα αὐτό ἀπό τίς πιέσεις τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ.

Ὁ Κάλλιστος Μηλιαρᾶς διασώζει τήν πληροφορία ὅτι ὁ Ρῶσος διπλωμάτης δέν ἐπηρέαζε μόνο τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἀλλά καί τούς συμβούλους τοῦ πατριάρχη, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν στήν ἀλλαγή τῆς στάσεώς του ὡς πρός τό *βουλγαρικό ζήτημα*[1245]. Πιθανόν ὁ Κάλλιστος Μηλιαρᾶς νά ἀναφέρεται στόν βουλγαρικῆς καταγωγῆς στενό συνεργάτη τοῦ πατριάρχη Κύριλλου Παῦλο Νεοκλῆ, ὁ ὁποῖος ἦταν γραμματέας τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη. Σέ διάφορες ἐπιστολές του, πού διασώζονται στήν ἀλληλογραφία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ Νεοκλῆς ἐπισημαίνει τήν προσεκτική στάση πού θά ἔπρεπε νά τηρήσει τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στό *βουλγαρικό ζήτημα*, μή διστάζοντας νά πάρει σαφή θέση ὑπέρ τῶν Βουλγάρων καί προσπαθώντας νά προφυλάξει τόν πατριάρχη Κύριλλο ἀπό χειρισμούς, οἱ ὁποῖοι θά μποροῦσαν νά διαταράξουν τή σχέση του μέ τή Ρωσία, τή μοναδική κατά τή γνώμη του προστάτιδα δύναμη τῶν συμφερόντων τοῦ Παναγίου Τάφου. Μέ βάση αὐτά τά δεδομένα δέν μποροῦμε νά ἀποκλείσουμε τήν ἐπιρροή πού μπορεῖ νά ἄσκησε ὁ Παῦλος Νεοκλῆς στόν πατριάρχη Κύριλλο γιά τή στάση του στό *βουλγαρικό ζήτημα*, οὔτε καί νά ἀπορρίψουμε παντελῶς τήν ὑπόθεση ὅτι ἴσως καί ὁ ἴδιος ὁ Νεοκλῆς νά ἐπηρεαζόταν ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ[1246].

[1243] Ὁ Νίκανδρος Ζαννούβιος ἀναφέρει σχετικά μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ πανσλαβισμοῦ: «*Ἡ καλή αὕτη θυγάτηρ τοῦ χριστιανισμοῦ καί Ὀρθόδοξος Ρωσσία δέν ἐπαύσατο ἐν τοῖς ἑξῆς μηχανορραφοῦσα ὑπέρ τοῦ πανσλαβιστικοῦ σκοποῦ αὐτῆς· αὐτή ἡ χριστιανική ἐγέννησε τά σκάνδαλα ἐν τῷ Ἁγίῳ Τάφῳ ὑποκινήσασα τούς Ἄραβας εἰς ἀποστασίαν· αὐτή ἀπέσπασε τά νεῦρα τοῦ ἱεροῦ τούτου τόπου δημεύσασα τήν ἐν τῷ κράτει αὐτῆς περιουσίας αὐτοῦ...*». **Ζαννουβίου**, *Ἡ Ρωσία καί τό Βουλγαρικόν Ζήτημα*, σ. 8.

[1244] **Γιάννας Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη**, *Ἡ αὐτοκρατορική Ρωσία (1613-1917)*, ἔκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2008, σσ. 164-165.

[1245] **Μηλιαρᾶ**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 690.

[1246] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 140-141. Ὁ Παῦλος Νεοκλῆς ἀπάντησε στίς κατηγορίες πού διατυπώνονταν ἐναντίον του, ὅτι ἐπηρέασε σέ τέτοιο βαθμό τόν πατριάρχη Κύριλλο στό *βουλγαρικό ζήτημα*, μέ ἀποτέλεσμα ὁ δεύτερος νά χάσει τόν θρόνο του. Ἀνέφερε σέ ἐπιστολή-ἀπάντηση στήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*»: «*σύμβουλος ὅμως αὐτοῦ δέν ὑπῆρξα οὔτε ἐν τῷ Βουλγαρικῷ ζητήματι οὔτε ἐν ἄλλῳ οἱῳδήποτε καί διακηρύττω δημοσίᾳ, ὅτι οἱ μέν ἐξ ἀγνοίας νομίζοντές μέ τοιοῦτον εὑρίσκονται εἰς πλάνην,*

Ὁ Ἰγνάτιεφ ἔπεισε τόν Κύριλλο ὅτι τυχόν καταδικαστική στάση ἐναντίον τῶν Βουλγάρων θά δημιουργοῦσε προβλήματα στή διεκδίκηση τῶν χρημάτων ἀπό τά ἔσοδα τῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στή Βεσσαραβία[1247]. Παράλληλα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ προέβαλε στόν πατριάρχη Κύριλλο τήν ἰδέα ὅτι ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων θά μποροῦσε νά καταλάβει τή θέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀφοῦ ὁ σκοπός ἦταν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης νά ἀντικατασταθεῖ στήν Κπολη ἀπό τόν Βούλγαρο ἔξαρχο[1248]. Διάφοροι χαρακτηρισμοί γιά τόν Κύριλλο, ἀλλά καί κατηγορίες πού χρησιμοποίησαν καί μεταγενέστεροι καταγραφεῖς τῶν γεγονότων, ὅπως π.χ. ὅτι ἔδειξε «*προδοτικήν διαγωγήν*», ὅτι δέν ἐπιθυμοῦσε νά δυσαρεστήσει «*τήν πολλαχῶς προστάτιδα αὐτῷ Ῥωσσίαν, τῇ ἀρωγῇ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνέλθει ἐπί τοῦ Πατριαρχικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων θρόνου*»[1249] κ.ἄ., θεωροῦμε ὅτι ἔχουν ἱκανή δόση ἀλήθειας. Ὁ Κύριλλος δέν κατάφερε νά ἐκτιμήσει σωστά τήν κατάσταση, θεώρησε ὅτι μέ τή στάση του ὑπερασπιζόταν τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων καί τά ἔσοδα τοῦ Παναγίου Τάφου, τά ὁποῖα ἀπειλοῦνταν ἀπό τούς ἐκβιασμούς τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ. Ἄλλωστε, πίστευε ὅτι ἡ στάση του δέν θά προκαλοῦσε τόσες πολλές ἀντιδράσεις, ἀλλ᾽ ἡ στάση του ἀπέναντι στό ὅλο ζήτημα ἦταν τουλάχιστον ἀτυχής. Βεβαίως, δέν γνωρίζουμε ἄν αὐτή ἔγινε ἐσκεμμένα ἤ οἱ πίεσεις καί οἱ ἐκβιασμοί πού δέχθηκε ἀπό τόν Ἰγνάτιεφ ἦσαν τόσο ἔντονοι καί τόσο βίαιοι πού δέν τοῦ ἐπέτρεψαν νά διαφύγει. Ἐκεῖνο ὅμως πού δημιουργεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση, εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος δέν ἀποκάλυψε στούς πατριάρχες καί τούς λοιπούς ἀρχιερεῖς τούς ἐκβιασμούς τούς ὁποίους δεχόταν ἀπό τόν Ἰγνάτιεφ. Παρά τό γεγονός ὅτι στήν ἱστορία τό "ἴσως" δέν ὑπάρχει, μπορεῖ, ἄν οἱ ἄλλοι προκαθήμενοι γνώριζαν ὅλη τήν ἀλήθεια γιά τό πρόβλημά του, νά τόν βοηθοῦσαν νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν πίεση τοῦ Ἰγνάτιεφ μέ κάποιο διπλωματικό τρόπο.

Μία ἄλλη ἑρμηνεία τῆς περίεργης τουλάχιστον στάσεώς του στό *βουλγαρικό ζήτημα* ἐμπλέκει τόν ἁγιοταφίτη μοναχό καί Βούλγαρο στήν καταγωγή Παῦλο Μποζιγκρόμπτσκι (Ἁγιοταφίτη). Ὁ Παῦλος ἦταν μέλος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί ὑπηρετοῦσε στό μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη. Σύμφωνα μέ τόν σύγχρονό του Ἀντόν Ποπστοΐλωφ, ἦταν αὐτός πού ἔκανε γνωστό τό *βουλγαρικό ζήτημα*

οἱ δέ ἐπί σκοπῷ ἀποδίδοντες τήν τιμήν ταύτην διαστρέφουσι τήν ἀλήθειαν, καί πειρῶνται νά ἐπιφορτίσωσι τά ἐξ ὑποκειμένου κακῶς ἔχοντα εἰς ἀντικείμενον». **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 141.

[1247] Ὅπως ἀναφέρει ὁ Thomas Meininger, ὁ Ἰγνάτιεφ στήν πραγματικότητα δέν ἐπιθυμοῦσε τήν κοινή ἀπόφαση τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως, ἡ ὁποία θά καταδίκαζε τίς ἐκκλησιολογικές ἐκτροπές τῶν Βουλγάρων. Γι᾽ αὐτό καί πίεσε τούς πατριάρχες Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων νά μήν ἀποδεχθοῦν τήν ἀπόφαση τῆς Συνόδου. Περισσότερο πίεσε τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο, τόν ὁποῖο θεωροῦσε ὡς τόν πιό εὔκολα εὐάλωτο ἀπό τούς τρεῖς. **Meininger,** *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarxhate*, σ. 187.

[1248] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 835-836.

[1249] **Ἱεροθ. Παρασκευοπούλου ἱεροδιακ.**, «Τό Βουλγαρικόν σχίσμα», *Ἱερός Σύνδεσμος*, ἔτος Θ' (1905) περίοδος δευτέρα, ἀριθ. 9, σ.8.

στόν Κύριλλο καί τόν ἐπηρέασε νά μή δεχθεῖ τίς ἀποφάσεις τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872 γιά τήν καταδίκη τῶν βουλγαρικῶν ἐκτροπῶν. Ὡστόσο, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου, ἀλλά καί τοῦ ἐπιτρόπου του στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτη Ἰακώβου, ὁ Παῦλος εἶχε οὐσιαστικά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα πολύ πρίν ἀπό τή σύγκληση τῆς Μεγάλης συνόδου καί ἐργαζόταν γιά τήν προώθηση τῆς ἰδέας συγκροτήσεως μιᾶς ἀνεξάρτητης βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, κάτι πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὁ πατριάρχης Κύριλλος νά μήν τόν ἀναγνωρίζει ὡς Ἁγιοταφίτη μοναχό. Ὁ πατριάρχης ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του στίς 6 Αὐγούστου 1870 «*ἀπό πολλοῦ δέν ἀναγνωρίζεται Ἁγιοταφίτης ὁ πρώην Καλουϊάνος Παῦλος*»[1250]. Θεωροῦμε λοιπόν ὑπερβολική τήν ἄποψη ὅτι ὁ Κύριλλος ἐπηρεάσθηκε ἀπό τόν Παῦλο καθ᾽ ὅσον ἀφορᾶ στή στάση του κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης συνόδου, ἀφοῦ ὁ Παῦλος εἶχε ἤδη πάψει νά ἀναγνωρίζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Κύριλλο ὡς ἁγιοταφίτης ἤδη ἀπό τό 1870. Οὔτε μποροῦμε νά δεχθοῦμε τήν ἄποψη τοῦ Ἀντόν Ποπστοΐλωφ, ὅτι δῆθεν ὁ Παῦλος ἦταν αὐτός πού ἔκανε γνωστό στόν πατριάρχη Κύριλλο τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Θεωροῦμε ὅτι ὁ Κύριλλος διαμένοντας ἀρκετό καιρό στήν Κπολη κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του γνώριζε καλῶς ἤδη ἀπό τό 1861 τό *βουλγαρικό ζήτημα* ἀπό τίς στενές ἐπαφές καί τή συνεργασία πού εἶχε μέ τόν ἑκάστοτε Οἰκουμενικό πατριάρχη. Ἴσως ὁ Παῦλος νά προσπάθησε νά ἐπηρεάσει τόν Κύριλλο ὑπέρ τῶν Βουλγάρων, μετά τή σκληρή ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων (1869) ἐναντίον τῆς Βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, ὅμως οἱ πιέσεις πού τοῦ ἀσκήθηκαν γιά νά μή δεχθεῖ τίς ἀποφάσεις τῆς Μεγάλης συνόδου ἦσαν πολύ ἰσχυρότερες ἀπό τήν ἐπιρροή ἑνός πρώην βούλγαρου ἁγιοταφίτη.

Μελετώντας κανείς τά πρακτικά τῆς συνόδου, διαπιστώνει ὅτι περισσότερο τήν ἀπασχόλησε ἡ στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου (ὅλη ἡ δευτέρα συνεδρία τῆς συνόδου ἦταν ἀφιερωμένη σέ αὐτόν καί ὄχι στό *βουλγαρικό ζήτημα*), παρά τό ἴδιο τό *βουλγαρικό ζήτημα*, τό ὁποῖο ὅμως ἐξεταζόταν ἀπό τήν Ἐπιτροπή πού εἶχε ὁρίσει ἡ σύνοδος. Αὐτό συνέβη, ἐπειδή ἡ ἀποχώρηση ἑνός προκαθημένου πρεσβυγενοῦς πατριαρχείου δημιουργοῦσε μεγάλο πλῆγμα στήν ἑνότητα τῶν τεσσάρων πρεσβυγενῶν πατριαρχείων. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἀπουσία τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ρωσικοῦ πατριαρχείου δέν δημιούργησε καμία ἀπολύτως συζήτηση, ἀφοῦ ὁ πρόεδρος τῆς Ρωσικῆς συνόδου δέν ἦταν μέλος τῶν προκαθημένων τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχῶν. Ἀντιθέτως ἡ ἀπουσία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων δημιουργοῦσε διάσπαση στό σῶμα τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καταργῶντας στή συγκεκριμένη περίπτωση τήν ὁμοφροσύνη τους, ἀφοῦ ἐκεῖνο τό ὁποῖο εἶχε σημασία ἦσαν οἱ προκαθήμενοι νά εἶναι ἑνωμένοι κατά τή διάρκεια τῆς συνόδου καί μετά νά ἀκολουθήσει ἡ ἀπόφαση, ὁποιαδήποτε καί ἄν ἦταν αὐτή. Ὁ Κύριλλος λοιπόν ἔπρεπε νά παραμείνει στή Σύνοδο,

[1250] Περισσότερα σχετικά μέ τόν Παῦλο Μποζιγκρόμπτσκι βλ. στό **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 112-115.

ἀκόμη καί ἄν διαφωνοῦσε, ἐνῶ τίς ὅποιες διαφωνίες του ἤ τίς πιέσεις καί τούς ἐκβιασμούς πού δεχόταν ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ θά ἔπρεπε νά τίς εἶχε ἐκφράσει μέσα σ' αὐτήν.

Τή στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἐκμεταλλεύθηκε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ ρωσική προπαγάνδα. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό τό κείμενο τοῦ πρίγκηπα Τρουμπέτσκοϊ, στό ὁποῖο ὁ Κύριλλος παρουσιάζεται ὡς μόνος νηφάλιος ἀπό τούς προκαθημένους τῶν ἑλληνόφωνων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν ἀντιμετώπιση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*. Γράφει χαρακτηριστικά: «*Οἱ ἕλληνες ἱεράρχαι ἐμέμφοντο αὐτοῦ ὡς ἀντιφάσκοντος πρός ἑαυτόν, διότι ἄλλοτε εἶχε καταδικάσει τάς βουλγαρικάς τάσεις. Ἡ ἀλήθεια ἦτο, ὅτι ἔκτοτε ὁ πατριάρχης εἶχε διαφωτισθεῖ περί τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ζητήματος. Ἐσκέπτετο, ὅτι ἐάν ἀληθῶς οἱ βούλγαροι ἐπανέστησαν κατά τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας, καί ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐξ ἄλλου εἶχε τά ἄδικά της καί ὅτι ἀπόφασις ὑπαγορευομένη ὑπό τοῦ πάθους δέν ἁρμόζει εἰς σύνοδον ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας*»[1251]. Καί συνεχίζει: «*Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ξένος τῶν ἐπιτοπίων παθῶν καί μή δυνάμενος νά ταχθῇ οὔτε μετά τῆς Μ. Ἐκκλησίας, οὔτε, ὀλιγώτερον, μετά τῶν καθηρημένων ἐπισκόπων, ἀπεφάσισεν ὁλοτελῶς ν' ἀπόσχῃ τῆς συνόδου*»[1252]. Ἀκόμη καί ἡ ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο ἑρμηνεύθηκε ἀπό τή ρωσική πλευρά ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διαμάχης Ἑλλήνων καί Βουλγάρων μέ ἀθῶο θῦμα τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Ὁ ἐπίτροπος τῆς ρωσικῆς συνόδου ἀνέφερε σέ ἔκθεσή του τό 1874: «*Ἡ Ἑλληνοβουλγαρική διαμάχη ἔτι κατά τό 1872, εὐθύς μετά τό πέρας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, θλιβερῶς ἀντενακλάσθη ἐπί τῆς θέσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχείου. Ὁ ἔνδοξος προϊστάμενος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας, ὁ Μακαριώτατος Κύριλλος, ὁ ἐπί 27ετίαν ὅλην ἐντίμως καθέξας τόν πατριαρχικόν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον, ἐπειδή οὐ συνεφώνησε τῇ ἀποφάσει τῆς ἐν Κωνσταντινοπούλει Συνόδου ὡς πρός τό Βουλγαρικόν ζήτημα, ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τήν ἀγανάκτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὕτω καί ἐν τῷ ἰδίῳ Πατριαρχείῳ. Κηρυχθείς ὡς προδότης τῶν ἐθνικῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, κατεδικάσθη καί καθηρέθη τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, πρός μεγάλην θλῖψιν τῆς μερίδος ἐκείνης τοῦ ποιμνίου του, ἥτις ἀπαρτίζει τό πλεῖστον μέρος, τῆς Ἀραβικῆς φυλῆς, καί ἥτις μεγάλως ἐξετίμα τά προτερήματα τοῦ ἀληθοῦς ἐκείνου Ποιμενάρχου, ἀλλοτρίου ἐθνικῶν παθῶν καί ἐπισκοποῦντος τά τε ἠθικά καί ὑλικά συμφέροντα τοῦ ποιμνίου του, ἄνευ κρίσεως ἐθνικότητος*»[1253]. Δυστυχῶς, ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου στή Μείζονα σύνοδο ὑπηρέτησε ἄριστα τή ρωσική προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐκμεταλλεύθηκε τή διαφωνία τῶν πατριαρχῶν τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων γιά τήν προώθηση τῶν δικῶν της συμφερόντων.

Ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου σχετικά μέ τό βουλγαρικό ζήτημα εἶχε καί μιά ἀκόμη

[1251] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 2 (1908) 60.
[1252] **Politicus**, «Ἡ Ρωσσική πολιτική», *ΕΦ* 2 (1908) 60.
[1253] **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ Πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Β', 1875, σ. 109.

παράμετρο. Τό 1848 εἶχε συγκληθεῖ ἡ σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων. Σ' αὐτή εἶχε καταδικασθεῖ ἡ ὑπερόρια ἀντικανονική σύσταση Ἐκκλησιῶν στά ἐδάφη τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων καί τῶν ἄλλων κανονικῶν Ἐκκλησιῶν καί ἡ ὑπερόροια ἀντικανονική δυνατότητα διδασκαλίας ποιμνίων πού ἀνῆκαν στίς Ἐκκλησίες αὐτές. Τήν ἀφορμή γιά τή σύγκληση αὐτῆς τῆς συνόδου εἶχε δώσει ἡ ἵδρυση τοῦ λατινικοῦ πατριαρχείου στά Ἱεροσόλυμα τό 1847 καί ἡ παπική ἐγκύκλιος «*Πρός τούς Ἀνατολικούς*» (6 Ἰανουαρίου 1848) μέ τήν ὁποία καλεῖτο τό ὀρθόδοξο ποίμνιο τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς νά προσχωρήσει στήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, διότι, ὅπως ὑποστήριζε ἡ ἐγκύκλιος, τά ἄλλα πατριαρχεῖα δέν ἦσαν ἑνωμένα μαζί της. Τό ποίμνιο θά ἔπρεπε ἐπίσης νά ἀποδεχθεῖ καί τά δόγματα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας[1254]. Τίς ἀποφάσεις αὐτῆς τῆς συνόδου εἶχε ὑπογράψει ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ὁ ὁποῖος συμμετεῖχε στίς ἐργασίες της[1255].

Στήν περίπτωση τῆς Βουλγαρίας γινόταν προσπάθεια δημιουργίας ἐκκλησιαστικῆς συνεδαφικότητας. Οἱ Βούλγαροι δηλαδή προσπαθοῦσαν νά δημιουργήσουν μιά ἄλλη τοπική Ἐκκλησία μέσα στό κανονικό ἔδαφος τοῦ προϋπάρχοντος ἀπό αἰῶνες Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ σύγκληση τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872 γιά τήν καταδίκη αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκτροπῆς[1256]. Ὡστόσο, ἡ ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά ὑπογράψει τήν καταδίκη τῶν βουλγαρικῶν ἐκτροπῶν τόν ἔφερνε ἀντιμέτωπο μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, καθώς εἶχε ἤδη καταδικάσει τήν προσπάθεια δημιουργίας τοπικῆς Ἐκκλησίας στήν κανονική δικαιοδοσία μιᾶς ἤδη ὑπάρχουσας τοπικῆς Ἐκκλησίας στή σύνοδο τοῦ 1848.

2. Ἡ σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα.

Ἡ στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως, ἀλλά καί μετά ἀπό αὐτήν εἶχε ὡς συνέπεια τή σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Βεβαίως, τό γεγονός αὐτό δέν ἦταν ἡ γενεσιουργός αἰτία τῆς συγκρούσεως. Τῆς ἄρνησής του νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Συνόδου τοῦ 1872 προηγήθηκε μιά σειρά γεγονότων, τά ὁποῖα εἶχαν ἤδη δημιουργήσει ἔνταση στίς σχέσεις του μέ τήν Ἀδελφότητα. Ἡ κατάσχεση τῶν ἐσόδων τῶν ἁγιοταφιτικῶν κτημάτων στή Βεσσαραβία δημιούργησε σημαντικά οἰκονομικά προβλήματα στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἀφοῦ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀπώλεια ἑνός σημαντικοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, μέ τό ὁποῖο ἡ ἀδελφότητα ἱκανοποιοῦσε πολλές ἀπό

[1254] **Γρ. Παπαθωμᾶ, ἀρχιμ.,** «Ἡ συνοδική καταδίκη στόν 19ο αἰ. τῆς Ἐκκλησιακῆς Συνεδαφικότητας τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης (1848) καί Βουλγαρίας (1872) καί οἱ ἀπορροές της στήν ἐξέλιξη τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πρωτείου (1870 κ.έ.) καί τῆς Ὀρθοδόξου «Διασπορᾶς» (1920 κ.έ.)», *Θεολογία* 3 (2012) 137.

[1255] **Mansi,** *Sacrorum conciliorum*, vol. 40, 415.

[1256] **Γρ. Παπαθωμᾶ, ἀρχιμ.,** «Ἡ συνοδική καταδίκη στόν 19ο αἰ. τῆς Ἐκκλησιακῆς Συνεδαφικότητας», *Θεολογία* 3 (2012) 140.

τίς ἀνάγκες της. Ὁ Κύριλλος προσπάθησε, διεξάγοντας ἰσχυρό ἀγώνα, νά διατηρήσει τά κτήματα τῆς Βεσσαραβίας, ὅταν ὅμως οἱ προσπάθειές του ἀπέτυχαν, τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων βρέθηκε σέ δύσκολη οἰκονομική κατάσταση. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος θεωρεῖ ὅτι ἡ δυσχερής οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου ὀφειλόταν στίς λανθασμένες κινήσεις τοῦ Κυρίλλου, ἀφοῦ ὁ πατριάρχης «*οὐδέν σοβαρόν μέτρον ἐλάμβανε περί οἰκονομικῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀδελφότητος διά διαφόρων καί μονίμων πόρων. Ἐξ ἐναντίου ηὔξανε τάς δαπάνας αὐτῆς καί ἐδημιούργει δικαιώματα τῶν κοσμικῶν ἐπί τῆς περιουσίας αὐτῆς, μή διαχειριζόμενος συνετῶς αὐτήν καί μή δίδων λόγον παρά τῶν εἰσπραττομένων καί δαπανώντων*»[1257].

Παράλληλα μέ τή δυσχερῆ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἐμφανίσθηκαν καί κρούσματα ἀταξίας, καθώς ἡ αὐστηρή μοναχική ζωή τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητας φαίνεται ὅτι εἶχε ἀτονήσει. Ὁ μόνος τρόπος γιά τήν ἐπαναφορά τῆς ζωῆς τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων στή μοναχική βιωτή ἦταν ἡ ἐκπόνηση *Κανονισμοῦ*, ὁ ὁποῖος θά ρύθμιζε τήν ἐσωτερική ζωή τῆς ἀδελφότητας[1258]. Κατά τόν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, ὁ Κύριλλος φοβόταν ὅτι μέ τή σύνταξη *Κανονισμοῦ* θά περικόπτονταν οἱ ἐξουσίες καί τά δικαιώματά του[1259]. Ὅμως ἡ σύνταξη *Κανονισμοῦ* γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἦταν ἀπαραίτητη, ὄχι μόνο γιά νά ἐπιβληθεῖ ἡ τάξη στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀλλά καί γιατί μετά τήν ἐκπόνηση τῶν *Ἐθνικῶν Κανονισμῶν* στήν Κπολη τό 1860 ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἔπρεπε νά δίνει λόγο στό *Μικτό Συμβούλιο*, ἐάν ἐκπληρώνει τό καθῆκον του ἔναντι τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, ἔχοντας μάλιστα τό δικαίωμα νά ζητεῖ καί τόν λόγο ἀπό τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων γιά τή διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὁ *Κανονισμός*, τόν ὁποῖο ζητοῦσαν ἀπό τόν πατριάρχη τους οἱ Ἁγιοταφίτες, δέν εἶχε στόχο τήν κατάργηση τοῦ παλαιοῦ συστήματος διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου, ἀλλά ἀντιθέτως θά τό θωράκιζε ἀπό παρανοήσεις, αὐθαιρεσίες καί ἐκτροπές. Ἡ ἀντιπαράθεση τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων καί τοῦ Κυρίλλου γιά τό ζήτημα τοῦ *Κανονισμοῦ* ἔφθασε στά ἄκρα, ὅταν οἱ Ἁγιοταφίτες συνέταξαν *Κανονισμό*, χωρίς μάλιστα τήν ἔγκριση τοῦ Κυρίλλου καί τόν ἀπέστειλαν στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ'. Ἦταν ὅμως τόσο ἐλευθεριάζων, ὥστε ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἔμεινε κατάπληκτος[1260]. Οἱ ἤδη λοιπόν τεταμένες σχέσεις τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μέ τόν Κύριλλο, ἐξαιτίας ὄχι μόνο τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἀλλά καί τοῦ ζητήματος τῆς συντάξεως *Κανονισμοῦ*, ἐπιδεινώθηκαν περισσότερο ἐξαιτίας τῆς στάσεώς του στό *βουλγαρικό ζήτημα*. Ἡ ἀποχώρησή του ἀπό τή σύνοδο τῆς Κπόλεως καί ἡ ἐπιστροφή του στά Ἱεροσόλυμα εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἄμεση καί σφοδρή ἀντίδραση τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας.

[1257] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 830.
[1258] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 830.
[1259] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σ. 831.
[1260] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ.831-832.

Τό πατριαρχεῖο Κπόλεως ζήτησε ἀπό τούς ἤδη δυσαρεστημένους Ἁγιοταφίτες, γιά τούς λόγους πού προαναφέραμε, νά ζητήσουν ἐπιμόνως ἀπό τόν πατριάρχη τήν ὑπογραφή τοῦ *Ὅρου* τῆς Μεγάλης συνόδου καί τήν κήρυξη τῶν Βουλγάρων ὡς σχισματικῶν. Σ' ἀντίθετη περίπτωση, οἱ ἐκ Κπόλεως τούς ζητοῦσαν νά τόν ἀποκηρύξουν[1261]. Παράλληλα, ἀπέστειλαν τηλεγραφήματα τόσο πρός τόν Κύριλλο, ἀπό τόν ὁποῖο ζητοῦσαν νά ὑπογράψει τά πρακτικά τῆς Μεγάλης συνόδου, ὅσο καί πρός τή σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων, στήν ὁποία ὑπόσχονταν τή βοήθειά τους, ἀλλά καί τή βοήθεια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιά τήν ἀποκήρυξη τοῦ πατριάρχη[1262]. Στίς 20 Σεπτεμβρίου 1872 ἔγινε ἔκτακτη[1263] σύναξη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀπόντος τοῦ Κυρίλλου, σχετικά μέ τό *βουλγαρικό ζήτημα*[1264]. Ἡ σύναξη διακήρυξε τήν ἐμμονή της στή συνοδική ἀπόφαση τοῦ πατριαρχείου τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1869. Στή σύναξη συμμετεῖχαν μεταξύ τῶν ἄλλων ὁ διευθυντής τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Φώτιος Ἀλεξανδρίδης, καθώς καί ὁ καθηγητής της Ἱερώνυμος Μυριανθεύς, ὁ ὁποῖος ἀνέλυσε μέ λεπτομέρειες τό *βουλγαρικό ζήτημα*, ἔδωσε κανονική ἑρμηνεία τοῦ ζητήματος καί ἀναφέρθηκε στή σχέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου μέ τούς Βουλγάρους ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού ἀνέκυψε τό πρόβλημα μέχρι καί τή σύνοδο τοῦ 1872[1265].

Ἡ σύναξη ἀποφάσισε ὅτι «*πάντες ἐμμένωσι τοῖς καθεστῶσιν ἱεροῖς κανόσι τῆς ἁγίας Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί τοῖς γεγραμμένοις συνοδικοῖς πρός τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν τῆς 24 Ἰανουαρίου 1869 ὅσον ἀφορᾷ τό ζήτημα τοῦτο, καί ἑπομένως ἄν ἀπορρίπτωσι μέν ὡς ἀντευαγγελικήν τήν ἰδέαν τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, ἀποδέχωνται δ' ὅτι ἡ ἁγία καί Μεγάλη ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος προβαίνει κανονικῶς εἰς τήν κήρυξιν τοῦ Σχίσματος κατά τῆς ἐν Μεσαχώρῳ παρασυναγωγῆς καί τῶν ταύτῃ ὁμοφρονούντων καί συγκοινωνούντων ἀπεφήνατο πάντες μιᾷ φωνῇ καί ὁμοθύμῳ γνώμῃ, ὅτι ἐμμένοντες… εἰς τήν τήρησιν ἱερῶν δογμάτων καί κανόνων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί νῦν ἐπικυροῦντες τά ἐν τῇ εἰρημένῃ Συνοδικῇ ἐπιστολῇ δεδογμένα, ἀποδοκιμάζουσι πᾶσαν ἄλλην πορείαν ὡς ἀντικανονικήν…*»[1266]. Τήν ἑπόμενη ἡμέρα ἡ σύναξη ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη Κύριλλο νά ὑπογράψει τά πρακτικά τῆς

[1261] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 11.

[1262] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

[1263] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

[1264] **Mansi,** *Sacrorum conciliorum*, vol. 45, 545-548.

[1265] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 158.

[1266] **Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος** (ἀπό τόν κώδικα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σ. 7), βλ. καί **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ Πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Γ', 1875, σσ. 133-134.

Μεγάλης συνόδου[1267], ἐνῶ ταυτόχρονα προχώρησε καί στήν ἔκδοση συνοδικῆς πράξεως μέ τήν ψήφιση τεσσάρων σημείων[1268] σέ ἄμεση συνεννόηση μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἐνέκρινε τή συνοδική αὐτή πράξη καί ἐνημέρωσε καί τόν ἁρμόδιο ὑπουργό τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἐξέλιξη αὐτή. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Κπολη ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος θεώρησε ὅτι στούς κόλπους τῆς ἀδελφότητας παρετηρεῖτο ἔλλειψη τάξεως καί πειθαρχίας καί ἐκτιμοῦσε ὅτι οἱ κινήσεις τῶν μελῶν της ἦσαν πολύ βιαστικές[1269].

Ὁ Κύριλλος ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα στίς 25 Σεπτεμβρίου 1872 καί ἐξέφρασε τή δυσαρέσκειά του γιά τίς ἐνέργειες τῆς Συνόδου, στίς ὁποῖες προέβη χωρίς νά περιμένει τήν ἐπιστροφή του. Τόν πατριάρχη περίμενε στό λιμάνι τῆς Ἰόππης, προκειμένου νά τόν ὑποδεχθεῖ, πενταμελής ἐπιτροπή ἀποτελούμενη «*ἐκ τῶν Ἀρχιερέων Λύδδης καί Φιλαδελφείας, τοῦ Γραμματέως, τοῦ Διερμηνέως καί τοῦ πρώτου Ἀρχιδιακόνου τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου…*»[1270]. Ὁ πατριάρχης ἔφθασε στά Ἱεροσόλυμα στίς δύο τή νύκτα. Λίγο πρίν ἀπό τήν ἄφιξή του στήν Ἁγία Πόλη ἔγινε δεκτός στή θέση «*Κολόνιον (θέσις ἀπέχουσα μίαν ὥραν τῆς Ἱερουσαλήμ)*» ἀπό τόν Ρῶσο πρόξενο καί ἀπό μερικούς ὑπαλλήλους τοῦ πατριαρχείου. Ὅταν ἔφθασε στήν περιοχή, ὅπου βρίσκονταν τά κτήρια τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς*, ἔγινε δεκτός ἀπό τόν Ρῶσο ἀρχιμανδρίτη καί ἀρχηγό τῆς *Ἀποστολῆς* Ἀντωνῖνο Καποῦστιν, ἀπό τούς ἱερεῖς, τούς διακόνους καί τούς ψάλτες[1271] καί μέ πομπή εἰσῆλθε στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ Ἕλληνας πρόξενος Θ. Κου-

---

[1267] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά*, (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

[1268] Τά τέσσερα σημεῖα ἦσαν: «*α) Ὅτι ἅπαντες οἱ συνυποφαινόμενοι θέλουσι διαμείνει ἀδιασπάστως καί ἀδιαρρήκτως συνηνωμένοι καί συνδεδεμένοι καί σύμφωνοι εἰς πᾶν ζήτημα, ἀφορῶν τά συμφέροντα τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ, β) ὅτι θέλουσι προβῇ εἰς τήν σύνταξιν Κανονισμοῦ, ὅστις θέλει διαλαμβάνῃ τά χρέη καί τά καθήκοντα ἑνός ἑκάστου, γ) ὅτι οὐδέν τῶν μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος δύναται νά προσβληθῇ ἤ καταδιωχθῇ ὑπό τῆς Α. Θ. Μακαριότητος ἄνευ εὐλόγου αἰτίας καί ἄνευ συναινέσεως τῆς ἱερᾶς Συνόδου, δ) ὅτι ἅπαντες οἱ συνυποφαινόμενοι θέλουσιν ὑποστηρίξῃ μετά πάσης θυσίας τήν πραγματοποίησιν τῶν ἀνωτέρω*». **Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος,** (ἀπό τόν κώδικα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σ. 10) καί **Μηλιαρᾶ,** *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, τ. Β', σ. 692.

[1269] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 158. Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», οἱ πρός ὑποδοχήν τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου κληρικοί τοῦ πατριαρχείου ἔφεραν μαζί τους ἔγγραφο στό ὁποῖο ἀναφερόταν ὅτι «*ἐπί τούτῳ καί μόνῳ τῷ ὅρῳ ἔμελλε νά γένῃ δεκτός εἰς Ἱεροσόλυμα*», νά ὑπογράψει τόν Ὅρο τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως. Ἀριθ. φύλ. 1128, 4/16 Ὀκτωβρίου 1872.

[1270] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά*, (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 2 Ὀκτωβρίου 1872). Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» τῆς Κπόλεως, ἡ ἄφιξη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Ἰόππη δέν προκάλεσε τόν ἴδιο ἐνθουσιασμό στό ποίμνιο του, τόν ὁποῖο προκαλοῦσε παλαιότερα. Ἡ ἐφημερίδα ἀναφέρει ὅτι παρόμοια κατάσταση ἐπικράτησε καί κατά τήν εἴσοδο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στά Ἱεροσόλυμα. **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 159.

[1271] Ὁ Ἰγνάτιεφ εἶχε δώσει ἐντολή στόν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο Καπούστιν καί τόν Ρῶσο πρέσβυ Κοζέβνικωφ νά ὑποστηρίξουν τόν Κύριλλο μέ ὅλα τά μέσα. **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 159.

τζουρέλης σημειώνει ὅτι ἐκείνη τή νύκτα «*οὐδείς τῶν κληρικῶν ἐπεσκέφθη τόν Πατριάρχην*»[1272]. Κατά τήν ἐφημερίδα «*Ρωσσικός κόσμος*», ὅταν οἱ ἐπίσκοποι τοῦ πατριαρχείου ζήτησαν ἀπό τόν Κύριλλο νά τούς ἐξηγήσει «*τίνι τρόπῳ ἀπεποιήθη ἀπό τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων, καί διατί δέν ὑπέγραψε τόν Ὅρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, ὁ πατριάρχης οὕτως ἀπεκρίνατο τοῖς ἐπισκόποις τῆς συνόδου: "Τί σᾶς μέλλει ἐσᾶς; ποῖος σᾶς ἐρωτᾷ"*»[1273].

Στίς 27 Σεπτεμβρίου ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου συνεδρίασε καί πάλι καί συνέταξε πράξη, μέ τήν ὁποία γνωστοποιοῦσε στόν πατριάρχη τά Πρακτικά τῆς προηγουμένης συνεδρίας της καί ζήτησε ἀπό αὐτόν τήν ἀποδοχή τους. Ὁ πατριάρχης ἀρνήθηκε, δηλώνοντας ὅτι «*θέλει ἔλθει εἰς πλήρη συνεννόησιν μετά τῆς Συνόδου του, ἀφοῦ ληφθῶσι τά πρακτικά τῆς Γενικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, καί οὕτω ἔμειναν τά πράγματα…*»[1274]. Παράλληλα ὁ πατριάρχης ὑποσχέθηκε ὅτι ἐπρόκειτο νά ἀπαντήσει μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Μεγάλου Δουκός τῆς Ρωσίας Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τήν περίοδο περιόδευε στή Συρία καί ἐπρόκειτο σύντομα νά φθάσει καί στήν Παλαιστίνη. «*Ἡ δέ ἁγιοταφιτική Σύνοδος μή θέλουσα νά ὠθήσῃ τά πράγματα ἐν ἐποχῇ, καθ᾽ ἥν ἐπίσημον πρόσωπον ἐπισκέπτεται τούς ἁγίους Τόπους, ἐνέκρινε νά παραδεχθῇ καί τήν ἀναβολήν ταύτην…*»[1275].

Στήν ὑπόθεση, ὅπως ἦταν φυσικό, ἐνεπλάκη καί ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση. Ὁ νεοδιορισθείς διοικητής τῆς Παλαιστίνης Ναζίφ πασᾶς, σύμφωνα μέ πληροφορίες πού διασώζει ἔκθεση τοῦ Ἕλληνα προξένου στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη, εἶχε προφορικές διαταγές ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ὅτι σέ περίπτωση ρήξεως μεταξύ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί τοῦ Κυρίλλου, ἐκεῖνος ὄφειλε «*νά προστατεύσει ἰσχυρῶς τά δίκαια τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς ὀρθοδόξου συνόδου*»[1276]. Ὁ νέος Βεζύρης Μεχμέτ Ρουστί πασᾶ εἶχε δώσει ἐντολή στόν Ναζίφ πασᾶ νά μήν ἐπιτρέψει καμία διαμάχη κατά τή

[1272] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 2 Ὀκτ. 1872). Διασώζεται ἡ πληροφορία ὅτι τό βράδυ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυρίλλου στά Ἱεροσόλυμα τόν ἐπισκέφθηκαν τρεῖς φορές ἀρχιερεῖς τοῦ θρόνου, οἱ ὁποῖοι τοῦ ζητοῦσαν νά ὑπογράψει τόν Ὅρο τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπολεως. Αὐτό προκάλεσε τήν ἔντονη ἀντίδραση τοῦ πατριάρχη, ὁ ὁποῖος τούς ζήτησε «*ἵνα ἀφήσωσιν αὐτόν ἥσυχον· δέν μέ σέβεσθε εἶπεν αὐτοῖς ἐπανειλημμένως ὡς ὑμέτερον πατριάρχην· δέ μέ σέβεσθε τοὐλάχιστον ὡς ἄνθρωπον, ὡς γέροντα, ὡς ἀσθενῆ;*». *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, τό σχίσμα καί ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β΄*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873, σ. 21.

[1273] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιθ΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας μέ ἡμερομηνία 13 (25) Δεκεμβρίου 1872).

[1274] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 2 Ὀκτ. 1872).

[1275] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

[1276] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

διάρκεια τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Μ. Δουκός τῆς Ρωσίας[1277]. Οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Παλαιστίνης ἀπό τήν πλευρά τους στήν ἀρχή ὑποστήριζαν τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου, στή συνέχεια ὅμως ἄρχισαν νά ὑποστηρίζουν τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἐπηρεασμένοι ἀπό τή ρωσική προπαγάνδα, «*ἡ ὁποία διά παντοίων μέσων προσπαθεῖ ὅπως δημιουργήση μερίδα παρά τῷ Πατριάρχῃ…*»[1278] καί ἀπό τούς ντόπιους ὀρθοδόξους. Τήν 1η Ὀκτωβρίου 1872 ὁ Κύριλλος συγκάλεσε τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων[1279]. Τά μέλη τῆς συνόδου θεώρησαν ὅτι κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν της θά ἔπειθαν τόν πατριάρχη νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως. Ὁ Κύριλλος ὅμως ἀρνήθηκε νά συζητήσει τό *βουλγαρικό ζήτημα*, προφασιζόμενος τήν ἐνασχόλησή του μέ τήν ἐπίσκεψη τοῦ Μεγάλου Δουκός τῆς Ρωσίας, πού ἀναμενόταν στά Ἱεροσόλυμα προσκεκλημένος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης[1280]. Παρ᾽ ὅλη τήν ἄρνηση τοῦ πατριάρχη νά συζητήσει τό *βουλγαρικό ζήτημα* καί νά ὑπογράψει τήν Πράξη τῆς Μεγάλης συνόδου, ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου ἀποδέχθηκε τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπολεως καί ἀποφάσισε νά στείλει τήν πράξη της αὐτή στήν Κπολη «*…εἰς στηλογράφησιν μέν τῆς Ἡμῶν Ὀρθοδοξίας, δήλωσιν δέ στεντορείαν τῆς ὁλοσχεροῦς καί ὁμοφώνου ἀποδοχῆς τοῦ εἰρημένου Κανονικοῦ Ὅρου τῆς ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου…*» [1281].

Τήν ἴδια περίοδο ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ ἐνημέρωνε τόν τσάρο Ἀλέξανδρο Β᾽ (1855-1881) γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ἀνέφερε ὅτι ἀρκετά μέλη τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου ὑποστηρίζονταν ἀπό τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ΣΤ᾽ καί διέκειντο ἐχθρικά πρός τόν Κύριλλο, τόν ὁποῖο καί ἐπιθυμοῦσαν νά ἀπομακρύνουν ἀπό τόν θρόνο μέ τήν ὑποστήριξη τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐπικαλούμενοι τή μεγάλη ἡλικία του. Ὡστόσο, ὅπως ἀνέφερε ὁ Ρῶσος πρέσβυς, οἱ ὀρθόδοξες κοινότητες τῆς Ἰόππης, τῆς Ρέμλης, τῆς Λύδδας, τῆς Βηθλεέμ καί τῆς Πετζάλα συνέχιζαν νά ὑποστηρίζουν τόν πατριάρχη. Ἐκείνη τήν περίοδο ὁ Ἰγνάτιεφ προσπαθοῦσε μέ κάθε μέσο νά πείσει τόν Κύριλλο νά παραμείνει στή θέση του, παρά τό γεγονός ὅτι εἶχε ἔρθει σέ ἀντίθεση τόσο μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ὅσο καί μέ τήν ὀθωμανική κυβέρνηση, μετά τήν ἐπιστολή πού ἀπηύθυνε στό ρωσικό τάγμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου[1282], μέ τήν ὁποία ζητοῦσε οἰκονομική βοήθεια γιά τό πατριαρχεῖο,

---

[1277] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 161.

[1278] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ᾽, Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 18 Ὀκτ. 1872).

[1279] **Mansi,** vol. 45, *Sacrorum conciliorum*, 547.

[1280] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 161.

[1281] **Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος** (ἀπό τόν κώδικα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σ. 14).

[1282] Τό τάγμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἱδρύθηκε ἀπό τήν αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνη τή Μεγάλη (1729-1796) τό 1759. Βλ. **Al. Rabbe & J. Duncan**, *History of Russia from the foundation of the Empire by Rourick to the close of the Hungarian war*, τόμ. 2, London 1854, σ. 216. Τό 1871 ὁ Κύριλλος ἀπηύθυνε μιά ἐπιστολή στό Τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τό ὁποῖο εἶχε ἰσχυρή ἐπιρροή στούς αὐτοκρατορικούς κύκλους τῆς Ρωσίας. Σ᾽ αὐτή τήν ἐπιστολή ζητοῦσε τήν οἰκονομική ἐνίσχυση τοῦ τάγματος γιά τό

ἀλλά ταυτοχρόνως ἐξέφραζε καί τή δυσαρέσκειά του γιά τήν ὀθωμανική κυβέρνηση[1283].

Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, βλέποντας ὅτι ἡ κατάσταση ἔτεινε νά ξεφύγει ἀπό κάθε ἔλεγχο, συνεδρίασε καί πάλι στό συνοδικό τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καί ζήτησε μέ ἐπιστολή γιά ἀκόμη μία φορά ἀπό τόν Κύριλλο νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως. Ἀλλά ἡ ἐπιστολή αὐτή «*οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐντύπωσιν τῷ Κυρίλλῳ ἐνεποίησεν, ἀλλά καί εἰς γέλωτα αὐτόν ἐκίνησεν*»[1284]. Τότε ἡ σύνοδος τοῦ ἀπέστειλε τελεσίγραφο (στίς 7 Νοεμβρίου), μέ τό ὁποῖο τοῦ ζητοῦσε εἴτε νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς συνόδου ἤ νά παραιτηθεῖ, ἀλλιῶς ἡ σύνοδος ἐπρόκειτο νά τόν ἀποκηρύξει, τή δέ ἀπόφασή του θά ἔπρεπε νά τήν πάρει μέχρι τή δύση τοῦ ἡλίου. Τό τελεσίγραφο τῆς συνόδου παραδόθηκε στόν πατριάρχη στίς τρεῖς τό μεσημέρι. Ὁ πατριάρχης ζήτησε καί πάλι νέα προθεσμία γιά νά ἀπαντήσει. Σκοπός τῆς ἀναβολῆς, σύμφωνα μέ μιά ἐκδοχή, ἦταν νά περιμένει τίς ἐπιτροπές τῶν ὀρθοδόξων τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Παλαιστίνης, οἱ ὁποῖες βρίσκονταν καθ᾽ ὁδόν πρός τά Ἱεροσόλυμα. Παράλληλα ζήτησε ἀπό τούς ἀραβόφωνους ὀρθόδοξους τῶν Ἱεροσολύμων νά συντάξουν ὑπέρ του μιά ἀναφορά πρός τίς ὀθωμανικές ἀρχές. Οἱ ἀραβόφωνοι χριστιανοί, προκειμένου νά ἱκανοποιήσουν τήν ἐπιθυμία του, ζήτησαν ἀνταλλάγματα[1285], τά ὁποῖα ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀρνήθηκε νά δώσει.

Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου προσκάλεσε τόν πατριάρχη νά συναντηθεῖ μ᾽ αὐτήν, ὅμως αὐτός ἀρνήθηκε, γι᾽ αὐτό μετά τή δύση τοῦ ἡλίου τά μέλη της ἄρχισαν νά ὑπογράφουν τήν ἀποκήρυξή του. Τότε ὁ Κύριλλος μέ ἀπεσταλμένο του ζήτησε καί νέα προθεσμία γιά νά ἀποφασίσει μέχρι τό πρωί τῆς ἑπομένης. Ὡστόσο, «*ἡ Σύνοδος, ἐννοήσασα τούς κακουργικούς αὐτοῦ σκοπούς*», ζήτησε «*τήν στιγμήν ταύτην ἐλθεῖν εἰς τό Συνοδικόν καί εἰπεῖν ὁριστικῶς τήν ἑαυτοῦ γνώμην· ἀλλ᾽ ἀρνηθέντος τοῦ Κυρίλλου, ἡ Σύνοδος προέβη εἰς τήν τελευταίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης πρᾶξιν, δι᾽ ἧς ἐκήρυξε, αὐτόν ὑποκείμενον εἰς πάντα τά ἐκκλησιαστικά ἐπιτίμια τοῦ Ὅρου τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, καί τοῦτ᾽ αὐτόν Σχισματικόν ἀντίγραφον*

πατριαρχεῖο καί ἄφηνε νά ἐννοηθεῖ ἡ δυσαρέσκειά του γιά τήν ὀθωμανική κυβέρνηση. Ὅταν δημιουργήθηκε ἡ ἔνταση μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα γιά τήν ὑπογραφή τοῦ *Ὅρου* τῆς Μεγάλη συνόδου τοῦ 1872, ἡ ἐπιστολή αὐτή χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς ἀντιπάλους τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἐναντίον του. Βλ. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 129-130.

[1283] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 163. Σχετικά μέ τήν ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τό Τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, βλ. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 129-130.

[1284] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμβρίου 1872).

[1285] Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», οἱ Ἁγιοταφίτες φοβοῦνταν ἐκτός ἀπό τή σύμπραξη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τό ἀραβόφωνο ποίμνιο ἐναντίον τοῦ πατριαρχείου, ἡ ὁποία ἔγινε πραγματικότητα, καί τή σύμπραξή του μέ τή Ρωσία. Φοβοῦντανὅτι οἱ Ρῶσοι, προκειμένου νά ὑποστηρίξουν τόν πατριάρχη Κύριλλο, θά ἀπαιτοῦσαν ἀπό αὐτόν τήν ὑπογραφή ἐγγράφου μέ τό ὁποῖο θά τούς παραχωροῦσε ὅλα τά Προσκυνήματα. Ἀριθ. φύλ. 1141, 19/31 Ὀκτ. 1872.

δέ τῆς πράξεως ταύτης καί ἀπέστειλεν εὐθύς πρός αὐτόν»[1286]. Ἔτσι, ἡ Σύνοδος «*ἐκήρυξε τόν πατριάρχην Κύριλλον ἐκκλησιαστικῶς καί κανονικῶς σχισματικόν καί ἔκπτωτον τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου*»[1287]. Τά μέλη τῆς Συνόδου πού κήρυξαν ἔκπτωτο τόν πατριάρχη Κύριλλο ἦσαν οἱ ἀρχιεπίσκοποι Γάζης Προκόπιος, Λύδδης Νεόφυτος, Νεαπόλεως Ἰωάσαφ, Ἰορδάνου Θεόκλητος, Θαβωρίου Γρηγόριος καί Τιβεριάδος Νεκτάριος, ὁ ἀρχιγραμματέας Νικηφόρος, ὁ Σκευοφύλακας Σεραφείμ, ὁ Δραγουμάνος Ἄνθιμος, οἱ ἀρχιμανδρίτες Σωφρόνιος καί Διονύσιος. Στήν ἐπίσημη πράξη ἀποκηρύξεως ἀναφερόταν: «*Ἐπειδή ἡ Α. Μακαριότης ἀθετήσας πάντα ὅσα ἐν τῇ Συνοδικῇ ἐπιστολῇ τῆς κδ' Ἰανουαρίου ᾳωξθ'ῳ ἔγραψε πρός τήν τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίαν, οὐ μόνον ἐν Κπόλει ἐνήργησεν αὐθαιρέτως καί αὐτογνωμόνως μή συγκατατεθείς ἀποδέξασθαι τήν κατά τῆς Μεσαχώρῳ παρασυναγωγῆς συγκροτηθεῖσαν Ἁγίαν καί Μεγάλην Σύνοδον, ἀλλά καί ἐν Ἱεροσολύμοις, καίπερ ἐπανειλημμένως παροτρυνθείς καί λιπαρῶς παρακληθείς, ἠρνήσατο ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου συμφωνῆσαι μεθ' ἡμῶν καί συναποδέξασθαι τόν ὑπ' αὐτῆς ἐκτεθέντα Ὅρον, τοῦθ' ἕνεκα, ὡς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις τοῦ εἰρημένου Ὅρου ὑποκείμενον αὐτόν καί τοῦτ' αὐτό Σχισματικόν θεωροῦντες, περιερχόμεθα εἰς τήν λυπηράν καί δυσάρεστον ἀνάγκην τοῦ λῦσαι τόν ὅρκον τῆς πρός αὐτόν ὑποταγῆς καί πειθαρχίας καί διακόψαι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν μετ' αὐτοῦ σχέσιν καί συγκοινωνίαν, μήτε συνιερουργοῦντες, μήτε συνεργοῦντες, μήτε συμπράττοντες αὐτῷ, μήτε εἰς νόμιμον καί κανονικόν ποιμένα καί ἀρχηγόν αὐτόν ἀποδεχόμενοι*»[1288]. Ἐναντίον τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου τάχθηκαν καί οἱ στενοί του συνεργάτες, ὅπως ὁ σκευοφύλακας Σεραφείμ, ὁ σχολάρχης καί οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ Δραγουμάνος Ἄνθιμος καί ἄλλοι[1289].

Ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*» ἀναφέρει σχετικά μέ τήν ἐξέλιξη αὐτή: «*τοιοῦτον τό τέλος τοῦ Πατριάρχου, ὅστις μετά παραλόγου καί θεοβλαβοῦς πεισμονῆς ἐτόλμησε νά παλαίσῃ μόνος κατά τῆς ἐξεγερθείσης συνειδήσεως τῶν τοῦ θρόνου τῆς Ἱερουσαλήμ ὀρθοδόξων*»[1290]. Κατά τήν ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», «*ἡ Σύνοδος τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἱεροσολύμων ἀπηύθυνεν ἐσχάτως τηλεγράφημα πρός τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἀγγέλλουσα ὅτι, ἐπειδή ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης κ. Κύριλλος ἀρνεῖται ν' ἀποδεχθῇ τόν Ὅρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου καί νά συνταχθῇ μετά τοῦ φρονήματος τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Κλήρου ἐπί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος ἀπεφάσισεν αὕτη νά προβῇ εἰς τήν παῦσιν καί ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ἐξαιτεῖται δέ τήν πρό τοῦτο ἀρωγήν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καί τήν*

[1286] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872).

[1287] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

[1288] **Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος** (ἀπό τόν κώδικα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σ. 21.

[1289] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 838-839.

[1290] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 170.

σύμπραξιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Α. Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, μετά τήν παραλαβήν τοῦ τηλεγραφήματος τούτου, ἔσπευσε ν᾽ ἀνακοινώσῃ τό περιεχόμενον αὐτοῦ πρός τόν ἁρμόδιον ὑπουργόν καί νά ἐπικαλεσθῇ τήν σύμπραξιν τῆς Υ. Πύλης πρός πραγματοποίησιν τῆς ὑπό τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ κλήρου καί λαοῦ ἐκφρασθείσης εὐχῆς, ἤτοι τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Πατριάρχου αὐτῶν. Ἀλλά, ἐάν αἱ πληροφορίαι ἡμῶν ὦσιν ἀκριβεῖς, ὁ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Χαλήλ πασᾶς ἐξέφρασε τήν γνώμην ὅτι θεωρεῖ οὐχί δικαίαν τήν ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ καί μετά τοσούτῳ πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν παῦσιν τοῦ Μακαριωτάτου Ἱεροσολύμων, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι ἡ Υ. Πύλη δέν προτίθεται νά συντελεσῃ εἰς τήν πραγματοποίησιν τοῦ μέτρου τούτου»[1291].

Μέ ἐπιστολή της στίς 9 Νοεμβρίου 1872, ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐνημέρωσε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στά Ἱεροσόλυμα. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση σ᾽ αὐτή τήν ἐπιστολή προκαλοῦν οἱ χαρακτηρισμοί τῆς Συνόδου τόσο γιά τόν πατριάρχη Κύριλλο, ὅσο καί γιά τίς ἐνέργειές του, χαρακτηρισμοί οἱ ὁποῖοι κατά τή γνώμη μας δείχνουν τήν ἔνταση καί τήν ὄξυνση τῶν σχέσεων μεταξύ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί τοῦ Κυρίλλου. Οἱ Ἁγιοταφίτες ἀναφέρονται στά καταχθόνια καί σατανικά σχέδια τοῦ πατριάρχη κατά τήν ἀδελφότητας, μόλις ὁ ἴδιος πληροφορήθηκε τή συνεδρίαση τῆς Συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων τήν περίοδο βρισκόταν ἀκόμη στήν Κπολη. Στήν ἴδια ἐπιστολή οἱ Ἁγιοταφίτες σημειώνουν ὅτι «*ἅμα ἀνέβη ἐξ Ἰόππης εἰς Ἱεροσόλυμα, πρῶτον μέν ἀπό ἡμέρας εἰς ἡμέρας τήν ἀπάντησιν αὐτοῦ ἀνέβαλλε ἠγωνίσατο διά παντοίων τρόπων καί μυστηρίων τρόπων καί μέσων διασπᾶσαι καί διαῤῥῆξαι τόν μεταξύ τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων ἐνόρκως συνομολογηθέντα στενότατον σύνδεσμον, ἀλλά τοῦτο ἀποτυχών καί τήν Ἁγιοταφιτικήν ἀδελφότητα οὐ μόνον ἀκράδαντον καί ἀμετάθετον ἐν τῇ γνώμῃ αὐτῆς μένουσαν, ἀλλά καί τήν τούτου γνώμην ἐπιμόνως καί ἀμεταθέτως ζητοῦσαν βλέπων, τοσοῦτον ἐξεμάνη, ὥστε καί θείους καί ἀνθρωπίνους νόμους καταπατήσας συνέλαβε τήν πονηράν καί ἀσεβῆ ἰδέαν του καί ἐξεγείρας διά παντοίων σπερμολογιῶν τόν τῆς Παλαιστίνης εὐσεβῆ καί ὀρθόδοξον λαόν (καί αὐτόν φανατῆσαι παρά τῇ ἐπιτοπίῳ Κυβερνήσει τήν Ἁγιοταφιτικήν ἀδελφότητα ὡς ἐπιβουλευομένην τήν ζωήν αὐτοῦ) πρός δέ τοῦτο εὗρε προσφορώτατα ὄργανα τούς ἀκαμάτους ὑπαλλήλους καί τόν ἄφθονον χρυσόν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας*»[1292]. Βεβαίως, πολύ σημαντική εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Κύριλλος στίς κινήσεις του ἐναντίον τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας χρηματοδοτεῖτο ἀπό τή ρωσική πλευρά. Ἡ πληροφορία αὐτή ἦταν ἀληθής, ἀφοῦ γνωρίζουμε τή σχέση του μέ τή ρωσική διπλωματία, καθώς καί τό γεγονός ὅτι ἀκόμη καί μετά τήν ἀπομάκρυνσή του δεχόταν μηνιαῖο βοήθημα ἀπό τή ρωσική πρεσβεία τῆς Κπόλεως. Τό γεγονός αὐτό ὑποδηλώνει τήν ἐξάρτηση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τή ρωσική πολιτική καί ἐξηγεῖ καί τή στάση του στή Μεγάλη σύνοδο τοῦ 1872,

---

[1291] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1033, 11/23 Νοεμ. 1872. Ἡ ἐφημερίδα ἀναδημοσιεύει πληροφορίες τῆς ἐφημερίδας *Βυζαντίς*.

[1292] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε᾽, Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872).

ἀφοῦ τούς ντόπιους ὀρθοδόξους στίς ἐκφράσεις τους ἔναντι τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας συντόνιζε ἡ ρωσική διπλωματία. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι τήν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Λύδδας, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἐκραύγαζαν «*ὑπέρ τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, ὑπέρ τοῦ πατριάρχου αὐτῶν, καί κατά τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ κλήρου*»[1293].

Οἱ κινήσεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας μετά τήν ἀποκήρυξη τοῦ Κυρίλλου ἦσαν πλέον βίαιες καί ἀπροκάλυπτες μέ τήν ἀνοχή ἤ καί τήν ὑποστήριξη τοῦ πατριάρχη, κάτι πού παρατηρεῖ ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου: «*Ἔφριξεν ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης ὅταν ἤκουσεν ὅτι καί ἅπασαι αἱ λοιπαί τῆς Παλαιστίνης πόλεις καί κῶμαι κατηῤῥαδιουργοῦντο καί συνεταρράσοντο!*»[1294]. Ἡ ἀντίδραση τοῦ Κυρίλλου σ' αὐτή τήν ἀνακοίνωση ὑπῆρξε ἔντονη, ἀναφέρει ὁ Ἕλληνας πρόξενος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλης: «*ἅμα ἡ πρᾶξις αὕτη τῆς Συνόδου ἐγένετο γνωστή πρός Αὐτόν ἐγένετο ἔξαλλος ὑπό θυμοῦ*»[1295]. Σχολιάζει μάλιστα καί τήν ἀντίδρασή του στήν ἐπιστολή τῆς συνόδου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο: «*Ὁ σχισματικός Κύριλλος ἅμα εἶδε τό ἀνέλπιστον τοῦτο βῆμα τῆς Συνόδου… ἤρξατο τρέπεσθαι εἰς ἐπιδείξεις καί βιαιοπραγίας. Κατά δέ τήν νύκτα παραλαβών ὄχλον ἱκανόν ἐντοπίων τε καί ἄλλων ἐκ τῶν πέριξ κωμῶν συῤῥευσάντων καί <u>ζήτω ὁ πατριάρχης ἡμῶν</u>, μανιωδῶς κραυγαζόντων, κατῆλθε πρός τόν Ἡγεμόνα κατηγορῶν τούς καλογήρους καί ἀπαιτῶν ἵνα φυλακισθῶσιν τρεῖς ἐξ αὐτῶν· ἀλλά τοῦ Ἡγεμόνος μεταπεμψαμένου τούς τρεῖς ἐκείνους ἀντικατῆλθον μετ' αὐτῶν καί ἅπασα ἡ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων μετ' ἄλλων ἀδελφῶν πλείονα τῶν ἑξήκοντα καί ἔκραζαν ἐνώπιον τοῦ Ἡγεμόνος ὅτι <u>δέν θέλουσι σχισματικόν πατριάρχην</u>…*»[1296]. Ὁ Ναζίφ πασᾶς συμβούλευσε τούς Ἁγιοταφίτες νά προσπαθήσουν νά εἰρηνεύσουν μέ τόν πατριάρχη καί τούς ἀνακοίνωσε ὅτι μέχρι νεωτέρας διαταγῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐκεῖνος θά ἐξακολουθοῦσε νά ἀναγνωρίζει τόν Κύριλλο ὡς τό νόμιμο πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Τότε ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου συνέταξε ἐπίσημη διαμαρτυρία πρός τήν ὀθωμανική ἐξουσία, στήν ὁποία διαμαρτυρόταν γιά κάθε πράξη πού προσέβαλε τά δικαιώματα καί τά συμφέροντα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[1297].

Ὡστόσο ὁ Κύριλλος μετά τήν ἐπιστροφή του στό πατριαρχεῖο προέβη σέ μιά πραγματικά ἀπίστευτη κίνηση, ἀφοῦ προσκάλεσε καί πάλι τούς ἐκπροσώπους τῶν

[1293] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872).

[1294] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872).

[1295] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

[1296] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμ. 1872).

[1297] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

ἀραφοβώνων ὀρθοδόξων καί ὑπέγραψε τούς ὅρους πού ἐκεῖνοι ζητοῦσαν γιά νά τόν ὑποστηρίξουν. Οἱ πέντε ὅροι ἦσαν: «*α^ον^) Ἐκλογή τοῦ κατά καιροῦ Πατριάρχου ἀποκλειστικῶς ἀπό τούς Ἱεροσολυμίτας, β^ον^) Μικτόν συμβούλιον ἐξ ἀράβων καί λαϊκῶν καί κληρικῶν πρός διεύθυνσιν τῶν Μοναστηρίων, γ^ον^) Ἀδρά μισθοδοσία εἰς τούς Ἱεροσολυμίτας ἄραβας ἱερεῖς, δ^ον^) Ἀποστολή εἰς Εὐρώπην πρός ἐκπαίδευσιν δι᾽ ἐξόδων τοῦ Μοναστηρίου δύο Ἱεροσολυμιτῶν ἀράβων ἀνά 2 ἤ 3 ἔτη ἑκάστοτε, ε^ον^) Ἀνέγερσις ὀρφανοτροφείου διά τούς ἰθαγενεῖς Ἱεροσολυμίτας*»[1298]. Οἱ ὅροι πού ὑπέγραψε ὑπό τήν πίεση τῆς *Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς* ἀπειλοῦσαν τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀφοῦ παραχωροῦσαν τή διοίκηση ἑνός πατριαρχείου καί μιᾶς μοναστικῆς ἀδελφότητας σέ λαϊκούς! Ἔτσι, σημείωνε γι᾽ αὐτό τό θέμα ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀπευθυνόμενη πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο, μόνο ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα «*καί οὐχί ὁ ἐγχώριος λαός ἔχουν τό δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐκ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητος τόν κατά καιρόν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἔκ τε τοῦ ἐσωκλείστου ὑπομνήματος τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐκπτώτου Πατριάρχου Κυρίλλου καί τοῦ ἐπικυροῦντος ταύτην Ὑψηλοῦ Βερατίου τῆς Σ. Κυβερνήσεως ἀνατίθησιν αὐτῷ ὡς Ἡγουμένῳ αὐτοῦ καί Προέδρῳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τήν ἀνωτάτην τήρησιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος καί τῶν Προσκυνημάτων, ἐφ᾽ ὅσον ἀπολαύει τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῆς*»[1299].

Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ὅπως ἔχουμε τονίσει, ἀποτελεῖ μοναστική ἀδελφότητα καί ὁ ἀποκλεισμός τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ ἀπό τή διοίκησή της δέν ὀφείλεται σέ ἐθνικούς λόγους, ἀλλά σέ καθαρῶς ἐκκλησιαστικούς, καθώς στή διοίκηση τῶν μοναστικῶν ἀδελφοτήτων δέν ἐπιτρέπεται ἡ συμμετοχή λαϊκῶν. Μετά τήν ὑπογραφή τῶν *ὅρων* ἀπό τόν πατριάρχη οἱ ἀραβόφωνοι τῶν Ἱεροσολύμων, καθώς καί ἄλλοι πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στά Ἱεροσόλυμα ἀπό διάφορα μέρη τῆς Παλαιστίνης, συνόδευσαν τόν Κύριλλο μέ ζητωκραυγές στό διοικητήριο τῆς πόλεως. Στή συνοδεία τοῦ πατριάρχη ἦταν καί ὁ μητροπολίτης Ναζαρέτ Νήφων, καθώς καί ὁ ἀρχιγραμματέας Νικηφόρος. Ἐκεῖ ὁ Κύριλλος «*ἐκίνησεν ἀγωγήν κατά τοῦ ἀποστάντος κλήρου…*»[1300], ἀλλ᾽ ἀμέσως μετά τήν ἀποχώρησή του στό διοικητήριο τῶν Ἱεροσολύμων ἔφθασαν ἑξήντα μέ ἑβδομήντα περίπου Ἁγιοταφίτες καί τά μέλη τῆς συνόδου, οἱ ὁποῖοι παρουσίασαν στόν διοικητή τῆς πόλεως τίς ἀποφάσεις της: «*α^ον^) τήν κήρυξιν*

[1298] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

[1299] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμβρίου 1872). Ἡ κίνηση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου εἶχε ὡς συνέπεια νά δημιουργηθοῦν περίεργες φήμες σχετικά μέ τίς παραχωρήσεις στίς ὁποῖες προέβη. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ἡ ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*: «*Παράδοξα ὅλως κατήντησαν τά περί ἡμᾶς γινόμενα, λεγόμενα καί γραφόμενα. Κατά τήν ἐξ Ἱεροσολύμων ἰδιαιτέραν ἀλληλογραφίαν τοῦ "Νεολόγου" ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων κ. Κύριλλος ἀπεφάσισεν ἵνα μετονομασθῇ ἐπί τό Ἀραβικώτερον Ἀβδουλάχ! Μή χειρότερα!*», ἀριθμ. φύλ. 1037, 23 Νοεμ. / 7 Δεκ. 1872.

[1300] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

τοῦ πατριάρχου ὡς ἐκπτώτου καί σχισματικοῦ, β^ον^) τήν νόμιμον κυβέρνησιν τοῦ Μοναστηρίου παρά τῆς Διοικούσης Συνόδου μέχρι νέας ἀποκαταστάσεως, καί γ^ον^) τήν ἐπικύρωσιν τοῦ Ἀρχιμ. Ἀνθίμου ὡς ἐπισήμου διερμηνέως τοῦ Μοναστηρίου ὅν πρό μιᾶς ἡμέρας εἶχε παύσει ὁ Πατριάρχης»[1301].

Οἱ κινήσεις τοῦ Κυρίλλου ἐξόργισαν τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου, ἡ ὁποία ἀπευθυνόμενη στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο σημείωνε: «*Τά θλιβερά καί σπαραξικάρδια συμβάντα ἀναγγέλλοντες τῇ ὑμετέρᾳ θειοτάτῃ Παναγιότητι καί τῇ περί Αὐτήν Ἁγίᾳ καί Ἱερᾷ Συνόδῳ παρακαλοῦμεν Αὐτήν ἀδελφικῶς μή παριδεῖν κινδυνεύον τό τῆς Μητρός τῶν Ἐκκλησιῶν σκάφος, μηδ᾽ ἐάσας σύμπασαν τήν ἐν αὐτῇ ἐθνικήν παρακαταθήκην, ἥν τοσοῦτοι πολιοί αἰῶνες ἐσεβάσθησαν, προδοθῆναι ὑπό τῶν ἀνοσίων καί ἀνιέρεων χειρῶν ἑνός κακούργου καί ἀσυνειδήτου προδότου… οἷος ὁ σχισματικός Κύριλλος, τό ἐφ᾽ ἡμῶν καλόν τε καί ἅμα συμφέρον κρίνομεν, ἵνα οὗτος μετακληθῇ δι᾽ ὑψηλῆς διαταγῆς τῆς Σεβαστῆς ἡμῶν Κυβερνήσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν καί δῷ λόγον τῶν κακουργιῶν καί ἀσεβημάτων αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἔθνους, καθότι ἄλλως ἐνταῦθα μένων οὐδέποτε παύσεται διά τῶν ὀργάνων τῆς γνωστῆς πολιτικῆς συνταράσσων τόν λαόν καί προδιδούς τά συμφέροντα τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας καί τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος*»[1302].

Τή νύχτα τῆς 10ης Νοεμβρίου 1872, μετά ἀπό παρέμβαση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, οἱ ὀθωμανικές ἀρχές συνέλαβαν τρία μέλη τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου, τόν ἀρχιεπίσκοπο Γάζης Προκόπιο, τόν Δραγουμάνο Ἄνθιμο καί τόν ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν[1303]. Μόλις τό γεγονός αὐτό ἔγινε γνωστό στούς Ἁγιοταφίτες, συγκεντρώθηκαν ὅλοι στό ἐπιτροπικό τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, προκειμένου νά συσκεφθοῦν γιά τό τί ἔπρεπε νά κάνουν[1304]. Τότε ὅμως ἐνημερώθηκαν ὅτι τοποθετήθηκαν στρατιῶτες ἐντός καί ἐκτός τοῦ μοναστηρίου, ὁδηγούμενοι ἀπό ὑπαλλήλους τῆς ρωσικῆς πρεσβείας στά Ἱεροσόλυμα καί ὑπαλλήλους τοῦ πατριαρχείου προσκείμενους στόν πατριάρχη Κύριλλο[1305]. Οἱ ὀθωμανικές ἀρχές παρέλαβαν καί τά κλειδιά τοῦ μοναστηρίου, τά ὁποῖα παρέδωσαν στόν Κύριλλο, ἐνῶ ταυτοχρόνως παραβίασαν καί πολλά κελλιά μοναχῶν καί ἐμπόδισαν τήν εἴσοδο τῶν Ἁγιοταφιτῶν στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου ἀναφέρει στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο ὅτι: «*εἶναι ἀδύνατον, Παναγιώτατε Δέσποτα, νά φαντασθῇ τις τόν τρόμον καί τήν φρίκην, ἥτις κατέλαβε τούς Ἁγιοταφίτας πατέρας, ὅταν εἶδον ἑαυτούς πανταχόθεν*

[1301] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

[1302] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ἰωάννη Σπηλιωτάκη μέ ἡμερομηνία 12 Νοεμ. 1872).

[1303] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 176 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 13 Νοεμ. 1872).

[1304] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1305] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

ὑπό στρατιωτῶν περικεκλεισμένους! εἶναι ἀδύνατον νά περιγράψῃ τις τήν ταραχήν καί τήν σύγχυσιν ἥτις κατεκυρίευσεν αὐτούς ὅταν εἶδον ὅτι ἅπασαι αἱ πέριξ τοῦ Μοναστηρίου ἑστίαι ἦσαν πλήρεις ἱεροσολυμιτῶν καί ἄλλων ἐκ διαφόρων πόλεων καί κωμῶν τῆς Παλαιστίνης συρρέυσάντων Ἀράβων, ὧν ἄλλοι μέν ἀνεθεμάτιζον καί κατηρῶντο τούς καλογήρους ἄλλοι δέ ἠπείλουν ὅτι θέλουσιν ἐκδιώξει αὐτούς τῆς Παλαιστίνης!»[1306]. Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ πληροφορία, πού διασώζει ὁ Ἕλληνας πρόξενος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλης, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ Ὀθωμανοί στρατιῶτες «*ὡδηγοῦντο εἰς τάς κινήσεις των παρά τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ρωσσικοῦ προξενείου*»[1307], καθώς καί ἡ ἀναφορά τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, ὅτι ὁ Κύριλλος ἀποτελοῦσε ὄργανο τῆς γνωστῆς πολιτικῆς, δηλαδή τῆς Ρωσίας[1308].

Τήν ἴδια στιγμή πλῆθος ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων πολιόρκησε γιά πολλές ἡμέρες τό κεντρικό μοναστήριο τῆς ἀδελφότητας, τόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο. Ἡ Διοικοῦσα Σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη κατάσταση καί ἐνημέρωσε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο, ἀναφέροντας τά ἑξῆς: «*Παναγιώτατε! Ἐτρώθημεν! σήμερον συνελήφθησαν τρεῖς τῶν ἀδελφῶν ὁ Ἅγιος Γάζης, ὁ Διερμηνεύς τοῦ Μοναστηρίου, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Βενιαμίν καί φυλακισθέντες προσωρινῶς ἐν τῷ Διοικητηρίῳ πρόκειται νά σταλῶσιν εἰς ἐξορίαν. Ὁ καλός μας ποιμήν ὁ Σχισματικός ὑπεκίνησεν στάσιν διά τῶν ὀργάνων του καί διά τοῦ χρυσοῦ ἐναντίον τοῦ Μοναστηρίου μας πολιορκεῖ χωρίς νά δυνάμεθα οὔτε νά ἐξέλθωμεν, οὔτε ἄλλοι νά εἰσέλθουν ἐντός, καί Κύριος οἶδε τί διασκέπτεται ἡ μοχθηρά του κεφαλή κατά πάσης τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητος. Σᾶς παρακαλοῦμεν θερμῶς ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πράξατε ἄνευ ἀναβολῆς ὅ,τι σᾶς ὑπαγορεύει ἡ φρόνησις καί ἡ ἱκανότης σας. Μετά Θεόν εἰς οὐδένα ἄλλον ἐλπίζομεν παρά εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί τό Ἔθνος*»[1309].

Ὁ Κύριλλος ζήτησε ἀπό τούς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων νά τόν συνοδεύσουν στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, προκειμένου νά τελέσει τήν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου τῆς 11ης Νοεμβρίου[1310], ὅμως αὐτοί ἀρνήθηκαν νά τόν ἀκολουθήσουν. Ἔτσι ὁ πατριάρχης κατέβηκε στόν ναό συνοδευόμενος ἀπό τόν μητροπολίτη Ναζαρέτ Νήφωνα[1311], τόν μητροπολίτη Βηθλεέμ Ἀγάπιο, τόν ἀρχιγραμματέα τοῦ πατριαρχείου ἀρχιμανδρίτη Νικηφόρο (ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἀρχικά εἶχε στραφεῖ ἐναντίον του,

---

[1306] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1307] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν Πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1308] Ἡ σύνοδος ἀναφέρει «*Ὁ Σχισματικός Κύριλλος (ἤ μᾶλλον ἡ ὀργάνῳ τούτῳ χρωμένη γνωστή πολιτική…*». **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1309] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά*.

[1310] Στήν ἔκθεση τοῦ Ἕλληνα προξένου δέν ἀναφέρεται ἡμερομηνία, σημειώνεται μόνο «*τόν ἑσπερινόν τοῦ Σαββάτου*».

[1311] Σύμφωνα μέ τήν ἐφημερίδα «*Νεολόγος*», ὁ μητροπολίτης Ναζαρέτ ἔλαβε ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 27 Σεπτεμβρίου 1872 ἀπό τόν ἁγιοταφίτη ἀρχιμανδρίτη Ἰάκωβο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν στήν Κπολη. Σέ αὐτή τήν ἐπιστολή ὁ ἀποστολέας προσπαθοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος τοῦ Κυρίλλου τόν μητροπολίτη

ἄλλαξε στάση), δύο διακόνους, τόν Σπυρίδωνα καί τόν Μακάριο[1312], πολλούς ἀραβόφωνους ἱερεῖς καί πλῆθος ντόπιων ὀρθοδόξων, καθώς καί τούς προξένους τῆς Ρωσίας Κοζέβνικοφ καί τῆς Ἑλλάδος Ξένο[1313]. Ὁ εὑρισκόμενος στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως Σκευοφύλακας, μαζί μέ τούς Ἁγιοταφίτες πού βρίσκονταν ἐκεῖ, κατέφυγε ζητώντας ἄσυλο στούς λατίνους[1314], ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Παλαιστίνης ἐξέφραζαν δημοσίως καί μέ ζητωκραυγές τήν ὑποστήριξή τους στόν πατριάρχη Κύριλλο. Μάλιστα εἶχαν καταφέρει μετά ἀπό πιέσεις νά πείσουν τόν μητροπολίτη Βηθλεέμ Ἀγάπιο[1315] νά προσέλθει στόν Κύριλλο καί νά τόν ἀναγνωρίσει ὡς κανονικό πατριάρχη.

Νήφωνα. Ἕνα ἀπό τά ἐπιχειρήματά του, μέ τά ὁποῖα προσπαθοῦσε νά δικαιολογήσει τόν Κύριλλο γιά τή μή συμμετοχή του στίς ἐργασίες τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπολεως, ἦταν ὅτι ἡ Σύνοδος αὐτή ἦταν «*προϊόν μασονικῶν ἐνεργειῶν*» καί ἑπομένως ὅσοι συμμετεῖχαν σ' αὐτή ἦσαν «*ὄργανα τοῦ μασονισμοῦ*»! Σύμφωνα μέ τήν ἴδια ἐφημερίδα ὁ συντάκτης αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς δέν ἦταν ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος, ἀλλά ὁ στενός συνεργάτης τοῦ πατριάρχη Παῦλος Νεοκλῆς. Ἀριθμ. φύλ. 1150, 31 Ὀκτ. / 12 Νοεμ. 1872.

[1312] Κατά τήν ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», πού ἀναδημοσιεύει δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «*Βυζαντίς*», οἱ μητροπολίτες Ναζαρέτ Νήφων καί Βηθλεέμ Ἀγάπιος ἀπέστειλαν τηλεγράφημα στόν διοικητή τῶν Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος τό διεβίβασε στήν Ὑψηλή Πύλη. Σ' αὐτό ἀνέφεραν: «*Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀρχιγραμματεύς Νικηφόρος, πνευματικός Ἰωσήφ, 60 Ἁγιοταφῖται, ἄλλοι ἀδελφοί, ὁλόκληρος ὁ λαός καί κλῆρος Παλαιστίνης, διαμαρτυρόμεθα κατά τῆς ἀντικανονικῆς κατά τοῦ Πατριάρχου πράξεως ὑπό ἰδιωτευόντων ἐν Μοναστηρίῳ Ἀρχιερέων. Διαβιβάσατε διαμαρτύρησιν ὅπου δεῖ*», ἀριθμ. φύλ. 1036, 22 Νοεμ. / 4 Δεκ. 1872. Ἀπό τό παραπάνω τηλεγράφημα καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Κύριλλος διέθετε τήν ὑποστήριξη ὁρισμένων μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Δυστυχῶς στήν ἐφημερίδα δέν καταγράφονται τά ὀνόματα τῶν 60 ἁγιοταφιτῶν πού τόν ὑποστήριζαν, ἔτσι δέν εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε, ἐάν ἐπρόκειτο πράγματι γιά μέλη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἤ γιά ἀραβόφωνους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι γιά εὐνόητους λόγους «βαπτίσθηκαν» Ἁγιοταφίτες. Πάντως ἡ ἴδια ἐφημερίδα σέ ἑπόμενο φύλλο της σημειώνει ὅτι οἱ ὑποστηρικτές τοῦ Κυρίλλου μητροπολίτες Ναζαρέτ καί Βηθλεέμ, καθώς καί οἱ λοιποί ἁγιοταφίτες, ὑπέγραψαν διαμαρτύρηση ὑπέρ του στηριζόμενοι στή διαβεβαίωσή του ὅτι ἐπρόκειτο νά ὑπογράψει τόν Ὅρο τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως. Βλ. ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*» ἀριθμ. φύλ. 1037, 23 Νοεμ. / 7 Δεκ. 1872.

[1313] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1314] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1315] Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων περιέγραψε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο τά σχετικά τῆς μεταστροφῆς τοῦ μητροπολίτη Βηθλεέμ: «*τήν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου Ὄρθρου βαθέως νέοι ἀλαλαγμοί καί νέος θόρυβος ἐτάραξε καί πάλιν τάς πεφοβισμένας καρδίας τῶν Ἁγιοταφιτῶν καλογήρων! Ἅπαντες ἐρρίφθησαν εἰς τά παράθυρα τοῦ Μοναστηρίου καί τί βλέπουσι τόν Μητροπολίτην Βηθλεέμ Κ. Ἀγάπιον ὑπό τριακοσίων περίπου Βηθλεεμιτῶν συνοδευόμενον καί μετά φανῶν καί λαμπάδων πρός τά Πατριαρχεῖα διευθυνόμενον. Ἡ προδοσία αὕτη Μητροπολίτου οὐ μόνον ἐν πᾶσι μετά τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν ἄχρι τοῦδε συμφωνοῦντος, ἀλλά καί ἐν πάσαις ἀνεξαιρέτως ταῖς πράξεσι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὑπογεγραμμένου, τοσοῦτον παράδοξον ἐφάνη, ὥστε ἅπαντες ἦσαν περίεργοι νά μάθωσι τό αἴτιον τῆς αἰσχρᾶς… ταύτης παλινῳδίας. Πλήν ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος οὐκ ἐβράδυνε· καθότι τήν ἐπιοῦσαν ἐπληροφορήθημεν ὅτι ὁ Σχισματικός Κύριλλος ἀποστείλας ἀνθρώπους πρός τόν Ἅγιον Βηθλεέμ διέταξεν αὐτούς νά εἴπωσιν ὅτι φέρουσιν διαταγήν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ὁ Μητροπολίτης πιστεύσας τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἠνέωξε τήν θύραν τοῦ ἐν Βηθλεέμ Μοναστηρίου ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα πλῆθος πολύ ἐξορμήσαντες εἰς*

Τήν Κυριακή 12 Νοεμβρίου μετά τήν ἐπίσημη ἀποκήρυξή του ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ὁ Κύριλλος, συνοδευόμενος ἀπό τούς μητροπολίτες Ναζαρέτ καί Βηθλεέμ, ἀραβοφώνους ἱερεῖς καί πλῆθος ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων, πῆγε στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως καί παρακολούθησε τή θ. Λειτουργία ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο φορώντας τόν ἀρχιερατικό μανδύα. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στή συνοδεία του ἦταν τόσο ὁ Ρῶσος, ὅσο καί ὁ Ἕλληνας πρέσβυς, οἱ ἴδιοι δηλαδή διπλωμάτες πού τόν εἶχαν ἀκολουθήσει καί στόν ἑσπερινό τοῦ Σαββάτου[1316]. Τό τί ἀκριβῶς συνέβη στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως λίγο πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῆς θ. Λειτουργίας περιέγραψε ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο: «*Τῇ ἐπαύριον ἡμέρᾳ Κυριακῇ… κατέρχεται πάλιν ὁ σχισματικός εἰς τόν ναόν τῆς Ἀναστάσεως μετά τῆς αὐτῆς πομπῆς καί παρατάξεως, μεθ᾽ ἥν ἐν τῷ ἑσπερινῷ. Ἅπαντες οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἄραβες πλήρεις χαρᾶς καί ἀγαλλιάσεως περιέμενον μετά γυναικῶν καί τέκνων τήν κατάβασιν αὐτοῦ, δέκα δέ καί τέσσαρες Ἱερεῖς ἤμελλον νά συλλειτουργήσωσιν ἐνώπιόν του, μετ᾽ ἐπάρσεως καί ὑπερηφανείας ἐν τῷ θρόνῳ ἱσταμένου νέου Διοκλητιανοῦ*». Ὁ Κύριλλος εἰσῆλθε στό Ἱερό τοῦ ναοῦ καί ὅταν ἀντιλήφθηκε ὅτι ὁ Σκευοφύλακας Σεραφείμ δέν εἶχε προετοιμάσει τίς στολές τῶν ἱερέων, ζήτησε νά ἐμφανισθεῖ ἀμέσως μπροστά του «*ἀπειλῶν ὅτι θέλει συντρίψει αὐτοῦ τήν κεφαλήν. Ὁ δυστυχής Σκευοφύλαξ, καίπερ κεκρυμμένος διά τόν φόβον τῶν Ἰουδαίων, κατῆλθεν ὅμως εἰς τό Ἱερόν· ἀλλά τοσαύτην βάσανον, ὕβρεις καί τοσαύτην… κακολογίαν ἤκουσεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σχισματικοῦ, ὥστε κατάλληλον ἔκρινεν οὔτε κἄν ἀπάντησιν νά δώσῃ*»[1317]. Ὁ Σκευοφύλακας παρέδωσε τά ἀναγκαῖα ἄμφια καί «*ἀνεχώρησεν εἰς τά ἴδια, μή ἀνεχόμενος νά βλέπῃ τήν αἰσχράν καί ἀσυνείδητον καταπάτησιν καί προδοσίαν τῶν Ἱερωτάτων τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ ἔθνους συμφερόντων*»[1318]. Τό ἴδιο πρωί ὁ Κύριλλος ἔδωσε ἐντολή νά συλληφθοῦν καί οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, οἱ ὁποῖοι ὅμως «*κρυβέντες ἐσώθησαν*»[1319].

Ἡ ἄρνηση τῶν ἡγουμένων τῶν μοναστηρίων τῶν Ἱεροσολύμων νά συνοδεύσουν τόν Κύριλλο στόν ἑσπερινό τοῦ Σαββάτου τῆς 11ης Νοεμβρίου προκάλεσε τήν ἔντονη ἀντίδρασή του. Ἄρχισε νά τούς ἀπειλεῖ ὅτι θά τούς ἀπομακρύνει ἀπό τίς θέσεις τους. Τήν Κυριακή 12 τοῦ ἴδιου μηνός καί μετά τήν τέλεση τῆς θ. Λειτουργίας

αὐτόν τοσοῦτον ἐπίεσε τόν ποιμένα αὐτοῦ, καί ἠνάγκασαν αὐτόν νά μεταβῇ διά νυκτός εἰς τό Πατριαρχεῖον καί μετά πολλάς καί πικράς ἐπιπλήξεις καί ἀπειλάς τοῦ σχισματικοῦ ἀποσύρη… δι᾽ ἐπιστολῆς τήν ὑπογραφήν αὐτῆς λέγων ὅτι τό ποίμνιον αὐτοῦ διεμαρτυρήθη κατ᾽αὐτοῦ πρός τήν Κυβέρησιν, ὅπερ, κατά τήν μετά ταῦτα μαρτυρίαν τοῦ Ἡγεμόνος ἦν ψεῦδος» **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε΄, Ἐκκλησιαστικά*, (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1316] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ΄, Ἐκκλησιαστικά*, (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1317] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1318] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1319] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε΄, Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως ὁ διάκονός του Σπυρίδων, συνοδευόμενος ἀπό Ὀθωμανούς στρατιῶτες, ὁδήγησε στό πατριαρχεῖο τούς ἡγουμένους τῶν μονῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. «*Ἔφριξαν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι*», ἀναφέρει ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη, «*ὅταν μεταβάντες εἰς τό Πατριαρχεῖον εἶδον ἐνώπιον αὐτῶν συγκεκροτημένον τακτικόν Ἱεροδικαστήριον, οὗ Πρόεδρος ἦν ὁ σχισματικός, συμπάρεδροι δέ οἱ δύο προδόται Ἀρχιερεῖς, ὁ ἀποστάτης Ἀρχιγραμματεύς, ὁ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας Κοζέβνικοφ, δικασταί δέ κάτοικοί τινες λαϊκοί, περιτρίμματα ἀγορᾶς, οἵτινες ἀποτελοῦσι τό μυστικόν συμβούλιον τοῦ σχισματικοῦ. Ἐν τούτοις ἡ ἐξέτασις ἤρξατο καί ὅσοι μέν τῶν ἡγουμένων, ὑποκύπτοντες εἰς τήν βίαν, ἠσπάζοντο τήν δεξιάν τοῦ προέδρου ἀπελύοντο, ὅσοι δέ ἐπέμενον εἰς τήν γνώμην αὐτήν ἐξυβρίζοντο καί ἐξεδιώκοντο, τινές δέ καί ἐῤῥαπίζοντο, οἷον ὁ ἡγούμενος τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Κ. Μακάριος ὅστις τολμηρότερος… τῶν ἄλλων ἀπαντήσας, οὐ μόνον δύο οὐκ εὐκαταφρόνητα ῥαπίσματα παρά τοῦ σχισματικοῦ ἔλαβεν, ἀλλά καί κακῶς ἔχων ὑπό τῶν στρατιωτῶν ἐξεβλήθη τοῦ πατριαρχείου*»[1320]. Ἀπό τίς παραπάνω ἀφηγήσεις διαπιστώνεται ὅτι οἱ κινήσεις τοῦ Κυρίλλου εἶχαν γίνει ἰδιαιτέρως βίαιες, ἀφοῦ εἶχε στραφεῖ ἐναντίον ὅλων ὅσων εἶχαν ὑπογράψει ἐναντίον του, χωρίς αὐτές του οἱ κινήσεις νά δείχνουν ὅτι εἶχε στό μυαλό του κάποιο σχέδιο. Φαίνεται πώς καί ὁ ἴδιος ἦταν πολύ ὀργισμένος. Σέ ἐπιστολή τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριλλος πῆγε στόν θυρωρό τοῦ πατριαρχείου καί πῆρε μαζί του τά κλειδιά τοῦ μοναστηριοῦ, ἐνῶ σέ μιά τυχαία συνάντησή του μέ τούς μητροπολίτες Λύδδης Νεόφυτο καί Σεβαστείας Νικηφόρο, «*ἐξυβρίσας αὐτούς βαναύσως καί τυραννικῶς, ἐξῆλθε* (ἀπό τή μονή τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου) *κράζων ὅτι αὐτός ἐστίν ὁ τοῦ Μοναστηρίου οἰκοκύρης*»[1321].

Ἡ βίαιη ὅμως αὐτή συμπεριφορά προερχόταν προφανῶς ἀπό τήν αἴσθηση πού εἶχε ὅτι μέ τή στήριξη τῆς ρωσικῆς διπλωματίας ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπό τό θρόνο ἦταν ἀδύνατη. Γι᾽ αὐτό πίστευε ὅτι δέν εἶχε ἀνάγκη τή στήριξη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί ὅτι ἡ χρήση αὐστηρῶν «*σωφρονιστικῶν*» μέτρων θά ἀνάγκαζε τήν ἀδελφότητα νά ἀποσύρει τήν ἀποκήρυξή του. Ἐκεῖνο ὅμως πού προξενεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση καί πού κατά τή γνώμη μας δείχνει καί τήν ἀναντίρρητη ἐξάρτησή του ἀπό τή ρωσική διπλωματία, εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ πατριάρχης, ἐνῶ θά μποροῦσε μέ μιά ὑπογραφή του στά *Πρακτικά* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπολεως νά ἀποκαταστήσει καί τόν ἑαυτό του στόν θρόνο τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, νά ἐπαναφέρει τήν ἠρεμία στούς κόλπους τῆς ἀδελφότητας καί νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις του μέ τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, δέν τό ἔπραξε. Προτίμησε τή σύγκρουση μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, τήν κινητοποίηση τοῦ ποιμνίου ὑπέρ του, ἀλλά ἐναντίον τοῦ πατριαρχείου, τήν ἀπροκάλυπτη ἐπέμβαση τῆς ρωσικῆς διπλωματίας στά τεκταινόμενα, τή μή καταδίκη τῆς ἐκκλησιαστικῆς παρεκκλίσεως τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ

[1320] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).
[1321] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

καί τή διατάραξη τῶν σχέσεών του μέ τούς προκαθημένους τῶν ὑπόλοιπων πρεσβυγενῶν πατριαρχείων. Δυστυχῶς, ἀπό τήν ἔρευνα δέν διαπιστώσαμε τήν ὕπαρξη σημαντικῆς προσωπικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τούς διαφόρους Ρώσους διπλωμάτες καί κυρίως μέ τό Νικ. Ἰγνάτιεφ, ἡ ὁποία θά μποροῦσε νά μᾶς διαφωτίσει περισσότερο σχετικά μέ τήν ἐξάρτησή του ἀπό τή ρωσική πολιτική. Μπορεῖ βεβαίως ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἀναζητοῦμε νά μήν καταγράφηκαν ποτέ, ἀκριβῶς γιά νά μήν μπορέσει ποτέ νά ἀποδειχθεῖ ὁ πραγματικός βαθμός ἐξαρτήσεως τοῦ Κυρίλλου ἀπό τή ρωσική πλευρά.

Τήν ἴδια στιγμή οἱ πολιορκημένοι μοναχοί τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ζήτησαν μέ ἐγκύκλιό τους τήν ἐπέμβαση τῶν προξενικῶν ἀρχῶν πού βρίσκονταν στά Ἱεροσόλυμα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν τριῶν ἀρχιερέων. Ὁ πρόξενος τῆς Γερμανίας ἀνταποκρίθηκε στό αἴτημά τους καί ἐπενέβη «*ἡμιεπισήμως*»[1322], ἀφοῦ προέβη σέ παραστάσεις πρός τίς ὀθωμανικές ἀρχές καί ζήτησε νά ἀποφυλακισθοῦν οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς[1323] καί νά ἀποχωρήσουν τά στρατιωτικά τμήματα πού πολιορκοῦσαν τή μονή τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων θεώρησε ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ Γερμανοῦ προξένου προκλήθηκε ἀπό τό γεγονός ὅτι αὐτός, ἀλλά καί οἱ ὑπόλοιποι πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, «*βλέποντες, ὡς φαίνεται τάς ἀνηκούστους βιαιοπραγίας τοῦ σχισματικοῦ, βλέποντες τήν φανεράν ἐπέμβασιν τοῦ ῥώσσου προξένου, ὅστις ἐστίν ὁ αἴτιος ὅλων τῶν συμφορῶν ἡμῶν, ἔλαβεν οἶκτον δι᾽ ἡμᾶς καί ἐξέφρασεν τήν δυσαρέσκειάν αὐτήν πρός τόν ἡγεμόνα τῆς Ἱερουσαλήμ*»[1324]. Παρά τίς ἀντιδράσεις τοῦ Ρώσου προξένου[1325], τό αἴτημα τοῦ Γερμανοῦ διπλωμάτη ἔγινε δεκτό, παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση προσποιήθηκε ὅτι δῆθεν ἀγνοοῦσε τίς ὁποιουδήποτε εἴδους παραβιάσεις, στίς ὁποῖες προέβησαν οἱ ὀθωμανικές ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων. Παράλληλα, οἱ ντόπιοι ὀρθόδοξοι πού εἶχαν εἰσρεύσει

[1322] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1323] Ἡ Διοικούσα σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐνημέρωσε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν τριῶν ἀρχιερέων μέ τηλεγράφημα της στίς 19 Νοεμ. 1872. **ΑΥΠΕΞ**, 76, *ιε', Ἐκκλησιαστικά*.

[1324] **ΑΥΠΕΞ**, 76, *ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1325] Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ ἐφημερίδα τῆς Μόσχας ἀναπαρήγαγε τήν πληροφορία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «*…ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ Ἕλληνες ἐδωροδόκησαν, ὡς λέγεται, τόν πασσᾶν*», τόν βρετανό πρόξενο «*ἀλλά καί τόν γερμανόν. Ἀμφότεροι ἔκαμον εἰς τόν ἐγχώριον διοικητήν παραστάσεις σύμφωνα μέ τάς τάσεις τῶν Ἑλλήνων. Ὁ νῦν ἐν Ἱερουσαλήμ Γερμανός πρόξενος ἦτο ἄλλοτε ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀνόβερου ἐν Πετρουπόλει· φαίνεται στενοχωρούμενος ἐκ τοῦ μικροῦ κύκλου ἐνεργείας, ὅς τις παρέχεται αὐτῷ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐπεθύμησεν αὐτός νά ἐπεκτείνῃ τόν κύκλον του, ἴσως καί ἀκούσῃ τῆς Κυβερνήσεώς του, τῆς μή ἐχούσης ποσῶς λόγους ἵνα ἀναμιγνύεται εἰς ἔριδα προκαλεσθεῖσαν μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἱερουσαλήμ*» (**ΑΥΠΕΞ**, *76, ιθ', Ἐκκλησιαστικά*). Ἔτσι σύμφωνα μέ τή ρωσική ἐφημερίδα ἡ ἐπέμβαση τῶν προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί τοῦ πασᾶ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς δωροδοκίας τῶν Ἑλλήνων, τῆς διπλωματίας τους, ἀλλά καί τῆς ματαιοδοξίας τοῦ γερμανοῦ προξένου.

στά Ἱεροσόλυμα, ὑποχρεώθηκαν νά ἐπιστρέψουν στίς ἐπαρχίες τους[1326].

Ἔτσι, οἱ Ἁγιοταφίτες κατάφεραν νά λύσουν τήν πολιορκία καί ἀπέστειλαν ἐπιτροπή στήν Κπολη ζητῶντας ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά ἀναγνωρίσει τήν ἀπόφαση τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων γιά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου[1327]. Ἡ Ἐπιτροπή αὐτή ἀποτελεῖτο ἀπό τούς ἀρχιμανδρίτες Βενιαμίν Ἰωαννίδη καί Γεράσιμο Πρωτοπαππᾶ, καθώς καί τόν ἱεροδιάκονο Γερμανό Ἀποστολάτο[1328]. Παράλληλα, ἡ Ἐπιτροπή μετέφερε στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη ἐπιστολή τῆς Διοικούσης Συνόδου τοῦ πατριαρχείου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ τρεῖς ἀντιπρόσωποί της στήν Κπολη ὁρίσθηκαν πληρεξούσιοι ἐπίτροποί της στήν Κπολη καί θά ἔπρεπε νά «*παραλάβωσι τό αὐτόθι Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου καί ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῷ ἐνεργῶσιν ἐκ μέρους ἡμῶν, ὑπέρ τῶν τιμαλφεστάτων τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν κοινοῦ συμφερόντων, ἀφ᾽ οὗ ζητεῖ νά ἐξασκῇ εἰσέτι δικαίωμα ὁ σχισματικός Κύριλλος*»[1329]. Στή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς, ἡ Διοικοῦσα σύνοδος παρακαλοῦσε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη νά συστήσει «*αὐτούς καί παρά τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ Σεβαστῇ Κυβερνήσει*» καί νά δώσει «*αὐτοῖς πλήρη πίστιν εἰς ὅσα περί τοῦ ζητήματος προφορικῶς ἀνακοινώσωσιν Αὐτῇ παρέχουσα αὐτοῖς πάντοτε καί ἐν πάσῃ περιστάσει τήν πολύτιμον Αὐτῆς συνδρομήν*»[1330]. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἐνημερώθηκε γιά τήν παύση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τρία διαδοχικά τηλεγραφήματα τά ὁποῖα ἀπεστάλησαν ἀπό τήν 7η Νοεμβρίου καί ἑξῆς. Ἐκτός ἀπό τήν ἀνακοίνωση τῆς ἀποφάσεως γιά τήν ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη, ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ζητοῦσε ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο νά ζητήσει ἀπό τήν ὀθωμανική κυβέρνηση νά δώσει τίς κατάλληλες ἐντολές στίς ὀθωμανικές ἀρχές τῶν Ἱεροσολύμων, ὥστε νά προχωρήσει τό πατριαρχεῖο στήν ἐκλογή νέου πατριάρχη. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος συγκάλεσε ἀμέσως τήν πατριαρχική Σύνοδο, ἀνακοίνωσε τά ὅσα διαδραματίσθηκαν στά Ἱεροσόλυμα καί ἐνημέρωσε καί τήν Ὑψηλή Πύλη. Τήν Κυριακή 12 Νοεμβρίου 1872 συνεδρίασε ἐκτάκτως ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, καθώς καί τό Ἐθνικό Συμβούλιο, ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀνθίμου καί τή συμμετοχή τῶν μητροπολιτῶν Σάμου, Βελεγράδων καί Χαλεπίου καί τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου Χατζοπούλου, Γαροφαλίδου καί Ἀναστασιάδη.

Μετά τό τέλος τῆς συνεδρίας, ὁ δευτερεύων μαζί μέ τούς Ἁγιοταφίτες ἀρχιμανδρίτες Κύριλλο Παλαβάνη καί Ἰάκωβο (καθηγούμενο τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ μετοχίου) προέβη, μετά καί ἀπό ἐντολή τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, στή σφράγιση τῶν

[1326] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά*, (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1327] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 839-840.

[1328] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά*, (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 25 Νοεμ. 1872).

[1329] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

[1330] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Νοεμ. 1872).

γραφείων, τοῦ πατριαρχικοῦ κοιτῶνος, τοῦ σκευοφυλακίου καί τοῦ ταμείου τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου μέχρι νά σταλεῖ ἀπό τά Ἱεροσόλυμα ἁρμόδια Ἐπιτροπή, προκειμένου νά παραλάβει τό μετόχιο. Τά δωμάτια σφραγίσθηκαν μέ τή σφραγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη καί τῶν δύο Ἁγιοταφιτῶν[1331]. Τήν ἴδια περίοδο καί ἡ στάση τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἔναντι τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἄρχισε νά ἀλλάζει. Ὁ διοικητής τῶν Ἱεροσολύμων Ναζίφ πασᾶ ζήτησε ἀπό τόν Κύριλλο νά τοῦ παραδώσει τά κλειδιά τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, τά ὁποῖα στή συνέχεια παρέδωσε στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου[1332]. Ἡ ἀλλαγή στάσεως τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως θεωροῦμε ὅτι ἑρμηνεύεται ἀπό τά ἴδια τά γεγονότα, ἀφοῦ εἶχε διαπιστώσει τήν ἀπροκάλυπτη ὑποστήριξη τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως στόν Κύριλλο, τόν ὁποῖο ἐμφανῶς χρησιμοποιοῦσε ὡς ὄργανο γιά τήν προώθηση τῶν δικῶν της συμφερόντων στήν περιοχή. Ἐνδεικτικά ἀναφέρθηκε παραπάνω ἡ παρουσία τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ρωσικοῦ προξενείου στήν πολιορκία τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καί ἡ παρουσία τοῦ Ρώσου προξένου κατά τήν ἡμέρα τελέσεως τῆς θ. Λειτουργίας στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως χοροστατοῦντος τοῦ Κυρίλλου. Ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἐπιθυμοῦσε νά περιορίσει τήν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στά ἐσωτερικά της. Ἀφοῦ λοιπόν ἐνημερώθηκε ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, συμφώνως πρός τούς *Γενικούς Κανονισμούς*, θεώρησε σκόπιμο νά παύσει τήν ὑποστήριξή της πρός τόν Κύριλλο, πού στήριζε ἡ Ρωσία, καί νά ὑποστηρίξει πλέον ἀνοικτά τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου. Ἄλλωστε, ἡ ἐπιρροή τῶν Ρώσων διπλωματῶν στούς ντόπιους ὀρθοδόξους προκειμένου νά ὑποστηρίξουν τόν Κύριλλο προκαλοῦσε ἀναταραχή ὄχι μόνο στούς κόλπους τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλά δημιουργοῦσε καί προβλήματα εὐταξίας στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων, τήν ἡσυχία τῶν κατοίκων τῆς ὁποίας ἐπιθυμοῦσε ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση.

Χαρακτηριστικά ἦσαν τά ἐπεισόδια πού δημιουργήθηκαν μεταξύ Ἁγιοταφιτῶν καί ντόπιων ὀρθοδόξων, μέ ἀφορμή τήν ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, τά ὁποῖα δέν περιορίσθηκαν μόνο στήν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων. Στίς 20 Νοεμβρίου 1872 ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Ἀρχαγγέλων τῆς Ἰόππης κακοποιήθηκε ἀπό τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους τῆς περιοχῆς, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλαν στό μοναστήρι, «*κακοποιήσαντες διά ῥαβδισμοῦ τόν ἡγούμενον καί τόν πρωτοψάλτην τοῦ Ἁγίου Τάφου, καί ἀφοῦ ἔκλεισαν ἀμφοτέρους εἰς ἕν δωμάτιον ἐγένοντο κύριοι τοῦ Μοναστηρίου*»[1333]. Τά πνεύματα ἠρέμησαν, ὅταν μετά ἀπό ἐπέμβαση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν παραδόθηκε τό μοναστήρι στόν νέο ἡγούμενο, τόν ὁποῖο εἶχε ἀποστείλει ὁ Κύριλλος. Ὁ Ἕλληνας πρόξενος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλης ἀναφέρει σχολιάζοντας τά γεγονότα: «*Ἐνῶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡγούμενος εἰς τό Γραικικόν Μοναστήριον διορισθείς πρό 3 μηνῶν καί ἐνῶ τά πνεύματα τῶν κατοίκων εὑρίσκοντο εἰς ἠρεμίαν, ὁ πρῴην πατριάρχης διά νά*

[1331] Ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*» ἀριθμ. φύλ. 1034, 13/27 Νοεμ. 1872.

[1332] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1333] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 25 Νοεμ. 1872).

προκαλέση καί ἐνταῦθα νέας ὀχλαγωγίας ἐξαπέστειλεν ἐκ μέρους του ἡγούμενον συνοδευόμενον μέ συστατικά Γράμματα, ἅτινα ἀνεγνώσθησαν δημοσίως πρός ἀναγνώρισίν του»[1334]. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ διορισμοῦ ἦσαν τά γεγονότα πού προαναφέραμε. Ἐπεισόδια δημιουργήθηκαν ἀπό ὀπαδούς τοῦ Κυρίλλου καί στό μετόχιο τῆς Κπολεως, γεγονός πού ὑποχρέωσε τίς ὀθωμανικές ἀρχές νά τό σφραγίσουν, γι᾽ αὐτό λίγο καιρό ἀργότερα οἱ μοναχοί πού διέμεναν στά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη (στό Φανάρι, τό Νεοχώρι καί τόν Ἅγιο Γεώργιο Κρημνῶν), ἀντικαταστάθηκαν ἀπό ἄλλους[1335]. Προφανῶς οἱ κινήσεις αὐτές τοῦ Κυρίλλου ἦσαν τό λιγότερο ἀτυχεῖς, ἀφοῦ δέν εἶχε συνειδητοποιήσει ὅτι τά πράγματα γιά ἐκεῖνον εἶχαν πάρει πολύ ἄσχημη τροπή καί ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν θρόνο ἦταν πλέον δεδομένη. Ἔτσι, ἡ προσπάθεια ἀνακτήσεώς του, μέ τή βοήθεια τῶν ἐξεγερμένων ὀρθοδόξων ἤ τῶν ρωσικῶν διπλωματικῶν ἀρχῶν, δέν θά μποροῦσε νά ἔχει κανένα ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ θά ἔστρεφε τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἀκόμα περισσότερο ἐναντίον του. Ἡ ἐπιμονή του παρ᾽ ὅλες τίς συνέπειες τόσο γιά τόν ἴδιο, ὅσο καί γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, δείχνουν τόν μεγάλο βαθμό ἐξαρτήσεώς του ἀπό τή ρωσική διπλωματία, ἡ ὁποία τόν χρησιμοποιοῦσε γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ σχεδίου προωθήσεως τῶν συμφερόντων της στήν εὐαίσθητη περιοχή τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Παραλλήλως θά πρέπει νά γίνει ἐδῶ μιά μικρή ἀναφορά στή στάση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στό ζήτημα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἦταν ἀντιφατική. Ἀπό τή μία πλευρά ὁ πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος στά Ἱεροσόλυμα Θ. Ξένος ὑποστήριζε τόν πατριάρχη Κύριλλο, συνοδεύοντάς τον σέ ἀκολουθίες πού τελέσθηκαν στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, καί ἀπό τήν ἄλλη ὁ Ἕλληνας πρόξενος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλης μέ τίς ἀτυχεῖς πρωτοβουλίες του ἦρθε σέ σύγκρουση μέ τόν πατριάρχη. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ἕνα γεγονός πού καταγράφεται στά ἀρχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλης, λίγες ἡμέρες πρίν τήν ἑορτή τοῦ μοναστηρίου τῶν Ἀρχαγγέλων στήν Ἰόππη προσκάλεσε τούς προύχοντες τῶν ἀραβόφωνων ὀρθοδόξων τῆς Ἰόππης, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν τόν πατριάρχη Κύριλλο καί, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, «*παρέστησα αὐτοῖς τά ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ῥήξεως ταύτης, καί ἐπέτυχον δι᾽ αὐτῶν νά διασκεδασθῇ ἡ προμελετημένη στάσις, ὥστε τήν ἡμέραν τῶν Ταξιαρχῶν ἐξετελέσθη ἡ θεία Μυσταγωγία ἐν ἄκρᾳ ἡσυχίᾳ*»[1336]. Αὐτή ἡ κίνηση τοῦ Ἕλληνα προξένου προκάλεσε ὄχι μόνο τήν ἀντίδραση τοῦ Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος μάλιστα τοῦ ἀπέστειλε ἐπιστολή καί τοῦ ζητοῦσε ἐντός δεκαημέρου νά ἐγκαταλείψει τήν προξενική οἰκία, ἡ ὁποία ἀνῆκε στό πατριαρχεῖο, ἀλλά καί τοῦ Ἕλληνα πρέσβυ στά Ἱεροσόλυμα Ξένου,

---

[1334] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 25 Νοεμ. 1872).

[1335] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 173.

[1336] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 179 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

ὁ ὁποῖος ἔψεξε τήν ἐν λόγω ἐνέργειά του[1337]. Αὐτή ἡ ἀντιφατική στάση τῶν Ἑλλήνων διπλωματῶν ὑποχρέωσε στόν Ἕλληνα πρέσβυ Ξένο μέ ἐπιστολή του πρός τήν ἑλληνική κυβέρνηση νά ζητήσει ὁδηγίες γιά τή στάση πού θά ἔπρεπε νά τηρήσει στό ζήτημα τοῦ Κυρίλλου[1338].

Βεβαίως, ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Κυρίλλου πού στρέφονταν κατά τῆς ἀδελφότητας ὁδήγησαν τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου νά ἀπευθυνθεῖ στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο καί νά ζητήσει τήν ἀνάκληση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στήν Κπολη, προκειμένου νά λάβουν τέλος οἱ διενέξεις καί οἱ ἀντεγκλήσεις τῶν ὀπαδῶν καί τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Σημείωναν χαρακτηριστικά: «*Ἐπειδή ὁ σχισματικός Κύριλλος, παρατείνων τήν διαμονήν του προβαίνει καθ᾽ ἑκάστην εἰς βιαιοπραγίας κατά τῆς Συνόδου, τοῦ Μοναστηρίου καί τῆς ἀσφαλείας ἡμῶν, καταφεύγων εἰς ξένας εἰσηγήσεις καί διεγείρων τούς ἄραβας συντρέχοντες πανταχόθεν τῇ προσκλήσει του, ἐπειδή εἶναι ὁ καιρός τῶν προσκυνητῶν συρρέόντων διά πάντων τῶν ἀτμοπλοίων, φοβούμενοι προμελετημένην ὑπ᾽ αὐτοῦ σύγκρουσιν, παρακαλοῦμεν θερμῶς προσκληθῆναι τηλεγραφικῶς τόν σχισματικόν ὑπό τοῦ Μ. Βεζύρου εἰς Κωνσταντινούπολιν μέχρι τῆς ὁριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, ἐν τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν δικαίων μας καί τῆς δημοσίου τάξεως, ἐξαιτούμεθα τήν ἄμεσον καί ταχεῖαν ἐνταῦθα ἀνάκλησίν του…*»[1339]. Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος ὑποστήριξε τίς ἐνέργειες τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, γεγονός πού ἀναφέρουν οἱ τρεῖς ἐκπρόσωποί της στήν Κπολη, Ἱερόθεος, Βενιαμίν καί Γρηγόριος, σέ ἐπιστολή τους πρός τήν Ἀδελφότητα. Στήν ἐπιστολή αὐτή ἀναφέρουν ὅτι ὁ θρίαμβος τῶν Ἁγιοταφιτῶν κατά τοῦ Κυρίλλου ὀφείλεται στή σπάνια ἱκανότητα, δραστηριότητα καί ὀξυδέρκεια τοῦ πατριάρχη Ἀνθίμου, τόν ὁποῖο χαρακτηρίζουν ἥρωα. Μέ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη στίς ἀρχές Δεκεμβρίου τοῦ 1872 ἀποφασίσθηκε ὅτι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ ἔκπτωτου πλέον πατριάρχη νά εἶναι ἡ νῆσος Πρίγκηπος, σέ κατοικία, ἡ ὁποία θά μισθωνόταν ἀπό τό Κοινό τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐνῶ στά τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1872 ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης τέλεσε τή θ. Λειτουργία στό μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη[1340]. Τίς ἐξελίξεις στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων παρακολουθοῦσε μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὁ ρωσικός τύπος, ὁ ὁποῖος τασσόταν στό πλευρό τοῦ Κυρίλλου.

[1337] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 179 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 19 Νοεμ. 1872).

[1338] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 10 Νοεμ. 1872).

[1339] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 20 Νοεμ. 1872). Ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εἶχε ὑποβάλει τό ἴδιο αἴτημα καί μέ ἐπιστολή της στίς 18 Νοεμ. 1872 βλ. **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιε', Ἐκκλησιαστικά*.

[1340] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 174. Στόν τύπο τῆς ἐποχῆς καταγράφονταν διάφορες φῆμες γιά τόν τόπο παραμονῆς τοῦ ἔκπτωτου πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, μεταξύ αὐτῶν ἀναφέρθηκαν ἡ Κρήτη, τά Μετέωρα, ἡ Σάμος, ἡ φήμη ὅτι ἐπρόκειτο νά καταφύγει στή Ρωσία βλ. Ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», ἀριθμ. φύλ. 1042, 13/25 Δεκεμβρίου 1872 καί στήν ἴδια ἐφημερίδα ἀριθμ. φύλ. 1043, 16/28 Δεκ. 1872.

Ἡ ἐφημερίδα τῆς Μόσχας ἔδινε ἰδιαίτερη ἔμφαση στό γεγονός τῆς στηρίξεως τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τούς ντόπιους ὀρθοδόξους, ἐνῶ ἀναπαρήγαγε τήν πανσλαβιστική προπαγάνδα περί τοῦ δῆθεν μή ἑλληνικοῦ χαρακτήρα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μέχρι τό 1534 καί περί τῆς δῆθεν προσπαθείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά μιᾶς αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας κ.ἄ.[1341].

[1341] Προκειμένου ὁ ἀναγνώστης νά σχηματίσει ἰδέα περί τοῦ τρόπου γραφῆς τῶν Ρώσων ἀνταποκριτῶν τῆς ἐφημερίδας τῆς Μόσχας παραθέτουμε τό ἄρθρο που δημοσιεύθηκε στό φύλλο ἀριθμ. 303 τοῦ ἔτους 1872, ὅπως αὐτό βρίσκεται μεταφρασμένο στό Ἀρχεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν: *«Ἡ κήρυξις τοῦ σχίσματος, ἡ προξενήσασα ἔριδα εἰς Ἱερουσαλήμ… ὁ ἀγών μεταξύ τοῦ πατριάρχου καί τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ μεθ᾽ ὠμότητος, ἀλλά οἱ τελευταῖοι ἀρκούντως ἐξησθένησαν. Ὁ λαός τῆς Ἱερουσαλήμ καί ἑτέρων πόλεων τῆς Παλαιστίνης, καθώς καί μέρος τοῦ κλήρου, ἐτάχθησαν ὑπέρ τοῦ πατριάρχου καί διεμαρτυρήθησαν κατά τῆς πράξεως τῆς αὐτοκλήτου συνόδου, τῆς κηρυξάσης αὐτόν σχισματικόν. Τόν ἀγῶνα ὑποστηρίζουσιν εἰσέτι τινές… ἐπήλυδες ἑλλήνων. Οὗτοι αἰσθανόμενοι τήν ἑαυτῶν ἀδυναμίαν ἀδιακόπως ἀποτείνονται ὑπέρ βοηθείας πρός τόν πατριάρχην Κων/πόλεως. Ἐπειδή ὁ ἀγών κατά τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου διεξάγεται ἐν Ἱερουσαλήμ χάριν ἑλληνικῶν συμφερόντων, συμφώνως μέ τάς ἐκ Κων/πόλεως προτροπάς, τούτου ἕνεκα ἐνταῦθα πράττεται πᾶν ὅ,τι δυνατόν, ὅπως διέλθωσι νικηταί τοῦ μακαριωτάτου Κυρίλλου ἀντίπαλοι. Ὁ τῆς Κ/πόλεως πατριάρχης, παροτρύνων τούς ἐπαναστατήσαντες κατά τοῦ ἰδίου πατριάρχου ἐπισκόπους, μεριμνᾷ ὅπως ἡ τουρκική κυβέρνησις ἀναγνωρίση τήν καθαίρεσιν τοῦ μακαριωτάτου Κυρίλλου καί ἐκδώση διάταγμα περί ἐκλογῆς ἀντ᾽ αὐτοῦ ἑτέρου προσώπου. Αἰτοῦντες τήν συνδρομήν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως οἱ ἕλληνες τιτλοφόροι ἐπίσκοποι τῆς Ἱερουσαλήμ παρεκάλεσαν αὐτόν ἐπίσης νά κηρύξῃ τά κτήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱερουσαλήμ ἐθνικήν τῶν ἑλλήνων περιουσίαν. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀγών ὁ διεξαγόμενος νῦν ἐν Ἱερουσαλήμ προδήλως μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες τείνουσι νά συγκεντρώσωσι τήν ἀρχήν πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ πατριαρχείων ἐν τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως μέχρι τοῦ βαθμοῦ ὑπῆρξεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καί νά καταστήσωσι τήν Ἐκκλησίαν μετά τῶν δικαιωμάτων καί κτημάτων αὐτῆς ἐθνικόν κτῆμα. Ἰδού διατί σύν ἄλλοις ἡ ἄρνησις τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἵνα δεχθῇ τήν συνοδικήν ἀπόφασιν Κωνσταντινουπόλεως ἐκλήθη προδοσία κατά τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί προεκάλεσε τήν κατά τοῦ Κυρίλλου ὀργήν παντός τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἰδού διατί ἐπίσης ἡ Κυβέρνησις Ἀθηνῶν, καίτοι ἀμοιροῦσα ἱκανῶν προσόδων, ἀπεφάσισε δι᾽ ἰδιαιτέρου νόμου νά παραχωρῇ τῷ πατριαρχείῳ Κωνσταντινουπόλεως ἑκατόν χιλιάδας δραχμῶν κατ᾽ ἔτος, ἡ δέ σύνοδος τοῦ βασιλείου, ἀποκρινόμενη εἰς τήν ἐγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, δι᾽ ἧς διεκοινώθη αὐτῇ ὁ Ὅρος τῆς ἐν Κ/πόλει Συνόδου, ἐδήλωσεν τῇ αὐτοῦ παναγιότητι ὅτι ἔσεται ἀδιάσπαστος αὐτοῦ σύμμαχος ἐν τῇ πάλῃ κατά πάσης αἱρετικῆς καί σχισματικῆς ἀξιώσεως, ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ καί ἄν ἀναφυῇ. Περιττόν τό ὑπομνῆσαι εἰς τούς ἡμετέρους ἀναγνώστας, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῶν ἑτέρων πατριαρχείων ἀντιφάσκει εἰς πάντας τούς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, καί ἡ τάσις αὐτοῦ νά συγκεντρώσῃ ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ χερσί τήν ἐκκλησιαστικήν ἀρχήν εἶναι ἄντικρυς παπποσύνη, ἥτις κατεδικάσθη ὑπό παντός τοῦ βίου καί τῆς ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τό δικαίωμα τοῦ διεξάγειν τάς ὑποθέσεις τοῦ πατριαρχείου Ἱερουσαλήμ ἀνήκει οὐχί εἰς τούς ἐπήλυδας Ἕλληνας, ἀλλά τῷ ἐγχωρίῳ ἱερατείῳ τῶν Ἀράβων, ὡς τοῦτο ὑπῆρξε μέχρι τοῦ 1534, ὅτε οἱ Ἕλληνες ὁλοτελῶς κατεκράτησαν τό πατριαρχεῖον τοῦτο. Τό δικαίωμα δέ αὐτό κυροῦται ἐπίσης ὑπό τῆς τουρκικῆς νομοθεσίας, διότι ὁ Σουλτάνος Σελίμ ἔδωκεν ἴδιον φιρμάνιον τῷ πατριάρχῃ τῶν Ἀράβων. Ὅσον δέ διά τά κτήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱερουσαλήμ, αὐτά δέν ἀνήκουσιν οὔτε εἰς τούς Ἕλληνας, οὔτε εἰς τούς Ἄραβας, ἀλλά εἰς ὅλους τούς ὀρθοδόξους, οἵτινες δι᾽ αὐτό τοῦτο ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει θά ἐπιτρέψωσιν εἰς τούς ἕλληνας νά καταστήσωσιν αὐτά ἴδιον κτῆμα. Ἡ ἑλληνική Κυβέρνησις καίτοι συμμερίζεται τό γενικόν τῶν Ἑλλήνων φρόνημα ἀναφορικῶς τοῦ χαρακτῆρος τῆς βουλγαρικῆς ὑποθέσεως, προσπαθεῖ ὅμως ἵνα μή δίδῃ εἰς τάς πράξεις της ἐπίσημον χαρακτῆρα. ἐν Πετρουπόλει τῇ 12/24 Δεκεμβρίου 1872».* **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιθ', Ἐκκλησιαστικά.*

3. Ἡ ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος συνέχισε μέ τήν ἀνοχή τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν νά ἀναγνωρίζεται ὡς πατριάρχης Ἱεροσολύμων καί νά προΐσταται στίς ἀκολουθίες πού τελοῦνταν στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως μέχρι καί τήν 6η Δεκεμβρίου 1872. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ὁ Ναζίφ πασᾶς τόν κάλεσε στό διοικητήριο τῆς Ἱερουσαλήμ καί τοῦ γνωστοποίησε τό διάταγμα τῆς πολιτικῆς παύσεώς του καί τῆς μετακλήσεώς του στήν Κπολη. Στή συνέχεια προσκλήθηκε στό διοικητήριο ὁ πρόεδρος τῆς Διοικούσης συνόδου τοῦ πατριαρχείου ἀρχιεπίσκοπος Γάζης Προκόπιος, στόν ὁποῖο καί ἀνακοινώθηκε ὁ διορισμός του ἐκ μέρους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὡς τοποτηρητῆ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, μέχρι τήν πραγματοποίηση ἐκλογῶν γιά τήν ἀνάδειξη νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων[1342]. «*Προσεφέρθη δ᾽ αὐτῷ κατά τά ἔθιμα ἵππος ἐφ᾽ οὗ ἱππεύσας ἐν στρατιωτικῇ παρατάξει συνοδευόμενος παρ᾽ ὅλων τῶν Ἁγιοταφιτῶν Πατέρων διευθύνθη εἰς τόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Τάφου ἔνθα ἐψάλη δοξολογία... ὑπέρ τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου*»[1343]. Ἡ Διοικοῦσα σύνοδος τοῦ πατριαρχείου ἐνημέρωσε τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη καί τούς Ἁγιοταφίτες πού βρίσκονταν στό μετόχι τῆς Κπόλεως γιά τίς ἐξελίξεις μέ δύο τηλεγραφήματα πού ἔφεραν τήν ἡμερομηνία 6/18 Δεκεμβρίου 1872[1344].

Κατά τή διάρκεια τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ τοποτηρητῆ μητροπολίτη Γάζης στό πατριαρχεῖο πρός στιγμήν ἀπειλήθηκαν ἐπεισόδια ἀπό ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους, τά ὁποῖα ἀποφεύχθηκαν μετά ἀπό ἐπέμβαση Ὀθωμανῶν στρατιωτῶν. Ἐκείνη ἀκριβῶς τήν περίοδο ἄρχισαν νά διαδίδονται φῆμες περί τῆς δημιουργίας ἐπεισοδίων καί προκειμένου οἱ ὀθωμανικές ἀρχές νά τά ἀποφύγουν ἐπέσπευσαν τήν ἀναχώρηση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τήν Παλαιστίνη. Ἔτσι, μέ διαταγή τῆς κυβερνήσεως τά δωμάτιά του στό πατριαρχεῖο σφραγίσθηκαν καί ὁ πατριάρχης συνοδευόμενος ἀπό ἕναν λόχο πεζικοῦ καί πενήντα ἱππεῖς τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἀναχώρησε στίς 7 Δεκεμβρίου 1872 ἀπό τήν πύλη τῆς Δαμασκοῦ ἀπό τά Ἱεροσόλυμα γιά τήν Ἰόππη, χωρίς νά τοῦ ἐπιτραπεῖ νά προσκυνήσει τόν Πανάγιο Τάφο, ὅπως εἶχε ζητήσει[1345]. Ἐκεῖ φιλοξενήθηκε[1346] στό διοικητήριο τῆς Ἰόππης καί, ἐνῶ ἀρχικά ἀπαγορεύθηκε ἡ ὁποιαδήποτε

[1342] βλ. καί Ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», ἀριθμ. φύλ. 1041, 9/21 Δεκ. 1872.

[1343] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 187 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1872).

[1344] Τό τηλεγράφημα πρός τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη καί πρός τούς Ἁγιοταφίτες τῆς Κπόλεως βλ. στήν Ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*», ἀριθμ. φύλ. 1042, 13/25 Δεκ. 1872.

[1345] *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, σ. 27.

[1346] Σέ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδος «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*» ἀναδημοσιεύεται πληροφορία τῆς ἐφημερίδος «*Τουρκία*», σύμφωνα μέ τήν ὁποία μετά τήν ἐγκατάσταση τοῦ ἔκπτωτου πατριάρχη Κυρίλλου στό Σταυροδρόμιο τῆς Κπόλεως ὁ Μεγάλος Βεζύρης ἐξέφρασε σέ αὐτόν τή λύπη του γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἑρμηνεύθηκαν ἀπό τόν Μουτεσαρίφη τῶν Ἱεροσολύμων οἱ ἐντολές, τίς ὁποῖες ἔλαβε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη γιά τήν ἀπομάκρυνσή του καί γιά τήν "*κακή συμπεριφορά*", *ἧς ὁ ἔκπτωτος Πατριάρχης*

ἐπίσκεψη τῶν ὀρθοδόξων τῆς περιοχῆς, «*τήν ἐπιοῦσαν λαβόντες τηλεγραφικῶς ἄδειαν παρά τοῦ Διοικητοῦ Ἱερουσαλήμ εἰσήρχοντο ἀνά δύω ἤ τρεῖς πρός χειρασπασμόν αὐτοῦ*»[1347]. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού ἐπισκέφθηκαν τόν πατριάρχη Κύριλλο κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στό διοικητήριο τῆς Ἰόππης ἦταν καί ὁ Ρῶσος «*πράκτωρ*» (πρέσβυς), ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἕλληνας πρόξενος τῆς Ἰόππης Θ. Κουτζουρέλης, «*ἐνεθάῤῥυνε τόν πεπτωκότα Πατριάρχην διά τῶν λέξεων Μήν λυπῆσθε Μακαριώτατε τά δεινά σας ἔφθασαν ἤδη τηλεγραφικῶς εἰς Πετρούπολιν, ἐλπίζω ἐντός μικροῦ νά ἀσπασθῶ τήν δεξιάν σας ἐνταῦθα. Ὁ δέ Κύριλλος μετά πεποιθήσεως ἀπήντησεν, Κἀγώ ἐλπίζω τοῦτο*»[1348]. Τόν πατριάρχη ἐπισκέφθηκε καί ὁ Ἀμερικανός πρόξενος στήν Ἰόππη Χάρτεκ μέ συνοδεία δύο ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ζήτησαν ἡ συζήτηση νά γίνει εἴτε στήν τουρκική, εἴτε στήν ἀραβική γλώσσα, προκειμένου νά γίνεται κατανοητή ἀπό αὐτούς. Ὁ Κύριλλος παρέμεινε στήν Ἰόππη 12 ἡμέρες μέχρι τήν ἀναχώρησή του γιά τήν Κπολη σέ συνθῆκες, οἱ ὁποῖες κάθε ἄλλο παρά ἰδανικές ἦσαν. Ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι τό δωμάτιο, στό ὁποῖο βρισκόταν ἦταν πάρα πολύ μικρό, ἐνῶ ἀπό τήν ὀροφή του, ὅταν ἔβρεξε, ἔτρεξαν νερά[1349]. Τόν Κύριλλο συνόδευσαν μέχρι τήν Ἰόππη τρεῖς μοναχοί, ἐνῶ μέχρι τήν Κπολη τόν ἀκολούθησε ὁ ἀρχιγραμματέας Νικηφόρος[1350].

Ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ θορυβήθηκε ἀπό τήν ἀπρόσμενη τροπή πού ἔλαβε ἡ ὑπόθεση τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Ὁ Ρῶσος διπλωμάτης καί κατ᾽ ἐπέκταση ἡ ρωσική πολιτική δέν ἐπιθυμοῦσε τήν ἀπομάκρυνσή του. Ὡς μέτρο πίεσης γιά τήν ἐπαναφορά του στόν θρόνο ἡ ρωσική κυβέρνηση ἀποφάσισε τήν κατάσχεση τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀκινήτων τοῦ Παναγίου Τάφου, τά ὁποῖα βρίσκονταν στή Βεσσαραβία καί στόν Καύκασο, προκειμένου ἔτσι νά στερήσει ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα σημαντικό μέρος τῶν ἐσόδων της. Αὐτή ἡ κίνηση τῆς Ρωσίας θύμισε στούς Ἕλληνες τίς κινήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Κούζα. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ἡ ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*»: «*Μετά λύπης καί ἀπορίας ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἡ Αὐτοκρ. Ῥωσσική Κυβέρνησις κατέσχε τάς προσόδους τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ Ἁγιοταφιτικῶν γαιῶν καί κτημάτων, αἵτινες ἀναβαίνουσι κατ᾽ ἔτος εἰς 18,000 λίρας περίπου. Ἡ Ὀρθόδοξος Ῥωσσική Κυβέρνησις πρός τήν παράνομον*

ἔτυχε κατά τήν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐξ Ἱερουσαλήμ, καί ἰδίᾳ κατά τήν ἐν Ἰόππῃ διαμονήν αὐτοῦ», ἀριθμ. φύλ. 1047, 3/15 Ἰαν. 1873.

[1347] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουτζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 187 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 9 Δεκ. 1872).

[1348] **ΑΥΠΕΞ**, *76, ιγ', Ἐκκλησιαστικά* (ἔκθεση τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἰόππη Θ. Κουζουρέλη μέ ἀριθμ. πρωτ. 188 πρός τόν πρωθυπουργό καί ὑπουργό ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγιώργη μέ ἡμερομηνία 17 Δεκ. 1872).

[1349] *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, σσ. 27-28.

[1350] **Παπαδοπούλου,** *Ἱστορία Ἱεροσολύμων*, σσ. 839-840.

ταύτην πρᾶξιν μετεχειρίσθη ὡς προφάσεις ἔνθεν μέν τήν ὑπό τῆς Μ. Ἐκκλησίας σφράγισιν τῶν ἐν τῷ Ἁγιοταφιτικῷ Μετοχίῳ κειμηλίων, ἔνθεν δέ τήν τῶν Ἁγιοταφιτῶν ἐξέγερσιν κατά τοῦ νομίμου αὐτῶν κυριάρχου!!! Δέν πιστεύομέν ποτε ἡ ὀρθοδοξοτάτη Ρωσσία νά μιμηθῇ τόν τῆς ἐπαράτου μνήμης Κούζαν· νομίζομεν δέ ὅτι προέβη εἰς τό μέτρον τοῦτο, πρός ἀποφυγήν πάσης τυχόν καταχρήσεως ἐν τῇ ἀνωμάλῳ ταύτῃ τῶν Ἁγιοταφιτικῶν πραγμάτων καταστάσει»[1351]. Μ' αὐτό τόν τρόπο θεωροῦσε ὅτι ἡ σταδιακή ἔλλειψη προσόδων θά ἀνάγκαζε τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα νά στραφεῖ πρός τή Ρωσία, ἡ ὁποία τότε θά ὑπαγόρευε τούς δικούς της ὅρους γιά τή χορήγηση αὐτῶν τῶν χρημάτων[1352]. Ἡ ρωσική πολιτική δέν ἐπιθυμοῦσε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου καί ὅταν αὐτή πραγματοποιήθηκε δέν δίστασε νά σχεδιάσει ἐκβιασμό, προκειμένου νά ὑποχρεώσει τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα νά τόν ἐπαναφέρει στόν θρόνο, ἀπ' ὅπου θεωροῦσε ὅτι ἐξυπηρετοῦσε τά συμφέροντά της στή Μέση Ἀνατολή.

Προκειμένου ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ νά δικαιολογήσει καί ἱστορικῶς τίς διεκδικήσεις τῆς Ρωσίας ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων, δημιούργησε μιά μυθιστορηματική ἱστορία περί τοῦ δικαιώματος κτήσεως τῶν παναγίων Προσκυνημάτων καί ἐκ μέρους ἄλλων ὀρθοδόξων, τήν ὁποία κατέγραψε σέ τηλεγράφημά του μέ ἡμερομηνία 14/26 Νοεμβρίου 1872 πρός τόν πρίγκηπα Γορτσακώφ[1353]. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «*Ἀναμφιβόλως ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης θά παρατηρήση, ὅτι ἡ Ἱεροσολυμιτική Σύνοδος ἐκλαμβάνει τόν ἅγιον Τάφον καί πᾶν τό ἀνῆκον εἰς τοῦτον "ἐθνικήν τῶν Ἑλλήνων ἰδιοκτησίαν". Ἀλλά ἀρκεῖ νά ὑπομνήσω ἐν συντόμῳ τάς δαψιλεῖς προσφοράς πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τῶν ὀρθοδόξων ἐθνῶν πρός δόξαν τῶν ἁγίων Τόπων, ἵνα κατ' ἀξίαν ἐκτιμηθῇ ἡ ἰδέα αὕτη… Τῷ 1830 πάντες οἱ ὀρθόδοξοι λαοί συνεισήνεγκαν ὑπέρ τοῦ Π. Τάφου πρός ἀποπλήρωσιν τῶν χρεῶν αὐτοῦ. Ὁ σέρβος πρίγκηψ Μίλος ἐδωρήσατο τότε 500.000 γροσίων· εἶνε γνωσταί αἱ δωρεαί, τάς ὁποίας πάντοτε προσέφερον ἡ Μολδαυΐα καί ἡ Βλαχία εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων. Καί ἀπό τῆς ἀπόψεως τοῦ δικαίου αἱ ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων εἶνε ἀστήρικτοι. Τά Χάτ-ισ-σερίφια, ἐπί τῶν ὁποίων βασίζονται διά τοῦ ὅρου "Ρούμ" σημαίνουσι τό ἔθνος ἐκεῖνο, τό ὁποῖο ἀναγνωρίζουσιν ὡς ἰδιοκτησίαν τούς ἁγίους Τόπους, τό ὄνομα ὅμως τοῦτο ἀποδίδοται εἰς πάντας ἐν γένει τούς ὀρθοδόξους λαούς. Ὁ πρῶτος ἐξ Ἑλλήνων πατριάρχης ἐξελέγη μόλις τῷ 1534,*

[1351] Ἀριθμ. φύλ. 1040, 29 Νοεμβρίου / 11 Δεκεμβρίου 1872.

[1352] Γράφει πρός τόν Ἀντωνῖνο (3 Φεβρουαρίου 1873): «*Ἡ δέ σκέψις μου ἔγκειται συντόμως ἐν τούτῳ: ν' ἀναμείνωμεν ψυχραίμως καί ἐν σιωπῇ τήν στιγμήν, καθ' ἥν ὁ νέος Πατριάρχης θ' ἀρχίση νά παρακαλῇ περί τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ καί περί τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς τῶν ἐκ τῶν κτημάτων προσόδων, καί τότε νά προτείνωμεν προκαταρκτικούς τινας ὅρους, καθορίζοντας ἐπωφελῶς δι' ἡμᾶς τάς σχέσεις ἡμῶν πρός τό Ἑλληνικόν Μοναστήριον, ἐν σχέσει δῆλα δή πρός τήν ἡμετέραν Ἀποστολήν (οἷον δικαίωμα λειτουργίας ἐπί τῶν ἁγίων Τόπων καθ' ὡρισμένον χρόνον κτλ.) καί πρός τούς ἡμετέρους προσκυνητάς (πρός ἄρσιν δῆλα δη τῶν γινομένων καταχρήσεων) καί νά ἐξασφαλίσωμεν ὅ,τι εἶνε δυνατόν πρός ὠφέλειαν τοῦ Κυρίλλου*». **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 14.

[1353] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 14-15.

μέχρι δέ τοῦ ἔτους τούτου ὁ ἅγιος Τάφος εὑρίσκετο ὑπό τήν κατοχήν τοῦ ἀραβικοῦ κλήρου…»[1354]. Ἡ ἀλλοίωση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας στήν παραπάνω ἐπιστολή εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό ἐμφανής καί αὐτό γιατί ἐξυπηρετοῦσε τά σχέδια τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς πού υἱοθετοῦσε ὁ Ρῶσος διπλωμάτης[1355], ἀλλά καί κάποια στελέχη τῆς ρωσικῆς διπλωματίας. Ὁ Ἰγνάτιεφ ἐπεδίωκε μέ κάθε τρόπο τήν ἐπιβολή τῆς πανσλαβιστικῆς πολιτικῆς του στά Ἱεροσόλυμα καί προκειμένου νά πετύχει τόν σκοπό του δέν δίστασε νά προτρέψει καί ἄλλους ὀρθόδοξους λαούς, ἐκτός ἀπό τούς ἀραβοφώνους τῆς Παλαιστίνης[1356], ὅπως εἶναι οἱ Σέρβοι καί οἱ Γεωργιανοί, νά διεκδικήσουν ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων δικαιώματα ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων[1357]. Ἡ ἀπομάκρυνση λοιπόν τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἦταν κεραυνός ἐν αἰθρίᾳ γιά τή ρωσική διπλωματία καί τόν πανοῦργο

[1354] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 14.

[1355] Ὁ Ἰγνάτιεφ χαρακτηρίζεται ὡς «*ὁ μαχητικός ἐκπρόσωπος τοῦ πανσλαβισμοῦ*», ἐνῶ ἄλλος Ρῶσος ἱστορικός ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰγνάτιεφ μέ τήν πολιτική του πραγματοποίησε τήν πρώτη διπλωματική νίκη τῶν πανσλαβιστῶν. **Strakhousky**, "General Count N. P. Ignatiev", *Journal of Central European Affairs*, XVII (1957), 227.

[1356] Γιά τήν ἀδίστακτη τακτική πού ἀσκοῦσε ὁ Ἰγνάτιεφ καί ἡ ρωσική πολιτική στήν Παλαιστίνη εἶναι χαρακτηριστική μιά ἐγκύκλιος τοῦ Ρώσου προξένου στήν Ἰόππη, τήν ὁποία ἀπέστειλε πρός τούς ἀραβόφωνους ἱερεῖς καί τούς προκρίτους τῶν ὀρθοδόξων στήν ἐπαρχία τῆς Ἄκκρης μετά τήν ἐκλογή τοῦ διαδόχου τοῦ Κυρίλλου, Προκοπίου. Μέ αὐτήν ὁ Ρῶσος διπλωμάτης καλοῦσε τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους τῆς Ἄκκρης νά μήν ἀναγνωρίσουν τόν νέο πατριάρχη Προκόπιο καί σύμφωνα μέ πληροφορίες, πού ἔλαβε ὁ ἴδιος ἀπό τήν Κπολη, «*ἐνετάλημεν νά σᾶς διακοινώσωμεν ὅτι ἡ κατάργησις τοῦ κατά τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν Βουλγάρων κηρυχθέντος σχίσματος λίαν ἐστίν ὀφέλιμος* (sic) *τῷ ὑμετέρῳ ἔθνει, ὅτι ἐλπίζουσι νά ἀπελευθερώσωσι τούς Ἁγίους τόπους ἀπό τῶν χειρῶν τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, καί καταλαβόντες νά τηρήσωσιν αὐτούς ἐν ὀνόματι τῶν Ἀράβων κατοίκων τῆς Ἱερουσαλήμ καί τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, ὅτι οἱ Ἕλληνες μοναχοί τῆς Ἱερουσαλήμ στερηθήσονται τῆς κατοχῆς τῶν Ἁγίων τόπων, ἕνεκα σκευωριῶν, δι᾽ ὧν ἐπλήρωσαν τήν Οἰκουμένην ἅπασαν, καί τοῦ διωγμοῦ, ὅν ἐξήσκησαν κατά τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ἐφέντη, ὅτι, χάρις τῷ Θεῷ, οἱ Ἄραβές εἰσι νικηταί, καί ὅτι ἐνεκρίθη ὑπό τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως νά παραχωρηθῇ εἰς τούς Ἄραβας κατοίκους τῆς Παλαιστίνης μέρος τῶν ὑπέρ τοῦ Ἁγίου Τάφου γενομένων προσφορῶν, ὅτι τέλος ἐλπίζεται ὅτι ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ἀποκατασταθήσεται προσεχῶς εἰς τόν θρόνον αὐτοῦ. Κατά συνέπειαν πάντων τούτων, προσέχετε μή ἀναγνωρίσητε τόν Προκόπιον ὡς Πατριάρχην, ἐπειδή σύμπασα ἡ ἐπαρχία δέν ἀπεδέχθη αὐτόν˙ προσέχετε μή ἐξαπατηθῆτε ὑπό τῶν δολοπλόκων ἐκείνων, οἵτινες παρακινοῦσιν ὑμᾶς νά παρουσιάσητε εἰς τόν Προκόπιον εὐχαριστηρίους, φερούσας τάς ὑμετέρας σφραγῖδας˙ προσέχετε ἀπό τῶν σκευωριῶν αὐτῶν καί ἡ Ῥωσσική Κυβέρνησις ἐστίν ἑτοιμοτάτη ὅπως προστατεύσῃ τά δίκαια τῶν Ἀράβων καί ἀφαιρέσῃ διά τῶν ἰδίων αὐτῆς προσπαθειῶν τάς ἐκκλησίας ἀπό τῶν χειρῶν τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν. Ἐλπίζομεν πρός τούτοις ὅτι Ῥῶσσοι ἱερεῖς ἐλεύσονται ἐνταῦθα, ὅπως συμπαρασταθῶσι τοῖς Ἄραψιν ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Γράφοντες ὑμῖν ταῦτα ἐκ μέρους τοῦ Προξενείου καί τῇ σφραγῖδι αὐτοῦ... Ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ῥωσσίας ἐν Ἄκρῃ καί Κάϊφα Ἠλίας Ἄμπετ*». Ἡ δημοσιοποίηση τῆς συγκεκριμένης ἐγκυκλίου ἀπό τήν ἐφημερίδα «*Φάρος τοῦ Βοσπόρου*» «*ἐδαιμόνισε τόν Στρατηγόν Ἰγνάτιεφ, ὅστις καί ἀπήτησε παρά τῆς Ὀθωμ. Κυβερνήσεως τήν ἀποκήρυξιν τοῦ γνησιωτάτου ἐγγράφου, ὡς ἀποκρύφου, καί τήν παῦσιν τοῦ Φάρου τοῦ Βοσπόρου, ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτό ἐγγυήσει καί αἰτήσει τῶν ἐν ΚΠ ἀντιπροσώπων τοῦ Παναγίου Τάφου*». **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Γ', σσ. 135-136.

[1357] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 15-16.

πρεσβευτή της στήν Κπολη, ό όποῖος όμολογεῖ ἀφοπλιστικά: «*Μέχρι σήμερον δέν δύναμαι νά ἐννοήσω πῶς συνέβη ὁλόκληρον τό Μοναστήριον (ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Σύνοδος) "νά διαφύγῃ τάς χεῖράς μας" χωρίς νά δυνηθῶμεν νά σύρωμεν πρός τό μέρος τοῦ Κυρίλλου ἀρκετόν ἀριθμόν κληρικῶν*»[1358].

Ένα ἀκόμη μέτρο πιέσεως πού χρησιμοποίησε ό Νικ. Ἰγνάτιεφ προκειμένου ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα νά ἐπαναφέρει στόν θρόνο τόν πατριάρχη Κύριλλο, ἦταν ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου τοῦ πατριαρχείου. Ἀποφάσισε ἀπό τά δεσμευμένα χρήματα τοῦ Παναγίου Τάφου στή Ρωσία νά ἐνισχυθοῦν οἰκονομικῶς οἱ ὀρθόδοξοι Ἄραβες, ὄχι ὅμως τά μοναστήρια τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἔτσι, οἱ ἀραβόφωνοι ὀρθόδοξοι θά στρέφονταν κατά τῆς ἀδελφότητας καί καθοδηγούμενοι ἀπό τούς Ρώσους θά ἀπαιτοῦσαν τήν ἐπιστροφή τοῦ Κυρίλλου στόν πατριαρχικό θρόνο[1359], κάτι πού πράγματι ἔγινε, χωρίς ὅμως τά ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Παραλλήλως φρόντισε ὁ ἀπομακρυνθείς πατριάρχης Κύριλλος νά λάβει οἰκονομική ἐνίσχυση. Ὁ ἴδιος ὁ τσάρος, μετά ἀπό παράκληση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὅρισε ὡς ἐτήσια ἐπιχορήγηση στόν Κύριλλο τό ποσό τῶν 10.000 ρουβλίων. Στό ποσό αὐτό περιλαμβάνονταν καί τά ποσά πού θά συγκεντρώνονταν στούς ναούς τῆς Ρωσίας, μετά ἀπό περιαγωγή δίσκου ὑπέρ τοῦ Παναγίου Τάφου[1360]. Βεβαίως αὐτή ἡ οἰκονομική ἐνίσχυση σκοπό εἶχε τήν ἐξάρτηση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τή ρωσική διπλωματία, προκειμένου ἐκεῖνος, ὅπως ἴσως φανταζόταν ὁ Ἰγνάτιεφ, νά ξεπληρώσει αὐτή τήν ὑποχρέωση γενόμενος ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ὁ Κύριλλος ἐγκαταστάθηκε στήν Κπολη καί περίμενε μέ τή βοήθεια τῆς Ρωσίας νά ἐπιτύχει τήν ἐπάνοδό του στόν πατριαρχικό θρόνο. Ἡ ρωσική πολιτική εἶχε σκοπό νά τόν ἀποκαταστήσει, προκειμένου νά προωθήσει τά ρωσικά δικαιώματά της ἐπί τοῦ Παναγίου Τάφου καί στή Μέση Ἀνατολή. Σέ μιά ἀνυπόγραφη κρυπτογραφημένη ρωσική ἐπιστολή, πού ἀπεστάλη στή Βιέννη λίγο πρίν ἀπό τήν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη Ἱεροσολύμων Προκοπίου, ἀποκαλύπτονται τά ἑξῆς: «*Καθ᾽ ὅσον δέ ἀφορᾷ τήν Α. Μ. τόν Κύριλλον, ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι πολλῷ δυσχερεστέρα* (σέ σχέση μέ αὐτή τοῦ βουλγάρου ἐξάρχου Ἀνθίμου). *Ἄν ἡ Ὑψηλή Πύλη ἐπικυρώσῃ τήν καθαίρεσιν αὐτοῦ* (ἔκπτωση, ὁ πατριάρχης Κύριλλος δέν καθαιρέθηκε ἀπό τήν ἀρχιερωσύνη), *ἡ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων προβήσεται ἀμέσως εἰς τήν ἐκλογήν νέου Πατριάρχου, καί οὕτω θέλωμεν ἀποστερηθῆ τῶν ἐπί τοῦ Ἁγίου Τάφου δικαιωμάτων ἡμῶν. Ὅπως προληφθῆ ἡ καταστροφή αὕτη, ἔγραψα τῷ Π...Κ...καί τῷ Υ... νά*

[1358] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 16.

[1359] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 16-17. Ἡ ρωσική πολιτική φαίνεται ὅτι εἶχε ἐπιτύχει τόν σκοπό της ὅσον ἀφορᾶ στούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους καί μάλιστα μέ πολύ δυσάρεστες συνέπειες γιά τήν παρουσία τῆς Ὀρθοδοξίας στήν περιοχή. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι μέρος τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου ἀρνήθηκε νά ἀναγνωρίσει τόν νέο πατριάρχη Ἱεροσολύμων Προκόπιο. Ὁρισμένοι δέ ὀρθόδοξοι παρουσιάσθηκαν στόν ρωμαιοκαθολικό ἀρχιεπίσκοπο Ἱεροσολύμων καί τοῦ ζήτησαν νά ἀσπασθοῦν τόν Ρωμαιοκαθολικισμό. Τό αἴτημα δέν ἔγινε δεκτό καί ὁ λατίνος ἀρχιεπίσκοπος τούς πρότεινε νά συμφιλιωθοῦν μέ τόν νέο πατριάρχη. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 184.

[1360] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 17.

ἐνεργήσωσιν ἐπιδεξίως παρά τοῖς κατοίκοις τῆς Συρίας καί Παλαιστίνης πρός σύστασιν ἀραβικῆς Ἐκκλησίας, χωριστῆς ἀπό τοῦ Πατριαρχείου, ἥτις νά ἐκλέξῃ ὡς ἀρχηγόν τήν Α. Μ. τόν Κύριλλον»[1361]. Ἡ ἐπιστολή αὐτή εἶναι ἕνα ἀκόμη στοιχεῖο, τό ὁποῖο καθιστᾶ φανερό τόν ρόλο πού θά ἔπρεπε νά διαδραματίσει ὁ Κύριλλος γιά τή ρωσική ἐξωτερική πολιτική. Ὁ πατριάρχης ἀποτελοῦσε γιά τή ρωσική διπλωματία τό μέσο προωθήσεως τῆς πολιτικῆς της στή Μέση Ἀνατολή καί τῆς διεισδύσεως τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στά ἀποκλειστικά δικαιώματα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας στήν ἰδιοκτησία, τή διατήρηση καί τή φύλαξη τῶν παναγίων Προσκυνημάτων. Δέν γνωρίζουμε ἄν αὐτός ὁ ρόλος πού διαδραμάτιζε ἦταν ἐν γνώσει του, ἐάν δηλαδή ὁ ἴδιος συνειδητοποιοῦσε τό κακό πού προξενοῦσε στή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία, ἤ ἐάν πίστευε ὅτι ἡ προσκόλλησή του στό ἅρμα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς θά ἐξυπηρετοῦσε τά συμφέροντα τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὅπως καί νά ἔχουν τά πράγματα, τό ἀποτέλεσμα δείχνει ὅτι, μετά τήν ἄρνησή του νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπολεως καί τά προβλήματα πού αὐτή δημιούργησε, προτίμησε νά προκαλέσει ἔντονη ἀναταραχή στό πατριαρχεῖο, ἐμμένοντας στήν ἄποψή του νά μήν ὑπογράψει τόν *Ὅρο* ἀκολουθῶντας τίς προτροπές τῆς ρωσικῆς διπλωματίας. Ὅμως, παρά τήν ὑποστήριξη καί τίς προσπάθειες τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως (ἐξέγερση τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου, καθυστερημένη ἀναγνώριση τοῦ νέου πατριάρχη Προκοπίου, χρηματοδότηση τοῦ πατριαρχείου μέ τόν ὅρο νά ἐπιστρέψει στόν θρόνο ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης)[1362], ὁ Κύριλλος δέν ἐπανῆλθε στόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων καί παρά τό γεγονός ὅτι τόν πρῶτο καιρό τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἡ *Ρωσική Ἀποστολή*, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν, ἐξακολουθοῦσε νά τόν ἀναγνωρίζει ὡς πατριάρχη Ἱεροσολύμων, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἀναγκάσθηκε καί αὐτή νά ἀναγνωρίσει τόν νέο πλέον πατριάρχη Ἱεροσολύμων Προκόπιο (1873-1875)[1363].

Ὁ Μ. Γεδεών διασώζει τήν πληροφορία ὅτι πίσω ἀπό τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων κρυβόταν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος, ὁ ὁποῖος προωθοῦσε ὡς διάδοχό του τόν ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν Ἰωαννίδη[1364]. Κατ᾽ αὐτόν ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ζήτησε ἀπό τόν ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν νά τοῦ φέρει ἀποδείξεις ὅτι ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Λύδδας ἔγινε μέ χρήματα τοῦ τάγματος τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί ὅτι ὁ πατριάρ-

---

[1361] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 183.

[1362] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 194.

[1363] **Παπαμιχαήλ,** *Ἀποκαλύψεις*, σσ. 19-20.

[1364] Ρωσικές πηγές ἀναφέρουν αὐτή τήν πληροφορία. Σύμφωνα μέ αὐτές, ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος εἶχε ὑποσχεθεῖ στόν ἀρχιμανδρίτη Βενιαμίν τόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων καί μαζί προκάλεσαν τό σκάνδαλο σχετικά μέ τή χρηματική ἐνίσχυση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀπό τό Τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου γιά τήν ἵδρυση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λύδδα καί τήν ὑποτιθέμενη χρηματική συνεισφορά τοῦ Κυρίλλου στήν Κρητική ἐπανάσταση. **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 175.

χης χορήγησε χρήματα σέ ἀνθρώπους πού ἔλαβαν μέρος στήν ἐπανάσταση τῆς Κρήτης. Σκοπός τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, κατά τόν Γεδεών, ἦταν νά διαβάλει τόν Κύριλλο στήν ὀθωμανική κυβέρνηση, προκειμένου νά ἐπιτύχει τήν ἔγκριση τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο[1365]. Ἡ ρωσική πλευρά κατηγοροῦσε τόν Ἄνθιμο ὅτι ὑποκίνησε τούς Ἁγιοταφίτες ἀντιπάλους τοῦ Κυρίλλου νά ξεσηκωθοῦν ἐναντίον του καί ὅτι ἐργάσθηκε γιά τήν ἀναγνώριση τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τόν θρόνο καί γιά τήν ἄμεση ἔκδοση νέου διατάγματος πού θά ἐπέτρεπε τήν ἐκλογή ἀντικαταστάτη. Στή θέση αὐτή, ὑποστήριζε ἡ ρωσική πλευρά, ἤθελε νά προωθήσει τόν ἐπίσης Σάμιο ἀρχιεπίσκοπο Σύρου Ἀλέξανδρο Λυκοῦργο. Οἱ ἴδιες πηγές ἀναφέρουν ὅτι τό ποσό τῶν 134.000 λιρῶν πού βρισκόταν στό ταμεῖο τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κπολη ἦταν πολύ δελεαστικό γιά τόν φιλοχρήματο, ὅπως τόν χαρακτηρίζουν, Οἰκουμενικό πατριάρχη, ἐνῶ οἱ ἴδιες πηγές ἀναφέρουν ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων παρακάλεσαν τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη νά κηρύξει τά κτήματα τοῦ Παναγίου Τάφου ἑλληνική περιουσία. Ἔτσι, τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο συγκέντρωνε τήν ἐξουσία τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως συνέβαινε στή Βυζαντινή αὐτοκρατορία. Ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, συνεχίζουν οἱ ἴδιες πηγές, ἡ ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς συνόδου τοῦ 1872 θεωρήθηκε προδοσία κατά τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί προκάλεσε τήν ὀργή τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ[1366]. Δέν γνωρίζουμε ἄν ὅλες αὐτές οἱ πληροφορίες πού διασώζει ὁ Γεδεών καί οἱ ρωσικές πηγές ἀνταποκρίνονται στήν ἀλήθεια. Οὔτε μποροῦμε νά ἀποκλείσουμε τήν ἄποψη ὅτι ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Ἄνθιμος ἐπιθυμοῦσε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κυρίλλου, ἐπειδή ἐκεῖνος δέν ὑπέγραψε τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου καί διέσπασε μέ τή στάση του τήν ἑνότητα τῶν τεσσάρων προκαθημένων τῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων. Θεωροῦμε ὅμως ὅτι εἴτε ἀληθεύουν εἴτε ὄχι ἡ αἰτία τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κυρίλλου δέν ἦσαν οἱ ραδιουργίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀνθίμου, ἀλλά ἡ δική του στάση ἔναντι τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί στό ζήτημα τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ.

Στίς 5 Δεκεμβρίου 1872 ἡ Ὑψηλή Πύλη ἐξέδωσε αὐτοκρατορικό ἰραδέ, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἐγκρινόταν ἡ παύση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί δινόταν ἡ ἄδεια στή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων νά ἐκλέξει τόν διάδοχό του. Τοποτηρητής ὁρίσθηκε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γάζης Προκόπιος. Στίς 16 τοῦ ἴδιου μηνός πραγματοποιήθηκαν οἱ ἐκλογές γιά τήν ἀνάδειξη τοῦ νέου πατριάρχη. Νέος πατριάρχης Ἱεροσολύμων, παρά τήν ἔντονη ἀντίδραση τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου, ἐξελέγη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γάζης Προκόπιος[1367], ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Ἕλληνα πρόξενο στά Ἱεροσόλυμα ὡς «*ἀγαθότατος*», χωρίς ἰσχυρή θέληση. Ὁ τελευταῖος σημειώνει ὅτι γι᾽ αὐτόν τόν λόγο θά πρέπει νά ὑποστηριχθεῖ ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ὥστε νά μήν

[1365] **[Γεδεών]**, *Μία σελίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας*, σσ. 30-31.

[1366] **Λίτινα,** *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 174-175.

[1367] Βλ. ἄρθρο στήν ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθ. φύλ. 1044, 20 Δεκ. 1872 / 1 Ἰαν. 1873.

ὑπάρξει πιθανότητα ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο, ὅπως ἔγινε στήν περίπτωση τοῦ Κυρίλλου. Παρά τήν ἐκλογή νέου πατριάρχη, οἱ ἀντιδράσεις ἀπό τούς ὑποστηρικτές τοῦ Κυρίλλου στήν Παλαιστίνη δέν ἔπαυσαν. Ἀπέστειλαν ἀναφορά στήν Ὑψηλή Πύλη καί διαμαρτύρονταν γιά τίς παρανομίες τόσο τῆς συνόδου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅσο καί τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῆς Παλαιστίνης καί ζητοῦσαν τήν ἐπιστροφή τοῦ Κυρίλλου στόν πατριαρχικό θρόνο[1368].

Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ Κύριλλος ἀντέδρασε στήν ἔκπτωσή του. Ἀπηύθυνε ἐπιστολές διαμαρτυρίας πρός τήν Ὑψηλή Πύλη, τούς ἐκπροσώπους τῶν αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τούς προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στά Ἱεροσόλυμα, ἀναφερόμενος στόν ἀντικανονικό, κατ᾽ αὐτόν, τρόπο τῆς ἐκπτώσεώς του καί στίς πιέσεις πού δεχόταν, κατηγορώντας τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἄνθιμο. Ὅταν διαπίστωσε ὅτι τά αἰτήματά του δέν γίνονταν δεκτά, ἀπευθύνθηκε μέσω τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ στόν Ρῶσο πρίγκηπα καί ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρο Γκόρτσακωφ καί ζήτησε νά τοῦ παραχωρηθοῦν τά ἔσοδα ἀπό τά κτήματα τοῦ Παναγίου Τάφου καί νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τή Ρωσία οἱ Ἁγιοταφίτες ἐκπρόσωποι τοῦ πατριαρχείου πού ἀναγνώριζαν τή νέα κατάσταση[1369], καίτοι ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας ἀναγνώρισε ἀμέσως τόν νέο πατριάρχη. Συνέχισε μάλιστα νά δημιουργεῖ προβλήματα στό πατριαρχεῖο (μέ τήν ἀποστολή ἐπιστολῶν, στήριξη τῶν ἀραβόφωνων κ.λπ.) καί μετά τήν ἐκλογή τοῦ Προκοπίου, γεγονός πού ἀνάγκασε τόν Ὀθωμανό ὑπουργό ἐξωτερικῶν νά ζητήσει προσωπικά ἀπό τόν Νικ. Ἰγνάτιεφ, λόγω τῆς ἐπιρροῆς πού ἀσκοῦσε στόν Κύριλλο, νά τόν πιέσει νά πάψει νά δημιουργεῖ προβλήματα στήν Ἐκκλησία πού τόσα χρόνια ὑπηρέτησε. Ὁ Ὀθωμανός διπλωμάτης ἀναφέρεται σέ πράξη τοῦ Κυρίλλου πού προκάλεσε τή δυσφορία τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, τῶν ἀντιπάλων του, ἀλλά καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη. Εἶχε γράψει μιά ἐπιστολή, μετά τήν ἔκπτωσή του, στήν ὁποία ὑπέγραφε μέ τό διφορούμενο «*ὁ Π. Ἱεροσολύμων*», χωρίς νά γίνεται κατανοητό ἄν τοῦτο ἐσήμαινε *πρώην* Ἱεροσολύμων ἤ *Πατριάρχης* Ἱεροσολύμων[1370].

Ἡ ἔκπτωση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο του ἦταν κανονική. Βεβαίως, ἡ καταδίκη καί ἡ ἀπομάκρυνση ἑνός πατριάρχη εἶναι ὑπόθεση Συνόδου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό ἰδίους μέ ἐκεῖνον πατριάρχες ἤ ἐκπροσώπους τους[1371]. Εἶναι χαρακτηρι-

---

[1368] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 181-182.

[1369] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 183.

[1370] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 184-185.

[1371] **Βλ. Φειδᾶ**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα 1995², σ. 696. Ὁ σχετικός κανόνας ἀναφέρει: (οδ' τῶν Ἀποστόλων): «*Ἐπίσκοπον κατηγορηθέντα ἐπί τινι παρά ἀξιοπίστων ἀνθρώπων, καλεῖσθαι αὐτόν ἀναγκαῖον ὑπό ἐπισκόπων· κἄν μέν ἀπαντήση, καί ὁμολογήση, ἤ ἐλεχθείη, ὁριζέσθω τό ἐπιτίμιον. Ἐάν δέ καλούμενος μή ὑπακούση, καλείσθω καί δεύτερον, ἀποστελλομένων ἐπ᾽ αὐτόν δύο ἐπισκόπων. Ἐάν δέ καί οὕτω μή ὑπακούση, καλείσθω καί τρίτον, δύο πάλιν ἀποστελλομένων πρός αὐτόν. Ἐάν δέ καί οὕτω καταφρονήσας μή ἀπαντήση, ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ᾽ αὐτοῦ τά δοκοῦντα· ὅπως μή δόξη κερδαίνειν*

στική ἡ περίπτωση τοῦ πατριάρχη Μόσχας Νίκωνα (1652-1667), ὁ ὁποῖος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο μετά ἀπό σύνοδο πού συγκροτήθηκε τόν Νοέμβριο τοῦ 1666 στή Μόσχα μέ τήν παρουσία τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καί Ἀντιοχείας καί τή συμμετοχή δέκα μητροπολιτῶν, ἑπτά ἀρχιεπισκόπων, τεσσάρων ἐπισκόπων, τριάντα ἀρχιμανδριτῶν, ἐννέα ἡγουμένων καί πολλῶν κληρικῶν[1372]. Ἡ σύνοδος αὐτή ἀποφάσισε τήν ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχη Νίκωνα ἀπό τόν θρόνο τίς Μόσχας καί τήν ἀντικατάστασή του ἀπό ἄλλο πατριάρχη[1373]. Μέ βάση αὐτό τό δεδομένο θά μποροῦσε κανείς νά ἰσχυρισθεῖ ὅτι ἡ ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἦταν ἀντικανονική, ἀφοῦ αὐτός δέν ἀπομακρύνθηκε ἀπό σύνοδο πατριαρχῶν, ἀλλά ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα.

Ὅμως, ἡ περίπτωση τοῦ Κυρίλλου καί ἡ σχέση του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καλύπτει πλήρως, ἀπό τήν ἄποψη τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο, ἀφοῦ ἡ ἰδιότυπη σχέση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα δέν χαρακτηρίζεται μόνο ἀπό τή σχέση τοῦ προκαθημένου μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας μέ τούς κληρικούς, οἱ ὁποῖοι ὑπάγονται στήν κανονική δικαιοδοσία του. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐκτός ἀπό πατριάρχης εἶναι καί ὁ ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἀφοῦ αὐτή ἐκτός ἀπό πατριαρχεῖο εἶναι καί μοναστική ἀδελφότητα. Μέ βάση τούς κανόνες πού διέπουν τή λειτουργία κάθε ὀρθόδοξης μοναστικῆς ἀδελφότητας, ὅταν αὐτή στό σύνολό της, ἤ ἡ πλειοψηφία της[1374], δέν ἀποδέχεται τόν ἡγούμενο της, τότε ἔχει τή δυνατότητα νά τόν ἀπομακρύνει ἀπό ἡγούμενο καί νά προβεῖ στή συνέχεια σέ ἐκλογή νέου ἡγουμένου. Ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα μέ τή συνδρομή καί τῆς Πατριαρχικῆς συνόδου ἀποφάσισε τήν ἔκπτωση τοῦ Κυρίλλου μετά τήν ἄρνησή του νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς συνόδου τοῦ 1872, ὁ ὁποῖος ἀναφερόταν σέ μιά ἐκκλησιαστική ἐκτροπή (τόν ἐθνοφυλετισμό). Ὁ Κύριλλος εἶχε ἔρθει σέ ἀντίθεση μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα γιά ἕνα σοβαρό

φυγοδικῶν». **Ράλλη - Ποτλῆ**, *Σύνταγμα θείων καί ἱερῶν Κανόνων*, τ. Β', σσ. 93-94.

[1372] **Βλ. Φειδᾶ**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ρωσίας. Ἀπό τήν ἵδρυσή της μέχρι σήμερα*, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, 2005[5], σσ. 328-329.

[1373] **Καλλ. Ware, ἐπισκ. Διοκλείας,** *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, ἔκδ. Ἀκρίτας, 2007[4], σ. 187. Περισσότερα γιά τό θέμα βλ. **Βλ. Φειδᾶ**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ρωσίας. Ἀπό τήν ἵδρυσή της μέχρι σήμερα*, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία, 2005[5], σσ. 309 κ. ἑξ. Μέ παρόμοιο τρόπο εἶχε γίνει καί ἡ καταδίκη τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Παύλου ἀπό σύνοδο πού συγκλήθηκε στή Γάζα τό 540, καί στήν ὁποία συμμετεῖχαν ὁ Ἐφέσου Ὑπάτιος ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὁ Ἀλεξανδρείας Παῦλος ὡς ὑπόδικος, ὁ Ἀντιοχείας Ἐφραίμιος καί ὁ Ἱεροσολύμων Πέτρος. Βλ. **Φειδᾶ**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, σσ. 695-696.

[1374] Ὅπως φαίνεται ἀπό τίς διάφορες πηγές πού μελετήσαμε, ὑπήρξαν μέλη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας πού ἀρχικά ὑποστήριξαν τόν πατριάρχη Κύριλλο. Ὡστόσο αὐτά τά μέλη ἦσαν πολύ λίγα σέ σχέση μέ τό συνολικό ἀριθμό τῶν Ἁγιοταφιτῶν πού εἶχαν ἀποφασίσει τήν ἀπομάκρυνσή του. Ὅμως ἀκόμα καί οἱ ὑποστηρικτές του, μέλη τῆς ἀδελφότητας, ἀπομακρύνθηκαν, ὅταν συνειδητοποίησαν ὅτι ὁ Κύριλλος δέν εἶχε σκοπό νά ὑπογράψει τό *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως, ὅπως τούς εἶχε ὑποσχεθεῖ.

ζήτημα πίστεως, ὅπως ἦταν ἡ ἐκκλησιολογική παρέκκλιση τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ. Ἡ ἄρνησή του νά ὑπογράψει τά πρακτικά τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872 ἔθετε σέ κίνδυνο τό ἴδιο τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀφοῦ αὐτό θά κατηγορεῖτο ὡς μή ἀποδεχόμενο τήν καταδίκη μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς παρεκκλίσεως, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε σοβαρότατο πλῆγμα στή διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας γιά τή σχέση ἔθνους καί Ἐκκλησίας. Γι᾽ αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα εἶχε τό δικαίωμα, καί κατά τή γνώμη μας τήν ὑποχρέωση, νά ὑπερασπισθεῖ τήν ἐκκλησιολογία τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, ἀλλά καί νά προασπίσει τό ἴδιο τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπό τόν κίνδυνο τῆς διακοπῆς τῆς κοινωνίας του μέ τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες.

Βεβαίως, κάθε πατριάρχης μαζί μέ τήν πατριαρχική σύνοδο ἔχει τήν ἀπόλυτη εὐθύνη τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς δικαιοδοσίας του, ταυτόχρονα ὅμως εἶναι ὑπεύθυνος καί γιά τήν ἀρραγῆ ἑνότητα τῶν ἀνά τήν οἰκουμένη τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ὅλων τῶν πατριαρχικῶν θρόνων στήν ὀρθή πίστη καί τήν κανονική τάξη. Ἐάν κάποιος πατριάρχης διαπιστώσει ἐκτροπή ἀπό τήν ὀρθή πίστη ἤ τήν κανονική τάξη κάποιου ἄλλου πατριάρχη, ἤ ἐάν ἡ οἰκεία Πατριαρχική σύνοδος τόν καταδικάσει, τότε ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης ἤ ἄλλος πατριάρχης ἔχει τό κανονικό δικαίωμα νά καταγγείλει τήν ἐκτροπή στούς ἄλλους πατριαρχικούς θρόνους καί νά ζητήσει τή σύγκληση Οἰκουμενικῆς ἤ γενικῆς συνόδου γιά τήν κρίση τοῦ παρεκτραπέντος. Ἔτσι, κάθε πατριάρχης ἦταν καί εἶναι αὐτοκέφαλος καί ἀνεξάρτητος στή διοίκηση τοῦ θρόνου του, ἀλλά σέ σοβαρά ζητήματα πίστεως καί κανονικῆς τάξεως ὑπόκειται στή συλλογική αὐθεντία τῆς τετράδας τῶν πατριαρχῶν[1375]. Αὐτές ἀκριβῶς οἱ ἀρχές ἐφαρμόσθηκαν καί στήν ὅλη διαδικασία κρίσεως τοῦ πατριάρχη Μόσχας Νίκωνα.

Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου ὁδηγοῦσε τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων σέ μιά διασπαστική κατεύθυνση, κάτι πού ἐπεδίωξε καί πέτυχε νά σταματήσει μέ τήν ἀπομάκρυνσή του ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα. Παράλληλα μέ τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν θρόνο ὁ Κύριλλος χαρακτηρίσθηκε καί ὡς «*σχισματικός*»[1376].

[1375] **Φειδᾶ,** *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α΄*, σ. 857.

[1376] Σύμφωνα μέ τό Κανονικό Δίκαιο τά αἴτια τοῦ σχίσματος δέν εἶναι «*ἡ ἔρις ἤ διαφωνία περί δόγμα ἤ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θά εἴχομεν αἵρεσιν, ἀλλ᾽ ἄλλοι λόγοι ἀφορῶντες τήν ἐκκλησιαστικήν εὐταξίαν*» (**Σακελλαροπούλου,** *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, σ. 429). Ὁ Νικόδημος Μίλας σημειώνει ἐπίσης, ὅτι σχίσμα «*διαιρεῖται εἰς δύο κατηγορίας, εἰς σχίσμα πίστεως καί εἰς σχίσμα ἐκκλησίας. Πίστεως μέν σχίσμα εἶναι ὁ χωρισμός ἀπό τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἕνεκα διαφόρου ἐκδοχῆς καί ἀντιλήψεως ἀντικειμένων τινῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας ἤττον σπουδαίων, ἤ ὡρισμένων καί εὐκόλως ἐξομαλυνομένων ζητημάτων. Σχίσμα δέ ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ὑπακοῆς καί τῆς εὐπειθείας τῇ νομίμῳ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ*». **Νικ. Μίλας, ἐπισκ. Ζάρας**, *Τό Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας συνταγέν κατά τάς γενικάς ἐκκλησιαστικάς πηγάς καί κατά τούς ἐν ταῖς αὐτοκεφάλοις Ἐκκλησίαις ἰσχύοντας νόμους*, μτφρ. Μελετίου Ἀποστολοπούπου πρωτ., ἐν Ἀθήναις 1906, τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, σ. 698. Βλ. ἐπίσης καί **Ἀν. Χριστοφιλοπούλου,** *Ἑλληνικόν Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, Ἀθῆναι 1965², σσ. 288-289 καί **Εὐαγ. Μαντζουνέα,** *Τά ἀδικήματα αἱρέσεως καί τοῦ*

Σχισματικός, σύμφωνα μέ τήν ἐκκλησιαστική ὁρολογία, θεωρεῖται αὐτός, ὁ ὁποῖος χωρίζεται τελείως ἀπό τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας[1377]. Πιό συγκεκριμένα, «*σχίσμα εἶνε ὁ ἀποχωρισμός μερίδος τινός ἀπό τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καί διοικήσεως καί ἡ σύμπηξις ἰδίας κοινότητος*»[1378], τό σχίσμα μάλιστα «*δημιουργεῖται οὐχί ὑπό λαϊκῶν, ἀλλ᾽ ὑφ᾽ ἑνός ἤ πολλῶν ἐπισκόπων μετά τῶν ὑπ᾽ αὐτῶν κληρικῶν καί λαϊκῶν· διότι προϋποτίθεται, ὅτι σύν τῷ ἀποχωρισμῷ ἀπό τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος ἀποτελεῖται διά τοῦ σχίσματος ἰδία ἐκκλησιαστική κοινότης, ἥτις ἀπαιτεῖ ἕνα ἤ πολλούς ἐπισκόπους, κληρικούς ἤ λαϊκούς*»[1379]. Ὡστόσο ἡ ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως χαρακτήριζε ὡς σχισματικούς ὄχι μόνο τούς Βούλγαρους ἀρχιερεῖς πού δημιούργησαν «*ἰδίαν φυλετικήν παρασυναγωγήν*»[1380], ἀλλά καί ὅλους «*τούς κοινωνοῦντας καί συμφρονοῦντας καί συμπράττοντας αὐτοῖς, καί τούς δεχομένους ὡς κυρίας καί κανονικάς τάς ἀνιέρους αὐτῶν εὐλογίας τε καί ἱεροπραξίας*»[1381]. Ὁ Κύριλλος οὐδέποτε ἀναγνώρισε ὡς κανονικές τίς ἱεροπραξίες τῶν καθηρημένων Βουλγάρων ἐπισκόπων. Ὡστόσο, ἡ ἄρνησή του νά ὑπογράψει τά πρακτικά τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872 δημιουργοῦσε τόν κίνδυνο νά χαρακτηριστεῖ ὡς σχισματικός (μέ βάση τήν ἀναφορά τοῦ *Ὅρου* τῆς συνόδου στούς *συμφρονοῦντας*, αὐτούς δηλ. πού ἔχουν τήν ἴδια ἄποψη μέ τούς Βούλγαρους καθηρημένους ἀρχιερεῖς), μέ συνέπεια καί ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων νά κινδυνεύει χαρακτηρισθεῖ ὡς σχισματική. Κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Συνόδου δέν εἶχε τεθεῖ τέτοιο ζήτημα, ὅπως φαίνεται χαρακτηριστικά ἀπό τόν διάλογο τοῦ μητροπολίτη Δέρκων Νεοφύτου μέ τόν ἐπίσκοπο Βράτσης Παΐσιο, ἀλλά ὁ κίνδυνος μετά τήν ἔκδοση τοῦ *Ὅρου* τῆς συνόδου ἦταν πιθανός[1382]. Βεβαίως, ὁ Κύριλλος οὐδέποτε κοινώνησε, συμφώνησε ἤ συνέπραξε μέ τούς Βούλγαρους καθηρημένους ἀρχιερεῖς, οὔτε καί ἀναγνώρισε τίς ἱεροπραξίες τους. Ἡ ἄρνησή του ὅμως νά καταδικάσει τήν ἐθνοφυλετική τους ἐκτροπή ἐπέτρεπε νά χαρακτηρισθεῖ ὡς σχισματικός. Ἴσως ἕνας ἄλλος λόγος, γιά τόν ὁποῖο ὁ Κύριλλος χαρακτηρίσθηκε ὡς σχισματικός, νά ἦταν καί ὁ φόβος τῶν Ἁγιοταφιτῶν, ὅτι ἴσως θά προσπαθοῦσε μέ τήν ὑποστήριξη

σχίσματος κατά τούς ὀκτώ πρώτους αἰώνας, διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ ὑποβληθεῖσα εἰς τή Νομικήν Σχολήν τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1977, σ. 44.).

[1377] «Σχίσμα», *Θ.Η.Ε.* 11 (1967) 614.

[1378] **Σακελλαροπούλου,** *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, σ. 429.

[1379] **Σακελλαροπούλου,** *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, σ. 429.

[1380] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 92.

[1381] *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σ. 92.

[1382] Χαρακτηριστικός ἦταν ὁ μητροπολίτης Δέρκων Νεόφυτος, ὅταν ἀπάντησε στόν ἐπίσκοπο Βράτσης Παΐσιο, ὁ ὁποῖος ζήτησε νά δηλώσει ὁ Κύριλλος «*τί φρονεῖ περί Ἐκκλησίας· ἐν ἄλλαις λέξεσι ζητητέον παρ᾽ αὐτοῦ τήν ὁμολογίαν τῆς αὐτοῦ πίστεως*». Ὁ μητροπολίτης Δέρκων σημείωσε ὅτι εἶναι «*ἀπαράδεκτος… ἡ γνώμη τοῦ προλαλήσαντος θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Βράτζης, καθ᾽ ὅ ἐξώδικος ὅλως καί παράτυπος… Περιπλέον οὐδέ τήν ἑτέραν τῆς αὐτοῦ Θεοφιλίας γνώμην ἀποδέχομαι, καθό παράτολμον, ὅτι ζητητέον παρά τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων καί αὐτήν ἔτι τήν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ, διότι οὐδείς τῶν παρόντων οὐδέ κατά διάνοιαν διαμφισβητεῖ τήν ἄλλως πανθομολογουμένην τῆς αὐτοῦ μακαριότητος εὐσέβειαν*», ἐνῶ πολλά μέλη τῆς συνόδου «*ἀνέκραξαν. "Ἀποκρούομεν τήν γνώμην τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Βράτζης"*». *Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου*, σσ. 64-65.

ἀρχιερέων, ἀλλά καί μελῶν τῆς ἀδελφότητας, νά δημιουργήσει «*διά τῆς αὐθαιρέτου συμπήξεως ἰδίας, ἀνεξαρτήτου καί αὐτοδιοικουμένης Ἐκκλησίας*»[1383] σχίσμα στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, κάτι ὅμως πού οὔτε ὁ ἴδιος, ὅπως διαφαίνεται ἀπό τίς πηγές, ἐπιθυμοῦσε, οὔτε ἐπιχείρησε νά πραγματοποιήσει.

Ἡ ἀρνητική ὅμως στάση τοῦ Κυρίλλου ἔναντι τῶν ἀποφάσεων τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872 εἶχε καί μιά ἄλλη παράμετρο. Ὅπως εἴδαμε, ὁ Κύριλλος κατάφερε μέ παραχωρήσεις πρός τό ἀραβόφωνο ποίμνιο νά ἐξασφαλίσει τήν ὑποστήριξή του. Ὅμως, αὐτή ἡ κίνηση πρόσφερε τή δυνατότητα στή ρωσική ἐξωτερική πολιτική νά προωθήσει τίς ἐθνικιστικές της ἐπιδιώξεις στό πατριαρχεῖο, μέ ὀλέθρια γι᾽ αὐτό ἀποτελέσματα, καθώς θά μποροῦσε καί ἐκεῖ νά δημιουργηθεῖ μιά κατάσταση παρόμοια μ' αὐτή τῆς Βουλγαρίας. Οἱ κινήσεις τῆς Ρωσίας πρός αὐτή τήν κατεύθυνση ἦσαν ἤδη γνωστές πολλά χρόνια πρίν, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ Ἕλληνα προξένου στήν Παλαιστίνη Σ. Λεκάτη[1384]. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι ὁ Κύριλλος μέ τίς κινήσεις του τροφοδότησε τήν ἐθνικιστική καί ἐθνοφυλετική πολιτική τῶν Ρώσων, ἡ ὁποία κατέλυε τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία καί συνιστοῦσε παράγοντα ἀποσταθεροποιήσεως τοῦ ἴδιου τοῦ πατριαρχείου. Ἡ εὐνοϊκή γιά τούς Βουλγάρους στάση του δημιουργοῦσε τά ἴδια ἀκριβῶς προβλήματα μέ τούς ἀραβοφώνους καί μέ τούς Βουλγάρους, πού ἀναφέρθηκαν πιό πάνω. Ὅταν οἱ Βούλγαροι διεπίστωσαν ὅτι αὐτός ὑποστήριζε ἐμμέσως τίς θέσεις τους, μή ἀποδεχόμενος τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου, ἄρχισαν νά διεκδικοῦν δικαιώματα καί στά πανάγια Προσκυνήματα. Τήν πληροφορία αὐτή καταγράφει ὡς ἑξῆς ἡ ἐφημερίδα «*Νεολόγος*»: «*…διαθρυλλεῖται ὅτι ἡ βουλγαρική παρασυναγωγή διανοεῖται πῶς νά κατορθώσῃ ὥστε νά δοθῇ αὐτῇ καί μέρος τῶν κοινῶν προσκυνημάτων τοῦ Ἁγίου Τάφου καί νά ἱδρυθῇ ἐκεῖ βουλγαρική ἐκκλησία καί βουλγαρικός ξενών μετά τῶν ἀπαιτουμένων προσαρτημάτων, ἰδίᾳ διά τούς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν Ἁγίων Τόπων Βουλγάρους, ὥστε νά μή χορηγοῦνται τοῦ λοιποῦ βοηθήματα καί συνδρομαί εἰς τούς Γραικούς Πατριάρχας, τούς Γραικούς ἱερεῖς καί τά γραικικά ἱερά καθιδρύματα*»[1385]. Ἀπό τό παραπάνω δημοσίευμα καθίσταται σαφές ὅτι ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου δημιουργοῦσε σοβαρότατα προβλήματα πού ἀπειλοῦσαν τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τοῦ πατριαρχείου καί τοῦ σκοποῦ τῆς διακονίας του στήν Παλαιστίνη, γεγονός πού θεωροῦμε ὅτι ἦταν ἕνας ἀπό τούς πλέον βασικούς παράγοντες, πού ὁδήγησαν στήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο.

Ἡ δικαιολογία πού προέβαλαν οἱ ὑποστηρικτές του, ὅτι δῆθεν δέν ὑπέγραψε τά Πρακτικά τῆς Μεγάλης Συνόδου τοῦ 1872 «*ἐπειδή διεφλέγετο ὑπό πόθου εἰρηνικῆς τοῦ ζητήματος λύσεως, καί ἐνόμιζε ταύτην δυνατόν ἐπιτευχθῆναι, ἐάν μή ἐπεσπεύδετο*

[1383] **Μαντζουνέα,** *Τά ἀδικήματα αἱρέσεως καί τοῦ σχίσματος*, σ. 44

[1384] **ΑΥΠΕΞ**, 76, 1β, 1864. *Περί τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας* (ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 18 Ἰουνίου 1864).

[1385] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 162.

ἡ κρίσις, ὡς ἔλεγε πρός τούς ἄλλως φρονοῦντας ἱεράρχας ὑποδεικνύων ἅμα τάς λυπηράς συνεπείας»[1386], εἶναι ἄκρως ἐπιφανειακή καί καθόλου, κατά τή γνώμη μας, πειστική. Δέν ἦταν δυνατόν αὐτός νά μήν κατανοοῦσε ὅτι εἰρηνική λύση τοῦ προβλήματος χωρίς συνοδική ἀπόφαση μετά τό φιρμάνι τοῦ 1870, δέν μποροῦσε νά ὑπάρξει. Οἱ Βούλγαροι μέσω τοῦ συγκεκριμένου φιρμανίου εἶχαν καταφέρει νά δημιουργήσουν μιά de facto κατάσταση, ἡ ὁποία ἔπρεπε νά χαρακτηρισθεῖ ὡς *ἐκκλησιολογική* καί *κανονική* παρέκκλιση. Αὐτή τήν παρέκκλιση ἔπρεπε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία νά ἀντιμετωπίσει καί αὐτό μποροῦσε νά γίνει μόνο μέσω μιᾶς Συνόδου. Τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος μετέβη στήν Κπολη, προκειμένου νά συμμετάσχει στίς ἐργασίες τῆς Συνόδου, δείχνει ὅτι δέν ἦταν ἀπό τήν ἀρχή ἀποφασισμένος νά ἀπέχει. Κατά τήν παραμονή του ὅμως στήν Κπολη δέχθηκε, ὅπως προαναφέραμε, πολλές πιέσεις ἐκ μέρους τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, προκειμένου νά ἀποχωρήσει, ἐκβιαζόμενος ἀπό τήν ἀπειλή ὅτι ἡ Ρωσία θά ἔπαυε τήν ὑποστήριξή της πρός τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων γιά τήν προάσπιση τῶν δικαίων του ἐπί τῶν παναγίων Προσκυνημάτων καί θά παρακρατοῦσε τά ἔσοδα τῶν μετοχίων τοῦ Παναγίου Τάφου στή ρωσική ἐπικράτεια, σέ περίπτωση πού ὁ Κύριλλος θά καταδίκαζε τούς Βουλγάρους.

Μετά τήν ἔκπτωση τοῦ Κυρίλλου, μέ ἐπιστολή πού ἀπηύθυναν πρός αὐτόν κάποια μέλη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας ἀποκαλύπτουν τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁδηγήθηκαν στό νά ἐκφράσουν τή συναίνεσή τους στήν ἐν λόγω ἀπομάκρυνση: «*…παρασυρθέντες ἐξ ἀπερισκεψίας, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, ἐξηπατήθημεν παρά ῥαδιούργων καί πονηρῶν εἰσηγήσεων… καί κατεφέρθημεν κατά τῆς ὑμετέρας Μακαριότητος συρράψαντες ἀδίκως σειράν ὅλην ἀνυπάρκτων συκοφαντιῶν ἐναντίον τοῦ ὑμετέρου καί πανσεβάστου προσώπου… ἤδη δέ ἀνανήψαντες ἀπό τήν ρηθεῖσαν πλάνην, καί ἀναλογιζόμενοι τό μέγεθος καί τό βάρος τῆς ἀδικίας… διά ταῦτα πάντα λέγομεν, μετανοοῦμεν σήμερον, καί ὁμολογοῦντες πάντα τά διατρέξαντα ἄδικα καί παράνομα, ζητοῦμεν μετά διακαεστάτου πόθου καί συντριβῆς καρδίας τήν πατρικήν καί φιλεύσπλαγχνον συγχώρησιν. Ἔτι δέ ἀκυροῦμεν οἰκειοθελῶς τά ἀπό ζ' Νοεμβρίου τοῦ 1872 ἔτους κατά τῆς ὑμετέρας πανσεβάστου Μακαριότητος πρακτικά ἡμῶν, ὡς ἀντικανονικά καί ἄδικα, καί διά τῆς βίας καί δυναστείας τότε γραφέντα ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν τούτου Κοινοῦ…*»[1387]. Παρά τήν παραπάνω ἀποκάλυψη, γίνεται κατανοητό ὅτι τή στιγμή τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἡ πλειοψηφία τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας εἶχε ἀποφασίσει τήν ἀπομάκρυνσή του γιά λόγους πού συνδέονταν μέ ζήτημα πίστεως, ἀλλά καί μέ τήν πορεία τοῦ πατριαρχείου στίς σχέσεις του μέ τά ὑπόλοιπα πρεσβυγενῆ πατριαρχεῖα. Δέν ἀποκλείεται τό γεγονός νά ὑπῆρξαν καί φαινόμενα σάν αὐτά πού σημείωσαν οἱ

[1386] *Ἀπάντησις εἰς τό Κύριλλος ὁ Β' πατριάρχης Ἱεροσολύμων σχισματικός ἐστιν ἤ οὐ*; ἐν Κωνσταντινουπόλει 1876, τύποις Κ. Πληθωνίδου, σ. 8.

[1387] *Ἀπάντησις εἰς τό Κύριλλος ὁ Β' πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων σχισματικός ἐστιν ἤ οὐ*, τύποις Κ. Πληθωνίδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1876, σ. 19.

Ἁγιοταφίτες παραπάνω. Σέ περιόδους ἐντάσεων παρατηροῦνται καί τέτοιου εἴδους φαινόμενα, τά ὁποῖα ὅμως δέν ἦσαν ἡ κύρια αἰτία τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τόν θρόνο.

Ὁ Κύριλλος μετά τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Παλαιστίνη ἔφθασε στήν Κπολη μέ τό αὐτοκρατορικό ἀτμόπλοιο «*Τάλια*». Στήν ἐφημερίδα «*Τουρκία*» καταγράφεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ διοικητής τῶν Πριγκηπονήσων εἰδοποιήθηκε μέ τεσκερέ τῆς κυβερνήσεως γιά τήν ἄφιξή του. Ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης ἔπρεπε νά γίνει δεκτός μέ τίς ἀνάλογες τιμές γιά τήν ὑψηλή θέση «*ἣν κατέσχεν ἐπί πολλά ἔτη*»[1388]. Ὁ Κύριλλος ἐγκαταστάθηκε στήν Πρίγκηπο καί ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1873 διέμενε στό προάστιο τῆς Κπολεως Σταυροδρόμι στό μέγαρο τοῦ Χατζῆ Γεωργίου Κωνσταντινίδη[1389]. Στήν οἰκία τοῦ Κωνσταντινίδη ὑπῆρχε καί ναός, τόν ὁποῖο ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης «*ἔσπευσε νά κλείση*», προκειμένου νά μή λειτουργεῖ σ' αὐτόν ὁ Κύριλλος[1390]. Ἐκεῖ τόν ἐπισκεπτόταν καθημερινά ὁ συνεργάτης του Παῦλος Νεοκλῆς, ἐνῶ μαζί του διέμενε ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος[1391]. Σύμφωνα μέ τήν ἴδια πηγή, κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν οἰκία Κωνσταντινίδη εἶχε συνάντηση[1392] καί μέ ἐπιτροπή Βουλγάρων[1393], ἡ ὁποία ἐξέφρασε πρός τόν πατριάρχη τήν εὐγνωμοσύνη καί τό σεβασμό της. Ἐπίσης συναντήθηκε καί μέ τόν ἔξαρχο τῶν Βουλγάρων[1394]. Ὁ πατριάρχης συνέχισε νά ἔχει συναντήσεις μέ διάφορες προσωπικότητες στήν οἰκία Κωνσταντινίδη, ὅπως λ.χ. μέ τόν πρῶτο δραγουμάνο τῆς ρωσικῆς πρεσβείας στήν Κπολη Μιχαήλ Ὀνοῦ, διά τοῦ ὁποίου ἐξέφρασε τήν εὐγνωμοσύνη του πρός τόν Τσάρο, τήν τσαρική οἰκογένεια καί τόν ρωσικό κλῆρο γιά τή στήριξη πού τοῦ παρεῖχαν κυρίως κατά τίς τελευταῖες ἡμέρες τῆς παραμονῆς του στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ Κύριλλος στή συνέχεια ὁμολόγησε ὅτι ὄφειλε τήν ἀνάρρησή του στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων στόν πατέρα τοῦ Ὀθωμανοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Χαλίλ Σερίφ πασᾶ, γενικό διοικητή Συρίας, καί ἀναφερόταν στήν ἐντυπωσιακή συγκυρία, ἀφοῦ μετά ἀπό σαράντα χρόνια ὁ υἱός τοῦ προστάτη του «*θυσιάζει τόν πρώην Πατριάρχη στούς ραδιούργους*»[1395].

Ὁ Κύριλλος ὅμως ἀπέστειλε καί πάλι στούς ἐκπροσώπους τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν γράμμα, μέ τό ὁποῖο διαμαρτυρόταν γιά τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν θρόνο καί τούς καλοῦσε νά κρίνουν τή στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη στό ζήτημα

[1388] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθ. φύλ. 1044, 20 Δεκεμβρίου 1872 / 1 Ἰανουαρίου 1873.

[1389] **Γεδεών**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου*, σ. 151.

[1390] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά* (Ἐπιστολή ἐκ Κπόλεως τῆς Ἐφημερίδος τῆς Μόσχας μέ ἡμερομηνία 13 Ἰανουαρίου 1873).

[1391] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 187.

[1392] Γι᾽ αὐτή τή συνάντηση βλ. στήν ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1048, 5/17 Ἰαν. 1873.

[1393] Γιά τούς Βουλγάρους ὁ Κύριλλος ἦταν ἕνας σεβάσμιος καί λαοφιλής ἱεράρχης, ὁ ὁποῖος θυσίασε τόν θρόνο του γιά νά ὑποστηρίξει τίς θέσεις τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ. Περισσότερα βλ. στό **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 185.

[1394] **ΑΥΠΕΞ**, 76, ιθ', *Ἐκκλησιαστικά* (Ἐπιστολή ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς Ἐφημερίδος τῆς Μόσχας μέ ἡμερομηνία 13 Ἰανουαρίου 1873).

[1395] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 187.

αὐτό. Στράφηκε, ἀναζητώντας ὑποστήριξη, καί πρός τόν τσάρο τῆς Ρωσίας, γεγονός πού προκάλεσε τήν ἀντίδραση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ. Στήν ἐπιστολή του πρός τόν Τσάρο ἀναφερόταν στή στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη στήν ὑπόθεσή του, κατηγορώντας τον ὅτι προκάλεσε τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν θρόνο. Στή συνέχεια ζητοῦσε τήν προστασία τοῦ Ρώσου μονάρχη καί διαμαρτυρόταν γιά ὅλες τίς ἀδικίες πού εἶχαν διαπραχθεῖ εἰς βάρος του ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, μέ τό πρόσχημα ὅτι δέν ὑπέγραψε τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου τῆς Κπόλεως γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Κατηγοροῦσε καί τόν διάδοχό του Προκόπιο ὡς σφετεριστή τοῦ θρόνου καί καλοῦσε τή ρωσική κυβέρνηση νά μήν τοῦ ἀναγνωρίσει τόν τίτλο τοῦ πατριάρχη, οὔτε νά ἀποδώσει τίς τιμές πού ἀνήκουν σέ ὀρθόδοξο ἀρχιερέα καί νά τοῦ ἀρνηθεῖ ὁποιαδήποτε οἰκονομική στήριξη. Παρακαλοῦσε ἐπίσης νά σταματήσει ἡ κατάσχεση τῶν προσόδων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων πού βρίσκονταν στή ρωσική ἐπικράτεια. Αὐτές οἱ κινήσεις του, καθώς καί ἡ τροφοδοτούμενη μέ τήν ὑποστήριξη τῆς Ρωσίας[1396] στάση τῶν ντόπιων ὀρθοδόξων κατά τοῦ πατριάρχη Προκοπίου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[1397], προκάλεσαν τά ἀρνητικά συναισθήματα τῶν ἀντιπάλων του, οἱ ὁποῖοι τόν θεωροῦσαν ὄργανο τοῦ πανσλαβιστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ[1398]. Ὁ Κύριλλος λίγο μετά τήν ἐγκατάστασή του στήν Κπολη ἀπευθύνθηκε καί στόν πρόξενο τῆς Γερμανίας στά Ἱεροσόλυμα βαρόνο Ντέ Ἄλτιν, ζητώντας του ἐξηγήσεις γιά τήν ὑποστήριξη, τήν ὁποία παρέσχε στούς Ἁγιοταφίτες πού εἶχαν συλληφθεῖ ἀπό τίς ὀθωμανικές ἀρχές τόν Νοέμβριο τοῦ 1872. Ὁ Γερμανός πρόξενος ἔδωσε τήν ἑξῆς ἀπάντηση: «*Κύριε Πατριάρχα, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἥν μοί ἀπηυθύνατε ἐπιστολῆς χθές, ὀφείλω νά εἴπω ὑμῖν ὅτι, ἕνεκα τῆς δυσχερεστάτης θέσεως, εἰς ἥν εὑρίσκεσθε ἀπέναντι τῆς Ὑψ. Πύλης καί τῶν ἀνωτέρων πνευματικῶν ὑμῶν ἀρχῶν, καί τῆς δι᾽ ὑμᾶς αὐτούς ἀτυχοῦς ἐπιμονῆς, μεθ᾽ ἧς παρέχετε πρόθυμον ἀκρόασιν εἰς εἰσηγήσεις ἀλλοτρίας ἐκείνων, εἰς ἅς ὀφείλετε ὑπακοήν, εὑρίσκω παράδοξον ὅλως ὅτι θεωρεῖτε εἰσέτι δέον νά ζητήσητε παρ᾽ ἐμοῦ ἐξηγήσεις περί τῆς διαγωγῆς τοῦ Προξενείου μου. Ὅθεν οὐδαμῶς θεωρῶ ἁρμόδιον νά δώσω ὑμῖν, ἅς ἀτόπως ζητεῖτε ἐξηγήσεις… Δέξασθε κύρ. Πατριάρχα τάς εὐλαβεῖς προσαγορεύσεις μου. Βαρών δε-Ἄλτιν. Γεν. Πρόξενος τῆς Γερμανίας*»[1399].

Παρ᾽ ὅλες τίς ἐντάσεις, οἱ σχέσεις τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας μέ τόν Κύριλλο ἀποκαταστάθηκαν τό 1875. Αὐτή τή χρονιά συντάχθηκαν δύο ἐπιστολές (5 καί 11 Μαρτίου 1875) πού συνοδεύονταν ἀπό τίς ὑπογραφές τῶν μητροπολιτῶν Σεβαστείας Νικηφόρου, Θαβωρίου Γρηγορίου, Ἰορδάνου Θεοκλήτου καί Τιβεριάδος Νεκταρίου, ἀρχιμανδριτῶν, πρωτοσυγκέλλων καί ἄλλων μελῶν τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους εἶχαν συμβάλει στήν ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη. Ἡ πρώτη ἀπευθυνόταν στόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β′ καί ἡ ἄλλη

[1396] Περισσότερα γιά τό ζήτημα αὐτό βλ. **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 189-193.

[1397] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 189.

[1398] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 193.

[1399] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1045, 23 Δεκεμβρίου 1872 / 4 Ἰανουαρίου 1873 καί **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Ε′, σσ. 130-131.

στόν ἴδιο τόν πατριάρχη Κύριλλο. Στήν πρώτη οἱ ὑπογράφοντες ἀναφέρουν ὅτι πιέσθηκαν καί ἔπεσαν θύματα ἀπάτης, προκειμένου νά συναινέσουν στήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν θρόνο. Στή συνέχεια ἐκφράζουν τήν ἐπιθυμία τους νά τύχουν τῆς συγγνώμης τοῦ γηραιοῦ πατριάρχη καί ζητοῦν τή μεσολάβηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, προκειμένου νά τόν πείσει νά ἐπιστρέψει στούς κόλπους τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας[1400]. Ἡ περίοδος κατά τήν ὁποία ἐστάλησαν οἱ παραπάνω ἐπιστολές συνέπεσε μέ τήν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Προκοπίου[1401]. Τότε ὁ πατριάρχης Κύριλλος θεώρησε ὅτι αὐτή ἦταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία νά ἐπανέλθει στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων. Ὡστόσο ἡ ρωσική πλευρά, παρά τό γεγονός ὅτι τόν ὑποστήριζε, δέν φαινόταν διατεθειμένη νά δεχθεῖ μιά τέτοια ἐξέλιξη. Ὅπως προκύπτει ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ πρός τόν στρατηγό Γκόρτσακωφ, ὁ Κύριλλος συναντήθηκε μ' αὐτόν καί συζήτησαν μαζί τά σχετικά μέ τήν ἐπιστροφή του στόν θρόνο. Ἀπό τήν ἐπιστολή καθίσταται σαφές ὅτι ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση δέν εἶχε ἀντίρρηση, ὅμως ἡ Ρωσία δέν ἐπιθυμοῦσε τήν ἐπανεκλογή τοῦ Κυρίλλου, ἰσχυριζόμενη ὅτι αὐτή θά δημιουργοῦσε ἠθικά καί ὑλικά προβλήματα. Τά πρῶτα σχετίζονταν μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί τούς ἀντιπάλους τοῦ Κυρίλλου, οἱ ὁποῖοι θά συνέχιζαν νά ραδιουργοῦν ἐναντίον του καί θά ἐπηρέαζαν τίς ἀποφάσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τά δεύτερα συνδέονταν μέ τό γεγονός ὅτι ἡ οἰκονομική κατάσταση τοῦ πατριαρχείου ἦταν τραγική. Αὐτό θά ὑποχρέωνε τόν πατριάρχη νά ζητήσει ἀπό τή ρωσική κυβέρνηση τήν ἐπιστροφή τῶν ἐσόδων τῶν κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου στή ρωσική ἐπικράτεια καί κυρίως στή Βεσσαραβία, κάτι πού ἡ ρωσική πλευρά ἤθελε νά ἀποφύγει. Ἄλλωστε, καί ἡ μεγάλη ἡλικία τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἕνας ἀκόμη ἀποτρεπτικός παράγοντας γιά τήν ἐπιστροφή του στόν πατριαρχικό θρόνο. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ κατάφερε τελικά νά τόν πείσει νά μή διεκδικήσει ἐκ νέου τόν πατριαρχικό θρόνο, ἀναγνωρίζοντάς του τό μεγαλεῖο τοῦ χαρακτήρα του στίς δύσκολες στιγμές[1402]. Ὁ Γενικός πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρει σέ ἐπιστολή του πρός τόν ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Χαρίλαο Τρικούπη ὅτι ὁ πρώην πατριάρχης στήριζε τήν ἐκλογή στόν πατριαρχικό θρόνο τοῦ μητροπολίτη Ναζαρέτ Νήφωνα, ἐπειδή, ἐάν αὐτός «*ἐξελέγετο Πατριάρχης, ἦτο προδιαγεγραμμένον σχέδιον νά ἐνεργήσωσιν ἀμέσως τά ἑξῆς.*

[1400] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 201.

[1401] Τό κείμενο παραιτήσεως τοῦ πατριάρχη Προκοπίου βλ. στό **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ Πανσλαϋισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ*, τεῦχ. Β', σσ. 132-139.

[1402] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 202-203. Ὁ Κύριλλος σέ ἐπιστολή του μέ ἀφορμή τήν ἐμπλοκή τοῦ ὀνόματός του στίς πατριαρχικές ἐκλογές ἀναφέρεται στό ζήτημα τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Ὑπογραμμίζει τό πένθος τό ὁποῖο τόν κατέλαβε, ὄχι διότι ἔχασε τόν πατριαρχικό θρόνο, ἀλλά διότι ἐτέθη σέ κίνδυνο τό ἑλληνικό Γένος λόγῳ τῶν περίεργων σχέσεων καί πειρασμῶν πού ἐξυπηρετοῦσαν κάποιους καί πού ζημίωναν κάποιους ἄλλους. Ὡς πρός τήν πατριαρχική ἐκλογή ἀπευθύνεται στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καί ἐξηγεῖ τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἀρνεῖται νά ἐκλεγεῖ καί πάλι στόν πατριαρχικό θρόνο (δύσκολη προηγούμενη πατριαρχική θητεία, σύγχρονες δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει τό πατριαρχεῖο). Ὁλόκληρη τήν ἐπιστολή βλ. στό **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 247-248.

Ἤθελον εὐθύς νά ἀντικαταστήση τούς ἐν Κ/λει ἐπιτρόπους τοῦ ἁγίου Τάφου, διά προσώπων τά ὁποῖα εὑρίσκονται ἐν Κ/λει παρά τῷ πρῴην πατρ. Κυρίλλῳ καί καταλάβῃ τά ἐν Κ/λει κτήματα τοῦ ἁγ. Τάφου, ὡς καί τήν λοιπήν εὑρισκομένην ἐκεῖ περιουσίαν. Ἤθελον ἐπίσης ἀντικαταστάσει καί τά ἐνταῦθα ἐν ἀξιώμασι πρόσωπα καί ἐπίσης ἤθελον μεταρρυθμίσει καί τήν Σύνοδον, ἀποβάλλοντες ἐξ αὐτῆς, τά μέλη τῆς ὑγιοῦς μερίδος καί ἀντικαθιστῶντες αὐτά διά Κυριλλιστῶν. Κατόπιν ἤθελον κάμει πρᾶξιν νά καλέσωσιν ἐνταῦθα τόν Κύριλλον καί ἀποπέμψει τῆς Ἱερουσαλήμ τόν πρῴην Πατριάρχην Προκόπιον, καί ἀκολούθως μετά τρεῖς μῆνας ἤθελεν παραιτηθῆ ὁ Ναζαρέτ διά νά ἐκλεχθῆ ὁ Κύριλλος…». Ἀγνοοῦμε, ἐάν τό παραπάνω σχέδιο εἶχε προετοιμασθεῖ ἤ εἶχε τήν ἔγκριση τοῦ πρώην πατριάρχη, γεγονός πάντως εἶναι ὅτι δέν ἐτέθη σέ εφαρμογή, καθώς νέος πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐξελέγη τελικά ὁ ἔξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου στή Σμύρνη Ἱερόθεος[1403].

Μία ἀπό τίς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ νέου πατριάρχη ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας μέ τόν πατριάρχη Κύριλλο[1404]. Ὁ Νικ. Ἰγνάτιεφ σέ ἐπιστολή του πρός τόν Ἀντωνῖνο Καπούστιν (18 Δεκ. 1875) ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων πατριαρχείου καί Κυρίλλου ἀποτελοῦσε γραπτή ὑπόσχεση τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἱεροθέου, τήν ὁποία εἶχε ὑπογράψει στή Σμύρνη[1405]. Ὅπως καί νά ἔχουν τά πράγματα, ὁ Ἱερόθεος ἀπέστειλε στήν Κπολη τόν ἀρχιμανδρίτη Ἄνθιμο, ὁ ὁποῖος ἔφθασε στή Βασιλεύουσα στίς 11 Αὐγούστου 1875. Συναντήθηκε τόσο μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ, ὅσο καί μέ τόν Κύριλλο. Ὁ τελευταῖος δήλωσε στόν Ἄνθιμο τήν ἀμέριστη συμπαράστασή του στό πατριαρχεῖο, ἀλλά δέν πείσθηκε νά ζητήσει συγνώμη γιά τήν προηγούμενη στάση του καί ἐπικαλούμενος λόγους ὑγείας ἀναχώρησε γιά τήν Προύσα. Ὁ Ἄνθιμος συνάντησε στήν Κπολη καί τόν στρατηγό Ἰγνάτιεφ. Ὁ Ρῶσος πρέσβυς ἀπαίτησε ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεώς του τήν ἀκύρωση τῆς πράξεως πού καθιστοῦσε τόν Κύριλλο σχισματικό καί τή ρύθμιση ἀπό τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων τῶν σχέσεών του μέ τό ἀραβόφωνο ποίμνιο, προκειμένου νά συναντηθεῖ μέ τόν νέο πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἱερόθεο. Ἔτσι, ἡ πρώτη προσπάθεια γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Κυρίλλου δέν εἶχε ἀποτέλεσμα. Στίς 29 Νοεμβρίου 1875 ἔλαβε χώρα μιά δεύτερη προσπάθεια ἀποκαταστάσεως, ἡ ὁποία στέφθηκε μέ ἐπιτυχία. Πρόκειται γιά τήν ἀποστολή στήν Κπολη τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἀποτελούμενης

[1403] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 203-204.

[1404] Ἀναφέρει ἡ ἐφημερίδα «*Ἐποχή*»: «*Ἐξ Ἱεροσολύμων γράφουσιν εἰς τήν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφημερίδα Τουρκίαν, ὅτι ὁ Πατριάρχης τῆς πόλεως ταύτης κύρ. Ἱερόθεος ἐπελάβετο μετά τῆς ἁγιοταφιτικῆς συνόδου τοῦ ζητήματος τοῦ ἀκυρῶσαι τήν πράξιν τῆς ἱεροσολυμιτικῆς ἐκκλησίας, δι᾽ ἧς, ὡς γνωστόν, ἐκηρύχθη σχισματικός καί ἔκπτωτος τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος ὁ πρῴην πατριάρχης Ἱεροσολύμων κ. Κύριλλος. Τά πλεῖστα τῶν μελῶν τῆς ἱεροσολυμιτικῆς συνόδου διάκεινται εὐμενῶς, κατά τήν ῥηθεῖσαν ἐφημερίδα, εἰς τήν ἐπιεικῆ ταύτην πρᾶξιν, καί πιστεύεται (λέγει) ὅτι καί ἐνταῦθα δέν θά παρεμπέσωσι μεγάλαι δυσχέρειαι, καθόσον ἀφορᾷ εἰς τούς ἐκκλησιαστικούς καί κανονικούς τύπους*». **Ἀριστάρχη**, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ*, τεῦχ. Γ΄, σ. 136.

[1405] **Παπαμιχαήλ**, *Ἀποκαλύψεις*, σ. 21.

ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Σεβαστείας Νικηφόρο καί τούς ἀρχιμανδρίτες Νικόδημο καί Ἐπιφάνιο, οἱ ὁποῖοι συναντήθηκαν πρῶτα μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ Β', στόν ὁποῖο ἐξέθεσαν τόν σκοπό τήν ἀφίξεώς τους. Μετά τή θετική στάση τοῦ Ἰωακείμ, συναντήθηκαν μέ τόν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος τούς ὑποδέχθηκε μέ ἰδιαίτερη συγκίνηση. Ἡ ἐπιτροπή τοῦ ἐξέθεσε τή συμπάθεια τοῦ πατριάρχη Ἱεροθέου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, καθώς καί τήν ἐπιθυμία τους νά ἀποκατασταθεῖ ἡ σχέση του μέ τό πατριαρχεῖο.

Ἡ ἀποκατάσταση ἔγινε τελικά πραγματικότητα μετά ἀπό ἐπιστολή πού συνέταξαν τά μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, πού ἀπευθυνόταν στόν πατριάρχη Κύριλλο. Σ' αὐτήν ἀνάφεραν ὅτι ἡ Ἁγιοταφιτική ἀδελφότης «*παραδίδει εἰς λήθην πάντα τά ἐπισυμβάντα λυπηρά*». Ὁ Κύριλλος ἀπό τήν πλευρά του κατέκρινε τίς ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων καί ἀποδέχθηκε τά Πρακτικά τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872[1406]. Στίς 22 Ἀπριλίου 1877 ὁ πατριάρχης Ἱερόθεος καί ἡ Ἱερά σύνοδος τοῦ πατριαρχείου πρότειναν στόν πατριάρχη Κύριλλο νά χρησιμοποιήσει ὡς κατοικία του εἴτε τό μετόχιο τῆς Κπόλεως, εἴτε τή μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Χάλκη. Ὁ Κύριλλος ἀπαντώντας στόν πατριάρχη Ἱερόθεο μέσω τοῦ ἀρχιμανδρίτη τοῦ μετοχίου τῆς Κπολεως Πατρικίου ἀρνήθηκε νά μετακομίσει στή Χάλκη λόγω τῆς ἀποστάσεως, ἐνῶ γιά τή μετακίνησή του στό μετόχιο τῆς Κπολεως ἀνέφερε αἰνιγματικά «*οὐ δύναται γενέσθαι αὕτη, ἐάν μή ἐπέλθῃ ἡ ποθητή εἰρήνη καί καταπαύσεται ὁ πόλεμος*». Ἔτσι, ἀποφάσισε νά παραμείνει στήν οἰκία τοῦ φίλου του Γ. Κωνσταντινίδη. Ἡ ὑγεία του ἄρχισε νά ἐπιδεινώνεται. Τόν ἐπισκεπτόταν, κατάκοιτο πιά, ὁ ἐπίτροπος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Σύντομα ἡ κατάστασή του ἐπιδεινώθηκε, τόν ταλαιπωροῦσαν πόνοι καί πυρετός. Στίς 17 Αὐγούστου 1877 ὁ ἀρχιμανδρίτης Πατρίκιος τόν ἐπισκέφθηκε γιά τελευταία φορά καί σέ ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη Ἱερόθεο ἀναφέρει: «*Χθές μετέβην παρά τῷ ἐπιθανατίως ἔχοντι προκατόχῳ Αὐτῆς Μακαριωτάτῳ Πατριάρχῃ πρώην Ἱεροσολύμων Κυρίῳ Κυρίλλῳ καί ἠσπάσθην διά τελευταίαν φοράν ζῶσαν τήν χεῖρα τῆς ἐκείνου Μακαριότητος. Ἐρωτήσας αὐτόν περί τῆς ὑγείας του μόλις ἤκουσα τήν λέξιν ἀποθνήσκω ἥν ἀπέτεινέ μοι εἰς ἀπάντησιν*»[1407].

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος πέθανε στήν οἰκία τοῦ Χατζῆ Κωνσταντινίδη τά ξημερώματα τῆς 18ης Αὐγούστου 1877[1408] σέ ἡλικία 88 ἐτῶν. Δίπλα του βρισκόταν ὁ στενός του συνεργάτης Παῦλος Νεοκλῆς[1409]. Κηδεύθηκε μεγαλοπρεπῶς καί ἐτάφη στό Ἁγιοταφιτικό μετόχιο τοῦ Νεοχωρίου στόν Βόσπορο[1410]. Ἡ ἐφημερίδα «*Ἀνατολικός Ἀστήρ*» πληροφορεῖ σχετικά μέ τήν κηδεία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου: «*Ὁ πρώην πα-*

[1406] **Λίτινα** , *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 206.

[1407] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 208.

[1408] **Β. Σταυρίδου**, «Τάφοι πατριαρχῶν εἰς τά Πριγκιπόνησσα (καί εὑρύτερον εἰς τήν Πόλιν)», *Ἐπιστημονική Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης* 2 (2010) 69-81.

[1409] **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σ. 208.

[1410] **Σταυρίδου**, «Τάφοι πατριαρχῶν εἰς τά Πριγκιπόνησσα», σσ. 69-81.

τριάρχης Ἱεροσολύμων κ. Κύριλλος ἀπεβίωσε τήν νύκτα τῆς τετάρτης πρός τήν πέμπτην[1411], *καταβληθείς ἐκ τοῦ χρονίου νοσήματος, ὑφ᾽ οὗ κατετρύχετο. Ἡ ἐκφορά ἐγένετο ἀπό τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ οἰκίας τοῦ κ. Χ. Κωνσταντινίδου, ἐν ᾗ κατῴκει, ἡ δέ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐψάλη ἐν τῷ ναῷ τῶν Εἰσοδίων. Παρῆσαν 11 ἀρχιερεῖς· τόν Οἰκουμεν. πατριάρχην, ἀσθενοῦντα, ἀντεπροσώπευσεν ὁ μεγ. πρωτοσύγκελλος κ. Καλλίνικος. Πλήν τούτων συνώδευον τόν νεκρόν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ παναγίου Τάφου ἀρχιμανδρίτης κ. Πατρίκιος, τό δέ σαμικόν γραφεῖον ὁ διευθυντής αὐτοῦ κ. Ἀλ. Γάγκος. Ὁ νεκρός ἐκ Σταυροδρομίου μετεκομίσθη διά ξηρᾶς εἰς Νεοχώριον, προπεμπόμενος ὑπό τριῶν ἀρχιερέων, τοῦ Χαλδείας, Ἀργυροπούλεως καί πρώην Λέρνης, τοῦ Μ. πρωτοσυγκέλλου, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Πατρικίου, τοῦ διευθυντοῦ τοῦ σαμικοῦ γραφείου καί τοῦ Μ. Λογοθέτου. Ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ Νεοχωρίου προϋπήντησαν τόν νεκρόν οἱ ἱερεῖς τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν μετά τῶν ἑξαπτερύγων, τῶν ἱεροψαλτῶν, καί πλῆθος λαοῦ, συρρεύσαντος ἔκ τε τῆς πρωτευούσης καί τῶν ἄλλων τοῦ Βοσπόρου χωρίων. Τρισάγιον ἐγένετο ἔν τε τῇ ἐκκλησία τῆς Παναγίας καί τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ καί μετοχίου τοῦ παναγίου Τάφου, τοῦ ἀρχαιοτάτου, ἔνθα καί ἐτάφη ὁ νεκρός τοῦ πρώην πατριάρχου ἐν τῷ τάφῳ, ὅν ἔκτισε μέν ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος, ἀνέκτισε δέ Κύριλλος ὁ Β᾽ τῷ ΑΩΝΑ, ὅπως χρησιμεύση ὡς κοινός πατριαρχικός τάφος. Λόγος οὔτε ἐπικήδειος οὔτε ἐπιτάφιος ἀπηγγέλθη*»[1412].

Μέ τή διαθήκη του ὁ πατριάρχης δώρησε τά ἀρχιερατικά του ἐγκόλπια, σταυρούς καί λοιπά ἄμφια στόν ναό τῆς Ἀναστάσεως, ἐνῶ ὡς εὐλογία χάρισε προσωπικά του ἀντικείμενα σέ διάφορα πρόσωπα μεταξύ τῶν ὁποίων καί στόν διάδοχό του πατριάρχη Ἱερόθεο. Ἀπό τή διαθήκη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καθίσταται σαφές ὅτι ὁ πρώην πατριάρχης, παρά τήν οἰκονομική ἐνίσχυση πού δεχόταν ἀπό τή Ρωσία, δέν δημιούργησε δική του προσωπική περιουσία.[1413].

Ἡ στάση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στό *βουλγαρικό ζήτημα* καί οἱ παλινωδίες του πρίν, κατά καί μετά τό τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872 δημιούργησαν σοβαρότατη κρίση στό ἐσωτερικό τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἡ ἐμμονή του νά μήν ἀποδεχθεῖ τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης συνόδου δημιούργησε, ὅπως εἴδαμε, κίνδυνο ἀπομονώσεως τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου ἀπό τά ὑπόλοιπα πρεσβυγενή πατριαρχεῖα καί τίς αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες πού τόν εἶχαν ἀποδεχθεῖ. Ἄλλωστε, ἡ μή καταδίκη ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ ὡς ἐκκλησιολογικῆς παρεκκλίσεως δημιουργοῦσε κίνδυνο ἐμφανίσεως παρόμοιου προβλήματος μέ αὐτό τῶν Βουλγάρων μέ πρωταγωνιστές αὐτή τή φορά τούς ἀραβόφωνους ὀρθοδόξους τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Βεβαίως, ἡ ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο δέν ἦταν τό τέλος πού θά περίμενε κανείς γιά ἕνα τόσο πολύ μεγάλο, ὅπως δείχνει τό ἔργο τοῦ πατριάρχη, γι᾽ αὐτό ἀναφέρεται σέ ἕνα λίγο ὑπερβολικό, ἀλλά

[1411] Ἡ χρονολόγηση εἶναι μέ τό παλαιό ἡμερολόγιο.

[1412] Ἐφημερίδα *Ἀνατολικός Ἀστήρ*, ἀριθμ. φύλ. 1523, 20 Αὐγ./2 Σεπτ. 1877.

[1413] Τή διαθήκη τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου βλ. στό **Λίτινα**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος*, σσ. 252-254.

πραγματικό ὡς πρός τήν οὐσία του κείμενο, ὅτι: «*Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης, ὁ οὐ μόνον ὡς σεβασμιώτερος, ἀλλά καί ὡς ὁ δημοτικώτερος τέως πάντων τῆς Ἀνατολῆς Ὀρθοδόξων Ἱεραρχῶν θεωρούμενος αὐτός, οὗτινος τό ὄνομα ἐφ᾽ ὅλην τήν τριακονταετίαν πολυειδῶς ἐξυμνήθη καί ἐκλείσθη, ὁ ἐπί εὐσεβείᾳ καί φιλογενείᾳ καί ἀγαθοεργίᾳ καί αἰσθήμασι φιλόμουσος διακριθείς πάντοτε ὑπέρ τινα ἄλλον καί οὗτινος ἡ ἀκάματος δραστηριότης καί ὁ διάπυρος ζῆλος ὑπέρ τοῦ καλοῦ καί τοῦ συμφέροντος τῆς τε Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τοῦ γένους εἰς ὅ ἀνήκει, οὐ μόνον οὐδέποτε εἶχε διαμφισβητηθῇ, ἀλλά καί παράδειγμα προυβάλλεται τοῖς λοιποῖς ἱεράρχαις, αὐτός ὁ τάς βουλγάρων ἀρχιερέων ἀντικανονικάς πράξεις αὐστηρότερον ἴσως παντός ἄλλου ἀποδοκιμάσας καί κατακρίνας ἐν τῷ δέοντι, αὐτός οὗτος τήν τύχην καί δικαίαν δόξαν καί τήν καλήν φήμην ἐζήλουν ἴσως πολλοί τῶν ὁμογενῶν ἱεραρχῶν...*»[1414]. Ἴσως καί ὁ ἴδιος νά μήν εἶχε συνειδητοποιήσει τό μέγεθος τοῦ προβλήματος πού δημιούργησε στό πατριαρχεῖο μέ τήν ἐμμονή του νά ἀκολουθεῖ πιστά τήν πολιτική πού τοῦ ὑπαγόρευε ὁ Ρῶσος πρέσβυς Νικ. Ἰγνάτιεφ. Μιά πολιτική, πού τελικῶς ἀπέτυχε[1415]. Ἴσως θεωροῦσε ὅτι δέν θά μποροῦσε νά κάνει διαφορετικά, ἀφοῦ ἡ σύγκρουσή του μέ τόν ρωσικό παράγοντα θά ἀποστεροῦσε, κατά τή γνώμη του, τό μοναδικό στήριγμα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στή διεθνή σκηνή. Κατά τή γνώμη μας, ὁ πατριάρχης Κύριλλος, δέν κατανόησε, *πρῶτον* ὅτι τό πραγματικό στήριγμα τοῦ ἔργου του θά ἔπρεπε νά εἶναι πρῶτα ἀπό ὅλα ἡ ἴδια ἡ Ἀδελφότητα, ἀπέναντι στήν ὁποία στράφηκε μέ τόσο βίαιη συμπεριφορά, καί *δεύτερον* ὅτι ἦταν ἀπαραίτητη καί ἡ στήριξη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί τῶν λοιπῶν πρεσβυγενῶν πατριαρχείων.

[1414] *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, σσ. 3-4.

[1415] **Meininger**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate*, σ. 196.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς σπουδαιότερους πατριάρχες τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Τό ἔργο του μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἰδιαίτερα σημαντικό σ' ὅλους τούς τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τοῦ πατριαρχείου (παιδεία, διοίκηση, ὀργάνωση, Προσκυνήματα κ.ἄ.). Στά 27 χρόνια τῆς πατριαρχίας του κλήθηκε νά ἀντιμετωπίσει πολύ σημαντικά προβλήματα, στά περισσότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταποκρίθηκε μέ ἰδιαίτερα ἐπιτυχῆ τρόπο. Μελανό σημεῖο τῆς πατριαρχίας του παρέμεινε ὁ τρόπος, μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετώπισε τό *βουλγαρικό ζήτημα*. Ἡ ἄρνησή του νά συμμετάσχει στίς ἐργασίες τῆς Μεγάλης συνόδου τοῦ 1872 εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή σύγκρουσή του τόσο μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ὅσο καί μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἡ ὁποία καί ἀποφάσισε τήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Συμπερασματικά γιά τόν πατριάρχη Κύριλλο σημειώνουμε τά ἑξῆς:

1. Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Κυρίλλου ὁ συνοδικός θεσμός λειτουργοῦσε, ἀλλ᾽ ὅμως δέν ἀντιμετώπισε μαζί μέ τόν πατριάρχη ὅλα τά θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τό πατριαρχεῖο. Ἡ σύνοδος ἐνημερωνόταν εἴτε ἀμέσως ἀπό τόν ἴδιο (διά ζώσης ἤ μέ ἐπιστολές) ἤ ἀπό τούς Ἐπιτρόπους του. Ὡστόσο, πολλές ἀποφάσεις πού ἀφοροῦσαν σέ σημαντικά ζητήματα λήφθηκαν χωρίς τήν ἐνημέρωση τῆς συνόδου. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα πολλοί μελετητές νά χαρακτηρίσουν τήν πατριαρχία του ὡς *ἀπολυταρχική* ἤ καί *δεσποτική*. Ἡ μελέτη τῶν διαφόρων πηγῶν ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι πράγματι ἡ σύνοδος τοῦ πατριαρχείου δέν ἀποφάσιζε γιά ὅλα τά θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τό πατριαρχεῖο, δεν ἐνημερωνόταν ἀναλυτικά γιά θέματα οἰκονομικής κυρίως διαχείρισης οὔτε γιά τίς σχέσεις τοῦ πατριάρχη μέ τόν Ρῶσο πρέσβυ στήν Κπολη Νικ. Ἰγνάτιεφ. Στό σοβαρό *βουλγαρικό ζήτημα* ὁ Κύριλλος ἀγνόησε ἐντελῶς τή σύνοδο, ἀρνήθηκε νά ἔλθει σέ συζήτηση μαζί της καί ἀπέφυγε νά παραστεῖ στίς ἐργασίες της, ὅταν αὐτή συγκλήθηκε, προκειμένου νά υἱοθετήσει τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως (1872) γιά τήν καταδίκη τῶν βουλγαρικῶν ἐκκλησιολογικῶν ἐκτροπῶν. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, θά σημειώναμε ὅτι ἡ πατριαρχία τοῦ Κυρίλλου ἔδωσε κάποια δείγματα παραγκωνίσεως τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, χωρίς ὅμως νά μποροῦμε νά τή χαρακτηρίσουμε ἀπολυταρχική στό σύνολό της. Σ' αὐτό τό ζήτημα ὁ Κύριλλος ἀκολούθησε τό παράδειγμα τῶν προκατόχων του, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἀγνοοῦσαν τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου.

2. Οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας λειτούργησαν χωρίς ἐμφανεῖς ἐντάσεις καί συγκρούσεις στό μεγαλύτερο διάστημα τῆς πατριαρχίας του, ἐκτός ἀπό τό τελευταῖο ἔτος της, ὁπότε ἡ ἀδελφότητα συγκρούσθηκε σφοδρῶς μαζί του τόσο γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα*, ὅσο καί γιά τήν ἐπίμονη ἄρνησή του γιά τή σύνταξη νέου ἐσωτερικοῦ *Κανονισμοῦ* διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Κύριλλος δικαίως ἀντιδροῦσε στήν ἐπιβολή τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν*, καθώς αὐτοί ἔθεταν σέ κίνδυνο καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τοῦ πατριαρχείου. Ὁ

διαχωρισμός, ἀπό τούς *Γενικούς Κανονισμούς*, τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας σέ *ὑλικό* καί *πνευματικό* ἦταν ξένος πρός τήν ἐκκλησιολογία της καί θά δημιουργοῦσε, ὅπως δημιούργησε καί στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, σημαντικά προβλήματα. Οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* μποροῦσαν νά δημιουργήσουν πιθανές συγκρούσεις μεταξύ τῶν Ἁγιοταφιτῶν καί τοῦ ἀραβόφωνου ποιμνίου τοῦ πατριαρχείου, συγκρούσεις πού θά μποροῦσαν νά ὁδηγήσουν σέ ἀνεξέλεγκτα ἔκτροπα καί τό πατριαρχεῖο σέ διάλυση. Ἐκτός αὐτοῦ, οἱ *Γενικοί Κανονισμοί* δέν μποροῦσαν νά ἐφαρμοσθοῦν στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, διότι αὐτό ἐκτός ἀπό ποιμαίνουσα Ἐκκλησία εἶναι καί μοναστική ἀδελφότητα, στή διοίκηση τῆς ὁποίας δέν ἔχουν δικαίωμα συμμετοχῆς οἱ λαϊκοί, παρά μόνο τά μέλη τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητας. Ὅμως ἡ ἄρνηση τοῦ πατριάρχη νά προχωρήσει τήν ἴδια περίοδο στή σύνταξη ἐσωτερικοῦ *Κανονισμοῦ* διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου δέν ἦταν δικαιολογημένη. Οἱ παλαιότεροι *Κανονισμοί* ἦσαν ἐλλιπεῖς καί ἦταν ἀναγκαία ἡ σύνταξη νέου *Κανονισμοῦ*, πού θά καθόριζε τίς ἁρμοδιότητες τοῦ πατριάρχη καί τῆς συνόδου. Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου ὀφειλόταν τόσο στόν φόβο του μήπως ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση ἐπιβάλει στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων *Κανονισμό* μέ περιεχόμενο παρόμοιο πρός αὐτή τῶν *Γενικῶν Κανονισμῶν* πού εἶχε ἐπιβάλει στό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ὅσο καί στήν ὑποψία του ὅτι μέ τόν νέο *Κανονισμό* θά περιορίζονταν οἱ δικές του ἁρμοδιότητες καί ἐξουσίες.

3. Ἡ διοικητική ὀργάνωση τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Κυρίλλου ἀκολούθησε τήν παραδεδομένη τάξη, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος δέν προέβη σέ ἰδιαίτερα σημαντικές ἀλλαγές. Ἀξιοσημείωτη ἦταν ἡ ἐπανασύσταση τῆς μητροπόλεως Βηθλεέμ, γιά τήν καλύτερη διαποίμανση τῆς πόλεως, ἀλλά καί γιά τήν καλύτερη διοίκηση τοῦ προσκυνήματος τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4. Ὁ Κύριλλος χαρακτηρίσθηκε ὡς «*φιλόμουσος πατριάρχης*» καί ἔδειξε ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τήν παιδεία τοῦ κλήρου τοῦ πατριαρχείου, ἀλλά καί γιά τήν παιδεία τῶν ἑλληνοπαίδων διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Φρόντισε γιά τήν ὀργάνωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων τοῦ πατριαρχείου καί ἐπί τῶν ἡμερῶν του ἐπισκευάσθηκαν, κτίσθηκαν καί συντηρήθηκαν ἑκατοντάδες σχολεῖα, ἱδρύματα, ἐνῶ ἱδρύθηκε καί παρθεναγωγεῖο στήν Κπολη, τό ὁποῖο συντηρεῖτο μέ χρήματα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Ὁ πατριάρχης μ' αὐτόν τόν τρόπο πίστευε ὅτι ἀφ᾽ ἑνός θά μποροῦσε νά ἀνυψώσει τό ἐκπαιδευτικό ἐπίπεδο τῶν ὀρθοδόξων καί ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι θά ἐπιτύγχανε νά ἀναχαιτίσει τόν προσηλυτισμό πού ἀσκοῦσαν στούς ὀρθόδοξους πληθυσμούς τῆς δικαιοδοσίας του ρωμαιοκαθολικοί καί προτεστάντες. Τό σημαντικότερο ἐκπαιδευτικό ἔργο τοῦ Κυρίλλου ἦταν ἡ ἵδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ γιά τήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση τόσο τῶν ἑλληνόφωνων, ὅσο καί τῶν ἀραβόφωνων φοιτητῶν, πού προορίζονταν γιά τή στελέχωση τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί τοῦ ἀραβόφωνου κλήρου τοῦ πατριαρχείου. Ἡ Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ χαρακτηριζόταν ἀπό τό ὑψηλό ἐπίπεδο τῶν σπουδῶν της, γεγονός πού τήν κατέστησε ἰσότιμη μέ τή Θεολογική Σχολή

τῆς Χάλκης. Ὁ Κύριλλος προχώρησε ἐπίσης καί στήν ἵδρυση πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἀπό τό ὁποῖο ἐκδίδονταν ἑλληνικά καί ἀραβικά βιβλία, ἐνῶ φρόντισε καί γιά τήν ἀνοικοδόμηση, τή συντήρηση καί τήν ἀνακαίνιση πολλῶν μοναστηρίων καί Προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων. Σημαντικότερο ἀπό αὐτά τά ἔργα ἦταν ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ κατεστραμμένου μοναστηρίου τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στό ὄρος Θαβώρ, τά ἐγκαίνια τοῦ ὁποίου τέλεσε ὁ ἴδιος στίς 6 Αὐγούστου 1862.

5. Οἱ σχέσεις τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο εἶναι δυνατόν νά χαρακτηρισθοῦν σέ γενικές γραμμές ὁμαλές μέχρι καί τή Μεγάλη Σύνοδο τοῦ 1872. Ἐξαίρεση ἀποτέλεσαν τρεῖς μόνο περιπτώσεις. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ διαφωνία τοῦ Κυρίλλου μέ τόν Οἰκουμενικό πατριάρχη Ἰωακείμ (1860-1863, 1873-1878) γιά τό ζήτημα τοῦ διορισμοῦ ἀντιπροσώπων γιά τό *μοναστηριακό ζήτημα*, ἡ δεύτερη συνδέεται μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Οἰκουμενικός θρόνος χειρίσθηκε τήν ὑπόθεση ἐκλογῆς νέου πατριάρχη Ἀλεξανδρείας μετά τόν θάνατο τοῦ πατριάρχη Ἰακώβου τοῦ Β' (1865), καί ἡ τρίτη ἀναφέρεται στό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς καί τῆς χειροτονίας τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ. Σέ αὐτές τίς τρεῖς περιπτώσεις ὁ Κύριλλος ἔδειξε ὅτι εἶχε μιά *ἀρνητική ψυχολογική φόρτιση* ἐναντίον τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, θεωρώντας πώς αὐτό προσπαθοῦσε νά καταργήσει τήν *ἀνεξαρτησία* ἤ καί τό *αὐτοδιοίκητο* τῶν ἄλλων πατριαρχικῶν θρόνων. Ὡστόσο, οἱ διαφωνίες αὐτές δέν ἔθεσαν σέ κίνδυνο τήν ἑνότητα τῶν τεσσάρων πρεσβυγενῶν πατριαρχείων καί δέν ξεπέρασαν ποτέ τά ὅρια, ὥστε νά θέσουν σέ κίνδυνο τήν ἑνότητα τῶν ὀρθοδόξων προκαθημένων τῶν τεσσάρων παλαιφάτων πατριαρχείων. Ἡ ὁριστική ὅμως ρήξη μέ τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο προῆλθε ἀπό τήν πλευρά τοῦ Κυρίλλου τό 1872, κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Μεγάλης συνόδου γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*, ρήξη ἡ ὁποία, ὅπως εἴδαμε, θά μποροῦσε νά δημιουργήσει σοβαρά καί δυσεπίλυτα προβλήματα ὄχι μόνο στήν ἑνότητα τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων.

6. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἀντιμετώπισε καί τό *σιναϊτικό ζήτημα*, τό ὁποῖο στήν ἐποχή του ἦρθε στό προσκήνιο μετά τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Στήν ἐκλογή αὐτή ὁ Κύριλλος ἀντέδρασε ἔντονα, χαρακτηρίζοντάς την ἀντικανονική, ἀρνούμενος μάλιστα νά πραγματοποιήσει τή χειροτονία του. Ὡστόσο, ἡ ἐκλογή Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου (Στρεκίδη) μποροῦσε κανονικῶς νά ἀποτραπεῖ, μόνο ἐάν ὁ πατριάρχης ἀποδείκνυε κανονικό κώλυμα τοῦ ἀρχιμανδρίτη πού δέν θά τοῦ ἐπέτρεπε, βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων, νά χειροτονηθεῖ. Μετά τήν ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά τελέσει τή χειροτονία, οἱ σιναϊτες πατέρες ἀπευθύνθηκαν πρός τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο, ἀρχιερεῖς τοῦ ὁποίου τέλεσαν τή χειροτονία τοῦ νέου ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Ὅταν ὅμως ἡ σιναϊτική ἀδελφότητα ἀποφάσισε νά ἀποκηρύξει τόν Κύριλλο Στρεκίδη, τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἐπενέβη καί πάλι, ἀλλ᾽ αὐτή τή φορά ἡ προσπάθεια ἐπεμβάσεώς του δέν ἦταν κανονική, διότι τό δικαίωμα κρίσεως καί ἀποκηρύξεως τοῦ ἑκάστοτε ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ διατηρεῖ ἡ

σιναϊτική ἀδελφότητα, τήν ἀπόφαση τῆς ὁποίας ἐπικυρώνει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων καί ἡ περί αὐτόν σύνοδος. Τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο τά παλαιότερα χρόνια εἶχε πράγματι ἐπέμβει γιά τήν ἐπίλυση τοῦ σιναϊτικοῦ ζητήματος, ἀλλά οἱ συνθῆκες τήν ἐποχή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου εἶχαν ἀλλάξει καί τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων διέθετε πλέον κανονικῶς συγκροτημένη σύνοδο, ἡ ὁποία μποροῦσε νά ἐπιλύσει κανονικά προβλήματα τῆς δικαιοδοσίας του καί νά ἐπικυρώνει καί τίς ἀποφάσεις τῆς σιναϊτικῆς ἀδελφότητας. Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στήν περίπτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Κυρίλλου θά μποροῦσε νά γίνει μόνο μετά ἀπό πρόσκληση τῆς ἀδελφότητας τῆς μονῆς καί ἐν συνεχείᾳ τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων, πρόσκληση τήν ὁποία οὐδέποτε ἀπέστειλαν οἱ φορεῖς αὐτοί πρός τόν Οἰκουμενικό θρόνο.

7. Ἡ ἱστορία τοῦ *προσκυνηματικοῦ ζητήματος* τῶν Ἁγίων Τόπων γνώρισε πολλές διακυμάνσεις καί κατά τήν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τίς ἀθέμιτες προσπάθειες τόσο τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, ὅσο καί τῶν Ἀρμενίων νά καταπατήσουν τά πανάρχαια δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου ἐπί τῶν Προσκυνημάτων, γιά νά ἀποκτήσουν αὐτοί περισσότερα. Ὁ πατριάρχης ἀντιμετώπισε ἐπιτυχῶς τήν πλειονότητα τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν, μέ τήν ὑποστήριξη καί τῆς Ρωσίας, καί διαφύλαξε τά δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου ἐπί τῶν προσκυνημάτων, τά ὁποῖα κατοχυρώθηκαν διεθνῶς ἀπό τή διεθνῆ *Διάσκεψη τῶν Παρισίων* (1856). Ὁ Κύριλλος ἀντιμετώπισε καί τό ζήτημα τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, στό ὁποῖο ἐνεπλάκησαν δυναμικά ὄχι μόνο ἡ γαλλική, ἀλλά καί ἡ ρωσική διπλωματία, ἡ πρώτη ὑπέρ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τῶν Ἁγίων Τόπων ἐνῶ ἡ δεύτερη ὑπέρ τῶν ὀρθοδόξων. Ἡ λύση πού ἐπιτεύχθηκε γιά τήν ἀναστήλωση τοῦ τρούλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἦταν ὑπέρ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί θεωρεῖται ὀρθῶς ὡς ἡ καλύτερη δυνατή (ἡ ἀναστήλωση θά γινόταν ἀπό τόν Σουλτάνο καί τίς κυβερνήσεις τῆς Ρωσίας καί τῆς Γαλλίας, τά κλειδιά ὅμως τοῦ τρούλου θά δίνονταν στούς ὀρθοδόξους), δεδομένου μάλιστα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖες προσπαθοῦσαν νά προωθήσουν τά συμφέροντά τους. Βεβαίως, στήν ἐπιτυχῆ ἀντιμετώπιση τοῦ *προσκυνηματικοῦ ζητήματος* βοήθησαν τόσο τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί οἱ πρόκριτοι τοῦ Γένους, ὅσο καί ἡ Ρωσία.

8. Σέ ἀντίθεση μέ τό *προσκυνηματικό ζήτημα*, ἡ ἔκβαση τοῦ *μοναστηριακοῦ ζητήματος* δέν ἦταν αἴσια γιά τά συμφέροντα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, παρά τή μεγάλη προσπάθεια τοῦ κατέβαλε ὁ πατριάρχης Κύριλλος γιά τήν προάσπιση τῶν συμφερόντων τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Τό *μοναστηριακό ζήτημα* προκλήθηκε, κατά τή γνώμη μας, ἀπό δύο αἰτίες: Ἡ πρώτη ὀφειλόταν στήν ἔξαρση τοῦ ἐθνικισμοῦ πού ἀνθοῦσε ἐκείνη τήν περίοδο στή Βαλκανική χερσόνησο, ἐνῶ ἡ δεύτερη σέ προφανεῖς οἰκονομικούς λόγους. Ἡ κατάσχεση τῆς περιουσίας τῶν Ἁγίων Τόπων στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες ἀπό τόν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρο Κούζα ἐντασσόταν στό σχέδιο προωθήσεως τοῦ ἐθνικιστικοῦ προτύπου «*ἕνα κράτος-ἔθνος, μία ἐθνική Ἐκκλησία*», τό ὁποῖο περιελάμβανε καί τήν πλήρη ἀνεξαρτητοποίηση τῆς

Ἐκκλησίας τῶν Ἡγεμονιῶν ἀπό τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά οὔτε οἱ *Μεγάλες Δυνάμεις*, οὔτε ἡ *Ὑψηλή Πύλη* φάνηκαν πρόθυμες, παρά τίς διεθνεῖς ἀποφάσεις, νά πιέσουν ἀσφυκτικά τόν Κούζα, ὥστε νά ἐπιστρέψει τήν κατασχεθεῖσα περιουσία τοῦ Παναγίου Τάφου στούς πραγματικούς ἰδιοκτῆτες της ἤ νά προβεῖ σέ ἀποζημιώσεις. Ἀλλά καί ἀπό πλευρᾶς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως δέν προσφέρθηκε σχεδόν καμία βοήθεια στό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί δέν ἀσκήθηκε ἔντονη πίεση πρός τόν Κούζα ὑπέρ τῶν συμφερόντων τοῦ Παναγίου Τάφου καί τῶν ὑπολοίπων πατριαρχείων καί μοναστικῶν ἀδελφοτήτων (Ἅγιον Ὄρος, Σινᾶ), πού διατηροῦσαν περιουσίες στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Ἔτσι, ἡ περιουσία τοῦ Παναγίου Τάφου στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες κατασχέθηκε τελικῶς ἀπό τήν τοπική κυβέρνηση χωρίς ἀποζημίωση, μέ ἀποτέλεσμα ἡ περιουσία τοῦ πατριαρχείου στή χώρα νά χαθεῖ ὁριστικά. Ὅσον ἀφορᾶ στήν περιουσία τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας στά ἐδάφη τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας, αὐτή κατασχέθηκε ἀπό τίς ρωσικές ἀρχές μετά τήν ἔκπτωση τοῦ Κυρίλλου, μέ εἰσήγηση τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὡς ἐκβιασμός πρός τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, προκειμένου νά τόν ἀποκαταστήσει. Ὁ ἐκβιασμός ὅμως αὐτός δέν εἶχε τά ἐπιθυμητά γιά τή Ρωσία ἀποτελέσματα, ἀφοῦ ὁ Κύριλλος δέν ἀποκαταστάθηκε, δημιούργησε ὅμως σημαντικά οἰκονομικά προβλήματα στό πατριαρχεῖο.

9. Ὁ Κύριλλος ἀντιμετώπισε καί τό ζήτημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς λεγόμενης *Ρωσικῆς Πνευματικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους. Οἱ Ρῶσοι δήλωναν ὅτι σκοπός τῆς ἱδρύσεως τῆς *Ἀποστολῆς* ἦταν ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν Ρώσων προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων καί ἡ ὑποστήριξη τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὅμως, στήν πραγματικότητα ἡ ἵδρυσή της ἀπέβλεπε ὄχι μόνο στή διείσδυση καί τήν ἄσκηση ἐπιρροῆς τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στήν περιοχή, ἀλλά καί στόν περιορισμό τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στά πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἡ *Ρωσική Ἀποστολή* καί κυρίως ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυ χρησιμοποίησε ὡς μέσα τόν ἐθνοφυλετισμό καί τόν ἐθνικισμό, ἀφ᾽ ἑνός μέ τό νά στρέψει τό ἀραβόφωνο ποίμνιο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων κατά τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί ἀφ᾽ ἑτέρου μέ τό νά ἐνισχύσει τήν παρουσία τῶν Ρώσων προσκυνητῶν στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος, ὅπως καί τά μέλη τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, γνώριζαν τόν πραγματικό σκοπό τῆς ἱδρύσεως τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στά Ἱεροσόλυμα, γι᾽ αὐτό καί ἡ στάση τους ἀπέναντί της ἦταν ἰδιαίτερα προσεκτική καί ἐπιφυλακτική. Ὡστόσο, ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου δέν ἦταν, κατά τή γνώμή μας, ἰδιαιτέρως σθεναρή, ἀφοῦ δέν ξεκαθάρισε ἀπό τήν ἀρχή ποιά θά ἔπρεπε νά εἶναι τά ὅρια τῆς δράσεως τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἐπειδή ἀντικανονικῶς εἶχε ἱδρυθεῖ ἐκκλησιαστική ἀντιπροσωπεία στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου. Καί αὐτή ἡ στάση του κατανοεῖται, ἄν λάβει κανείς ὑπ᾽ ὄψιν τό γεγονός ὅτι ὁ πατριάρχης φοβόταν νά συγκρουσθεῖ ἀνοικτά μέ τόν ρωσικό παράγοντα, γιά νά μή χάσει τό πατριαρχεῖο τή στήριξη τῆς ρωσικῆς διπλωματίας στήν προσπάθεια ἐπιλύσεως τῶν δια-

φόρων σοβαρῶν προβλημάτων του. Παρ᾽ ὅλη ὅμως τή χλιαρή ἀντίδραση τοῦ Κυρίλλου στήν παρουσία τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* στούς Ἁγίους Τόπους, τό ἔργο της δέν στέφθηκε μέ ἐπιτυχία, γεγονός πού ὁδήγησε στήν ἀντικατάστασή της ἀπό τήν *Παλαιστινή Ἑταιρεία*. Ἄλλωστε, ἡ ρωσική πλευρά δέν τήρησε πάντοτε σταθερή πολιτική ὅσον ἀφορᾶ στό ζήτημα τῆς διατηρήσεως τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων καί ἐπιδίωξε τήν ἐνίσχυση τῆς παρουσίας της μέ τήν ἀπόκτηση ἰδιόκτητης γῆς καί ἀκίνητης περιουσίας στήν Παλαιστίνη, ἰδιαίτερα ὅταν προϊστάμενος τῆς *Ρωσικῆς Ἀποστολῆς* ἦταν ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος Καπούστιν. Ὡστόσο οἱ ρωσικές ἐπιδιώξεις δέν ἦσαν ἐπιτυχεῖς, ἀφοῦ ἡ ρωσική παρουσία ἐνίσχυσε τό ἐνδιαφέρον τῆς διατηρήσεως τοῦ status quo ἀπό τίς ὑπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις, ἀνταγωνίστριες τῆς Ρωσίας, ὅπως αὐτό εἶχε κατοχυρωθεῖ τό 1856 μέ τή *Συνθήκη τῶν Παρισίων*. Ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου καί σ᾽ αὐτές τίς ἐπιδιώξεις τῆς Ρωσίας δέν ὑπῆρξε σθεναρή.

10. Μέ βάση τά παραπάνω ἡ πατριαρχία τοῦ Κυρίλλου μέχρι τό 1872 θά μποροῦσε νά χαρακτηρισθεῖ ἐπιτυχής, παρά τή φοβία, τήν ἀτολμία καί τήν ἐξάρτηση πού ἔδειχνε ἀπέναντι στόν ρωσικό παράγοντα. Ἀλλά ὁ τελευταῖος χρόνος τῆς πατριαρχίας του ἀμαύρωσε αὐτή τήν εἰκόνα. Ἡ σύγκρουσή του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα ἔφερε στό προσκήνιο ἀδυναμίες τοῦ πατριάρχη, οἱ ὁποῖες δέν τοῦ ἐπέτρεψαν νά ἀναζητήσει μιά λύση γιά τό *βουλγαρικό ζήτημα* πού θά τόν βοηθοῦσε νά ἀποκαταστήσει τή σχέση του μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καί νά χαρίσει στόν ἴδιο καί τήν πατριαρχία του τή δίκαιη ὑστεροφημία του. Ἄλλωστε, ἡ στάση τοῦ Κυρίλλου στό *βουλγαρικό ζήτημα* μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἀντιφατική, ἀφοῦ ὁ ἴδιος μέχρι τή σύγκληση τῆς Μεγάλης Συνόδου τόν Αὔγουστο τοῦ 1872 στήν Κπολη ὑποστήριζε θερμά τόσο τή σύγκλησή της, ὅσο καί τίς προσπάθειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Ὡστόσο, λίγο πρίν ἀπό τή Μεγάλη Σύνοδο ἡ στάση του ἄλλαξε, μέ ἀποτέλεσμα, ἄν καί βρισκόταν στήν Κπολη, νά μή συμμετάσχει στίς ἐργασίες τῆς Συνόδου (ἐκτός ἀπό τήν α᾽ συνεδρία) καί νά ἀναχωρήσει ἀπό τή Βασιλεύουσα ἀμέσως μετά γιά τά Ἱεροσόλυμα, ἐπικαλούμενος ὡς δικαιολογία ἤ πρόσχημα τήν ἐπίσκεψη τοῦ Μ. Δουκός τῆς Ρωσίας Νικολάου Νικολάεβιτς. Γνωρίζουμε πλέον ὅτι ὁ πατριάρχης προσπαθοῦσε νά ἐπιτύχει τήν ἀναβολή τῆς συνόδου καί τήν ἐπίτευξη συμφωνίας χωρίς συνοδική ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος. Ἡ ἀντιφατική στάση του ἔχει τήν ἐξήγησή της. Ὁ Κύριλλος, εὑρισκόμενος στόν πατριαρχικό θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων σέ μιά ἐποχή μεγάλων πολιτικῶν καί ἐθνικῶν ἀνακατατάξεων, θεώρησε ὅτι ἡ ἀποφυγή σύγκρουσης μέ τόν ρωσικό παράγοντα (πού ἦταν ὑπέρ τῶν Βουλγάρων) θά ἐξασφάλιζε τά συμφέροντα τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας καί τήν προάσπιση τοῦ status quo τῶν Ἁγίων Τόπων. Ταυτόχρονα, ὁ πατριάρχης δεχόταν τούς ἐκβιασμούς τοῦ Νικ. Ἰγνάτιεφ, ὅτι τυχόν καταδικαστική συνοδική ἀπόφαση γιά τούς Βουλγάρους πού θά ἔφερε καί τή δική του ὑπογραφή, θά στεροῦσε ἀπό τό πατριαρχεῖο ὄχι μόνο τή ρωσική διπλωματική βοήθεια, ἀλλά καί τά ἔσοδα τοῦ πατριαρχείου ἀπό τήν ἀκίνητη περιουσία του ἐντός τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ θά δημιουργοῦσε προβλήματα καί στήν προσπάθεια τοῦ πατριαρχείου

νά διεκδικήσει τά ἔσοδά του πού εἶχαν κατασχεθεῖ στίς Παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Ἡ ἄρνηση τοῦ Κυρίλλου νά παραστεῖ ἤ νά στείλει ἀντιπρόσωπό του στίς ἐργασίες τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως προκάλεσε τήν ἔντονη ἀντίδραση ὄχι μόνο τῶν μελῶν τῆς συνόδου, ἀλλά καί τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας, ἡ ὁποία ἀπαίτησε ἀπό τόν πατριάρχη, μετά τήν ἐπιστροφή του στά Ἱεροσόλυμα, νά ὑπογράψει τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως. Ἡ ὁριστική ἄρνησή του νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς συνόδου ὁδήγησε στήν ἔκπτωσή του ἀπό τόν θρόνο καί τήν ὁριστική ἀπομάκρυνσή του ἀπό τά Ἱεροσόλυμα.

11. Ἡ ἔκπτωση τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στηρίχθηκε σέ δύο κανονικές παραμέτρους. α) Ὁ Κύριλλος ἀρνεῖτο νά ὑπογράψει τόν *Ὅρο* τῆς Μεγάλης Συνόδου, τήν οὐσία τοῦ ὁποίου (καταδίκη τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ) ὁ ἴδιος εἶχε καταδικάσει μαζί μέ τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τό 1869. Μ' αὐτή τή στάση ὅμως ἐρχόταν σέ ἀντίθεση, ὄχι μόνο μέ τόν ἴδιο του τόν ἑαυτό, ἀλλά καί μέ τή σύνοδο τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καί ἀρνεῖτο νά λάβει ξεκάθαρη θέση σέ ἕνα ζήτημα ἐκκλησιολογικῆς παρεκκλίσεως. Ἡ τυχόν υἱοθέτηση τῆς στάσεώς του ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα θά ὁδηγοῦσε τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων σέ πλήρη ἀπομόνωση καί ἴσως καί σέ διακοπή κοινωνίας μέ τίς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες. Τό γεγονός αὐτό ὄχι μόνο παρεῖχε τή δυνατότητα στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα νά ἀντιδράσει, ἀλλά καί καθιστοῦσε τήν ἀντίδρασή της ἐπιτακτική, ἀφοῦ σ' αὐτή τήν περίπτωση ἐτίθετο ζήτημα διαφωνίας τοῦ πατριάρχη σέ θέμα πίστεως καί ἐναντιώσεώς του σέ ἀπόφαση Μεγάλης συνόδου. β) Οὐσιαστικός παράγοντας γιά τήν ἔκπτωσή του ἦταν ἡ θεσμική θέση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων ἀπέναντι στήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἀφοῦ ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐκτός ἀπό προκαθήμενος τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἦταν καί ὁ ἡγούμενος τῆς Ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητας. Σύμφωνα μέ τήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας, μιά μοναστική ἀδελφότητα, στήν περίπτωσή μας ἡ Ἁγιοταφιτική, μποροῦσε, ἄν συνέτρεχαν κανονικοί λόγοι καί ἄν ἡ πλειοψηφία τό ἀποφάσιζε, νά ἀποκηρύξει τόν ἡγούμενό της καί στή συνέχεια νά ἐκλέξει στή θέση του νέο ἡγούμενο, κάτι τό ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στήν περίπτωση τοῦ Κυρίλλου.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἔκπτωση τοῦ Κυρίλλου ἀπό τόν θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων δέν ἦταν ὁ ἐπίλογος πού θά ταίριαζε σ' ἕναν τόσο πολύ σημαντικό πατριάρχη. Ὁ Κύριλλος εἶχε ἀγαθές προθέσεις, ἀγαποῦσε τό πατριαρχεῖο καί τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα καί ἀγωνίσθηκε μέ ὅλες του τίς δυνάμεις καί παρά τό προχωρημένο τῆς ἡλικίας του γιά νά προασπίσει τά δίκαια τοῦ πατριαρχείου καί νά βοηθήσει στήν πνευματική ἀνύψωση τόσο τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητας, ὅσο καί τοῦ ποιμνίου του. Ἄν καί ὁ ἴδιος δέν εἶχε πραγματοποιήσει ἀνώτερες σπουδές, ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας, ἔκτισε σχολεῖα ἐντός καί ἐκτός τῆς δικαιοδοσίας του, δημιούργησε ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἀνώτατα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τῆς ἐποχῆς του στόν ὀρθόδοξο κόσμο, τή Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἵδρυσε τυπογραφεῖο, ἔστειλε τούς καλύτερους ἀπό τούς ἀποφοίτους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς γιά

ἀνώτερες σπουδές στήν Εὐρώπη, ἀναστήλωσε ναούς, μοναστήρια καί Προσκυνήματα καί ἔκτισε νέους ναούς. Ἡ σημερινή κτηριακή ὑποδομή τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στό μεγαλύτερο ποσοστό της φέρει στίς κτητορικές ἐπιγραφές της ἕνα ὄνομα: «*Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος*», γεγονός πού δείχνει πόσα πρόσφερε ὁ πατριάρχης Κύριλλος στή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία. Ὡστόσο, ὁ ἴδιος δέν μπόρεσε νά ἀποκοπεῖ ἀπό τόν ρωσικό παράγοντα, τόν ὁποῖο θεωροῦσε ὡς τόν μοναδικό σύμμαχο πού μποροῦσε νά τόν βοηθήσει στήν ἀντιμετώπιση τῶν προκλήσεων ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Γι᾽ αὐτό οἱ σχέσεις του μέ τούς ἑκάστοτε Ρώσους πρεσβευτές στήν Κπολη, ὅσο καί μέ τούς Ρώσους διπλωμάτες στά Ἱεροσόλυμα, ἦσαν πάρα πολύ στενές. Πολλές φορές στήν ἀλληλογραφία του διαπιστώσαμε νά τονίζει, ὅτι στήριζε τίς ἐλπίδες του γιά βοήθεια ἀπό τόν ρωσικό παράγοντα γιά τήν ἐπίλυση τῶν σοβαρῶν προβλημάτων πού ἀντιμετώπιζε τό πατριαρχεῖο. Αὐτή ὅμως ἡ ἐξάρτηση, κυρίως μετά τήν ἔκρηξη τοῦ *βουλγαρικοῦ ζητήματος*, τόν ὁδήγησε στήν καταστροφή, καθώς, προκειμένου νά διατηρήσει ἀλώβητη τή σχέση του μέ τόν ρωσικό παράγοντα, ἦλθε σέ διαφωνία μέ τίς ὑπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καί τό χειρότερο σέ σύγκρουση μέ τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ἡ ὁποία τόν ἀπομάκρυνε ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο. Βεβαίως, οἱ προθέσεις του καί σ᾽ αὐτή τήν περίπτωση δέν ἦσαν κακές, ὅμως τό αὐταρχικό τοῦ χαρακτήρα του καί ἡ ἐμμονή του στή διατήρηση τῶν σχέσεών του μέ τή Ρωσία δέν τοῦ ἐπέτρεψαν νά δεῖ ὅτι πλέον τό πραγματικό συμφέρον τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἦταν νά συμβαδίσει μέ τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Κπόλεως καί νά ἀναζητήσει ὁ ἴδιος στήριξη τόσο ἀπό τήν Ἁγιοταφιτική ἀδελφότητα, ὅσο καί ἀπό τούς ὑπόλοιπους προκαθημένους τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Α. Ἀνέκδοτες

1) Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

-Ἀρχεῖον Σάμου, Συλλογές, φάκελος Ε΄. Λυτά ἔγγραφα τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα (1812-1911).

2) Ἀρχεῖο Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (ἀντίγραφο τοῦ Ἀρχείου βρίσκεται στό Μορφωτικό Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης).

- Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII A 131- 5,6,7,8,9.
- Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII A 132-3, 4,5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.
- Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII A 133-2,3, 4,5,6,7,8,9.
- Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII A 134-1,2,3,4,6,7,8.
- Εἰσερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII A 135-1.
- Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII B 6,7,8, 11.
- Ἐξερχόμενη ἀλληλογραφία : VIII B 14, 15, 16, 17, 18.
- Κώδικας:Συνοδικαί Πράξεις περί τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος 1872 καί Κανονισμοί τοῦ πατριαρχείου.

3) Ἀρχεῖο Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν.

-Φάκελος 76,1 1858 Ἐκκλησιαστικά.

-Φάκελος 76, 1α 1860 Ἐκκλησιαστικά.

-Φάκελος 36,6 1864. Πρόξ. Βηρυττοῦ, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππης, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου. Περί τοῦ ζητήματος τῶν γραικικῶν μοναστηρίων Μολδοβλαχίας (1859-1864).

-Φάκελος 76, 1β 1864 Θρησκεία. Παραχωρήσεις τοῦ Πατριάρχου πρός τούς Βουλγάρους 1861.

-Φάκελος 95,5, 1865 Κατάστασις τῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων εἰς Ρουμανίαν.

-Φάκελος 76, 1 Θρησκεία 1867.

-Φάκελος 76, ιγ΄ Ἐκκλησιαστικά 1872.

-Φάκελος 76, ιε΄ Ἐκκλησιαστικά 1872 (*Βουλγαρικό ζήτημα*, Σχίσμα [ἐκθέσεις προξένων σχετικές μέ τό ἐκκλησιαστικό ζήτημα]).

-Φάκελος 76, ιθ΄ Ἐκκλησιαστικά 1872 (Ἐγκύκλιοι καί ἄλλα ἔγγραφα περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος).

4) The National Archives, *Memorandum on the confiscation by Prince Couza of the property belonging to the Monasteries of Roumania*, confidential, FO 881/ 3990 CUO3952.

5) Ἀρχεῖο Ἱερᾶς μητροπόλεως Ναζαρέτ.

6) Ἀρχεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀρχειακή Συλλογή ΚΕΜΝΕ, *Ἀρχεῖο Οἰκονόμου*.

7) Ἐφημερίδα Νεολόγος Κπόλεως.

8) Ἐφημερίδα «Ἀνατολικός Ἀστήρ» Κπόλεως.

Β. Ἐκδεδομένες

Ἀναπλήρωμα ἐπισήμων ἐγγράφων = Ἀναπλήρωμα τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ ἐκδόσεως τῶν περί τῆς ἐκλογῆς καί χειροτονίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἐπισήμων ἐγγράφων, ἐκδ. Τύποις Α. Κορομηλᾶ καί Π. Πασπαλλῆ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1860.

Ἀπάντησις Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν = Ἀπάντησις τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Ἁγίων Τόπων πρός τό Ὑπόμνημα τῆς Ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν Βλαχίας καί Μολδαβίας περί τῶν Γραικικῶν Μοναστηρίων, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863.

Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου = Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου (1827-1875), Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καί Τήνου, τ. Α', ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Κέντρο ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 2014.

Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἐθνικῶν πραγμάτων ὑπό τόν Οἰκουμενικόν θρόνον διατελούντων ὑπηκόων τῆς Ἀ. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1862.

Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἐθνικῶν πραγμάτων ὑπό τόν Οἰκουμενικόν θρόνον διατελούντων Ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου, Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900.

Γερμανοῦ, ἀρχιμ., *Ἀπάντησις πρός τά Ὑπομνήματα* = **Γερμανοῦ ἀρχιμ.**, ἀντιπροσώπου τῶν Ἁγίων Τόπων τῆς Ἀνατολῆς, *Ἀπάντησις πρός τά ὑπομνήματα τό τῶν 14/26 Δεκεμ. 1864, τό τοῦ μηνός Ἀπριλίου καί τό τῆς 1ης Ἰουνίου 1865 μετά τοῦ παραρτήματος αὐτοῦ, τά παρουσιασθέντα ὑπό τοῦ Κ. Νέγρη, ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν τῇ Διεθνεῖ περί τῶν προσκυνημένων μοναστηρίων Ἐπιτροπῇ*, Ὀκτώβριος 1865.

Γερμανοῦ, *Ἱστορία καί περιγραφή* = **Γερμανοῦ ἱεροκήρυκος**, *Ἱστορία καί περιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἐν ᾧ ἐστίν ὁ Πανάγιος καί Ζωοδόχος Τάφος*, Ἐκ τῆς τυπογραφείας Κ. Ράλλη, ἐν Ἀθήναις 1840.

Δελικάνη, *Τά σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα* = **Δελικάνη Καλλ., ἀρχιμ.**, *Τά ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου σωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τά ἀφορῶντα εἰς τάς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου πρός τάς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί Κύπρου*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, τ. ΙΙ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904.

Δευτέρα διαμαρτύρησις τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τῆς ὑποθηκεύσεως καί πωλήσεως τῶν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις Βλαχίας καί Μολδαβίας κτημάτων αὐτῶν, ἐν Ἀπριλίῳ 1871.

Διαμαρτύρησις = Διαμαρτύρησις τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τῆς πωλήσεως τῶν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις Βλαχίας καί Μολδαβίας κτημάτων αὐτῶν, ἐν Σεπτεμβρίῳ 1868.

Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος = Ἔγγραφα περί τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος (ἀντί χειρογράφου), Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀθήναις 1893.

Ἐκκλησιαστική μέριμνα ὑπέρ τῶν Ἁγίων Ἐκκλησιῶν = Ἐκκλησιαστική μέριμνα ὑπέρ τῶν Ἁγίων Ἐκκλησιῶν Βλαχίας καί Μολδαβίας ἤτοι πατριαρχική καί συνοδική ἀνταπόκρισις πρός ἀναστολήν τῶν ὑπό Μολδοβλαχικῆς κυβερνήσεως μελετηθεισῶν ἐκκλησιαστικῶν κανονισμῶν, Τύποις «Βυζαντίδος», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866.

Ἱστορική ἔκθεσις Μοναστηριακοῦ ζητήματος = Ἱστορική ἔκθεσις τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος-Résumé historique de la question des convents dédiés, Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1882.

Ἰωαννίδου, *Προσκυνητάριον* = **Ἰωαννίδου Βεν., ἀρχιμ.**, *Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἡ Ἁγία Πόλις Ἱερουσαλήμ καί τά περίχωρα αὐτῆς*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1877, δευτέρα φωτοαναστατική ἔκδοσις, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2004.

Ἰωαννίδου, *Τό Θαβώρ* = **Ἰωαννίδου Βεν., ἱεροδ.**, *Τό Θαβώρ ἤτοι περιγραφή τοπογραφική καί ἱστορική τοῦ Θαβωρίου Ὄρους*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Π. Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1867.

Ἰωαννίδου, *Τοῦ προσκυνηταρίου τῆς Ἁγίας Γῆς* = **Ἰωαννίδου Βεν.**, *Τοῦ προσκυνηταρίου τῆς Ἁγίας Γῆς, τεῦχος Β΄. Ἡ Ἁγία Βηθλεέμ καί τά περίχωρα αὐτῆς*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1867.

«Κανονισμός τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1669-1707). Ὅσα συντείνει εἰς τό Πατριαρχεῖον», *ΝΣ* 9 (1909) 254-265.

Καραπιπέρη Μ., *Νέα μετάφρασις ἐκ τοῦ τουρκικοῦ τοῦ θεμελιώδους νόμου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μετά παρατηρήσεων*, ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1933 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Νέας Σιών).

Κομνηνοῦ-Ὑψηλάντου, *Τά μετά τήν Ἅλωσιν* = **Κομνηνοῦ-Ὑψηλάντου Ἀθ.**, *Ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίων Η΄, Θ΄ καί Ι΄. Τά μετά τήν Ἅλωσιν (1453-1789)*, ἔκδ. Τυπογραφείου Ι. Βρετοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870.

Κωνσταντίου τοῦ Α΄, *Ἀπάντησις κατά τοῦ ζητήματος κ. Εὐγενίου Βορέ* = **Κωνσταντίου τοῦ Α΄ τοῦ ἀπό Σιναίου, πρ. Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου**, *Ἀπάντησις κατά τοῦ ζητήματος κ. Εὐγενίου Βορέ περί τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγίων Τόπων*, Τύποις Ἀντωνίου Κορομηλᾶ καί Πλάτωνος Πασπαλλῆ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1851.

Mansi, *Sacrorum conciliorum* = **Mansi J.,** *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 45, Gratz-Austria 1961, ἔκδ. Akademische Druck-U. Verlagsanstalt καί **Mansi J.,** *Sacrorum conciliorum*. 31 τόμοι Φλωρεντία-Βενετία 1537-1798, νέα ἔκδοσις ὑπό Petit L.-Martin J.B., σέ 60 τόμους. Paris 1899-1927.

Μεταλληνοῦ Γεωργίου π., Μεταλληνοῦ Βαρβάρας, *Ἀρχεῖον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας-Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης-σχολαρχία μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-*

Ἰακωβάτου) 1844-1864), τόμ. Α', Γράμματα πατριαρχικά καί ἀπαντήσεις τῆς σχολαρχίας, Ἀθήνα 1985.

Μεταλληνοῦ, Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, *Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης* = **Μεταλληνοῦ Γ., Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ Βαρβάρας**, *Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, σχολαρχία μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-Ἰακωβάτου) 1844-1864*, τόμ. Α', Γράμμματα πατριαρχικά καί ἀπαντήσεις τῆς Σχολαρχίας, ἐκδ. Ἑστία Μελέτης τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς, Ἀθήνα 2003.

Μηλιαρᾶ, «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων» = **Μηλιαρᾶ Καλλ., ἀρχιμ**., «Τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων ἐν τῇ ρωσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ κατά τόν ΙΘ' αἰῶνα», *ΝΣ* 31 (1936) 541-558, 585-599, 649-665, 722-735, 32 (1937) 124-129, 162-177, 236-251, 300-314, 409-416, 489-502, 554-568, 632-641, 33 (1938) 129-144,178-196, 453-469, 498-515, 547-561, 630-644, 692-707, 35 (1940) 3-33.

Μίλας Νικ. ἐπισκ. Ζάρας, *Τό Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας συνταγέν κατά τάς γενικάς ἐκκλησιαστικάς πηγάς καί κατά τούς ἐν ταῖς Αὐτοκεφάλοις Ἐκκλησίαις ἰσχύοντας εἰδικούς νόμους*, μτφρ. Μελετίου Ἀποστολοπούλου πρωτ., τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, ἐν Ἀθήναις 1906.

[**Νεοκλέους**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων* = [**Νεοκλέους Π.**], *Τό κανονικόν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπί τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐπιμαρτυρούμενον ὑπό ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀντωνίου Κορομηλᾶ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868.

Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα* = **Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀ**., *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, ἤτοι Συλλογή ἀνεκδότων καί σπανίων ἑλληνικῶν συγγραφῶν περί τῶν κατά τήν Ἑῴαν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καί μάλιστα τῆς τῶν Παλαιστινῶν*, ἐκδ. Culture de Civilisation, τ. Β' καί Δ', Bruxelles 1963, (φωτοαναστατική ἔκδοση).

Περίβασις Σαμίου τινός ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Σάμου, ἐν Σμύρνῃ [1854].

Πρακτικά τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου = Πρακτικά *τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου περί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος συγκροτηθείσης ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳωοβ' κατά μῆνα Αὔγουστον καί Σεπτέμβριον*, Κωνσταντινούπολις ἄ.ἔ.

Πρακτικά τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως = *Πρακτικά τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως περί τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1862.

Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα θείων καί ἱερῶν κανόνων* = **Ράλλη Γ.,-Ποτλῆ Μ.,** *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων καί Πανευφήμων Ἀποστόλων καί τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν συνόδων καί* τῶν *κατά μέρος Ἁγίων Πατέρων*, τ. Β', Ἀθήνησιν 1852 καί τ. Γ', ἐκ τῆς Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, Ἀθήνησιν 1853.

Συλλογή διαφόρων διπλωματικῶν ἐγγράφων = Συλλογή τῶν διαφόρων διπλωματικῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἀφορώντων τό τῶν Γραικικῶν μοναστηρίων ζήτημα ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Ἡγεμονίαις. Ἀπό τῆς Παρισιανῆς Συνόδου τοῦ 1858 μέχρι σήμερον, μετά παραρτήματος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863.

Συνοπτική δήλωσις = Συνοπτική δήλωσις τῶν κατά καιρούς ἐκδεδομένων πατριαρχικῶν καί συνοδικῶν συγιλλίων περί τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Ὄρους Σινᾶ, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ι.Α. Βρετοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867.

Τά περί ἐκλογῆς ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ = Τά περί τῆς ἐκλογῆς καί χειροτονίας Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις ΑΩΞ΄(=1860).

Τά κατά τό δάνειον τοῦ ἡγεμόνος Κούζα = Τά κατά τό δάνειον τοῦ ἡγεμόνος Κούζα τό ἐξ 150.000.000 συνομολογηθέν μετά τῆς «Γενικῆς Ἑταιρείας» πρός λύσιν τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος, Τύποις Βυζαντίδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866.

Ὑπόμνημα περί τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων = Ὑπόμνημα περί τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου, ἔκδ. Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἄ.ἔ.

Ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ = Ὑπόμνημα τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου κ. Δαμιανοῦ τοῦ Α΄, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1912.

Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Προύσης, *Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ καί πάσης Παλαιστίνης,* ἐκδοθέν τό πρῶτον ἐν ἔτει 1787 καί νῦν ἐπανεκδιδόμενον ὑπό τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἀθῆναι 1994.

Βοηθήματα

Α) Ἑλληνόγλωσσα

Ἀγάθου Εὐσ., *Παλαιστίνη ἤ Ἁγία Γῆ. Τά ἐπ᾽ αὐτῆς προσκυνήματα καί τό νέον κράτος τοῦ Ἰσραήλ,* ἔκδ. Κάκτος, Ἀθήνα 2003.

Ἀθανασοπούλου Δημ., *Πανσλαυϊσταί. Οἱ μεγάλοι ἐχθροί τοῦ Γένους. Αἱ ἀσχημίαι τῶν Πανσλαυϊστῶν ἐν Αἴμῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ καί Αἰγύπτῳ,* Ἐκ τῶν Καταστημάτων Παρασκευᾶ Λεώνη, ἐν Ἀθήναις 1907.

Ἀλεξανδρίδου, Τό *τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ* = **Ἀλεξανδρίδου Ἰλ.**, Τό *τυπογραφεῖον τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἤτοι σύντομος περιγραφή τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀπό τῆς ἱδρύσεώς του μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων (1853-1911)*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1911.

Ἀλεξιάδου, *Πανσλαυϊσμός*=**Ἀλεξιάδου Γ.,** *Ὁ Πανσλαυϊσμός*, Ἀθῆναι 1980.

Ἀντιόχου, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Ρουμανίᾳ κτημάτων* = **Ἀντιόχου Σπ.,** *Ὑπόμνημα περί*

τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηριακῶν κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Δ. Εὐστρατίου, ἐν Ἀθήναις 1901.

Ἀντωνοπούλου, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας* = **Ἀντωνοπούλου Ἀν.,** *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί τό Ἀνατολικό Ζήτημα 1866-1881. Ἡ μαρτυρία τοῦ Νεολόγου τῆς Κωνσταντινούπολης*, ἐκδ. Τσουκάτου, Ἀθήνα 2007.

Ἀπάντησις εἰς τό ἄρθρον ὑπό τῆς ἐφημερίδος «Εἰδήσεις τῆς Πετρουπόλεως» = *Ἀπάντησις εἰς τό ἄρθρον ὑπό τῆς ἐφημερίδος «Εἰδήσεις τῆς Πετρουπόλεως» ὑπό ἡμερομηνίαν 22ας Ἰουλίου 1898 δημοσιευθέν ἄρθρον περί τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων*, 1899.

Ἀπάντησις εἰς τό Κύριλλος ὁ Β' πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων σχισματικός ἐστιν ἤ οὐ; τύποις Κ. Πληθωνίδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1876.

Ἀριστάρχη, *Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ* = **Ἀριστάρχη Βέη,** *Τό Βουλγαρικόν ζήτημα. Αἱ πλεκτάναι τοῦ πανσλαϋισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ*, τεῦχη Β',Γ',Δ', Τυπογραφεῖον Ν. Πάσσαρη, ἐν Ἀθήναις 1875.

Ἀφθονίδου Γερμανοῦ, ἀρχιμ., «Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 4 (1883-1884) 431-434, 441-442, 461-464.

Βαϊραμίδου Σύρμως, *Ἐκκλησία καί κοινωνία στήν προεπαναστατική Ρωσία. Ἀπό τή διάσπαση στήν ἐπανάσταση*, Διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2006.

Βαφείδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* = **Βαφείδου Φιλ., μητρ. Διδυμοτείχου**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπό τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, τόμ. Γ': Νέα Ἐκκλησιαστική Ἱστορία (1453-1908), μέρος Β': Ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1700) μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (1908), Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1928.

«Βεσσαραβία», *ΠΛΜ* 14 (1996[2]) 150.

Βουδούρη, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη τοπική σύνοδος τοῦ 1872* = **Βουδούρη Ἀγ.**, *Ἡ ἐν Σταμπούλ Μεγάλη τοπική σύνοδος τοῦ 1872 καί ἡ λύσις τοῦ ἐκκλησιαστικοβουλγαρικοῦ ζητήματος*, τυπ. Β. Φιλώρη «Ἀρτιστίκ», Ἰσταμπούλ 1940 (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Λευκώματος τῶν ἀποφοίτων τοῦ ἐν Πέραν Ζωγραφείου Γυμνασίου).

Butova Rita, «Ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος Kapustin στήν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή: Ἀθήνα, Κωνσταντινούπολη, Ἱερουσαλήμ», *Πρακτικά τοῦ συνεδρίου τοῦ 1ου ἑλληνορωσικοῦ forum. Διαχρονικές σχέσεις καί προοπτικές συνεργασίας στόν 21ο αἰώνα*, Ἀθήνα 2009, σσ. 122-128.

Γεδεών, *Πατριαρχικοί πίνακες* = **Γεδεών Μ.**, *Πατριαρχικοί πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαί βιογραφικαί περί τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπό Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπό Θεσσαλονίκης (36-1884)*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1890.

[**Γεδεών**], *Μία σελίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας* = [**Γεδεών Μ.**,] *Μία σε-*

λίς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου ἐκκλησίας. Σκέψεις ἑνός ὀρθοδόξου, ἐν Ἀθήναις 1874.

Γεδεών, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου* = **Γεδέων Μ.**, *Ἀπομνημονεύματα χρονογράφου 1780-1800, 1869-1913*, τύποις Φοίνικος, ἐν Ἀθήναις 1932,.

Γεδεών, *Αἱ φάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος* = **Γεδεών Μ.**, *Αἱ φάσεις τοῦ παρ᾽ ἡμῖν ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος*, Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1910.

Γιοκαρίνη Τιμ., «Γεροντισμός», *ΘΗΕ* 4 (1964) 420-422.

Γκαγκανιάρα, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν» = **Γκαγκανιάρα Δαμ., ἀρχιμ.**, «Τά σχέδια τῶν Πανσλαυϊστῶν εἰς τήν Παλαιστίνην», *Καιρός. Τόμος τιμητικός στόν Ὁμότιμο Καθηγητή Δαμιανό Ἀθ. Δόϊκο*, Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τ. 5, Θεσσαλονίκη 1995, 25-34.

Γκαγκανιάρα Δαμ., ἀρχιεπισκ. Ἰόππης, *Ἡ διοικητική ὀργάνωσις τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008.

Γόνη, *Ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν* = **Γόνη Δ.**, *Ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας*, ἐκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 1996.

Διάλλα Ἄντας, *Ἡ Ρωσία ἀπέναντι στά Βαλκάνια. Ἰδεολογία καί πολιτική στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια 2009.

Διάλλα, «Ἡ χριστιανική Ἀνατολή καί ἡ ρωσική διπλωματία» = **Διάλλα Ἄντας**, «Ἡ χριστιανική Ἀνατολή καί ἡ ρωσική διπλωματία: λόγοι καί πρακτικές (β᾽ ἥμισυ τοῦ 19ου αἰώνα)», *Ρωσία καί Μεσόγειος. Πρακτικά Α᾽ διεθνοῦς συνεδρίου (Ἀθήνα, 19-22 Μαΐου 2005)*, τ. Α᾽, ἐκδ. Ἡρόδοτος, Ἀθήνα 2011, σσ. 381-395.

Ἑκατονταετηρίς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως = Ἑκατονταετηρίς τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (1810-1910), Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1910 (ἀνάτυπο ἐκ τῆς Νέας Σιών).

Ἐμμανουήλ, «Γρηγόριος ΣΤ᾽ καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα» = **Ἐμμανουήλ μητρ. Μεσημβρίας**, «Γρηγόριος ΣΤ᾽ καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα». Ἱστορική ἀναδρομή ἐπί ἑκατονταετηρίδι (1870-1970). Συμπλήρωμα πρός ἀπόψεις σλαυϊκῶν ἐκκλησιῶν, *Πανηγυρικός τόμος ἐπί τῇ 1400η ἀμφιετηρίδι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σινᾶ*, ἐν Ἀθήναις 1971, σσ. 335-352.

Ζαννουβίου, *Ἡ Ρωσία καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα* = **Ζαννουβίου Νικάνδρου**, *Ἡ Ρωσία καί τό Βουλγαρικόν ζήτημα*, ἐκδ. Ἰω. Κουβέλου καί Ἀ. Τρίμη, Ἀθῆναι 1878.

Ζαφειρίου, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων» = **Ζαφειρίου Ν.**, «Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β᾽», *ΝΣ* 50 (1955) 411-426, 51 (1956) 17-32.

«Ἡγούμενος» ΠΛΜ 26 (1996²) 209

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία = Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, τό σχίσμα καί ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β᾽, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873.

Ἠλία Ἀθ., *Τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου καί τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ στήν Ἑλλάδα (1830-1888)*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2003.

Huiler P., «Πατριάρχης», *ΘΗΕ* 10 (1960) 138-143.

Θέμελη Τιμ., ἀρχιμ., «Ἡ τελευταία ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως», *Ἑκατονταετηρίς τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (1810-1910)*, Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1910, σσ. 292-319.

Θέμελη, «Διπλωματικά ἔγγραφα» = **Θέμελη Τιμ., πατρ. Ἱεροσολύμων**, «Διπλωματικά ἔγγραφα περί τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος», *ΕΦ* 27 (1928) 563-567, 28 (1929) 163-170, 380-397, 29 (1930) 206-215, 423-437.

«Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία», *ΘΧΕ* 3 (1940) 1239-1286.

Ι.Μ., *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών* = **Ι.Μ**., *Ὁ περί τά Πανάγια προσκυνήματα ἀγών ὑπό τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ (1517-1917). Ἐπίτομος ἱστορική ἔκθεσις μετ᾽ ἀνασκοπήσεως*, Τύποις Ἱ. Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Νέας Σιών, ἐν Ἱεροσολύμοις 1924,.

Ἰωάννου μητρ. Σιδηροκάστρου, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου* = **Ἰωάννου μητρ. Σιδηροκάστρου**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*, Σάμος 1967.

Καλαϊτζῆ Χρ., διακ., *Ἡ Μονή τῆς «Νέας Σιών τῶν Μύρων» καί αἱ βλέψεις τῶν Ρώσων ἐπ᾽ αὐτῆς*, ἔκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1991.

Καλογεροπούλου, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων» = **Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ Βαρβάρας**, «Μία ἔκθεση γιά τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων», *Θεολογία* Ξ′ (1989) 801-825.

Καπενεκᾶ Ἰακώβου, ἀρχιεπ. Διοκαισαρείας, «Οἱ Ἅγιοι Τόποι τῆς Παλαιστίνης καί τό τάγμα τῶν Ἁγιοταφιτῶν», *Εἰκοσιπενταετηρίς ἀρχιερατείας τοῦ Μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου τοῦ Α′ (1962-1987)*, ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σσ. 257-455.

Καραβοκυροῦ, *Τά δίκαια τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηρίων* = **Καραβοκυροῦ Μιλτ**., *Τά δίκαια τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηρίων τῶν Ἁγίων Τόπων κατά τά χρυσόβουλα τῶν ἱδρυτῶν αὐτῶν, τά ὑψηλά βεράτια (χάττι σερίφ), τά προαιώνια ἔθιμα ἀπό τοῦ ΣΤ′ αἰῶνος, τάς διεθνεῖς συνθήκας καί τά διπλωματικά ἔγγραφα*, τύποις Ἀριστοβούλου Ἀναστασίου καί Σᾶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1913.

Καραθανάση, «Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου» = **Καραθανάση Ἀθ.**, «Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Ἀθήνα μέ τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων (1848-1868)», *Μνημοσύνη* 13 (1995-1997) 67-92.

Καρακουλάκη Εὐδ., ἀρχιμ., *Διοίκηση καί ὀργάνωση τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Σύμφωνα μέ τόν Καταστατικό Χάρτη καί τό Νομοθετικό διάταγμα 10/16.9.1926*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου, Ἅγιον Ὄρος 2007.

Καραπατάκη Γαβρ., ἀρχιμ., *Αἱ περιπέτειαι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνημάτων καί τό ἑλληνικόν ἔθνος ἀπό Χριστοῦ μέχρι σήμερον*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1910.

Καραπιπέρη, «Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἱεροσολύμων» = **Καραπιπέρη Μ**., «Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἱεροσολύμων ἐν τῇ ἱστορικῇ της ἐξελίξει», *ΝΣ* 50 (1955) 147-166.

Καρολίδου Π., *Ἡ Εὐρώπη κατά τόν 19ον αἰώνα,* ἔκδ. Συλλόγου πρός διάδοσιν τῶν ὠφελίμων βιβλίων, ἐν Ἀθήναις ἄ.ἔ.

Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη Γιάννα, *Ἡ αὐτοκρατορική Ρωσία (1613-1917)*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2008.

Κονιδάρη Γ., *Ἡ ἄρσις τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος*, Ἀθῆναι 1958[2].

Κονόρτα, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις* = **Κονόρτα Π.**, *Ὀθωμανικές θεωρήσεις γιά τό Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο (17ος-ἀρχές 20οῦ αἰώνα)*, Ἀθήνα 1998.

Κοντογιάννη Σπ., «Τό status quo τῶν Ἁγίων Τόπων μεταξύ τῶν λατινικῶν διεκδικήσεων καί τῆς πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας», *ΕΕΘΣΠΑ Λ'* (1995) 751-813.

Κοντογιάννη Σπ., «Κύριλλος», *ΠΛΜ* 37 (1996[2]) 52-53.

Κοντογιάννη Σπ., «Μελέτιος», *ΠΛΜ* 41 (1996[2]) 221.

Κοντογιάννη Σπ., «Πορφύριος», *ΠΛΜ* 50 (1992) 229-230.

Κοντογιάννη, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα* = **Κοντογιάννη Σπ.**, *Τό Σιναϊτικόν ζήτημα (ΙΣΤ'-ΙΘ' αἰ.)*, ἔκδ. Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1987.

Κοντογιάννη Σπ., *Ὁ ἐθνικός ρόλος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, Ἀθῆναι 2001.

Κοντογιάννη Σπ., «Σινᾶ» *ΠΛΜ* 54 (1993) 73-75.

Κοτσώνη Ἱερ., ἀρχιμ., «Ἡγούμενος», *ΘΗΕ* 6 (1965) 5-7.

Κυριακοῦ Δ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπό τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐκ διαφόρων πηγῶν ἐρανισθεῖσα,* Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀν. Κωνσταντινίδου, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1898.

Κωνσταντινίδου Ἰω., «Κύριλλος», *ΘΗΕ* 7 (1965) 1205-1207.

Λεβίδου, *Τά ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικά κτήματα* = **Λεβίδου Νικ**., *Τά ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικά μοναστηριακά κτήματα, μελέτη δημοσιευθεῖσα τό πρῶτον ἐν τοῖς Καιροῖς εἶτα δέ ἐν τῇ Πατρίδι-Βουκουρεστίου,* ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου,ἐν Ἀθήναις 1893.

Lisovoi, «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις» = **Lisovoi N**., «Ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές σχέσεις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μέ τά πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς», *Πρακτικά Συνεδρίου τοῦ 1ου ἑλληνο-ρωσικοῦ κοινωνικοῦ forum «Διαχρονικές σχέσεις καί προοπτικές συνεργασίας στόν 21ο αἰώνα»*, Ἀθήνα 2009, σσ. 92-98.

Λίτινα, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος* = **Λίτινα Μαρία**, *Ἐκκλησία καί Ἔθνος. Τό πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπέναντι στό Βουλγαρικό ζήτημα (β' μισό 19ου αἰώνα)*, Ἀνέκδοτη διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2009.

Λ.Κ., «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολή καί ἡ ὀρθόδοξος Ρωσσία. Σκέψεις ρώσσου κληρικοῦ», *ΝΣ* 1 (1904) 497-505.

Μανίκα Κ., *Σχέσεις Ὀρθοδοξίας καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ στήν Ἑλλάδα κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως (1821-1827): Συμβολή στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 2002.

Μαντζουνέα, *Τά ἀδικήματα αἱρέσεως καί σχίσματος* = **Μαντζουνέα Εὐαγ.,** *Τά ἀδικήματα αἱρέσεως καί σχίσματος κατά τούς ὀκτώ πρώτους αἰώνας*, διατριβή ἐπί

διδακτορίᾳ ὑποβληθεῖσα εἰς τήν Νομικήν Σχολήν τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1977.

Μαξίμου, *Τό Οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ* = **Μαξίμου μητρ. Σάρδεων**, *Τό Οἰκουμενικόν πατριαρχεῖον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.* Ἱστορικοκανονική μελέτη, ἔκδ. Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1972.

Ματάλα, *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία* = **Ματάλα Π.,** *Ἔθνος καί Ὀρθοδοξία. Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσης. Ἀπό τό «Ἑλλαδικό» στό Βουλγαρικό σχίσμα*, Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2003[2].

Μεταξάκη Μελ., ἀρχιμ., *Αἱ ἀξιώσεις τῶν ἀραβοφώνων ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1909.

Μηλιαρᾶ, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν* Παλαιστίνῃ = **Μηλιαρᾶ Καλλ., ἀρχιμ.**, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καί τά ἐπ᾽ αὐτῶν δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. Α′-Β′, ἐν Ἱεροσολύμοις 1928-1933. Φωτοαναστατική ἐπανέκδοση, ἐκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002.

Μητροπούλου Θ., *Ὁ Πανίερος Ναός τῆς Ἀναστάσεως. Τό ἔργο τοῦ Κάλφα Κομνηνοῦ (1808-1810)*, ἔκδ. Εὐρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν μνημείων, Θεσσαλονίκη 2009.

Μουστάκη, «Βουλγαρική Ἐκκλησία» = **Μουστάκη Β.**, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016.

Νανάκη Ἀνδρέου, μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου, «Γενικός κανονισμός τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱερῶν ἐκκλησιῶν», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 17 (2007-2008) 203-213.

Νεοσιωνίτου, «Κρίσεις Ρώσων» = **Νεοσιωνίτου,** «Κρίσεις Ρώσων περί τῶν καθ᾽ ἡμᾶς», *ΝΣ* 3 (1906) 193-208.

Ξηραδάκη Κούλας, *Ἀπό τά ἀρχεῖα τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου. Παρθεναγωγεῖα καί δασκάλες τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1972.

«Παρισιοῦ συνθῆκες», *ΠΛΜ* 48 (1990) 205-206.

Παλαμᾶ Γρηγορίου, ἱεροδ., *Ἱεροσολυμιάς, ἤτοι ἐπίτομος ἱστορία τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ ἀπό τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς ἕως τῶν νεωτάτων χρόνων*, ἔκδ. Τυπογραφείου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Ἱεροσολύμοις ᾳωξβ′.

[Παπαδοπούλου], *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων* = **[Παπαδοπούλου Χρ.]**, *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων κατά τούς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας [1517-1900]*, ἐκδ. Σακελλαρίου, 1900.

Παπαδοπούλου, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ» = **Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιμ.**, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Σταυροῦ καί ἡ ἐν αὐτῇ θεολογικῇ Σχολῇ», *ΝΣ* 2 (1905) 555-563, 643-783.

Παπαδοπούλου, *Διονύσιος Κλεόπας* = **Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιμ.**, *Διονύσιος Κλεόπας (1816-1861)*, ἐν Λάρνακι 1913.

Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιμ., «Ἡ ἀποστολή τοῦ Ἁγιοταφίτου» = **Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιμ.**, «Ἡ ἀποστολή καί ὁ προορισμός τοῦ Ἁγιοταφίτου», *ΝΣ* 3 (1906) 72-79.

Παπαδοπούλου, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας* = **Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιεπισκ. Ἀθηνῶν**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας (865-1938)*, Ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1957.

Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, ἀρχιμ., «Ἡ ἁγιοταφιτική ἀδελφότης», *ΕΑ* 33 (1909) 230-231, 238-240, 246-247, 261-262, 279-280, 303-304, 310-312, 356-357, 363-365, 375-376, 383-384, 391-392.

Παπαδοπούλου, *Ἱστορία Ἱεροσολύμων* = **Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιεπισκ. Ἀθηνῶν**, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἐν Ἀθήναις 1970[2].

Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιεπισκ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας (62-1924)*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009.

Παπαδοπούλου Χρ., ἀρχιμ., «Κίνδυνος τῶν προσκυνημάτων», *Πάνταινος* ΙΓ' (1921) 585-589.

Παπαθωμᾶ Γρ., ἀρχιμ., «Ἡ συνοδική καταδίκη στόν 19ο αἰ. τῆς Ἐκκλησιακῆς Συνεδαφικότητας», *Θεολογία* 3 (2012) 140 = **Παπαθωμᾶ Γρ., ἀρχιμ.,** «Ἡ συνοδική καταδίκη στόν 19ο αἰ. τῆς Ἐκκλησιακῆς Συνεδαφικότητος τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης (1848) καί Βουλγαρίας (1872), καί οἱ ἀπορροές της στήν ἐξέλιξη τοῦ Ρωμαϊκοῦ πρωτείου (1870 κ.έ.) καί τῆς Ὀρθοδόξου «Διασπορᾶς» (1920 κ.έ.)» *Θεολογία* 3 (2012) 131-152.

Παπαμιχαήλ, *Ἀποκαλύψεις* = **Παπαμιχαήλ Γρ.**, *Ἀποκαλύψεις περί τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ*, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1909.

Παπαμιχαλοπούλου, *Ἡ μονή τοῦ Σινᾶ* = **Παπαμιχαλοπούλου Κ.**, *Ἡ μονή τοῦ Ὄρους Σινᾶ*, ἔκδ. Ε. Δ. Παπᾶς καί Σιναϊτικόν Μετόχιον Καΐρου, ,αΠλβ'.

Παπαστάθη, *Τό προσκυνηματικό ζήτημα* = **Παπαστάθη Κ.,** *Τό προσκυνηματικό ζήτημα στήν Παλαιστίνη. Ἀπό τήν ὀθωμανική κυριαρχία στήν Βρετανική ἐντολή 1914-1931*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008.

Παπουλίδη, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή* = **Παπουλίδη Κ.**, *Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική Ἀνατολή τό 19ο καί 20ό αἰώνα: Ἡ Ρωσική Ἀτμοπλοϊκή καί Ἐμπορική Ἑταιρεία (1856-1920) καί ἡ Αὐτοκρατορική Ὀρθόδοξος Παλαιστινή Ἑταιρεία (1882-2008)*, Ἐκδοτικός Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2011.

Παπουλίδη, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin* = **Παπουλίδη Κ.**, *Ὁ ἑλληνικός κόσμος τοῦ Ἀντωνίνου Kapustin (1817-1894). Συμβολή στήν πολιτική τῆς Ρωσίας στή χριστιανική ἀνατολή τό 19ο αἰώνα*, Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Θεσσαλονίκη 1993.

Παρασκευοπούλου Ἱερ., ἱεροδ., «Τό Βουλγαρικόν σχίσμα», *Ἱερός Σύνδεσμος*, ἔτος Θ', περίοδος δευτέρα, ἀριθμ. 5, σσ. 8-9, ἀριθμ. 6, σσ. 8-11, ἀριθμ. 9, σσ. 7-9, ἀριθμ. 12, σσ. 7-9.

Πεντηκονταετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ (1855-1906), τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, Ἱερουσαλήμ 1913.

Politicus, «Ἡ Ρωσσική πολιτική» =**Politicus,** «Ἡ Ρωσσική πολιτική ἐν Ἀνατολῇ» *ΕΦ* Α' (1908) 124-135, 269-278, 307-327, 550-562, Β' (1908) 50-74, 237-244, 369-377, Γ' (1909) 210-219, 555-566, Δ' (1909) 53-61.

Προβατάκη Θ., *Τό Θαβώρ. Τό ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Τό ἱερό προσκύνημα τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἱστορία-Ἀρχαιολογία-Τέχνη-Παράδοση*, ἐκδ. Ἀρσενίδη, Ἀθήνα ἄ.ἔ.

Σακελλαροπούλου, *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον* = **Σακελλαροπούλου Μελετίου, ἀρχιμ.**, *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετά τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καί ἐν Ἑλλάδι*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Μιχ. Σαλίβερου, ἐν Ἀθήναις 1898.

Σοκολόφ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κπόλεως* = **Σοκολόφ Ἰβ.**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν 19ο αἰώνα*, ἐκδ. Studio University Press, Θεσσαλονίκη 2011.

Σκρέτα, *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου* = **Σκρέτα Δημ.,** *Τά Μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου. Ἡ συμβολή τους σέ θέματα παιδείας*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2000.

Σταματοπούλου, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις* = **Σταματοπούλου Δ.**, *Ὀθωμανικές μεταρρυθμίσεις καί Οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. Ὁ πολιτικός ἀνταγωνισμός γιά τήν ἐφαρμογή τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν (1858-1878)*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998.

Σταυρίδου, «Τάφοι πατριαρχῶν εἰς τά Πριγκιπόνησσα = **Σταυρίδου Β.**, «Τάφοι πατριαρχῶν εἰς τά Πριγκιπόνησσα (καί εὐρύτερον εἰς τήν Πόλιν)», *Ἐπιστημονική Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης* 2 (2010) 69-81.

Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* = **Στεφανίδου Βασιλείου,** *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἐκδοτικός Οἶκος Ἀστήρ Ἀλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1948 καί Ἀθῆναι 2000[2].

«Σχίσμα», *ΘΗΕ* 11 (1967) 614-615

Τζαφέρη Β., *Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στά Ἱεροσόλυμα*, ἔκδ. Ε. Τζαφέρη Α.Ε. ἄ.ἔ.

Τιμαγένους Θ., *Ὁ Ἅγιος Τάφος*, διατριβή αὐτοσχέδιος, ἄ.ἔ.

Τιμοθέου, «Ἁγιοταφικοί πίνακες» = **Τιμοθέου, ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου**, «Ἁγιοταφικοί πίνακες», *ΝΣ* 29 (1934) 648-663, 689-698, 30 (1935) 44-59, 102-117, 193-208, 257-268, 360-366, 433-440, 527-534,

Τιμοθέου Πυθαγόρου Θέμελη, *Ἀνά τά προσκυνήματα*, 1909, ἄ.τ.

«Τό μοναστηριακόν ζήτημα», *ΕΑ* 2 (1881) 308-310, 318-322.

Τσαγκάρη, *Οἱ Μείζονες σύνοδοι τοῦ 19ου αἰώνα* = **Τσαγκάρη Ἀγγελική**, *Οἱ Μείζονες σύνοδοι τοῦ 19ου αἰώνα: Οἱ ἐθνικές Ἐκκλησίες τῶν Βαλκανίων στή δίνη τῶν νέων πολιτικῶν ἀντιλήψεων*, Ἐκδοτικός Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2008[2].

Φειδᾶ Βλ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα 1995[2].

Φειδᾶ Βλ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ρωσίας. Ἀπό τήν ἵδρυσή της μέχρι σήμερα*, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2005[5].

Φειδᾶ Βλ., *Ὁ θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν. Ἀπό τήν Ε' Οἰκουμενική σύνοδο μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 2012.

Φειδᾶ Βλ., «Κύριλλος», *ΠΛΜ* 37 (1996[2]) 49-52.

Φειδᾶ Βλ., «Τό πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», *ΠΛΜ* 6 (1997[2]) 276-284.

Φειδᾶ Βλ., «Φιλάρετος», *ΠΛΜ* 59 (1994) 274.

Φιλίππωφ, *Ὑπόμνημα* = **Φιλίππωφ Τ.**, *Ὑπόμνημα περί τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ κτημάτων τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησιῶν*, 1901.

Χαμχούγια, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ'* = **Χαμχούγια Χρ.**, *Ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ' Φουρτουνιάδης ἐν μέσω ἐθνικῶν καί ἐθνοφυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2006.

Ware Καλλ., ἐπισκ. Διοκλείας, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, 2007[4].

Χριστοφιλοπούλου Ἀν., *Ἑλληνικόν Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, Ἀθῆναι 1965[2].

Β) Ξενόγλωσσα

Bérnard V., *The Russian empire and czarism*, London 1905.

Bibesco, *Règne de Bibesco* = **Bibesco G.,** *Règne de Bibesco. Correspondance et documents*, tom 1er, Paris 1893.

Cohen, *Saving the Holy Sepulchre* = **Cohen R.**, *Saving the Holy Sepulchre. How rival Christians came together to rescue their holiest Shrine*, Oxford University Press, 2008.

Collin, *Recueil de documents* = **Collin B.**, *Recueil de documents concernant Jérusalem et les Lieux Saints*, ἔκδ. Franciscan Printing Press, Jerusalem 1982.

Conil, *Jérusalem* moderne = **Conil L.,** *Jérusalem moderne. Histoire du movement Catholique actuel dans la Ville Sainte*, ἔκδ. Maison de la Bonne Presse, Paris 1894.

Frazee Ch., *Catholics and Sultans. The church and the ottoman empire 1453-1923*, ἔκδ. Cambridge University Press, 1983.

Hopwood, *The Russian presence in Syria and Palestine* = **Hopwood D.**, *The Russian presence in Syria and Palestine (1843-1914). Church and politics in the Near East*, ἔκδ. Clarendon Press, Oxford 1969.

Gözde Yazici, *Midhat Paşa (1822-1884)s policies vs N. P. Ignatiev (1832-1908)s Pan-Slav mission,* Hungary 2009 (μεταπτυχιακή ἐργασία εἰδικεύσεως ὑποβληθεῖσα στό Τμῆμα Ἱστορίας τοῦ Central European University).

Cyrille Patriarche de Bulgarie, *Le Compte N. P. Ignatiew et la question de l'independance de l'Eglise Bulgare*, СИНОДАЛНО ИЗДАТЕЛСТВО, СОФИЯ 1958, **КНРИЛ РАТРИАРХ БЪЛГАРСКИ**, *ГРАФ Н. П. ИГНАТИЕВ И БЪЛГАРСКИЯТ*

ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС, ИЗСЛЕДВАНЕ И ДОКУМЕНТИ, СИНОДАЛНО ИЗДАТЕЛСТВО, СОФИЯ 1958.

Khoury Sh., Khoury N., Sa'ad Abujaber R., *A survey of the orthodox church of Jerusalem,* Amman 2002.

Leest, *Conversion and conflict in Palestine* = **Leest Charlotte**, *Conversion and conflict in Palestine: the mission of the Church Missionary Society and the protestant bishop Samuel Gobat*, διδακτορική διατριβή ὑποβληθεῖσα στό πανεπιστήμιο Leiden τῆς Ὁλλανδίας, 2008.

Marshall, *Christian missions* = **Marshall T.**, *Christian missions their agents and their results*, vol. II, ἐκδ. Longman, London 1863².

Meininger, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate* = **Meininger Th.**, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian exarchate 1864-1872*, Madison 1870.

Montoisy J.-D., *Le Vatican et le problem des Lieux Saints*, ἔκδ. Franciscan Printing Press, Jerusalem, ἄ.ἔ.

Moschopoulos, *La question de Palestine* = **Moschopoulos N**., *La question de Palestine et le Patriarcat de Jérusalem, ses droits, ses privilèges*, Athènes 1948.

Papathomas Grigorios arch., *La récéption nomocanonique du monaschisme (2e-7e siecles)*, editions Epektasis, 2004.

Poujoulat M., *La France et la Russie a Constantinople. La question des Lieux Saints*, Paris 1853.

Rabbe Al. & Duncan J., *History of Russia from the foundation of the Empire by Rourick to the close of the Hungarian war*, τ. 2, London 1854.

Strakhousky L., General N. P. Ignatiev = **Strakhousky L.**, "General N. P. Ignatiev and the Pan-Slav movement", *Journal Central European Affairs*, XVII (1957) 224-235.

Stavrou, *Russian interests* = **Stavrou Th.**, *Russian interests in Palestine 1882-1914*, ἔκδ. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1963.

Surhome L.,Tennoe M., Henssonow S., *Patriarch Cyril of Jerusalem*, ἔκδ. Betascript Publishing, 2010, ἄ.τ.

Yaron P., *British mission to the Jews in Nineteenth Century Palestine*, London 2003.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Φωτ. 1. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος (πίνακας πού φυλάσσεται στό Ἀρχονταρίκι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας).
(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

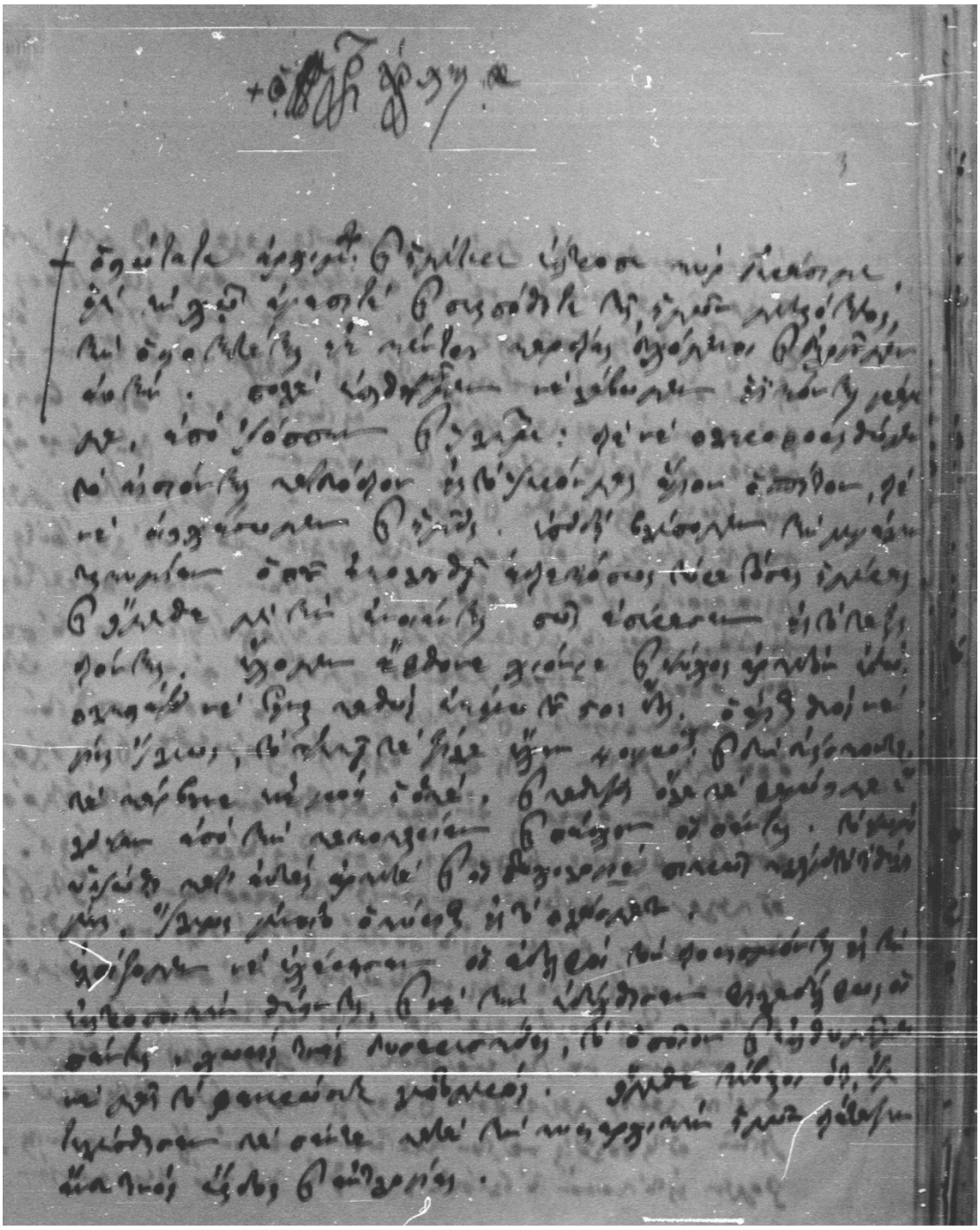

Φωτ. 2α-γ Χειρόγραφη ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πρός τόν ἐπίτροπό του ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμο μέ ἡμερομηνία 6 Ἰανουαρίου 1855.
(Φωτογραφία ἀπό τό Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀρχεῖο Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων)

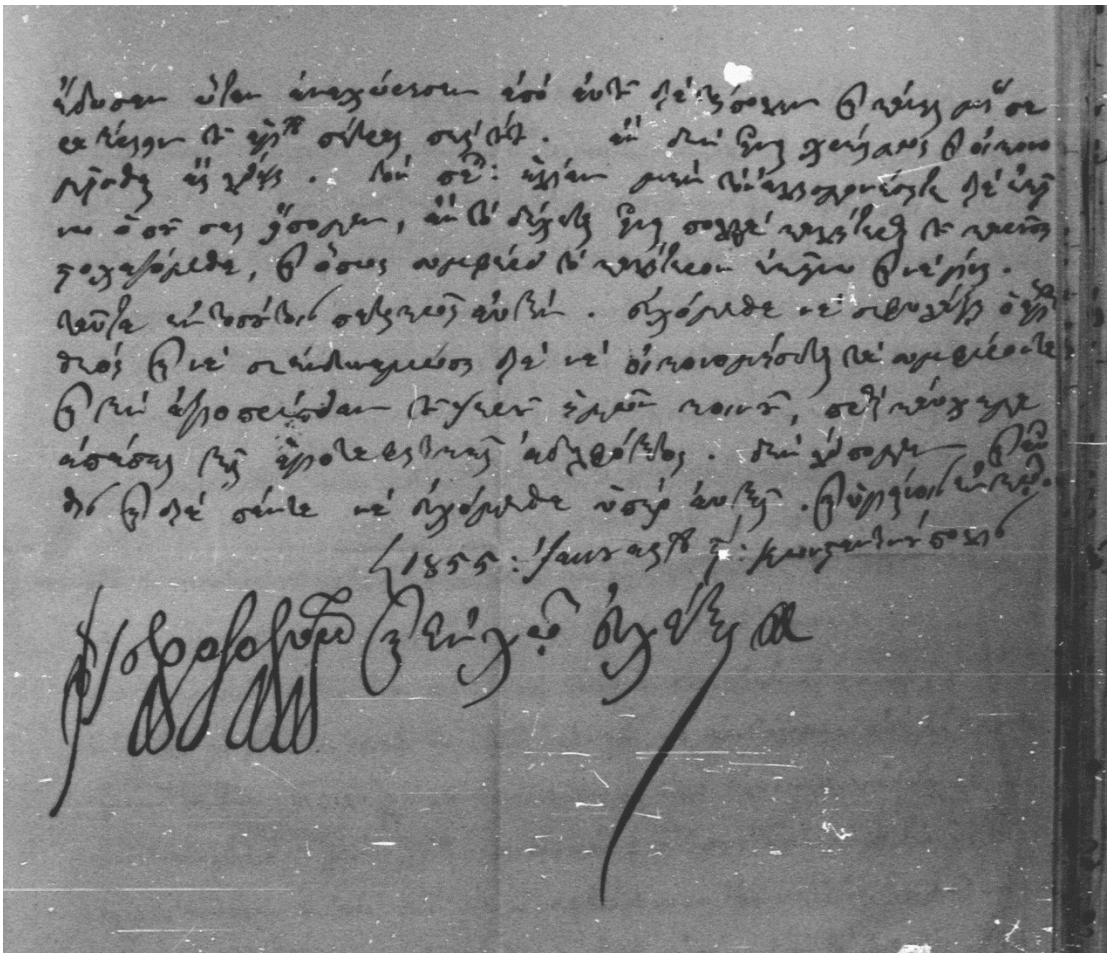

Φωτ. 3. Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἔπαιρνε μαζί του σέ κάθε ταξίδι. Σήμερα φυλάσσεται στήν Ἱερά Μονή Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας. (Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 4. Σταυρός εὐλογίας τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου πού περιέχει τεμάχιο Τιμίου Ξύλου. Φυλάσσεται σήμερα στήν Ἱερά Μονή Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας.
(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 5. Ἡ κτητορική ἐπιγραφή τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ὄρους Θαβώρ, ἡ ὁποία ἀναφέρει: «*Ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου ἐν τῷ Ὄρει Θαβώρ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Θείας τοῦ Κυρίου καί Σωτῆρος ἡμῶν Μεταμορφώσεως ἀνηγέρθη θεοφρόνως ὁ νέος οὗτος, προνοίᾳ μέν τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Κυρίλλου τοῦ Β′, ἀναλώμασι τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳωξα′*».

Τό μοναστήρι αὐτό ἀναστήλωσε ἐκ θεμελίων ὁ πατριάρχης Κύριλλος τό 1861.

(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 6. Τό ἀντιμήνσιο τῶν ἐγκαινίων τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ὄρους Θαβώρ,τό ὁποῖο φέρει τήν ὑπογραφή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Τά ἐγκαίνια ἐτέλεσε ὁ ἴδιος στίς 6 Αὐγούστου 1862.
(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 7. Τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στά Ἱεροσόλυμα. Βρίσκεται ἐντός τῶν κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Τό παρεκκλήσιο αὐτό ἀνακαινίσθηκε μετά ἀπό ἐντολή τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Στή νότια πλευρά τοῦ τέμπλου βρίσκεται ἐντοιχισμένος βράχος ἀπό τό ὄρος Σινᾶ.
(Φωτογραφία ἀπό τό διαδίκτυο)

Φωτ. 8. Το κτηριακό συγκρότημα τοῦ Νοσοκομείου τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, τό ὁποῖο κτίσθηκε μετά ἀπό πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου στά Ἱεροσόλυμα καί ἐγκαινιάσθηκε ἀπό τόν ἴδιο τό 1871.
(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 9. Ἡ λάρνακα ἐντός τῆς ὁποίας φυλάσσονται τά λείψανα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου. Ἡ λάρνακα φυλάσσεται στό παρεκκλήσιο τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐντός τῶν κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ Ἑλληνορθοδόξου πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.
(Φωτογραφία ἀπό τό προσωπικό μας Ἀρχεῖο)

Φωτ. 10 Τά λείψανα τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου μετά τήν ἐκταφή τους στήν Κπολη καί λίγο πρίν τήν προετοιμασία γιά τή μεταφορά τους στά Ἱεροσόλυμα (Ἰούλιος 2004).

(Φωτογραφία προερχομένη ἀπό τό διαδίκτυο)

Φωτ. 11. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας στήν Κπολη Νικόλαϊ Ἰγνάτιεφ.
(Φωτογραφία προερχομένη ἀπό τό διαδίκτυο)

Φωτ. 12. Πορφύριος Οὐσπένσκυ. Ὁ πρῶτος ἀρχηγός τῆς Ρωσικῆς Ἀποστολῆς στά Ἱεροσόλυμα.
(Φωτογραφία προερχομένη ἀπό τό διαδίκτυο)

Φωτ. 13. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος Καπούστιν.
(Φωτογραφία προερχομένη ἀπό τό διαδίκτυο)